

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кіровоградський національний технічний університет

НАУКОВІ ПРАЦІ
КІРОВОГРАДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований в 2001 р.

В и п у с к 14

Кіровоград
2008

УДК 33
ББК 65

Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки,
вип 14.— Кіровоград: КНТУ, 2008.— 314 с.

В збірнику викладені результати наукових досліджень з питань економічної теорії та практики, економіки праці, галузей промисловості, сільського господарства, транспорту, інших; менеджменту організацій; фінансів, кредиту, грошового обігу; маркетингу; обліку, аудиту, аналізу господарської діяльності; міжнародних економічних відносин; економічної кібернетики; використання математичного механізму і сучасної обчислювальної техніки тощо.

Рекомендовано до друку вченою радою Кіровоградського національного технічного університету від 24 листопада 2008 р., протокол № 3.

Редакційна колегія: Фільштейн Л.М. (відповідальний редактор), д.е.н., проф., Немченко А.Б. (відповідальний секретар), к.е.н., доц., Бень Т.Г., д.е.н., проф., Богиня Д.П., д.е.н., проф., Давидов Г.М., д.е.н., проф., Кужельний М.В., д.е.н., проф., Ляшенко О.О., к.е.н., доц., Миценко І.М., д.е.н., проф., Пальчевич Г.Т., к.е.н., доц., Семикіна М.В., д.е.н., проф., Тарнавський М.П., к.е.н., доц.

Адреса реакційної колегії: 25006, м. Кіровоград, пр. Університетський, 8, Кіровоградський національний технічний університет, тел.: 390-466, 390-584, 55-10-49.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації. Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору автора.

Збірник включений ВАК України в перелік спеціалізованих видань економіки (бюлетень ВАК №6 від 2001р.)

Реєстраційне свідоцтво: серія КГ № 0247-У від 07.02.2001 р.

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук, Б.В. Дмитришин, асистент
Кіровоградський національний технічний університет

Основні показники та індикатори функціонування економіки регіону

В статті наводяться та досліджуються показники та індикатори, які дозволяють оцінити стан та динаміку функціонування регіональної соціально-економічної системи.

індикатор, регіон, якість життя, стійкий розвиток, статистичний показник, валова додана вартість, валовий регіональний випуск, система національних рахунків

Стійкий економічний і соціальний розвиток регіону в умовах економіки ринкового типу повинен бути основним напрямком в регіональному управлінні. Суть його полягає в тому, що функціонування і розвиток економіки регіону розглядається як процес розширеного відтворення, що включає виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг, закономірності і параметри якого визначають усі пропорції і взаємозв'язки економічного розвитку регіону, у результаті чого відтворюються як продуктивні сили, так і виробничі відносини.

Процес регіонального розвитку є надзвичайно складним і відбувається під впливом різноманітних суперечливих, а іноді і взаємовиключних факторів. Досвід свідчить, що ідея еволюційної обумовленості розвитку, прогресу, соціальної еволюції знаходить своє практичне втілення не безпосередньо в окремо узятій соціально-економічній системі, а як загальна спрямованість, вектор руху країни у цілому. В економічній політиці це означає, що далеко не всі регіони знаходяться в стані позитивної динаміки розвитку, тобто забезпечують нарощування валового внутрішнього продукту регіону, поліпшення на цій основі добробуту і якості життя населення, підвищення індексу людського розвитку.

Щоб оцінити, в якому стані перебуває регіон, які завдання повинні бути першочерговими, як їх виконання позначиться на економіці та соціальному становищі населення, необхідні певні індикатори. Під індикатором звичайно розуміють цифровий показник зміни економічної величини, що використовується для обґрунтування економічної політики, спрямованості розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів [1].

Серед науковців, які займаються вивченням та розробкою індикаторів функціонування економіки регіону, можна назвати вітчизняних вчених В. Максимова, В. Артеменко, Б. Данилишина, М. Долішнього, російських С. Суспіцина, Н. Ратнер та ін.

Метою написання даної статті є дослідження існуючих на сьогодні індикаторів регіонального соціального-економічного розвитку, їх співставлення із зарубіжними зразками та інтеграція відповідно до міжнародних стандартів.

Слід відмітити, що в нашій країні індикатори регіонального соціально-економічного розвитку являють собою сферу досліджень, погляди на яку з багатьох питань розрізняються. Явища досліджуються в узагальненому вигляді, наприклад, якість життя, інвестиційна привабливість, чисельність населення. Більш вузькі проблеми не розглядаються. В той же час у багатьох зарубіжних країнах розроблені індикатори дають змогу характеризувати як окремі комплексні проблеми (стан

економіки, якість життя населення, стан його здоров'я тощо), так і більш вузькі, такі як економічна свобода, корупція і т.п.

Для оцінки соціально-економічного розвитку в багатьох країнах світу використовуються різноманітні сукупності індикаторів, які часто являють із себе досить складну систему. Існують системи індикаторів, розроблених ООН, Європейським Співтовариством, Всесвітнім Банком та іншими провідними міжнародними організаціями. Найбільш значущими розробками є система інтегрованих екологічних й економічних національних рахунків, що запропонована статистичним відділом ООН, і система індикаторів сталого розвитку, яка створена Комісією ООН зі сталого розвитку [2].

Інтегральним показником вимірювання регіональних відмінностей, що розраховується за методикою Програми розвитку ООН, є *індекс людського розвитку* (ІЛР). ІЛР обчислюється як просте середнє індексів тривалості життя, досягнутого рівня освіти та скоригованого ВВП на душу населення.

Окремо можна виділити групу індикаторів стійкого (або сталого) соціально-економічного розвитку. Одним із найбільш поширених індикаторів стійкого розвитку є *індикатор справжнього прогресу* GPI (Genuine Progress Indicator) [3, 4], який оцінює відносну ефективність економіки в забезпеченні кращої якості життя населення. GPI було розроблено в США групою приватних дослідників. Цей індекс приймає до уваги більше двадцяти економічних, соціальних і екологічних індикаторів; базується на даних ВВП; обчислюється в грошовому вираженні, що дозволяє порівнювати його з іншими показниками.

Україна так само, як і Росія та деякі інші країни ближнього зарубіжжя, також має певний досвід створення і використання соціально-економічних індикаторів. Для окремих регіонів України (Донецької області, Сумської області, Чернігівської області, міста Києва тощо) індикатори соціально-економічного розвитку розроблялися фахівцями Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України при формуванні Стратегій соціально-економічного розвитку.

Державним комітетом статистики України розроблена своя методика та розраховані в 2006 році інтегральні показники, що характеризують рівень та соціально-економічні умови життя населення регіонів. Запропонована методика передбачає побудову *інтегрального композиційного індексу* (див. табл. 1), виходячи з 11 блоків показників (всього 25 показників), кожний з яких характеризує один з аспектів досягнутого рівня та тенденцій розвитку потенціалу населення регіону:

- населення;
- рівень життя;
- соціальна сфера;
- споживчий ринок товарів та послуг;
- ринок праці;
- промислове виробництво;
- сільськогосподарське виробництво;
- забезпеченість населення житлом;
- забезпеченість населення засобами транспорту та зв'язку;
- рівень злочинності;
- стан довкілля.

Наведені в табл. 1 дані свідчать, що високі показники розвитку реального сектору в окремих регіонах ще не є запорукою високого рейтингу областей щодо інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіонів. Так, до першої п'ятірки регіонів з найвищим композиційним показником рівня та соціально-економічних умов життя населення входять м. Київ, Запорізька, Київська, Волинська та

Полтавська області. Серед регіонів, що мають найнижчий рівень зазначеного показника – Луганська, Донецька, Миколаївська області та м. Севастополь, тобто промислово розвинені регіони, високі показники розвитку економіки яких нівельовані низькими показниками стану довкілля, здоров'я людей, народжуваності.

Таблиця 1 – Місце регіонів у композиційному показнику рівня та соціально-економічних умов життя населення*

Регіон	2003р.		2004р.		2005р.	
	Бали	Місце	Бали	Місце	Бали	Місце
Україна	65	-	58	-	58	-
АР Крим	66	14	51	21	59	14
Вінницька	61	17	73	4	69	6
Волинська	61	18	54	15	71	4
Дніпропетровська	69	11	48	23	49	20
Донецька	45	25	34	26	28	26
Житомирська	67	13	52	20	49	21
Закарпатська	39	26	42	24	54	18
Запорізька	96	2	75	3	79	2
Івано-Франківська	51	23	49	22	52	19
Київська	79	7	85	2	77	3
Кіровоградська	81	6	53	17	46	23
Луганська	49	24	25	27	17	27
Львівська	57	20	58	12	57	16
Миколаївська	84	3	59	11	44	24
Одеська	68	12	54	16	63	11
Полтавська	84	4	73	5	70	5
Рівненська	59	19	61	10	58	15
Сумська	63	15	56	14	47	22
Тернопільська	57	21	62	9	65	9
Харківська	72	9	57	13	66	8
Херсонська	84	5	53	18	57	17
Хмельницька	63	16	70	7	69	7
Черкаська	79	8	71	6	64	10
Чернівецька	57	22	53	19	61	13
Чернігівська	72	10	67	8	63	12
м.Київ	108	1	110	1	120	1
м.Севастополь	-	-	42	25	37	25

* Джерело: Соціальні індикатори рівня життя населення: Стат.збірник / Київ: Держкомстат України, 2006. – С.226.

Наявність значної регіональної варіації окремих соціально-економічних показників обумовлює необхідність адаптації державної соціальної політики на рівні регіонів. Але врахування регіональної специфіки можливе лише за умови комплексного аналізу досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, оцінки його сучасних та прогнозу подальших тенденцій в кожній області.

Однією з найбільш складних проблем є оцінка рівня комплексності розвитку регіону. Останній визначається системою репрезентативних показників, що характеризують стан економіки, фінансів, соціальної сфери, екологічної обстановки та ін. Необхідно відзначити, що в питанні оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону (території) серед вітчизняних науковців не існує єдиної думки. І пов'язано це,

перш за все, з визначенням оцінки, яка, у свою чергу, залежить від цілей дослідження. Цілі можуть бути різними, і саме відповідно до них розробляється система показників.

В.Б. Артеменко пропонує п'ять синтетичних компонентів категорії «якість життя», що утворюють систему забезпечення життєдіяльності населення регіонів [5]:

- індикатори якості населення – очікувана тривалість життя, природний рух, шлюби та розлучення, рівень освіти та ін.;
- індикатори добробуту (рівня життя) населення – реальні доходи та витрати, рівень споживання товарів і платних послуг, рівень охорони здоров'я, культури та ін.;
- індикатори якості соціальної сфери (соціальної безпеки) – умови праці населення, зайнятість населення, соціальний захист, рівень фізичної та майнової безпеки, ступінь корумпованості та ін.;
- індикатори якості навколишнього середовища – дані про забруднення повітряного басейну, водних ресурсів, земель тощо;
- індикатори якості фінансового забезпечення – дані про доходи і витрати місцевих бюджетів, офіційні трансфери та ін.

Послідовна декомпозиція кожного синтетичного критерію (індикатора) якості життя дає змогу перейти до набору характеристик найнижчого рівня, що переважно можна відобразити показниками регіональної статистики.

Порівняльний аналіз регіональних синтетичних індикаторів надає можливість оцінити ефективність роботи політиків та економістів в забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку регіонів в контексті критеріїв якості життя населення.

Слід відзначити, що існує також і набір індикаторів, які або дуже важко, або ж взагалі не піддаються кількісному вираженню. Сюди можна віднести прогресивність галузевої і технологічної структури господарського комплексу регіону, збалансованість регіональної виробничої системи, сформованість регіонального ринку, ефективність територіальної організації виробництва і розміщення населення тощо.

У всьому цивілізованому світі в якості індикаторів функціонування економіки країни чи регіону може виступати уніфікована система статистичних показників. Від об'єктивності цієї системи, здатності відображати багатогранну діяльність значною мірою залежить ефективність управління, спрямованого на підвищення ефективності та інтенсифікації виробництва.

Найбільш загальною і важливою вимогою до цієї системи є адекватність відображення об'єктивної дійсності. Це передбачає розвиток, удосконалення, перегляд системи статистичних показників відповідно до потреб системи управління, різного рівня в їх взаємозв'язку та ієрархічній підпорядкованості.

Статистичний показник – це кількісно-якісна характеристика соціально-економічних явищ і процесів. Кількісний аспект відображає розміри, абсолютну та відносну величину показника, а якісний – сутність показника в конкретних умовах місця і часу. Систему статистичних показників можна визначити як сукупність взаємозв'язаних показників, які застосовуються в статистичній практиці для характеристики рівня, динаміки, ефективності, умов і особливостей соціально-економічних явищ і процесів.

Щоб показник відповідав призначенню і виконував покладені на нього функції, на стадії проектування показника здійснюють його логічне і статистичне обґрунтування.

Логічне обґрунтування передбачає всебічний теоретичний аналіз абстрактних економічних категорій (норма прибутку, продуктивність праці тощо).

Статистичне обґрунтування полягає в розробленні методології та методики кількісного вимірювання абстрактних економічних категорій.

Статистична модель показника (рис. 1) має поєднувати, з одного боку, якісну і кількісну визначеність економічних категорій, а з іншого – адекватність і точність їх вимірювання [6, С.56].

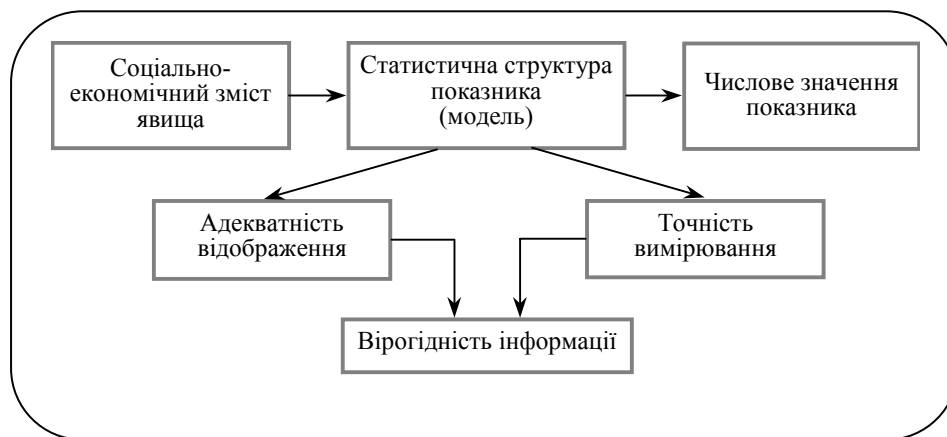

Рисунок 1 – Статистична модель показника

На перший погляд, існуюча система державної статистики повністю відповідає вимогам, виконання яких необхідне для аналізу регіональної економіки. Але, оскільки в колишній централізованій системі регіон не був в повному розумінні економічним суб'єктом, це відбивається і на сьогоdnішній регіональній статистиці. Структура статистичної інформації, що склалася, не налаштована на системний опис економіки регіону і на представлення національної економіки як системи взаємодіючих регіональних економік.

Основними індикаторами досягнутого рівня соціально-економічного розвитку окремих регіонів з позицій системи національних рахунків (СНР) можна вважати валовий регіональний продукт та валову додану вартість (як сукупні, так і в розрахунку на одну особу). Ці макроекономічні агрегати є предметом зацікавленості державних органів управління, науковців, економістів-аналітиків, міжнародної спільноти, засобів масової інформації. Тому сучасна система управління економікою на макrorівні не може функціонувати без СНР, що дає змогу проводити моніторинг, здійснювати моделювання, прогнозування та регулювання розвитку економіки, оцінку результатів реалізації державної економічної політики, міжнародні макроекономічні зіставлення.

Нині в Україні використовується СНР, прийнята в 1993 році Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй та Світовим банком (запроваджена у більшості країн світу). До речі, розрахунок показника «валової доданої вартості» на регіональному рівні було запроваджено у зв'язку з переходом України на міжнародну систему статистики та обліку відповідно до СНР.

Дана система забезпечує оцінку створеної реальної вартості та її розподілу в умовах ринкових відносин. У національних рахунках використовується два рівня показників і два методи їх оцінки. Для економіки в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів, галузей і регіонів – випуском і валовою доданою вартістю у так званих основних цінах, за виключенням з ринкових цін чистих податків на продукти. Отже, валовий внутрішній продукт отримується як сума доданих вартостей галузей економіки плюс податки на продукти за виключенням субсидій на продукти. Податки на продукти включають податки, величина яких безпосередньо залежить від кількості чи вартості

товарів та послуг, вироблених, реалізованих або імпортованих виробничою одиницею-резидентом. Субсидії на продукти – відшкодування з державного бюджету підприємствам у порядку державного регулювання цін на сільськогосподарську та іншу продукцію для покриття поточних збитків підприємств, поліпшення їх фінансового становища шляхом поповнення оборотних коштів або компенсації окремих витрат. Важливим є прибуток – показник, що характеризує перевищення доходів над витратами.

Наведемо деякі визначення:

- *валовий випуск товарів і послуг ВВ* (фактично регіональний валовий випуск/продукт) – вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць-резидентів економіки у звітному періоді;
- *проміжне споживання ПС* (фактично регіональне проміжне споживання) – витрати на товари, матеріальні послуги, які використані у звітному періоді для виробничих потреб (затрати на виробництво товарів та послуг);
- *валова додана вартість ВДВ* (фактично регіональна валова додана вартість) – розраховується на рівні галузей економіки як різниця між регіональним валовим випуском та регіональним проміжним споживанням; на рівні області (регіону) – як сума валових доданих вартостей всіх галузей економіки. ВДВ відображає додатково створену вартість у процесі виробництва. Показник ВДВ – це первинні доходи, створені інституційними одиницями та розподілені між ними. У національних та регіональних розрахунках використовуються два різні показники і два методи оцінки. Для економіки регіону в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та ВВП у ринкових цінах; для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю [7].

Таким чином, узагальнююча характеристика розвитку ринкової економіки на стадії виробництва містить показники, що характеризують рух товарів та послуг, а також виробництво ВДВ, ВРП та ВВП – основних показників системи національних рахунків.

Запровадження принципів і класифікацій СНР у вітчизняній макроекономічній статистиці розпочато з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України "Про впровадження системи національних рахунків" від 28 грудня 1992 року за № 727. Систематично здійснюються річні розрахунки валового регіонального продукту (ВРП) та валової доданої вартості (ВДВ) за регіонами. Це дає змогу визначати роль регіонів в економіці, комплексно проаналізувати їхній економічний розвиток та зіставити економічний потенціал як усередині країни, так і за її межами.

Водночас процес запровадження в повному обсязі міжнародних стандартів національного рахівництва не можна вважати завершеним. Навіть у розвинутих країнах цей процес є досить тривалим. В Україні ще не вирішено проблему адаптації методик розрахунку окремих показників СНР, впровадження нових рахунків, створення інтегрованих інформаційних ресурсів національного рахівництва із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій [8].

Таким чином, головна ідея оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України підпорядковується концепції сталого розвитку, згідно з якою основною метою економічної діяльності є не нарощування обсягів виробництва, а забезпечення високого рівня життя населення при належному захисті і збереженні навколишнього середовища.

Підводячи підсумки дослідженню, можна зробити висновок, що при створенні різноманітних програм і проектів регіонального розвитку в різних країнах, в тому числі і в Україні, різними організаціями використовуються різні системи індикаторів, що мають суттєві відмінності. Зрозуміло, що склад і підпорядкованість індикаторів багато в чому залежить від тих завдань, для вирішення яких створені їх системи. Разом з тим,

навіть з урахуванням цього, досить складно пояснити різноманітність застосованих систем.

Список літератури

1. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Відп. ред. С.В. Мочерний. – Т.1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
2. Доповідь «Про людський розвиток» Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_RU_indicators.pdf.
3. Cobb C., Halstead T., Rowe J. Redefining Progress: The Genuine Progress Indicator, Summary of Data and Methodology – San Francisco, 1995.
4. Venetoulis J., Cobb C. Genuine Progress Indicator (GPI). Measuring the Real State of the Economy / Sustainability Indicators Program. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gprogress.org/publications/2004/gpi_march2004update.pdf
5. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С.90-97.
6. Головач А.В., Захожай В.Б., Головач Н.А.. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с.
7. Богорад О.Д., Невелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В. Регіональна економіка: словник-довідник. – К.: НДІСЕП, 2004. – 346с.
8. Герасименко С.С., Головка В.А., Нікітіна І.М. Система національних рахунків: Навч. посіб. – Харків: ХНУ, 2005. – 217с.

В статье приводятся и исследуются индикаторы, которые позволяют оценить состояние и динамику функционирования региональной социально-экономической системы.

In the article led and explored indicators which allow to estimate the state and dynamics of functioning of the regional socio-economic system

УДК 629.4:082.3

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук, І.В. Фабрика, асистент

Кіровоградський національний технічний університет

Підхід до визначення оптимального рівня якості продукції

В статті запропоновано метод визначення оптимального рівня якості продукції виробника.
якість, витрати, прибуток, потенціал, стратегія, оптимізація

Конкуренція – один з найважливіших елементів ринкового механізму. Існування і сталий розвиток будь-якої економічної системи породжують проблему взаємодії. Роль координації незалежних економічних суб'єктів ринкової економічної системи виконує ринковий механізм через конкуренцію, систему цін і пропозицію.

Відхилення від стану рівноваги ринку породжує зміни у ринковій поведінці суб'єктів ринку – їх суперництво за реалізацію власних економічних інтересів щодо виробництва, продажу й купівлі товарів та послуг. Економічним змістом суперництва як процесу свідомих дій суб'єктів ринку, спрямованих на досягнення їх ринкових цілей, є конкуренція.

Потенціал визначає найвищий рівень показника, який досягається при певній сукупності умов в певний час. Економічний зміст – задає рівень, який можна досягнути. На відміну від прогнозу потенціал визначає можливості ринку, в той час, коли прогноз – очікування.

Потенціал підприємства – це можливості забезпечити довгострокове функціонування та досягнення стратегічної мети на основі використання системи існуючих ресурсів. Оцінка потенціалу підприємства, якщо вона зроблена своєчасно, дозволяє використати його як ефективний інструмент стратегічного планування розвитку підприємства, покращення комерційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності на ринку.

Виготовлення конкурентоспроможної продукції, що відповідає за своїми якісними характеристиками європейським і світовим стандартам, – головна вимога ринкової економіки.

Для підприємств України, зокрема для заводів машинобудівного комплексу, які докладають великих зусиль з метою завоювання зарубіжних ринків для своєї продукції, проблема конкурентоспроможності особливо актуальна.

Ці питання досліджені у наукових працях багатьох сучасних вчених: М.Гельвановського, Є. Кочетова, В. Юхименка, М. Книша, А. Юданова, В. Петрова, Р.Фахтутзінова, О. Білоруса, В. Онищенко, Ю. Пахомова, Д. Лук'яненка, Б. Губського, К. Рожкова, Н. Педченка.

Метою даної статті є розробка методу оптимізації економічної діяльності виробника товару, який дозволяє вибрати такий рівень якості виробу, щоб одержати максимальне значення прибутку.

Завдяки застосуванню економіко-математичного моделювання значно підсилюються можливості конкретного кількісного аналізу, вивчення багатьох чинників, які впливають на економічні процеси, кількісна оцінка наслідків змін умов розвитку економічних суб'єктів тощо [1].

В роботі [2] зазначено, що базою підвищення конкурентоспроможності і збільшення експортного потенціалу мають стати технологічне оновлення виробництва, реалізація енергозберігаючої моделі розвитку економіки, нарощування випуску високотехнологічної, наукомісткої продукції, тобто досягнення високої якості товарів.

Але головне в економічній стратегії – одержання максимального прибутку, який є різницею між об'ємом продажів і об'ємом витрат. Підвищення рівня якості веде до збільшення попиту і прибутку, поки відповідне підвищення ціни не зупинить цей процес. Зміна якості виробу у процесі ринкового попиту істотно не торкається проектного значення показника якості, а стосується додаткових послуг, зовнішнього вигляду, упакування й інших вторинних показників якості.

Складові ринкової ціни визначаються рівнем якості виробу, тому що рівень якості є характеристикою виробу як з погляду споживчих властивостей, так і з погляду необхідних для його досягнення витрат виробника.

Розглянемо збільшення витрат ΔC виготовлювача, які пов'язані із підвищенням якості ΔK в порівнянні з базовою моделлю.

Для задання кривої збільшення витрат $\Delta C(\Delta K)$ від збільшення показника якості ΔK будемо використовувати експоненціальну залежність

$$\Delta C(\Delta K) = C_n(\exp(a \cdot \Delta K) - 1), \quad (1)$$

де C_n – витрати на базову модель;
 a – параметр, який знаходиться емпірично.

На рис. 1 функція (1) зображена лінією регресії, яку визначено за методом найменших квадратів (МНК) з масиву емпіричних даних.

Збільшення ринкової ціни від величини ΔK також представимо у вигляді експоненти:

$$\Delta P(\Delta K) = P[1 - \exp(-b\Delta K)], \quad (2)$$

де P – граничне значення ринкової вартості, тобто $P = \lim_{\Delta K \rightarrow \Delta K_{\text{гр}}} f(\Delta P)$;

$\Delta K_{\text{гр}}$ – граничне за технічною можливістю збільшення рівня якості.

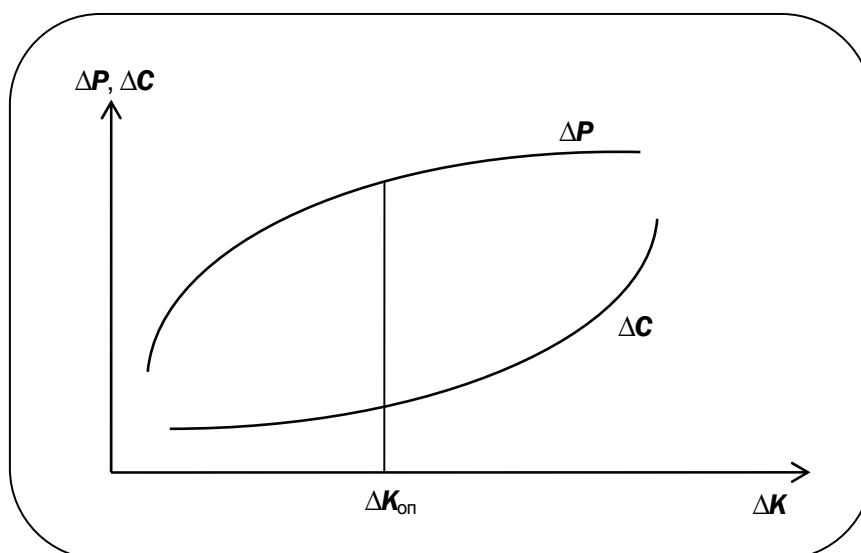

Рисунок 1 – Графік залежності збільшення ринкової ціни ΔP та витрат ΔC від збільшення показника якості ΔK

Значення P можна визначити з декількох спостережень при зміні рівня якості виробу ΔK :

$$\begin{aligned} \Delta P_1 &= P[1 - \exp(-b\Delta K_1)]; \Delta P_2 = P[1 - \exp(-b\Delta K_2)]; \\ \Delta P_3 &= P[1 - \exp(-b(\Delta K_1 + \Delta K_2))] \end{aligned} \quad (3)$$

Якщо зробити перетворення, маємо:

$$\exp(-b\Delta K_1) = 1 - \frac{\Delta P_1}{P}; \exp(-b\Delta K_2) = 1 - \frac{\Delta P_2}{P};$$

$$\exp(-b\Delta K_1) \cdot \exp(-b\Delta K_2) = 1 - \frac{\Delta P_3}{P},$$

$$\text{або } (1 - \frac{\Delta P_1}{P})(1 - \frac{\Delta P_2}{P}) = 1 - \frac{\Delta P_3}{P}$$

$$\text{Тоді } P = \frac{\Delta P_1 \cdot \Delta P_2}{\Delta P_1 + \Delta P_2 - \Delta P_3}. \quad (4)$$

Приймаємо позначення $z = P - \Delta P$ і лінеаризуємо:

$$z = P \cdot \exp(-b\Delta K); \ln z = \ln P - b\Delta K. \quad (5)$$

За методом найменших квадратів визначаємо параметр регресії $b = b_c$. Таким чином усі величини в правій частині рівняння (2) встановлено.

Зміну прибутку виробництва $\Delta\Pi$ представляємо виразом:

$$\Delta\Pi(\Delta K) = \Delta P - \Delta C = (P - P \cdot \exp(-b_c \Delta K)) - C_n (\exp(a \Delta K) - 1) \quad (6)$$

Рівень якості досягає оптимального значення $\Delta K = \Delta K_{\text{оп}}$, коли похідна $(\Delta\Pi(\Delta K))'_{\Delta K} = 0$.

$$(\Delta\Pi(\Delta K))'_{\Delta K} = -P \cdot \exp(-b_c \Delta K)(-b_c) - C_n (\exp(a \Delta K) a) = 0,$$

$$\text{Тобто } \frac{P \cdot b_c}{C_n \cdot a} = \exp((a + b_c) \cdot \Delta K_{\text{оп}}) \quad (7)$$

Ми знайшли оптимальний рівень якості продукції:

$$\Delta K_{\text{оп}} = \frac{\ln(P \cdot b_c) - \ln(C_n \cdot a)}{a + b_c}, \quad (8)$$

Розроблено метод оптимізації економічної стратегії підприємства, який дозволяє вирішити задачу вибору оптимального рівня якості $\Delta K_{\text{оп}}$ виробу для забезпечення максимального прибутку в умовах ринку.

Список літератури

1. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.
2. Фабрика І.В. Деякі аспекти кількісної оцінки конкурентоспроможності продукції машинобудування // Зовнішня торгівля: право та економіка – 2004. – №3 – С.83-89.

В статье предложен метод определения оптимального уровня качества изделия производителя.

The method of optimization a degree of quality of the model manufacture has been proved in the article.

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук, М.М. Загреба, аспірант
Кіровоградський національний технічний університет

Напрями зменшення впливу фінансової кризи на економіку України

В статті розглядаються напрями впливу світової фінансової кризи на економіку України, аналізується існуючий досвід України та Росії щодо антикризового державного регулювання фінансової системи країни та пропонуються шляхи зменшення впливу кризових явищ на макро- та мікроекономічному рівнях.

фінансова криза, державне регулювання, бюджетна політика, податкова політика, антикризовий менеджмент, санація підприємства

Економіка України знаходиться в кризовому стані, який вимагає впровадження активних антикризових заходів. Для цього необхідне чітке розуміння процесів, що протікають на даний момент в державі і на окремих підприємствах, визначення суті антикризового управління, і за допомогою яких фінансових процедур, що існують на даний момент, його необхідно здійснювати.

Фінансовий менеджмент держави та більшості підприємств виявився непередбаченим до згаданих викликів. Проблематика антикризового фінансового менеджменту не знайшла адекватного відображення в наукових дослідженнях. Дослідженням системи антикризового управління в цілому займалися багато учених-економістів, серед яких Л.О. Лігоненко, З.Є. Шершньова, Є.А. Уткін, О.О. Терещенко, В.О.Василенко, А.П. Градов, А.Г. Грязнова, Г.П. Іванов, В.І. Кошкін, А.І. Дмітренко та інші [1]. Проте поза увагою залишаються питання реформування фінансового менеджменту у напрямку створення гнучких систем управління фінансами, які б дозволяли своєчасно реагувати на негативні зміни в економіці країни та світу.

Метою пропонованої статті є дослідження основних елементів системи антикризового фінансового менеджменту як на макроекономічному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання.

На сьогодні сформувалося чотири напрями, за якими світова криза здійснює вплив на економіку України:

- циклічне уповільнення світової економіки, що в цілому скорочує попит на експортну продукцію, а отже, експортну виручку і далі за ланцюжком призводить до зменшення надходжень до державного бюджету, девальвації гривні, зниження заробітної плати тощо;

- висока волатильність цін на світових товарних ринках, коли спостерігаються різкі стрибки цін на біржові товари, зокрема, залежно від ситуації на фінансових і валютних ринках. У разі їх значного падіння ефект такий саме, але ще додається проблема скорочення торговельного балансу, що, у свою чергу, здатне негативно позначитися на поточному рахунку, тобто ослабити міжнародну позицію України;

- обвал котирувань на світових фондових ринках, який призвів до різкого падіння вартості акцій українських компаній;

- паніка на фінансових ринках, банкрутство великих інвестиційних банків, різке зростання ставок Лібор (значна частина кредитів, залучених від початку кризи, бралася на умовах «плаваючої» ставки, залежної від ставки Лібор) – усе це практично

перекриває зовнішні ринки фінансової ліквідності, що загрожує труднощами у рефінансуванні зовнішнього боргу вітчизняними банками і корпораціями.

Наслідки впливу світової кризи на українську економіку є цілком очевидними:

- зниження на товарних ринках попиту на сталь призвело до тимчасового скорочення обсягів виробництва, що позначилося на вугледобувних підприємствах, видобуванні руди та на інших супутніх виробництвах;

- банки мають у своєму розпорядженні достатньо коштів для погашення зовнішніх запозичень, але для деяких з них можуть виникнути проблеми з рефінансуванням боргу на світових фінансових ринках [2].

Верховна Рада України прийняла Закон України, яким затвердила антикризові заходи. Цим законом передбачено: а) створення стабілізаційного фонду; б) рекапіталізація банків; в) збільшення розміру гарантування банківських вкладів населення; г) пролонгація спеціального режиму оподаткування аграріїв.

Основними джерелами стабілізаційного фонду передбачено: до кінця 2008 р. - кошти від продажу державних цінних паперів та надпланові надходження від приватизації, на 2009 р. - всі кошти від продажу державного майна.

Основними джерелами рекапіталізації банків передбачена додаткова емісія акцій, яка розрахована на їх пріоритетний викуп попередніми власниками, потім іншими інвесторами та Мінфіном за кошти бюджету та за державні цінні папери. Нацбанк буде викупляти у банків державні цінні папери Мінфіну за номіналом протягом п'яти років за рахунок кредитів міжнародних організацій, мається на увазі насамперед кредит МВФ.

Основними джерелами поповнення фонду гарантування вкладів передбачено: 25% від прибутку Нацбанку, але не менше 1 млрд. грн. щорічно. Розмір гарантованого вкладу підвищено з 50 до 150 тис. грн [3].

Практично всі заходи, передбачені цим законом, стосуються виключно фінансової і фіскальної політики. Закон не пов'язаний із жодною державною або урядовою програмою, окрім як в порядку участі держави в капіталізації банків.

Створення Стабілізаційного Фонду в 50 млрд. грн. за рахунок позапланових надходжень від приватизації і розміщення державних цінних паперів видається малоімовірним, беручи до уваги наступні факти:

- фонд державного майна України в 2008 р. планово дав Бюджету-2008 за 9 місяців своєї роботи – 380,07 млн. грн.;

- фондовий ринок України впав більш ніж на 70 %;

- міжнародні рейтингові агентства протягом року поступово знижували кредитний рейтинг України, і в листопаді зупинилися на показнику «негативний».

Крім того, до Парламенту подаються законопроекти, ухвалення яких може не лише не поліпшити ситуацію, але й посилити її. Наприклад, «Проект Закону про внесення змін до статті 7 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб (щодо зміни ставки податку)» передбачає повернення до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб. В умовах кризи це може призвести до такого:

- з метою мінімізації навантаження на фонд оплати праці буде запущено процес масової «конвертизації» зарплат;

- зниження рівня середньої заробітної плати призведе до зменшення доходів як місцевих бюджетів, так і бюджету Пенсійного фонду;

- як наслідок з вище переліченого – підвищиться навантаження на держбюджет (збільшаться об'єми міжбюджетних трансфертів для погашення дефіциту платіжного балансу).

В умовах фінансової кризи і зростання заборгованості по зарплаті збільшення навантаження на фонд оплати праці – це ще один крок на шляху до безробіття [4].

Розглянемо заходи, що були вжиті для подолання кризової ситуації в Росії.

У жовтні 2008 р. прийнято пакет законів, спрямованих на стабілізацію фінансової системи країни, підтримку корпоративного сектору, банківської системи, фондового ринку, захист вкладників банків. По суті, це російський варіант плану Полсона. Зазначені заходи передбачають:

- рефінансування Центробанком комерційних банків, які відповідають певним вимогам (таких близько 100);
- рефінансування Центробанком зовнішніх корпоративних боргів, на що спрямовується 50 млрд. дол. із золотовалютних резервів;
- підтримка фондового ринку, на що виділяється у 2008 р. - 10 млрд. дол., у 2009 р. - 10 млрд. дол.;
- підтримка російських нафтових компаній на суму 5,5 млрд. дол.;
- рефінансування іпотечних кредитів Агентства з іпотечного і житлового кредитування, на що спрямовується 2,5 млрд. дол.

Загалом Росія планує витратити на підтримку фінансової системи майже 100 млрд. дол. США, або близько 5,5% ВВП. З урахуванням підтримки банківської системи Центробанком і Мінфіном ця сума збільшується вдвічі. Таким чином, загальна вартість заходів уряду з підтримки фінансової системи може перевищити 10% ВВП [5].

Зазначимо, що Росія вже має досвід виходу з економічної та фінансової кризи. Подібні процеси відбувалися там у 1997 – 98 рр..

У той час були вжиті певні заходи, що стосувалися бюджетної політики. Було оголошено про проведення низки заходів щодо збільшення доходів і зменшення видаткової частини бюджету. Це вказує на те, що основна загроза фінансовому ринку Росії приховувалась саме у сфері бюджетної політики.

Основна частина запропонованих урядом законів була спрямована на удосконалення податкової політики. У той же час докладалися значні зусилля для залучення зовнішньої фінансової допомоги, які увінчались успіхом. З міжнародними фінансовими організаціями була досягнута домовленість про кардинальну зміну фінансової політики Росії. Суть цієї зміни становили різке скорочення обсягів позичань і зміна структури боргу. Центробанк перейшов до проведення політики плаваючого курсу рубля в нових межах валютного коридору (6-9 руб. за дол. США до кінця 1998 р.). Державні цінні папери з термінами погашення до 31.12.99 р. пропонувалося переоформити у нові цінні папери. Було оголошено мораторій терміном 90 днів на повернення кредитів нерезидентам. Останнім заборонялося вкладати кошти в рубльові активи зі строками погашення до 1 року.

31 серпня 1998 р. ЦБ РФ прийняв рішення про зміну порядку визначення курсу рубля. Курс рубля почали визначати за підсумками торгів з використанням механізму «електронного фіксингу» у системі електронних лотових торгів (СЕЛІТ).

Перед Росією постала необхідність рятувати банківську систему, оскільки це сприяє оздоровленню економіки в цілому. Ситуація ускладнювалась обмеженістю існуючих у розпорядженні ЦБ ресурсів для надання стабілізаційних кредитів. Центральний банк разом з Мінфіном почали розшивку неплатежів, що виникли між банками та їх клієнтами після "заморожування" державних цінних паперів. Розшивка полягала у частковому наповненні банків грошми для відновлення їх розрахунків з клієнтами. Борги банківських установ погашалися за рахунок фонду обов'язкових резервів банків у ЦБ.

28 серпня 1998 р. Держдума затвердила «Заявление об основах социально-экономического развития РФ». Загальний зміст цього документу - посилення ролі державного регулювання.

15 листопада 1998 р. уряд оприлюднив свою програму під назвою «О мерах правительства и Центрального банка Российской Федерации по стабилизации социально-экономического положения в стране». У цьому документі вказується, що до кризи призвели помилки економічної політики. Заходи, що пропонуються, спрямовані на розв'язання таких задач - зменшення соціальної напруги, поліпшення стану державних фінансів і банківської системи, відновлення товарних потоків і ринкових механізмів реального сектору економіки та перехід ринкової економіки до соціально-орієнтованого зростання.

Проблемі зменшення соціальної напруги присвячено розділ «Нормалізація життя населення». У розділі «Створення умов стабільного функціонування економіки» викладено заходи із стабілізації грошової системи і курсу рубля, реструктуризації банківської системи й державного боргу, а також із вдосконалення бюджетного процесу. У розділі «Відновлення і розвиток реального сектору» передбачені заходи щодо вдосконалення податкової політики, забезпечення нормального функціонування підприємств і фінансового ринку, залучення прямих іноземних інвестицій, підвищення ефективності процесу приватизації та керування державним майном. Останній розділ називається «Зміцнення російської державності і єдиної системи виконавчої влади як ресурсу ефективності економіки».

З метою реалізації вищеперелічених заходів було прийнято «План действий правительства РФ по реализации первоочередных мер правительства РФ и ЦБ по стабилизации социально-экономического положения в стране». У цьому документі для окремих заходів встановлені терміни їх виконання. Вжиті заходи дали змогу певним чином стабілізувати соціально-економічний стан у державі.

Були підготовлені й інші документи: законопроект «О первоочередных мерах в области бюджетной и налоговой политики»; проект основних напрямів грошово-кредитної політики на 1999 р. та остаточний варіант програми «О мерах по реструктуризации банковской системы России»; закон «О бюджете развития Российской Федерации» та рішення про створення Банку розвитку, що обслуговуватиме цей бюджет.

Проведення валютно-курсової політики ЦБ РФ у 1999 р вже не передбачало встановлення валютного коридору. При цьому ЦБ оголосив про використання режиму плаваючого валютного курсу рубля, забезпечуючи при цьому економічно обґрунтовану динаміку його рівноважного значення.

В Україні для подолання кризових явищ в той час було вжито наступні заходи.

Спільною постановою КМУ (Кабміну України) і НБУ 10 вересня 1998 р. було затверджено та введено в дію антикризові заходи з фінансової стабілізації, які налічують 73 пункти і складаються з 4 блоки. У першому блоці містяться невідкладні заходи. Серед них обов'язковий продаж експортерами на валютній біржі 75% валютної виручки (зменшений потім до 50%), припинення роботи міжбанківського валютного ринку, проведення усіх валютних торгів тільки на УМВБ і КМВБ (відповідно Українській і Кримській міжбанківських валютних біржах), обмеження до 5% маржі по готівкових валютних операціях (ще раніше було введено обмеження щодо попередньої оплати імпортних контрактів). У другому блоці викладено заходи щодо стимулювання експорту, скорочення імпорту та підтримки вітчизняного товаровиробника, у третьому - щодо поліпшення ситуації у бюджетній сфері, у четвертому - щодо забезпечення соціальної підтримки населення. До того ж, було видано Указ президента «Про фонд гарантування вкладів населення» та прийнято постанову КМУ «Про індексацію грошових доходів населення». Вжиті заходи дали змогу стабілізувати ситуацію на валютному ринку України.

На початку листопада 1998 р. КМУ і НБУ затвердили 23 додаткові заходи із стабілізації соціально-економічного стану в Україні. Першим із невідкладних заходів було визначено забезпечення 100%-го надходження коштів у грошовій формі за поточними платежами до державного та місцевих бюджетів. Проте найбільша увага була приділена питанням щодо заборгованості по ОВДП. Це - проведення конверсії ОВДП, що перебувають у володінні та розпорядженні НБУ; встановлення порядку погашення суб'єктами господарювання заборгованості по платежам до держбюджету з використанням ОВДП; запровадження дострокового погашення ОВДП за бажанням їх власників; визначення порядку оплати облігаціями внутрішньої держпозики і конверсійними ОВДП пакетів акцій підприємств, що приватизуються. Серед заходів із стимулювання експорту, скорочення імпорту та підтримки вітчизняного виробника слід відзначити надання уповноваженим банкам дозволу проводити кредитування українських експортерів в іноземній валюті, а також створення ради українських експортерів при Прем'єр-міністрі України.

Збільшення надходжень до бюджету передбачалось досягти в основному за рахунок скорочення різних податкових пільг. Для забезпечення соціальної підтримки населення передбачалося вилучення до Державного бюджету з бюджетів областей-донорів і державних цільових фондів коштів, що в подальшому мають спрямовуватись на погашення заборгованості по заробітній платі, пенсіях, стипендіях та іншим соціальних виплатах. Нові антикризові заходи додатково сприяли стабілізації валютного ринку України [6].

Цей досвід може бути використаний для виходу з сучасної економічної та фінансової кризи, що склалася в нашій державі.

Далі розглянемо, з якими фінансовими проблемами стикнулися українські підприємства.

Неефективний менеджмент за кризових явищ в економіці є головним фактором ризику. Неякісні управлінські рішення за складної економічної реальності можуть спричинити набагато більші втрати, ніж за рівних обставин за стабільної економіки. Можна стверджувати, що такі традиційні інструменти управління фінансами підприємств як класичний фінансовий аналіз (з використанням окремих фінансових показників та їх нормативних значень), традиційне фінансове планування, статистичний аналіз капіталовкладень, калькулювання та ціноутворення на базі собівартості, нормування оборотних активів не відповідають потребам кризової економіки. Фінансовий менеджмент має володіти такими специфічними інструментами антикризового управління як санація балансу, двоступінчаста санація, реструктуризація активів, аутсорсінг окремих непрофільних функцій, управління затратами на основі системи «таргет костінг» та інші.

За кризової економіки суттєво змінюються критерії оцінки ефективності діяльності підприємства в цілому, його окремих працівників та структурних підрозділів. Вітчизняною та зарубіжною практикою переконливо доведено, що такі показники як «чистий прибуток», «рентабельність основних засобів чи основної діяльності» тощо не відображають реальної картини на підприємстві.

До характерних особливостей корпоративного фінансового управління відповідно до вимог сучасної економіки належать:

- функціонування повноцінної системи ризик-менеджменту, що уможливорює регулярне відстеження та прогнозування зовнішніх і внутрішніх ризиків фінансово-господарської діяльності;
- спроможність до розробки та реалізації стратегій «на випередження»;
- використання емпірично-статистичних методів прогнозування та аналізу фінансово-господарської діяльності;

- наявність дієвої системи контролінгу та внутрішнього аудиту;
- впровадження інтегрованої системи оперативного бюджетування та стратегічного планування;
- орієнтація управлінського процесу на створення додаткової вартості та симетричний розподіл інформації.

Антикризовий фінансовий менеджмент як інноваційний ресурс є адекватною відповіддю на виклики сучасної економічної ситуації в державі. Йдеться про застосування специфічних методів та прийомів управління фінансами, які дозволяють забезпечити безперервну діяльність підприємств на основі управління зовнішніми та внутрішніми ризиками, профілактики та нейтралізації фінансової кризи. Вважаємо, що антикризовий менеджмент, як такий, концентрується переважно саме на питаннях антикризового управління фінансами підприємства.

Антикризовий фінансовий менеджмент характеризується дворівневою структурою:

- перший рівень – система ризик-менеджменту;
- другий рівень – система управління фінансовою санацією підприємства.

Система ризик-менеджменту (СРМ) – це сукупність заходів з ідентифікації, оцінки, нейтралізації та контролю за ризиками фінансово-господарської діяльності. Йдеться передусім про комплекс профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи: системний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, діагностика банкрутства, впровадження системи попереджувальних заходів тощо. СРМ має бути сфокусована не лише на управлінні ризиками, а й на виявленні потенційних шансів та нових стратегічних факторів покращення фінансово-господарської діяльності. Кризова економіка вимагає, щоб система ризик-менеджменту у тому чи іншому вигляді була запроваджена на усіх підприємствах. Причому обов'язковим та об'єктивно необхідним є запровадження ризик-менеджменту у фінансово-кредитних установах, небанківських фінансових організаціях, акціонерних товариствах та інших підприємствах, які прагнуть бути представленими на фондовому ринку.

Іншим важливим напрямком діяльності антикризового фінансового менеджменту є подолання фінансової кризи на підприємствах, де система ризик-менеджменту не спрацювала (або вона відсутня взагалі). На таких підприємствах антикризовий менеджмент полягає в управлінні фінансовою санацією (реструктуризацією) [7].

Таким чином, для зменшення впливу фінансової кризи на економіку України на макрорівні, виходячи з вищевикладеного, ефективними могли б стати наступні заходи:

- прийняття пакету законів, спрямованих на вдосконалення податкової політики;
- погашення боргів банківських установ за рахунок фонду обов'язкових резервів банків у НБУ;
- відновлення товарних потоків і ринкових механізмів реального сектору економіки;
- використання режиму плаваючого валютного курсу гривні, забезпечуючи при цьому економічно обґрунтовану динаміку його рівноважного значення;
- стимулювання експорту, скорочення імпорту та підтримка вітчизняного товаровиробника;
- забезпечення 100%-го надходження коштів у грошовій формі за поточними платежами до державного та місцевих бюджетів;

– збільшення надходжень до бюджету за рахунок скорочення різних податкових пільг;

– вилучення до Державного бюджету з бюджетів областей-донорів і державних цільових фондів коштів, що в подальшому мають спрямовуватись на погашення заборгованості по заробітній платі, пенсіях, стипендіях та іншим соціальних виплатах.

На мікрорівні українським підприємствам було б доречно запроваджувати антикризовий фінансовий менеджмент двох рівнів:

- перший рівень – система ризик-менеджменту;
- другий рівень – система управління фінансовою санацією підприємства.

Список літератури

1. Картохіна Н.В. Формування сутності активного антикризового управління // http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2007-3/Kartohina_307.htm.
2. Бобров С.А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України // «Фінанси України», №12, 2008 .- С. 33 – 43.
3. Антикризові заходи України: не стільки реальні, як примарні // <http://www.kuchma.org.ua/institute/monitoring/49143e54a5b0b/>.
4. Гаврілечко Ю. Антикризові заходи в Україні: міфи та реальність // <http://ua.glavred.info/archive/2008/12/04/112252-1.html>.
5. Антикризові заходи Росії: радикальні, але запізнілі // <http://www.kuchma.org.ua/institute/monitoring/49143e54a5b0b/>.
6. Еволюція фінансової кризи в Російській Федерації у 1998 р. та антикризові заходи // http://www.niur.gov.ua/ukr/econom/finans/rozdil_1-1.htm.
7. Антикризовий фінансовий менеджмент – вимога «нової економіки» // Журнал "Ринок цінних паперів України" // <http://www.corporation.org.ua/library/publication/pub.php?id=199>.

В статье рассматриваются направления влияния мирового финансового кризиса на экономику Украины, анализируется существующий опыт Украины и России в отношении антикризисного государственного регулирования финансовой системы страны предлагаются пути уменьшения влияния кризисных явлений на макро- и микроэкономическом уровнях.

In the article, sending of influencing of world financial crisis is examined to the economy of Ukraine, and also experience of Ukraine and Russia on counteraction the phenomena of crises. The ways of diminishing of influencing of crisis are offered on the financial system of country and on separate enterprises.

Ключові аспекти організації обліку витрат в олійно-жировій промисловості

Розглянуто організацію обліку витрат на підприємствах олійно-жирової промисловості. Визначено основні складові організації облікового процесу. Значна увага приділяється фінансовій та організаційній структурі досліджуваних підприємств.

організація обліку, фінансова структура, організаційна структура, центри фінансової відповідальності, облікова політика

Важлива роль в удосконаленні управління та підвищення рівня ефективності господарської діяльності підприємств, підсиленні орієнтації на досягнення високих кінцевих результатів (прибутку) належить бухгалтерському обліку. Він є важливою інформаційною базою управління та контролю за станом об'єктів обліку.

В даному контексті дуже важливим є організація бухгалтерського обліку, оскільки саме вона призначена упорядкувати всі складові системи бухгалтерського обліку і являє собою систему методів і засобів, які забезпечують їх оптимальне функціонування та подальший розвиток.

Представники економічної науки досить вичерпно розглянули теоретичні проблеми щодо організації бухгалтерського обліку. Серед них можна виділити таких вітчизняних економістів як А.М. Кузьминський, М.В. Кужельний, В.В. Сопко. Разом з тим ряд практичних проблем потребує більш поглибленого вивчення, зокрема організація бухгалтерського обліку витрат для підприємств олійно-жирової галузі харчової промисловості. Тому, метою дослідження даної статті є вивчення таких аспектів організації обліку витрат як: організаційна структура, фінансова структура, облікова політика підприємств на прикладі досліджуваної галузі. Визначення цих аспектів дасть можливість спрямувати увагу на ті моменти, які відіграють в організації обліку витрат ключові ролі.

Організація облікового процесу передбачає три основних аспекти: збір облікової інформації, її обробку, використання в процесі управління. Ці аспекти бухгалтерського обліку в цілому визначають рівень його ефективності [1,2].

Організація облікового процесу в цілому значною мірою залежить від галузевих особливостей підприємства і його завдань, що знаходять відображення в фінансовій структурі підприємства.

На наш погляд, організацію бухгалтерського обліку в сучасних умовах необхідно розглядати як процес, який витікає і є похідним з фінансової структури підприємства.

Фінансова структура підприємства – це ієрархія центрів фінансової відповідальності, які взаємодіють між собою через бюджети. У свою чергу центр фінансової відповідальності це (ЦФВ) – структурний підрозділ, який здійснює визначений набір господарських операцій і здатний безпосередньо впливати на витрати та/або доходи від даної діяльності та відповідно нести відповідальність за ці статті витрат та/або доходів. На наш погляд фінансова структура підприємства повинна базуватися на наступних засадах:

- основні типи центрів фінансової відповідальності (ЦФВ), які функціонують у фінансовій структурі підприємства;
- способи утворення центрів фінансової відповідальності (ЦФВ);
- створення фінансової структури підприємства на основі організаційної;
- класифікація центрів фінансової відповідальності (ЦФВ) за видами функцій, які вони здійснюють у процесі своєї діяльності;
- забезпечення фінансової структури відповідним апаратом управління;
- логіка і механізм функціонування фінансової структури підприємства визначається його обліковою політикою;
- функціонування фінансової структури підприємства забезпечується єдиною інформаційною системою підприємства високого рівня інтеграції.

У даному дослідженні ми зупинимось докладніше на перших п'яти засадах створення фінансової структури.

– У фінансовій структурі функціонують чотири основних типа ЦФВ. Це центри: інвестицій, прибутку, доходу, витрат.

Дана класифікація заснована на поділі ЦФВ за видами доходів/витрат, за які вони несуть відповідальність.

Центри витрат (ЦВ) відповідають тільки за витрати які вони здійснили у процесі своєї діяльності. Таким чином, центрами витрат можуть бути як функціональні служби (бухгалтерія, охорона, реклама) до обов'язків яких не входить отримання доходу, так і виробничі підрозділи. Центри витрат є одним з основних джерел інформації при складанні бюджетів (планів), оскільки вони визначають їх витратну частину.

Центри доходів (ЦД) відповідають за доходи, які вони приносять підприємству в процесі своєї діяльності і не відповідають за здійснені ними витрати. Центром доходу може бути підрозділ компанії, який призначений для отримання доходу (наприклад, збут), а його витрати визначає вищий підрозділ, оскільки саме він визначає суми і напрями здійснення витрат (наприклад, заробітна плата, оренда, транспорт і т.д.)

Центри прибутку (ЦП) відповідають перед керівництвом сумою отриманого прибутку, тобто вони контролюють як витратну так і дохідну частину своєї діяльності. Центром прибутку може бути як підрозділ, який самостійно здійснює виробництво та продаж продукції у складі підприємства, так і підприємство в цілому.

Центри інвестицій (ЦІ) є вершиною всієї фінансової структури. Вони мають право управляти не тільки обіговим капіталом (відповідати за обсяги отриманого прибутку), а і управляти необоротними активами (основними засобами), тобто здійснювати інвестиції. В даному випадку центр інвестицій контролює їх прибутковість і таким чином відповідає за рентабельність всіх активів організації. Центром інвестицій може бути підприємство.

– Центри фінансової відповідальності (ЦФВ) утворюються трьома способами:

- 1) з одного підрозділу;
- 2) шляхом об'єднання кількох підрозділів;
- 3) шляхом розподілу одного підрозділу на декілька ЦФВ.

Структуру центрів фінансової відповідальності представлено на прикладі ПГ «Креатив», табл. 1, де ЦІ – центр інвестицій, ЦП – центр прибутку, ЦД – центр доходу, ЦВ – центр витрат, ЦУД- центр управління доходом, ЦУВ - центр управління витратами.

Таблиця 1 - Структура центрів фінансової відповідальності ПГ «Креатив»

Індекс	ЦФВ
1.	ЦІ Креатив
1.1.	ЦП Генеральний директор
1.1.1.	ЦД Комерційний департамент
1.1.1.1.	ЦД Відділ продаж маргарини, жири, олія
1.1.1.2.	ЦД Відділ продаж пакування Україна
1.1.1.3.	ЦД ЗЕД
1.1.2.	ЦВ Комерційна служба
1.1.2.1.	ЦУВ Відділ продаж маргарини, жири, олія
1.1.2.2.	ЦУВ Відділ продаж пакування Україна
1.1.2.3.	ЦУВ ЗЕД
1.1.2.4.	ЦУВ Відділ транспортних перевезень
1.1.2.5.	ЦВ Маркетинг
1.1.3.	ЦВ Департамент виробництва
1.1.3.1.	ЦУВ виробничо-диспетчерський відділ
1.1.3.2.	ЦУВ Підготовча дільниця
1.1.3.3.	ЦУВ Дільниця пресування
1.1.3.4.	ЦУВ Дільниця екстракції
1.1.3.5.	ЦУВ Дільниця рафінації
1.1.3.6.	ЦУВ Дільниця розливу
1.1.3.7.	ЦУВ Консервний завод
1.1.3.8.	ЦУВ Елеваторний комплекс № 1
1.1.3.9.	ЦУВ Елеваторний комплекс № 2 ЖБІ
1.1.3.10.	ЦУВ Виробництво маргаринів
1.1.3.11.	ЦУВ Дільниця рафінації Де Смет
1.1.3.12.	ЦУВ Склад
1.1.3.13.	ЦУВ Олієсховище № 1
1.1.3.14.	ЦУВ Олієсховище № 2
1.1.4.	ЦВ ЗАТ ЗМЖ
1.1.4.1.	ЦУВ Техслужба
1.1.4.2.	ЦУВ Виробнича служба
1.1.5.	ЦВ Департамент закупівель
1.1.5.1.	ЦВ Відділ закупівлі насіння
1.1.5.2.	ЦВ Відділ закупівлі додаткових матеріалів
1.1.5.3.	ЦВ Відділ закупівель тропічних олій
1.1.6.	ЦВ Технічний департамент
1.1.7.	ЦВ Департамент з фінансів
1.1.8.	ЦВ Департамент з кадрів, режиму та правового забезпечення
1.1.9.	ЦВ Відділ головного технолога
1.1.10.	ЦВ Відділ інформаційних технологій
1.1.11.	ЦВ Служба якості
1.1.12.	ЦВ Відділ праці та заробітної плати
1.1.13.	ЦУВ Загальнофірмові витрати
1.1.14.	ЦД Фінансова діяльність
1.1.15.	ЦУД Інвестиційна діяльність
1.1.16.	ЦУВ Інвестиційна діяльність
1.1.17.	ЦУД Інша діяльність
1.1.18.	ЦУВ Інша діяльність
1.1.19.	ЦВ ОКС

– Фінансова структура підприємства створюється на підставі організаційної структури підприємства, оскільки між елементами організаційної та фінансової структури існує щільний зв'язок. Взаємозв'язок між ланками організаційної та фінансової структури підприємства представлений у табл. 2.

Таблиця 2 - Розподіл організаційних елементів по ЦФВ

Елементи організаційної структури	Елементи фінансової структури
1. Наглядова рада	1. Ці Креатив
1.1. генеральний директор	1.1. ЦП Генеральний директор
1.1.3. Комерційний департамент	1.1.1. ЦД Комерційний департамент
1.1.3.1. Відділ продаж маргарини, жири, олія	1.1.1.1. ЦД Відділ продаж маргарини, жири, олія
1.1.3.2. Відділ продаж пакування Україна	1.1.1.2. ЦД Відділ продаж пакування Україна
1.1.3.3. Відділ ЗЕД	1.1.1.3. ЦД ЗЕД
1.1.3. Комерційний департамент	1.1.2. ЦВ Комерційна служба
1.1.3.1. Відділ продаж маргарини, жири, олія	1.1.2.1. ЦУВ Відділ продаж маргарини, жири, олія
1.1.3.2. Відділ продаж пакування Україна	1.1.2.2. ЦУВ Відділ продаж пакування Україна
1.1.3.3. Відділ ЗЕД	1.1.2.3. ЦУВ ЗЕД
1.1.3.5. Відділ транспортних перевезень	1.1.2.4. ЦУВ Відділ транспортних перевезень
1.1.3.4. Відділ маркетингу	1.1.2.5. ЦВ Маркетинг
1.1.7. Департамент виробництва	1.1.3. ЦВ Департамент виробництва
1.1.7.1. Виробничо-диспетчерський відділ	1.1.3.1. ЦУВ Виробничо-диспетчерський відділ
1.1.7.2. Підготовча дільниця	1.1.3.2. ЦУВ Підготовча дільниця
1.1.7.3. Дільниця пресування	1.1.3.3. ЦУВ Дільниця пресування
1.1.7.4. Дільниця екстракції	1.1.3.4. ЦУВ Дільниця екстракції
1.1.7.5. Дільниця рафінації	1.1.3.5. ЦУВ Дільниця рафінації
1.1.7.6. Дільниця розливу	1.1.3.6. ЦУВ Дільниця розливу
1.1.7.7. Консервний завод	1.1.3.7. ЦУВ Консервний завод
1.1.7.8. Елеваторний комплекс № 1	1.1.3.8. ЦУВ Елеваторний комплекс № 1
1.1.7.9. Елеваторний комплекс № 2 ЖБІ	1.1.3.9. ЦУВ Елеваторний комплекс № 2 ЖБІ
1.1.7.10. Виробництво маргаринів	1.1.3.10. ЦУВ Виробництво маргаринів
1.1.7.11. Дільниця рафінації Де Смет	1.1.3.11. ЦУВ Дільниця рафінації Де Смет
1.1.7.12. Склад	1.1.3.12. ЦУВ Склад
1.1.7.13. Олієсховище № 1	1.1.3.13. ЦУВ Олієсховище № 1
1.1.7.14. Олієсховище № 2	1.1.3.14. ЦУВ Олієсховище № 2
1.1.5. ЗАТ ЗМЖ	1.1.4. ЦВ ЗАТ ЗМЖ
1.1.5.1. Техслужби	1.1.4.1. ЦУВ Техслужби
1.1.5.2. Виробничі служби	1.1.4.2. ЦУВ Виробничі служби
1.1.2. Департамент закупівель	1.1.5. ЦВ Департамент закупівель
1.1.2.1. Відділ закупівлі насіння	1.1.5.1. ЦВ Відділ закупівлі насіння
1.1.2.2. Відділ закупівлі додаткових матеріалів	1.1.5.2. ЦВ Відділ закупівлі додаткових матеріалів
1.1.2.3. Відділ закупівлі тропічних олій	1.1.5.3. ЦВ Відділ закупівлі тропічних олій
1.1.6.1. Виробнича лабораторія	1.1.6. ЦВ Технічний департамент
1.1.6.2. Техвідділ	
1.1.6.3. Їдальня	
1.1.6.4. Служба побуту	
1.1.6.5. Служба охорони праці	
1.1.6.6. Автотранспортна дільниця	
1.1.6.7. Відділ головного механіка	
1.1.6.7.1. Ремонтно-механічна служба	
1.1.6.8. Відділ головного енергетика	
1.1.6.8.1. Електротехнічна служба	
1.1.6.8.2. Котельня	
1.1.6.9. Аміачно-холодильна дільниця	
1.1.6.10. Електромеханічна служба	
1.1.1. Департамент з фінансів	1.1.7. ЦВ Департамент з фінансів
1.1.4.1. Юридичний відділ	1.1.8. ЦВ Департамент з кадрів, режиму та правовому забезпеченню
1.1.4.2. Відділ кадрів	
1.1.4.3. Служба охорони	
1.1.8. Відділ головного технолога	1.1.9. ЦВ Відділ головного технолога
1.1.8.1. Відділ інноваційних технологій	
1.1.9. Відділ інформаційних технологій	1.1.10. ЦВ Відділ інформаційних технологій
1.1.10. Служба якості	1.1.11. ЦВ Служба якості

Продовження таблиці 2

1.1.11. Відділ праці і заробітної плати	1.1.12. ЦВ Відділ праці і заробітної плати
1.1.1.3. Бухгалтерія	1.1.13. ЦУВ Загальнофірмові витрати
1.1.1.1.1. Фінансовий відділ	1.1.14. ЦД Фінансова діяльність
1.1.1.2. Відділ інвестицій	1.1.15. ЦУД Інвестиційна діяльність
1.1.1.2. Відділ інвестицій	1.1.16. ЦУВ інвестиційна діяльність
1.1.1.3. Бухгалтерія	1.1.17. ЦУД Інша діяльність
1.1.1.3. Бухгалтерія	1.1.18. ЦУВ Інша діяльність
1.1.12. ОКС	1.1.19. ЦУВ ОКС

– Всі підрозділи фінансової структури підприємства класифікуються за видами функцій, які вони здійснюють в процесі діяльності. У рамках управління за центрами відповідальності закріплюються наступні основні функції:

1) Планування. Кожний ЦФВ планує свою діяльність у фінансовому виразі по статтям, консолідація яких дозволяє сформувати відповідні бюджети (плани) для всього підприємства в цілому. Зведений бюджет підприємства є головним планом розвитку на наступний операційний період;

2) Контроль фактичного виконання бюджету (плану) ЦФВ. Мета - попередження небажаного розвитку подій як ЦФВ, так і для підприємства в цілому. Здійснюється шляхом контролю над встановленими показниками.

3) Звітність. В кінці періоду ЦФВ готують звіти про фактичне виконання бюджету (плану) у форматі план-фактичних відхилень. Всі відхилення аналізуються, виявляються причини їх виникнення, готуються заходи щодо їх усунення (передбачення);

4) Мотивація. Виконання бюджетів окремими ЦФВ розраховано на досягнення поставлених цілей, для чого встановлюється залежність матеріальної винагороди від виконання (невиконання) бюджету (плану), яке повинно стимулювати персонал ЦФВ досягати точного виконання бюджетних показників.

5) Фінансова структура забезпечується відповідним апаратом управління, який представлений у табл. 3.

Таблиця 3 - Апарат управління фінансовою структурою підприємства

Назва ЦФВ	Керівники ЦФВ
1. Ці Креатив	1. Генеральний директор
1.1. ЦП Генеральний директор	1. Генеральний директор
1.1.1. ЦД Комерційний департамент	3. Комерційний директор
1.1.1.1. ЦД Відділ продаж маргарини, жири, олія	3. Комерційний директор
1.1.1.3. ЦД ЗЕД	4. Директор з продаж
1.1.2.1. ЦУВ Відділ продаж маргарини, жири, олія	3. Комерційний директор
1.1.2.2. ЦУВ Відділ продаж пакування Україна	4. Директор з продаж
1.1.2.3. ЦУВ ЗЕД	4. Директор з продаж
1.1.2.4. ЦУВ Відділ транспортних перевезень	3. Комерційний директор
1.1.2.5. ЦВ Маркетинг	4. Директор з продаж
1.1.3. ЦВ Департамент виробництва	5. Директор з виробництва
1.1.3.1. ЦУВ Виробничо-диспетчерський відділ	5. Директор з виробництва
1.1.3.2. ЦУВ Підготовча дільниця	5. Директор з виробництва
1.1.3.3. ЦУВ Дільниця пресування	5. Директор з виробництва
1.1.3.4. ЦУВ Дільниця екстракції	5. Директор з виробництва
1.1.3.5. ЦУВ Дільниця рафінації	5. Директор з виробництва
1.1.3.6. ЦУВ Дільниця розливу	5. Директор з виробництва
1.1.3.7. ЦУВ Консервний завод	20. Директор консервного заводу
1.1.3.8. ЦУВ Елеваторний комплекс №1	22. Зав. елеваторного комплексу
1.1.3.9. ЦУВ Елеваторний комплекс №2 ЖБИ	22. Зав. елеваторного комплексу
1.1.3.10. ЦУВ виробництво маргаринів	5. Директор з виробництва
1.1.3.11. ЦУВ Дільниця рафінації Де Смет	5. Директор з виробництва
1.1.3.12. ЦУВ Склад	19. Зав складами та сховищами
1.1.3.13. ЦУВ Олієсховище № 1	19. Зав складами та сховищами
1.1.3.14. ЦУВ Олієсховище № 2	19. Зав складами та сховищами
1.1.4. ЦВ ЗАТ ЗМЖ	9. Директор ЗМЖ

1.1.4.1. ЦУВ Техслужба	9. Директор ЗМЖ
1.1.4.2. ЦУВ Виробнича служба	9. Директор ЗМЖ
1.1.5.1. ЦВ Відділ закупівлі насіння	6. Директор закупівель
1.1.5.2. ЦВ Відділ закупівлі додаткових матеріалів	18. Менеджер відділу закупівель
1.1.5.3. ЦВ Відділ закупівлі тропічних олій	6. Директор закупівель
1.1.6. ЦВ Технічний департамент	11. Головний інженер
1.1.7. ЦВ Департамент з фінансів	7. Фінансовий директор
1.1.8. ЦВ Департамент з кадрів, режиму та правовому забезпеченню	8. Директор з кадрів та правового забезпечення
1.1.9. ЦВ Відділ головного технолога	13. Головний технолог
1.1.10. ЦВ Відділ інформаційних технологій	12. Директор ВІТ
1.1.11. ЦВ Служба якості	15. Директор з якості
1.1.12. ЦВ Відділ праці та заробітної плати	10. Головний економіст
1.1.13. ЦУВ Загальнофірмові витрати	14. Головний бухгалтер
1.1.14. ЦД Фінансова діяльність	7. Фінансовий директор
1.1.15. ЦУД Інвестиційна діяльність	7. Фінансовий директор
1.1.16. ЦУВ Інвестиційна діяльність	7. Фінансовий директор
1.1.17. ЦУД Інша діяльність	14. Головний бухгалтер
1.1.18. ЦУВ Інша діяльність	14. Головний бухгалтер
1.1.19. ЦВ ОКС	2. Заступник генерального директора з капітального будівництва

Таким чином, на підставі проведених досліджень, можна зробити наступні висновки:

- організація обліку витрат базується на фінансовій структурі підприємства;
- фінансова структура підприємства створюється на підставі організаційної структури;
- елементами фінансової структури є центри фінансової відповідальності, які класифікуються відповідним чином, відповідають за понесені ними витрати/доходи і виконують відповідні функції;
- діяльність фінансової структури повинна забезпечуватися відповідним апаратом управління.

Отже, процес організації обліку витрат залежить від належної побудови фінансової структури підприємства, розподілу та закріплення функцій за центрами фінансової відповідальності, а також осіб відповідальних за їх виконання. Від ефективності виконання функцій планування, контролю, звітності та мотивації ЦФВ та їх керівниками буде залежати ефективність діяльності підприємства в цілому.

Список літератури:

1. Организация бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности/ А.Н. Кузьминский, В.В. Сопко.- К.: Вища шк. Головное изд-во, 1986.- 256с.;
2. Кузьминский А.Н. Теория бухгалтерского учета: Учебник. – К.: Выща шк., 1990. – 311с.:ил.

Рассмотрена организация учета затрат на предприятиях масложировой промышленности. Определены основные составляющие организации учетного процесса. Особое внимание уделяется организационной и финансовой структуре исследуемых предприятий.

The organization of accounting of costs of oil-food industry enterprises is considered in the article. The main elements of organization of accounting are determined. They pay a lot of attention to the organizational and financial structure of enterprises which are investigated.

Механізм санації депресивних територій

В статті розглянуто проблеми депресивних регіонів, запропоновані механізми оздоровлення економічного і соціального розвитку депресивних територій, запровадження санації у виробничих депресивних зонах.

депресивні території, санація, реструктуризація, економічне зростання, гіпердепресивні підприємства

Постановка проблеми. Створення політично стабільного суспільства та ефективно функціонуючої економіки неможливі без подолання проблем міжрегіональних відмінностей, ліквідації кризових явищ і відсталості у розвитку окремих територій країни. Основними причинами нерівномірності розвитку регіонів країни є корінна зміна господарських структур, низький рівень галузевої диверсифікації, невідповідність галузевої структури місцевому природно-ресурсному потенціалу, несприятливі демографічні та екологічні тенденції. Найгостріша ситуація склалася у так званих депресивних регіонах, де припинили діяльність бюджетоформуючі галузі, зростає безробіття, зубожіє населення, занепадає соціальна сфера. Розв'язання проблем таких територій є надзвичайно актуальним загальнодержавним завданням. Неодноразово ці питання підіймалися і у авторських працях [1, 2].

Аналіз останніх досліджень. Проблемі визначення депресивності територій присвячено чимало наукових праць економістів [3, 4, 5], географів [6, 7, 8], управлінців [9, 10]. Водночас мало дослідженими залишаються питання типологізації депресивних територій, методи оцінювання гостроти та рівня депресії, механізм оздоровлення тощо.

В рамках цієї проблеми у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля виконуються науково-дослідницькі теми ДН 55-089 «Формування ефективних інструментів податкового регулювання в умовах депресивних регіонів» і Ф-4-06 «Дослідження умов оптимізації оподаткування підприємств», які передбачають механізми санації подібних регіонів.

Формулювання цілей статті. Виходячи з цього, мета статті полягає у пошуку механізмів стимулювання економічного і соціального розвитку депресивних територій, шляхів виходу із сучасної суспільно-політичної, соціально-економічної кризи в Україні, що потребують формування механізму управління оздоровленням депресивних територій.

Виклад основного матеріалу. Поняття «депресивна територія» широко увійшло у наукових обіг у середині 90-х років ХХ ст. У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» [9] зазначається, що депресивна територія - це регіон чи його частина, рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними цим Законом, є найнижчим серед територій відповідного типу. У статті 9 цього документу зазначається, що депресивними можуть бути регіони, промислові, сільськогосподарські райони, а також міста обласного підпорядкування.

Відтак стан усієї української національної економіки середини 90-х років можна розглядати як депресивний, за винятком, можливо, не багатьох локальних економічно активних точок — найважливіших центрів соціально-економічного розвитку (найбільші міста, окремі приміські адміністративні райони тощо). У межах, теж

спостерігаються депресивні територіальні утворення, які є локальними чи точковими. Навіть, у господарській сфері депресивними називаються збанкрутілі підприємства.

Існують різні підходи до визначення критеріїв депресивності регіону. Так, пропонується вважати критеріями депресивного стану регіону такі показники, як:

- рівень життя населення;
- стан ринку праці;
- промислове виробництво;
- стан соціальної інфраструктури;
- екологічна ситуація.

Нами пропонуються й інші підходи [1] щодо визначення рівня депресивності, виходячи не тільки з економічного розвитку промислового потенціалу депресивних регіонів, а беручи до уваги стан і рівень життя населення, в тому числі враховуючи демографічні показники й якісну складову – здоров'я їх мешканців.

Водночас закон [9] передбачає такі категорії депресивних територій: регіони (територія АР Крим, області, міст Києва та Севастополя); промислові райони (райони, в яких частка зайнятих у промисловості перевищує частку зайнятих у сільському господарстві); сільські райони (райони, в яких частка зайнятих у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості); міста обласного значення. Кожній категорії територій визначено специфічні критерії депресивності. Для визнання території депресивною необхідно, щоб її показники розвитку відповідали одночасно всім критеріям, передбаченим для відповідної категорії [10].

Але, все ж таки, головна мета будь-яких досліджень у цій сфері – це є стимулювання розвитку депресивних регіонів України. Виділяють [11] декілька інструментів стимулювання депресивних регіонів. В першу чергу, це укладання угод щодо фінансування цих регіонів з державного бюджету, підтримка підприємництва та спрямування міжнародної технічної допомоги в ці регіони.

Державна підтримка депресивних регіонів через державний бюджет повинна передбачати цільове спрямування капітальних вкладень. Такі впливання з державного бюджету дозволять створювати робочі місця, підвищувати зайнятість населення і т. п.

Щодо підтримки підприємництва, то необхідно створювати у депресивних регіонах сприятливий інвестиційний клімат, спрощувати систему оподаткування та інше.

Згідно з законодавством [11] до депресивних регіонів відносяться такі території, на яких внутрішній валовий продукт складає 65 % від середньо українського рівня, рівень безробіття – 9-10 % від працездатного населення; враховується також середній рівень заробітної плати. Запропоновано також два види укладання угод на фінансування з державного бюджету депресивних регіонів між Кабінетом міністрів та обласною адміністрацією (облрадою).

Головною метою точного визначення депресивних територій є необхідність розробки найбільш раціональних (правильних) шляхів їх оздоровлення. Законодавчо [9] визначено комплекс правових, організаційних, наукових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів, подолання їх депресивності. У цьому ж документі в загальних рисах визначені механізми фінансового забезпечення щодо подолання стану депресивності. Основу фінансування мають складати кошти державного та місцевих бюджетів. Щорічно на фінансування всіх програм подолання депресивності територій має виділятися не менш як 0,2% державного бюджету на відповідний рік. Але ще й досі у бюджеті України такі кошти не передбачені.

Виходячи з цього, регіональна політика виходу із депресивного стану повинна базуватись на державній підтримці – це, по-перше. А, по-друге, - оздоровлення депресивних територій і регенерація життєдіяльності неможливі без продуманого

механізму управління санацією. При чому слід мати на увазі, що кожне територіальне суспільство має власну специфіку розвитку, тому не можна навіть і сподіватися на вихід з депресивного стану без врахування цих моментів, а також без подолання кризи у розвитку національного господарського комплексу України в цілому.

Розроблені концепції відновлення соціально-економічного розвитку в рамках депресивних територій [12, С.320] базуються на механізмі управління санацією депресивних територій. Шляхи розробки механізму управління санацією депресивних територій, зокрема, такі:

- створення нового законодавства стосовно санації депресивних суспільних територіальних систем у різних регіонах України;
- формування у складі перспективної регіональної політики нового важливого напрямку соціально-економічного регіонального розвитку — санації депресивних територіальних суспільних систем;
- впровадження нових способів господарювання в умовах трансформації власності економічних об'єктів;
- залучення іноземних і вітчизняних інвестицій для регенерації найперспективніших існуючих і створення нових економічних об'єктів задля соціально-економічного розвитку господарських територіальних утворень.

Наразі у складі депресивних виробничих зон можна виділити такі групи підприємств [12, С.326]:

До першої групи належать підприємства, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави.

До другої групи належать підприємства, що виробляють унікальну продукцію чи надають ексклюзивні послуги, тобто підприємства-монополісти. Держава повинна сприяти їхньому розвитку і зміцненню. Крім того, вони повинні мати гарантії щодо збереження функціонального промислово-виробничого використання їхніх територій у зв'язку з важливістю цих підприємств у сенсі національної безпеки держави і унікальності продукції та послуг, які вони виробляють.

У складі підприємств третьої групи (інші підприємства) виділені такі підгрупи:

- підприємства з вагомими потенційними можливостями перспективного розвитку (процент зношування основних фондів - до 50 %; завантаження виробничих потужностей - понад 70 %; позитивний фінансовий результат);
- підприємства з нестабільними показниками розвитку (зношування основних фондів - 51-70 %, завантаженість виробничих потужностей - 51-70 %, нестабільний фінансовий стан);
- депресивні підприємства (зношування основних фондів - 71-75 %; завантаженість виробничих потужностей - 31-50 %, кризовий фінансовий стан);
- гіпердепресивні підприємства (зношування основних фондів - понад 75 %, аварійний стан, завантаженість виробничих потужностей - до 30 %, фінансові банкрути).

Присутність у складі третьої групи депресивних і гіпердепресивних підприємств дає підставу для обґрунтування гіпотези щодо наявності депресивних промислово-виробничих територій. Такі території у містах паралізують діяльність місцевих господарських комплексів, бо є так званими мертвими зонами.

Наведене групування підприємств депресивних територій передбачає необхідність здійснення їх санації, що може включати комплекс заходів, а саме:

- розробку проектної документації, згідно з якою здійснюватиметься санація виробничої депресивної зони. Така проектна документація може мати вигляд генерального плану виробничої депресивної зони. У складі генерального плану

повинна бути розроблена стратегія санації на підставі оцінки існуючого стану підприємств;

- перелік генераторів депресії - підприємств, які необхідно ліквідувати;
- перелік підприємств, які можна реконструювати;
- пропозиції щодо освоєння звільнених територій.

Стосовно державних підприємств, то тут необхідно використовувати можливості усіх видів реструктуризації. Її слід проводити згідно з нормативно-правовою базою, затвердженою на рівні держави [12, С.324]. Це стосується підприємств базових галузей промисловості всіх форм власності, на які може поширюватись державна допомога, згідно з наведеними характеристиками:

- наявність матеріально-технічної бази і кадрового потенціалу для реалізації визначених технічних проектів (економічні, енергетичні, аерокосмічні дослідження, освоєння космосу тощо);
- розробка унікальних родовищ корисних копалин (титану, урану, поліметалічних руд, золота, діамантів, бурштину, мармуру, граніту тощо);
- рентабельні, відносно стабільні у нинішніх умовах підприємства з виробництва стратегічно важливої продукції традиційного експорту України;
- розробка нових технологій у стратегічно важливих галузях і впровадження досягнень науки і техніки у виробництво й оборонну сферу.

Нема сумніву, що санація й реструктуризація депресивних територіальних суспільних систем сприятиме формуванню ефективної регіональної політики та виходу у найближчій перспективі України з кризи. Задля ґрунтовного здійснення цього механізму управління оздоровленням депресивних територій повинен включати методика визначення рівня депресивності за матеріалами обстеження практично всіх підприємств, будівельних та інших виробничих організацій; характеристику усіх економічними показників, в тому числі ступінь зношування основних фондів, частку використання виробничих потужностей, фінансові результати; а також враховувати урядові постанови та нормативні акти стосовно вагомості окремих підприємств для функціонування національного комплексу України.

У цьому зв'язку можна вести мову й про кластерізацію депресивних територій (див. рис. 1).

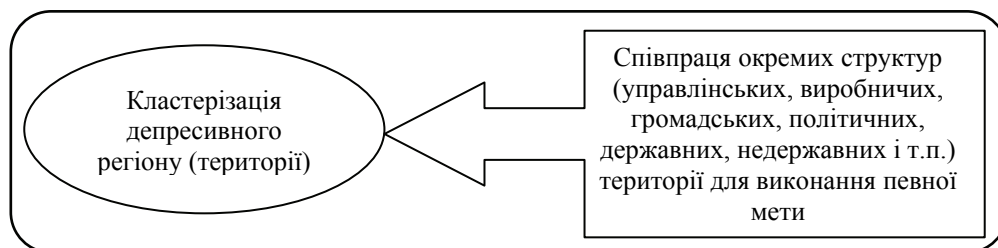

Рисунок 1 - Сутність кластерізації депресивних регіонів

Є свій сенс і у переміщенні сфери діяльності підприємств на цих територіях [13], що у загальному вигляді означає – рух бізнесу класичного сектора з територій з високим рівнем життя населення на території з низьким рівнем. Базою для цього є економіка будь-якого регіону України. Наприклад, якщо розглядати Луганську область, то тут існує вся необхідна матеріально-технічна і кадрова база для переміщення і поживлення депресивних виробництв і місць.

Висновки. Виходячи з того, що механізм – це сукупність станів чи процесів з чого складається будь-яке явище [14, С.316], дуже важливим є вибір схеми оздоровлення для підприємств, котрі знаходяться на депресивних територіях.

Безумовно, цей вибір має бути зумовлений ефективністю і визначатися за критеріями оцінки підрозділів основного підприємства з урахуванням можливості трансформації їх у самостійні підприємства. До таких критеріїв належать:

- ступінь створення нових виробництв та ринків збуту, що характеризує швидкість, з якою підрозділ може змінити структуру продукції і подолати бар'єри вступу до нових ринків;
- рівень використання специфічних виробничих знань і технологій, який відповідає відсотку науково-технічних завдань у підрозділі, де має скоротитися обсяг продукції.

Розвиток депресивних територій може відбутись завдяки:

- збалансування соціально-економічних пропорцій та узгодження суперечливих взаємозв'язків у процесі перерозподілу праці;
- скорочення розходжень у розмірах прибутків і майна між суб'єктами, із розподілом;
- дотримання суб'єктами господарювання економічних і правових норм діяльності у процесі їхнього розвитку та переорієнтації;
- активізація податкових стимулів територій.

Отже, питання депресивності регіонів України не можна розглядати у відриві від загальних соціально-економічних проблем держави. Наразі слід розробити чітке формулювання критеріїв визначення депресивності регіону, де основна увага має бути приділена не стільки пасивним заходам підтримки депресивних територій, скільки стимулюючим заходам активізації господарств, побудові ефективної економічної моделі розвитку підприємства з продуманим механізмом державного управління на місцях.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку ефективних податкових інструментів стимулювання розвитку депресивних територій.

Список літератури

1. Калінеску Т.В. Щодо напрямів розвитку депресивних територій // Економіст. - №8. – 2007. – С. 43 – 45.
2. Калінеску Т., Антіпов О. Стратегічні аспекти соціально-економічної інтеграції України та її територій // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації/ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації», 22-24 жовтня 2008 р. – Тернопіль: Економічна думка, 2008.– С. 75 - 79.
3. Куперштох В.Л., Соколов В.М., Суспицын С.А., Ягольниць М.А. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов // Регион: экономика и социология. - №2.- 1996. - С. 3-33.
2. Лексин В., Швецов А. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения // Российский экономический журнал. - №3.- 2001. - С. 35-63.
3. Прокопа І., Шепотько Л. Депресивність аграрних територій: український вимір // Економіка України. - №7.- 2003. – С. 59-66.
4. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони, поселення й галузі економіки України: проблеми, оцінка, прогнози // Географія та основи економіки у школі. - №6.- 2004. – С. 24-29.
5. Ляшевская М.Н. Проблемы выделения депрессивных территорий России // Вестник Московского университета. – Серия : география. – 1994. – С.16-19.
6. Олійник Л.Б., Степаненко А.В. Соціальний розвиток села і територій сільського типу. – К.:ВГЛ „Обрій”, 2003. – 128 с.
7. Новикова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України // Стратегічна панорама. - №3.- 2000. – С. 115.
8. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Вишнеvsька Н.В., Хвесик Ю.М. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області): Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 376 с.
9. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.09.2005 № 2850-IV // www.iga.ua

10. Усе про економічне законодавство. Підсумки апробації методики визначення депресивних територій // <http://ir.org.ua>.
11. Черняк В. Проект Закону «Про стимулювання розвитку регіонів» // Матеріали сайту Української Народної Партії // www.yandex.ru.
12. Регіональна політика та механізм її реалізації // За ред. академіка НАН України, д-ра екон. наук М.Г. Чумаченко, професор, Б.Д. Данилишина, член-кореспондент НАН України, д-ра екон. наук, професор, Ю.Ю. Туниця, член-кореспондент НАН України, д-ра екон. наук, професор. – К.: Наукова думка. – 2003. – 415 с.
13. Калинську Т.В., Гончаров В.Н. Оценка способов перемещения предприятий и эффективность капитальных вложений в них // Матеріали Першої всеукр. наук.-практ. конф. «Україна наукова 2001». Т. І. Екон. науки. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. – С. 24 – 25 ; Калинську Т.В. Методологія аналізу і оцінки ефективності переміщення сфер діяльності підприємств. Монографія. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 280 с.
14. Словарь иностранных слов. – 7-е изд., перераб. – М. Русский язык, 1979. – 624 с.

В статье рассмотрены проблемы депрессивных регионов. Предложены механизмы оздоровления экономического и социального развития депрессивных территорий, осуществление санаций на производственных депрессивных зонах.

The problems of the depressed regions are considered in the article. The mechanisms of making healthy the economic and social development of the depressed territories, realization of sanatio are offered on the production depressed areas.

УДК 331.01:331.6

О.В. Абашина, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Якісна і кількісна складові формування робочої сили молоді в регіоні

В статті приведені результати дослідження впливу факторів на якісну і кількісну складові формування робочої сили молоді. Виокремлено і проаналізовано стан факторів, визначені шляхи покращення формування робочої сили молоді в регіоні.

якісна, кількісна складові, формування робочої сили молоді, регіон, фактори

Молодь, яка володіє найбільш сучасними знаннями, в період глобалізації здатна принести найбільшу користь в економіці. Ведучі вчені-економісти саме молоді прогнозують велике майбутнє. Однак в умовах, що склалися, зокрема в Україні, молодь достатньо складно інтегрується в економічну сферу. Це не сприяє сталому розвитку України, який передбачений законодавством. Цим же задачам присвячена наукова тематика Кіровоградського національного технічного університету МОН України, зокрема тема «Підвищення рівня зайнятості молоді в регіоні» (ДР № 0104U005814). Забезпечення сталого розвитку країни і підвищення рівня зайнятості молоді не можливі без збереження кількості і забезпечення якості робочої сили молоді, що потребує дослідження впливу різних факторів на якісну і кількісну складові її формування. Тому тема статті є актуальною.

В країнах СНД, де в основному виникають такі проблеми, дослідження, спрямовані на використання молоді в ринкових умовах, проводить ряд авторів. Вони у певних випадках поряд з іншими питаннями розглядають якісні і кількісні

характеристики молоді. М.Ф. Головатий розглядає загальні питання соціології молоді (1999), О.О. Яременко – молодь у стратегії людського розвитку України (1996), О.А. Морозова – вплив розвитку вітчизняного виробництва на структурні зміни вищої освіти та стан ринку праці спеціалістів на прикладі м. Дніпропетровська та області (2000), М.П. Перепелиця – державну молодіжну політику в Україні (2001), Н.І. Чухрай, Р. Патора – маркетингові дослідження регіонального ринку освітніх послуг (2001), О. Кузнецова – сучасні тенденції до підготовки та забезпечення роботою фахівців із вищою освітою (2001), Л. Колешня – проблеми працевлаштування випускників вищих навчальних закладів і шляхи їх вирішення (2001), М.І. Хмелярчук – зайнятість і соціальний захист молоді (2002), Н.А. Свиридов - адаптаційні процеси у сфері молоді (2002), В. Кравченко – оцінку зрушень у регіональній структурі молодіжного сегменту ринку праці України (2002), А. Карнаух – проблеми молодіжної політики в сучасній Україні (2005), Ю. Шотова - порівняльні характеристики правового регулювання працевлаштування молоді національним законодавством та законодавством інших країн (2005), Р. Науменко - державну освітню політику щодо розвитку талановитої та обдарованої молоді в позашкільних навчальних закладах України (2005). Не дивлячись на широке коло питань, які розглядаються у наукових роботах цього спрямування, комплексне дослідження формування якісної і кількісної складових робочої сили молоді ніхто не здійснює.

Метою даної роботи є всебічне дослідження впливу різних факторів на якісну і кількісну складові при формуванні робочої сили молоді в регіоні.

Робоча сила молоді займає значну частку трудових ресурсів. Володіння найбільш передовими знаннями ставить її в особливе положення серед інших категорій трудових ресурсів. Трудовий потенціал робочої сили молоді в значній мірі визначається професійно-орієнтаційною роботою та формуванням освіти. Важливим чинником є прагнення молоді до отримання освіти. Його можна оцінити по бажанню молоді отримувати повну загальну середню, професійно-технічну та вищу освіту.

На першому етапі формування робочої сили молоді самим важливим питанням є отримання спеціальності, яка відбувається в процесі профорієнтації. Професійна орієнтація здійснюється в наслідок впливу комплексу взаємозв'язаних економічних, соціальних, медико-біологічних, психологічних, педагогічних та інших заходів, які спрямовані на формування професійного покликання у молодих людей, втягнення їх у трудову діяльність на підставі вибору професії, очікуваного виявлення їх здібностей, інтересів, придатності, а також на ознайомлення з вимогами та потребами ринку праці. Основною метою професійної орієнтації є надання допомоги молоді у виборі професії та місця навчання. Її основними факторами є наступні: професійне навчання, вироблення усвідомленої потреби в праці, професійна інформація, професійна консультація, професійний вибір і професійна адаптація. Профорієнтаційну роботу проводять органи освіти, охорони здоров'я, служби зайнятості, суспільні організації, а також підприємства та інші заклади. Серед проблем професійної орієнтації сучасної молоді можна виділити три основні: психологічні, економічні та соціальні [1]. До психологічних звичайно відносять виявлення здібностей, інтересів, професійної придатності. Недостатнє фінансування вищої освіти, недосконалість системи замовлення підготовки фахівців складають економічні проблеми. Соціальні проблеми полягають в «не престижності» деяких професій, незважаючи на значний дефіцит фахівців.

В процесі професійної орієнтації та підготовки створюється робоча сила молоді. Під якістю робочої сили молоді слід мати на увазі не лише рівень її кваліфікації (сукупність загальної та спеціальної професійної освіти, необхідних знань, вмінь, професійних навиків і виробничого досвіду для виконання в певних організаційно-

технічних умовах тих чи інших видів робіт встановленої складності), а також адаптованість, мобільність, умотивованість, інноваційність.

Необхідність суттєвого підвищення якості робочої сили молоді є наслідком зміни змісту та характеру праці в ринкових умовах, а також зрушень в професійно-кваліфікаційній структурі працюючих. Зростає значущість творчих здібностей працюючих. З'являються нові прошарки виробників, що зайняті індивідуальною трудовою діяльністю, бізнесменів, підприємців. Змінюється співвідношення в робочій силі робітників і спеціалістів. Підсилюється процес ротації робітничих професій. Характерною є і перебудова структури інженерно-технічних працівників і службовців. Підвищується питома вага фахівців, які вміють аналізувати та управляти процесами на ринках продукції, капіталу, цінних паперів, праці. Зростає попит на фахівців з електронно-обчислювальної техніки, програмістів, економістів, менеджерів, юристів. Менеджери-професіонали повинні вміти оперативно оцінювати виробничу ситуацію, прораховувати на рівні сучасних досягнень розв'язки задач, які виникають, управляти фінансами, кадрами, маркетингом, обґрунтовувати і втілювати рішення. Спеціалісти інженерно-технічного профілю повинні володіти постійною готовністю до самонавчання, поповнення знань. Вони повинні мати здібності до оволодіння інноваціями, що передбачає технічну творчість, пошук оригінальних рішень та вміння здійснювати заміну діючої техніки та технології на більш сучасні. Такі працівники, крім того, повинні вміти одночасно виконувати функції конструктора, технолога, організатора виробництва. Крім цього фахівець не просто повинен притримуватись строго певної технології виробництва, не лише адекватно реагувати на відхилення від зарані затвердженої програми, не лише технологічно її формувати, але і ефективно діяти без будь-якої попередньої програми, в світі, що неперервно змінюється [2].

Крім того, для забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці робоча сила молоді повинна відповідати специфічним вимогам на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Формування та розвиток у молоді людини здібностей до праці відбувається у вигляді неперервного процесу навчання, який складається з трьох етапів. Метою першого етапу є формування системи знань, трудових умінь, прийомів творчої праці, освоєння фундаментальних знань, загальноосвітня підготовка. На другому етапі формується система професійних знань і умінь, досвід творчої діяльності (професійна підготовка). Третій етап передбачає періодичне оновлення, поглиблення та розширення професійно-значимих знань, вмінь, навичок, які забезпечують підвищення ефективності праці в умовах, що змінюються. На протязі всіх трьох етапів одночасно переслідується мета формування у молоді знань і умінь та всебічний розвиток особистості.

Система освіти в Україні як інститут соціалізації відіграє значну роль у соціумі. Вона сприяє реалізації функцій і цілей процесу розвитку суспільних відносин. Система вищої освіти є соціальним інститутом, що завершує первинний процес самореалізації. Індивід приймає відповідальність за свої взаємини в суспільстві та професійне становлення, яке має на увазі функціональний розподіл обов'язків і прав у соціальній структурі.

Початкову професійну освіту можна отримати в професійно-технічних та інших училищах, а також безпосередньо на виробництві. Середню професійну освіту, спрямовану на підготовку молодих робітників широкого профілю або фахівців середньої ланки, можна отримати в середніх спеціальних навчальних закладах або на першій ступені вищої професійної освіти. Професійне навчання працівників на виробництві може здійснюватись здебільшого в трьох наступних формах: індивідуальній, груповій або курсовій. Також може виконуватись перепідготовка і

навчання робітників іншим професіям. Це забезпечує розширення профілю робітників, робить виробництво більш гнучким за рахунок можливого маневру персоналу. Професійна освіта у вищих навчальних закладах спрямована на підготовку фахівців вищої кваліфікації, включаючи й інженерів. На основі вищої професійної освіти здійснюють післявузівську професійну підготовку. Професійна освіта може бути продовженою в магістратурі, аспірантурі, ординатурі, ад'юнктурі. Крім того, тут підвищують рівень кваліфікації, отримують другу вищу освіту, придбають наукову та педагогічну професійні кваліфікації. Це сприяє підвищенню рівня зайнятості молоді та розв'язанню задач ротації працівників.

В ситуації ринкових перетворень все гостріше постає питання: Чи забезпечують зайнятість і чи формують нові економічні умови людський капітал, оскільки лише за таких обставин гарантується ефективність виробництва і свобода праці? Особливо це актуально стосовно зайнятості молоді.

Людський капітал як поняття передбачає головну роль людини в суспільному виробництві. В усьому світі прийшли до визнання вирішальної ролі основної продуктивної сили – людини. В роботах В. Томаса сказано: «Цінність компанії є її люди. Якщо ви спалите всі наші заводи, але залишите людей, ми зможемо швидко стати на ноги. Заберіть наших людей, і ми вже ніколи не зможемо підвестися» [3, С.65]. Людський капітал розглядається як нематеріальна і невичерпана першопричина економічного зростання. Він постійно оновлюється, вдосконалюється, досягає все нових висот, форм прояву та якісного удосконалення. Першими це оцінили США, які в широких масштабах використовують працю вчених, спеціалістів та інших «носіїв» людського капіталу, що сформувався у різних країнах світу, не здійснюючи початкових інвестицій, але проводячи селективну імміграційну політику [4, С.42]. Якщо під робочою силою мати на увазі здібність до праці – сукупність фізичних і інтелектуальних даних, які можуть бути використані у виробництві (здоров'я, освіта, професіоналізм), то людський капітал є більш широким поняттям. Воно включає здоров'я, природні здібності, освіту, професіоналізм, мобільність. Враховуючи, що центральними ресурсами XXI століття стануть інтелектуальні, людський капітал буде найголовнішим ресурсом у суспільному виробництві. Стратегія розвитку людського капіталу буде відігравати вирішальну роль у перспективі кожної держави, в тому числі і України [5].

Молодь від інших вікових соціальних груп суспільства відрізняє те, що вона як специфічна соціально-демографічна група перш за все відрізняється за віковими категоріями, між яких знаходиться на початку формування робочої сили. Її відмінною рисою є проміжний стан. В процесі становлення кожен член суспільства вступає в дану соціально-економічну групу населення і через певний час залишає її в іншій якості. Молодь своєчасно повинна отримувати високий рівень освіти, оскільки втрати на певному етапі її відтворення компенсувати і повноцінно відновити практично вже не можливо. Крім якісних можуть відбуватися і кількісні втрати як в прямому, так і в переносному розумінні. В кожній конкретній ситуації в соціально-демографічну групу молоді щорічно входить і щорічно виходить певна кількість людей. Чисельність осіб, що поповнила соціально-демографічну групу молоді, з врахуванням демографічних втрат повинна зберегтись до моменту виходу за віком з цієї соціально-демографічної групи. Чисельність групи молоді з моменту входження в дану соціально-демографічну категорію практично може лише зменшуватись у часі. Ці втрати відбуваються в наслідок смерті та міграції. Стосовно робочої сили вони збільшуються, оскільки певна частина молоді може втрачати деякі характеристики, які не дозволяють виконувати ту чи іншу роботу. На це впливає ряд факторів.

Структура основних факторів, які впливають на формування робочої сили

молоді, показана на рис. 1. З рис. 1 видно, що основні фактори впливу на формування робочої сили молоді представлено виробничо-економічною, соціальною групами та групою факторів безпеки життєдіяльності. На кількісну складову робочої сили молоді впливають всі фактори, а на якісну – лише половина факторів. Всі фактори соціальної групи впливають на якість робочої сили молоді.

Чисельність робочої сили молоді знаходиться під впливом перерахованих факторів. Безробіття і занадто низький рівень життя буде підривати її здоров'я, змушувати багато працювати на різних ризикових, небезпечних та шкідливих роботах, що може призвести до смерті, каліцтва з майбутнім вибуттям в розряд економічно неактивного населення або того ж самого в наслідок втрати працездатності. Система охорони здоров'я буде впливати аналогічно. Крім того, можуть бути при низькому її рівні смертельні наслідки як результат оперативного втручання або невірному лікуванні. Система безпеки життєдіяльності повинна гарантувати життя молодим людям та збереження їх здоров'я в інших передбачених нею ситуаціях. Чітко відлагоджена система охорони праці не повинна допускати смертельних випадків, каліцтва, втрати здоров'я на виробництві. При високому рівні злочинності відбувається загибель людей, каліцтво, втрата здоров'я в наслідок хуліганських дій, гальмування підвищення людського капіталу. Крім того, втрачається частка працездатного населення при відбуванні встановлених термінів покарання та в наслідок підризу здоров'я в місцях покарання. Значну частку робочої сили молоді можна втратити і за рахунок міграційних процесів та маргіналізації її в ринкових відносинах. Певні втрати можливо нести і в системі освіти. Це ж саме можливо відмітити і стосовно факторів, які впливають на якість робочої сили молоді.

Рисунок 1 – Структура основних факторів впливу на формування робочої сили молоді

Розглянемо стан факторів, які формують робочу силу молоді у Кіровоградському регіоні.

Формування освітнього рівня молоді в Кіровоградській області можна простежити на підставі даних табл. 1.

Таблиця 1 - Характеристика освітнього рівня молоді в Кіровоградській області
[6, С.473, 474; 7, С.413, 415]

	Роки випуску фахівців					2006 у % до 2000
	2000	2003	2004	2005	2006	
Закінчили середню школу другого ступеня і отримали неповну загальну середню освіту, осіб	16133	16378	15617	14805	14264	88,4
Закінчили середню школу третього ступеня і отримали повну загальну середню освіту, осіб	10999	11827	12051	11689	11154	101,4
Підготовлено кваліфікованих робітників професійно-технічними навчальними закладами, осіб	7574	8327	8289	7888	7121	94,0
Підготовлено фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, тис. осіб	3,5	3,7	3,7	7,8	8,0	121,2
Підготовлено фахівців у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, тис. осіб	3,1	3,6	5,4			

З даних таблиці видно, що чисельність тих, хто закінчив середню школу другого ступеня і отримав неповну загальну середню освіту в останні роки зменшується, склавши 88,4% у 2006 р. відносно базового значення у 2000 р., що обумовлено демографічними чинниками. Не дивлячись на це, зростає чисельність випускників середньої школи третього ступеня, спостерігається незначне скорочення чисельності випускників ПТНЗ, динамічно зростає чисельність випускників вузів.

Зростає об'єм підготовки фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, де показник у 2004 р. склав 105,7% проти базового значення. Особливо стрімко зростає чисельність студентів у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, досягши, наприклад у 2004 р. 174,2%. Розглянуте свідчить про прагнення молоді отримувати якомога найвищий освітній рівень, нехтуючи в певній мірі інтересами до робітничих професій і перспективою трудової кар'єри робітника.

Створення належних умов та охорони праці у виробничій сфері є невід'ємною складовою частиною соціально-економічного розвитку країни та окремих її регіонів. В той же час через незадовільний стан умов і охорони праці права і гарантії працівників на збереження їх здоров'я і життя часто порушуються. Так, кількість загиблих від травматизму на виробництві є ще значною, хоч має тенденцію до зниження як в Україні, так і в Кіровоградській області. В регіоні в 2006 р. на 1000 працюючих загинуло 0,062 людини проти 0,082 в Україні, що значно менше. Кількість потерпілих від травматизму також має чітку тенденцію до зниження. В 2006 р. на 1000 працюючих отримали в регіоні травми 1,4 особи, в той час як в Україні – 1,7 осіб [7, С.467,468].

Одним із важливих чинників формування робочої сили молоді є стан умов праці на виробництві. З рис. 2 а, видно, що кількість працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, в Кіровоградській області в 2003 р. значно менша (18,1% проти 26,1%), ніж в середньому по Україні. Пільги та компенсації за роботу зі шкідливими та важкими умовами праці в Кіровоградській області на 5,1% менше отримують наймані працівники порівняно з середнім показником по Україні. 82,4% працівників в області охоплено колективними договорами, що на 0,4% більше, ніж в середньому по Україні. У 2005 р. ця ж тенденція зберігається (рис. 2 б). Все це свідчить про те, що умови праці в регіоні дещо кращі, ніж в середньому по Україні, що більш позитивно позначається на формуванні робочої сили молоді. Однак показники умов праці в області з роками також погіршуються, що негативно впливає на формування робочої сили молоді.

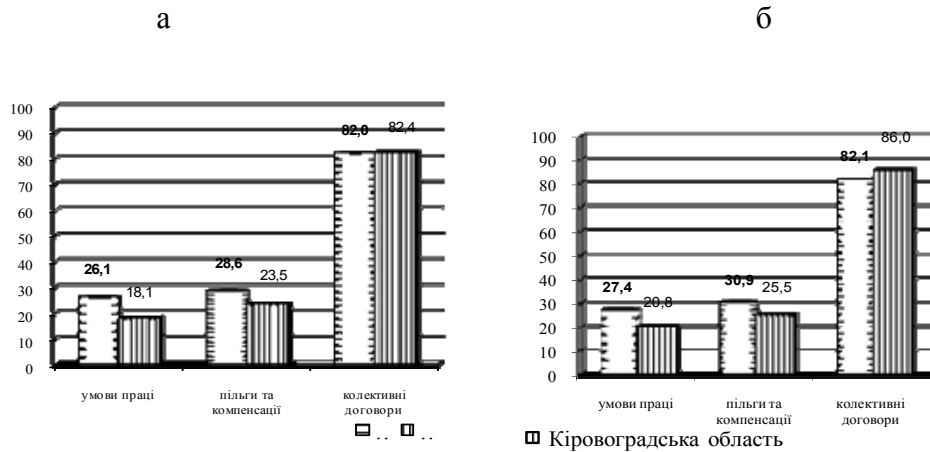

Рисунок 2 – Порівняльні показники стану умов праці найманих працівників, пільг та компенсацій за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці та укладення колективних договорів в Україні та Кіровоградській області в 2003 р.(а) та 2005р. (б) [8, С.415-417; 9, С.386-388; 10, С.401-403; 11, С.352-354]

Безробіття населення прийнято оцінювати відповідно його рівню. На рис. 3 подана динаміка показників рівня безробіття населення в Україні та Кіровоградській області. З рисунку 3 видно, що існує чітка тенденція зменшення рівня безробіття з роками як в Україні, так і в Кіровоградській області, однак регіональний показник значно вищий в кожному році середньодержавного. Зберігається також тенденція зменшення різниці між показниками. В 2006 р. Різниця між показниками складає 1,5%. Недостатньо високими є і показники міграції населення в регіоні. В той же час, коли у 2006 р. в Україні спостерігається позитивне сальдо міждержавної міграції, в Кіровоградській області воно негативне і складає -76. В цілому по країні число вибулих і число прибулих в міжрегіональній міграції однакове. В Кіровоградській області сальдо цього виду міграції від'ємне і складає в 2006р. -4681 [7, С.346]. Освітній і фаховий рівень вибулих значно вищий порівняно з прибулими.

Маргінальні групи молоді – це особи, які зневірилися знайти роботу, засуджені, бомжі. Офіційна статистика не веде їх обліку. Розрахунки, зроблені за спеціально розробленою методикою, показують, що їх в Кіровоградській області нараховується близько 4 тис. осіб. Це складає десь 1,7%. На такому ж рівні наближено даний показник знаходиться і в Україні. Близько до цих груп молоді розташовані її представники, що коять правопорушення, займаються злочинністю.

Рисунок 3 – Динаміка показників рівня безробіття населення в Україні та Кіровоградській області [7, С.359]

Злочинність серед молоді негативно впливає на формування робочої сили. В табл. 2 приведено склад засудженої молоді в Кіровоградській області в 2000-2006 рр.

Таблиця 2 – Склад засудженої молоді в Кіровоградській області [6, С.527; 7, С.463]

	2000	2003	2004	2005	2006	(відсотків до кількості засуджених) 2006 у % до 2000
Всього засуджено молоді	56,1	59,7	58,5	58,2	57,7	102,8
В т.ч. у віці, років: 14-17	7,7	11,9	12,7	11,2	9,5	123,4
18-24	29,3	31,4	29,6	29,8	31,0	105,8
25-29	19,1	16,4	16,2	17,2	17,2	90,0

З даних таблиці слідує, що чисельність засудженої молоді в ці роки складає більшу частку від всіх засуджених і має тенденцію до зростання. Особливо негативним і небезпечним є динамічне зростання у складі засуджених частки осіб наймолодшого віку, яке склало у 2006 р. 123,4%, а в інші роки було ще більшим.

Групою ризику є молодь у віці 18-24 роки. Їх частка перевищує сумарну кількість засуджених серед вікових груп 14-17 і 25-29 років. Слід відмітити, що молодь, яка була засуджена та відбула покарання, рідко повертається до нормального життя і трудової діяльності. Більшість з них є втраченими для робочої сили молоді.

Якщо рівень життя та соціальний захист населення оцінити по середньомісячній номінальній заробітній платі, доходам на одну особу та витратам, то можливо відмітити наступне. У 2006 р. середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників у регіоні складала 819 грн. проти 1041 грн. по Україні, що дорівнює 78,7%. В той же час доходи у розрахунку на одну особу в Кіровоградській області склали 6823,9 грн., а середньоукраїнський показник був 7887,7 грн., що відповідає 86,5%. Витрати населення у розрахунку на одну особу ще більш вразливіші. В області вони в 2006 р. склали 74,8%. В середньому жителі Кіровоградської області витрачають 99,6% доходів, в той час коли середньостатистичний українець витрачає 115,3% [7, С.389, 390,394]. Приведені дані підтверджують нижчий рівень життя та соціального захисту населення Кіровоградської області порівняно з багатьма регіонами України.

Значний вплив на формування робочої сили молоді здійснює система охорони та забезпечення здоров'я населення. Офіційна статистика не має уніфікованого показника щодо оцінки стану здоров'я населення, однак нині відомо, що система охорони здоров'я в Україні не є досконалою. Найвищі показники в цей час зосереджені в столиці, великих містах, обласних центрах. В районних центрах, крім деяких, можливості значно менші, а в сільській місцевості система охорони здоров'я лише номінально присутня. Не може вона мати високих показників і в Кіровоградській області, де навіть відсутня підготовка фахівців вищого рівня за даним спрямуванням. Наприклад, лише захворюваність на активний туберкульоз за останні роки в регіоні значно вища середніх показників. В 2006 р. на 100 тис. населення в області було 114,2 чол. захворілих. Цей показник менший лише показника Херсонської області, де він склав 156,4. В середньому по Україні захворілих було 83,4 на 100 тис. населення [7, С.464]. Молодь, здебільшого учні та студенти, щорічно проходять медогляди, а старші вікові групи – їх учителі, викладачі такого огляду не проходять. Отже, система охорони здоров'я на сучасному етапі практично не виконує своїх функцій.

Формування робочої сили молоді тісно зв'язане з безпекою життєдіяльності в регіоні, яка проявляється в стані травматизму невиробничого характеру, забезпечення населення продовольством, впливу надзвичайних ситуацій, навколишнього середовища. Надзвичайні ситуації в регіоні виникають порівняно рідко і їх прояв не викликає значних наслідків. Продовольчу безпеку можна вважати достатньою лише в тому випадку, коли частка національного виробництва найважливіших продуктів харчування в загальному обсязі споживання складає не менше 80% [12, С.130]. У

Кіровоградській області, не дивлячись на негаразди в аграрному комплексі, такі співвідношення виконуються. В табл. 3 приведено порівняльні показники стану навколишнього середовища в Україні та Кіровоградській області. З даних табл. 3 видно, що споживання свіжої води з роками зменшується як в Україні, так і в Кіровоградській області, однак зменшення в регіоні в 2006 р. порівняно з 2000 р. складає 52,3%, в той час коли середньоукраїнський показник дорівнює 78,9%. Порівняно з 1990 р. цей показник в 2006 р. в регіоні складає лише 16,7% проти 33,9% по Україні. Шкідливі відходи в атмосферне повітря в області значно менші середньоукраїнських показників, вони щорічно зменшуються при зростанні середньоукраїнського показника. У 2006 р. склали 21,6% середнього значення по Україні. В регіоні протилежна ситуація з накопиченням промислових шкідливих для здоров'я відходів. Їх кількість зростає і у 2006 р. склала 108,1% від рівня 2000 р., хоч в Україні тенденція має зворотний характер. Не дивлячись на певні досягнення, екологічна ситуація в регіоні є напруженою. В регіоні, крім того, існує ще ряд не згаданих тут проблем [13].

Таблиця 3 – Порівняльні показники стану навколишнього середовища в Україні та Кіровоградській області (Україна / Кіровоградська область) [7, С.508,512,522]

	2000	2003	2004	2005	2006	2006 у % до 2000
Споживання свіжої води, млн. м ³	12991	11034	9973	10188	10245	78,9
	86	62	57	53	45	52,3
Шкідливі відходи в атмосферне повітря на км ² , т	9,8	10,3	10,5	11,0	11,6	118,4
	3,3	2,8	2,9	2,9	2,5	75,8
Наявність у сховищах організованого складування та на території підприємств промислових токсичних відходів, тис. т	23002,0	31304,0	28349,0	21674,0	20121,5	87,5
	14,8	14,7	14,7	15,2	16,0	108,1

Протягом останніх років в цілому по Україні відповідно офіційним даним статистики передчасно йдуть з життя внаслідок травм невиробничого характеру понад 70 тис. осіб [14, С.51]. Найчастіше це відбувається через нестачу знань самих потерпілих. Тут частіше всього у центрі вирішення цих питань є сама людина, яку необхідно навчити і сформувавши необхідний тип поведінки. Розв'язання даних питань, крім того, дуже залежить від рівня економіки регіону і країни в цілому, що за короткий період розв'язати не можливо. Отже, викладене, негативно позначається на здоров'ї населення, в тому числі і молоді. Такий стан безпеки життєдіяльності не може позитивно впливати на формування робочої сили молоді.

Розглянуті фактори, що впливають на формування робочої сили молоді, можуть змінюватись під впливом дії урядових, регіональних органів управління та власної поведінки індивіда. Тобто, зміною якісних і кількісних складових формування робочої сили молоді можливо керувати. Вона має бути об'єктом цілеспрямованої державної та регіональної молодіжної політики.

Таким чином, для покращення якісних і кількісних складових формування робочої сили молоді необхідно на державному рівні реформувати охорону здоров'я населення та освіти, включаючи наукове обґрунтування нормативів, об'ємів і змісту навчання. На регіональному рівні треба підвищити рівень зайнятості населення, рівень життя та соціальний захист населення, зменшити міграційні потоки, правопорушення молоді та покращити показники безпеки життєдіяльності.

Проведені дослідження відкривають перспективу удосконалення молодіжної політики, розробки методик та заходів по покращенню якісної і кількісної складових формування робочої сили молоді.

Список літератури

1. Толлок В., Васильєва О. Професійна орієнтація молоді: проблеми та умови // Новий колегіум. – 2003. – №2. – С.33-37.
2. Зухба Е.Н., Рыбникова Г.И. Роль образования в формировании нового качества человеческого капитала //Регіональні перспективи. – 2001. - №1(14). – С.12-14.
3. Thomas W., Linking H.R. Strategy to External Customer Values. Human Resource Executive Magazine Alexandria, Va, 1996.
4. Стасюк М., Крючковський В. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні // Україна: аспекти праці, 2004. - №5. – С.40-45.
5. Нгуен Віет ХОА. Особливості людського капіталу в перехідних економіках (на прикладі В'єтнаму) // Вісник Тернопільської академії народного господарства: - Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: європейські студії. – 2000. – Спеціальний випуск №15-2. – С.106-108.
6. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2004 р. / За ред. Н.Л. Гарник. – Кіровоград: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2005. – 546 с.
7. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2006 рік // За ред. Л.Б. Дівель. – Кіровоград: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2007. - 485с.
8. Статистичний щорічник України за 2003 р. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2004. – 631 с.
9. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2003 рік // Загальне керівництво Н.П.Моторної. – Кіровоград: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2004. – 537с.
10. Статистичний щорічник України за 2005 р.// За ред. О.Г. Осауленка. –К.:Консультант, 2006. – 575 с.
11. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2005 рік // За ред. Л.Б. Дівель. – Кіровоград: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2006, - 498с.
12. Лозинська Т.М. Основні задачі забезпечення продовольчої безпеки країни // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. монографія у двох томах. Т.1. / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. –К.:ІАЕ, 2001. – С.130-132.
13. Екологічний паспорт Кіровоградської області. – Кіровоград: ТОВ НВФ «ЕКОЦЕНТР», 2007. – 110 с.
14. Про стан травматизму невиробничого характеру у 2002 р.// Охорона праці. – 2003. - №5. – С.51.

В статье приведены результаты исследования влияния факторов на качественную и количественную составляющие формирования рабочей силы молодежи. Выделено и проанализировано состояние факторов, определены пути улучшения формирования рабочей силы молодежи в регионе.

In the article the resulted results of research of influence of factors on high-quality and quantitative component formings of labour force of young people. Selected and analysed the state of factors, the ways of improvement of forming of labour force of young people are certain in a region.

Моніторинг податкових ризиків як підґрунтя забезпечення фінансової рівноваги підприємства

Розглянуто податкові ризики, як дестабілізуючі фактори розвитку підприємства. Наведено характеристику основних складових податкового ризику. Обґрунтована необхідність застосування заходів системи моніторингу податкових ризиків, як засобу забезпечення фінансової рівноваги підприємства.

ризик, невизначеність, моніторинг, податкових ризик, рівновага, стійкість, фінансова рівновага, мінімізація і оптимізація податкових ризиків

Актуальність дослідження. Наразі стає очевидним, що управління підприємством здійснюється в умовах невизначеності, суперечності, негативних впливів дестабілізуючих факторів та обумовлених ними ризиків. Підприємництва без ризику не існує: більший прибуток, як правило, приносять господарські операції з більшим ризиком. Перш за все, це стосується податкових ризиків, приймати які підприємство змушує неоднозначність трактування норм податкового законодавства, а відтак - невизначеність господарської ситуації, нестабільність умов політичної й економічної ситуації у суспільстві. Всі ці фактори негативного впливу дестабілізують фінансовий стан підприємства, наносять шкоду його фінансовій рівновазі, фінансовій стійкості, та повністю нейтралізують внутрішні механізми розвитку підприємства. Тому для українських підприємств проблема підтримання стану фінансової рівноваги за рахунок моніторингу податкових ризиків є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж розглянути стан фінансової рівноваги на підприємстві саме як результат застосування моніторингу податкових ризиків даного підприємства, зупинимось більш детально на визначенні термінів «рівновага», «фінансова рівновага», «моніторинг» та «податковий ризик», а також можливості їх взаємоузгодженості.

Так, Л.Ф. Обухова [1] розглядає рівновагу як статичне, вже існуюче явище, під час якого відбувається адаптація, пристосування дії факторів внутрішнього середовища досліджуваного об'єкта до протидії зовнішніх факторів. Тобто, це система балансуєчих взаємодій, коливань, які постійно компенсують один одного.

Досить цікава точка зору спостерігається у вітчизняних авторів [2, С.149], які поняття рівноваги пов'язують з поняттям «гомеостаз», – динамічна рівновага між процесами, що протікають у системі, і процесами, що протікають у зовнішньому середовищі.

У економічній теорії поняття рівноваги розглядається [3, С.79] як такий стан об'єкта, який він зберігає при відсутності зовнішніх негативних факторів впливу.

Аналізуючи існуючі дослідження щодо рівноваги у економічній системі, можна дійти висновку, що існує досить багато наукових розробок щодо ринкової рівноваги попиту та пропозиції, проте основи рівноваги, як стану підприємства, досліджувалися вченими лише у напрямку доцільності використання фінансового ліверіджу, як критерію визначення оптимальної структури капіталу підприємства. Фінансова рівновага підприємства [4, С.408] визначається як стан фінансів підприємства, за якого грошові надходження дорівнюють потребі в капіталі для виконання поточних

платіжних зобов'язань суб'єктів господарювання або перевищують їх. Дана ситуація можлива лише за умов нейтралізації негативних наслідків впливу податкового ризику, як одного з головних дестабілізуючих факторів. Тобто додержання підприємством стану фінансової рівноваги, зокрема, передбачає пошук та застосування заходів щодо управління даною категорією ризику. У якості таких заходів пропонується моніторинг податкових ризиків.

Під моніторингом [5, С.287] розуміють спеціально організований комплекс системних спостережень за станом певних об'єктів. Стосовно податкової сфери, моніторинг можна розуміти як регулярний збір та аналіз інформації про зміни у податковому законодавстві.

Задля визначення можливості впливу моніторингу податкових ризиків, як результативного фактора підтримання підприємством стану фінансової рівноваги, треба визначитися з поняттям «результат».

А.Н. Азриліян [6, С.566] розглядає результат як вихід системи, вплив її функціонування на зовнішнє середовище; підсумок, продукт будь-якої діяльності.

У нашому випадку впливаючим фактором є застосування методів управління податковими ризиками, а підсумком даного впливу виступає досягнення стану фінансової рівноваги підприємства у довгостроковій перспективі.

Постановка проблеми. Фінансова рівновага є головним показником досягнення кінцевої мети кожного підприємства – його довгострокової фінансової стабілізації. Сьогодні в українському суспільстві наявною є ситуація як внутрішньої нестабільності – тривала політична криза в країні, так і зовнішньої – негативні, дестабілізуючі прояви світової фінансової кризи. Усе це негативно впливає на фінансовий стан кожного окремого підприємства. Приймаючи до уваги ще й постійні зміни та доповнення у податковому законодавстві, підприємству дуже важливо пристосуватись під усі ці зміни та зберегти стан фінансової рівноваги, навіть у короткостроковий період. Відтак, постає проблема організації певного комплексу спостережень та досліджень, які повинні відстежувати виникаючі відхилення у податковому законодавстві та мінімізувати, а по можливості, і нейтралізувати їх негативний вплив на господарську діяльність підприємства, тобто застосування на підприємстві основних засад моніторингу податкових ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на наявність наукових розробок вітчизняних та закордонних вчених з приводу фінансової рівноваги [3, С.24] та управління податковим ризиком [7, С.6], в їх роботах зовсім не приділено увагу взаємоузгодженості цих категорій та можливості їх взаємного впливу одна на одну.

Невизначеність і ризик є невід'ємними властивостями будь-якої підприємницької діяльності [8, С.27]. Приймаючи той факт, що кожне підприємство виступає суб'єктом податкових правовідносин, можна стверджувати, що податковий ризик супроводжує кожний напрям підприємницької діяльності.

Головна мета моніторингу податкових ризиків – домогтися того, щоб в разі суттєвих змін податкового законодавства, мова могла йти лише про деяке скорочення економічних вигод, але ні в якому разі не поставало питання про втрату стану фінансової рівноваги.

Під ризиком [9, С.463] розуміється можливість настання подій з негативними наслідками в результаті певних дій чи рішень; ймовірність понесення збитків чи непевність в одержанні відповідного доходу.

Під податковими ризиками найчастіше розуміють [10, С.44] можливість виникнення небажаних для суб'єкта податкових правовідносин наслідків у вигляді понесення ним фінансових втрат, обумовлених негативними відхиленнями від передбачуваного стану у майбутньому.

Систематизувати дані категорії дозволить використання спільної для них характеристики, якою виступає фактор, як обставина [9, С.434], що сприяє будь-якому процесу та явищу (рис. 1).

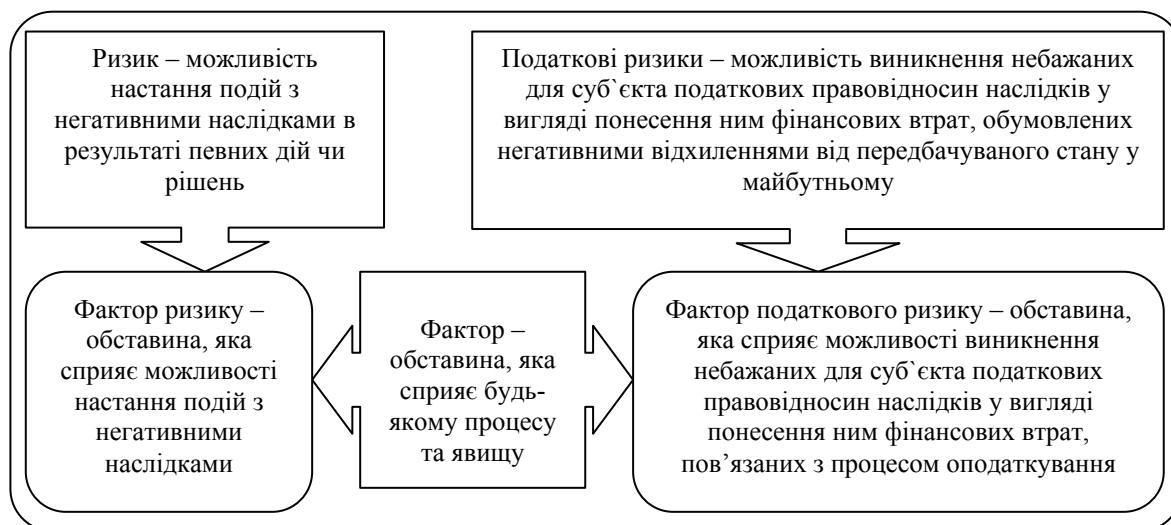

Рисунок 1 – Систематизація категорій «ризик» та «податковий ризик»

Податкові платежі – значна стаття витрат для більшості українських компаній, тому задля забезпечення фінансової стабільності та стану рівноваги, необхідно застосування моніторингу податкових ризиків, як частини внутрішнього контролю підприємства за найвпливовішими ризиками підприємницької діяльності.

Створення ефективної системи моніторингу податкових ризиків сприяє досягненню фінансової рівноваги підприємства, бо зменшує кількість дестабілізуючих факторів, які негативно впливають на цей ідеальний стан підприємства.

Моніторинг податкових ризиків виступає у якості певного інструменту забезпечення фінансової рівноваги підприємства. Виходячи з цього, в умовах нестабільності податкових правовідносин та невизначеності зовнішнього середовища, основними принципами податкової політики підприємства повинні бути (рис. 2):

- дотримання обережності суджень щодо положень податкового законодавства (існування можливості трактування норм податкового законодавства по-різному у різних випадках);
- зважений підхід щодо податкових ризиків, що можуть виникнути при рішенні питань, недостатньо вивітлених у чинному законодавстві;
- достатній ступінь професіоналізму працівників та прийняття ними адекватних управлінських рішень у разі неоднозначного тлумачення діючого законодавства;
- оптимізація оподаткування – розробка комплексу мір у рамках діючого законодавства, спрямованих на мінімізацію податкових зобов'язань та зниження податкових ризиків, що включає певну рівновагу податкового навантаження та утримання податкових ризиків у припустимих межах.

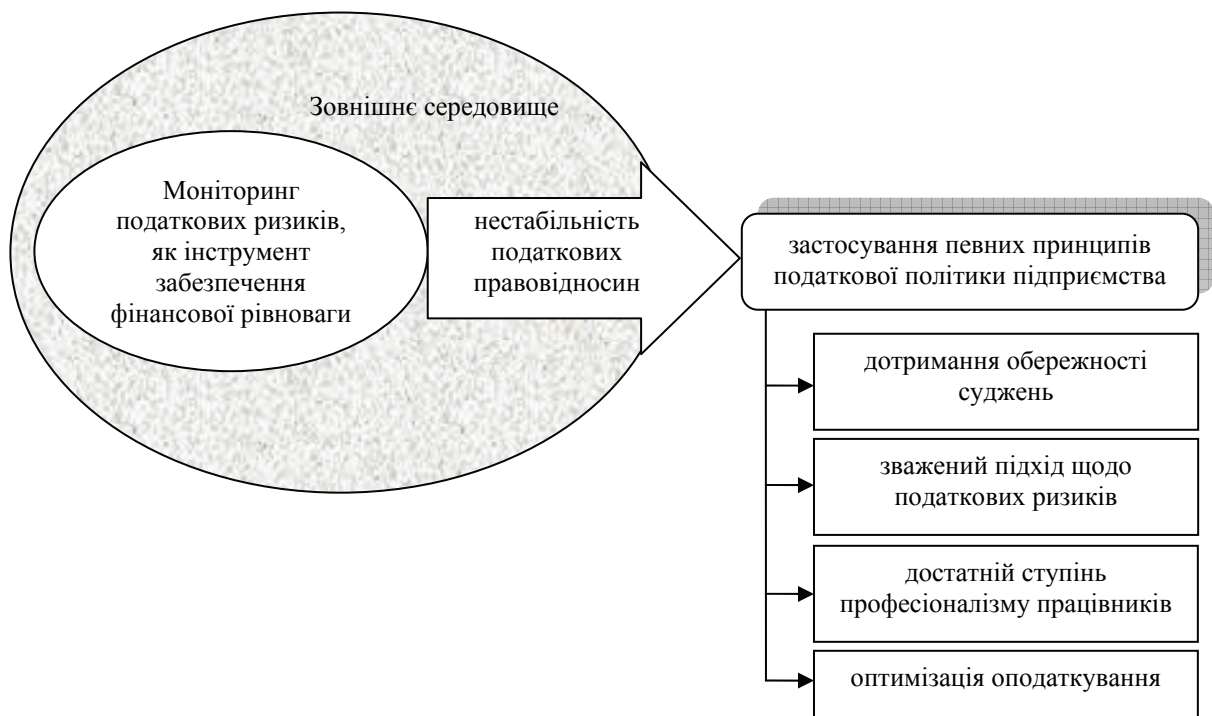

Рисунок 2 – Визначення принципів податкової політики підприємства в застосуванні моніторингу податкових ризиків як інструменту забезпечення фінансової рівноваги

Ефективність моніторингу податкового ризику в певній мірі визначається класифікацією ризику. Існує кілька основних категорій податкового ризику [7, С.13]: інформаційні ризики, ризики процесу, ризики оточення.

Інформаційні ризики – ризики невизначеності, які виникають унаслідок неоднозначного тлумачення закону платником податків і працівниками податкової служби. Це одна з найпоширеніших категорій податкового ризику для України.

Ризики процесу – ризики, пов'язані з невірним виконанням податкових зобов'язань, помилками в податковому обліку або податковому плануванні. Ризики процесу умовно можна розділити на кілька підгруп:

- ризики, пов'язані з проведенням конкретної угоди. Операційні ризики виникають, коли підприємство укладає велику або незвичайну для себе угоду (персонал, бази даних не побудовані таким чином, щоб повною мірою справитися з ризиком). До даної категорії відносяться ризики виникнення технічних або фактичних помилок у процесі обчислення податків і (або) прострочення їхньої сплати;

- ризики, які виникають через управлінські помилки і недогляд, коли відділ, що здійснює нарахування податків не має доступу до процесу прийняття управлінських рішень. На практиці це означає, що в компанії немає чіткої організаційної структури управління ризиками. Відповідно, чим більше податковий відділ (бухгалтерія) задіяний у плануванні операцій компанії, а не просто відбивають їхні результати, тим з більшою впевненістю можна говорити про існування на підприємстві системи моніторингу податкових ризиків.

Відтак, моніторинг податкових ризиків, як підґрунтя забезпечення фінансової рівноваги, повинен відстежувати, досліджувати, аналізувати виникаючі відхилення (фінансові втрати), пов'язані з процесом оподаткування, а також давати відповідні рекомендації щодо їх усунення та повернення до стану стабільності підприємства. При цьому, «моніторинг податкових ризиків підприємства» виступає провідним фактором, а

«фінансова рівновага підприємства» є підсумковою характеристикою ефективного застосування системи моніторингу.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, система управління податковими ризиками підприємства повинна використовуватись як певний стимул до зміцнення позицій даного підприємства по усіх напрямках його дій, а також прагнення досягнення ідеального стану фінансової стійкості – довгострокової фінансової рівноваги.

Підводячи підсумок, підкреслимо, що науковою новизною запропонованих результатів у теоретичному плані є обґрунтування взаємоузгодженості категорій «моніторинг податкових ризиків» та «фінансова рівновага підприємства», а також доказ взаємного впливу даних категорій одна на одну.

Подальші дослідження будуть спрямовані на формування системи інформаційного забезпечення управління фінансової рівновагою на підприємстві за рахунок пошуку прихованих резервів розвитку та саморозвитку підприємства, як цілісної організаційної системи, а також апробацію запропонованих розробок на промислових підприємствах.

Список літератури

1. Обухова Л.Ф. Равновесные ритмы, регуляции и операции // <http://psylib.org.ua/books/obuhl01/txt05.htm/>.
2. Калінеску Т.В. Методологія аналізу і оцінки ефективності переміщення сфери діяльності підприємств: Монографія. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 280 с.
3. Смоляков Э.Р. Теория конфликтных равновесий. – М.: «Финансы и статистика», 2005. – 304 с.
4. Видяпина В.И. Бакалавр экономики (Хрестоматия), Т.2. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 289 с.
5. Коноплицкий В.А., Філіна Г.І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. – К.:КНТ, 2007. – 580 с.
6. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. Доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
7. А. Власов Управление налоговыми рисками // Юридическая практика. Еженедельная профессиональная газета. - № 8 (530) от 19/02/08. – С. 12 – 17
8. Калінеску Т.В., Ліхоносова Г.С. Проблеми мінімізації ризиків інвестиційної діяльності підприємств // Наукові праці Кіровоградського державного технічного університету. Вип. 12. Ч. 2. – 2007. – С. 26 – 30.
9. Навчальний економічний словник-довідник: терміни, поняття, персоналії / За ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемічука. – 2-ге вид., вип. і доп. – Львів: „Магнолія 2006”, 2008. – 688 с.
10. Карпов Л.Н. Проблемные аспекты определения и классификация факторов налоговых рисков //Бизнес Информ. Научный информационный журнал. - № 12 (2) – 2007. – С. 43-46.

Рассмотрены налоговые риски, как дестабилизирующие факторы развития предприятия. Представлена характеристика основных составляющих налогового риска. Обоснована необходимость применения мероприятий системы мониторинга налоговых рисков, как средства обеспечения финансового равновесия предприятия.

The taxes risks are considered, as enterprises destabilizing the factors of development. Description of basic constituents of tax risk is represented. The necessity of application of measures of the system of monitoring of taxes risks is grounded, as facilities of providing of financial equilibrium of enterprise.

Критерії оцінки при виконанні завдань з операційного аудиту: проблеми розробки та застосування

Досліджуються теоретичні та практичні аспекти розробки та застосування критеріїв оцінки при виконанні завдань з надання впевненості, які не є аудитом чи оглядом фінансової звітності і входять до сфери операційного (управлінського) аудиту. Проаналізовані вимоги Міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики. Виділені питання, які підлягають обов'язковому розгляду аудитором при прийнятті завдання, визначенні його умов, виконанні та формуванні висновку. Обґрунтована необхідність проведення аналітичних (консультативних) досліджень при розробці системи критеріїв оцінки різноманітних об'єктів для цілей операційного аудиту.

завдання з надання впевненості, операційний аудит, міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики, критерії аудиту

Рішенням Аудиторської палати України від 27 вересня 2007 року №182/5 був затверджений Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) [7], в якому в групі завдань з надання впевненості виділені завдання з надання впевненості, які не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації. Ці завдання, по суті, входять до сфери операційного аудиту (інша назва – управлінський аудит, аудит ефективності, аудит результативності тощо), під яким розуміють діяльність внутрішніх і зовнішніх аудиторів по вивченню господарських операцій з метою розробки рекомендацій щодо економічного та ефективного використання ресурсів, досягнення бажаного кінцевого результату та розробки політики організації. Даний вид аудиту набуває все більшого значення та розповсюдження, враховуючи те, що після бурхливого етапу приватизації державних підприємств, створення підприємств недержавної форми власності, в тому числі з іноземними інвестиціями, все більше власників цікавлять проблеми саме ефективності та доцільності використання наданих ними коштів. Отже, важливості та актуальності набувають питання подальшої розробки конкретних, практичних аспектів його організації та методології.

Питанням організації і методики аудиту присвячено багато ґрунтовних досліджень провідних вчених України, зокрема, Білухи М.Т., Валуєва Б.І., Голова С.Ф., Гуцайлюка З.В., Дорош Н.І., Завгороднього С.Я., Зубілевича С.Я., Кужельного М.В., Кузьмінського А.М., Петрик О.А., Редченка К.І., Редька О.Ю., Рудницького В.С., Савченка В.Я., Сопка В.В., Усача Б.Ф. та інших. Але в підручниках, навчальних посібниках, монографіях та періодичній печаті з аудиторської тематики в основному розглянуті аспекти аудиту економічних суб'єктів на предмет достовірності їх фінансової звітності. На нашу думку, так само детально повинні бути розглянуті і питання ефективності діяльності підприємств, оскільки на даний момент внаслідок різкого загострення конкурентних відносин на світових та вітчизняних ринках ефективність систем управління суб'єктів господарювання є фактором, який визначає їх виживання та цілеспрямований розвиток.

Але існують обставини, при яких застосування операційного аудиту на практиці обмежується. Серед можливих причин обмеженого застосування управлінського аудиту можна виділити наступні:

- відсутність одностайної думки сучасних вчених відносно предмету та об'єкту даного виду аудиту;
- консерватизм управлінського мислення значної частини керівників;
- не визначено місце даного виду аудиторської діяльності в системі економічного контролю;
- недостатньо розробленою залишається методологія даної сфери діяльності;
- відсутня єдина концептуальна основа визначення ефективності інформації для внутрішніх та зовнішніх користувачів.

На погляд автора, для практичного застосування управлінського аудиту необхідно виконати наступну умову: розробити комплекс понять та систему оціночних показників, які відносяться до теорії управлінського аудиту. При цьому слід враховувати, що ефективність операцій об'єктивно оцінити набагато складніше, ніж їх відповідність інструкціям, встановлені критерії для оцінки інформації при кожному конкретному аудиті край суб'єктивні, а різноманітність об'єктів операційного (управлінського) аудиту ускладнює вибір критеріїв оцінки ефективності їх функціонування. Метою написання даної статті є дослідження порядку вибору та використання критеріїв оцінки в процесі проведення операційного аудиту та окреслення проблемних питань, які потребують розв'язання.

Вимоги та рекомендації щодо виконання завдань з надання впевненості, які не є аудитом чи оглядом фінансової звітності, викладені, по-перше, в Міжнародній Концептуальній основі завдань з надання впевненості, і по-друге, в Міжнародних стандартах завдань з надання впевненості (МСЗНВ), серед яких на даний момент затверджено лише два: МСЗНВ 3000 «Завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації» та МСЗНВ 3400 «Перевірка прогнозової фінансової інформації», що значно обмежує методологічну базу для визначення організації і методики операційного аудиту.

Завдання з надання впевненості – це завдання, виконуючі які, практик висловлює висновок, призначений підвищити ступінь довіри майбутніх користувачів, які не є відповідальною стороною, щодо результатів оцінки або порівняння предмету завдання з відповідними критеріями. Завдання з надання впевненості повинно мати такі *елементи* (п.20 Міжнародної концептуальної основи): тристоронні відносини між практиком, відповідальною стороною та користувачем; предмет; відповідні критерії; достатні відповідні докази; письмовий висновок з надання впевненості, форма якого відповідає завданню з надання обґрунтованої впевненості або завданню з надання обмеженої впевненості. Перші три елементи визначають можливість та умови прийняття завдання з надання впевненості, а також певним чином впливають на результат завдання; четвертий та п'ятий елемент впливає безпосередньо на результат виконання цього завдання.

Розглянемо більш детально такі елементи завдання як предмет (пп. 31-33 Концептуальної Основи) та критерії (пп. 34-38 Концептуальної Основи).

Якщо більш точно використовувати вимоги Концептуальної Основи (п.31), то перший зі згаданих елементів включає *предмет* та *інформацію з предмету*, які можуть мати різну форму (табл. 1). Термін «інформація з предмету завдання» означає результат оцінки або вимірів предмету завдання. Саме з інформації з предмету завдання практик збирає докази, що стануть достатньою базою для висловлювання думки у висновку з надання впевненості.

Таблиця 1 – Можливі форми предмету та інформації з предмету як елементів завдання з надання впевненості

№	Предмет	Приклад предмету	Інформація з предмету
1.	Фінансові показники або умови	Історичний або прогнозний фінансовий стан, фінансові показники та ліквідність	Визнання, оцінка, подання та розкриття, представлені у фінансовій звітності
2.	Нефінансові показники або умови	Показники підприємства	Ключові показники з продуктивності та ефективності
3.	Фізичні характеристики	Потужність обладнання	Документ зі специфікації
4.	Системи та процеси	Система внутрішнього контролю, система інформаційних технологій	Твердження з ефективності
5.	Поведінка	Корпоративне управління, відповідність законодавству, управління людськими ресурсами	Звіт про відповідність або звіт про ефективність

Підкреслено, що предмети мають різні характеристики, які впливають на точність оцінки або вимірювання предмету щодо критеріїв та переконливість наявних доказів.

В концептуальній основі виділено *характеристики предмету*, які повинні належати йому в обов'язковому порядку для того, щоб його можна було б визнати як предмет завдання (п.33), а саме:

- предмет повинен піддаватися визначенню та послідовній оцінці або вимірюванню за відповідними критеріями;
- інформацію з предмета можна дослідити певними процедурами для отримання достатніх відповідних доказів на підтримку висновку про обґрунтовану впевненість або обмежену впевненість в залежності від завдання.

Критерії – це контрольні показники, що використовуються для оцінки або вимірювання предмету, включно з показниками, там де це прийнятно, подання та розкриття. Підкреслюється важливість, а точніше обов'язковість наявності критеріїв оцінки для віднесення певної роботи, проведеної аудитором, до складу завдань з надання впевненості. Адже критерії потрібні для прийнятно несуперечливої оцінки або вимірювання предмету в контексті професійного судження, при відсутності системи відліку, яку задають відповідні критерії, будь-який висновок може піддаватися різним тлумаченням та неправильному розумінню (п.35 Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості). За відсутності критеріїв оцінки проведена робота не може бути визначена як завдання з надання впевненості, а відповідно і як аудит.

Таким чином, для проведення конкретного операційного аудиту необхідним є встановлення відповідних стандартів виміру – критеріїв, за допомогою яких можна буде робити цілеспрямовані перевірки, які будуть виступати основою для висновків та створять умови для розуміння результатів аудиту. Як правило, критерії відображають нормативний (бажаний) рівень управління для об'єкта, який підлягає аудиту. Вони відображають практику гарного менеджменту – математичне очікування раціональної та інформованої людини («що повинно бути») у порівнянні з реальними показниками, тобто з тим, що фактично існує («що є») [1, С.134]. Критерії представляють собою розумні та виконувані стандарти якості роботи та контролю, за допомогою яких можна здійснити оцінку та аналіз дотримання правових норм та законів, адекватності існуючих систем та процедур, економії коштів, результативності та рентабельності роботи тощо.

Критерії повинні знаходитися в полі зору аудитора протягом всього процесу аудиторської перевірки. Питання, які повинні розглядатися аудитором на кожному етапі виконання завдання, наведені на рис. 1.

Рисунок 1 - Порядок розгляду критеріїв на кожному етапі виконання завдання з операційного аудиту

Відповідні критерії залежать від контексту, тобто від обставин завдання, а тому для одного й того ж предмету можуть існувати різні критерії. В п.35 Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості з цього приводу наведено яскравий приклад можливої різноманітності критеріїв при виконанні окремих завдань: «Наприклад, одна відповідна сторона може відібрати кількість задоволених скарг покупців як предмет оцінки задоволення покупців; інша відповідна сторона може відібрати кількість повторних покупок на протязі трьох місяців після першої покупки».

При аудиті фінансової звітності досліджувані операції можуть бути оцінені аудитором як «правильні» або «неправильні», «законні» та «незаконні» і т.ін. Таких критеріїв оцінки, як правило, достатньо для формування кінцевої думки аудитора, яка висловлюється при завершенні фінансового аудиту. Ці критерії мають тенденцію бути відносно закритими та, зазвичай, визначені законодавством. Для операційного (управлінського) аудиту вибір критеріїв оцінки зазвичай більш відкритий. Він визначається, перш за все, цілями аудиту, який проводиться, потребами кількісної оцінки предметів, які перевіряються. Давидов Г.М. та Шалімова Н.С. зазначають, що

оскільки в даному випадку перевірка не передбачає встановлення відповідності операцій певним нормативним документам, важливо визначитися з тими критеріями, дотримання яких (на думку власників, керівництва тощо) є обов'язковим. Наприклад, при здійсненні операцій з грошовими коштами, це може бути максимальний обсяг перерахування грошових коштів окремим постачальникам, заборона на здійснення певних напрямків витрачання коштів тощо [5, С.93].

Відомі американські вчені Аренс А., Лоббек Дж. вважають, що критерієм операційного аудиту може бути твердження про те, що його цілі повинні дозволити визначити, чи можна підвищити для якої-небудь області діяльності підприємства досягнутий рівень ефективності та продуктивності, підказати, які необхідні вдосконалення [2, С.545].

Вчені виділяють декілька джерел, якими можна скористатися при розробці спеціальних критеріїв:

- характеристика, яка склалася - простий комплекс критеріїв, який базується на фактичних результатах за минулі періоди (або аудит). Ці критеріїв використовуються для того, щоб визначитися, чи змінилася ситуація в кращу або гіршу сторону. Перевага цих критеріїв в тому, що їх легко визначити, але вони не можуть дати глибокого розуміння того, добре чи погано функціонує господарська система;

- співставна продуктивність – базується на використанні подібних господарських систем (підсистем) в рамках об'єднання або за його межами, дані про продуктивність яких виступають джерелом для розробки критеріїв. Але тут постає питання доступності цієї інформації;

- інженерні стандарти – використовуються існуючі або розробляються самостійно певні інженерні стандарти, які виступають критерієм оцінки ефективності та продуктивності (наприклад, час та маршрути руху напівфабрикатів для визначення норм відпуску продукції);

- обговорення та узгодження - сторонами, які втягнуті в цей процес, повинні бути адміністрація організації, яка перевіряється, операційний аудитор, а також організація або особи, для яких повинен бути складений аудиторський висновок [2, С.546-547].

На наш погляд, прикладами або джерелами можливих критеріїв можуть бути: задачі та цілі, визначені законодавчими та нормативними документами або встановлені керівництвом; стандарти та норми, підготовлені на основі прийнятих методик; розробки фахівців в певній сфері; результати (показники) роботи (функціонування) протягом минулих періодів; діяльність подібних господарюючих суб'єктів.

Критерії повинні мати такі *характеристики* для того, щоб вони вважалися прийнятними (табл. 2).

Таблиця 2 – Ознаки прийнятності критеріїв та їх характеристика

Ознака прийнятності критеріїв	Її характеристика
Значимість	Значимі критерії дають змогу зробити висновки, що допоможуть користувачам у прийнятті рішень.
Повнота	Критерії будуть достатньо повними, коли не пропущені відповідні фактори, які можуть вплинути на висновки в контексті обставин завдання. Повні критерії включають там, де це потрібно, показники подання та розкриття.
Надійність	Надійні критерії дозволяють давати прийнятно несуперечливу оцінку або вимірювання предмету включно з, якщо це необхідно, поданням та розкриттям, якщо вони використовуються в подібних обставинах практиками з подібною класифікацією.
Нейтральність	Нейтральні критерії дають можливість прийти до неупереджених висновків
Зрозумілість	Зрозумілі критерії дають можливість прийти до висновків, які будуть чіткими та повними та не будуть піддаватися різним тлумаченням.

Аудитор повинен оцінити *прийнятність критеріїв* для окремого завдання на основі того, як вони відображають ці характеристики, відносна важливість кожної характеристики для окремого завдання є питанням судження. В якості критеріїв оцінки або вимірювання предмету не можуть бути вибрані очікування, судження або власний досвід практика, такі твердження не являють собою прийнятних критеріїв (п.36 Концептуальної Основи).

Критерії повинні бути доступними для користувачів, що дозволить їм зрозуміти, як було оцінене чи виміряне завдання. *Доступність критеріїв* забезпечується одним з наступних шляхів: публічно; чітким та ясным включенням в подання інформації з предмету; чітким та ясным включенням у висновок з завдання з надання впевненості; загальним розумінням. Наприклад, критерієм вимірювання часу є години та хвилини.

В Концептуальній основі завдань з надання впевненості критерії поділяються на три групи:

- формальні (в якості прикладу наведено Міжнародні стандарти фінансової звітності або Міжнародні стандарти обліку в державному секторі, діючі закони, нормативні акти, контракт) та менш формальні (внутрішній кодекс поведінки або узгоджений рівень роботи, наприклад, кількість засідань окремого комітету за рік);

- вже існуючі, встановлені (критерії, втілені в законі та нормативному документі, або ті, що видані вповноваженими або загально визнаними організаціями експертів, які слідує прозорим та належним правовим процедурам) та спеціально розроблені (критерії, що розроблені для цілей завдання). Те, якими є критерії, існуючими чи спеціально розробленими, впливає на оцінку практиком їх прийнятності для окремого завдання;

- загальнодоступними та доступними тільки деяким користувачам, наприклад, умови контракту або критерії, видані асоціацією з окремою галузю економіки, які доступні тільки представникам цієї галузі. Коли критерії доступні тільки деяким користувачам або дійсні тільки для окремої цілі, використання висновку з надання впевненості обмежено лише цими користувачами або цими цілями.

В МСЗНВ 3000 зазначені певні особливості оцінки прийнятності та використання встановлених та спеціально розроблених критеріїв (пп 20-21). Як правило, встановлені критерії є прийнятними, якщо вони відповідають потребам потенційних користувачів. Якщо існують встановлені критерії предмета перевірки, конкретні користувачі можуть погодитися на інші критерії для своїх конкретних цілей. Наприклад, можна застосовувати різні концептуальні основи як встановлені критерії для оцінки ефективності внутрішнього контролю. Проте, конкретні користувачі можуть розробити докладнішу систему критеріїв, яка відповідає їхнім конкретним потребам у зв'язку, наприклад, з пруденційним наглядом. У таких випадках висновок з надання впевненості:

- зазначає, коли це доречно для обставин завдання, що критерії не містяться в законах чи нормативних актах, не видані уповноваженими чи визнаними організаціями, до складу яких входять експерти, що дотримуються прозорих належних правових процедур;

- констатує, що він призначений для використання конкретними користувачами та їх цілей.

Для деяких предметів перевірки можуть не існувати встановлені критерії. У таких випадках критерії розробляються спеціально. Аудитор повинен розглянути, чи призведуть спеціально розроблені критерії до висновку з надання впевненості, який не вводить в оману потенційних користувачів. Аудитор повинен намагатися мати підтвердження потенційних користувачів чи сторони, що залучає, про те, що спеціально розроблені критерії є прийнятними для цілей потенційних користувачів. У

протилежному випадку він повинен дослідити, як відсутність такого підтвердження вплине на те, що має бути зробленим для оцінки прийнятності визначених критеріїв, та інформацію про критерії у висновку з надання впевненості.

Якщо після прийняття завдання з'ясовується, що критерії є неприйнятними, аудитор не повинен видавати безумовний висновок. Зміна або розробка альтернативних критеріїв, які б підійшли до початкового предмету завдання дозволяється лише на етапі визначення можливості прийняття завдання з надання впевненості.

Розглянемо, які основні питання стосовно критеріїв повинні бути в обов'язковому порядку розкриті у висновку з надання впевненості. Дані питання висвітлені в п.49 МСЗНВ 3000 і включають:

- обов'язкове зазначення критеріїв. У висновку з надання впевненості зазначаються критерії, за допомогою яких оцінений або виміряний предмет перевірки, для того, щоб потенційні користувачі могли зрозуміти основу для висновку практика. Висновок з надання впевненості може містити критерії або посилання на них, якщо вони наведені у твердженні, складеному відповідальною стороною, яке доступно потенційним користувачам, або якщо його можна отримати з іншого легко доступного джерела. Практик розглядає, чи є доречним для певних обставин розкриття наступної інформації:

- 1) джерело критеріїв та чи встановлені критерії законами або нормативними актами або випущені уповноваженими та визнаними організаціями, до складу яких входять експерти, що дотримуються прозорого належного процесу, тобто, чи є вони встановленими критеріями в контексті предмета перевірки (якщо ні, необхідно зробити опис того, чому вони вважаються прийнятними);

- 2) застосовані методи оцінки, якщо критерії дозволяють вибір з кількох методів;

- 3) будь-які значні тлумачення стосовно застосування критеріїв до обставин завдання;

- 4) чи були зміни застосованих методів оцінки;

- опис будь-яких значних властивих обмежень, пов'язаних з оцінкою або виміром предмета перевірки за допомогою критеріїв, якщо це є доречним на думку аудитора. У деяких випадках можна очікувати, що читачі висновку з надання впевненості добре зрозуміють обмеження, в інших випадках може бути доречним навести чітке посилання у висновку з надання впевненості. Наприклад, у висновку з надання впевненості, що стосується ефективності внутрішнього контролю, може бути доречним зазначити, що минула оцінка ефективності не є відповідною для майбутніх періодів внаслідок ризику того, що внутрішній контроль може стати невідповідним через зміни умов або через те, що ступінь відповідності політиці чи процедурам може погіршитися;

- зазначення того, що висновок з надання впевненості призначений для обмеженого використання лише потенційними користувачами або лише за призначенням, якщо критерії, використані для оцінки чи виміру предмету перевірки, доступні лише конкретним потенційним користувачам або відповідають конкретному призначенню. Крім того, якщо висновок з надання впевненості призначений для конкретних потенційних користувачів або конкретної мети, практик розглядає, чи слід зазначати цей факт у висновку з надання впевненості. Це застерігає читачів, що висновок з надання впевненості обмежується конкретними користувачами або конкретними цілями.

Результати проведеного дослідження показують, що вибір відповідних критеріїв оцінки є гарантією успішного проведення аудиту, оскільки його висновки робляться на основі порівнянні встановлених критеріїв (що повинно бути) з фактичними даними,

отриманими в процесі перевірки (що є в дійсності). Умови визнання завдання з надання впевненості наступні:

- предмет завдання може бути ідентифікований, тобто повинен піддаватися визначенню;
- предмет завдання повинен піддаватися послідовній оцінці або вимірюванню;
- предмет завдання стосується завдання з надання впевненості;
- існують критерії для оцінку та вимірювання предмету;
- критерії є прийнятними, тобто мають необхідні характеристики (значимість, повнота, надійність, нейтральність, зрозумілість);
- критеріями не є очікування, судження або власний досвід практика;
- критерії є доступними для користувачів.

Аудитор не повинен приймати до виконання завдання з надання впевненості, якщо не дотримано хоча б одне з вище перелічених умов. Зміна або розробка альтернативних критеріїв, які б підійшли до початкового предмету завдання дозволяється лише на етапі визначення можливості прийняття завдання з надання впевненості. Встановлення неприйнятності критеріїв є підставою для видачі висновку, що відрізняється від безумовно-позитивного, в залежності від суттєвості виявлених обставин (п.51-52 МСЗНВ 3000).

Отже, на наш погляд, найбільш складним питанням для аудитора при прийнятті завдання з надання впевненості є встановлення критеріїв, необхідних для оцінки предмету завдання. Навіть поверховий огляд об'єктів перевірки, які включені до складу завдань з надання впевненості, які не аудитом чи оглядом фінансової звітності, що визначені в Переліку послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми), а саме: системи внутрішнього контролю (аудиту), використання виробничих потужностей, функціонування системи управління, системи морального стимулювання та оплати праці персоналу, системи управління персоналом, інформаційні системи (технології), системи інформаційної безпеки діяльності підприємств, системи корпоративного управління, надійність системи бухгалтерського обліку, відповідність рівня професійних знань персоналу, задіяного у фінансово-господарській діяльності, показує, що виконати їх перевірку в рамках завдання з надання впевненості доволі складно, оскільки критеріїв, які були б вже розробленими і вважалися формальними не існує. Лише оцінити відповідність діяльності підприємства, управлінських рішень або окремих господарських операцій вимогам законодавства (податкового, митного, господарського та ін.) представляється можливим.

Тому можливо на даному етапі підвищена увага повинна приділятися розробці системи критеріїв оцінки різноманітних об'єктів в рамках операційного аудиту. В деяких випадках доцільно замість проведення операційного (управлінського) аудиту вивчити те або інше питання за допомогою аналітичного дослідження, завдання з консалтингу або завдання з виконання погоджених процедур. Наприклад, рішення про використання аналітичного дослідження, консультативного (дорадчого) завдання в якості альтернативного інструменту для вивчення певної проблеми може бути прийнято, якщо відсутнє чітке розуміння проблеми або не розроблені критерії перевірки, або ж відсутнє і те, і інше.

З цього приводу в Міжнародній Концептуальній Основі завдань з надання впевненості зазначено наступне. Завдання з консалтингу передбачає використання технічних навичок, освіти, спостережень, досвіду професійного бухгалтера та знань процесу консультування. Процес консультування – це аналітичний процес, що в типових випадках вимагає комбінування дій, що відносяться до: вибору цілі, виявлення фактів, визначення проблем та можливостей, оцінки альтернатив, розробки

рекомендацій, передача результатів, реалізації та контролю виконання (в деяких випадках). Звіти, якщо подаються, зазвичай написані оповідно (або в розповідному стилі), робота виконується тільки для використання та задля користі даного клієнта, а природа та обсяг визначаються за згодою між аудитором та клієнтом.

Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що визначення критеріїв при проведенні операційного аудиту є надзвичайно складною проблемою, враховуючи різноманітність предметів перевірок. Тому подальші дослідження повинні здійснюватися окремо для кожного обраного об'єкту з урахуванням інтересів існуючих та потенційних користувачів аудиторського висновку.

Список літератури:

1. Аудит эффективности в рыночной экономике: учебное пособие / Е.И. Иванова, М.В. Мельник, В.И. Шлейников; под ред. С.И.Гайдаржи. – М.: КНОРУС, 2009. – 328 с.
2. Арнс А., Лоббек Дж. Аудит: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 560 с.
3. Давидов Г.М. Аудит: теорія і практика: Монографія. – Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2006. – 324 с.
4. Давидов Г.М., Шалімова Н.С. Організація і методика проведення управлінського аудиту грошових коштів // Вісник Тернопільської академії народного господарства. Випуск 2, квітень – червень 2005 року. Тернопіль: Економічна думка, 2005. – С.213-222.
5. Давидов Г.М., Шалімова Н.С. Практичні аспекти проведення управлінського аудиту руху грошових коштів // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип.18 / Одес.держ.еко.ун-т – Одеса: ОДЕУ, 2004. – С.93-101.
6. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / Пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С.О. Куликов. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус», 2006. – 1152 с.
7. Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми), затверджений рішенням Аудиторської палати України від 27 вересня 2007 року №182/5 - Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/content.php?lang=ukr&c=showreestr.php>.

Исследуются теоретические и практические аспекты разработки и применения критериев оценки при выполнении заданий по предоставлению уверенности, которые не являются аудитом или обзором финансовой отчетности и включены в сферу операционного (управленческого) аудита. Проанализированы требования Международных стандартов аудита, предоставления уверенности и этики. Выделены вопросы, которые подлежат обязательному рассмотрению аудитором при принятии задания, определении его условий, выполнении и формировании заключения. Обоснована необходимость проведения аналитических исследований при разработке критериев оценки различных объектов для целей операционного аудита.

The theoretical and practical aspects of determining and using the audit criteria while fulfilling the assurance engagement (not an audit or review of financial statements) which are included to the sphere of operation (management) audit have been investigated. The demands of International Standards on Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services have been analyzed. The questions which have to be considered by the auditor while accepting the engagements, determining the terms, fulfilling the engagements and forming the auditor's report have been singled out. The necessity of carrying out the analytical research in order to elaboration the audit criteria of estimation with a view to operation audit.

Особливості функціонування та фінансового забезпечення регіональної інноваційної інфраструктури

Розглянуто особливості функціонування та фінансового забезпечення інноваційної інфраструктури регіонів. Визначено основні інструменти стимулювання та фінансування створення мережі нових елементів регіональної інноваційної інфраструктури.

інноваційна інфраструктура, регіональна інноваційна інфраструктура, венчурні компанії та фонди, технопарки, кластер, мегакластер

Постановка проблеми. Для ефективної реалізації стратегії інноваційного розвитку окремих територій суттєве значення має створення і розвиток регіональної інноваційної інфраструктури як невід'ємного елементу сприяння формуванню взаємозв'язків між виробниками інноваційного продукту та ринком виробників товарів та послуг, активізації інноваційних процесів у всіх сферах людської діяльності.

Розвиток інноваційної інфраструктури передбачає фінансове забезпечення створення та удосконалення діяльності існуючих інститутів, які надають фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні послуги в забезпеченні інноваційної діяльності.

Проте, процес фінансового забезпечення створення та функціонування інноваційної інфраструктури регіону є дуже складним, що спричинено низкою факторів:

- необхідністю значних обсягів інвестицій, які можуть бути акумульовані тільки за участі великої кількості інвесторів;
- наявністю великої кількості сторін, що беруть участь в процесі реалізації проекту;
- дією широкого спектру різноманітних ризиків, що супроводжують реалізацію капіталоємних проектів;
- високою організаційною складністю кожного проекту в цілому.

Невирішені частини проблеми. В Україні інноваційна інфраструктура є ще нерозвиненою, не охоплює всі ланки інноваційного процесу і не має системності у забезпеченні відповідними послугами у сфері інноваційної діяльності.

Основними проблемами функціонування та розвитку інноваційної інфраструктури в Україні є:

- недостатнє економічне стимулювання інноваційної діяльності та відсутність державної підтримки інноваційних структур;
- недосконала нормативно-правова база з питань розвитку інноваційної інфраструктури та трансферу технологій;
- несформованість загальнодержавної інфраструктури інформаційного забезпечення інноваційної діяльності;
- відсутність належного інвестування та венчурного фінансування для здійснення масштабних технологічних змін.

На сьогодні, перспективи інноваційного розвитку держави та регіонів визначаються також можливістю створення нових фінансових інститутів за участю держави та місцевої влади, а саме: спеціалізованих державних та регіональних фінансово-кредитних установ підтримки інновацій, державно-приватних венчурних фондів для інвестування інноваційної діяльності, спеціалізованих бізнес-інкубаторів та національної інформаційно-аналітичної комунікаційної мережі.

Цілі статті. Метою статті є вивчення та аналіз особливостей функціонування та фінансування інноваційної інфраструктури в державі та регіонах, для визначення найефективніших фінансових важелів стимулювання інноваційних процесів у регіоні, що сприятимуть розвитку мережі нових елементів інноваційної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу.

Інноваційна інфраструктура - це сукупність організаційно-правових, технічних та інформаційних засобів та систем, необхідних для здійснення управління інноваціями.

У створенні правових, фінансових, організаційних та інших умов, що забезпечуватимуть сприятливий режим для функціонування інноваційних структур, важливу роль відіграє держава. Вона має законодавчо передбачити рівність усіх суб'єктів господарювання перед законом, здійснювати гнучку кредитну, податкову та митну політику.

Державною цільовою економічною програмою «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки», яка схвалена розпорядженням кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 381-р., передбачено, що заходи щодо розвитку інноваційної інфраструктури здійснюватимуться за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також інвестицій підприємств та організацій, грантів міжнародних організацій. Крім того, визначено, що оптимальним варіантом розв'язання наявних проблем є розвиток фінансової підсистеми інноваційної інфраструктури, що сприятиме забезпеченню фінансової підтримки інноваційної діяльності, особливо на початковому етапі впровадження інновацій, необхідність яких обумовлена високим комерційним ризиком інвестування в інноваційну сферу, необхідністю значних фінансових витрат, тривалим строком окупності інвестицій. Ефективне функціонування фінансово-економічної підсистеми інноваційної інфраструктури дасть змогу активно використовувати позабюджетні джерела коштів і одночасно передбачати пряму і непряму державну підтримку інноваційної діяльності.

Державна підтримка фінансового забезпечення інноваційної інфраструктури здійснюється також через:

- створення державних спеціалізованих інститутів розвитку та відповідної системи організації фінансових потоків із центру в регіони;
- активізацію інвестиційної складової бюджетної політики на державному та регіональному рівнях;
- трансформацію функцій держави із постачальника інфраструктурних послуг у партнера приватного підприємництва з фінансування інфраструктурних проектів.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 22 травня 1996р. «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» (і змінами, внесеними згідно з Постановами КМ від 25.08.2004) основними джерелами фінансування інноваційних структур є:

- вклади учасників;
- бюджетне фінансування за умови виконання державного замовлення;
- кредити банків;
- інвестиції, в тому числі іноземні;

- прибуток від підприємницької діяльності інноваційної структури;
- випуск в обіг цінних паперів.

Вкладами учасників, що інвестують у інноваційну інфраструктуру, можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, а також майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), кошти (в тому числі в іноземній валюті) [1].

Як відомо, за фінансове забезпечення створення та ефективного функціонування інноваційної інфраструктури відповідальність несе держава. В той же час при використанні потенціалу приватного сектора для розробки інноваційних проектів ризик фінансування і здійснення масштабних нових розробок інфраструктури або ризик, що пов'язаний із відновленням та модернізацією існуючих об'єктів, може бути розподілений серед ключових акціонерів, включаючи фінансові установи, споживачів та державу. В результаті роль держави, як правило, зводиться до регулятивної і гарантуючої, і тільки в деяких випадках - до інвестиційної.

Заходи із створення інноваційних структур в Україні здійснюються як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Регіональна інноваційна політика має вирішальне значення у вирішенні всіх питань при формуванні інноваційної інфраструктури. Сукупність наукових, дослідних, інноваційних, консультаційних організацій та окремих дослідників, науковців, консультантів повинні керуватися єдиною науково-технічною політикою регіону. Адміністрації регіонів мають активізувати свою роботу в напрямку створення керуючих, контролюючих та консультаційних систем, забезпечення зв'язку із суб'єктами та об'єктами науково-технічної діяльності. Адже саме створення ефективної інфраструктури та використання сучасних механізмів її фінансового забезпечення створить умови для ефективного функціонування механізму соціально-економічного розвитку регіону на основі інновацій.

Інноваційну інфраструктуру регіону слід розглядати як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що розташовані на території регіону та надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) з урахуванням особливостей інноваційних процесів на даній території та визначенням регіональних потреб і можливостей їх задоволення з метою підвищення інноваційної активності, створення сприятливого інвестиційного клімату та зростання якості життя населення регіону. Орієнтовну схему функціонування регіональної інноваційної інфраструктури зобразимо на рис. 1.

Для активного залучення ланки вищої освіти до інноваційної діяльності на базі одного з провідних вищих навчальних закладів кожного регіону України необхідно створити регіональний Міжвузівський центр високих технологій, який буде здійснювати заходи з популяризації науково-технічної та інноваційної діяльності всіх вищих навчальних закладів регіону та забезпечувати активізацію їх співпраці з іншими елементами інноваційної інфраструктури та безпосередньо з підприємствами регіону.

Оскільки інноваційний процес може бути ефективний тільки при наявності зв'язків між ключовими його учасниками - науковими організаціями та вузами, промисловістю, малим бізнесом з ціллю підтримки та стимулювання розвитку даних зв'язків, необхідним є створення особливого суб'єкта інноваційної інфраструктури, наприклад, Регіонального інноваційного центру. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 травня 2007 року №255-р «Питання утворення регіональних центрів інноваційного розвитку» була прийнята пропозиція Державного агентства з інвестицій та інновацій щодо утворення регіональних центрів інноваційного розвитку як бюджетних установ з віднесенням їх до сфери управління Держінвестицій.

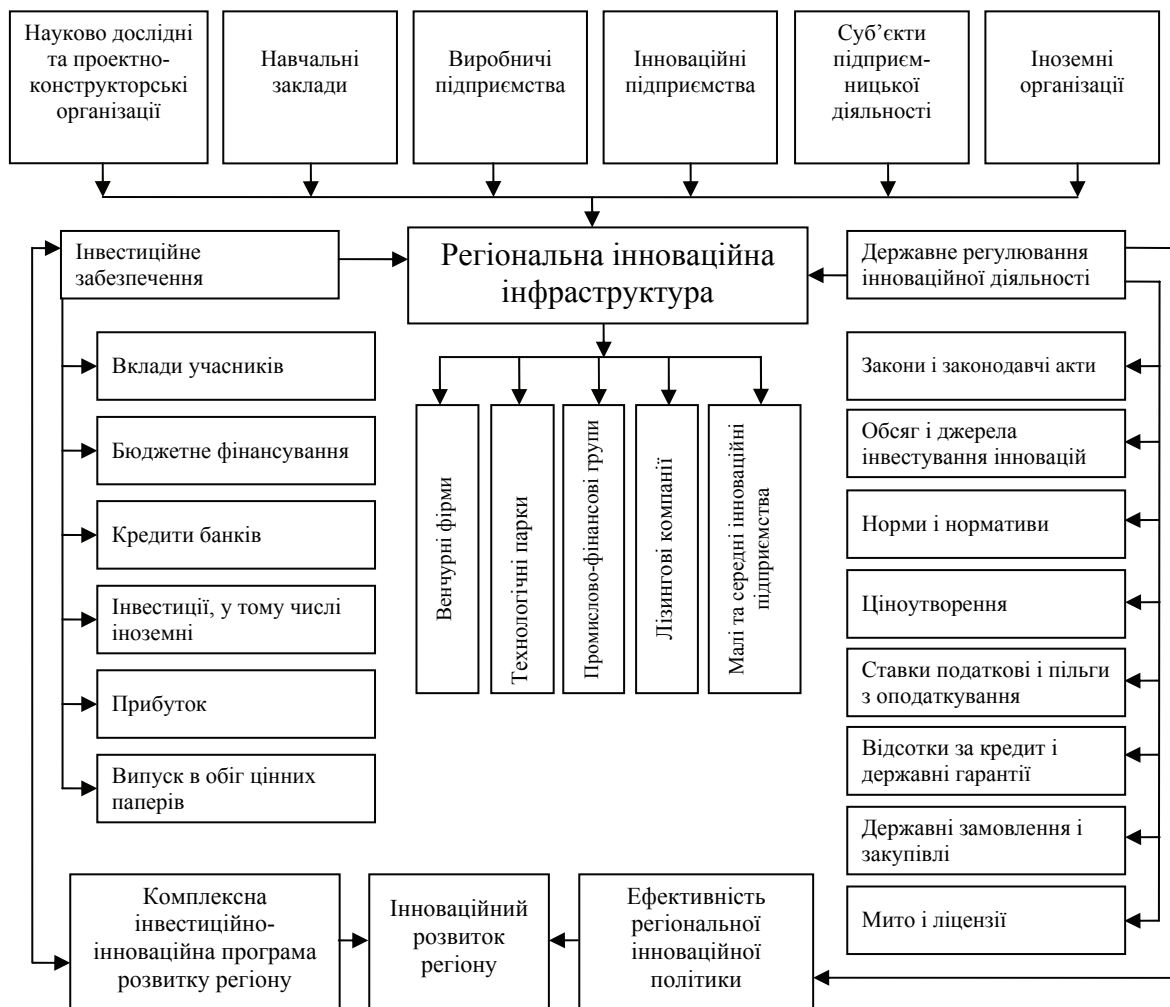

Рисунок 1 - Схема функціонування регіональної інноваційної інфраструктури

У рамках реалізації Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки за 2 роки в регіонах мають бути утворені 2 комунальні спеціалізовані небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи та венчурний фонд інвестування інноваційної діяльності. Передбачається, що вони фінансуватимуться з різних джерел, у тому числі за рахунок міжнародного та внутрішнього венчурного капіталу. У розбудові зазначених інститутів важливу роль повинні відігравати місцеві органи влади.

З метою формування окремого джерела фінансової підтримки інноваційної діяльності та розвитку інноваційної інфраструктури слід створити у кожному з регіонів Фонд розвитку науки, інноваційної діяльності та інноваційної інфраструктури, джерелами наповнення якого можуть виступати кошти місцевого бюджету, позабюджетні джерела, власні кошти бізнесових структур, науково-дослідних організацій та інноваційних фірм.

Отож, важливою складовою інноваційної політики має стати формування нових організаційно-економічних структур, відпрацювання механізмів їх взаємодії та розробка нового порядку координації дій різноманітних суб'єктів інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Досвід розвинених країн свідчить, що ефективними є такі інноваційні структури, як державні інноваційні фінансово-кредитні установи, венчурні компанії та фонди, зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси), технологічні парки (технопарки), інноваційні центри (технологічні, регіональні, галузеві), інкубатори

(інноваційні, технологічні, інноваційного бізнесу), консалтингові (консультаційні) фірми та інші, які спеціалізуються на створенні сприятливих умов для ефективної діяльності інноваційних підприємств, що реалізують оригінальні науково-технічні ідеї. Вони також створюють і реалізують інноваційний продукт, але головне призначення таких структур - сприяння інноваційним підприємствам через надання їм у тимчасове користування виробничих площ, матеріально-технічної бази, інформаційних мереж, забезпечення дослідними приладами і устаткуванням та надання консультативної допомоги з широкого кола науково-технологічних, економічних і правових питань.

Зазначенні утворення формують організаційно-господарську інфраструктуру інноваційної діяльності, але до неї можна віднести також підприємства, організації та установи, що забезпечують інноваційну діяльність, виконуючи на замовлення інноваційних підприємств окремі специфічні роботи дослідно-експериментального та проектно-конструкторського характеру.

Сьогодні в Україні головним елементом інноваційної інфраструктури залишаються технологічні парки, оскільки вони безпосередньо створюють умови для об'єднання науково-технологічного потенціалу вищих навчальних закладів, наукових установ та технологічного потенціалу промислових підприємств, на базі яких відбувається виробниче впровадження наукоємних розробок, високих технологій, створення конкурентоспроможної на світових ринках продукції. Отже, розвиток технологічних парків має і в подальшому отримувати найбільше сприяння як на загальнодержавному рівні, так і від місцевих органів виконавчої влади.

В Україні технопарки можна поділити на три категорії:

- технопарки, які функціонують всередині спеціальних економічних зон і користуються податковими пільгами;
- технопарки, що створюються при вузах, без підтримки держави;
- технопарки, які відповідають вимогам Закону «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», - Напівпровідникові технології і матеріали оптоелектроніки та сенсорна техніка, Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона, Інститут монокристалів [2].

Аналіз можливих джерел фінансування технопарків, виходячи з практики інших держав, свідчить, що важливе значення, особливо в період їх створення й становлення має пряма та опосередкована економічна й організаційна підтримка.

Так, до заходів прямого регулювання слід віднести: фінансування з державного та місцевого бюджетів; реалізацію державних і регіональних науково-технічних програм із розробки ключових видів наукомісткої продукції та високих технологій; розміщення державних замовлень на продукцію технопарків; надання спеціальних позик під конкретні науково-технологічні проекти, повернення яких передбачено лише в разі комерційного успіху нової продукції чи технології; фінансова підтримка нових пріоритетних виробництв.

Європейська модель технопарків базується, насамперед, на державних інвестиціях, дотаціях. Левову частку фінансування від держави отримують технопарки Великої Британії, Німеччини, Нідерландів (62-78%), Бельгії (майже 100%). Довготермінову програму «Технополіс» у Японії фінансує уряд цієї країни. Уряд Іспанії у 2001 році виділив 186 млн. дол. Для створення при провідних університетах країни нових технопарків [3].

Заслужовують на увагу такі форми фінансування інноваційної інфраструктури, як надання урядом «посівних» коштів (seed money), паритетне фінансування в разі залучення до проекту створення технопарку чи бізнес-інкубатора додаткових коштів від приватного сектора.

Створення та функціонування технопарків, як правило, вписується у стратегію регіонального розвитку, й тому органи місцевої влади, підтримуючи ініціативу їхнього створення, можуть надавати на пільгових умовах чи безкоштовно земельні ділянки, старі будівлі під реконструкцію, частково або повністю фінансувати будівництво чи гарантувати позику, залучати на пайових засадах інших інвесторів.

Особливе значення для накопичення початкового капіталу технопарку має володіння будинками, спорудами, які здаються в оренду майбутнім його учасникам. Так, у Польщі 75% доходу бізнес-інкубатори отримують від оренди приміщень, площа яких складає в середньому майже 3 тис. м².

Позитивною є світова практика запровадження у технопарках системи прискореної амортизації обладнання, надання пільг з оподаткування прибутку, різних систем податкових знижок та пільгових кредитів. Загалом спеціалісти нараховують до 300 видів різноманітних пільг та заохочень, що застосовуються в подібних структурах [3].

Застосування такого роду пільг у практиці стимулювання діяльності об'єктів інноваційної інфраструктури в Україні сприятиме тому, що до коштів, які на першому етапі виділяються з державного чи місцевих бюджетів, досить швидко може приєднатися венчурний (ризиковий) капітал, кошти університетів та наукових центрів.

Фонди венчурного фінансування створюються з таких джерел:

- капіталу корпорацій;
- банківських кредитів;
- пенсійних фондів;
- особистих заощаджень громадян [4].

Заслуговує на увагу досвід венчурного фінансування новостворених малих інноваційних фірм в інкубаторах, особливо тих, що розташовані в межах технопарків. При цьому свої послуги венчурні фонди (інноваційні фонди ризикового капіталу) надають на умовах, що відрізняються від традиційного банківського кредитування. Вони скуповують більшу частку пакету акцій новостворюваної інноваційної фірми. Успішна діяльність останньої гарантує венчурному фонду багаторазове перевищення попередньо авансованої суми.

Венчурне фінансування не є позикою, це фінансування здійснюється в обмін на частку в акціонерному капіталі (з 5% до 50%) нових фірм. Таким чином венчурні інвестори не лише контролюють їхній розвиток, а й безпосередньо беруть участь в управлінні новими фірмами, приймаючи на себе частину ризику у випадку банкрутства останніх. Ризикове фінансування надає не лише капітал, а й управлінські навички, необхідні для початку діяльності фірми, її організації, що особливо важливо для України, оскільки більшість підприємств не мають досвіду в цій сфері [5].

Венчурне фінансування здійснюється поетапно, надання фінансових ресурсів для наступного етапу залежить від якості виконання попереднього.

Поєднання інтелектуального капіталу з капіталом вітчизняних підприємств, який осів у зарубіжних банках, міг би створити реальну базу для інтенсивного розвитку венчурного бізнесу в Україні. Для цього слід розробити методологічну та юридичну базу з питань венчурної діяльності в країні, зокрема, з питань захисту інтересів інвесторів, які вкладають капітал в розвиток інноваційної інфраструктури.

Окрім загальних вкладень в інфраструктуру технопарків та створення сприятливого для їхньої діяльності економічного середовища, чималі кошти необхідно виділяти для пільгового кредитування окремих проектів. Для цього доцільним є створення низки державних і недержавних фондів, банків, корпорацій, що надаватимуть для розробки й організації випуску наукомісткої продукції довготермінові кредити під пільговий відсоток.

Таким чином, поряд із коштами державного та місцевого бюджетів джерелами фінансування формування й функціонування інноваційних структур можуть бути:

- реінвестування коштів, нарахованих на спецрахунки учасників технопарків за умовами спеціального режиму їхньої інвестиційної й інноваційної діяльності;
- статутні та щорічні внески партнерів, розмір яких встановлюється залежно від масштабів участі у використанні результатів НДДКР;
- власні кошти науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів при фінансуванні окремих проектів;
- кошти венчурних фондів;
- кредити комерційних банків (з цією метою слід встановити пільгове оподаткування доходів банку від інноваційного кредитування);
- фінансовий лізинг у вигляді оренди технопарками машин, устаткування, приладів, придбаних комерційними банками;
- емісія цінних паперів консорціумами, акціонерними товариствами, що створюються для управління технопарками;
- інвестиційні (інноваційні) фонди, до яких фізичні та юридичні особи, в т. ч. іноземні, перераховують через банківську систему свої кошти, що інвестуються в акції компанії (на суму коштів слід поширити податкові пільги шляхом звільнення від оподаткування дивідендів, що реінвестуються).

Одночасно з переліченими можливими джерелами фінансування важливе значення має державна підтримка технопарків у вигляді: спеціальних податкових, кредитних, цінкових, амортизаційних пільг; гарантій комерційних банків при наданні пільгових кредитів; створення державних інформаційних, консультативних та інших обслуговуючих служб та центрів; вільного доступу комерційних структур, які діють у межах технопарку, до патентів та устаткування, що перебувають у державній власності; надання безкоштовної допомоги у підготовці та перепідготовці кадрів, особливо менеджерів інноваційного бізнесу, менеджерів проектів; сприяння об'єднанню інноваційних структур регіонів та країни в асоціації тощо [3].

Необхідність формування ефективної регіональної соціально-економічної та науково-технічної політики, як важливого фактору прискорення економічного розвитку передбачає використання кластерної моделі розвитку регіонів, що базується на зв'язках, взаємодоповнюваності фірм та взаємозалежності між компаніями, які об'єднані в сітьову структуру для виробництва товарів, послуг та інновацій. Формування та розвиток регіональних кластерів є важливою конкурентною перевагою сучасної економіки, що забезпечує реальний синергетичний ефект. Виявлення потенціалу кластеризації регіону являється одним із завдань у системі підвищення конкурентоспроможності регіону, а саме спроможності його промисловості виробляти інновації та модернізовуватися.

Кластер є унікальною комбінацією фірм і організацій, які інформаційно та технологічно зв'язані між собою, географічно локалізовані, діяльність яких спрямована на розширення техніко-технологічних можливостей учасників та підвищення регіональної або галузевої конкурентоспроможності.

Кластери можуть бути створені в результаті взаємодії господарюючих суб'єктів регіонального рівня, які функціонують у споріднених секторах економіки. У деяких випадках кластери створюються на основі наукових центрів та установ або з прив'язкою до них. Учасниками кластерів можуть бути виробники та постачальники, інжинірингові та консалтингові фірми, науково-дослідні організації та вищі навчальні заклади, кредитні організації та банки, інфраструктура, адміністрації регіонів, професійні та громадські організації.

Основними цілями кластерів можна назвати захист інтересів окремої галузі економіки, певного регіону або інвесторів, підвищення продуктивності підприємств шляхом спільної підприємницької діяльності та, як наслідок, підвищення конкурентоздатності товарів та послуг шляхом інноваційного розвитку виробництва.

Потенціал взаємопов'язаних у кластері підприємств, установ, організацій, окремих осіб може перевищувати суму потенціалів кожного із складових окремо. Такий приріст є результатом співпраці і ефективного використання можливостей партнерів у довгостроковому періоді, поєднання кооперації та конкуренції. Додаткові переваги також виникають унаслідок передачі позитивного досвіду та зниження витрат, сумісного використання одних і тих же послуг та постачальників.

Механізм фінансового забезпечення створення кластеру має реалізовуватись наступними статтями:

- витрати на створення кластеру;
- витрати на розвиток інфраструктури та її підтримку;
- витрати на окремі проекти та програми кластеру.

Фінансування створення кластера може здійснюватися, як правило, на основі бюджетних ресурсів та інвестиційних засобів самих учасників кластера. Фінансування інфраструктури та окремих проектів у різних країнах та кластерах здійснюється як на основі змішаного фінансування - внески підприємств - учасників кластерів та бюджетного фінансування (Німеччина), так і за відсутності або з мінімальною участю бюджетних ресурсів (Великобританія).

Реально функціонуючі кластери мають надійні джерела фінансування та технічної підтримки як ззовні (у вигляді прямих інвестицій), так і внутрішні (за рахунок мобілізованих коштів амортизаційного фонду чи тимчасово вільних коштів партнерів). Концентрація компаній, що входять до кластеру, формує притягальну силу для залучення венчурного капіталу, прямих іноземних інвестицій. Із зростанням ефективності функціонування підприємств, які входять до кластера, перспективи отримати венчурні інвестиції із зовнішніх джерел розширюються.

Кластери, які мають інноваційне спрямування та потребують відповідного фінансування, є інвестиційно привабливими для всіх категорій інвесторів, тому що забезпечують найбільш вигідне розміщення інвестицій – в нову техніку та прогресивну технологію відповідно визначеним пріоритетам, що забезпечує найбільш високі прибутки на вкладений капітал.

Розвиток регіональних кластерів може бути одним із визначальних елементів політики розвитку інноваційного потенціалу Кіровоградської області, підвищення конкурентоспроможності підприємств регіону. В Кіровоградській області з її природно-кліматичними, сировинними та науковими ресурсами найбільш ефективною кластерна форма може бути у сферах високотехнологічного машинобудування; вугільної, гірничо-збагачувальної галузей, харчової, переробної промисловості, агропромислового виробництва.

У процесі створення, функціонування та підвищення конкурентоспроможності кластерів регіону визначальну роль мають відіграти бізнес, наукові організації, регіональні органи влади та інші зацікавлені сторони. Результат у цьому випадку буде досягатися за рахунок того, що на ринку високотехнологічної продукції почнуть конкурувати не окремі підприємства регіону, а регіональні науково-виробничі та промислові комплекси, які завдяки науково-виробничій та технологічній кооперації забезпечують скорочення трансакційних витрат (витрат укладання угод, інформаційних витрат, витрат специфікації та захисту прав власності, витрат здійснення розрахунків).

Для органів виконавчої влади області ефект від створення кластерів виражатиметься перш за все у активізації регіональної економіки, зростанні зайнятості,

збільшенні кількості платників податків та розширенні бази оподаткування, появі зручного механізму взаємозв'язку з бізнесом, зниженні залежності від окремих підприємств-монополістів. Кластери дозволять органам влади у регіоні точніше відслідковувати тенденції розвитку бізнесу, прогнозувати можливі шляхи змін у окремих секторах економіки, відкрити нові можливості для координації діяльності. Для бізнесу такі ефекти пов'язані з покращенням кадрового забезпечення, з підвищенням доступності інфраструктури для досліджень та розробок, розширенням можливостей для зниження витрат, успішного виходу на міжнародні ринки.

Результатом створення кластерів є структури, що можуть реагувати на потреби відповідних регіональних кластерів не тільки в частині підготовки кадрів, але і у розвитку науки і впровадженні її результатів, створенні інфраструктури, що забезпечить розвиток малого та середнього інноваційного підприємництва, фінансування, комерціалізацію та реалізацію в реальному секторі економіки Кіровоградської області перспективних наукових розробок.

Участь регіональних органів влади у створенні та розвитку особливо важлива на перших етапах формування кластерів та полягає у оцінці економічного потенціалу регіону, виборі найбільш перспективних кластерів, сприянні їх формуванню. В подальшому участь регіональної влади скорочується лише до стимулювання розвитку найбільш важливих кластерів.

Оскільки Кіровоградська область – аграрна, доцільною є організація, в першу чергу, агропромислового «мегаclusters», що буде представлений у вигляді декількох кластерів, що засновані на виробництві та переробці зернових, цукрового буряка, насіння соняшнику та рапсу (рис. 2).

Рисунок 2 - Орієнтовна схема організації «мегаclusters» у Кіровоградській області

В рамках даного «мегаclusters» в подальшому можливим є розвиток виробництва та переробки плодів та овочів, а також кластер по виробництву та переробці м'яса.

Таким чином, кластерна форма організації підприємств, що працюють у пріоритетних сферах діяльності регіону та фінансова основа її створення має стати одним із пріоритетних напрямів фінансової стратегії інноваційного розвитку регіону.

Висновки й перспективи розвитку. Отже, розбудова регіональної інноваційної системи України передбачає, насамперед, розвиток комплексної інфраструктури підтримки інноваційних процесів шляхом створення системи інноваційних структур для забезпечення реалізації визначених пріоритетів інноваційної діяльності в регіоні.

У зв'язку з цим на загальнодержавному та регіональному рівнях слід здійснити комплекс заходів із фінансового, організаційно-економічного, правового забезпечення

створення та ефективного стимулювання інноваційних структур, що у своїй діяльності враховуватимуть особливості реалізації інноваційних процесів на даній території та будуть спрямовані на підвищення інноваційної активності, розвиток науково-технічного підприємництва та інноваційної діяльності, формування ринку науково-технічної продукції, ефективне використання мобілізованих фінансових засобів для забезпечення інноваційних процесів, створення сприятливого інвестиційного клімату та зростання якості життя населення регіону.

Список літератури

1. І.І. Цигилик, С.О. Кропельницька, О.І. Мозіль, І.Г. Ткачук Економіка і організація інноваційної діяльності: Навчальний посібник. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. – С. 63
2. Л. Лаврентів Аналіз альтернативних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємства // Регіональна економіка. – 2004. - №3. – С. 245-250.
3. Економіка і організація інноваційної діяльності: Підручник / О.І Волков, М.П.Денисенко, А.П. Гречан та ін.; Під ред. проф. О.І.Волкова, проф. М.П.Денисенка. – К.: ВД „Професіонал”, 2004. – 960 с.
4. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. Видання 3-є, вип. та доп. / За редакцією В.О. Василенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 440 с.
5. Чабан В.Г. Складова інноваційної інфраструктури – венчурний капітал // Фінанси України. – 2005. - №4. – С. 34.
6. www.in.gov.ua.

Рассмотрены особенности функционирования и финансового обеспечения инновационной инфраструктуры регионов. Определены основные инструменты стимулирования и финансирования создания сети новых элементов региональной инновационной инфраструктуры.

The features of functioning and financial providing of innovative infrastructure of regions are considered. The basic instruments of stimulation and financing are certain networking new elements of regional innovative infrastructure.

УДК 658.114:005.7

О.В. Бедзай

ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського, Донецьк

Експертна діагностика ефективності корпоративного управління: сутнісний підхід

У статті розглядається доцільність застосування системи експертної діагностики для оцінки ступеню ефективності корпоративного управління. Вивчено сутність експертної діагностики, розглянуто її складові елементи.

ефективність, корпоративне управління, експертна діагностика, аналіз, діагноз

Проблема оцінки ефективності корпоративного управління в сучасний період зазнає все більшого значення і уваги вітчизняних вчених. Вивченню основних напрямків оцінки стану корпоративного управління присвячені труди таких вчених як, Воронкова А.Е., Коренев Е.М., Г.В. Назарова та ін. Однак, проблема виробки основних методичних підходів до оцінки ефективності корпоративного управління залишається відкритою.

Одним із напрямків сучасних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених є вивчення процесів діагностики ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Логічний аналіз існуючих трактувань термінів «економічна діагностика», «фінансова діагностика» дозволив дійти до висновку, що автори розглядають діагностику лише з точки зору практичного застосування її способів та прийомів [3,4,5].

Метою написання статті є визнання сутності поняття «експертна діагностика», можливості та необхідності синтезування цих понять та доцільності застосування процесу експертної діагностики в оцінці ефективності корпоративного управління.

Вчені у галузі аналітичної думки по-різному підходять до визначення місця діагностики у процесі управління підприємствами. Основною проблемою тут є вирішення питання, пов'язаного з розгляданням діагностики як частини аналізу, або як окремої науки. Згідно з цим в літературі сформулювалося два підходи до визначення місця діагностики [3,4,5].

Для вирішення цієї дилеми слід визначитися з яких позицій розглядати діагностику.

На нашу думку доцільно використовувати два підходи:

- діагностика як процес;
- діагностика як система.

Застосування другого підходу є можливим, як що діагностика дійсно є специфічним процесом, який неможливо замінити будь яким іншим.

Тлумачення терміну «діагностика» звучить як «встановлення діагнозу» тобто «хвороби на підставі спеціального дослідження» [9]. З позицій економічних процесів «хворобою» будуть вважатися будь які негативні відхилення від встановлених критеріїв (ознак) господарських явищ від заданої норми, а спеціальним дослідженням - застосування різноманітних процедур аналізу з метою встановлення походження цієї «хвороби».

Знання тих чи інших ознак (симптомів) дозволить швидко і досить точно встановити характер порушень, не виконуючи безпосередніх вимірів, тобто без дій, які потребують додаткового часу і коштів, бо діагноз являє собою конкретну, фіксовану у часі та адресну категорію.

Отже, діагностика на підставі вже відомих ознак (симптомів «хвороби»), має надавати чіткі напрямки, щодо «хворих місць», тобто вказувати на джерело виникнення відхилень, та служити основою для усунення цих недоліків.

Ми згодні з Колассом Р., який вважає, що «...займатися діагностикою – значить розглядати в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати процес досягнення поставлених цілей і вирішення завдань, наразити на небезпеку заплановану діяльність. Це передбачає коригування рішення і (або) перегляд цілей і прогнозів» [6, С.32].

Виходячи з цього, діагностика являє собою не одноразову дію, а постійний процес, який здійснюється у просторі та часі.

Отже, діагностика не є поняттям, що включає оцінку, аналіз та прогноз, між загальною сумою цих понять та діагностикою не можна ставити знак рівняння [3,5].

Таким чином, діагностика має на підставі вже відомих ознак чи симптомів, що попередньо вже встановлено за результатами експрес-аналізу, вказувати чіткі джерела та причини виникнення цих симптомів і як наслідок, можливий діагноз (рис. 1).

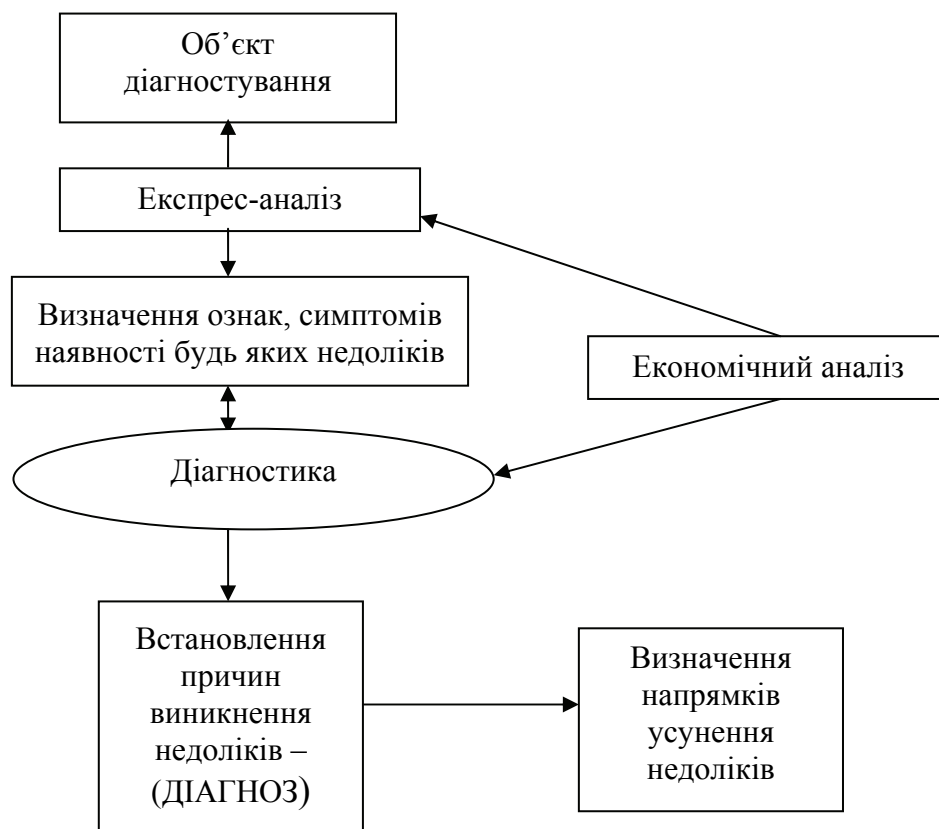

Рисунок 1 – Місце діагностики у системі економічного аналізу

Відстеження таких ознак протягом діяльності підприємства, в окремих випадках, дозволить застосувати досить оперативні дії, щодо їх усунення без проведення додаткових досліджень. Якщо ж ситуація потребує більш дієвих мір, необхідно використання глибинного цілеспрямованого аналізу.

Доцільність такого підходу підтверджується думкою Г.Кунца та С. О'Доннела, які відзначали, що «ефективне управління – це завжди управління за обставинами, ситуаційне управління» [7].

«Експертиза – вивчення будь якого питання експертами для надання висновку» [9].

Отже, можна дійти висновку, що експертна діагностика – це споглядання процесів фінансово-господарської діяльності корпорації фахівцями-експертами, з метою оперативного виявлення відхилень від заданих параметрів та попередження негативних ситуацій за допомогою способів та прийомів аналізу.

Тобто, процес діагностики ефективності корпоративного управління слід розглядати як «управління за відхиленнями».

Будь яка діагностика призвана виявляти симптоми та причини існуючих проблем. Отже, і діагностика системи корпоративного управління не є виключенням. У ході діагностики, таким чином, виявляються слабкі місця існуючої системи управління, аналізуються та встановлюються причини їх виникнення (рис. 2.).

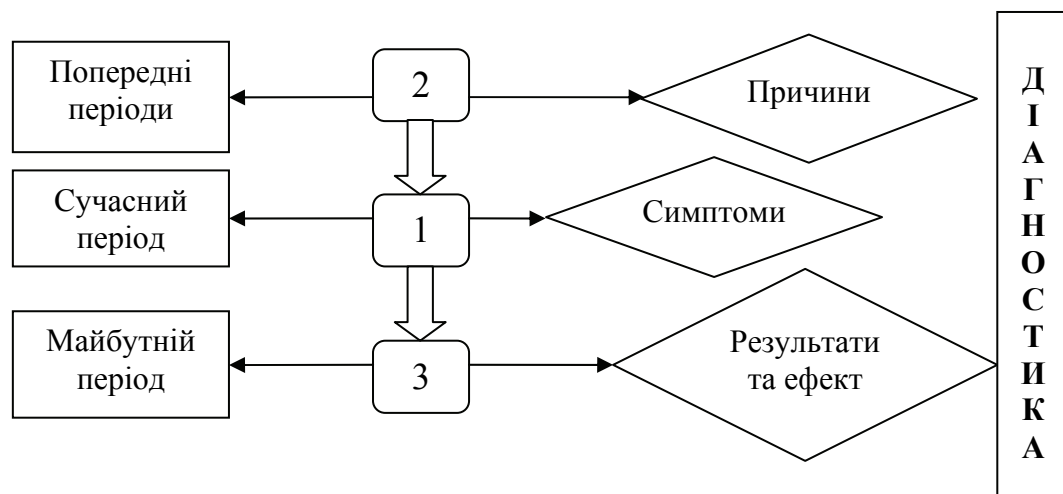

Рисунок 2 – Загальна концепція діагностики стану системи управління

Однак, лише визначенням діагнозу, процес діагностики не скінчується. Ми згодні з Целих О., який відзначає «навіть чи можна бути задоволеним лікарем, який визначив хворобу, але не призначив курс лікування. У випадку з бізнесом ситуація аналогічна» [10].

Виходячи з сутності наведеного трактування, бачимо, що експертній діагностиці, як процесу властиві свої об'єкти, суб'єкти, мета та методи її досягнення. Отже, експертну діагностику ефективності корпоративного управління доцільно розглядати у якості системи.

Розглянемо більш детально кожен з елементів системи.

Кожна організована система має, перш за все, свою чітку цільову орієнтацію.

Згідно з теорією цілепокладання, під поняттям цілі розуміють заздалегідь намічену кінцеву задумку або бажаний стан організації, очікуваний результат функціонування системи, на досягнення якого, передусім орієнтована її діяльність, те, в ім'я чого вона функціонує [1, С.30.]

Бажаним станом об'єкту дослідження є ефективність корпоративного управління, яка характеризується певними критеріями.

Однак, враховуючи специфічність самого поняття «діагностика», тобто процесу встановлення діагнозу, вважаємо за доцільне при формулюванні цілі діагностики корпоративного управління піти від зворотного.

Будь який діагноз визначається на підставі певних відхилень від встановленої норми. Отже наявність таких відхилень буде свідчити про визначену ступінь неефективного корпоративного управління. Однак, своєчасне їх виявлення та встановлення причин їх виникнення дозволить розробити заходи щодо їх попередження у майбутньому або виправлення в оперативному порядку.

Отже, досягнення мети експертної діагностики – своєчасне визначення та усунення відхилень від критеріїв ефективного корпоративного управління - повинно сприяти досягненню мети корпоративного управління в цілому – встановлення балансу інтересів усіх зацікавлених осіб.

Згідно з цим, основними завданнями експертної діагностики ефективності корпоративного управління будуть такі:

- вивчення в динаміці встановлених відхилень від бажаного стану об'єкту (моніторинг за зміною стану об'єкту);
- сприяння виявленню причин виникнення таких відхилень;
- розробка дієвих заходів щодо оперативного усунення виявлених відхилень;

– розробка заходів, які забезпечать умови недопущення виникнення відхилень у майбутньому.

Наступним елементом системи експертної діагностики є об'єкт діагностування.

У визначенні об'єктів діагностування вчені також притримуються єдиної точки зору та покладають в основу класифікації об'єктів організаційну ознаку [3,5].

Враховуючи специфічність дослідження, загальним об'єктом експертної діагностики можна визначити ефективність корпоративного управління, а точніше усі організаційні та бізнес-процеси, які являють собою її складові та безпосередньо впливають на її рівень.

Здійснення будь якого господарського процесу та результати такого здійснення відображаються у вигляді кількісних показників, значення яких свідчать про рівень досягнутої ефективності.

Отже об'єктами експертної діагностики, на нашу думку, будуть не самі бізнес-процеси, а критерії, що відображають їх стан. При цьому у якості об'єктів необхідно враховувати не лише бізнес-процеси.

Принциповим, на нашу думку, є той момент, що при визначенні об'єктів експертної діагностики необхідно керуватися системою об'єктів корпоративного управління та ознак рівня досягнутої ефективності.

Суб'єкти експертної діагностики - посадові особи, які входять до окремого структурного підрозділу апарата управління фінансово-господарською діяльністю корпорації та реалізують функції діагностування.

Інструментарій експертної діагностики являє собою сукупність способів та прийомів, застосування яких дозволить здійснити діагностичний процес та досягти поставленої мети.

Сукупність способів та прийомів експертної діагностики буде визначатися згідно цільовій орієнтації.

Виходячи з самої сутності діагностики, їй притаманні такі основні функції:

- спостереження за станом об'єкту діагностування;
- встановлення причин будь яких відхилень об'єкту діагностування від заданого (бажаного) стану;
- розробка заходів щодо покращення стану об'єкту діагностування.

Згідно з цим, можна визначити сукупність інструментарію експертної діагностики у вигляді способів та прийомів економічного аналізу та специфічних способів. Основними серед з них слід відзначити спосіб порівняння, способи факторного аналізу, експертні методи, метод Ісікаві, аналіз Парето та ін.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити такі висновки:

- експертну діагностику слід розглядати як у якості самостійної системи якій притаманні свої цілі, об'єкти, суб'єкти, засоби досягнення цілей;
- у системі управління корпоративними відносинами експертна діагностика являє собою підсистему більш низького порядку, основне призначення якої полягає у сприянні виробки управлінських рішень щодо підвищення ефективності корпоративного управління.

Подальші напрямки дослідження будуть пов'язані з більш детальним вивченням елементів системи експертної діагностики з метою виробки підходів до моделювання її організаційного, інформаційного та методичного забезпечення.

Список літератури

1. Веснин В.Р. Менеджмент. М.: ТК Велби. Изд-во Проспект, 2004.- 504 с.
2. Райзберг Б.А., Фатхутдинов Р.А. Управление экономикой.- М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1999. – 784 с.

3. Воронкова А.Е., Коренев Е.Н. Система факторов, определяющих состояние корпоративного управления в акционерном обществе //Актуальні проблеми економіки. - № 3(33). – 2004. – С. 158 - 169.
4. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економічна діагностика: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
5. Глазов М.М. Диагностика предприятий: новые решения / С.- Петербургский институт экономики и финансов. Высшая эконом. школа.- СПб.: Изд-во С.-петерб. ун-та экономики и финансов, 1997. – 122 с.
6. Загорна Т.О. Економічна діагностика: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
7. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебное пособие. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997.- 596 с.
8. Кунц Г., О'Доннел С. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций. М: Прогресс, 1981. - 402 с.
9. Назарова Г.В. Організаційні структури управління корпораціями. – Харків: ВД «Інжек», 2004. - 419 с.
10. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М: Русский язык, 1987. – 816 с.
11. www.e-xecutive.ru.

В статье рассматривается целесообразность использования системы экспертной диагностики для оценки степени эффективности корпоративного управления. Изучена сущность экспертной диагностики, рассмотрены ее основные элементы.

In the article there is considered the practicability of the expert diagnosis usage for evaluation of the corporate management effectiveness degree. The essence of the expert diagnosis is studied and its main elements are observed.

УДК 336:631.162

Ю.М. Бурлака, канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Фінансова санація сільськогосподарських підприємств: методологічний та регіональний аспекти

У статті проаналізовано фінансово-економічні умови діяльності сільськогосподарських підприємств, оцінено їх сучасний фінансовий стан, виявлено ознаки фінансової нестабільності, визначено вплив чинників на фінансове оздоровлення.

фінансова санація, кризові явища, криза, ознаки фінансової нестабільності

Фінансовий стан багатьох сільськогосподарських підприємств є нестабільний у наслідок глобальної економічної кризи та прорахунків державної аграрної політики, що зумовлює високі ризики банкрутства, низький рівень доходності сільського населення та негативний вплив на економіку переробних, обслуговуючих та інших галузей і сфер економіки. В умовах вступу України до СОТ фінансова нестабільність більшості сільськогосподарських підприємств створює загрозу продовольчій безпеці держави. Тому здійснення заходів з їхнього фінансового оздоровлення з метою забезпечення платоспроможності, прибутковості та стійких конкурентних позицій у сучасних умовах набуло особливої актуальності.

Різні аспекти фінансового оздоровлення підприємств висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних авторів як М.Аістова, Є.Андрущак, О.Антонова, Е.Архипчук, І.Бланк, Н.Брюховецька, І.Булев, В. Грачов, О.Дацій, В.Дроздова, Л.Зуєва, Г.Кадиков, І. Косарева, Е.Коротков, Е.Куліш, Л.Лігоненко, Б.Полякова, М.Пушкар, С.Рамазанов, В.Ращупкіна, Р.Сайфулін, С.Салига, І.Стефанюк, О. Терещенко, А.Ткачов, І.Цигилик, Є.Чернявська. Проблеми поліпшення фінансового стану та забезпечення стабільного функціонування сільськогосподарських підприємств досліджували М.Дем'яненко, С.Іванюта, М.Кісіль, М.Кропивко, К.Кузнєцова, П.Саблук, П.Стецюк, В.Узун, С.Черненко та ін.

Незважаючи на достатньо глибоке вивчення загальної проблематики фінансового оздоровлення, поки що недостатньо відпрацьованими залишаються методологічні та практичні аспекти забезпечення фінансової стабілізації з врахуванням специфіки діяльності сільськогосподарських підприємств. Зокрема доцільним є, виявлення специфічних чинників фінансової дестабілізації та розробка заходів з їх подолання, обґрунтування методології формування моделі фінансово стійкого сільськогосподарського підприємства та її побудова на регіональному рівні, оптимізації змісту і структури плану фінансового оздоровлення, забезпечення їх стійкого фінансового стану та ефективної діяльності, удосконалення методологічних засад аналізу санаційної спроможності. Це зумовлює доцільність поглибленого вивчення теоретичних, законодавчих та практичних засад фінансового оздоровлення сільськогосподарських підприємств та актуальність цільової спрямованості даної публікації.

За мету даної публікації поставлено: визначити найбільш прийнятні комплексні показники та моделі оцінювання банкрутства сільськогосподарських підприємств Кіровоградської області розробити заходів щодо фінансового оздоровлення з врахуванням особливостей господарювання.

У результаті вивчення і узагальнення праць науковців та авторського дослідження галузевих особливостей з'ясовано, що на фінансовий стан і результати діяльності сільськогосподарських підприємств впливають чинники, серед яких найважливіші такі чотири групи:

перша – пов'язані зі специфікою галузі як виду економічної діяльності, зокрема з невиконанням спеціальних заходів з охорони земель через нестачу ресурсів або безгосподарність, порушенням умов і технології догляду за рослинами і тваринами, залежністю від природнокліматичних умов, сезонністю виробництва, залежністю інтенсивності та ефективності діяльності від географічного розташування, станом екології, низьким рівнем доступу товаровиробників до кредитних ресурсів;

друга – викликані особливостями місця галузі в економіці країни, зокрема обмеженістю ресурсного потенціалу, залежністю від стану підприємств першої та третьої сфер АПК, рівня дохідності населення, його соціальної захищеності та споживчого попиту, дефіцитністю енергоносіїв, а також диспаритетом цін;

третья – зумовлені соціальними процесами на селі та демографією, зокрема традиціями щодо способу життя, відносинами між працівниками підприємств, залежністю припливу трудових ресурсів від умов та якості життя на селі;

четверта – викликані сучасними особливостями аграрної економіки України, зокрема особливостями формування власності на майно, недостатнім рівнем наукового забезпечення.

Подолання наслідків фінансової дестабілізації потребує здійснення фінансової санації сільськогосподарських підприємств шляхом реалізації комплексу заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційно-правового та соціального характеру, спрямованих на відновлення платоспроможності, зміцнення

фінансового стану й підвищення ефективності. До специфічних заходів фінансового оздоровлення у сільському господарстві відносяться також агротехнічні, зооінженерні, екологічні. Специфічними для фінансового оздоровлення сільськогосподарських підприємств є такі цілі: врахування пріоритетів продовольчої безпеки населення регіону і насичення місцевих ринків сільськогосподарською продукцією; забезпечення захисту ґрунтів та недопущення порушень в екологічному балансі регіону; врегулювання інтересів працівників сільськогосподарських підприємств та власників майнових паїв у процесах реструктуризації власності та виробництва.

Фінансова санація сільськогосподарських підприємств може здійснюватися як за ініціативою власників і менеджменту, так і кредиторів у судовому порядку. Відмінності цих двох видів фінансового оздоровлення виникають при прийнятті рішення про фінансове оздоровлення, узгодженні його форм і методів, розробці й збалансуванні плану, формуванні джерел фінансування, змін у структурі власності, а також залежно від часу проведення, тривалості санаційних заходів, рівня налагодженості системи управління, залежності від кредиторів тощо.

Управління фінансовим оздоровленням здійснюється, з одного боку, як специфічна діяльність менеджера (менеджерів) – фізичних осіб щодо безпосереднього управління підприємством, а з іншого – як економічна система методів, принципів, моделей і заходів впливу на діяльність підприємства. За фінансового оздоровлення з ініціативи менеджерів та власників підприємства управління здійснює керівник підприємства або антикризовий менеджер, а при провадженні справи про банкрутство – арбітражний керуючий. Управління фінансовим оздоровленням передбачає запровадження системи антикризових процедур або контролінгу.

Обґрунтування доцільності фінансового оздоровлення підприємства, визначення його напрямів і методів потребує розгалуженого аналізу наявності чи загрози нестійкого фінансового стану та банкрутства, оцінки глибини фінансової дестабілізації, виявлення негативних ознак фінансового стану, визначення здатності підприємства до усунення наслідків фінансової дестабілізації та відновлення стійкого фінансового стану, оцінки ефективності запропонованих заходів фінансового оздоровлення.

З метою з'ясування масштабів проведення необхідності фінансової санації на регіональному рівні проаналізовано сучасні фінансово-економічні умови діяльності сільськогосподарських підприємств Кіровоградської області, оцінено їхній фінансовий стан і вивчено вплив чинників на фінансову стабільність підприємств.

Встановлено, що умови діяльності сільськогосподарських підприємств нині формуються під впливом макроекономічних, галузевих, регіональних і внутрішніх чинників. З них на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств позитивно впливали: поживавлення загальної економічної ситуації в країні, вигідне географічне положення Кіровоградської області, наявність родючих ґрунтів, сприятливі природно-кліматичні умови, державна кредитна підтримка товаровиробників, створення державного фонду підтримки операцій страхування, впровадження державних програм розвитку ринкової та соціальної інфраструктури села, пільгові умови оподаткування, державна підтримка цінової кон'юнктури і збуту основних видів продукції. Водночас негативно впливали чинники, зумовлені діяльністю постачальників та споживачів продукції сільськогосподарських підприємств, низькою купівельною спроможністю населення, нестачею інвестиційних і кредитних ресурсів, низькими обсягами операцій із страхування сільськогосподарських ризиків, несприятливими умовами життя сільського населення, незадовільним розвитком соціальної інфраструктури і низькими обсягами інновацій в галузь вплив негативних чинників посилювався в період фінансової кризи.

Діяльність і фінансовий стан досліджених сільськогосподарських підприємств

Кіровоградської області характеризується негативними тенденціями, які зумовлюють потребу в заходах щодо фінансового оздоровлення. (обрано ТОВ, що мають у своєму розпорядженні землі с/г призначення від 1,5-2,5 т. г. та спеціалізуються на вирощуванні зернових)

Хоча в більшості досліджуваних господарств Кіровоградської області до початку загальної економічної кризи було забезпечено належні рівні ліквідності й платоспроможності, у багатьох із них недостатній або взагалі відсутній власний оборотний капітал, рівень покриття короткострокових зобов'язань оборотними активами та їх окремими складовими низький, забезпеченість грошовими коштами не відповідає виробничо-господарським потребам. Частки досліджуваних сільськогосподарських підприємств, які є неплатоспроможними, мають значні або часткові ускладнення у разі погашення боргових зобов'язань і періодично мають проблеми з погашенням боргів, становлять відповідно 10 %, 15–18 і 19–22 %.

Сільськогосподарські підприємства Кіровоградської області загалом забезпечують прибутковість і рентабельність виробництва, відносно активні на товарних ринках. Проте половина сільськогосподарських підприємств (станом на початок 2008 р.) має недостатній рівень рентабельності, дві третини – незадовільний стан ділової активності й оборотності активів. При цьому фінансовий стан 12–16 % характеризується надзвичайно високим рівнем збитковості, а рівень дохідності 25–39 % не забезпечує сталого розвитку підприємства.

Більшість сільськогосподарських підприємств Кіровоградської області відносно незалежні від зовнішніх запозичень та мають високий рівень автономії. Проте нездатність залучати позиковий капітал для фінансування активів негативно впливає на результати виробничо-господарської діяльності. Так, 20–25 % підприємств мають незадовільну стратегію формування капіталу, а 27–38 % – незадовільний майновий стан та низький виробничо-господарський потенціал.

В окремих господарства одночасно має місце прояв кількох негативних ознак фінансової дестабілізації: 9,3–10,6 % досліджуваних підприємств недостатньо платоспроможні й збиткові; 17 % – характеризуються незадовільною стратегією фінансування та неплатоспроможністю; у 13,0 % – незадовільна стратегія супроводжується збитковістю; 10–11 % – тією чи іншою мірою є недостатньо платоспроможні, збиткові та мають незадовільну стратегію фінансування і формування майнового потенціалу. Вкрай незадовільні результати діяльності й показники фінансового стану спостерігаються у 4–6 % підприємств. Тому при розробці механізму фінансового оздоровлення слід розробляти заходи, спрямовані не лише на загальне фінансове оздоровлення суб'єктів господарювання, а й конкретизувати їх залежно від негативних ознак фінансового стану, притаманних підприємству.

У практиці оцінювання ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств слід застосовувати лише найбільш прийнятні комплексні показники та моделі, про що свідчать дані табл. 1.

В оцінках фактичного фінансового стану сільськогосподарських підприємств за допомогою узагальнюючих розрахунків і моделей слід враховувати, що модифікований Z-рахунок Альтмана, двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства та модель Фулмера не дозволяють адекватно оцінювати стан сільськогосподарських підприємств України, а тому їх недоцільно включати до сукупності аналітичних критеріїв. При діагностиці фінансового стану сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати формулу Таффлера, R-число, модель Андрущака, а також формулу Лиса, моделі Спрінгера та Грачова, підкріплюючи їх результати окремими елементами розширеного фінансового аналізу.

Таблиця 1 - Частка господарств з підвищеною ймовірністю банкрутства по досліджуваних сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області, %

Показник	Рік				
	2002	2003	2004	2005	2006
Z-рахунок Альтмана	0,00	0,00	5,41	2,13	8,51
Двофакторна модель	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Формула Лиса	32,43	21,62	21,62	29,79	31,91
Формула Таффлера	10,81	8,11	10,81	8,51	4,26
Модель Фулмера	70,27	64,86	67,57	51,06	59,57
Модель Спрінгера	29,73	29,73	18,92	25,53	19,15
R-число	10,81	8,11	5,41	8,51	10,64
Модель Грачова	29,73	24,32	32,43	21,28	25,53
Модель Андрушака	5,41	16,22	13,51	8,51	12,77
За більшістю моделей	16,22	8,11	18,92	14,89	17,02

На показники прибутковості та рентабельності, фінансової стійкості і платоспроможності сільськогосподарських підприємств впливають окремі чинники. Запропоновано алгоритм вивчення впливу на рентабельність та фінансову стійкість, що складається з десяти етапів: селекція незалежних змінних, формування двох вибірових сукупностей підприємств, селекція критеріїв оцінки, розрахунок варіації показників, оцінка тісноти зв'язку між показниками, уточнення найбільш впливових чинників, аналіз множинної регресії, побудова регресійної моделі, стандартизація значення моделі та інтерпретація результатів розв'язання запропонованої моделі.

За результатами оцінок показників фінансового стану досліджуваних підприємств побудовано регресійні моделі рентабельності активів та фінансової незалежності. Модель рентабельності активів, одержана на базі трьох з 34 відібраних оціночних параметрів, має такий вигляд:

$$Y_{pa} = -0,0051 + 0,0685 \cdot X_1 + 0,2637 \cdot X_2 + 0,4585 \cdot X_3, \quad (1)$$

де Y_{pa} – рентабельність активів; X_1 – частка нерозподіленого прибутку у джерелах фінансування; X_2 – частка грошових коштів у активах; X_3 – рентабельність оборотних активів.

Модель фінансової незалежності, розроблена у процесі досліджень на базі 47 оціночних критеріїв, включає лише один з них і має наступний вигляд:

$$Y_{fn} = -0,0374 + 1,0045 \cdot X_1, \quad (2)$$

де Y_{fn} – коефіцієнт автономії; X_1 – частка власного і довгострокового позикового капіталу у джерелах фінансування.

Встановлено криволінійну залежність між показниками платоспроможності і факторами. Оптимальне значення покриття короткострокових зобов'язань оборотними активами має коливатися у межах від 3 до 7,5. Найвища дохідність капіталу, а, отже, й більш стійке фінансове становище, забезпечується у сільськогосподарських підприємствах, що спрямовують чистий прибуток на власний виробничий розвиток, забезпечені грошовими коштами, досягли оптимального співвідношення між оборотними й необоротними активами та рівня покриття короткострокової заборгованості оборотним капіталом і формують капітал переважно за рахунок довгострокових джерел фінансування.

Тому у разі розробки заходів щодо фінансового оздоровлення конкретних сільськогосподарських підприємств слід оптимізувати співвідношення між чистим прибутком, що використовується на нагромадження і споживання, залишок грошових коштів, рівень забезпеченості та структури оборотного капіталу, співвідношення між довго- та короткостроковими джерелами фінансування, оборотними активами і короткостроковими зобов'язаннями, структуру активів і джерел фінансування сільськогосподарських підприємств.

Висновок:

Необхідність фінансового оздоровлення в сільському господарстві викликана нестійкістю фінансового стану та незадовільними результатами діяльності значної частки підприємств галузі. В сучасних умовах фінансова дестабілізація є наслідком впливу чотирьох груп специфічних для сільського господарства зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із специфікою галузі як виду економічної діяльності, особливостями її місця в економіці держави, соціальними процесами на селі та демографією і сучасними особливостями аграрної економіки. Здійснення фінансового оздоровлення та державна підтримка цих процесів має спрямовуватися на подолання визначених чинників фінансової дестабілізації.

При розробці механізму фінансового оздоровлення слід розробляти заходи, спрямовані не лише на загальне фінансове оздоровлення суб'єктів господарювання, а й конкретизувати їх залежно від негативних ознак фінансового стану, притаманних підприємству.

При діагностиці фінансового стану сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати формулу Таффлера, R-число, модель Андрущак, а також формулу Лиса, моделі Спрінгера та Грачова, підкріплюючи їх результати окремими елементами розширеного фінансового аналізу.

Список літератури

1. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2006 р. / За ред. Л.Б. Дівель, В.Г. Яковенко. – Кіровоград: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2007. – 485 с.

В статье проанализировано финансово-экономические условия деятельности сельскохозяйственных предприятий, оценено их финансовое состояние, обнаружены проявления финансовой нестабильности, определено влияние факторов на финансовое оздоровление.

The financial-economical terms of agricultural enterprises activity are analyzed, their contemporary financial state, is evaluated the signs of financial instability, found out are the influence of factors on the financial making healthy has been defined.

УДК 334.716:339.9.012.2

Ю.Б. Валуев, канд. экон. наук

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, г. Одесса

Контроль в системе управления внешнеэкономической деятельностью промышленного предприятия

Проведен теоретический анализ подходов к рассмотрению отдельных видов внутреннего контроля. Обосновано его место и значение в управлении предприятием, целостность и многоуровневость организации, объекты и задачи контроля ВЭД.

управление, система, функция, аудит, контроль, контроллинг, внутренний, учет, анализ, регулирование

В самом общем виде проблема состоит в том, что, с одной стороны, в область внутреннего контроля некритически переносятся зарубежные концепции

управленческого учета, аудита, контроллинга, больше того, они «творчески развиваются» в диссертациях, других публикациях по проблемам как собственно контроля, так и других сопряженных с ним функций.

С другой стороны, на разнообразие подходов, различных частных теоретических решений и практических предложений, существующих в рамках отдельных концепций, накладываются содержащиеся в литературе еще со времен бывшего Советского Союза разночтения относительно самостоятельного значения функций контроля, его видов, целей, задач, методов, организационных форм.

Как следствие, теоретически допустимо, даже оправданно, что в промышленном предприятии могут действовать специфические системы контроля – контроллинг, аудит, управленческий учет, экономический, хозяйственный, финансовый виды контроля, имеющие в ряде публикаций собственный предмет и метод, организационную структуру, другие отличия.

Возникает, таким образом, вопрос относительно выбора предприятием одной или нескольких систем контроля, их взаимодействия друг с другом и иными функциями общего управленческого цикла.

Проблема актуальна как в целом, в её концептуальном значении, так и в связи с внешнеэкономическим направлением деятельности предприятия.

Много несходного содержится в высказываниях по поводу внутрихозяйственного (внутрипроизводственного) контроля, обобщенных Н.Г. Виговской [1, С.295-297]. Он: а) система контрольных процедур в управлении; б) непрерывное наблюдение эффективности всех видов экономической деятельности; в) процесс проверки выполнения управленческих решений; г) контроль производственной и хозяйственной деятельности; д) форма обратной связи; е) бухгалтерский и общественный контроль; ж) контроль деятельности управленческого, особенно бухгалтерского персонала; з) контроль административный и экономический, в т.ч. бухгалтерский; и) комплекс бухгалтерского управленческого контроля; к) контроль, который осуществляется всеми должностными лицами предприятия.

Обобщение ею трактовок предмета [2, С.35-36], содержащихся в работах по контроллингу, контролю и финансовому контролю, показывает, что в первом случае это микроэкономические процессы на предприятии, которые характеризуются определенными показателями, во втором – деятельность предприятия в соответствии с действующими законами, нормами, правилами и т.д., в третьем – финансовая деятельность предприятия, которая ведется согласно с этими же документами. В общем, во всех случаях предметом различных видов контроля является экономическая деятельность предприятия.

Контроллинг, по мнению профессора М.С. Пушкаря, охватывает более широкую сферу деятельности, чем контроль [3, С.7], хотя Н.Г. Виговская рассматривает контроллинг лишь как составную часть контроля [2, С.36], а позднее также выделяет во внутрихозяйственном контроле внутренний аудит и полагает, что все существующие подходы к определению видов контроля имеют право на существование, важно только, чтобы в делении его на виды был использован системный подход [1, С.302].

В то же самое время в публикациях последних лет настойчиво рассматривается внутренний аудит как принятая хозяйствующим субъектом регламентированная система контроля, имеющая целью поддержание установленного порядка ведения хозяйственных операций [4, С.15]. Характерно, что общая тенденция такова: не просто внутренний аудит, а аудит, который ведется в одном из самостоятельных подразделений предприятия с целью оказания помощи органам управления [5, С.35; 6, С.443; 7, С.170].

В работах более раннего периода контроль соединялся с экономическим

анализом, но бухгалтерский учет наделялся контрольными функциями. Эти отголоски прошлого и сегодня встречаются в работах по контролю без достаточной для этого аргументации.

Разночтений много, хотя может показаться, что они не столь существенны и касаются преимущественно теории контроля, но известно, что нет ничего практичнее хорошей теории. Во всяком случае, для предприятий они приобретают практическое значение, когда решается проблема выбора эффективных организационных форм контроля и делегирования достаточных его полномочий и ответственности в центры принятия управленческих решений. Тем более, как показывает практика, функция контроля в ряде предприятий дублируется производственной, планово-экономической, бухгалтерской, аудиторской, финансовой структурами, а это приводит к рассогласованности действий, связанным с ними упущенным возможностям и явным недостаткам.

В общем, не решены еще следующие вопросы:

- четко не определено, имеет ли самостоятельное значение функция контроля в общем цикле управления предприятием или отдельно взятые группы контрольных процедур относятся к другим функциям, поглощаются ими. Иначе говоря, не установлены статус и специфика контроля как общей функции управления;

- неполно рассмотрена система экономических объектов, находящихся в поле контроля законности и целесообразности хозяйственных процессов внешнеэкономической деятельности (ВЭД), не очерчен круг основных задач контроля в стратегическом, тактическом и оперативном режимах управления;

- не определены организационные и информационные возможности совершенствования контроля на участке ВЭД.

- Цель статьи состоит в том, чтобы приблизиться к сближению точек зрения исследователей по поводу нерешенных вопросов контроля, обозначенных в предыдущей рубрике и конкретизирующих эту цель.

- *Место и значение функции контроля в управлении экономическими процессами предприятия.*

В своё время профессор Б.И. Валуев, разделяя мнение специалистов, которые рассматривали контроль как самостоятельную функцию управления с точки зрения его важности в общем управленческом процессе, подчеркнул, что не столько значимость, сколько другие, более существенные черты определяют самостоятельное место функции контроля. Они проявляются в специфичности его предмета, метода, возможности превентивного воздействия на объект.

Специфичность предмета контроля в том, что деятельность рассматривается исходя из её соответствия установленным законам, нормам, правилам, решениям, а также намеченным целям, планам, управленческим решениям.

В отличие от функции анализа, которая исследует деятельность во взаимосвязи хозяйственных процессов, контроль преимущественно носит локальный характер и в большей степени ориентирован на выявление отклонений, снижающих возможности развития.

Предмет бухгалтерского учета ограничивается той частью процесса воспроизводства, которая отражает фактическое состояние и использование ресурсов и источников их формирования, а также хозяйственные факты как первичные элементы этого процесса.

Метод контроля – его вторая специфическая особенность. В его основе лежит использование системы способов документального и фактического контроля, не присущих функциям планирования, учета, анализа.

Наконец, ведение контроля имеет целью не только, может быть даже не столько

выявление образовавшихся отклонений от заданного состояния объекта, сколько предупреждение их возникновения. В этом своем значении он представляется средством превентивного регулирования хозяйственных операций, вызывающих позитивные или нежелательные изменения в объекте [8, С.48-50].

Конечно, экономический анализ тоже обращен в будущее, он начинает управленческий цикл, вырабатывая на основе выявленных резервов прогноз развития и предворяя таким образом функцию планирования, посредством которой желаемые качественные характеристики деятельности переводятся в плоскость количественных показателей. Анализ завершает управленческий цикл, создавая информацию о результатах деятельности за отчетный период и резервах для планирования будущего. Он находится на стыке двух циклов управления – прошедшего и предстоящего.

Контроль же находится в середине, на третьем шаге управленческого цикла, и если рассматривать его с точки зрения предмета, то он принципиально отличается от анализа. В анализе, в отличие от контроля, используются данные не об отдельных хозяйственных операциях, а информация о совокупных процессах, которые произошли в отчетном, т.е. анализируемом периоде, информация, позволяющая выявлять складывающиеся в предприятии тенденции в режиме текущего, тактического управления.

И. Ансофф рассматривает контроль главным образом в режиме стратегического управления. Он приводит в значении общего случая пример когда стратегические планы разработаны, что называется «в стол»: они существуют, но персонал их не принял (не одобрил) и внедрение оказалось заблокированным.

Из этого следует, что необходимо держать в поле зрения и контролировать само решение и применимость его персоналом организации. Именно в этом он и видит назначение стратегического контроля. В оперативном же режиме его предмет составляет уже реальная деятельность [9, С.500, 242].

Правда он совершенно не принимает во внимание, что между стратегическим и оперативным находится также тактическое, текущее управление, в котором контроль, хотя и уступает в определенном смысле позиции экономическому анализу, поскольку объектами становятся уже совокупные процессы за более длительные (отчетные) периоды времени, но своей актуальности не утрачивает.

Пример же, приведенный И. Ансоффом подчеркивает автономное место контроля в управлении предприятием, его сущностное отличие от экономического анализа.

По меньшей мере спорными представляются утверждения о контрольной функции учёта, в последнее время активно высказывающиеся в литературе и, по-сути, проистекающие из ленинской идеи единства учёта и контроля, которая практически целую эпоху эксплуатировалась отечественными теоретиками учёта в угоду существовавшему общественному строю.

К сожалению, и сегодня в [10, С.14] контрольная функция бухгалтерского учета состоит в необходимости осуществления методами бухгалтерского учета контроль сохранности и эффективного использования ресурсов, выполнения плановых заданий, соблюдения действующего законодательства и условий соглашений и контрактов. Здесь же говорится и об аналитической функции учета.

Совершенно иначе понимает выполняемую бухгалтерами контрольную функцию профессор М.С. Пушкарь. Её содержание составляет контроль правильности обработки учетных данных [11, С.81]. Но это – принципиально иное, правильное понимание функций, ибо одно дело, когда рассматривается отдельно взятая функция, в данном случае учет, и совсем другое, когда речь идет о нескольких функциях

управления, выполнение которых возложено на бухгалтерию [12, С.33-34] или какой-то другой отдел.

Наконец, много спорного содержат высказывания по поводу внутреннего аудита, постепенно, но достаточно настойчиво вытесняющего контроль в его общепринятом управленческом понимании. Во-первых, как обоснованно считает профессор Г.Н. Давыдов [13, С.92], отождествление внутреннего аудита с внешним, основывается на ошибочном понимании Д.К. Робертсоном [14, С.6] различия содержания и характера процессов действительно независимого внешнего аудита и полностью зависимой от владельцев предприятия деятельностью внутренних «карманных» аудиторов.

Больше того, оценка внутренними аудиторами экономичности и эффективности операций компании в известной мере дублирует функцию экономического анализа, выполняемую чаще всего в планово-экономическом, финансовом отделах и в бухгалтерии. Словом, внутренний аудит – это тот же обычный контроль, только названный новым зарубежным «красивым» термином и рассматриваемый в значении самостоятельной науки, в которой объектом проверки являются факты, явления, и процессы хозяйственной деятельности [15, С.27-28, 42], т.е. объекты, находящиеся в поле функции контроля.

Итак, еще в 1984 г. обосновано, что существует четкая логическая последовательность процесса управления, логика взаимосвязи его функций.

Было выделено три стадии общего управленческого процесса. На первой ставятся цели функционирования управляемого объекта, определяются количественные характеристики развития; на второй – ведется контроль состояния объекта, его промежуточных или конечных результатов, которыми оценивается степень достижения целей; на третьей – осуществляется регулирование отклонений, возникающих в ходе реализации целей.

На первой стадии управленческого процесса четко прослеживается две функции:

- экономический анализ как комплекс работ в области оценки достигнутых результатов, выявления внутренних и внешних резервов, прогнозирования на этой основе дальнейшего развития;

- планирование как совокупность процедур в области собственно моделирования. Посредством функции планирования осуществляется прямая связь между системой управления и управляемым объектом.

На второй стадии процесса управления действуют еще две функции - учет и контроль, с помощью которых поддерживается обратная связь между системой управления и объектом.

На заключительной стадии осуществляется функция регулирования, которая включает в себя комплекс работ, направленных на устранение отрицательных отклонений и закрепление положительных результатов [12, С.6-7].

И какие бы изменения не происходили сегодня в управляемом объекте под влиянием рыночных механизмов хозяйствования, какие бы новые формы, методы и технические средства управления не приходили на смену устаревшим, - логика общего управленческого процесса и его цикличности останется прежней.

Тем более, ничего нового не привносят в неё различного рода подмены понятий, когда контроль, который ведется на второй стадии управления, называется внутренним аудитом, контроллингом, тем более, когда финансовый контроль отделяется от экономического.

Автор статьи глубоко убежден, что внутри предприятия функция контроля в ее целостном, системном и самостоятельном значении существует объективно, и это обстоятельство должно быть определяющим, когда ставится задача создать систему

контроля, исключаящую дублирование, неразбериху и утрату ответственности, в общем, устранить все то, что снижает целенаправленность этой динамичной функции управления.

– *Объекты и задачи контроля в управлении ВЭД.*

Конкретными объектами контроля во всех случаях являются процессы хозяйственной деятельности и, как их следствие - ресурсы, затраты и результаты. В крупном промышленном предприятии, ведущем инвестиционную, инновационную и другие виды деятельности, объектами управления, а следовательно, и контроля ВЭД выступают процессы, классифицированные в [16, С.67-68; 17, С.69] по сферам деятельности на маркетинговые, инвестиционные, текущего финансового обеспечения, конструкторско-технологические, производственные, сбытовые, экологические, социальные.

Активная ВЭД связана с процессами, которые происходят не только в стабильном режиме времени, но и в связи с реализацией различного рода разовых проектов, требующих объединения усилий отечественных и иностранных партнеров. Это – освоение новых видов продукции, совместное производство и сбыт, улучшение организации производства и управления, другие проекты.

Три основные задачи стоят перед системой управления в области контроля:

- в стратегическом режиме управления – контроль хода выполнения долгосрочных проектов по установленным планам и графиками сроков;
- в тактическом режиме управления – контроль текущей деятельности с точки зрения ее законности и целесообразности в отдельных сферах предприятия;
- в оперативном режиме управления – превентивный контроль на стадии зарождения хозяйственной операции, текущий – на стадиях ее прохождения, последующий – на завершающей стадии.

Решения по результатам контроля, принимаемые в стратегическом, тактическом и оперативном режимах управления для устранения негативных и развития положительных тенденций, относятся уже к функции регулирования.

Функции контроля и регулирования органически связаны в общем управленческом процессе, хотя и принципиально различны по характеру и ряду других качественных характеристик. И лучше всего, если обе они будут размещены в организационных структурах, в которых непосредственно происходят хозяйственные процессы, независимо от степени оснащенности рабочих мест средствами вычислительной техники. Контроль ведут люди, техника только облегчает труд и ускоряет процесс выявления отклонений.

В предприятиях со сложной организационной структурой производства и управления целесообразно иметь адекватную систему делегирования полномочий и ответственности в области контроля. *Во-первых*, организационно обособленная служба контроля нужна в предприятии на уровне высшей администрации для выработки общей стратегии поведения и его координации по вертикали и горизонтали, проведения тематических проверок и документальных ревизий ВЭД подразделений отдельных сфер деятельности и др. *Во-вторых*, она нужна в отделе ВЭД, если он организован, – для контроля в превентивном текущем и последующем режимах работы как собственных подразделений отдела, непосредственно выполняющих определенный объем стабильно проводимых хозяйственных операций, в том числе реализующих разовые проекты ВЭД, так и структур, непосредственно ведущих ВЭД в конкретных сферах предприятия. *В-третьих*, контроль обязательно должен быть организован на самом важном участке ВЭД – в службах материального и других видов обеспечения, производства, сбыта, т.е. именно там, где происходят конкретные хозяйственные процессы, а отсюда – формируются общие конечные результаты деятельности.

Аналогичный подход с некоторыми целесообразными поправками может использоваться и в сложных организациях корпоративного типа. Но во всех случаях характер и объемы полномочий и ответственности должны быть строго очерчены для каждого уровня управления. Он является частным случаем общего подхода к децентрализации функций планирования учета, контроля, анализа, регулирования в структуры, где непосредственно происходят хозяйственные процессы [18, С.20].

Три основных вывода можно сделать исходя из содержания статьи.

Вывод первый. Функция контроля, который выполняется в системе управления предприятием, представляет собой единую, целостную систему мер и связанных с ними процедур, преследующих цель выявления отклонений от установленных действующими документами правил, норм расходования ресурсов, плановых заданий, создавая таким образом возможности их регулирования в интересах достижения желаемых результатов деятельности предприятия.

Функция контроля в общей системе управления происходящими в предприятии процессами реализуется в его внутренней среде, поэтому является сугубо внутренним контролем. Деление его на виды и создание для каждого вида отдельной организационной структуры вносит в систему управления путаницу и неразбериху и плодотворных результатов не дает.

Вывод второй. Внутри предприятия, активно ведущего ВЭД, объектом контроля являются связанные с ней хозяйственные процессы основных сфер предприятия. Задачи контроля внутри предприятия состоят в предупреждении и выявлении отклонений от желаемого состояния и создание таким образом для функции регулирования возможностей смягчения отрицательных и развития положительных тенденций развития.

Вывод третий. В крупных активно ведущих ВЭД предприятиях предпочтителен подход к организации контроля, когда создаваемая на уровне высшей администрации единая служба делегирует целесообразные объемы полномочий и ответственности в области контроля на уровне отдела ВЭД и организационных структур основных сфер деятельности.

Дальнейшие исследования предполагают:

- четкую дифференциацию объемов полномочий и ответственности в области контроля ВЭД;
- разработку положений (внутренних стандартов) контроля для структур всех уровней;
- классификацию и определение состава необходимой для этого плановой, учетной и других видов информации.

Список литературы

1. Виговская Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
2. Виговская Н.Г. Господарський контроль в соціально орієнтованій економіці: проблеми теорії і методології: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 288 с.
3. Пушкарь М.С. Контролінг: Монографія. – Тернопіль, 1997. – 146 с.
4. Бакаев А.С. Бухгалтерские термины и определения. – М.: Изд-во «Бухгалтерский учет», 2002. – 160 с.
5. Бурцев В.В. Внутренний аудит компании: вопросы организации и управления//Управление финансами предприятия. – 2003. - №4. – С. 35-49.
6. Фомина Т.В. Місце та роль внутрішнього аудиту в системі внутрішньогосподарського контролю//Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: ЯКА, 2004. - №16. – С. 441-447.
7. Національні нормативи аудиту. Кодекс професійної етики аудиторів України. – К.: Основа, 1999. – 274 с.

8. Контроль в системе внутрипроизводственного хозрасчета/Б.И. Валуев, Л.П. Горлова, В.В. Муравская и др. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 239 с.
9. Ансофф И. Стратегическое управление: Сокр. пер. с англ./Науч. ред. и автор предисл. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
10. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посібник. – К.: «Знання-Прес», 2003. – 444 с.
11. Пушкар М.С. Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія: Монографія. – Тернопіль, Карт-бланш, 2007. – 359 с.
12. Валуев Б.И. Проблемы развития учета в промышленности. – М.: Финансы и статистика, 1984. – 215 с.
13. Давидов Г.М. Аудит: теорія і практика: Монографія. – Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2006. – 324 с.
14. Робертсон Дж.К. Аудит. – М.: КРМГ и Контакт, 1993. – 496 с.
15. Рудницький В.С. Методологія і організація аудиту. – Тернопіль: «Економічна думка», 1998. – 192 с.
16. Паламарчук А.И. Принципы и формы интеграции функции учета в усилении экономической безопасности промышленных предприятий//Дис... канд. экон. наук: 08.06.04. – Одесса: ОГЭУ, 2001. – 185 с.
17. Шурупов Г.В. Механизм управления материальным обеспечением деятельности промышленного предприятия//Дис... канд. экон. наук: 08.06.01. – Одесса: ОГЭУ, 2004. – 201 с.
18. Валуєв Б.І. Організаційні можливості поглиблення інтеграційних процесів в управлінні підприємством//Наукові праці Кіровоградського державного технічного університету. Економічні науки. Бухгалтерський облік, аналіз і аудит. – вип. 4. – Кіровоград: КДТУ, 2003. – 532 с.

Проведено теоретичний аналіз підходів до розгляду окремих видів внутрішнього контролю. Обґрунтовано його місце і значення в управлінні підприємством, цілісність і багаторівнівість організації, об'єкти і завдання контролю ЗЕД.

The theoretical analysis of approaches to consideration of separate kinds of the internal control is carried out. Its place and value in operation of business, integrity and многоуровневость the organisations, objects and problems of the control of foreign trade activities is proved.

УДК 005.57:005.52

Л.О. Ващенко, доц., канд. экон. наук

ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського, Донецьк

Інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємств в сучасних умовах

Розглянута сукупність основних складових елементів інформаційного забезпечення аналізу фінансового стану підприємств: інформаційна система, інформаційні технології та комунікативна середа. Відселені основні характерні риси кожного елементу та розглянутий їх взаємозв'язок.
інформаційне забезпечення, інформаційна система, інформаційні технології, комунікативна середа

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Процес управління являє собою інформаційну, тобто комунікативну, систему зі збору, передачі, обробки та зберігання інформації про об'єкт управління.

Розгляд інформаційного забезпечення в роботах фахівців з економічного аналізу, відбувається на підставі класифікацій та детального опису документів, які використовуються під час проведення аналітичних розрахунків [1, 2]. Однак, таке штучне спрощення не сприяє глибокому та повному розумінні даного питання. Спеціалісти з питань управління розглядають інформаційне забезпечення в більш

© Л.О. Ващенко. 2008

широкому розумінні: відокремлюють такі поняття як інформаційне забезпечення, інформаційний потік, інформаційна система, інформаційна технологія, комунікативна середовище; канали руху інформації; носії та передавачі інформації [3, 5].

Метою даної статті є розвинення теоретичних аспектів відносно сутності поняття інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємств.

Виклад основного матеріалу досліджень. Цілком логічним є необхідність більш глибокого та всебічного розгляду інформаційного забезпечення аналізу фінансового стану, так як останній не лише виступає підсистемою в системі управління підприємством, але і сам уявляє собою систему, тобто потребує особливих прийомів вивчення та вдосконалення. Інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану є сукупність трьох складових елементів: інформаційна система, інформаційні технології та комунікативна среда – рис. 1.

Рисунок 1- Інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємств

В основі розглянутої сукупності лежить інформація, яка і визначає необхідність та достатність розглянутих елементів для ефективного функціонування системи аналізу фінансового стану.

З урахуванням того факту, що інформація постійно «рухається»: отримується, переробляється, передається; необхідно вести мову про інформаційні потоки, які надходять до системи аналізу фінансового стану та забезпечують її функціонування. Кількість цих вхідних інформаційних потоків настільки велика, настільки складні зв'язки між ними, що вони потребують обов'язкової класифікації:

- за середою формування: внутрішні та зовнішні відповідно до підприємства;
- за організаційним регулюванням: формальні та неформальні;
- за періодичністю надходження: систематичні та випадкові;
- за ступеню значущості: суттєві та не суттєві;
- за формою надання інформації: систематизована та не систематизована;
- за джерелом формування: відповідно до структурних підрозділів підприємства (бухгалтерія, плановий відділ, відділ внутрішнього контролю тощо).

Наведена класифікація розглядає лише найголовніші види інформаційних потоків, які надходять до системи аналізу фінансового стану.

Представлені інформаційні потоки розглянути за середою формування: внутрішня среда підприємства та зовнішня. Виділені підсистеми в інформаційній системі підприємства, сформовані за функціональною класифікацією процесу управління підприємством. Взаємозв'язок між окремими підсистемами, який простежується завдяки інформаційним потокам свідчить, що на підставі інформації

отриманої від підсистеми аналізу фінансового стану відбувається регулювання подальшої діяльності управлінського персоналу підприємства.

Основна мета та призначення інформаційних потоків – це оптимізація роботи підприємства. Її досягнення відбувається за рахунок вдосконалення інформаційних потоків за багатьма ознаками. Серед яких, велике значення необхідно приділяти оптимальній організації інформаційних потоків. Поняття «оптимальна організація інформаційних потоків» потребує дотримання цілого спектра умов:

- рух інформації повинен відбуватися в намічені терміни і в необхідному обсягу;
- інформаційний обмін між окремими структурними підрозділами підприємства і посадовими особами має бути суворо регламентований;
- необхідно врахування екстрених варіантів одержання, обробки, передачі і зберігання інформації;
- передбачення персональної відповідальності посадових осіб за порушення термінів, перекручування змісту і порядку надання інформації.

Дотримання вимог періодичності, строків та форми надання інформації – це питання якості організації роботи управлінського персоналу.

Якісна характеристика інформаційних потоків тісно пов'язана з наступним елементом інформаційної системи та всього інформаційного забезпечення – інформацією.

Аналітична функція реалізується шляхом обробки інформації, яка надходить із інформаційної системи управління суб'єктом господарювання. Висновки і пропозиції, в тому числі і можливі прогностичні варіанти подальшого розвитку об'єкту аналітичної оцінки, передаються в систему управління підприємством з метою прийняття науково-обґрунтованих рішень та безпосередньої реалізації функції регулювання, яка призначена для досягнення об'єктом управління запланованого (бажаного) стану. Останнє підкреслює тісний взаємозв'язок між інформаційним забезпеченням та вирішенням проблем і завдань, які постають перед системою управління підприємством.

Серед основних якісних характеристик інформації, які дозволяють їй бути корисною, і з якими ми згодні, виділяють: достатність; своєчасність; доречність, порівнянність, достовірність, допомога при плануванні, контролі і розробці рішень; зрозумілість; економічність; сумісність; інформативність; істотність; зазначення витрат на виробництво товарів та інших функціональних витрат.

Наведені якісні характеристики інформації зумовлюють її корисність для прийняття відповідних управлінських рішень. Однак, потрібно враховувати, що наявність розглянутих властивостей не може повною мірою гарантувати існування раціонального інформаційного забезпечення – необхідне комплексне оптимальне співвідношення інформаційної системи, комунікативної середовища та інформаційних технологій.

Суб'єкти аналізу, з урахуванням переслідуваної мети, визначають необхідність використання тієї чи іншої фактографічної інформації. Якщо для внутрішніх користувачів є можливим одержання усієї фактографічної інформації, то інформація, якою володіють зовнішні аналітики, часто обмежена лише різними формами звітності. Вищевикладене дозволяє зробити логічний висновок відносно виділення звітності, як найбільш оптимального елемента інформаційного забезпечення аналізу фінансового стану. Розглянемо більш детально інформацію, яка є необхідною для аналізу фінансового стану підприємства, та документи на підставі яких вона формується – рис. 2.

Рисунок 2 – Фактографічна інформація, яка необхідна для аналізу фінансового стану підприємств

Представлені види інформації формуються в системі бухгалтерського обліку підприємства та відображаються в первинних документах, облікових регістрах та формах звітності. Цілком очевидно, що використання первинних документів для оцінки фінансового стану підприємства не ефективно: необхідні додаткові трудові, часові та фінансові ресурси для систематизації та узагальнення початкової інформації. Фінансова звітність – головне джерело інформації, необхідної для оцінки фінансового стану; однак, її форма та зміст, які використовуються сьогодні, не можуть повною мірою задовольняти потреби аналітиків під час аналізу, саме тому виникає необхідність її вдосконалення.

Висновки. Таким чином, вивчення сутності інформаційного забезпечення аналітичного процесу в сучасних умовах дозволило виділити три складові елементи, які пов'язані між собою саме поняттям інформація: інформаційна система; інформаційні технології та комунікативна середа. Визначення основних критеріїв, що відрізняють інформацію від сукупності наявних даних та проведення критичної оцінки звітності підприємства обґрунтували необхідність використання фінансової звітності як основного джерела інформації при проведенні аналізу фінансового стану з метою сприяння досягненню загальної мети діяльності підприємства.

Перспективами подальшого удосконалення інформаційного забезпечення аналізу фінансового стану, здатного на практиці реалізовувати принципи ефективного управління, є моделювання. Головні напрямки реалізації цієї методики повинні полягати у: структурному перегляді звітних форм; уточненні оцінки окремих статей у

відповідності до принципу обачності; укрупненні розділів для запобігання надмірної деталізації; доповненні форм фінансової звітності відносними показниками структури.

Список літератури

1. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємства. – К.: Кондор, 2004. – 178с.
2. Басовский Л.Е., Басовская М.В. Комплексный анализ хозяйственной деятельности. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 366с.
3. Балдин К.В., Уткин В.Б. Информационные системы в экономике: Учебник. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005. – 395с.
4. Соколова Г.Н. Информационные технологии экономического анализа / Г.Н. Соколова. – М.: Экзамен, 2002. – 320с.
5. Информационные системы / Петров В.Н. – СПб.: Питер, 2002. – 688с.

Рассмотрена совокупность основных составных элементов информационного обеспечения анализа финансового состояния предприятия: информационная система, информационные технологии и коммуникативная среда. Выделены основные характерные черты каждого элемента и рассмотрена их взаимосвязь.

Complex of the main constituents of informational support of enterprise's financial state analysis is examined: informational system, informational technologies and communicative environment. The main features of each element and their interrelation are distinguished.

УДК 338.47

О.Є. Висока, аспірант

Кіровоградський національний технічний університет

Проблеми формування тарифів на послуги міського пасажирського автомобільного транспорту

У статті досліджено проблеми формування тарифів на послуги міського пасажирського автомобільного транспорту. На основі проведеного дослідження визначено заходи покращення фінансового стану та поліпшення умов діяльності підприємств міського транспорту в умовах державного регулювання тарифів. Запропоновано напрями удосконалення методики формування тарифів, що спрямовані на забезпечення збалансування інтересів суб'єктів пасажирських перевезень.

підприємства пасажирського транспорту, тарифи, тарифна політика, собівартість, регулювання, методика, формування тарифів

Пасажирські автомобільні перевезення мають важливе соціальне значення – виробництво, суспільно-політичне і культурне життя пов'язані з переміщенням людей, і в той же час є практичним обов'язковим елементом виробничої структури міського господарства.

Сучасний ринок міського пасажирського автомобільного транспорту складається з перевезення пасажирів автобусами, на таксі та легковими автомобілями на замовлення. Перевезення пасажирів автобусами на маршруті загального користування здійснюється у трьох відокремлених режимах: звичайному, експресному, маршрутного таксі.

Однією з головних умов раціональної організації діяльності транспорту і його прибутковості є обґрунтоване, якісне та планомірне планування цін на транспортні послуги, тобто визначення тарифу.

Забезпечення попиту і пропозиції на ринку пасажирського транспорту досягається через економічно обґрунтоване ведення тарифної політики транспортними підприємствами. Формування тарифів – це достатньо складне завдання, що потребує комплексного розгляду.

Проблеми тарифоутворення підприємств висвітлені в працях: А.Г. Будріна [10], Е.В. Будріної [10], М.Г. Григоряна [10], Я.Я. Нагірної [6], Ю.М. Неруш [7], І.Й. Плікус [8], Ю.Б. Слободняк [8] і ін. Слід зазначити, що в даних працях основна увага приділена механізму та методиці формування тарифів. Однак, на сьогоднішній день залишається не вирішеною проблема методики визначення рівня тарифу, яка б забезпечувала збалансування інтересів суб'єктів пасажирських перевезень. Тому, вирішення проблеми прозорого та прогнозованого формування тарифів на пасажирські перевезення потребує подальшого наукового дослідження щодо створення тарифної бази, яка дозволить встановлювати обґрунтовані ціни на послуги транспортного підприємства.

Таким чином, метою статті є дослідження наявних проблем функціонування підприємств пасажирського транспорту із державним регулюванням тарифів на перевезення пасажирів та визначення головних завдань щодо поліпшення фінансового стану та умов їх діяльності, а також вдосконалення методики формування тарифів на пасажирські перевезення автомобільним транспортом.

Засади тарифної політики на транспорті визначаються законами України «Про транспорт» [1], «Про автомобільний транспорт» [2]. Відповідно до частини другої статті 7 Закону України «Про транспорт» [1]: «Рівень тарифів на транспорті визначається відповідно до нормативних витрат на одиницю транспортної роботи, рівня рентабельності та оплати податків». Відповідно до статті 10 Закону України «Про автомобільний транспорт» [2]: «Тарифна політика на автомобільному транспорті має задовольняти підприємницький інтерес, забезпечувати розвиток автомобільного транспорту, стимулювати впровадження новітніх технологій перевезень, застосування сучасних типів транспортних засобів».

Важливою особливістю формування тарифів на послуги міського пасажирського автомобільного транспорту є те що організаційно-правовий рівень відносин між органами місцевого самоврядування і перевізниками, які надають послуги на перевезення пасажирів є складним і неоднозначним. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (стаття 28, частина а, пункт 2) [3] визначено, що: «До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: «а) власні (самоврядні) повноваження: «встановлення в порядку і межах, визначених законодавством, тарифів щодо оплати побутових, комунальних, транспортних та інших послуг, які належать підприємствам та організаціям комунальної власності відповідної територіальної громади; погодження в установленому порядку цих питань з підприємствами, установами та організаціями, які не належать»».

Відповідно до Постанови КМ України від 25.12.1996, № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» пункту 12 (пункт 12 доповнено абзацом згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2004 р. N 1758) [9]: «Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації регулюють (встановлюють): «тарифи на перевезення пасажирів і багажу автобусами, які працюють у звичайному режимі руху, в приміському та міжміському внутрішньообласному сполученні»».

Закон України «Про автомобільний транспорт» [2], встановлює, що: «Перевезення пасажирів на автобусному маршруті загального користування може здійснюватися у режимах: звичайному, експресному, маршрутного таксі».

- перевезення пасажирів у звичайному режимі руху – перевезення пасажирів автобусами на маршруті загального користування з дотриманням усіх зупинок, передбачених розкладом руху;

- перевезення пасажирів у експресному режимі руху – перевезення пасажирів автобусами на маршруті загального користування, на якому є звичайний режим руху, з дотриманням зупинок, кількість яких за розкладом руху не перевищує 25% кількості зупинок при звичайному режимі руху;

- перевезення пасажирів у режимі маршрутного таксі – перевезення пасажирів на міському чи приміському автобусному маршруті загального користування за розкладом руху, в якому визначається час відправлення автобусів з початкового та кінцевого пунктів маршруту з висадкою і посадкою пасажирів чи громадян на їхню вимогу на шляху прямування автобуса в місцях, де це не заборонено правилами дорожнього руху.

Отже:

- тарифи на перевезення пасажирів і багажу автобусами, які працюють у звичайному режимі руху регулюються органами виконавчої влади та виконавчих органів міських рад;

- режими експресний, маршрутного таксі є відокремленими автобусними режимами загального користування на який не розповсюджується дія Постанови КМ України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» органами виконавчої влади та виконавчих органів міських рад не регулюються.

Таким чином транспортний тариф – це плата за послуги по переміщенню пасажирів. Тариф забезпечує визначений технічним, організаційним і соціальними регламентами рівень функціонування транспортного підприємства, його можливості виконання обов’язків перед суспільством і державою.

Як економічна категорія транспортні тарифи є формою ціни на продукцію транспорту. Їх побудова повинна забезпечувати:

- транспортному підприємству – відшкодування експлуатаційних витрат та можливість одержання прибутку;

- покупцю транспортних послуг – отримання якісних послуг по перевезенню [7, 145].

Певна частина транспортних підприємств належить до сфери послуг, яка поєднує як приватне підприємництво, що керується принципами ринкової економіки, так і державне регулювання тарифів на міські перевезення [8, С.112].

Наявність даних умов функціонування транспортних підприємств створює:

- зростання собівартості перевезень, а державне обмеження рівня тарифу на перевезення пасажирів без відшкодування підприємству понесених експлуатаційних витрат призводить до збиткової діяльності транспортних підприємств;

- витрати по перевезенню транспортними підприємствами окремих категорій громадян, що мають право на пільговий або безкоштовний проїзд. Згідно із Законом України «Про автомобільний транспорт» [2] зазначені витрати повинні компенсуватися державою транспортному підприємству. Але методика компенсації державою витрат на перевезення пільгових категорій громадян чітко не визначена і досить часто вони залишаються не відшкодованими підприємству;

- нерівноправну конкуренцію між перевізниками різних форм власності в частині непорівнянності структури витрат та податкового навантаження, оскільки

сплата значної суми податку до бюджету не дає можливості транспортному підприємству накопичувати кошти для здійснення інвестицій у розвиток своєї діяльності.

Наявні методи державного регулювання тарифів не завжди забезпечують отримання транспортним підприємством очікуваного прибутку, оновлення рухомого складу, не задовольняють розвиток пасажирського автомобільного транспорту, не забезпечують покриття поточних витрат на технічне обслуговування та ремонт застарілої техніки, що призводить до старіння автомобільного парку та зниження якості транспортних послуг.

Таким чином, в умовах державного регулювання тарифів на міські перевезення важливим завданням органів державної влади та підприємств пасажирського транспорту є впровадження певних заходів, спрямованих на покращення фінансового стану та поліпшення умов діяльності транспортних підприємств, які наведені на рис. 1.

– Вдосконалення методики компенсації державою витрат на перевезення пільгових категорій пасажирів.

Для вдосконалення методики компенсації державою витрат на перевезення пільгових категорій пасажирів необхідним є внесення уточнень до законодавства в частині зазначення відповідальних установ за пільгове або безкоштовне перевезення окремих категорій пасажирів міським транспортом і чіткої методики відшкодування підприємству зазначених витрат.

Рисунок 1 - Заходи поліпшення діяльності підприємств пасажирського транспорту в умовах державного регулювання тарифів

– Вдосконалення методики формування тарифів на перевезення. При здійсненні розрахунку тарифів на перевезення пасажирським транспортом необхідно враховувати доцільність застосування визначеного тарифу, враховуючи рівень доходів населення та умови діяльності транспортних підприємств, оскільки визначення рівня тарифів має бути прозорим і прогнозованим із відповідними розрахунками собівартості перевезень на основі економічно обґрунтованих елементів витрат.

– Зменшення податкового навантаження на підприємства пасажирського транспорту.

Вдосконалення податкового законодавства має важливе значення в частині зменшення ставок існуючих податків, оскільки, як зазначалося раніше, великий податковий тягар не дає можливості транспортному підприємству накопичувати кошти

для розвитку своєї діяльності з метою поліпшення якості та умов надання послуг з перевезення пасажирів.

– Вдосконалення методики розрахунку собівартості перевезень.

Згідно з Методичними рекомендаціями з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті від 05.02.2001 р. N 65 [5] «Собівартість перевезень (робіт, послуг) - це виражені в грошовій формі поточні витрати транспортних підприємств, безпосередньо пов'язані з підготовкою та здійсненням процесу перевезень вантажів і пасажирів, а також виконанням робіт і послуг, що забезпечують перевезення».

В більшості випадків на підприємствах транспорту відсутній єдиний підхід до визначення собівартості перевезень. Зокрема суттєво відмінним є розрахунок заробітної плати, який має базуватися на Угоді по галузі автомобільного транспорту, укладеної між Міністерством транспорту України і профспілками працівників автомобільного транспорту України; загальновиробничі витрати в тарифі формуються на підставі умовних прикладів, наведених у Методичних рекомендаціях визначення рівня тарифів на послуги пасажирського автотранспорту загального користування від 25.06.2003 N 461 [4], неоднозначним є підхід до визначення рівня амортизації та витрат на ремонт. Виходячи з цього, транспортному підприємству необхідно застосовувати єдину методику розрахунку зазначених витрат, що включаються до собівартості перевезень з метою створення умов для прозорого і достовірного розрахунку тарифів.

– Вдосконалення існуючих умов конкуренції.

Стимулом для зниження витрат і тарифів для підприємств пасажирського транспорту є розвиток конкуренції, що сприяє створенню транспортними підприємствами необхідних якісних умов своєї діяльності для заохочення населення користуватися послугами по перевезенню саме даного підприємства.

Реалізація вищезазначених заходів разом із цілеспрямованою підтримкою держави функціонування підприємств пасажирського транспорту сприятиме поліпшенню стану транспортної галузі в умовах державного регулювання тарифів.

При визначенні тарифів на перевезення пасажирським транспортом необхідно враховувати інтереси трьох взаємодіючих сторін: населення, що користується послугами пасажирського автотранспорту, транспортного підприємства, що надає послуги з перевезення і держави.

Так, дії держави направлені на забезпечення доступності послуг з перевезення для соціально незахищених категорій населення. З метою досягнення цього ефекту, держава регулює та контролює діяльність суб'єктів ринку авто послуг за допомогою законів та нормативних актів. Підприємства міського транспорту прагнуть одержувати очікуваний розмір прибутку для забезпечення покриття понесених витрат та накопичення коштів для інвестування у розвиток своєї діяльності. Що стосується споживачів транспортних послуг, то до сфери їх інтересів належить користування державними пільгами, внесення мінімально можливої плати за проїзд та одержання якісних послуг з переміщення в маршрутному таксі.

Аналізуючи наявну методику формування тарифів на перевезення пасажирським транспортом можна стверджувати, що інтереси суб'єктів перевезення залишаються не задовільними.

Так, формуючи тарифи на перевезення органами місцевого самоврядування не враховується диференціація доходів населення, не береться до уваги його низька платоспроможність, для всіх маршрутів міської пасажирської маршрутної мережі встановлюються єдині тарифи. Дана модель формування тарифів не враховує дальність поїздки пасажирів та час його перебування в дорозі. Тобто, таким чином, здійснюється ігнорування інтересів пасажирів, визначаючи плату за проїзд за

середньостатистичними даними довжини і дальності поїздки і як наслідок цього пасажир сплачує однаковий тариф не залежно від дальності поїздки.

З метою покращення зазначених умов формування тарифів та зважаючи на низький рівень життя населення, доцільним є застосування диференційованих тарифів на перевезення в залежності від довжини обраного маршруту. Так, необхідно встановити умовні зони певного маршруту, визначивши плату за проїзд кожної з них. Отже, пасажир, якому необхідно проїхати одну зупинку буде сплачувати мінімальний тариф за перевезення, а пасажир, який перетинає весь маршрут відповідно – максимальний.

Передбачається диференціація тарифів в залежності від часу доби: пікового, денного та нічного. Базовим тарифом є піковий тариф, який діятиме з 7-ої до 9-ої години та з 17-ої до 19-ої, та нічний тариф, який діятиме з 22-ої години вечора. Так, у піковий та нічний час доби доцільним є застосовувати підвищені тарифи, а у денний – звичайні. Диференціація тарифу протягом доби дозволить зменшити навантаження на транспортні засоби та витрати на поточний ремонт [6, С.152].

Також для підприємств пасажирського транспорту, важливою умовою задоволення їх інтересів при формуванні тарифів на перевезення є насамперед здійснення належних розрахунків і калькуляції собівартості перевезень, представлення достовірних розрахунків вартості проїзду органам місцевого самоврядування та затвердження на їх основі законного та обґрунтованого розміру тарифу, який забезпечував би отримання прибутку для здійснення беззбиткової діяльності транспортних підприємств.

Таким чином, удосконалення існуючої методики формування тарифів на пасажирські перевезення дозволить певним чином забезпечити збалансування інтересів суб'єктів перевезення, що дозволить перевізникам обґрунтувати необхідний рівень тарифів і визначити необхідні суми дотацій для компенсації витрат від надання транспортних послуг та перевезення пільгових категорій пасажирів, а населенню, в залежності від розміру тарифу, дозволить приймати рішення щодо способу, виду та часу переміщення певним видом транспорту.

Список літератури

1. Закон України «Про транспорт» від 10.11.1994 № 232/94-ВР зі змінами і доповненнями від 15.01.2009 № 885-VI/<http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001 № 2344-III зі змінами і доповненнями від 07.04.2006 № 3492-IV/ <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/97 – ВР зі змінами і доповненнями від 11.07.2001 № 2628-14/ <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Методичні рекомендації визначення рівня тарифів на послуги пасажирського автотранспорту загального користування-К.:Міністерство транспорту України від 25.06.2003р. №461/<http://zakon.nau.ua>.
5. Методичні рекомендації з формування собівартості перевезень (робіт, послуг) на транспорті-К.:Міністерство транспорту України 05.02.2001 р. № 65/<http://zakon.nau.ua>.
6. Нагірна Я.Я. Комбінована методика формування тарифів підприємств пасажирського транспорту// Актуальні проблеми економіки № 1(79), 2008. – С.147-153.
7. Неруш Ю.М. Логистика: учебник для вузов- 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юнити-Дана, 2003.
8. Плікус І.Й., Слободяник Ю.Б. Механізм формування ціни на послуги пасажирського автотранспорту // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип. 184. – Т. 3. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С. 588-594.
9. Постанова КМ України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25.12.1996 № 1548 зі змінами і доповненнями від 08.12.2006 № 1700/ <http://uazakon.com>.
10. Економіка автомобільного транспорту: Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений/А.Г. Будрин, Е.В. Будрина, М.Г. Григорян а др.; Под ред. Г.А. Кононовой. – М.: Академия, 2005.

В статье исследованы проблемы формирования тарифов на услуги городского пассажирского автомобильного транспорта. На основе проведенного исследования определены способы улучшения финансового состояния и условий деятельности предприятий городского транспорта в условиях государственного регулирования тарифов и предложены пути усовершенствования методики формирования тарифов, что направлены на обеспечение сбалансирования интересов субъектов пассажирских перевозок.

In the article it has been investigated the problems of the formation of the tariff on the services of the local automobile passenger transport. On the base of the given investigation it has been set the methods of the improvement financial conditions and activities of the local transport enterprises in the conditions of a state tariff regulation. It has been proposed the improved methods of the tariff formations to aim the providing balance of the passenger transportation interests.

УДК 338:330.115

В.А. Вишневська, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Проблеми управління фінансовими ризиками та методи їх вирішення

Стаття містить висвітлення основних аспектів управління фінансовими ризиками у діяльності підприємств, які визначаються ймовірністю грошових втрат у зв'язку з непередбаченими змінами у обсягах, доходності, вартості та структурі активів та пасивів, серед яких особливе місце займає група цінкових ризиків. Запропонована модель управління фінансовими ризиками.

ризик, прибуток, фінансовий ризик, управління фінансовими ризиками

Пошук ефективних підходів до управління ризиками став одним із найважливіших напрямків розвитку сучасної економічної науки. В найбільш широкому розумінні ризиком називають невизначеність у відношенні здійснення тієї чи іншої події в майбутньому. В бізнесі ризик пов'язується насамперед з фінансовими втратами, що виникають у випадку його реалізації. Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, то ними можна і треба свідомо керувати, пам'ятаючи про те, що всі види ризиків взаємопов'язані і їх рівень постійно змінюється під впливом динамічного зовнішнього середовища [1].

У міжнародній практиці процес управління ризиками розглядається як ключова сфера менеджменту. Значна увага приділяється вивченню ризикових сфер, пошуку ефективних методів контролю, оцінки та моніторингу ризиків, створенню відповідних систем управління. Теоретичні дослідження вітчизняних науковців з проблем невизначеності та ризику здебільшого присвячені аналізу причин виникнення, класифікації та методам кількісної оцінки ризиків. Це знайшло відображення у наукових роботах Вітлінського В.В., Великоіваненко Г.І., Глущенко В.В., Івченко І.Ю.. Між тим більше уваги слід приділити пошуку ефективних прийомів управління, які були б адекватними до реальних можливостей вітчизняних підприємств.

Метою даної статті є визначення проблем щодо управління фінансовими ризиками в діяльності підприємств та розробка моделі управління ними.

Серед фінансових ризиків, які визначаються ймовірністю грошових втрат у зв'язку з непередбаченими змінами у обсягах, доходності, вартості та структурі активів та пасивів, особливе місце займає група цінкових ризиків. Цінові ризики пов'язуються з

ймовірністю зміни ринкових цін та їх впливу на фінансові чи фізичні активи, що обліковуються як за активними, так і за пасивними бухгалтерськими рахунками на балансі компанії, підприємства чи банку, а також за позабалансовими статтями. Отже, зміна ринкової ціни активів спричиняє зміну вартості активних, пасивних статей балансу або позабалансових зобов'язань, формуючи в кінцевому підсумку прибутки або збитки за позиціями, чутливими до кон'юнктури ринку. Цінові ризики найбільше виявляються при оцінці вартості статей балансу, виходячи з ринкових цін, за станом на кінець кожного робочого дня. В такому випадку будь-які зміни ринкової ціни зразу відбиваються на балансі. При несвоєчасному обліку втрат або прибутків виникають додаткові проблеми, оскільки необізнаність відносно факторів ризику не означає їх відсутності.

У фінансовій діяльності найбільш значними ціновими ризиками є ризик зміни відсоткових ставок та валютних курсів, а також ринковий ризик, пов'язаний зі зміною вартості цінних паперів. Ризик зміни відсоткової ставки (відсотковий ризик) присутній у діяльності позичальників, кредиторів, власників цінних паперів, інвесторів: Валютний ризик виникає у тих суб'єктів господарської діяльності, які мають на балансі активи, пасиви або позабалансові статті, деноміновані в іноземній валюті. На ринковий ризик наражаються власники цінних паперів. Таким чином, більшість суб'єктів господарської діяльності так чи інакше мають справу з ціновими ризиками, а нестабільність та непередбачуваність протягом останніх років як міжнародного, так і національних фінансових ринків значно загострили проблему пошуку оптимальних методів управління цією групою ризиків.

Необхідною умовою досягнення успіхів у сфері діяльності, яка характеризується підвищеною ризиковістю, є створення та вдосконалення систем управління ризиками, що дозволяють виявити, оцінити, локалізувати та проконтролювати ризик. Механізм прийняття рішень повинен не тільки ідентифікувати ризик, але й дозволяти оцінити, які ризики і в якій мірі може брати на себе компанія, а також визначати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик. Виправданий або допустимий ризик — необхідна складова стратегії і тактики ефективного менеджменту. Процес управління ризиками включає широкий спектр дій, які можуть бути представлені як послідовність наступних етапів:

- усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;
- аналіз та оцінка ризику: мінімізація або обмеження ризиків за допомогою відповідних методів управління;
- здійснення постійного контролю за рівнем ризиків із застосуванням механізму зворотного зв'язку.

Перший етап процесу управління ціновими ризиками реалізується досить просто, оскільки сам факт володіння балансовими та (або) позабалансовими позиціями, чутливими до зміни відсоткових ставок, валютних курсів або фондових індексів уже означає наявність ризику. Ідентифікувати ризик та проаналізувати його характер необхідно, але недостатньо. Важливо з'ясувати розмір ризику. Ступінь ризику економічних рішень оцінюється очікуваними втратами, що є наслідками даного рішення. Через це системи оцінки ризику, які формалізують процес вимірювання та розрахунків, мають визначати три основні компоненти ризику: розмір (обсяг можливих втрат), імовірність негативної події, тривалість впливу ризику.

Даний етап процесу управління завершується порівняльним аналізом реального та допустимого рівнів ризиків. Якщо фактичний ризик не перевищує межі допустимого, то керівництво може обмежитися контролюючою функцією з метою недопущення зростання рівня ризиковості, тобто зразу перейти до останнього етапу

управлінського процесу. Якщо ж рівень реального ризику перевищує допустимі межі, то виникає проблема пошуку оптимальних методів управління, вибір яких значною мірою визначається видом ризику, а також особливостями та можливостями конкретного підприємства, загальним станом економіки, ступенем розвитку інфраструктурних елементів фінансової системи, законодавчим та нормативним середовищем.

Для управління ціновими ризиками використовується методика хеджування (від англ. hedge - захищатися від можливих втрат, ухилятися, обмежувати), під якою розуміють діяльність, спрямовану на створення захисту від можливих втрат у майбутньому. Якщо підбір активів і зобов'язань за сумами та строками здійснюється в рамках балансових позицій, то такий підхід до управління ціновими ризиками називають природним, або звичайним хеджуванням. До даної групи відносять такі прийоми: структурне балансування надходжень і платежів, управління розривом між чутливими активами і зобов'язаннями, управління середньозваженим строком погашення. Використання позабалансових видів діяльності з метою мінімізації цінових ризиків розглядається як штучне, чи синтетичне хеджування. Зміст прийому полягає у створенні позабалансової (штучної) позиції, яка дозволяє одержати компенсацію фінансових втрат за балансовою позицією у разі реалізації цінового ризику. Позабалансова позиція утворюється при проведенні операцій з фінансовими деривативами, до яких відноситься укладення форвардних та ф'ючерських угод з метою створення компенсуючої позиції, проведення операцій страхування ризиків за допомогою опціонів, обмін платежами у відповідності з балансовими характеристиками учасників угоди [2].

Якщо з якоїсь причини не вдається мінімізувати ризик, тоді керівництво може прийняти рішення про його обмеження, яке здійснюється шляхом зниження обсягів фінансових та господарських операцій, у зв'язку з якими виникає ризик, та (або) скорочення ризикового періоду з метою зменшення ймовірності настання негативної події. Суб'єкти господарювання можуть використовувати в своїй діяльності тактику уникнення ризику шляхом відмови від проведення певних фінансових операцій, освоєння нових ринків, впровадження нових послуг і продуктів, інших дій, які супроводжуються підвищеним ризиком. Але в деяких видах бізнесу, наприклад, в банківській діяльності, такий підхід не завжди прийнятний. Якщо компанія може працювати без залучення кредитних ресурсів, розміщення коштів на депозитах, купівлі цінних паперів, проведення експортно-імпортних операцій, то банк не в змозі уникнути багатьох видів ризиків. Крім того, значна частина банківських операцій визначається, насамперед, потребами клієнтів, без яких банк існувати не зможе. Тому саме банки мають працювати над удосконаленням діяльності та пошуком нових підходів до вирішення проблем ризиковості, якнайширше застосовуючи методи мінімізації цінових ризиків.

Успішність діяльності суб'єктів господарювання значною мірою залежить від прийнятої концепції управління ризиками. Але визначення мети процесу управління ризиками не таке вже й однозначне, як може здатися на перший погляд. Бажання уникнути або мінімізувати ризики є природним, але вирішення проблеми ускладнюється існуванням прямої залежності між ризиком та прибутком. Вищий рівень ризику надає потенційні можливості отримання підвищеного прибутку, але не виключає можливості додаткових втрат у випадку реалізації ризику. Мінімізація рівня ризику дає змогу отримати невисокий, але стабільний прибуток. Отже, балансування між прибутковістю та ризиком, пошук їх оптимального співвідношення розглядається як одне з важливих і складних завдань, що постають перед керівництвом кожного суб'єкта господарської діяльності.

Узагальнюючи підходи до вирішення проблеми ризик - прибуток, можна виділити дві основні моделі управління, які формалізують обрану стратегію поведінки на ринку (див. рис. 1).

Перша модель управління максимізує прибуток (Π) при обмеженні рівня ризику (P) шляхом встановлення максимально допустимого його значення (P'). Означений підхід до управління називають стратегією нехеджування ризиків, що реалізується через застосування незбалансованих прийомів управління активами і зобов'язаннями, до яких належать такі: утримання відкритої валютної позиції; незбалансованість активів і зобов'язань, чутливих до змін ринкової відсоткової ставки, за строками та сумами; формування високоризикового портфелю цінних паперів. Така позиція учасника ринку означає свідоме прийняття певного ризику з метою отримання підвищеного прибутку за рахунок сприятливої ринкової кон'юнктури і характеризується спекулятивними тенденціями. Основне завдання процесу управління за даного підходу - недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, який загрожує самому існуванню суб'єкта господарювання і призводить до банкрутства.

У другій моделі управління цільовою функцією є мінімізація ризику, а обмеженням - вимога утримання показників прибутковості на певному рівні, не нижчому за заданий (Π'). Така модель використовується, якщо розмір чистого прибутку, який отримує підприємство чи банк, влаштовує керівництво, і основною метою є стабілізація результатів. Результат досягається за допомогою збалансованих прийомів управління активами і зобов'язаннями, до яких належать утримання закритої валютної позиції, формування збалансованого портфелю цінних паперів, проведення операцій страхування ризиків. Даний підхід прийнято називати стратегією хеджування ризиків.

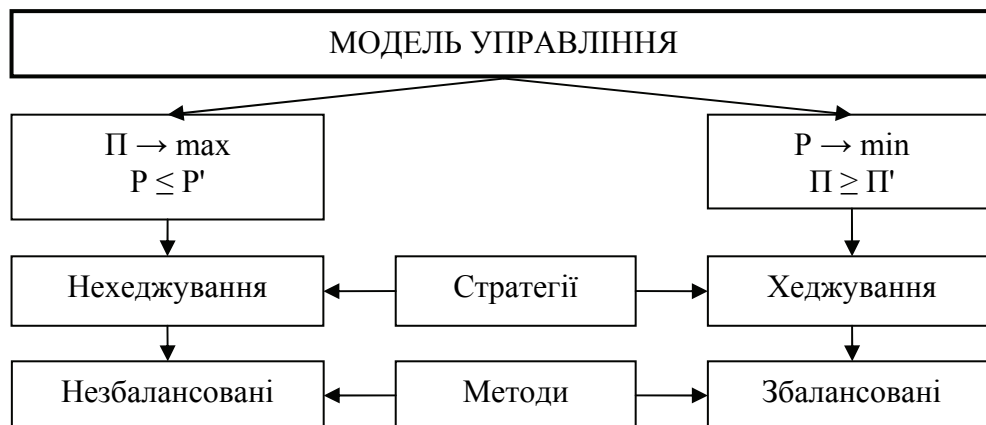

Рисунок 1 - Моделі та методи управління ризиком

Згідно з класичною теорією управління прибуток підприємств має формуватися за рахунок виробництва продукції або надання послуг, а менеджмент повинен намагатися уникнути ризиків, не пов'язаних з основною діяльністю. Таким чином, в ідеалі управління має здійснюватись за другою моделлю, адже стратегія хеджування дозволяє суттєво зменшити або повністю ліквідувати цінові ризики і отримати стабільні результати незалежно від мінливості фінансових ринків. Але проведення операцій хеджування вимагає деяких (а іноді й значних) витрат, високої кваліфікації фахівців, і в той же час унеможливорює отримання переваг від сприятливої кон'юнктури ринку. Тому в практичній діяльності використовуються гнучкіші підходи до управління, що поєднують елементи обох стратегій і полягають у хеджуванні окремих фінансових позицій. Вибір стратегії управління залежить від багатьох чинників, і

насамперед - від схильності до ризику, а успіх - від уміння передбачати майбутні зміни на ринку. За умов некерованої економічної та політичної ситуації, коли прогнозування стає неможливим по суті, краще по можливості уникати ризиків.

Отже, учасники ринку самі мають визначити той рівень ризику, на який вони згодні піти з метою отримання прибутків, враховуючи, що успіх в досягненні поставленої мети значною мірою залежить від застосовуваних методів управління. Для вітчизняних підприємців проблема створення ефективних систем управління ризиками ще потребує вирішення. При цьому важливо враховувати міжнародний досвід та пам'ятати, що процес становлення практики управління ризиками ще не завершений, а завдання створення універсальної методики не може бути вирішене в принципі, оскільки кожне підприємство чи банк по-своєму унікальні, орієнтовані на власну ринкову нішу, можливості своїх співробітників, усталені зв'язки. Механічне копіювання вдалої моделі управління ризиком, створеної конкретним учасником ринку, скоріше призведе до негативних наслідків. Але вже настав час усвідомити, що життєздатність кожного суб'єкта господарської діяльності значною мірою визначається досконалістю систем управління ризиками.

Список літератури

1. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці і підприємстві: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
2. Примостка Л. Управління фінансовими ризиками// Економіка, фінанси, право. – 1999. - №2. – С.2-4.
3. Фере В.А., Романченко О.В. Методи оцінки фінансового ризику//Фінанси України. – 1997. - №2 – С.6-10.
4. Финансовый менеджмент: теория и практика. Учебник под ред. Е.С.Стояновой. – М.: изд-во Перспектива, 1997. – 574 с.

Статья содержит освещение основных аспектов управления финансовыми рисками в деятельности предприятий, которые определяются вероятностью денежных потерь в связи с непредвиденными изменениями объемов, доходности, стоимости и структуры активов и пассивов, где особое место принадлежит группе ценовых рисков. Предложена модель управления финансовыми рисками.

The Article contains the illumination of main aspects financial risks' management in the enterprise activity, which are defined by probability of money losses in connection with incidental changes of the volumes, reception of the profit, cost and structures asset and liability, where special place belongs to the group of price risk. The model of financial risks' management is offered.

Окремі аспекти розвитку національної статистики на сучасному етапі

У статті розглянуто внутрішні та зовнішні чинники, що визначають сучасний стан державної статистики України. Охарактеризовано напрями реформування статистичної системи відповідно до вимог сьогодення та гармонізації з міжнародними стандартами.

статистична інформація, міжнародні стандарти, інформаційні послуги, поширення статистичних даних

Статистичні відомості є найважливішим інформаційним ресурсом суспільства. Багато явищ стають точно визначеними, значущими, лише будучи статистично вираженими, тобто представленими у формі кількісних статистичних показників. Сьогодні, у складних, кризових умовах сила статистичних даних в тому, що вони дають чітку і об'єктивну картину стану економіки і соціальної сфери і часом говорять значно більше і переконливіше за слова.

Статистична інформація щодо економічного та соціального становища України на національному та регіональному рівнях необхідна для формування громадянського суспільства, забезпечення можливості участі широких верств населення у обговоренні актуальних питань сьогодення та завдань щодо майбутнього розвитку країни, подальшої демократизації державного управління та прийняття виважених раціональних рішень у соціальній сфері та бізнес-секторі економіки, що є необхідною передумовою міжнародної інтеграції.

Ефективне управління процесами, які відбуваються у соціально-економічному житті країни, неможливе без побудови сучасної, гнучкої і прозорої статистичної системи, здатної оперативно та об'єктивно відображати тенденції у розбудові суспільства відповідно до Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом Європейської інтеграції» на 2004 - 2015 роки, затвердженої Указом Президента України від 28 квітня 2004 р. N 493 [1].

Аналіз стану реалізації заходів Стратегії розвитку державної статистики на період до 2008 року [2] та цілей подальшого розвитку державної статистики, які сформовані на підставі рішень Уряду України та документів міжнародної статистичної практики, зокрема Плану дій «Україна – Європейський Союз», схваленого Кабінетом Міністрів України 21.02.2005 р. [3], та п'ятирічної програми Євростату щодо статистичної діяльності Європейського Союзу «Статистична програма Співтовариства 2008 – 2012», ухваленої рішенням Європейського Парламенту та Ради № 1578/2007/ЕС від 11 грудня 2007 р., обумовлює необхідність продовження реформ державної статистики України. Результатом є розроблення Стратегії розвитку державної статистики на період до 2012 року (далі-Стратегія) [4].

Мета Стратегії полягає в створенні базису для сталого розвитку системи державної статистики України шляхом її комплексного реформування для більш повного задоволення інформаційних потреб суспільства в якісній статистичній інформації, гармонізованої з міжнародними вимогами та стандартами на рівні, рекомендованому для статистичних служб країн-претендентів на членство в ЄС.

Виходячи з того, що Стратегія має забезпечити наступність з усіма попередніми програмами розвитку державної статистики та створити передумови для визнання державної статистики України як такої, що відповідає міжнародним стандартам, цілями Стратегії є:

- поліпшення взаємодії органів державної статистики з користувачами статистичної інформації шляхом підвищення рівня доступності та зрозумілості статистичних даних і методології їх складання;
- встановлення партнерських взаємовідносин органів державної статистики з респондентами, підвищення їх довіри, заохочення до участі у державних статистичних спостереженнях, а також більш широкого залучення адміністративних та інших даних у ході проведення державних статистичних спостережень;
- координація дій органів, уповноважених на здійснення державної статистичної діяльності, удосконалення взаємодії їх інформаційних систем та методів зіставлення і узгодження статистичних даних, отриманих з різних джерел, а також забезпечення універсального використання класифікацій, реєстрів та баз даних в рамках державної статистики;
- адаптація нормативно-правової бази у галузі статистики до вимог Європейського Союзу та розвиток статистичної інфраструктури;
- удосконалення статистичної методології, покращення процедур збирання та оброблення статистичної інформації, адаптація національних методологічних засад державної статистики до вимог міжнародних та європейських стандартів у галузі статистики, покращання організації державних статистичних спостережень, оптимізація їх кількості та поліпшення змістовності, впровадження вибіркового методу спостережень, підвищення рівня якості статистичних даних;
- модернізація інформаційних і комунікаційних технологій збирання, оброблення, збереження та поширення статистичних даних, розвиток програмно-технічної інфраструктури інформаційної системи органів державної статистики;
- удосконалення організаційної структури і системи управління органів державної статистики.

Здобутки у галузі статистики сприяли поліпшенню інформаційного забезпечення державного управління, підвищенню якості оцінки розвитку економіки та соціальної сфери, більш повному задоволенню інформаційних потреб суспільства. Разом з цим цілі та завдання розбудови України, реалізація стратегії євроінтеграційного розвитку потребують подальшого розвитку і реформування системи державної статистики відповідно до нормативних документів Європейського Союзу та міжнародних стандартів, впровадження уніфікованої статистичної методології, технологій та процедур збирання, обробки, аналізу, збереження і поширення статистичних даних тощо.

Завдання, що стоять перед Україною на сучасному етапі, та ті, які необхідно буде вирішувати у середньостроковій та довгостроковій перспективі, визначають нові вимоги до подальшого розвитку національної статистики. Існуюча статистична система не повною мірою пристосована до сучасних реалій ринкової економіки та демократичного суспільства. Окремі базові методології не відповідають міжнародним стандартам, а статистичні результати не завжди задовольняють потреби користувачів, перш за все, пов'язані із розробкою та ухваленням політичних і економічних рішень. Методи збирання даних не є ефективними, інфраструктура оброблення, збереження й поширення даних морально й фізично застаріла. Крім того, самі міжнародні стандарти в сфері статистики постійно модифікуються та вдосконалюються.

У зв'язку з цим комплексне реформування національної системи органів державної статистики та її найбільш повна адаптація до існуючих міжнародних

стандартів, зокрема статистичних стандартів Європейського Союзу, є головним довгостроковим завданням розвитку статистики в Україні, забезпечення розроблення об'єктивної, якісної, оперативної інформації про стан економіки, соціальної сфери, довкілля та підтримки довіри до офіційної статистики.

Для функціонування на належному рівні і розвитку системи державної статистики, забезпечення широкого кола користувачів актуальною і достовірною статистичною інформацією необхідно мати розвинену інформаційно-обчислювальну систему, яка базується на сучасних програмних та апаратних засобах і використовує новітні інформаційні технології та методи обробки інформації.

Одним з основних та завершальним етапом статистичного спостереження є розповсюдження інформації, в процесі якого кінцевий “статистичний продукт” надається користувачеві. В зв'язку з цим зрозуміло, що задоволення потреб користувачів залежить не тільки від якості самої інформації, але і від того, яким чином і у якому вигляді вона їм надається.

Розуміючи важливість процесу надання інформації, Євростат серед семи рекомендованих критеріїв якості статистики два присвятив саме розповсюдженню інформації. У цих двох критеріях йдеться про своєчасність та точність результатів, що розповсюджуються, а також про доступність та ясність інформації. Під останнім розуміють надання статистичних даних у формі, яка є зручною та адекватною потребам користувачів.

Чотири основних параметри розповсюдження даних визначені також у Спеціальному Стандарті Розповсюдження Даних Міжнародного Валютного Фонду:

- охоплення, періодичність та своєчасність;
- доступність даних для громадськості;
- достовірність розповсюджуваних даних;
- якість розповсюджуваних даних.

Сучасний стан соціально-економічного середовища України потребує докорінних змін у підходах до розповсюдження статистичної інформації.

В умовах ринкових відносин виникає нагальна потреба розроблення нової програми розповсюдження статистичних даних, головним завданням впровадження якої є створення умов – юридичних, економічних, технічних, технологічних, інформаційних, фінансових.

Це окреслює низку проблем, над вирішенням яких необхідно працювати в найближчі роки, а саме:

- активне просування на ринок статистичних даних (інформаційних послуг) у вигляді як традиційних видань (збірники, щорічники), так і нових за змістом та формою статистичних продуктів, зокрема, щорічників на електронних носіях, сайті Держкомстату;
- надання нових за змістом послуг таких, як підбір статистичних даних для окремих користувачів за визначеною ними тематикою;
- організація багатоступеневого доступу до статистичних даних через Інтернет на комерційних умовах;
- побудова мереж статистичної інформації та організація доступу до них за передплатою.

Інформаційні і комунікаційні технології, що базуються на сучасних технічних та програмних засобах, є основою підвищення ефективності і поліпшення якості автоматизованої обробки статистичної інформації. Їх впровадження і використання забезпечить досягнення якості нового рівня інформаційної системи органів державної статистики, що дозволить вирішити питання ефективного і своєчасного забезпечення якісною статистичною інформацією органів державної влади, а також доступу до

результатів обробки та аналізу статистичних даних для широкої громадськості, наукових установ, навчальних закладів й інших користувачів статистичної інформації.

Реформування державної статистики у відповідності з міжнародними стандартами є надзвичайно важливим і актуальним завданням для України. Його реалізація допоможе задовольнити потреби всіх користувачів – урядових установ, бізнесу, громадських організацій, громадян – у якісній статистичній інформації щодо соціально-економічного стану країни та її областей, сприятиме вдосконаленню існуючих методів та підходів до збирання, розроблення, аналізу та поширення статистичної інформації високої якості, адаптації законодавчої бази у галузі статистики до законодавства Європейського Союзу та Принципів офіційної статистики ООН, застосуванню міжнародних стандартів і рекомендацій.

Виконання цих завдань підвищить потенціал Міністерства економіки у забезпеченні надійного короткострокового та середньострокового економічного прогнозування, що сприятиме прийняттю виважених рішень органами виконавчої влади стосовно фундаментальних проблем економічної політики України, що набуває особливого значення в умовах економічної кризи.

Список літератури

1. www.zakon1.rada.gov.ua.
2. www.ukrstat.gov.ua.
3. www.zakon.rada.gov.ua.
4. www.ukrstat.gov.ua.

В статье рассмотрены внутренние и внешние факторы, которые определяют современное состояние государственной статистики Украины. Охарактеризованы направления реформирования статистической системы в соответствии с требованиями сегодняшнего дня и гармонизацией с международными стандартами.

Internal and external factors which determine the modern state of state statistics of Ukraine are considered in the article. Directions of reformation of the statistical system are described in accordance with the requirements of today and harmonization with international standards.

УДК 657

О.М. Гай, доц., канд. екон. наук, В.Г. Крячко, канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Сучасні проблеми інформаційного забезпечення макроекономічного аналізу

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти розвитку статистики національної економіки. Охарактеризовано напрями розвитку статистики підприємств як важливої складової інформаційного забезпечення макроекономічного аналізу.

макроекономічний аналіз, система національних рахунків, інформаційне забезпечення, статистика підприємств

Сучасний стан економіки України характеризується нестабільністю економічних відносин, нестійкістю грошово-кредитної системи і недостатністю законодавчого

регулювання. В таких умовах управління національною економікою особливо потребує системного дослідження, макроекономічного аналізу та цілеспрямованого регулювання. Для цих цілей використовують спеціальні інструментарії – систему національних рахунків та її супутні системи, які дозволяють комплексно підійти до аналізу та регулювання процесів економічного кругообігу, проводити дослідження національної бюджетної системи, її товарно-фінансових зв'язків із зовнішнім світом тощо. При цьому впровадження міжнародних фінансових та статистичних стандартів надає можливість поєднати макро- та мікроекономічні аспекти аналізу і регулювання процесів відтворення, проводити міжнародні порівняння, застосовувати єдині критерії для оцінки ефективності процесів відтворення.

Система національних рахунків (СНР) – це сукупність взаємопов'язаних показників та класифікацій, яка віддзеркалює реальні явища і процеси економіки на макрорівні. Вона вміщує інформацію про всіх суб'єктів, що беруть участь у економічних процесах; відображає всі економічні операції, пов'язані з виробництвом, розподілом та перерозподілом доходів, нагромадженням активів, кінцевим споживанням.

Дослідженню принципів побудови СНР, особливостям застосування в розвинутих країнах та проблемам становлення в Україні присвячено чимало праць вітчизняних вчених, серед яких В.М. Геєць [1] В.Ф. Бесєдін [2], В.Д. Базилевич, Р.М. Моторин, Т.М. Моторина [3] та ін.

Головна мета СНР полягає у забезпечення всебічної концептуальної і структурної основи для такої системи обліку, яку можна було б використовувати для створення бази макроекономічних даних, необхідних для аналізу й оцінки ефективності функціонування економіки. СНР – це найважливіший сучасний міжнародний стандарт ООН в галузі національного рахівництва. Він посідає провідне місце в інформаційному забезпеченні управління економікою провідних держав світу.

Сучасна система управління економікою на макрорівні не може функціонувати без СНР, яка дає змогу проводити моніторинг, здійснювати моделювання, прогнозування та регулювання розвитку економіки, оцінку результатів реалізації державної економічної політики, міжнародні макроекономічні зіставлення. Згідно із загальносвітовою практикою національне рахівництво не створює окремої системи збору даних для своїх потреб, а лише використовує інформацію інших сфер статистики та адміністративні дані органів виконавчої влади.

Як відомо, до основних джерел інформації національного рахівництва належать дані державних статистичних спостережень, бухгалтерська звітність підприємств та організацій, адміністративні дані. Проблема розрахунку оперативних оцінок макроекономічних показників є ключовим елементом задачі статистичного моніторингу соціально-економічних процесів, оскільки саме результати моделювання і прогнозування мають вирішальне значення для обґрунтованого прийняття законодавчих, виконавчих і управлінських рішень. Основним завданням органів державної статистики є збір, обробка і поширення точних, своєчасних, погоджених статистичних даних про соціально-економічний розвиток України, які необхідні для прийняття обґрунтованих рішень уряду і суспільству.

Основу економіки будь-якої країни складають окремі підприємства та компанії, що зайняті виробництвом продукції, виконанням робіт чи наданням послуг. Тому повна та достовірна інформація щодо їх стану є основним джерелом даних для проведення економічного аналізу. Актуальність такого аналізу суттєво зростає в умовах фінансової кризи і спаду виробництва, результати якого, в першу чергу, призначені для обґрунтування управлінських рішень на макро- і мікрорівнях, включаючи і рівень окремих регіонів.

Упродовж останніх років Держкомстатом було здійснено ряд заходів щодо розбудови статистики підприємств та поліпшення її координації. Одним з основних є розробка та затвердження Концепції розвитку державної статистики підприємств України, яка передбачає сучасне бачення статистики підприємств, декларацію та поступову реалізацію системного підходу до розвитку державної статистики підприємств як підсистеми державної статистики. В цьому документі вперше офіційно сформульовано поняття державної статистики підприємств, яка визначена як комплексна, послідовна та узгоджена система статистичних інструментів для отримання обробки, синтезу та оцінки інформації щодо різних аспектів підприємницької діяльності суб'єктів господарювання секторів нефінансових та фінансових корпорацій, а також відповідна інформаційна база, характерною рисою якої є узгодженість даних із достатньо високим рівнем їх уніфікації.

Одночасно відбувалось, зокрема, удосконалення організаційних і методологічних аспектів такої складової статистики підприємств, як структурна статистика та статистика фінансів підприємств.

У результаті було формалізовано критерії відбору цільової сукупності для міжгалузевих статистичних спостережень і переведено процедуру її формування на державний рівень, що зробило цей процес прозорим і контрольованим.

Завдяки удосконаленню методології складання у структурному обстеженні основних показників діяльності підприємств та відображення їх на найнижчому рівні деталізації за видами економічної діяльності значно поліпшено інформаційне забезпечення економічної частини реєстру підприємств, а також забезпечено умови для проведення якісних розрахунків основного виду економічної діяльності підприємств.

З метою поступового приведення у відповідність до європейських стандартів, вимог системи національних рахунків і галузевої статистики, а також з урахуванням норм національних стандартів бухгалтерського обліку допрацьовано програму структурного обстеження. Так, до анкети включено показники щодо інтегрованої діяльності, а також запасів поточних біологічних активів, незавершеного будівництва та готової продукції, розподілених на найнижчому рівні деталізації за КВЕД. Крім того в контексті вивчення процесів глобалізації анкети доповнено питанням щодо наявності у складі підприємств підрозділів, які знаходяться на території інших країн.

Водночас було вжито заходів щодо розвитку такого пріоритетного напрямку розвитку державної статистики, як впровадження вибірових методів спостережень, особливо у сфері малого підприємництва. Останнім часом розроблено низку нових методичних документів, які містять наукове підґрунтя усіх етапів вибірки та у подальшому будуть використані при проведенні річного структурного обстеження малих підприємств.

Результативною роботою в частині зменшення звітного навантаження на підприємства та підвищення якості інформації було спрощення звітності щодо проміжного споживання та впровадження нового підходу до визначення цільової сукупності звітних одиниць для цього спостереження.

На сьогодні однією з основних проблем, які існують у статистиці підприємств, є недосконалі зв'язки між усіма її складовими.

Для її вирішення у середньостроковій перспективі необхідно забезпечити єдині організаційні та методологічні основи статистики підприємств у відповідності до міжнародних стандартів та практики, здійснювати системний підхід до удосконалення короткострокових та структурних обстежень.

Одночасно потребує удосконалення та розвитку і кожний з елементів статистики підприємств. Так, структурні обстеження, як одні з основних інформаційних складових комплексного аналізу структури економіки держави та діяльності підприємств, повинні

бути оптимізовані та розширені, що в подальшому забезпечить можливість усунути окремі існуючі галузеві обстеження.

З метою узгодження даних підприємств із різних форм звітності, автоматизації цього процесу та підготовки інформації для потреб СНР необхідно розробити модель перехідної бази даних статистики підприємств із визначенням системи показників та інформаційних джерел її наповнення.

Пріоритетним завданням також є перехід від суцільних обстежень до вибіркового, що забезпечить зменшення звітного навантаження на підприємства. Особливо це стосується такої категорії респондентів, як малі підприємства.

Необхідно приділити увагу й розширенню практики використання адміністративних даних.

З метою реалізації завдань, які поставлені перед статистикою підприємств, у проекті Стратегії розвитку державної статистики на період до 2012 року [4] передбачено відповідний комплекс заходів, основною ідейною новацією яких є удосконалення статистичної методології, покращення процедур збирання та оброблення статистичної інформації за рахунок формування такої однорідної підсистеми державної статистики як «Статистика підприємств».

Враховуючи, що розвиток національної статистики в значній мірі пов'язаний з інтеграційними процесами до європейської спільноти, більшість передбачених Стратегією робіт потрібно здійснювати з використанням міжнародної практики.

З огляду на задачі, принципи, сучасний стан розвитку державної статистики підприємств та необхідність забезпечення комплексного підходу, заходи Стратегії підпорядковані, зокрема, таким напрямом:

- налагодження системи зворотного зв'язку з респондентами;
- впровадження системи контролю й управління звітним навантаженням на респондентів;
- використання методів непрямого оцінювання для визначеного кола показників з метою мінімізації звітного навантаження на респондентів;
- розширення практики узгодженого використання у статистичних цілях адміністративних джерел інформації;
- побудова перехідної системи синтезу даних підприємств для СНР;
- побудова міжрегіональної бази річних статистичних та адміністративних даних підприємств.

Виходячи із зазначеного, на сьогодні досить важливим є проведення комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення методологічного та програмного забезпечення статистики підприємств як підсистеми державної статистики.

Список літератури

1. Перехідна економіка: Підручник / В.М. Гесць, Є. Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; За ред. В.М. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
2. Прогнозування і розробка програм: Метод. посіб. / В.Ф. Бесєдін та ін.; За ред. В.Ф. Бесєдіна. – К.: Наук. Світ, 2000. – 468 с.
3. Моторин Р.М., Моторина Т.М. Система національних рахунків: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2001. – 336 с.
4. www.ukrstat.gov.ua.

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты развития статистики национальной экономики. Охарактеризованы направления развития статистики предприятий как важной составляющей информационного обеспечения макроэкономического анализа.

The theoretical and practical aspects of development of statistics of national economy are considered in the article. Directions of development of statistics of enterprises are described as an important constituent of the informative providing of macroeconomic analysis.

Модель багаторівневої класифікації житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів

Публікація присвячена вирішенню проблеми раціональної класифікації житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів. Запропонована модель багаторівневої класифікації, яка передбачає комплексний розподіл об'єктів житлового фонду за правом власності та споживчою якістю. Обґрунтована оптимальна послідовність класифікації залежна від ступеня змінюваності окремих характеристик житла.

класифікація, модель, житловий фонд, житло, підприємство-балансоутримувач

Ефективність управління об'єктами житлового фонду напряду залежить від якості інформаційних ресурсів, які є основою для прийняття відповідних управлінських рішень. Важливим елементом інформаційних систем, який впливає на якість даних, що використовуються в процесі управління, є класифікація інформаційних ресурсів.

Раціонально класифіковані інформаційні ресурси надають системі управління ряд додаткових можливостей серед яких головними є: можливість цілеспрямованого управлінського впливу на однорідні групи об'єктів управління; мінімізація часу на прийняття окремих управлінських рішень; підвищення ефективності окремих функцій управління (зокрема планування, регулювання та контролю) тощо.

Пошук раціональних класифікацій об'єктів у інформаційних системах підприємств (установ, організацій) різних форм власності та різної галузевої приналежності є предметом багатьох сучасних наукових робіт [2, 3, 4, 16 та ін.].

Проте, класифікація даних у інформаційних системах підприємств, які займаються утриманням житлового фонду (підприємств-балансоутримувачів) вітчизняними науковцями розглядається досить поверхнево [1, С.39-48; 5, С.34-39; 6, С.36-40; 9, С.76-93]. Зазначені автори обмежуються наведенням класифікацій житлового фонду, які містяться у діючих нормативних документах [7, 8, 10, 11, 12, 14, 15]. При цьому, не визначається ефективність зазначених класифікацій для потреб управління, не встановлюються конкретні механізми розподілу об'єктів житлового фонду у відповідних інформаційних системах.

Узагальнюючи результати попередніх досліджень, можна твердити, що наявні класифікації житлового фонду розподіляють (групуєть) житло за лише одним певним критерієм. Даний підхід, на нашу думку, є недостатнім для забезпечення ефективного управління. Адже управління житловим фондом має багатоаспектний характер. Аби сформувати ефективне рішення система управління має володіти комплексною інформацією про всі важливі характеристики об'єкту житлового фонду: технічні, споживчі та правові.

Враховуючи викладене, вважаємо, що класифікація житла в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів повинна мати багаторівневу структуру і комплексно враховувати потреби управління в інформації про житловий фонд, яка згрупована за визначеними ознаками – правом власності, споживчими (у тому числі

технічними) характеристиками. Модель класифікації житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів наведена нами на рис. 1.

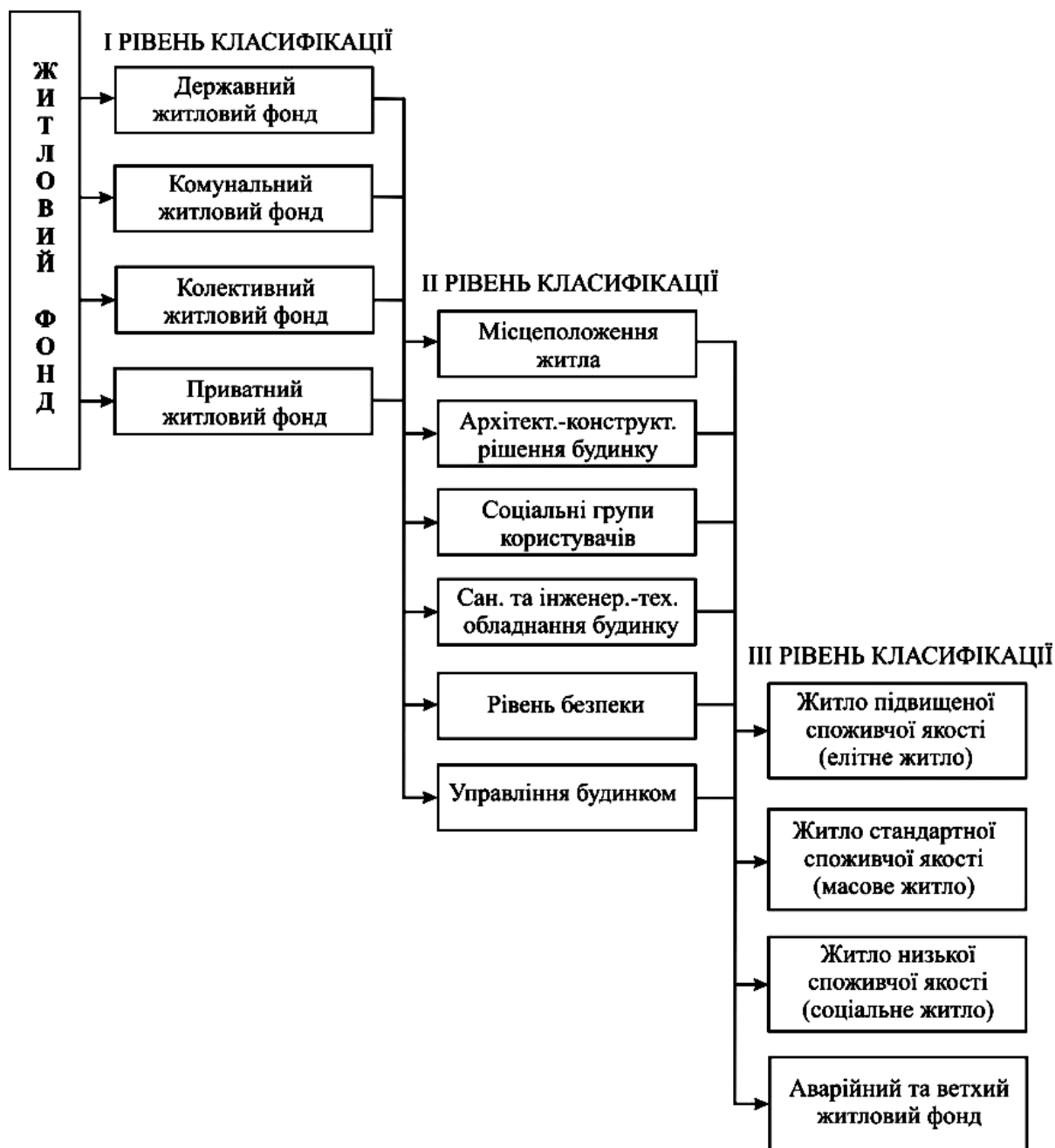

Рисунок 1 – Модель багаторівневої класифікації житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів

Як видно з наведеного рисунку, запропонована нами модель має три рівні групування житлового фонду. Усі зазначені рівні передбачають послідовне групування об'єктів житлового фонду за правом власності, споживчими характеристиками та елітністю (узагальненою споживчою якістю). При визначенні моделі багаторівневої класифікації житлового фонду ми виходили з наступної аргументації:

- Управління житловим фондом має бути пов'язаним (узгодженим) з конкретним власником.

Очевидно, що залежно від права власності на житло можуть змінюватись мета та завдання управління. Приватні власники житла за мету управління житловим фондом

можуть визначати задоволення особистих інтересів (наприклад, утримання житла у належному стані, поліпшення, модернізація і т.д.). Управління колективним житлом забезпечує інтереси трудових колективів, господарських товариств, об'єднань власників тощо. До завдань управління в цьому випадку можуть бути віднесені: соціальний розвиток господарських товариств, поліпшення житлових умов членів трудового колективу і т.д. Управління комунальним житловим фондом реалізує інтереси окремої територіальної громади. Отже, мета та завдання управління, у даному випадку, трансформуються відповідно до рішень органів місцевого самоврядування. Аналогічно й управління державним житловим фондом має власну специфіку та ставить за мету забезпечення інтересів держави: соціальний захист окремих верств населення, покращення житлових умов громадян, удосконалення житлової політики держави та ін.

Узгодження порядку управління житловим фондом здійснюється власниками (співвласниками) житла через прийняття відповідних рішень, розпоряджень, протоколів, наказів тощо. Наприклад, приватні власники житла можуть приймати (узгоджувати) рішення щодо: зміни права власності на належні об'єкти житлового фонду, порядку оцінки належного майна, методики нарахування зносу об'єктів нерухомості, конкретних заходів щодо утримання житла та його поліпшення (модернізація, благоустрій, дообладнання тощо).

– Споживчі характеристики житлового фонду можуть відрізнятися для кожної окремої форми власності.

Вважаємо, що залежно від прав власності на житло, визначаються і споживчі характеристики житлового фонду. При цьому, мова йде, як про поточні (наявні на даний момент), так і про бажані (досягнення яких ставиться за мету управління) споживчі характеристики житла. Наприклад, споживча характеристика безпеки житла має різне значення (вагу) для приватних власників та держави. Якщо для приватного житлового фонду певний рівень безпеки може характеризувати житло як елітне, то для окремих об'єктів державного житлового фонду даний рівень безпеки відповідатиме масовому житлу, і навпаки. Таким чином, споживчі характеристики житлового фонду послідовно доповнюють правові, та формують загальну споживчу якість житла для конкретних власників.

– Доповнення правових характеристик житла споживчими дозволяє комплексно оцінити споживчу якість (елітність), а відповідно і встановити ринкові характеристики житлового фонду.

Послідовна оцінка споживчих характеристик житла для кожної форми власності дозволяє визначити споживчу якість житлового фонду та розподілити його на: елітне, масове, соціальне житло, аварійний та ветхий житловий фонд. Таким чином, третій рівень класифікації передбачає розподіл житла в залежності від уподобань споживачів та рівня їх платоспроможності.

Аналізуючи запропоновану нами модель слід зазначити, що другий рівень класифікації житлового фонду є проміжним для визначення споживчої якості житла. Тобто, він представляє собою ряд важливих критеріїв, за якими оцінюється елітність житлового фонду. Між тим, головними з точки зору ефективного управління, на наш погляд, є класифікації відносно: прав власності та споживчої якості житлового фонду. Послідовно класифікуючи житло за зазначеними ознаками, ми отримуємо відповідні групи об'єктів управління: державне елітне житло, державне масове житло, державне соціальне житло і т.д.

З огляду на зазначене, перед нами виникає необхідність обґрунтувати запропоновану послідовність класифікації житлового фонду: спочатку за правом власності, а потім – за споживчою якістю. Встановлення послідовності у класифікації

житлового фонду стандартизує структуру інформації про житловий фонд у підприємств-балансоутримувачів, адже спирається на ступінь змінюваності окремих характеристик житла (правових або споживчих) протягом певного часу.

Нами пропонується наступна послідовність класифікації житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів:

по-перше – за правом власності на об’єкт житлового фонду;

по-друге – за споживчою якістю житлового фонду.

При цьому, ми виходимо з наступних статистичних та звітних даних у Кіровоградській області за 2007 рік:

- кількість об’єктів за якими змінилась споживча якість – 334 [17];
- кількість змін прав власності на об’єкти житлового фонду – 18146 (підстава-інформаційна довідка ОКП «Кіровоградське обласне об’єднане бюро технічної інвентаризації» від 25.01.2009р. № 2-103).

Як видно з наведених даних, зміна права власності на об’єкти житлового фонду в Кіровоградській області здійснюється майже у 55 разів частіше, ніж операції зі зміни споживчої якості. Отже, запропонована нами послідовність класифікації повністю відповідає ступеню змінюваності окремих характеристик житла та сприяє скороченню часу на формування комплексної характеристики окремих об’єктів житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів.

Таким чином, механізм класифікації житлового фонду має носити безперервний характер. Зміна права власності на окремий об’єкт житлового фонду визначає необхідність його віднесення до іншої класифікаційної групи першого рівня. Відповідно переглядаються споживчі характеристики та елітність (споживча якість) житла.

Наприклад, масове комунальне житло приватизується наймачами житлових приміщень згідно Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» [12]. У результаті зазначене майно класифікується, як приватний житловий фонд. Наступним кроком класифікації є встановлення споживчих характеристик приватизованого житла, яке може не відповідати (бути нижчим) критеріям житла стандартної споживчої якості. Як наслідок, зазначене житло може класифікуватись і як приватне соціальне житло.

Наведена модель багаторівневої класифікації житлового фонду у підприємств-балансоутримувачів, на нашу думку, чітко інтегрується з різними функціями управління житлом: обліком, плануванням, регулюванням, аналізом, контролем тощо. Більше того, зазначений механізм класифікації житлового фонду повинен бути закладений у основу відповідних інформаційних систем, що забезпечують управління необхідними даними про житло.

Узагальнюючи викладене зазначимо, що запропонована нами модель багаторівневої класифікації об’єктів житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів дозволяє:

- визначати ефективні методи дослідження та оцінки житла певних правових та споживчих характеристик;
- встановлювати адекватні механізми вартісної оцінки об’єктів для кожної класифікаційної групи житлового фонду;
- застосовувати ефективні методи та норми нарахування зносу житла у балансоутримувачів;
- транспонувати окремі управлінські рішення на всі об’єкти відповідної класифікаційної групи.

Список літератури:

1. Асаул А.Н. Экономика недвижимости. – СПб.: Питер, 2004. – 512 с.
2. Бутинець Ф.Ф., Бородкін О.С., Герасимович А.М., Кірейцев Г.Г., Кужельний М.В. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: ПП “Рута”, 2001. – 672 с.
3. Бухгалтерський облік і прийняття рішень: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Під ред. П.С. Смоленюк. – Хмельницький: НВП “Еврика” ТОВ, 2001. – 380 с.
4. Голов С.Ф., Ефіменко В.І. Фінансовий та управлінський облік. – К.: ТОВ “Автоінтерсервіс”, 1996. – 544 с.
5. Горемыкин В.А. Экономика недвижимости: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация “Дашков и Ко”, 2003. – 836 с.
6. Гура Н.О. Облік у житлово-комунальному господарстві: теорія і практика. – К.: Знання, 2006. – 351 с.
7. ДБН 360-92* Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень, затв. Наказом Мінінвестбуду від 17.04.1992р. № 44.
8. Житловий кодекс Української РСР, затв. Постановою ВР від 30.06.1983р. № 5465-X.
9. Житло: проблеми та перспективи. Наукове видання / Манцевич Ю.М. – К.: Профі, 2004. – 360 с.
10. Закон України «Про власність» від 07.02.1991р. № 697-XII.
11. Закон України “Про приватизацію державного житлового фонду” від 19.06.1992р. № 2482-XII.
12. Інструкція “Щодо заповнення державного статистичного спостереження за формою № 1-житлфонд (річна) «Житловий фонд», затв. Наказом Держкомстату України від 30.04.2004р. № 257.
13. Інформаційні системи і технології в економіці: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.С. Пономаренка. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 544 с.
14. Наказ Держбуду України “Про затвердження Єдиного класифікатора житлових будинків залежно від якості житла та наявного інженерного обладнання” від 30.09.1998р. № 215.
15. СНиП 2.08-89* Жилые здания, утв. Постановлением Госстроя СССР от 16.05.1989г. № 78.
16. Сопко В., Завгородній В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: Підручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 260 с.
17. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2007 рік / за ред. Дівель Л.Б. – Кіровоград: ТОВ “Поліграф-сервіс”, 2008. – 514 с.

Публикация посвящена решению проблемы рациональной классификации жилищного фонда в информационных системах предприятий-балансодержателей. Предложена модель многоуровневой классификации, которая предусматривает комплексное распределение объектов жилищного фонда относительно прав собственности и потребительского качества. Обоснована оптимальная последовательность классификации с учетом степени изменчивости отдельных характеристик жилья.

The article is dedicated to the decision of a problem of rational classification of an available housing in information systems of the balance-holders. The model of multilevel classification which provides complex distribution of objects of an available housing concerning the property rights and consumer quality is offered. The optimum sequence of classification is proved in view of a degree of changeability of separate characteristics of habitation.

Групування інформації про житловий фонд для різних потреб управління

Стаття присвячена дослідженню діючих в Україні класифікацій житлового фонду. Систематизовані класифікаційні ознаки житлового фонду та визначена ефективність їх застосування для різних потреб управління. Встановлені основні вимоги до групування об'єктів житлового фонду у інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів.

групування, класифікація, житловий фонд, житло, підприємство-балансоутримувач

Дослідження економічної сутності житлового фонду, його матеріально-речових, ринкових та соціальних характеристик; вивчення механізму взаємовідносин суб'єктів відповідного ринку [2], дозволило встановити певну структурованість ринку житла, тобто наявність на ринку однорідних груп житлового фонду. Кожна із зазначених груп житла потребує адекватного управління.

Таким чином, постає важлива у науковому сенсі проблема – раціональна класифікація житлового фонду для різних потреб управління. Для вирішення зазначеної проблеми необхідно: розглянути існуючі в Україні класифікації житлового фонду; встановити ефективність застосування кожної класифікації для різних потреб управління; визначити найбільш важливі з точки зору управління житловим фондом класифікаційні ознаки.

Аналіз спеціалізованої наукової літератури [1, 3, 7, 13, 17] визначив велику кількість ознак, що пропонуються дослідниками для класифікації наявного житлового фонду. Проте, визначення ефективності застосування тієї чи іншої класифікації для потреб управління житлом у зазначених джерелах не здійснене.

Узагальнення основних класифікацій житлового фонду в Україні, які представлені у наукових працях вітчизняних дослідників, наведено нами у табл. 1.

Таблиця 1 – Класифікація житлового фонду в Україні

Класифікаційна ознака	Види житлового фонду
За формами власності	<ul style="list-style-type: none"> – державний – колективний – комунальний – приватний
За призначенням	<ul style="list-style-type: none"> – загального призначення – соціального призначення – спеціального призначення
У залежності від виду споруджень	<ul style="list-style-type: none"> – жилий – нежилий (допоміжний, службовий, обслуговуючий)
За типами житлових приміщень	<ul style="list-style-type: none"> – індивідуальний дім – окрема квартира – загальна (комунальна) квартира – гуртожиток – будинок-інтернат – дитячий будинок – інше жиле приміщення

За кількістю кімнат у квартирі або будинку	<ul style="list-style-type: none"> – однокімнатні – двокімнатні – трикімнатні – чотирьохкімнатні – і т.д.
За основними ознаками будинків	<ul style="list-style-type: none"> – особливо капітальні будинки (термін служби 150 років) – капітальні будинки (термін служби 125 років) – будинки великопанельні із місцевих будівельних матеріалів (термін служби 100 років) – будинки великопанельні із місцевих дрібноштучних будівельних матеріалів (термін служби 100 років) – будинки із стінами із монолітного шлакобетону (термін служби 70 років) – будинки із стінами полегшеної конструкції (термін служби 30-50 років)
У залежності від поверховості	<ul style="list-style-type: none"> – малоповерхові – середньоповерхові – підвищеної поверховості
У залежності від ступеню благоустрою	<ul style="list-style-type: none"> – житловий фонд з водопроводом – каналізацією – центральним опаленням – газом – гарячим водопостачанням – сміттєпроводом та ін.
У залежності від переваг споживачів житла (маркетинговий підхід)	<ul style="list-style-type: none"> – житло підвищеної комфортності (елітне) – типове житло – житло низьких споживчих якостей (нижчий економ-клас)
У залежності від тривалості та характеру використання	<ul style="list-style-type: none"> – первинне житло (місце постійного проживання) – вторинне житло (заміське житло, яке використовується на протязі обмеженого періоду) – третинне житло (призначене для короткочасного проживання – готелі, мотелі та ін.)
У залежності від містобудівних орієнтирів	<ul style="list-style-type: none"> – будинки «старого» фонду, що збудовані в дореволюційний період – будинки, що збудовані в період 1917-1930-х рр., мало престижні в теперішній час, але що мають високі конструктивно-технологічні характеристики – «сталінські» будинки, що розташовані, як правило, в престижних районах – будинки першого покоління («хрущівки») з заниженими архітектурно-технологічними параметрами – будинки другого покоління, що збудовані у 1970-1980-х рр., коли використовувались більш високі норми та стандарти – сучасні жилі будинки, що мають різні характеристики

Крім наведених у таблиці, використовуються й інші (другорядні) види класифікації житлового фонду, наприклад, у залежності від: середнього розміру однієї квартири, розміру житлової площі, за ступенем зносу, за часом (тривалістю) зведення та ін. Зрозуміло, що в залежності від конкретних потреб управління класифікації можуть бути різними.

Важливою з точки зору управління житловим фондом класифікацією, на нашу думку, є групування житла за формами власності. Чинним Законом України «Про власність» [8] визначені наступні основні форми (права) власності, яким законодавчо забезпечені рівні умови захисту:

- державна;
- колективна;
- приватна.

У межах основних форм власності класифікація житлового фонду деталізується. Наприклад, у складі державного фонду відокремлюються комунальний та загальнодержавний житловий фонд. Колективний житловий фонд розподіляється на фонд колективних та орендних підприємств, господарських товариств, об'єднань недержавних підприємств (асоціацій, корпорацій, концернів), об'єднань громадян (житлово-будівельні кооперативи та житлові кооперативи, товариства співвласників багатоквартирних будинків), релігійних організацій, політичних партій та інших організацій, що не є юридичними особами.

Найбільшу питому вагу серед усіх форм власності займає приватний житловий фонд і його питома вага у загальній структурі зростає. Наприклад, у 1995 році у Кіровоградській області питома вага приватного житлового фонду складала 76,3%, у 2000 році – 84,9%, у 2005 – 93,0%, у 2007 – 95,0% відповідно [16].

Порівнюючи динаміку останніх років, можна сказати, що відбувається поступовий перехід державного житлового фонду в приватний. Це пов'язано, насамперед, з приватизацією державного житлового фонду, яка розпочалася в 1992 році і продовжується у даний час. Приватизація, як суспільний процес, відіграє важливу роль в перерозподілі державного житлового фонду, адже її метою є створення умов для здійснення права громадян на вільний вибір способу задоволення потреб у житлі, залучення громадян до участі в управлінні належним житлом (утриманні та збереженні) та формування ринкових відносин [9].

Варіант класифікації житлового фонду за формами власності наведений також у чинному Житловому Кодексі [5] та, на наш погляд, має ряд суттєвих неточностей та суперечностей щодо розподілу житла за правом власності. У зазначеній класифікації відбувається поєднання в окремі класифікаційні групи неоднорідних за своєю сутністю об'єктів житлового фонду. Наприклад, відомчий фонд та фонд місцевих Рад поєднаний у державний житловий фонд.

Найбільш раціональною з позицій управління житловим фондом вважаємо класифікацію житла, яка наведена у Законі України «Про власність» [8]. Зазначена класифікація житлового фонду за формами власності, на нашу думку, повністю відповідає потребам ефективного управління житловим фондом. Групування житлового фонду за зазначеними ознаками права власності дозволяє:

- забезпечувати розмежування житлового фонду відповідно до форм власності;
- одержувати достовірну інформацію про склад, структуру, рух наявного житлового фонду;
- застосовувати різні методи оцінки для окремих груп житлового фонду;
- розраховувати достовірні показники вартості об'єктів житлового фонду з метою оподаткування при купівлі-продажу майна;
- забезпечувати достовірну оцінку майна при здійсненні заставної діяльності;
- проводити визначення методів та норм зносу окремо по кожній класифікаційній групі тощо.

Наступні види класифікацій, які наведені нижче, стосуються технічних характеристик житлового фонду. Групування житлового фонду за технічними ознаками, на нашу думку, є важливим додатковим елементом для оцінки споживчої якості житла, але не може напряму використовуватись для прийняття окремих управлінських рішень.

У залежності від виду споруджень житловий фонд класифікується на жилий та нежилий (допоміжний, службовий, обслуговуючий). Під окремим спорудженням розуміють будь-яке ізольоване від інших приміщення під одним дахом, що

відокремлене від інших приміщень стінами, що йдуть від основи до покрівлі. До жилих споруджень відносяться спорудження квартирного типу, гуртожитки, дачі для цілодобового проживання.

Таким чином, жилим житловим фондом може бути квартира, яка являє собою площу для проживання, внутрішньоквартирні перегородки (стіни), міжкімнатні двері, шар обробки, штукатурки, фарби, шпалер, а також інженерно-технічні системи. Нежилі спорудження призначені для виробничих, торговельних, адміністративних, комунально-побутових, складських та інших цілей. Прикладом можуть бути коридори, вестибюлі, ліфти, підвали, горища, дахи, сходові клітини та інші невід'ємні елементи будівлі. Питома вага житлових приміщень в загальній сумі житлового фонду складає біля 66%, відповідно на нежилі приміщення приходить 34 % загального житлового фонду.

Проект нового Житлового Кодексу України [6] пропонує ще одну класифікацію житлового фонду в залежності від призначення та розподіляє житло на:

- житловий фонд загального призначення (сукупність житла всіх форм власності, за винятком житлових фондів соціального та спеціального призначення);
- житловий фонд соціального призначення (житло, яке надається громадянам, що потребують соціального захисту і поліпшення житлових умов, і може бути розміщене у житлових будинках незалежно від форми власності (за згодою власника));
- житловий фонд спеціального призначення (житло, яке надається в користування працівникам підприємств, установ та організацій (службове житло, житло, розташоване у військових містечках, гуртожитки, будинки-інтернати тощо) на відповідний строк або за певних умов, визначених договором. До фонду спеціального призначення належить також житло для тимчасового проживання переселених громадян (маневрений житловий фонд) та житло для безпритульних і вимушених переселенців (готелі-притулки)).

Дана класифікація є допоміжною для комплексної характеристики житла, але не може індивідуально вважатись достатньою підставою для прийняття певних управлінських рішень.

За основними ознаками будинків (або в залежності від класу) розрізняють житло 6-ти класів [10]. При цьому, для класифікації використовуються наступні ознаки житла: матеріали стін, товщина стін, матеріали перекриття, висота приміщень, склад інженерного обладнання будинку, термін експлуатації будівлі тощо.

Класи будинків визначаються у відповідності з технічним паспортом будинку та у відповідності з Єдиним класифікатором житлових будинків залежно від якості житла та наявного інженерного обладнання [12].

У даному контексті слід зазначити, що групування житлового фонду за наведеними класами є дуже важливим для ефективної організації статистичного обліку житла. Проте, не можна не зазначити суттєву неточність наведеної класифікації. Ця неточність проявляється у тому, що якість (належність до певного класу) житлового фонду не завжди залежить від висоти стелі, матеріалів стін, терміну корисної експлуатації і т. ін. Ринковий підхід у визначенні класу житла, на нашу думку, значно глибший та залежить від більшої, ніж суто технічні, кількості взаємопов'язаних факторів (зокрема ринкові, екологічні, соціальні фактори тощо).

Класифікація житлового фонду в залежності від поверховості характеризує не тільки структуру житла, але й необхідна для розрахунку експлуатаційних показників, що залежать від поверховості споруджень, а також підвищення поверховості вимагає встановлення певного додаткового обладнання: вантажопасажирських ліфтів, кодових замків, систем сміттєвиведення та ін. Дана класифікація доповнює характеристику

технічних ознак житла та є допоміжною відносно генерування інформації для потреб управління.

У залежності від оснащення будинків елементами благоустрою житловий фонд розподіляється на групи: житловий фонд з водопроводом, каналізацією, центральним опаленням, газом, гарячим водопостачанням, сміттєпроводом та ін. Дана класифікація дає додаткову уяву про умови проживання людей та одночасно являється важливим фактором, що визначає специфіку роботи підприємств-балансоутримувачів. Саме наявність різного інженерного обладнання впливає на роботу згаданих підприємств, для яких необхідно оцінювати фактори ремонтпридатності, наявності дефектів, суму витрат з обслуговування внутрішньобудинкових мереж та приладів, чисельності обслуговуючого персоналу.

Аналіз статистичних даних Кіровоградської області за 2007 рік засвідчив, що водопроводом обладнано у міській місцевості 67,3%, у сільській – 11,6% загального житлового фонду; каналізацією 67,0% та 8,4%; центральним опаленням 68,3% та 24,4%; газом 96,2% та 82,6%; гарячим водопостачанням 50,4% та 2,3%; ваннами 63,8% та 7,1%; підлоговими електроплитами 1,8% та 0,0% відповідно [16].

Процес покращення благоустрою за останні роки продовжується. Так, наприклад, з 1995 року питома вага житла обладнаного водопроводом і каналізацією зросла по міській місцевості на 12,2%, по сільській місцевості – на 3,7%; обладнання житла гарячим водопостачанням зросло на 8,9% та 0,8% відповідно; центральним опаленням оснащено будинків більше на 13,7% та 13,8% відповідно [16].

У класифікації житлового фонду в залежності від містобудівних орієнтирів приймається до уваги віковий критерій забудови та науково-технічний прогрес. Адже зрозуміло, що будинки, збудовані в дореволюційний період мали менше зручностей, ніж сучасні будинки, при забудові яких використовувались більш високі норми та стандарти. Дана класифікація, на нашу думку, тісно пов'язана із класифікацією житла залежно від ступеню благоустрою, адже з часом будинки набували все більше й більше зручностей.

Залежно від типу жилих приміщень та цілей їх використання розрізняють наступні класифікаційні групи житлового фонду: індивідуальні дома, окремі квартири, загальні (комунальні) квартири, гуртожитки, будинки-інтернати, дитячі будинки, інші жилі приміщення. Дана класифікація дещо збігається з класифікацією житлового фонду за призначенням, оскільки в ній є житлові приміщення соціального та спеціального призначення (будинки-інтернат, дитячий будинок, притулки тощо), загального призначення (індивідуальний дім, окрема квартира, загальна (комунальна) квартира, гуртожиток та ін.).

У ході статистичних спостережень житловий фонд класифікується також за кількістю кімнат у квартирі або будинку. Дана класифікація, на наш погляд, є дуже звуженою і неефективною з точки зору управління житловим фондом. Проте, наведена класифікація дає додаткову інформацію щодо вивчення споживчого попиту на окремі об'єкти ринку житла (наприклад, найбільшим попитом серед населення протягом останніх років користуються двокімнатні квартири), а також може використовуватись при складанні планів капітального будівництва (збудови міста, села, селища тощо).

Класифікація житлового фонду в залежності від тривалості та характеру використання, яка розділяє його на первинне, вторинне та третинне, може бути інформативною з точки зору організації таких інформаційних підсистем як статистичний облік та аналіз житла.

На сьогоднішній день в Україні набуває широкого розповсюдження класифікація житлового фонду в залежності від переваг споживачів житла, яке поділяється на: житло підвищеної комфортності (елітне житло), житло стандартної

комфортності (масове житло), житло низької комфортності (соціальне житло), а також аварійний та ветхий житловий фонд. Зазначена класифікація розповсюджена й у міжнародній практиці.

На вітчизняному ринку житла виділяють 8 основних критеріїв елітності:

- місце (територія біля будинку повинна бути з дитячою площадкою, з насадженнями дерев, повинна бути під охороною, гарний вид з вікон, близькість до центру);
- будівельні матеріали, з яких збудований будинок, повинні бути екологічними, будинок повинен мати відповідний дизайнерський архітектурний проект та обмежену кількість квартир;
- наявність сусідів відповідного соціального рівня (статусу);
- відповідне інженерно-технічне забезпечення будинку (супутникове телебачення, система охоронної та пожежної сигналізації, диспетчеризація та ін.);
- відповідна інфраструктура будинку (паркінг, крамниці, сауни, басейни, при чому все повинно бути внутрішньо зачиненим);
- унікальність будинку;
- управління будинком повинно здійснюватись як можна якісніше;
- ціна (як правило головний критерій).

Масове житло передбачає розташування без прив'язки до конкретного району, забудову будинків здійснюють відповідно до сучасних норм та стандартів. Житло низької (обмеженої) споживчої якості (соціальне житло) передбачене для проживання населення з низькою платоспроможністю, воно може бути віддаленим від інфраструктури міста та ін.

У багатьох країнах існують системи бальної оцінки якості та комфортності житла й прилеглих територій. Розроблення таких систем здійснюється з метою встановлення цін на житло, контролю за станом існуючого житлового фонду, виявлення напрямків його покращення. Серед факторів, що впливають на класифікацію житла за якістю та комфортністю, а відповідно і на бальну оцінку житлового фонду, вітчизняні автори виділяють наступні:

- площа (розмір житла; розмір кімнат; індивідуальні приміщення; загальні приміщення; внутрішня організація квартири; комори; приватна відкрита ділянка);
- доступність (зовнішній доступ; розмір транзитних зон; дверні отвори; розміри кімнат; розмір і використання устаткування; інші можливості (наприклад, можливість пересування інвалідів); спеціальні можливості для людей із сенсорними погіршеннями; умова для майбутньої адаптації (гнучкість планування));
- санітарні умови та обладнання (освітлення; телезв'язок; телебачення й радіо; умови для встановлення кухонних приладів; санітарне обладнання; умови зберігання продуктів харчування);
- інженерне обладнання (опалення; холодне та гаряче водопостачання; ефективність використання енергії; вентиляція; якість повітря; інсоляція; акустичні умови);
- безпека (безпечні сходи й перепади рівнів; безпека вікон і засклення; безпека кухні; безпека високотемпературних приладів);
- оточення (щільність забудови; пішохідні та велосипедні шляхи; автомобільна стоянка; зони загального користування; забезпечення приватності; безпека; інші якості оточення) [14].

Наведена класифікація, на наш погляд, дуже наближена до існуючих нормативів та стандартів, визначених такими нормативними документами як «державні будівельні норми» та «будівельні норми та правила». Саме ці документи визначають санітарно-

гігієнічні вимоги до житла, ступінь безпеки, вогнестійкості будинків, вимоги щодо інженерного обладнання, водопостачання і каналізації тощо [4, 15]. Але, на нашу думку, критерії оцінки якості та комфортності житла у зазначеній класифікації носять узагальнений характер, адже кожна будівля має індивідуальні експлуатаційні якості.

Підсумовуючи зазначене, вважаємо, що оскільки житло виступає як специфічний товар, який містить цілий комплекс споживчих якостей, доречно проводити класифікацію житлового фонду узагальнюючи всі його споживчі якості. Узагальнена споживча якість складається з комплексу факторів, які характеризують: елітність, якість і комфортність житла. Вагомими факторами, що визначають споживчу якість житла, на нашу думку, є:

- місцезнаходження (розташування) житла;
- архітектурно-конструктивне рішення будинку;
- соціальні групи користувачів;
- санітарне та інженерно-технічне обладнання будинку;
- рівень безпеки;
- відповідне управління будинком або житловим комплексом.

Аналогічний підхід запропонований й спеціалістами Української будівельної асоціації (УБА) [11]. Фахівцями УБА розроблений класифікатор, згідно якого житло поділяється на декілька класів: соціальне, економ-, бізнес-, преміум-класу та житло Deluxe. Аналізуючи наведений класифікатор та основні параметри, які характеризують окремий об'єкт житлового фонду, слід відмітити його надмірну деталізацію, особливо у частині розмежування житла преміум-класу та класу Deluxe.

Спираючись на реальну структуру вітчизняного ринку житла, варто, на нашу думку, класифікувати житловий фонд на: житло підвищеної споживчої якості (елітне житло), житло стандартної споживчої якості (масове житло), житло низької споживчої якості (соціальне житло), а також аварійний та ветхий житловий фонд.

Маючи відповідну інформацію щодо споживчої якості житла, система управління отримує можливість забезпечувати адекватне: утримання житла; його відновлення, дообладнання, поліпшення, оцінку (переоцінку) тощо.

Між тим, класифікація житлового фонду за споживчою якістю повинна обов'язково суміщатись з розподілом об'єктів житла й за формами власності. Таким чином, у інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів генеруватиметься інформація про об'єкти житла, які комплексно характеризовані за правом власності та споживчою якістю. Володіючи такою комплексною інформацією, система управління може не тільки генерувати ефективні управлінські рішення, а й відповідним чином узгоджувати їх з власниками (співвласниками) житла.

Список літератури

1. Безлюдов А.И. Жилищно-коммунальное хозяйство: проблемы управления. – М.: Стройиздат, 1990. – 280 с.
2. Головченко Н.Ю. Передумови реформування бухгалтерського обліку і аудиту житлового фонду в умовах ринку // Наукові праці КНТУ: Економічні науки, вип. 7. – Кіровоград: КНТУ, 2005. – С.310-315.
3. Гура Н.О. Облік у житлово-комунальному господарстві: теорія і практика. – К.: Знання, 2006. – 351 с.
4. ДБН 360-92* Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень, затв. Наказом Мінінвестбуду від 17.04.1992р. № 44.
5. Житловий кодекс Української РСР, затв. Постановою ВР від 30.06.1983р. № 5465-X.
6. Житловий кодекс України, проект // www.djkg.gov.ua
7. Житло: проблеми та перспективи. Наукове видання / Манцевич Ю.М. – К.: Профі, 2004. – 360 с.
8. Закон України «Про власність» від 07.02.1991р. № 697-XII.
9. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19.06.1992р. № 2482-XII.

10. Інструкція «Щодо заповнення державного статистичного спостереження» за формою № 1-житлфонд (річна) «Житловий фонд», затв. Наказом Держкомстату України від 30.04.2004р. № 257.
11. Класифікація житла – СОЦІАЛЬНЕ ЖИТЛО // http://ukr-ba.com.ua/docum_id.php?m=3&id=32 (33, 34)
12. Наказ Держбуду України «Про затвердження Єдиного класифікатора житлових будинків залежно від якості житла та наявного інженерного обладнання» від 30.09.1998р. № 215.
13. Организация управления коммунальным хозяйством крупного города /А.С. Садыков, В.А. Смирнов, В.А. Минасян. – М.: Стройиздат, 1987. – 176 с.
14. Основні принципи нормування та стандартизації житла у країнах світу/ Г.В. Літошенко // <http://architecture.pochta.ru/stat1.html.i>
15. СНиП 2.08-89* Жилые здания, утв. Постановлением Госстроя СССР от 16.05.1989г. № 78.
16. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2007 рік / за ред. Дівель Л.Б. – Кіровоград: ТОВ «Поліграф-сервіс», 2008. – 514 с.
17. Титяев В.И., Кислощев А.Г. Организация управления и планирования жилищно-коммунального хозяйства. – Харьков: Вища школа, 1980. – 120 с.

Стаття посвящена дослідженню класифікацій жилищного фонду, діючих в Україні. Систематизовані класифікаційні ознаки жилищного фонду і визначено ефективність їх застосування для різних цілей управління. Встановлено основні вимоги до групування об'єктів жилищного фонду в інформаційних системах підприємств-балансодержателів.

The article is dedicated to research of classifications of the available housing in Ukraine. Classification attributes of an available housing are systematized and efficiency of their application for the different purposes of management is determined. The basic requirements to grouping of objects of an available housing in information systems of the housing holding enterprises are established.

УДК 519.22:336.71

О.С. Доценко, доц., канд. екон. наук, О.Г. Кравченко, старший викладач
Севастопольський національний технічний університет

Способи оцінювання надійності банківської діяльності

Запропоновано методи оцінювання надійності комерційних банків, що дозволяє створювати умови для формування сталої банківської системи в Україні.
комерційні банки, рейтинг, комплексне оцінювання, банківська система, ризик, політики, кластер

У сучасних умовах економічної та соціально-політичної нестабільності в Україні дедалі більшої актуальності набуває проблема вибору найбільш надійного банку. Надійність і стійкість усієї банківської системи залежить від надійності кожної банківської установи. Критеріями стійкості банку в умовах загальноекономічних і соціальних потрясінь є: стабільність банку з погляду на показники його основної діяльності (у тому числі прибутки, активи, капітал тощо); ефективність роботи банку; імідж банку; ринкова конкурентоспроможність банку; виконання банком нормативних показників і вимог, встановлюваних Національним банком; стабільно висока якість задоволення банком потреб клієнтів у послугах і капіталі. Все це характеризує банк як надійну установу, тобто таку, яка є достатньо стійкою до змін на фінансовому ринку. Аби оцінити фінансовий стан (рейтинг) конкретного банку в банківській системі з погляду на стійкість, необхідно порівняти показники надійності цього банку з показниками надійності інших банків системи. Для розв'язання такої задачі необхідно

володіти всім обсягом даних про систему існуючих банків, що досить складно зробити в умовах конфіденційності певної інформації.

В отриманні рейтингової оцінки зацікавлено декілька груп учасників фінансового ринку: клієнти банків – юридичні та фізичні особи; органи банківського нагляду. Зацікавленість банків полягає в отриманні додаткової інформації, що дозволяє визначати фінансове становище банків-контрагентів, встановлювати ліміти при міжбанківському кредитуванні в межах однієї або близьких рейтингових груп, оцінювати результати своєї діяльності і визначати стратегію розвитку. Клієнтів банку (власників різноманітних рахунків, депозитів, вкладів) цікавлять умови розміщення коштів, надійність їх повернення і своєчасна виплата відсотків. Спеціалістам органів банківського нагляду рейтинги дозволяють отримувати додаткові відомості як про становище конкретного банку всередині банківської системи, так і про динаміку і напрями розвитку системи загалом.

Рейтинги є найбільш доцільним інструментом оцінювання такого важливого для банківської діяльності явища як ризик, тобто загроза втрати банком частини його ресурсів, недоотримання банком доходів або здійснення додаткових витрат у результаті проведення фінансових операцій. Найчастіше значення рейтингових оцінок банків використовується як своєрідний «світлофор» при ухваленні економічного рішення – певному значенню рейтингу як правило відповідатиме конкретна дія: видача кредиту, збільшення або зменшення процентної ставки тощо.

Беручи до уваги всі фактори впливу на кредитну установу як на важливий суб'єкт економіки, можна зробити висновок, що в підтриманні надійності банку зацікавлений не лише він сам, а й банківська система країни загалом. Процес регулювання знаходиться в центрі управлінської діяльності центральних банків фактично всіх розвинутих країн. Тому надання рейтингів надійності вітчизняних банківських установ значною мірою сприяє інформаційній прозорості банківської системи.

На сьогоднішній день проблемою оцінювання надійності комерційних установ (визначення місцезнаходження або позиції банку в сукупності інших банків) займаються багато економістів. В основу цієї думки покладено уявлення про рангові коефіцієнти кореляції, докладно розглянуті на початку XX ст. К.Спірменом і М.Кенделом [1, С.245]. Так, А.В.Суворов, А.С.Незнамова, О.Б.Нестеренко підкреслюють, що оцінка надійності банку може бути результатом комплексного аналізу банківської системи загалом [2, 3, 4]. В.Вітлинський і О.Пернарівський визначають головну умову рейтингу – зорієнтувати усіх потенційних користувачів у ситуації, що склалася в системі комерційних банків [5]. О.Лаврушин і Ю.Агапов, підсумовуючи результати спостережень і аналізуючи діяльність банківських установ, стверджують, що задача визначення рейтингу полягає не в тому, аби розставити банки у шеренгу «за зростом», а в об'єктивному оцінюванні стану як великого, так і малого банку [6]. Багато хто з вітчизняних науковців, зокрема, В.А.Ющенко, В.К.Галицин, И.В.Бушуєва, Т.В.Осипенко й інші, у своїх роботах вирішують проблему мінімізації банківських ризиків [7]. Вони використовують методи оцінювання ризиків (метод експертних оцінок, аналітичний, статистичний, комплексний). Крім того, спеціалістами розроблено велику кількість рейтингових методик, основаних на елементарних і аналітичних статистичних прийомах при розрахунку оціночних показників фінансового стану банку.

Проте у зв'язку зі специфікою (частою непередбаченістю і нестабільністю) сучасної ринкової економіки не існує методик, які повністю гарантують відбір найбільш надійних і ефективних банків. До того ж, більшість суб'єктів фінансового ринку не мають можливості користуватися закритою інформацією установ

банківського нагляду. Втім чимала кількість рейтингів, що відкрито публікуються, не претендує на характеристику надійності фінансового стану банку, оскільки ці рейтинги зазвичай або оцінюють окремі показники діяльності банків (наприклад, величину активів банку, величину банківського капіталу, величину вкладів населення тощо), або взагалі оперують нефінансовими показниками (кількість публікацій про банк у пресі й інші характеристики, пов'язані з іміджем банку). Через надзвичайну простоту складання подібних рейтингів претензії до їхньої якості можуть виникнути тільки у зв'язку з неакуратним і неповним підбором інформації. Тому необхідно використовувати такі рейтинги банків або типологій груп банків, які ґрунтуються на офіційній звітності і побудовані на основі статистичного аналізу. Використання статистичного інструментарію, зокрема, відносних величин, багатомірних угруповань, характеристик динамічних рядів, факторних моделей, порівнянь і тому подібного дозволяє на науковій основі оперативно оцінити діяльність комерційного банку і надати достовірні висновки щодо рівня його надійності і ефективності. Це стає можливим лише при створенні власної методики оцінювання надійності фінансової установи.

Метою статті є вдосконалення методів оцінювання банківської діяльності на основі відкритої та доступної інформації. Для цього було сформовано, розраховано і порівняно з нормативними шість показників надійності кожного банку з досліджуваної сукупності. Далі було складено типологію груп банків з використанням модифікованого кластерного аналізу. Сутність цього методу полягає у представленні параметрів діяльності кожного банку у вигляді окремих векторів у n-мірному просторі та визначенні взаємних напрямків цих векторів.

Для оцінювання політики комерційних банків з погляду на їхню здатність зберігати на заданому рівні свої суттєві риси протягом фіксованого проміжку часу і за певних умов запропоновано розраховувати шість величин, що оптимально характеризують надійність кожної кредитно-фінансової установи (табл. 1).

Таблиця 1 – Інформаційно-статистичні характеристики надійності банку

Характеристика	Формула для розрахунку		Норматив характеристики
	Чисельник	знаменник	
K1	-	-	Понад 2500 – найбільш великі банки Від 1300 до 2500 – великі. Від 400 до 1300 – середні банки Нижче 400 – дрібні банки. (за даними класифікації НБУ на 2004 р.)
K2	Власний капітал	Статутний капітал	Не менше 1,25
K3	Власний капітал	Зобов'язання банку	Не менше 0,04
K4	Високоліквідні активи	Зобов'язання банку	Не менше 0,15
K5	Активи	Кредити юридичним і фізичним особам	Не менше 1,25
K6	Фінансовий результат	Активи	Менше 0 – банк працює зі збитками. Від 0 до 0,0075 – низька рентабельність. Від 0,0075 до 0,015 – достатня рентабельність.

Дані для розрахунків завжди відкрито публікуються на офіційних сайтах АУБ і НБУ [8, 9]. Оцінювання надійності 71 комерційних банків України проводилося станом на 1 квартал 2004 р., 1 квартал 2005 р., 1 квартал 2006 р. (табл. 2). Цей проміжок часу є найбільш цікавим при дослідженні банківської діяльності, оскільки він характеризується кризою в банківській сфері, пов'язаною з політичними баталіями в країні в 2004 р., і поступовим виходом з неї.

Таблиця 2 – Оцінювання надійності банків

Ненадійні показники	Кількість банків		
	1 кв.2004 р.	1 кв.2005 р.	1 кв. 2006 р.
0 показників	12	18	10
1 показник	21	24	33
2 показники	22	19	17
3 показники	12	9	9
4 показники	3	1	2
5 показників	-	-	-
6 показників	-	-	-

За результатами аналізу було складено типологію груп банків, яка відрізняється від класичних рейтингів, оскільки тут немає однозначного присвоєння місця в сукупності певному банку (банк лише може належати до певної групи, що має свій порядковий номер, який і характеризує цей банк як стійку або нестійку фінансову установу (табл. 3).

У результаті проведеного дослідження стає очевидним величезний вплив зовнішніх факторів на принципи роботи банківських організацій. Встановлено відсутність чітких залежностей між політиками банків та їхньою надійністю протягом часу.

Таблиця 3 - Типологія груп банків України

Місце групи	Кількість ненадійних показників	Оцінка надійності
1	0 (рентабельність активів достатня)	помірно ризикова політика
2	0 (рентабельність активів висока)	
3	1	ризикова політика
4	2	
5	3	високоризикова політика

Наявність високих значень показників діяльності (таких як у банків-гігантів «Приватбанк», «Райффайзен Банк Аваль») не гарантує їхню абсолютну надійність («Приватбанк» не був надійним за К6 у першому кварталі 2004 р.; «Райффайзен Банк Аваль» не був надійним за К6 у першому кварталі 2005 р., у першому кварталі 2006 р., а також не був надійним за К6 і за К2 у першому кварталі 2004 р.). Натомість, банк може бути невеликим (розмір активів від 400 до 1300 млн. грн.), але постійно бути надійним за досліджуваними показниками (наприклад, «Сітібанк Україна», який в усіх трьох кварталах належав до надійних банків). З часом відбувається зростання кількості банків, ненадійних лише за одним показником (більшість з них за показником К6 – рентабельність активів). Це може бути пов'язано з консервативною позиковою та інвестиційною політикою, а також з високими операційними витратами комерційних банків. Зростання кількості банків, ненадійних за одним показником, пояснюється тим, що протягом часу банківські установи нарощують свої активи, що дозволяє їм з дрібніших переходити до середніх і великих (за класифікацією НБУ). А це, в свою чергу, підвищує надійність банків за величиною активів.

Банки, що мають три і більше досліджуваних показника, які перевищують критичні, належать до ненадійних банківських установ. З ненадійних банків 2005 р. вдалося вибратися банку «Діамант» (він став ненадійним лише за К2). З ненадійних банків 2004 р. вдалося вибратися банкам «Славутич» (К1, К6), «Капітал» (К1, К6), «Міжнародний комерційний банк» (К6), «Факторіал-банк» (К6), «Аркада» (К5). Утім наприкінці 2005 р. ненадійними стали банки «Трансбанк» (К1, К5, К6), «Реал-банк» (К1, К2, К6), «Прикарпаття» (К1, К5, К6), «Полікомбанк» (К1, К5, К6), «Східно-промисловий» (К1, К2, К5).

Комерційних банків, що були абсолютно надійними за досліджуваними характеристиками надійності, дуже небагато: 1 – у першому кварталі 2004 р., 9 – у першому кварталі 2005 р. і 6 – у першому кварталі 2006 р. Згідно з розрахованими значеннями, вони мали достатню рентабельність активів, а це свідчить, що діяльність банку є ефективною і він не вдається до дуже великого ризику. Але в інших випадках, коли рентабельність активів є високою, можливо, що банки вдаються до значно більшого ризику, пов'язаного з високими ставками доходу від активів, що уможливорює потенційно великі втрати (тобто ці банки також є достатньо надійними, але до них треба ставитися з більшою обережністю).

Повністю ненадійних банків за всіма шістьма досліджуваними показниками не виявлено. Крім цього, не виявлено банків, які були б ненадійними за показником КЗ – платоспроможність, що свідчить про здатність банків відповідати по своїх зобов'язаннях.

Досить рідко зустрічаються банки з коефіцієнтом поточної ліквідності К4, нижчим за критичне значення, що свідчить про здатність банків розплатитися по поточним зобов'язанням навіть за несприятливої кон'юнктури фінансових ринків. Так, з-серед банків, що були ненадійними за цим показником на перший квартал 2004 р. («Укрсиббанк», «Укрінбанк», «Укрпромбанк», «Міжнародний комерційний банк», «Енергобанк», «Морський»), до першого кварталу 2006 р. ненадійним залишився тільки «Укрпромбанк». Усі інші змінювали свою політику. З метою більш детального вивчення динаміки результатів діяльності банків України було запропоновано об'єднати банки в кластери на підставі міри схожості – кута нахилу φ між кортежами (векторною інтерпретацією зважених показників діяльності банківських установ) (табл. 4), яка визначає напрямом (близькість) політик досліджуваних банків за формулою:

$$\cos\varphi = \frac{M_{11}(\vec{x}^{(1)}, \vec{x}^{(2)})}{\sqrt{M_2(\vec{x}^{(1)}) \cdot M_2(\vec{x}^{(2)})}}, \quad (1)$$

де M_{11} і M_2 – змішані початкові моменти другого порядку (коваріаційні моменти),

$\cos \varphi$ – коефіцієнт коваріації,

φ – кут нахилу між показниками діяльності і-го банку і базисного «Райффайзен Банк Аваль» на 01.01.04, представленими у вигляді векторів $\vec{x}^{(1)}$ і $\vec{x}^{(2)}$.

Таблиця 4.- Ступінь статистичного зв'язку між кортежами

φ	$\cos \varphi$	Характер зв'язку	Політики банків
$ \varphi < 60^\circ$	$0,5 < \cos\varphi \leq 1$	сильна, пряма	близькі
$120^\circ < \varphi < 240^\circ$	$-1 \leq \cos\varphi < -0,5$	сильна, обернена	протилежні
$60^\circ \leq \varphi \leq 120^\circ$	$-0,5 \leq \cos\varphi \leq 0,5$	слаба	індиферентні

У нашому випадку всі банки досліджуваної сукупності характеризуються десятима показниками – скалярами: активами (X1), зобов'язаннями (X2), кредитно-інвестиційним портфелем (X3), кредитами юридичним (X4) і фізичним (X5) особам, власним капіталом (X6), статутним капіталом (X7), депозитами фізичних (X8) і юридичних (X9) осіб, фінансовим результатом (X10)).

На завершення зазначимо, що за результатами дослідження принципів діяльності банків України було складено таблицю, де відображено кількісні співвідношення між банками за групами і підгрупами, визначено склад надійних банків за кожним напрямком. Дані представлено в динаміці (табл. 5).

Висновки. Методологічні підходи до аналізу діяльності банків значною мірою ґрунтуються на застосуванні елементарних статистичних методів. Проте неточність цих розрахунків, яка часто приводить до неправильних прогнозних значень, помилкова оцінка роботи банків і, як наслідок, недостатня оцінка їхньої надійності і стійкості є проблемою як для самого банку, так і для його клієнтів. Проведене дослідження показало, що використання сучасних методів комплексного аналізу принципів роботи банків дає більшу кількість об'єктивної і точної інформації про стан досліджуваного явища. Запропоновані способи оцінювання банківської діяльності ґрунтуються тільки на інформації, що є відкритою і доступною як для самих банків, так і для клієнтів, що активно працюють з банківськими структурами. Це дозволяє не лише достовірно оцінювати стійкість кредитно-фінансової установи в умовах постійних змін економічної і соціально-політичної ситуації в країні, а й отримувати оперативну інформацію про принципи роботи банків.

Таблиця 5 - Динаміка результатів діяльності банків України

Період		01.01.04		01.01.05		01.12.05	
Політика банків (відносно до «Райффайзен Банк Авалю» на 01.01.04)		Кількість банків		Кількість банків		Кількість банків	
		Усього	Частка надійних, %	Усього	Частка надійних, %	Усього	Частка надійних, %
близька		26	26,9	30	40,0	29	17,2
індиферентна		5	80,0	2	100,0	1	100,0
протилежна		40	2,5	39	7,7	41	9,8
Активи (млн.грн)	понад 2500	9	11,1	9	22,2	15	13,3
	від 1300 до 2500	5	40,0	12	50,0	14	21,4
	від 400 до 1300	24	37,5	19	42,0	21	23,8
	менше 400	33	-	31	-	21	-

Список літератури

1. Ефимова М.Р. общая теория статистики: Учебник. Изд.2-е, испр. и доп. – М.:ИНФРА – М, 2000. – 416 с.
2. Суворов А.В. Сравнительный анализ показателей и рейтинги коммерческих банков // Финансы и кредит. – 2000. – №10 (70). – С.32-35.
3. Незнамова А.С. Статистико-економічний аналіз рейтингових систем комерційних банків: Дис. канд. екон. наук: 08.03.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. –192с.
4. Нестеренко О.Б. Надежность коммерческого банка и факторы, ее определяющие // Деньги и кредит. – 2001. – №10. – С.38-40.
5. Вітлінський В., Пернарівський О. Определение рейтинга банка внутри выборки // Вестник НБУ. – 1999. – №2. – С. 61-62.
6. Лаврушин О., Агапов Ю. Благополучный баланс банка не гарантирует его надежность // Финансовые известия. – Г., 1993. – №27. – С. 4-7.
7. Ющенко В., Міщенко В. Управління валютними ризиками. – К.: Знання, 1998. – 444 с.
8. Национальный банк Украины. – Режим доступа: [http:// www.bank.gov.ua / Statist / index.htm](http://www.bank.gov.ua/Statist/index.htm), 04.01.08.
9. Официальный сайт Ассоциации Украинских банков – Режим доступа [http:// www.aub.com.ua / home / portal / default.asp](http://www.aub.com.ua/home/portal/default.asp) Monday, 16 May 2008 15.10.00.

Предлагаются методы оценивания надежности коммерческих банков, что позволяет создавать условия для формирования устойчивой банковской системы в Украине.

Methods are proposed to evaluate reliability of commercial banks, which allows to set up conditions for building up stable banking system in Ukraine.

Підвищення ролі фінансового контролю на сучасному етапі розвитку економіки України

Розглянуто теоретичні засади та сутність фінансового контролю в Україні, а також визначено шляхи підвищення ролі фінансового контролю на сучасному етапі розвитку національної економіки.
фінансовий контроль, функції контролю, органи контролю, система контролю

Зміни, що сталися протягом останніх років в економіці та фінансових відносинах України, впровадження нових принципів господарювання на основі ринкових відносин, розвиток ділової ініціативи і підприємництва потребують докорінної перебудови управлінських функцій держави, у тому числі контрольних. Виходячи з реальної дійсності, питання фінансового контролю є актуальним у наш час. Адже реформування народного господарства неможливе без фінансової дисципліни, що може бути забезпечене саме фінансовим контролем.

Недооцінка ролі фінансового контролю призводить до значних порушень і зловживань у сфері фінансових відносин у державі, що і спостерігається в останні роки. Україну у світовому співтоваристві сприймають як країну, яка має високий рівень корупції. Цей фактор є одним із наслідків недосконалості контролю з боку держави, в тому числі і фінансового контролю.

Актуальність теми фінансового контролю полягає у необхідності створення досконалої системи фінансового контролю в Україні для забезпечення фінансової дисципліни під час проведення реформування народного господарства, що може стати запорукою ефективності намічених реформ у державі.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання фінансового контролю досліджувалось багатьма науковцями, такими як: Бутинець Ф.Ф., Василик О.Д., Кириленко О.П., Калюга Є.В., Стефанюк І.Б., Шевчук В.О., даній темі присвятили чимало своїх статей і видань. Взагалі ступінь вивчення теми фінансового контролю в Україні ще не досить високий, деякі питання висвітлені неповно і мають неоднозначне трактування.

Мета дослідження. Висвітлення сутності фінансового контролю та визначення шляхів підвищення ролі фінансового контролю на сучасному етапі розвитку економіки України.

Предметом дослідження роботи є фінансовий контроль як елемент системи управління фінансами.

Виклад основного матеріалу. В побудові нової економічної системи в Україні одне з провідних місць належить фінансовій сфері. Викликано це тим, що на базі фінансів і управління ними формуються відносини між усіма суб'єктами економіки.

Оскільки кінцевим призначенням фінансових ресурсів є забезпечення розширеного відтворення і задоволення суспільних інтересів та потреб, то кожний громадянин і держава в цілому надзвичайно зацікавлені в їх ефективному використанні. Звідси об'єктивно виникає потреба в управлінні фінансовими ресурсами (які виражають суть фінансів), а відтак і фінансового контролю.[7]

Метою фінансового контролю, перш за все, є зміцнення фінансової дисципліни, забезпечення економії матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також повного,

своєчасного та доцільного використання грошових коштів у суспільстві для досягнення ефективного результату. Зміст фінансового контролю визначається фінансовою діяльністю держави, складовою частиною якої він є. Забезпечити своєчасне, найбільш ефективне, повне збирання грошових коштів, сприяти їх збільшенню, допомогти знайти нові джерела доходів – у цьому завдання і одне з основних призначень фінансового контролю. Не менш важливе завдання стоїть перед фінансовим контролем при розподілі коштів, їх раціональному, доцільному, найбільш ефективному та економному використанні. [8] Порівняно з іншими складниками управлінської системи контроль посідає центральне місце серед функцій менеджменту і відіграє інтегруючу роль, оскільки є, з одного боку, результатом прогнозування та обліку, з другого – передумовою аналізу та регулювання фінансових і грошово-кредитних процесів. [11]

Фінансовий контроль є засобом розв’язання проблеми фінансової безпеки, оскільки він може відвернути підрив: [10]

- фінансового суверенітету держави;
- цілісності фінансового простору;
- єдності фінансової політики і фінансового механізму.

Отже, фінансовий контроль є важливим елементом управлінської діяльності, організаційного керівництва, однією із форм втілення у життя прийнятих державними і недержавними органами рішень.[5] Різні погляди на поняття і суть фінансового контролю мають і сучасні дослідники. Так, О.Д.Василик трактує фінансовий контроль як функцію управління, яка включає сукупність спостережень, перевірок за діяльністю об’єкта управління з метою оцінки обґрунтованості й ефективності прийняття рішень і результатів їх виконання. [1]

За О.П.Кириленко, фінансовий контроль – це один з елементів управління фінансами; особлива діяльність по перевірці правильності вартісного розподілу валового національного продукту, утворення і витрачання фондів грошових коштів.

Є.В. Калюга у своїй монографії «Фінансово-господарський контроль у системі управління» стверджує, що фінансовий контроль ґрунтується на використанні контрольної функції фінансів і виступає як один із проявів її важливого значення в розширеному відтворенні. Фінансовий контроль являє собою діяльність державних і громадських органів, спрямовану на перевірку обґрунтованості процесів формування та раціонального використання коштів з метою встановлення вірогідності, законності й доцільності операцій. [7]

Воронова Л.К. пропонує таке визначення фінансового контролю: «...фінансовий контроль – це діяльність державних органів і недержавних організацій по забезпеченню законності, фінансової дисципліни і доцільності при мобілізації, розподілі і використанні грошових коштів і зв’язаних з цим матеріальних цінностей».

Основною вимогою реформування системи фінансового контролю в Україні повинна бути її адекватність сучасним вимогам, тобто відповідність кожного з елементів системи визначеним параметрам суспільно-господарського розвитку. При цьому досить важливу роль в удосконаленні відіграє модифікація контрольних дій, оскільки вони віддзеркалюють методологічний аспект контролю.

Розв’язання проблеми підвищення ефективності державного фінансового контролю слід здійснювати на засадах системного підходу, а саме:

- фінансовий контроль мусить розглядатися як важливий елемент загальнодержавного контролю, який у свою чергу є складовою системи суспільного контролю;
- у процесі удосконалення фінансового контролю повинні враховуватися принципи такої структуризації контролю в суспільстві, яка означає необхідність

розгортання взаємодії системи фінансового контролю із контролюючими органами місцевого самоврядування;

- доповнення фінансового контролю, виконавцями якого є органи державної влади та місцевого самоврядування, незалежним фінансовим контролем, який здійснюють аудитори та аудиторські фірми;

- дотримання субординації при побудові органів фінансового контролю в структурі загальнодержавних контролюючих інституцій. [10]

Виходячи із вищезазначеного, можна сформулювати основні напрямки підвищення ролі фінансового контролю.

Визначити поняття «система контролю», складові якої мають бути взаємопов'язаними і діяти як єдиний організм на всіх етапах діяльності державних органів, включаючи й аудиторську діяльність.

Основні положення фінансового контролю (статус, компетенцію головних органів, їх систему) доцільно закріпити конституційно з урахуванням принципу розподілу законодавчої, виконавчої влади та особливостей державного устрою країни.

Закріпити у спеціальній статті Конституції України поняття державного контролю і визначити, які державні органи влади та посадові особи користуються правом контролю, в яких сферах і яким чином вони його здійснюють.

Визначити в спеціальному Законі «Про фінансовий контроль в Україні» основи державної системи контролю, права та обов'язки органів державної влади і управління, органів місцевого самоуправління підприємств, організацій, установ, посадових осіб і громадян, структуру та організацію державної системи контролю.

Ми вважаємо за потрібне та приєднуємося до думки науковців, щодо основних завдань, які потрібно вирішити на законодавчому рівні, пов'язані з матеріально-технічним і соціальним забезпеченням працівників контролюючого апарату, стимулюванням праці та відповідно фізичним захистом.

Створити відповідну нормативно-правову, методологічну й інформаційну базу державного фінансового контролю із застосуванням сучасної технології контролю.

Наділити Головне контрольне управління Президента України функціями найвищого органу державного фінансового контролю з визначенням його статусу, місця, структури, компетенції, функцій, прав та обов'язків працівників. [2]

Посилити вимоги до контролю за власністю держави, аналогічних основам державного контролю у сфері фінансів. [6]

Удосконалити статистичну звітність про роботу відомчого контролю та структуру його органів. [4]

Для України, яка стала на шлях побудови правової демократичної держави з ринковою економікою, з метою недопущення паралелізму та дублювання в діяльності контролюючих органів усіх рівнів особливої актуальності набуває розвиток інформаційної бази у сфері здійснення контролю. Саме про створення інформаційної бази державного фінансового контролю йдеться й в Указі Президента України «Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи». І саме ця інформаційна база має відіграти значну роль у підвищенні ефективності державного фінансового контролю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фінансовий контроль держави – одна з найважливіших функцій державного управління, спрямована на виявлення відхилень від прийнятих стандартів законності, доцільності й ефективності управління фінансовими ресурсами та іншою державною власністю, а за наявності таких відхилень – на своєчасне вжиття відповідних коригувальних і запобіжних заходів. Від ефективності державного фінансового контролю залежить економічне і не меншою мірою політичне благополуччя нації.

Безумовно, коли Україна стоїть на шляху ринкових відносин, не можна недооцінювати роль фінансового контролю держави, яка полягає в забезпеченні фінансової дисципліни. Необхідно пам'ятати, що фінансовий контроль – це один із способів наповнення державного бюджету, що є важливим для такої країни як наша. Це також інструмент боротьби зі злочинами у сфері фінансових відносин, спосіб збереження державного майна і коштів, що особливо актуально останнім часом в Україні.

Аналіз стану фінансового контролю в Україні дозволив виявити ряд проблем у цій сфері, що спричиняють динамічний ріст кількості фінансових порушень у державі з кожним роком. Для підвищення ролі фінансового контролю в Україні, вирішення основних проблем у державі, що пов'язані з цим питанням необхідно реформування системи фінансового контролю шляхом таких основних напрямів:

- прийняття Закону України «Про фінансовий контроль»;
- створення необхідних умов для здійснення незалежного контролю за використанням фінансових ресурсів у державі;
- впровадження нової інформаційної системи, яка б забезпечила обмін необхідною інформацією між контрольними органами у державі;
- вирішити на законодавчому рівні питання, пов'язані з матеріальним забезпеченням працівників контролюючих органів.

Вирішення основних проблем може бути досягнуте лише завдяки розробленій стратегії удосконалення, яка повинна відповідати вимогам сучасності та спиратися на прийняті у всьому світі норми. Реформування контрольних функцій держави та досягнення їх ефективності дасть імпульс українській економіці для підвищення матеріального благополуччя усього народу України.

Список літератури

1. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
2. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія – Київ: Ельга, Ніка-центр, 2002. – С.320.
3. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов. // под ред Дробозиной Л.А., - Москва: ЮНИТИ, 2003.-С.479.
4. Дорош Н.І. Державний фінансовий контроль: зарубіжний досвід і шляхи вдосконалення. //Фінанси України. – 2001. -С.47.
5. Каленський М.М. Удосконалення фінансового контролю за витратами бюджетних коштів. // Фінанси України. – 2001. - С.65.
6. Калюга Є.В. Сучасний стан відомчого контролю та шляхи його реформування. // Вісник податкової служби України. – 2002. - №20 - С.43.
7. Мельничук В.Г. Фінансовий контроль в системі державного управління. // Банківська справа. – 2002. - №2 -С.26.
8. Стефанюк І.Б. Державне управління і фінансовий контроль в умовах ринку. //Фінанси України. – 2004 №8. - С.76.
9. Фещенко Л. Функціональна структура системи державного фінансового контролю в Україні. // Банківська справа – 2001. - №1. -С.12.
10. Шевчук В.О. Становлення та розвиток системи державного фінансового контролю в Україні. // Фінанси України. – 2003. - С.19.
11. Шевчук В.О. Макроекономічний контроль фінансового та банківського секторів національного господарства України. // Вісник НБУ. – 2006. - С.15.

Рассмотрены теоретические аспекты и суть финансового контроля в Украине, а также определены пути повышения роли финансового контроля на современном этапе развития национальной экономики.

In this article examine and theoretical aspects and essence of the financial of control in Ukraine are considered, and also ways of increase of a role of the financial control at the present stage of development of national economy.

Рух фермерського капіталу, як інвестиційної складової

У статті розглядається процес руху фермерського капіталу. Розкривається склад фермерського капіталу.

фермерське господарство, фермерський капітал, земельний капітал, сукупний капітал, людський капітал

Економіка аграрного сектору України протягом останніх років характеризується підвищенням ділової активності, зміцненням фінансової і платіжної дисципліни. Вже усвідомлено, що фермерські господарства є однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом вирішення продовольчої проблеми суспільства і в цілому є фактором забезпечення соціально-політичної стабільності нашої країни. Підтримка розвитку підприємницької діяльності фермерських господарств є необхідною умовою на шляху розвитку сільського господарства в Україні.

Фермерський сектор поки що не став одним із основних напрямів сільськогосподарського виробництва. Для цього фермерським господарствам, потрібен відповідний потенціал у вигляді інвестицій, інновацій, сучасних технологій, кваліфікованих фахівців, ефективних систем менеджменту і маркетингу, тощо. Зменшення інвестиційної активності, у свою чергу скорочує інвестиційні ресурси держави і власні джерела інвестування суб'єктів господарювання. Однак процес формування та руху фермерського капіталу, як інвестиційної складової, досліджено недостатньо. У зв'язку з цим у статті рух фермерського капіталу розглядається з точки зору формування та забезпечення інвестицій.

Проблеми, пов'язані із фермерським капіталом та інвестиціями, інвестиційними складовими фермерських господарств, залишаються вивчені недостатньо. Вивченню методологічних аспектів руху капіталу, інвестиційних складових, ефективності інвестицій, стратегії інвестиційного розвитку присвячені праці вітчизняних вчених: І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, О.М. Онищенко, В.Я. Месель-Веселяка, М.І. Кісіля, М.М. Кропивка, М.Г. Лобаса, М.В. Зубця, В.В. Зіновчука, Л.М. Анічина, І.М. Брюховецького, В.П. Мартянова, М.Й. Маліка, Л.Ю. Мельника, П.М. Макаренка, Л.О. Мармуль, В.П. Ситника, О.В. Крисального, В.В. Липчука, В.Й. Шияна, М.Ф. Соловійова, О.В. Ульяновченка, В.К. Горкавого, В.І. Перебийніса, А.В. Македонського та інших дослідників.

Основними завданнями даної статті є:

- розкрити процес формування фермерського капіталу, його складових та його руху в процесі функціонування фермерських господарств;
- охарактеризувати фермерський капітал, як складову інвестиційного розвитку фермерських господарств.

Діяльність фермерських господарств потребує певних витрат у формі інвестицій в основний та оборотний капітал, але кожен власник прагне в процесі своєї діяльності мінімізувати витрати та збільшити прибутки. Всі результати діяльності відносно витрат можна охарактеризувати з точки зору їх ефективності.

Як результат інвестиційної діяльності показник ефективності орієнтується на збільшення ефекту при зменшенні витрат господарства. У фермерських господарствах такими витратами можуть бути грошові кошти, продукція, запаси матеріалів та сировини і т.п. Більшість фермерських господарств Кіровоградської області займається рослинництвом.

Процес руху грошових коштів у рослинництві, при вирощуванні сільськогосподарської продукції, проходить ряд етапів (рис. 1):

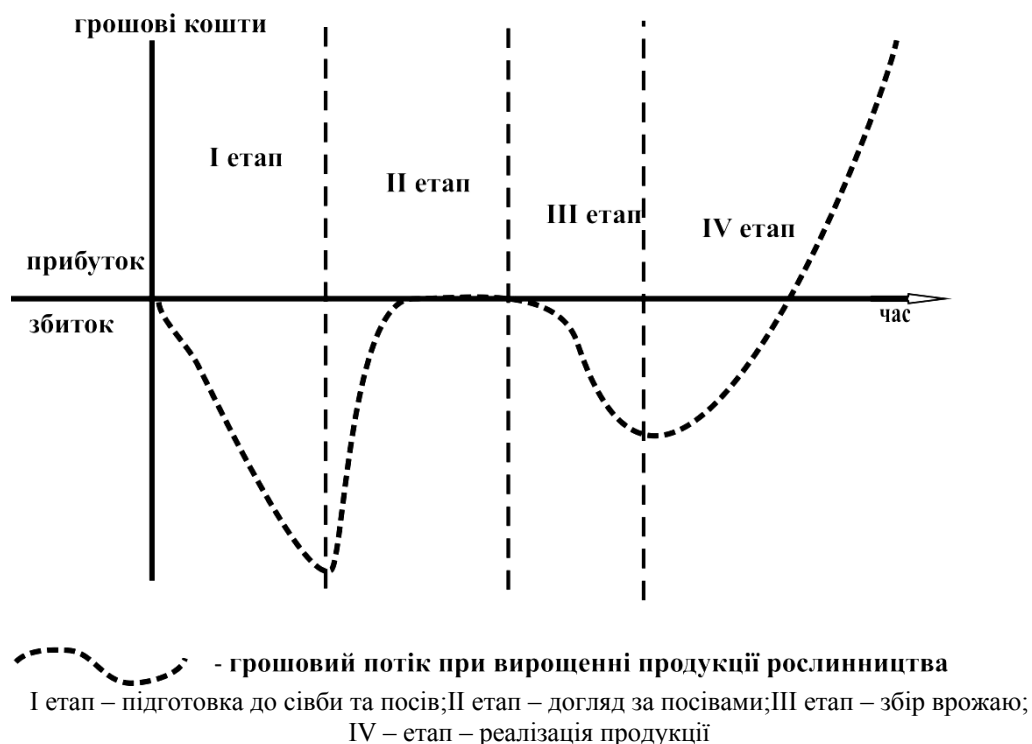

Рисунок 1 - Рух грошових коштів при вирощуванні продукції рослинництва

На перших етапах вирощування продукції відбувається витрачання коштів без їх повернення, з бухгалтерської точки зору це фактично збитки, а останній етап – є повернення витрачених коштів, і в залежності від ціни на продукцію є забезпечення прибутку господарства, формування потоку грошових коштів для майбутніх витрат.

Авансований капітал господарства може виступати як прямі інвестиції господарства. Звідси, на нашу думку, формування та рух фермерського капіталу, як інвестиційної складової має форму спіралі (рис. 2).

На початковому етапі весь наявний у фермерського господарства капітал вкладається у нову справу, тобто інвестується. До складу такого капіталу може входити основний капітал (ОсК), оборотний капітал (ОбК), нематеріальні активи (НА), матеріали (Ма), грошові кошти (ГК), робоча сила (РС), паливо (Па), праця (Пя), знання (Зн), засоби захисту рослин (ЗР), і тому подібне. Під дією цього капіталу виникає якийсь продукт, який після доопрацювання, застосування праці (Пя), енергії (Ен) та іншого, перетворюється в товар (То). Товар реалізується і з'являються грошові кошти (ГК). Але не вся продукція господарства (зерно, м'ясо, скот, овочі), і не увесь товар (продукція приведена до норм реалізації) перетворюються на грошовий потік, покидають цикл виробництва.

господарстві не вирішать припинити діяльність в цьому напрямку. При припиненні процесу виробництва виділяються залишки авансованого капіталу, які залишаються в розпорядженні господарства.

Отже, діяльність фермерських господарств та й агропромислового комплексу в цілому залежить від наявності необхідного обсягу інвестиційних ресурсів та раціонального і ефективного їх використання.

Сучасне сільське господарство відчуває гостру нестачу інвестицій. Вирішити дану проблему можливо лише спрямувавши їх на найбільш ефективні організаційно-правові форми господарювання. Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, серед них слід виділити фермерські господарства. В сучасних умовах господарювання інвестиційне забезпечення фермерських господарств відбувається в основному за рахунок внутрішніх джерел формування фермерського капіталу, і в меншій мірі – за рахунок зовнішніх.

Головним внутрішнім джерелом фермерського капіталу, як інвестиційної складової, є прибуток, основний капітал, оборотний капітал, нематеріальні активи, матеріали, грошові кошти, робоча сила, паливо, праця, знання, засоби захисту рослин, а серед зовнішніх – кредити комерційних банків, незначна частка бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних фондів та фінансового лізингу.

Список літератури

1. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2005 рік. За редакцією Осауленко О.Г. К.: Видавництво «Консультант», 2006.- 633 с.
2. Статистичний збірник «Фермерські господарства»/ Головне управління статистики у Кіровоградській області. Загальне керівництво Н.П. Мотрої.- С.51, вих. № 07-5041 від 20.08.2004.

В статье рассматривается процесс движения фермерского капитала, раскрывается его состав.

In the article examined process farmer capital flows, his composition opens up.

УДК 657:336

О.В. Ілляшенко

*Севєродонецьке відділення Інституту післядипломної освіти і дистанційного навчання
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

Дослідження питань контролю лізингових операцій в умовах предметної цілісності об'єкту

Розглянуті питання внутрішнього контролю лізингових операцій, як основи достовірності даних для управління лізинговою діяльністю промислових підприємств. Встановлена необхідність системного підходу до вирішення проблем контролю лізингових операцій на умовах використання релевантної інформації. Запропоновано використання поетапного контролю лізингових операції за окремими сегментами.

внутрішній контроль, контрольні заходи, лізинг, промислове підприємство, грошові потоки, інвестиції, управлінське рішення

Вступ. Суб'єктам лізингових відносин необхідні об'єктивні дані про фінансовий стан їх партнерів при виконанні лізингових операцій. Крім учасників лізингових

операцій в отриманні такої інформації зацікавлені і треті особи - інвестори, кредитори, банки, заставодержателі, податкові і інші контролюючі органи. Цю інформацію, в обмеженій формі, вони можуть знайти у фінансовій звітності [1].

Ефективний розвиток і розповсюдження лізингу в Україні неможливі без належного контролю за цим процесом, який гальмується відсутністю науково обґрунтованої організації і методики проведення контрольних заходів. Проста адаптація методики контрольних заходів інших видів діяльності і відповідних їм організаційних прийомів без урахування специфіки лізингу неефективна, вона підвищує ризик надання помилкової інформації. Відсутність же ефективної системи організації і методики контролю лізингових операцій ставить під сумнів якість і достовірність лізингових операцій. Розробка методики контролю лізингових операцій можлива лише за наявності теоретичних досліджень, що розкривають механізм проведення системного контролю в лізинговому середовищі в умовах ринкової економіки [2].

З точки зору економічної сутності лізингова операція формує сукупність процедур, вживаних для збору, обліку і узагальнення інформації про майно і зобов'язання суб'єктів лізингу, а також для планування фінансово-господарської діяльності в рамках реалізації договору лізингу [3, 4].

Постановка завдання. На існуючому етапі здійснення лізингових операцій традиційний бухгалтерський облік вже не задовольняє ускладненим вимогам управління даним процесом. Такі вимоги створюють передумови до виникнення нового напрямку діяльності фахівців в області контролю господарських операцій, заснованого на синтезі рахівництва, калькуляції, аналізу, прогнозування, економіко-математичних методів, де система контролю стає повноправним елементом в управлінні діяльністю підприємством.

В процесі контролю важливим є вміння використовувати облікові дані для планування і контролю діяльності підприємства, інтерпретувати інформацію залежно від її характеру і суті управлінських рішень, які приймаються на її основі [5].

Розвиток ринкових відносин обумовлює зростання потреби в інформації, необхідної для планування, контролю і ухвалення управлінських рішень. При цьому, контроль за здійсненням лізингових операцій можна представити як черговість наступних етапів:

- планування лізингових операцій;
- організація і мотивація лізингової операції;
- контроль розрахунків по лізингових операціях;
- корегування наступних подій.

В системі бухгалтерського обліку даним етапам може відповідати така послідовність подій, як:

- бюджети, розрахунки, прогнози;
- первинні документи;
- облікові реєстри;
- звіти про дотримання умов лізингового договору.

Запропонована структура контролю за дотриманням лізингових операцій дозволяє одержувати інформацію для досягнення наступних цілей:

- визначення стратегії і планування майбутніх лізингових операцій;
- контроль за здійсненням поточних лізингових операцій;
- оптимізація використання ресурсів підприємства;
- оцінка ефективності використання лізингу;
- зниження рівня суб'єктивності в процесі ухвалення рішень.

Кінцевою метою контролю за виконанням лізингових операцій є допомога керівництву в досягненні стратегічної мети підприємства. Такий контроль здійснюється на підставі даних фінансового та управлінського обліку, що створює передумови для становлення і розвитку внутрішнього контролю.

Результати дослідження. При здійсненні лізингових операцій проектування управлінського контролю охоплює наступні основні етапи:

- визначення загальної мети підприємства і її проміжних цілей;
- визначення центрів відповідальності по кожній ланці лізингової операції;
- розробка показників діяльності для мотивації і узгодження мети;
- вимірювання фактичних показників лізингової операції і складання звітності.

Контроль виконання будь-яких операцій заснований на тактиці ухвалення рішень, тобто цілеспрямованому виборі одного з декількох альтернативних варіантів дій для забезпечення досягнення вибраної мети або рішення певної проблеми. Звичайно управлінський процес включає ідентифікацію проблеми усвідомлення відповідальності за неї, визначення переліку можливостей, їх аналіз, оцінка і в подальшому вибір і ухвалення рішення.

Підставою для ухвалення цього рішення є релевантна інформація, яка охоплює кількісні показники та якісні характеристики, необхідні для ухвалення рішення.

При здійсненні лізингових операцій доводиться ухвалювати рішення відносно того, яка саме інформація є релевантною, і як забезпечити своєчасне надання достовірних даних на кожному етапі виконання лізингової угоди.

Пропонується для визначення релевантної інформації за лізинговою операцією виконувати наступні дії:

- зібрати інформацію про всі витрати і доходи, пов'язані з кожною операцією альтернативною лізингу;
- виключити минулі витрати;
- виключити майбутні доходи і витрати, які не є диференційними;
- оцінити витрати і доходи, які є диференційними, тобто такими, які складають різницю між альтернативами.

Здійснюючи контроль лізингових операцій у промисловості, враховуються наступні релевантні дані:

- операційні витрати;
- первинна вартість нового технологічного устаткування;
- ліквідаційна вартість діючого застарілого устаткування.

При цьому необхідно враховувати і виникнення нерелевантних даних, а саме:

- дохід від продажу продукції, виготовленої на новому устаткуванні;
- залишкова вартість діючого устаткування.

Вважаємо, що наявність конфліктних рішень при виконанні лізингових операцій, формує вибір на користь альтернативи, яка забезпечує як найкращі показники. При аналізі релевантної інформації використовується метод оцінки і визначення дійсних і альтернативних витрат, які вимагають грошової оплати або витрачання інших активів. При цьому альтернативні витрати є релевантними у разі використання обмежених ресурсів, що найістотніше для лізингових операцій.

При здійсненні контролю за виконанням лізингових операцій також можна застосувати методи диференціального аналізу.

Контроль за виконанням лізингових операцій повинен здійснюватися ще на стадії укладання лізингової угоди. В цьому випадку необхідно керуватися принципом ухвалення операційних рішень. Контроль за здійсненням операційних рішень, при

укладенні лізингової угоди, застосовується у разі, коли ухвалюється рішення про оптимальне використання обмежених ресурсів. Метою такого рішення є складання виробничої програми, яка забезпечить максимізацію прибутку з урахуванням існуючих обмежень, що характеризують себе як чинники, що обмежують виробництво або реалізацію продукції.

Типовими обмеженнями виконання лізингової операції є:

- попит на продукцію, яка виготовлена з використанням устаткування що надійшло на підприємство на умовах лізингу;
- наявність виробничої бази необхідної для розміщення такого устаткування;
- виробнича потужність підприємства;
- грошові ресурси.

Істотним чинником контролю за виконанням лізингових операцій є використання обмежених ресурсів на основі аналізу маржинального доходу на одиницю продукції, яка виражена у вимірнику обмежуючого чинника, в умовах дотримання лізингової операції.

Наступним етапом контролю за дотриманням умов виконання лізингової операції є застосування системи цільової калькуляції, за допомогою якої підприємство спочатку визначає прийнятну ціну за договором фінансового лізингу, а потім проектує дії щодо його використання при виробництві продукції і її реалізації, що забезпечить досягнення певної мети.

Такі дії можуть бути засновані на застосуванні методів аналізу для ухвалення рішень щодо капітальних інвестицій, які стосуються довгострокового планування інвестицій в необоротні активи та їх фінансування.

Прикладами таких рішень можуть бути:

- заміна устаткування;
- розширення виробництва;
- стратегічні зміни в діяльності підприємства.

Здійснення контролю лізингових операцій на основі інвестиційного аналізу також здійснюється на основі отримуваної релевантності інформації.

Грошові потоки, які супроводжують здійснення інвестицій, вимірюються додатково залученими коштами (наприклад, додаткові доходи; зниження витрат; ліквідаційна вартість; звільнення робочого капіталу) або витраченими коштами (наприклад, первинні інвестиції; зростання робочого капіталу; ремонт і обслуговування; додаткові операційні витрати).

Таким чином, виникає необхідність в проведенні контрольних заходів на етапі формування грошових потоків. В даному випадку одним з важливих принципів є застосування принципу вартості грошей з урахуванням часу. Серед причин, по яких гроші втрачають свою вартість можна виділити три основні: інфляція, ризик і ліквідність.

Майбутня вартість (Futurevalue -FV) – вартість інвестицій через певний період часу з урахуванням певної процентної ставки:

$$FV = PV \times (1 + i)^n \quad (1)$$

Справжня вартість (Presentvalue - PV) – вартість майбутніх грошових потоків в даний час.

$$PV = FV / (1 + i)^n, \quad (2)$$

де i – ставка відсотка на рік;

n – кількість років.

Контролюючи грошові потоки по лізингових операціях можна також звернутися до методу дисконтування грошових потоків, що є процесом визначення справжньої

вартості майбутніх грошових потоків. При цьому ставкою дисконту можуть бути кредитна ставка банку, середньозважена вартість капіталу або внутрішня норма прибутковості.

Таким чином, контроль за виконанням лізингових операцій можна представити у вигляді контролю по сегментах такої діяльності, в рамках дотримання лізингової угоди, де встановлена відповідальність за окремі показники лізингової операції.

Розроблена автором схема реалізації контрольних заходів за такими сегментами представлена на рисунку 1.

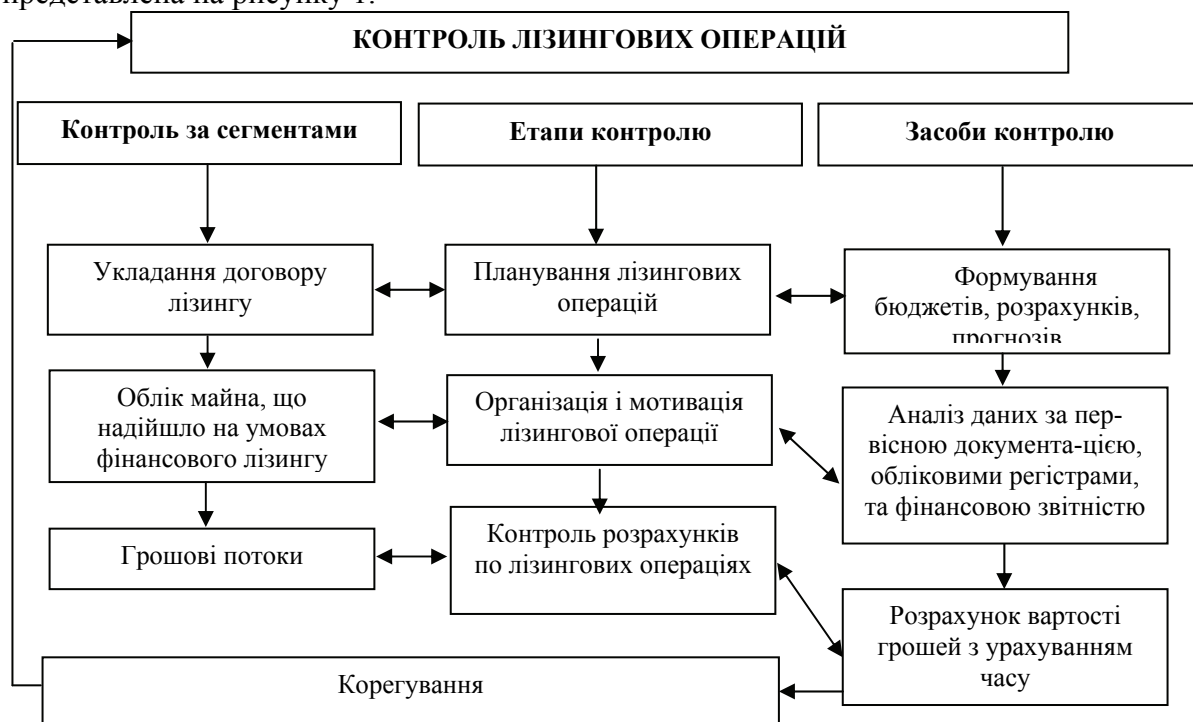

Рисунок 1 - Етапи контролю лізингових операцій за окремими сегментами

Управлінський контроль, як процес впливу керівництва підприємства на працівників підприємства для здійснення інвестиційної стратегії завжди прагне знайти ті точки, на яких потрібно було б зосередити свою увагу і після цього виробляючи механізм упровадити організацію обліку по центрах відповідальності. Дана форма взаємодії системи управління і контролю породжує нову ефективну форму контролю у вигляді внутрішньогосподарчого контролю.

Висновки. Щоб уникнути помилок в організації системи такого контролю, визначимо зміст даного поняття, значення та місце контрольної функції в управлінні підприємством, їх групування за відповідними класифікаційними ознаками.

Фактично будь-які терміни, що визначають контроль: внутрішній; внутрішньосистемний; внутрішньогосподарський - стосуються одного й того самого об'єкта, ці види контролю здійснюються за допомогою одних і тих самих методів, що проводяться всередині однієї й тієї самої системи - підприємства. Виходячи з цього, можна застосовувати всі три терміни як різне словесне визначення одного поняття - «внутрішній економічний контроль», при цьому акцент робиться на визначенні, що таке економічний контроль.

У сучасній теорії маємо поділ економічного контролю на такі види: внутрішній, внутрішньосистемний, внутрішньогосподарський. Термін «внутрішньогосподарський контроль» тлумачать як такий, що охоплює контрольні функції, здійснювані власниками підприємства; контроль, здійснюваний органами внутрішнього контролю (головним бухгалтером підприємства, ревізійною комісією, тощо).

Крім того, застосовуються терміни: господарський контроль, фінансовий та фінансово-економічний; фінансово-господарський. Вони відображають класифікацію контролю за сферами діяльності, тобто: господарський - це контроль, який здійснюється у сфері створення ресурсів та процесів їх руху; фінансовий - це контроль у сфері створення грошей і процесів обігу грошових потоків; фінансово-господарський та фінансово-економічний - поєднання зазначених вище видів контролю.

Однак, як що мова іде про виконання лізингових операцій, то тут власне гроші є не що інше, як ресурси, а обіг грошових потоків - процес руху грошей. Крім того, використання лізингу перетворює ресурси й діяльність з їх створення, процеси за усіма їх різновидами є самостійними об'єктами в сукупній системі об'єктів контролю, а усі об'єкти внутрішнього контролю інтегровані в єдиному економічному просторі та є складовими частинами єдиного глобального об'єкта внутрішнього контролю – лізингової операції, яка однаково неможлива без грошей і інших ресурсів як економічних категорій.

Головною метою внутрішнього економічного контролю є спрямованість на досягнення цілей підприємства та забезпечення життєдіяльності на основі сприяння розвитку й удосконаленню системи управління шляхом визначення й дотримання правильної для даного суб'єкта політики внутрішнього економічного контролю, власної ефективності, оптимального взаємопроникнення й чіткої взаємодії у відносинах з іншими управлінськими функціями.

Перехід від сутності контролю до його змісту, тобто від мети до функцій, означає диференціацію та систематизацію цілей. Це повинно здійснюватись таким чином, щоб, з одного боку, зберігалась єдність мети як спрямовуючої й водночас рушійної сили, а з іншого - були відображені характерні для різних суб'єктів суттєві розбіжності й взаємозв'язок цілей. Відповідно до цього положення елементами механізму контролю є його основні функції: перевірна, діагностична, інформаційна, орієнтуюча, комунікативна, захисна.

Вивчаючи контрольні дії щодо операцій з лізингу можна запропонувати використовувати об'єктну модель контролю в основу якої положено предметна цілісність об'єкту контролю. Цю ознаку можна інтерпретувати також як класифікацію за зв'язком із цілісністю системи об'єктів. Вона можлива, виходячи з того, що за глобальний об'єкт внутрішнього економічного контролю приймається сфера економіки підприємства та система управління нею.

Класифікація об'єктів внутрішнього контролю - досить відповідальна і складна робота, тому вона потребує окремого детального розгляду.

За зв'язком з предметною цілісністю можна виокремити:

- контроль системи об'єктів економіки підприємства в цілому;
- контроль підсистем об'єктів різних рівнів економіки підприємства;
- контроль окремих об'єктів.

Така класифікація надає можливість розглядати функцію контролю у зв'язку з об'єктами будь-якої складності й цільової орієнтації з позицій системного підходу. При системному підході до контролю лізингових операцій слід враховувати зв'язок зі станом об'єкта. Ця ознака передбачає виокремлення контролю за об'єктом у його динаміці - проміжний контроль і в статичності - підсумковий контроль. У процесі проміжного контролю вивчається рух об'єкта лізингу й пов'язані з цим відповідні господарські операції та управлінські дії. Підсумковий контроль дає результативне уявлення про процеси, що закінчилися.

Запропонована схема поетапного контролю має ознаки системного підходу до використання у промисловості лізингових операцій та дозволить здійснювати контроль на усіх стадіях. Для ефективного функціонування системи внутрішнього економічного

контролю більш оптимальним може стати синтезований варіант комунікаційних відносин як симбіоз певної незалежності та підлеглості.

Список літератури

1. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами. Практичний посібник. – К.: Лібра, 2004. – 880 с.
2. Аушев М. Некоторые вопросы повышения эффективности лизинговой деятельности в России // Лизинг-ревю.– 2001. – № 3. – С. 20-24.
3. Горемыкин В.А. Основы технологии лизинговых операций: учебное пособие. – М.: Ось-89. – 2000. – 512 с.
4. Биковченко Л.М. Економічна сутність лізингу // Фінанси України. – 2001. – № 11. – С. 75-77.
5. Сухарева Л. Контроль у діяльності бухгалтера: історія досліджень, стан і перспективи // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 5. – С. 15-19.

Рассмотрены вопросы внутреннего контроля лизинговых операций как основы достоверности данных необходимых для управления лизинговой деятельностью промышленных предприятий. Установлена необходимость системного подхода к решению проблем контроля лизинговых операций в условиях использования релевантной информации. Предложено использование поэтапного контроля лизинговых операций по отдельным сегментам. Рис. 1, лит. Ист. 5.

There have been considered the problems of inner leasing operations control as a basis of data reliability for leasing activity administration of industrial enterprises. The necessity of system approach to solving the problems of leasing operations on the conditions of using relevant information has been determined. The use of phased control of leasing operations according to separate segments have been suggested. Fig. 1, ref. 5

УДК 330.341.1

Л.А. Коваль, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Необхідність інновацій та нових методів у вирішенні управлінських задач на підприємстві

Проаналізована низка факторів, що впливають на управлінські інновації. Розглянуті теоретичні та методологічні підходи щодо використання потенціалу організацій та побудови управління системою. Висвітлено питання про необхідність в управлінських інноваціях та методів, що використовуються керівниками підприємств, роль інновацій у вирішенні управлінських задач.

управлінські нововведення, потенціал організацій, управлінська діяльність, політична нестабільність, рівень мінливості, економічний протекціонізм, фінансова стійкість, інвестування, інновації

Постановка проблеми. В українській господарській практиці так склалося, що всі нововведення, здійснювані на підприємствах, частіше всього традиційно залишаються в тіні не тільки для самих підприємств, але і при проведенні досліджень із проблем інновацій. У той же час значимість якісного й ефективного управління, ступінь його впливу на результати діяльності будь-якої організації вже ніким не піддаються сумніву. Необхідність розвитку систем управління теж не викликає сумніву. Однак сам інноваційний процес у сфері управління (на відміну від сфери основного виробництва, наприклад) залишається для багатьох досить неясним.

Проблема управління інноваційним процесом на підприємстві в сучасній економічній науці займає значне місце як в теоретичних дослідженнях так і в практичній діяльності підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Широкий спектр питань пов'язаних з необхідністю в управлінських новаціях, методів що використовуються керівниками підприємства, їх впровадженням та організацією розкривається в наукових працях багатьох вчених, таких як Амоша О., Бажал Ю.М., Лібанова Е.М., Семикіна М.В., Коваль Л.А., Пічкур О., Андрощук Г.

Невирішені частини загальної проблеми. До невирішених частин слід віднести проблеми процесу розвитку в будь-якій організації, який повинний бути керованим. Засобом керованого розвитку є нововведення, тобто цілеспрямовані зміни, нові елементи, свідомо впроваджені у виробничу культуру і структуру організації. Існує величезна безліч змін, що виникають в організації стихійно. Однак з інноваційними процесами, із упровадженням нововведень ми маємо справу тільки там, де проводяться цілеспрямовані зміни, що відповідають обраному напрямку розвитку, зафіксованим результатам, до яких повинні привести зміни, і забезпечуються всі умови, при яких процес перетворень протікає найбільше ефективно.

Тільки 71% опитаних керівників МП вважають, що для рішення управлінських задач необхідні нові методи, причому кожний з них у середньому виділив по дві таких задачі. Можна припустити, що визначена частина керівників, які брали участь в опитуванні, не бачить прямого зв'язку між труднощами у своїй управлінській діяльності і тих методах, що вони використовують у процесі цієї діяльності. У той же час розрив між фіксацією утруднень у діяльності і фіксацією необхідності в нових способах діяльності, що проявився у визначеній частини респондентів, свідчить і про недостатню зацікавленість в усуненні цих утруднень, в удосконалюванні управління [1].

Виклад основного матеріалу. У залежності від основної мети підприємства на найближчий рік є деякі розходження: керівники підприємств, орієнтованих на виживання і стабілізацію, відзначили в середньому по 1,9 задач, у рішенні яких потрібні нові методи, а ті, хто як основну мету поставили розвиток, - 3,3. Це служить непрямым підтвердженням того факту, що орієнтація на розвиток, виражений частиною опитаних керівників, не є для них декларацією, а має під собою визначені установки й обґрунтування. Це прямим чином підтверджує установку частини респондентів на розвиток, оскільки вони демонструють розуміння необхідності удосконалювання методів управління, розуміння зв'язку між ефективністю діяльності підприємства, його розвитком і якістю управління.

Загальні умови, у яких діють наші підприємці, характеризуються досить високим рівнем мінливості, високим рівнем утручання держави при наявності політичної нестабільності і недостатності економічного протекціонізму, несформованістю ринкових механізмів, тобто всім тим, що вимагає орієнтації управління, насамперед, на зовнішнє середовище. Найбільш значима якість управління в нинішніх умовах - це гнучкість, здатність переорієнтуватися на рішення нових задач, використовувати нові, адекватні умовам, форми і методи управління.

У той же час при оцінці основних факторів, що, на думку респондентів, перешкоджають впровадженню управлінських новацій на їхніх підприємствах, підприємці продемонстрували відомі стереотипи відносини до цієї проблеми.

Перше місце з величезним відривом від всіх інших факторів займає відсутність фінансових можливостей у підприємства. На цей фактор указали 208 опитаних керівників, що складає 76% респондентів [8].

Друге місце в групі з трьох факторів:

– неможливість займатися новачками через високу завантаженість (відзначили 64 керівника чи 24% респондентів). Для керівників підприємств, орієнтованих на виживання, цей фактор не є настільки значимим (17%), як для керівників підприємств, основна мета яких стабілізація (30%) чи розвиток (30%);

– відсутність інформації про ефективні нововведення в сфері управління (відзначили 19%);

– відсутність можливості одержати кваліфіковану допомогу і консультації (відзначили 15%).

Третє місце по ступені впливу займають три фактори:

– недостатня кваліфікація управлінських кадрів, на яку вказали 13% респондентів;

– відсутність необхідності в управлінських новачках, на якій указали 12% опитаних;

– незначний вплив новачків на результати діяльності підприємства - 10% опитаних [8].

Незначно впливають (четверте місце):

– відсутність ідей - цей фактор відзначили 3% опитаних. Прибутковість підприємства істотно визначає оцінку впливу на впровадження управлінських нововведень такого фактора, як відсутність фінансових можливостей у підприємства:

1) серед керівників збиткових підприємств його виділили 87% опитаних;

2) серед керівників підприємств із невеликим прибутком - 76% опитаних;

3) серед керівників підприємств із середньою прибутковістю - тільки 64% опитаних [4].

Так, вага найбільш істотного фактора - відсутність фінансових можливостей у підприємства - зі збільшенням інвестицій падає. І якщо на його вплив вказали 89% керівників підприємств, що зменшили інвестиції, то для підприємств, що їх збільшили, це число дорівнює 50% [4].

Для підприємств, що зменшили інвестування, на відміну від всіх інших підприємств, на друге місце по важливості вийшов такий фактор, як відсутність можливості одержати кваліфіковану допомогу і консультації 22%.

Саме той факт, що, незалежно від фінансової стійкості підприємства, усі керівники (і прибуткових, і збиткових підприємств) вважають, що управлінським нововведенням заважає недостача фінансів, переконує в зворотному. Традиційний менталітет українських менеджерів такий, що джерела всіх невдач підприємства керівники схильні бачити, насамперед, у зовнішніх обставинах і труднощах, у несприятливих умовах діяльності. Немає розуміння сутності управління як діяльності, спрямованої на максимальне використання потенціалу підприємства саме в даних об'єктивних зовнішніх умовах. Переважна більшість керівників не націлені на аналіз управлінської діяльності і на самоаналіз, на виділення проблем у сфері управління своїм підприємством, на пошук управлінських новачків.

До того ж управлінські новачки не віднесеш до розряду витратних. Вони не пов'язані з фінансуванням НІОКР, закупівлею технологій і нового обладнання. Головна причина - це все-таки організаційна культура, що включає і систему цінностей українських керівників.

Недооцінка значимості сфери управління, звичка покладатися на свій досвід і інтуїцію, скептичне відношення до наукових розробок і фахової освіти в цій області, проявилися й в оцінках респондентів ступеня позитивного впливу управлінських нововведень на фінансово-економічні результати діяльності підприємств.

Не очікують поліпшення фінансово-економічного положення своєї фірми від впровадження управлінських новачків 25% всіх опитаних керівників МП.

Не мають позиції по цьому питанню 21% всіх опитаних, а серед керівників підприємств, основна мета яких - виживання, частка тих хто не визначився з відповіддю - 30%.

Найбільше оптимістично у відношенні впливу управлінських нововведень на фінансове положення підприємства набудовані керівники промислових підприємств (серед них позитивного ефекту очікують 68% керівників); фірм, що займаються інформаційним обслуговуванням (позитивного ефекту очікують 67% опитаних керівників), а також керівники торгових фірм (67%). Менше чекають від управлінських новацій керівники будівельних фірм (менш половини з них (48%) вважають, що їхнє впровадження приведе до поліпшення фінансового стану їхніх підприємств) [6].

Динаміка інвестицій прямо пропорційно впливає на чекання поліпшення стану фірми в залежності від впровадження управлінських новацій. Так, якщо на підприємствах, що зменшило інвестиції, частка песимістів була максимальною і склала 32%, то на підприємствах, що не змінювали обсяг інвестицій, вона скоротилася до 24%. Для МП, що збільшила інвестиції, частка мінімальна - 7% (значного і середнього поліпшення стану фірми в цій групі керівників очікують 64% респондентів: 21% і 43% відповідно) [6].

Висновки і перспективи подальших розробок. Дослідивши проблему формування і реалізації управлінських інновацій ми можемо зробити наступні висновки і узагальнення:

- Найважливіше значення для досягнення бажаних результатів інноваційного процесу має мотивація його учасників. Як показало дослідження, переважна більшість керівників при здійсненні новацій орієнтовані на власні ідеї, у той час як підлеглі розглядаються ними як джерело ідей у три рази рідше (відповідно, у 76% і в 27% випадків). Використання цього резерву може істотно підвищити ефективність інноваційних процесів на підприємствах.

- Для успішного протікання інноваційного процесу необхідно, щоб виконавці не тільки «хотіли», але і «могли» здійснювати інноваційний процес, тобто мали необхідну кваліфікацію, володіли методами рішення задач на визначених етапах інноваційного процесу, мали досвід і необхідні знання. Спеціальна підготовка кадрів до інноваційної діяльності і нагромадження досвіду такої діяльності - необхідна умова її успішності.

- Обґрунтування та розробка інноваційної стратегії розвитку промислових підприємств передбачає використання нових форм і методів фінансування, реалізації та стимулювання нововведень. Вдосконалення організаційно - економічного забезпечення управління інноваціями на промислових підприємствах в умовах трансформації економіки вимагає нового підходу до трактування категорії «інновація».

- Перехід економіки України до моделі інноваційного розвитку гальмується недостатнім фінансуванням науково - технічної сфери, відсутністю умов для розвитку конкуренції та зростання попиту на нову продукцію, впливом чинників несталою ринкового середовища на результати діяльності підприємств, що вимагає вдосконалення форм і методів організаційно - економічного забезпечення управління інноваціями для зростання темпів модернізації та оновлення виробництва.

Список літератури

1. Андрощук Г. Державна інноваційна політика // Інтелектуальна власність.-2004.-№1.-С.37-40
2. Гришин І.Я. Національна ідея тотальних інновацій та інформаційна технологія клієнт-сервер//Вісник УАДУ.-2005.-№2.-С.205-208

3. Инновационный менеджмент: Справ.пособие / под. ред. П.Н.Завлина, А.К.Казанцева, Л.З.Миндели. - СПб.: Наука, 1997. - С.560.
4. Ионцов М. Инновационная сфера: состояние и перспективы // Экономист.-2004.-№ 10.-С.17-22
5. Комраков Е.М. Создаем инновационное образование // Народное образование.-2003.-№7.-С.30-37
6. Красносова О.М. Проблеми матеріального стимулювання персоналу промислових підприємств// Фінанси України. - 2002. - № 10. - С. 48-52.
7. Кулагин А.С., Леонтьев Л.И. О стимулировании инновационной деятельности // Недвижимость и инвестиции. Правовое регулирование. - 2004г. - № 1(10) http://www.drp.ru/journal/journal_8_7.htm
8. Пічкур О. Особливості інноваційної діяльності на сучасному етапі// Інтелектуальна власність. - 2005. - № 1. - С. 34-39.

Проанализирован ряд факторов, которые влияют на управленческие инновации. Рассмотрены теоретические и методологические подходы относительно использования потенциала организаций и построения управления системой. Рассмотрен вопрос о необходимости в управленческих инновациях и методов, которые используются руководителями предприятий, роль инноваций в решении управленческих задач.

It is analyzed row factor, which influence upon management innovation. They are considered theoretical and methodological approaches for use the potential organization and buildings of system management. Considered question about need in management innovation and methods, which are used leader enterprise, role of innovations in decision of the management problems.

УДК 330.341.1

Л.А. Коваль, доц., канд. екон. наук, С.А. Романчук, доц., канд. тех. наук
Кіровоградський національний технічний університет

Передбачені складові високотехнологічного прориву і формування інноваційної економіки

Розглянуто можливість застосування зарубіжного досвіду в управлінні стратегічним розвитком країни. Проаналізовано стан інноваційного розвитку в Україні. Визначено чинники, які впливають на негативну ситуацію в сфері інноваційного розвитку. Переглянуто систему пріоритетів інноваційної діяльності, запропоновані пропозиції щодо здійснення інноваційного прориву в Україні.

модернізація економіки, конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, технічний розвиток, якість продукції, венчурне фінансування, інноваційна інфраструктура, державне регулювання трансферу технологій, інвестиційна привабливість

Постановка проблеми. Розвиток та модернізація економіки України на інноваційній основі передбачає підвищення конкурентоспроможності підприємств, їх адаптацію до нових умов господарювання, зростання темпів модернізації виробництва. Забезпечення високого рівня науково - технічного розвитку країни, поліпшення результатів інноваційної діяльності підприємств вимагають створення передумов для проведення структурних змін в економіці, зростання обсягів фінансування інноваційної сфери, державного регулювання та підтримки інноваційних процесів, використання ефективних форм управління новими розробками, піднесення конкурентоспроможності та якості продукції вітчизняних виробників.

Необхідність удосконалення фінансування та управління науково-технічною сферою підтверджується зниженням результатів інноваційної діяльності підприємств України. Суттєво скоротилися темпи впровадження нових технологій та обладнання. Знизилися обсяги випуску нової продукції, не подолані тенденції погіршення стану

основних виробничих фондів підприємств. Зменшилось фінансування інноваційної сфери, на підприємствах відчувається недолік кваліфікованих робітників і фахівців. Низькі темпи впровадження нових розробок гальмуються відсутністю фінансової підтримки та стимулювання нововведень, системи страхування ризику та гарантій повернення інвестиції, ефективного управління інноваційними проектами [1].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Тому є необхідним дослідження наукових та теоретичних підходів щодо необхідності вдосконалення інноваційної діяльності. Такі вітчизняні вчені як Андрощук Г., Гришин І.Л., Лонцов М., Лебедева Е.А. та інші внесли суттєвий внесок щодо вивчення цієї проблеми.

Вивчення зарубіжного досвіду управління стратегічним розвитком фірм показало, що високі темпи фінансування науково-технічної сфери, державне регулювання інноваційної діяльності, стимулювання нових розробок забезпечують піднесення конкурентоспроможності продукції та освоєння нових ринків збуту, зростання доходів компаній.

Невирішені частини загальної проблеми. Вирішення цих проблем можливо за рахунок використання досвіду зарубіжних компаній по управлінню науково - технічною сферою, який необхідно адаптувати до умов розвитку економіки України. Це вимагає поліпшення державного регулювання інноваційної діяльності, застосування ефективних форм управління новими розробками, реалізації стратегій інноваційного розвитку підприємств, організації трансферу технологій, освоєння досягнень конкурентів у сфері діяльності підприємств, піднесення їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності виробництва [3].

Виклад основного матеріалу. Аналіз ситуації в Україні свідчить, що, попри високий інтелектуальний потенціал у прикладній та фундаментальній науці, показники темпів та якості інноваційних процесів в національній економіці залишаються надзвичайно низькими, що має, зокрема, такі неприпустимі негативні прояви:

- панівними в Україні залишаються ресурсомісткі низькотехнологічні галузі, а високотехнологічні напрямки створюють лише близько 3-5 % загального продукту. Постійно скорочується чисельність промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. У 2008 р. таких підприємств було 1086 або 11,0 % із загальної кількості. У 2007 р. їх кількість становила 1180 або 12,3 %, у 2006р. - відповідно 1496 та 15,1 %. Протягом 2008 р. обсяг реалізації інноваційної продукції становив лише 6,4 % від реалізації загального обсягу продукції промислового виробництва, а частка інноваційної продукції в українському експорті - менше 1 % [2];

- фінансування високотехнологічних напрямків є вкрай низьким, інвестиції не спрямовуються до інноваційної сфери.

- постійно скорочується освоєння нових видів техніки - за 10 років майже у 12% разів. Підривається наявний людський потенціал інноваційної діяльності. Протягом 15 років кількість зайнятих у високотехнологічній сфері в Україні скоротилась втричі [2].

- відсутність попиту на високотехнологічні розробки, спричинена неспроможністю вітчизняних виробників фінансувати та впроваджувати відповідні наукові дослідження.

Через відсутність комерціалізації продукту не відбувається взаємовигідного співробітництва між освітою, наукою та реальним сектором. Це викликає необхідність орієнтації на високотехнологічні розробки, що існують за межами країни. При цьому задоволення попиту є проблематичним через високу конкуренцію закордонних виробників.

У результаті постійно зростає відсталість технічного рівня більшості виробництв України від рівня розвинутих ринкових економік. За умови збереження

наявної ситуації, з кожним роком в Україні консервується і посилюється технологічне відставання від провідних країн світу, блокуються можливості формування стійкого економічного зростання на основі використання інновацій. Досвід, набутий в Україні за останні роки, підтверджує, що на шляху еволюційного розвитку неможливо вирішити проблеми переходу до інноваційної економіки. Всі країни, які вирішили таке завдання - США, Японія, Фінляндія, Індія, Ірландія, Китай та ін., зробили це шляхом здійснення високотехнологічних проривів, що передбачало активне втручання держави в економічний розвиток [3].

Практика більшості країн свідчить, що здійснення високотехнологічного прориву і формування інноваційної економіки повинно передбачати такі складові:

- активну та всебічну підтримку державою, спеціальними та регіональними органами влади новостворених інноваційно-орієнтованих структур та їх потенційних утворювачів;
- розробку альтернативи витоку висококваліфікованих фахівців з країни, оскільки високий рівень «витоку мозків» унеможливорює побудову високотехнологічної економіки;
- створення ринкових механізмів, що роблять розвиток науки і впровадження її досягнень економічно вигідними, оскільки інноваційні тенденції не можуть бути сформовані лише централізованим рішенням;
- заохочення прямого співробітництва із закордонними науково-дослідними установами;
- залучення іноземних інвестицій для стимулювання розвитку сфери надризикованого венчурного бізнесу. Саме за допомогою венчурного капіталу на базі малих інноваційних компаній утворились відомі фірми - провідні виробники комп'ютерів та програмного забезпечення;
- сприяння активному розвитку і функціонуванню малого інноваційного бізнесу, що є мобільнішим, більшою мірою спроможний до оперативної розробки й впровадження нововведень у виробництво;
- створення умов сполучення елементів інноваційної інфраструктури та великих наукових і освітянських центрів;
- сприяння залученню внутрішніх та іноземних інвестицій до науково-технічної сфери шляхом створення сприятливого податкового клімату [1].

Теоретичне і практичне значення результатів. Проведений аналіз свідчить, що науково-технічні розробки та їх впровадження залишаються в Україні однією з досить неврегульованих сфер суспільного життя. Відтак здійснення інноваційного прориву має забезпечуватись активною державною політикою за напрямками:

- нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності;
- створення сприятливого інституційного середовища, у тому числі формування та всебічної підтримки складових інноваційної системи. Реалізація цих напрямків вимагає прийняття комплексної державної Програми забезпечення високотехнологічного прориву України. Першочерговим заходом відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» має стати розробка концепції Програми. Зазначена концепція має бути представлена офіційними ЗМІ для ознайомлення та обговорення громадськістю України та має передбачати здійснення в найближчій перспективі таких ключових заходів забезпечення високотехнологічного прориву;
- розробки та впровадження фінансового, кредитного, податкового, митного та інформаційного механізмів забезпечення розвитку інноваційних напрямків економіки.
- створення відповідної законодавчої бази, що має сформувати єдину правову систему законодавчого забезпечення наукової та науково-технологічної

діяльності, встановити та пов'язати між собою різні структурні елементи та правові основи їх взаємодії;

- перегляд системи пріоритетів інноваційної діяльності з метою підвищення прозорості та обґрунтованості процедури їх визначення, скорочення кількості пріоритетних напрямів, критеріями чого для підприємств відповідних галузей мають бути: частка інноваційної продукції у загальному обсязі виробництва, застосування нових технологічних процесів, ступінь зниження ресурсомісткості та енергоємності виробництва, частка витрат, що спрямовується на здійснення інноваційних процесів;

- розробка та впровадження механізмів сприятливого фінансування та кредитування елементів інноваційної інфраструктури, у тому числі шляхом:

- 1) компенсації банківського відсотку учасниками технопарків за інноваційними проектами, що пройшли відповідну державну експертну комісію;

- 2) часткової участі держави у прямому фінансуванні проектів технопарків за умови залучення приватного капіталу;

- 3) прямої участі держави у створення венчурних фондів з метою стимулювання розвитку венчурного бізнесу та створення умов для інвестування для малих наукоємних підприємств [4];

- 4) створення державної кредитної установи, що має надавати пільгові кредити для підприємств та окремих розробників, які здійснюють впровадження інноваційних розробок [4];

- побудови системи науково-технічної інформації, що забезпечить широкий доступ до знань про нові досягнення науки та технології, патентної інформації через створення та підвищення доступності баз даних в мережі Інтернет;

- створення комунікаційних центрів для учасників інноваційного процесу, у тому числі шляхом сприяння утворенню на базі університетів, наукових установ та приватного капіталу інноваційно-посередницьких структур, що мають надавати організаційну допомогу вітчизняним розробникам у пошуку замовників інноваційних розробок та відповідної продукції;

- розв'язання проблеми інтелектуальної власності, яке повинно вирішуватись за умови дотримання міжнародних угод у цій галузі [1];

- активне залучення іноземного капіталу до сфери високих технологій, для чого необхідно переглянути національне законодавство щодо створення спеціальних економічних зон, промислово-фінансових груп та внесення змін у практику приватизації підприємств у високотехнологічному секторі економіки.

Висновки і перспективи подальших розробок. Вирішення проблем можливо за рахунок використання досвіду зарубіжних компаній по управлінню науково - технічною сферою, який необхідно адаптувати до умов розвитку економіки України.

Список літератури

1. Андрощук Г. Державна інноваційна політика // Інтелектуальна власність.-2004.-№1.-С.37-40
2. Гришин І.Я. Національна ідея тотальних інновацій та інформаційна технологія клієнт-сервер//Вісник УАДУ.-2005.-№2.-С.205-208
3. Ионцов М. Инновационная сфера: состояние и перспектива // Экономист.-2004.-№ 10.-С. 17-22
4. Лебедева Е.А. Венчурные фирмы в США//Вопросы изобретательства.-2003.-№8.-С. 11-15

Рассмотрена возможность применения зарубежного опыта в управлении стратегическим развитием страны. Проанализировано состояние инновационного развития в Украине. Определены факторы, которые влияют на отрицательную ситуацию в сфере инновационного развития. Пересмотрена система приоритетов инновационной деятельности, даны предложения относительно осуществления инновационного прорыва в Украине.

The considered possibility of the using the foreign experience in management strategic development country. The analyzed condition innovation developments in Ukraine. The certain factors, which influence upon negative situation in sphere innovation developments. Revised system of priorities innovation activity, are given offers for realization innovation breakout in Ukraine.

Формування базових стратегій розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування

У статті проаналізовано шляхи вибору конкурентних і базових стратегій розвитку підприємств. Побудовано матрицю конкурентних стратегій підприємств сільськогосподарського машинобудування. Запропоновано шляхи вибору базових стратегій підприємствами сільськогосподарського машинобудування залежно від отриманих результатів комплексної економічної діагностики. Розроблено основні напрямки стратегічного розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування.

стратегія розвитку, діагностика, конкурентна перевага

Формування ринкової економіки в Україні істотно змінило умови діяльності організацій: змінилися форми і методи державного регулювання, посилився вплив зовнішнього середовища, основною властивістю якого є невизначеність, підвищився рівень відповідальності керівників організацій за самостійно прийняті управлінські рішення.

Зміна умов спричинила собою появу в діяльності організацій цілком нових проблем, що потребують теоретичного осмислення і розробки практичних рекомендацій з їх вирішення. До числа таких відноситься проблема розробки базової стратегії розвитку підприємств.

За сучасних форм ведення господарства, підприємствам з метою зменшення ступеня ризику, підвищення конкурентоспроможності, стабільності слід постійно мати зведену картину результатів усіх видів діяльності, що є можливим лише після проведення їх комплексної економічної діагностики. Така інформація є базою для прийняття ефективних управлінських рішень та розробки базових стратегій розвитку, як основних довгострокових цілей та завдань підприємства, курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Обраний напрямок і проблематика досліджень, виконаних в представленій роботі, узгоджуються з основними напрямками державних програм у сфері соціально-економічного розвитку країни, Програмою структурної перебудови економіки України, низкою затверджених науково-дослідних тематик. Враховуючи той факт, що будь-яке підприємство, розмірковуючи про своє економічне майбутнє повинне забезпечувати нарощування обсягів продукції, здійснювати систематичний моніторинг ринків її збуту, конкурентного середовища тощо, проблема вибору базової стратегії набуває вирішального значення для подальших перспектив розвитку підприємств.

Враховуючи цінність та загальне народногосподарське значення підвищення результативності господарювання підприємств в результаті вибору оптимальної базової стратегії, котра повинна базуватись на комплексній економічній діагностиці, розкриваючи матеріал даної статті ми ставили за мету:

- проаналізувати шляхи вибору конкурентних і базових стратегій підприємств;
- побудувати матрицю конкурентних стратегій підприємств сільськогосподарського машинобудування, що досліджувалися;

- запропонувати шляхи вибору базових стратегій підприємствами сільськогосподарського машинобудування, залежно від отриманих результатів комплексної економічної діагностики;
- розробити основні напрямки стратегічного розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Розв'язання проблеми вибору стратегії як складової стратегічних планів розвитку підприємств, організацій та корпорацій знайшли своє відображення в багатьох працях українських і зарубіжних вчених. Тут слід виділити ряд моментів, які матимуть вирішальне значення для подальшого викладу матеріалу. По-перше, ряд науковців зробили акцент на розробці конкурентних стратегій – Г.Азоев, Г.Олехнович, М.Портер, а також ряд інших, не менш відомих вчених. Проте, це призводить до зниження ролі інших видів стратегій підприємств. По-друге, значна низка дослідників виокремила найважливіше місце питанням формування базових стратегій розвитку підприємства – О.Виханський, О.Кузьмін, В.Немцов, Г.Осовська, А.Дж.Стрикленд, А.Томпсон, З.Шершньова, тощо. Такий підхід, на нашу думку, призводить до втрати ваги стратегічного управління.

Усі праці вище зазначених науковців потребують пильної уваги, адже враховувати для розробки стратегічних планів слід і стан конкурентного середовища в якому перебуває підприємство, і його потенціал, стан системи управління тощо. А, отже, підходити до вибору стратегії, котру слід узяти за базову принаймні у короткостроковому періоді, слід обґрунтовано, врахувавши усі особливості формування конкурентоспроможного потенціалу підприємства. Це й дозволяє, на нашу думку, обрати вірний шлях подальшого розвитку підприємств господарського комплексу України, зокрема сільськогосподарського машинобудування.

Стратегія підприємства – це комплексний план досягнення місії організації, а стратегія управління являє собою господарську політику, розроблену на основі передбачення майбутнього розвитку, характеру і наслідків виробничо-господарської діяльності шляхом визначення і прогнозування результатів, потрібних ресурсів, засобів і методів менеджменту на базі економічної діагностики. В умовах швидкоплинного ринкового середовища стратегія управління повинна розглядатися як могутній управлінський інструмент, за допомогою якого сучасне підприємство протистоїть внутрішнім і зовнішнім факторам впливу.

Важливим моментом для подальшого формування напрямків стратегічного розвитку підприємств обраної сфери господарювання є їхній розподіл, адже вони конкурують між собою за різними видами продукції.

Позиціонування підприємств, що спеціалізуються на випуску ґрунтообробної техніки, машин для тваринництва та кормовиробництва, а також запасних частин до сільськогосподарської техніки за такими характеристиками як асортимент продукції та потужність підприємства показало доцільність дослідження діяльності таких підприємств сільськогосподарського машинобудування як ВАТ «Ковельсьільмаш», ВАТ «Уманьферммаш» і ВАТ «Галещина Машзавод».

SWOT-аналіз ВАТ «Ковельсьільмаш», «Уманьферммаш» та «Галещина Машзавод» дозволив виділити спільні слабкі сторони підприємств сільськогосподарського машинобудування: низький рівень використання виробничих потужностей, низький рівень оновлення основних виробничих фондів підприємств, високий рівень зношеності основних фондів, високий рівень матеріальних витрат в структурі собівартості продукції, нестача грошових коштів для забезпечення зобов'язань підприємств.

Для подолання слабких сторін та використання наявних можливостей та існуючого потенціалу виникає потреба в розробці стратегії розвитку підприємств.

Процес вибору стратегії на рівні підприємства включає в себе наступні основні кроки [1, С.102]: з'ясування діючої стратегії; проведення аналізу портфеля бізнесу; вибір стратегії фірми.

З'ясування діючої стратегії є дуже важливим моментом, тому що неможливо приймати рішення щодо майбутнього, не маючи чіткого уявлення на рахунок того, в якому стані знаходиться організація і які стратегії вона реалізує.

Аналіз портфеля бізнесу представляє собою один із найважливіших інструментів стратегічного управління. Він дає наглядне представлення про те, що окремі частини бізнесу дуже взаємозв'язані і що портфель як ціле суттєво відрізняється від простої суми його частин і набагато важливіший для фірми, ніж стан його окремих частин.

Вибір стратегії фірми здійснюється на основі аналізу ключових факторів, що характеризують стан фірми, з врахуванням результатів аналізу портфелів бізнесу, а також характеру і змісту реалізовуваних стратегій.

Основними ключовими факторами, що повинні в першу чергу бути враховані при виборі стратегії, є стан галузі і позиція фірми в галузі. Як вважає один із провідних теоретиків і спеціалістів в галузі стратегічного управління М.Портер, існує 4 основних підходи до вибору конкурентних стратегій поведінки фірми на ринку: стратегія лідерства за витратами, стратегія диференціації, сфокусована стратегія низьких витрат та сфокусована стратегія диференціації [2, С.58]. Деякі вчені пропонують окрім вище описаних стратегій, виділяти ще одну стратегію, яка є синтезом попередніх – стратегію оптимальних витрат [3, С.211; 4, С.339].

Для вибору конкурентної стратегії необхідно побудувати матрицю вибору (рис. 1).

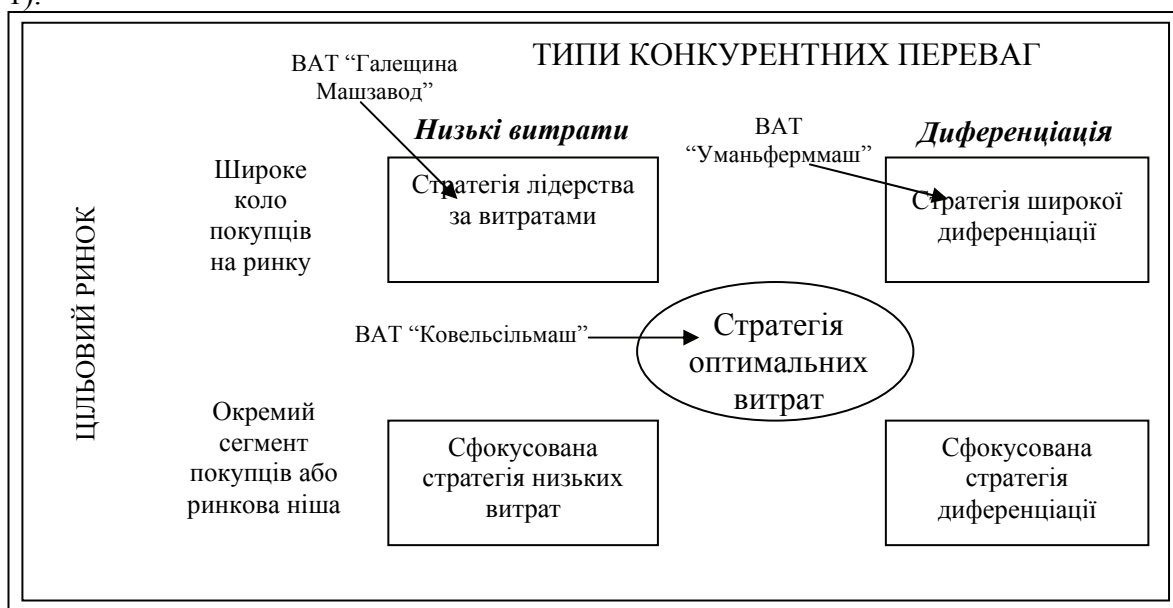

Рисунок 1 – Матриця вибору конкурентних стратегій підприємств

Як показало проведене нами дослідження економічної діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування України, доцільним є обрання для досліджуваних підприємств таких конкурентних стратегій: для ВАТ «Ковельсільмаш» – стратегію оптимальних витрат; для ВАТ «Уманьферммаш» – стратегію широкої диференціації; для ВАТ «Галещина Машзавод» – стратегію лідерства за витратами.

Запропоновані Томпсоном і Стріклендом стратегії у спеціальній матриці (рис. 2) є базовими стратегіями розвитку підприємств.

На основі аналізу розвитку ринку та оцінки конкурентоспроможності, визначимо базові стратегії розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування.

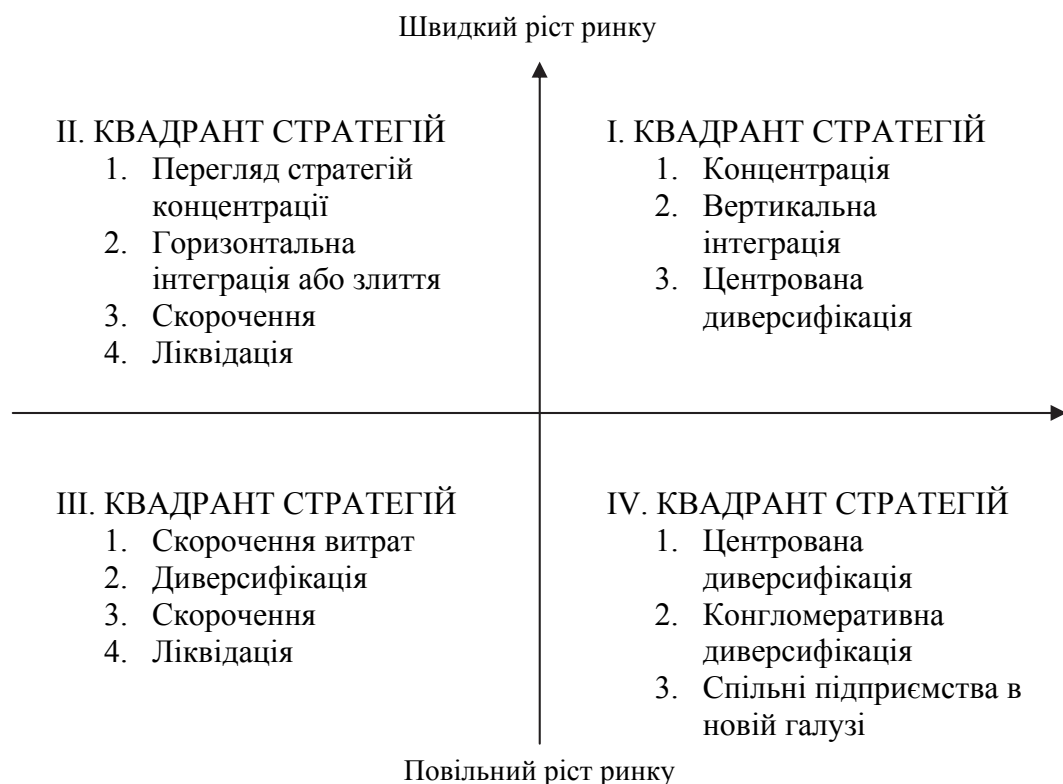

Рисунок 2 – Матриця вибору базових стратегій Томпсона і Стрікланда [1, С. 106]

Як було досліджено, темпи росту ринку сільськогосподарського машинобудування є незначними, тому підприємства даної галузі попадають в III та IV квадранти стратегій. Оскільки найбільш конкурентоспроможним підприємством виявилось ВАТ «Уманьферммаш», то даному підприємству необхідно рекомендувати одну із стратегій, що знаходяться в IV квадранті. Більш слабкими є конкурентні позиції відкритих акціонерних товариств «Ковельсільмаш» та «Галещина Машзавод». Тому для них необхідно обрати базові стратегії, що знаходяться в III квадранті.

Результати комплексної економічної діагностики підприємств сільськогосподарського машинобудування підкреслюють доцільність застосування для досліджуваних підприємств таких базових стратегій:

- для ВАТ «Ковельсільмаш» – на основі стратегій скорочення – стратегію скорочення витрат;
- для ВАТ «Уманьферммаш» – на основі стратегій диверсифікованого росту – стратегію центрованої диверсифікації;
- для ВАТ «Галещина Машзавод» – на основі стратегій скорочення – стратегію скорочення витрат.

Як бачимо, пропоновані базові стратегії дозволяють уточнити конкурентні. На основі базових та конкурентних стратегій розвитку підприємств необхідно розробити функціональні та ресурсні стратегії.

Пропоновані нами функціональні та ресурсні стратегії відкритих акціонерних товариств «Ковельсільмаш», «Уманьферммаш» та «Галещина Машзавод»

відображають отримані нами результати їх комплексного діагностичного обстеження (табл. 1).

Оцінка результатів комплексної економічної діагностики підприємств сільськогосподарського машинобудування показала, що відбулася зміна лідера за часткою ринку продукції – ВАТ «Ковельсьільмаш» на ВАТ «Уманьферммаш».

Таблиця 1 – Рекомендовані стратегії для підприємств сільськогосподарського машинобудування

Клас стратегій	ВАТ «Ковельсьільмаш»	ВАТ «Уманьферммаш»	ВАТ «Галещина Машзавод»
<i>Функціональні стратегії:</i>			
- виробничі	1. Стратегія зниження витрат 2. Стратегія забезпечення досягнутого рівня якості	1. Стратегія оптимізації витрат 2. Стратегія підвищення якості	1. Стратегія зниження витрат 2. Стратегія забезпечення досягнутого рівня якості
- маркетингові	1. Стратегія комплексного дослідження ринку. 2. Стратегія просування продукції. 3. Стратегія зниження цін.		
- проникнення	1. Стратегія розробки модифікацій продукції 2. Стратегія адаптації товарів під специфічні потреби споживачів	1. Стратегія концентрації на цільових ринках	
	Стратегія концентрації на цільових ринках	Стратегія виходу на нові ринки	
- фінансові	1. Стратегія досягнення фінансової стабільності		
- стратегії управління персоналом	1. Стратегії підвищення кваліфікації та мотивації персоналу, підвищення продуктивності праці	1. Стратегія участі персоналу в управлінні підприємством	1. Стратегія участі персоналу в управлінні підприємством
- стратегії НДДКР	1. Стратегія вдосконалення існуючого продукту		
		2. Стратегія впровадження досягнень науки і техніки	2. Стратегія розробки нового продукту
- розвитку загального управління	1. Стратегія залучення персоналу до прийняття рішень 2. Організація моніторингу		
<i>Ресурсні стратегії</i>	1. Стратегія оптимізації використання трудових ресурсів 2. Стратегія залучення фінансових ресурсів		

Враховуючи вище перераховані особливості доцільно реалізувати сукупність заходів стратегічного характеру для підвищення стійкості вітчизняних підприємств сільськогосподарського машинобудування в умовах невизначеності, що ґрунтуються на результатах їх комплексної економічної діагностики (табл. 2).

Формування базових стратегій підприємств сільськогосподарського машинобудування на основі комплексного діагностичного обстеження їх стану дає змогу спроектувати майбутні перспективи їхнього розвитку, умови формування конкурентоспроможності, підвищення ефективності функціонування.

Тому, враховуючи викладені результати дослідження, ми пропонуємо використовувати такі шляхи вибору базової стратегії промисловими підприємствами сільськогосподарського машинобудування, залежно від отриманих результатів економічної діагностики:

– Якщо результати діагностики незадовільні, свідчать про погіршення становища підприємства на ринку, скорочення його частки на ринку, зростання ризику, втрати інвестиційної привабливості, завершення життєвого циклу продукції, то доцільно використовувати у якості базової стратегію диверсифікації, можливе також використання стратегії фокусування.

Таблиця 2 – Основні заходи стратегічного характеру для підвищення стійкості вітчизняних підприємств сільськогосподарського машинобудування

Сфера діяльності	Заходи для підвищення стійкості
Управління	Розвиток методів проектного управління на базі комплексного обстеження економічного стану підприємств, реалізація загально-національних проектів дослідно-аналітичного спрямування, реалізація принципів селекційного програмно-цільового управління
Правове регулювання	Удосконалення нормативно-правової бази з питань запровадження Методичних рекомендацій з комплексної економічної діагностики підприємств
Економіка	Реалізація розроблених на базі комплексної економічної діагностики підприємств стратегічних орієнтирів з метою підвищення конкурентоспроможності галузі
Соціальна сфера	Засобом реалізації базових економічних стратегій забезпечити створення нових робочих місць, соціальних гарантій працівникам
Інфраструктура	Розвиток транспортної, енергетичної, інформаційної інфраструктури як структурної основи інноваційної підприємницької і соціальної інфраструктури

– Якщо результати діагностики задовільні, свідчать про поліпшення становища підприємства на ринку, утримання частки його продукції на ринку, помірний ризик, інвестиційну привабливість підприємства, то доцільним є використання у якості базових стратегій – концентрації або інтегрованого зростання.

Вибір стратегії повинен бути покладений в основу місії підприємства, а економічна діагностика різних складових потенціалу підприємства, внутрішніх і зовнішніх параметрів впливу, повинна зробити цей процес максимально об’єктивним і ефективним. Тому подальші розвідки у даному напрямку повинні бути пов’язані із формуванням бази діагностичного дослідження на інституційних засадах, розробкою державних стратегій із врахуванням комплексного діагностичного обстеження як напрямків економічної діяльності, так і провідних підприємств галузей національної економіки.

Список літератури

1. Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 1999. – 296 с.
2. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина, 1993. – 896 с.
3. Міщенко А.П. Стратегічне управління: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.
4. Немцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент. – К.: ДП “Експрес - Поліграф”, 2001. – 560 с.

В статье проанализированы пути выбора конкурентных и базовых стратегий развития предприятий. Построена матрица конкурентных стратегий предприятий сельскохозяйственного машиностроения. Предложены пути выбора базовых стратегий предприятиями сельскохозяйственного машиностроения в зависимости от полученных результатов комплексной экономической диагностики. Разработаны основные направления стратегического развития предприятий сельскохозяйственного машиностроения.

Ways of choice of competition and base strategies of development of enterprises are analysed in article. A matrix of competition strategies of enterprises of agricultural mashinebuilding is built. Ways of choice of base strategies are offered by enterprises of agricultural mashinebuilding depending on the got results of complex economic diagnostics. The main thing directions of strategic development of enterprises of agricultural mashinebuilding are developed.

Застосування методу рейтингових оцінок для аналізу ефективності сільськогосподарської діяльності

У статті за методом рейтингових оцінок з використанням «теорії адитивної цінності» здійснено аналіз ефективності діяльності суб'єктів господарювання у сільському господарстві. За інтегрованим показником виділено зони різної ефективності ведення сільськогосподарської діяльності у Кіровоградській області.

метод рейтингових оцінок, теорія адитивної цінності, метод суми місць, ефективність

В сучасних умовах розвитку економіки посилюється роль інформаційної складової системи управління на мікро- та макрорівнях. Водночас, загострюється проблема відповідності інформації потребам управління з точки зору її аналітичності, глибокого та всебічного висвітлення економічних процесів. За таких умов важливим є застосування статистичних методів дослідження, зокрема методу рейтингових оцінок.

Теоретичні засади та практичне застосування методу рейтингових оцінок досліджується сучасними вченими, про що свідчать публікації в економічній літературі [1, 2, 3, 4]. Значного практичного застосування метод рейтингів набув для оцінки діяльності банків, аналізу ринку цінних паперів та інвестиційної привабливості регіонів.

Вважаємо можливим та необхідним застосування рейтингів оцінок для визначення ефективності сільськогосподарської діяльності.

На думку В.К. Горкавого та Н.Г. Гончаренко сутність рейтингів можна розглядати у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні рейтинг – це оцінка вагомості та масштабності чого небудь. У більш широкому значенні під рейтингами розуміють ієрархічну систему, де між об'єктами за певними принципами встановлено якісне відношення переваги і визначено їх місце в ранжованому ряду [2].

Агрегування ознак в одну інтегральну оцінку ґрунтується на «теорії адитивної цінності» згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових [3].

Найбільш поширеними методами визначення рейтингів є метод бальних оцінок, суми місць, відносних відхилень, багатовимірної середньої.

Метод бальних оцінок полягає у визначенні загальної суми балів за всіма показниками, відібраними для визначення рейтингів, або розрахунок середнього балу. Показники одного з досліджуваних об'єктів приймаються за базу порівняння та мають 100 балів. Інші об'єкти оцінюються шляхом порівняння з базою. Одержана сума балів по кожному об'єкту, або середній бал з розрахунку на один показник, порівнюються між собою і використовуються для ранжування об'єктів. Лідером визнається об'єкт, який має найбільшу суму балів або найвищий середній бал.

Метод суми місць передбачає визначення підсумку порядкових номерів досліджуваних об'єктів за значеннями показників, на основі яких здійснюється їх інтегральна оцінка. При цьому спочатку встановлюють місце (порядковий номер) об'єкта по кожному з показників шляхом порівняння між собою їх абсолютних або відносних значень. Лідером вважається об'єкт, який має найменшу суму місць.

Розрахунок рейтингу за методом відносних відхилень передбачає порівняння емпіричних значень відповідного показника з певною величиною, якою може бути максимальне, мінімальне, середнє або еталонне значення цього показника. Рейтинг конкретного об'єкта методом відхилень обчислюють на основі складання відносних відхилень показників даного об'єкта від найкращих їх значень (максимальних для стимуляторів і мінімальних для дестимуляторів).

Визначення рейтингів за середньою багатомірною передбачає розрахунок співвідношення значень кожного показника окремих одиниць сукупності до його середнього значення та обчислення середньої величини з цих співвідношень для кожного об'єкта дослідження [5].

При здійсненні рейтингових оцінок важливим є вибір системи аналітичних показників. Загальна ефективність сільськогосподарської діяльності залежить від використання усіх видів ресурсів: основних засобів, оборотних, земельних та людських ресурсів. Загальним показником ефективності у сільському господарстві є норма прибутку на авансований капітал.

Для здійснення рейтингових оцінок ефективності сільськогосподарської діяльності районів Кіровоградської області використано метод суми місць за нормою прибутку та системою додаткових показників: виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, землевіддача, продуктивність праці, оборотність оборотних засобів, фондів віддача, рентабельність основних засобів.

За ефективністю використання основних і оборотних засобів, земельних та людських ресурсів у Кіровоградській області розподіл районів ідентичний. За інтегральним показником на основі рейтингових оцінок ефективності сільськогосподарської діяльності виділено райони високоефективного, середньої ефективності та низькоефективного ведення сільського господарства. До кожної зони за їх рангом у ряду розподілу за ефективністю віднесено по сім районів (рис. 1).

Ефективність ведення сільського господарства у Кіровоградській області

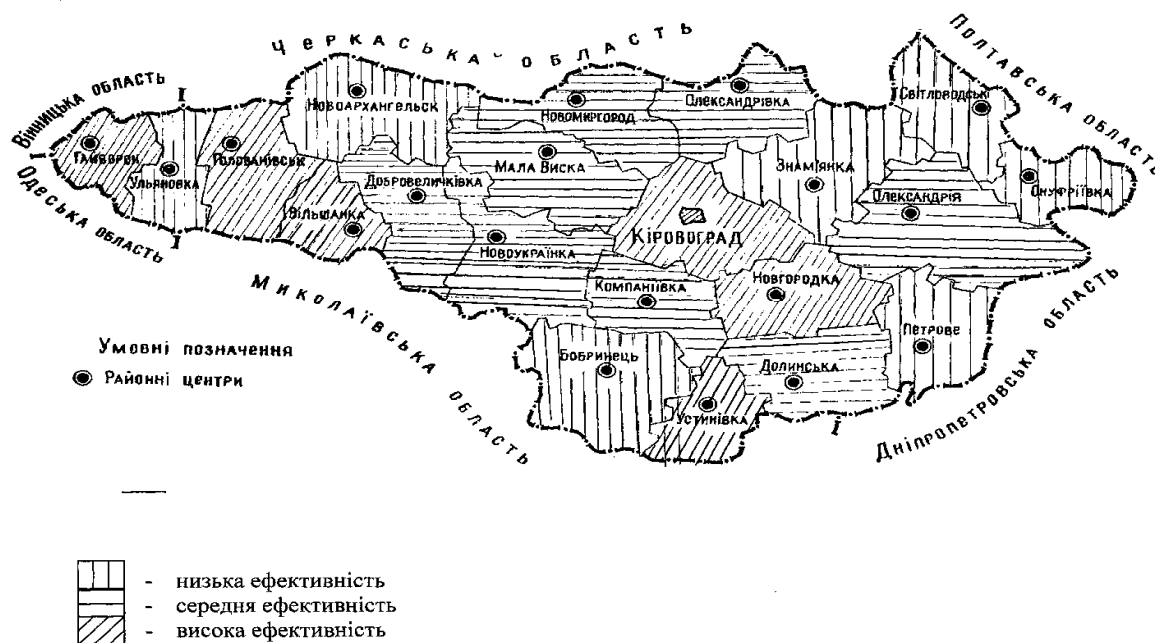

Рисунок 1 – Ефективність ведення сільського господарства у Кіровоградській області

У зоні низькоефективного ведення сільського господарства знаходяться Світловодський, Знам'янський, Онуфріївський, Бобринецький, Новоархангельський, Петрівський та Ульяновський райони.

Середній рівень ефективності використання капіталу забезпечується в Добровеличківському, Олександрівському, Новоукраїнському, Долинському, Маловисківському, Компаніївському та Новомиргородському районах.

Найбільш ефективно використовується капітал в Новгородківському районі. Зони високоефективного ведення сільського господарства належать також Кіровоградський, Олександрійський, Голованівський, Вільшанський та Устинівський райони.

Отриманий розподіл районів склався під дією сукупності факторів, які різною мірою впливають на ефективність використання капіталу. Аналіз ефективності сільськогосподарської діяльності за допомогою рейтингових оцінок дає змогу виділити слабкі регіони та привернути до них більше уваги, регіони високоефективного господарювання для вивчення та запровадження їх досвіду.

Список літератури

1. Раєвський С. Визначення узагальнюючої оцінки фінансового стану комерційного банку // Вісник НБУ. – 1996. – Квітень. – С. 31-36.
2. Гаркавий В.К., Гончаренко Н.Г. Використання рейтингових принципів для аналізу соціально-економічного стану сільських районів // Статистика України. – 2004 - № 1. – С. 91-94.
3. Єріна А.М. Статистичні аспекти визначення рейтингів // Статистика України. – 2000 - № 4. – С. 74-79.
4. Заєць С. Рейтингова оцінка соціальної привабливості регіонів України // Статистика України. – 1999 - № 3. – С. 22-25.
5. Горкавий В.К. Статистика: Підручник. – К.: Вища школа, 1995. – 415 с.

В статье методом рейтинговых оценок с использованием теории «адитивной ценности» проанализирована эффективность деятельности предприятий в сельском хозяйстве. С помощью интегрированного показателя определены зоны разной эффективности ведения сельскохозяйственного производства в Кировоградской области.

In the article after the method of ratings estimations with the use of «theory of aditivnoy value» the analysis of efficiency of activity of subjects of gosprodaryuvannya is carried out in agriculture. After a computer-integrated index the areas of different efficiency of conduct of agricultural activity are selected in the Kirovogradskiy area.

УДК 336.22:351.713

Г.І. Кузьменко, аспірант

Кіровоградський національний технічний університет

Інформаційне забезпечення процесу планування податкових платежів на мікрорівні

У статті розглянуто основні складові інформаційної бази, які використовуються при здійсненні податкового планування, досліджено особливості складання податкового паспорта підприємства, визначена його роль у розробці інформаційного забезпечення процесу планування податкових платежів на мікрорівні.

інформаційне забезпечення, податки, податковий паспорт, планування податкових платежів

Економічно обґрунтоване забезпечення кількісних і якісних параметрів бюджетних завдань та перспективних програм соціально – економічного розвитку

країни та її регіонів, оцінка потенційних можливостей окремо взятих суб'єктів господарювання значною мірою залежать від рівня повноти, достовірності та своєчасності інформаційного забезпечення процесу планування податкових платежів. Сфера податкового планування не є однорідною, оскільки передбачає необхідність урахування загальнодержавного, регіонального підходу, а також практики роботи окремих підприємств. Це, в свою чергу, позначається на формуванні системи інформаційного забезпечення за «накопичувальним принципом». У цьому аспекті важливою ланкою є саме мікрорівень, тому що формування фактичних обсягів податкових надходжень та якість планування податкових платежів на наступний звітний період значною мірою залежать від результатів діяльності, а отже й податкового потенціалу конкретних підприємств.

Існуючі підходи щодо формування інформаційного забезпечення процесу планування податкових платежів розглянуті в працях Десятнюк О. М., Захожай В. Б., Іванова Ю. Б., Крисоватого А. І., Литвиненко Я. В. та інших [1 – 6]. Разом з тим, не достатньо уваги приділяється процесу планування податкових платежів на рівні підприємств, практично не акцентується увага на розробці податкового паспорта суб'єкта господарювання як важливого засобу забезпечення контролю за правильністю розрахунку та сплати податків.

Завданням статті є дослідження особливостей розробки та обґрунтування доцільності використання податкового паспорта як важливої складової інформаційного забезпечення процесу планування податкових платежів на мікрорівні.

Під системою інформаційного забезпечення податкового планування розуміють процес безперервного, цілеспрямованого отримання інформації, необхідної для розробки планів податкових платежів та прийняття управлінських рішень на етапах податкового менеджменту. Розрізняють внутрішніх користувачів інформації та зовнішніх. В свою чергу, останніх цікавить інформація, яка характеризує лише порядок, повноту сплати та методику розрахунку конкретних податкових платежів. Така інформація, як правило, відображається у необхідному обсязі у різних формах звітності підприємств. Інформація для внутрішніх користувачів є більш повною за своїм обсягом та поєднує як офіційну інформацію, так і ту, що є комерційною таємницею. Розширення обсягу інформації необхідне для більш об'єктивного уявлення про перспективи подальшого розвитку суб'єкта господарювання, його податковий потенціал.

Інформаційне забезпечення процесу планування податкових платежів повинне відповідати встановленим вимогам, в сукупності яких основними є корисність, обсяг, реальність, оперативність та ефективність.

Вимога стосовно дотримання корисності інформації ґрунтується на урахуванні важливості отриманої інформації для розробки та прийняття відповідних рішень, визначення податкової стратегії підприємства.

За своїм обсягом інформація, що застосовується при здійсненні процесу планування податкових платежів на мікрорівні, повинна мати завершений характер та давати можливість для проведення всебічного аналізу та прогнозних розрахунків.

Реальність інформації базується на відображенні правдивих даних стосовно діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням особливостей впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на результати його функціонування.

При формуванні масиву інформації важливим фактором є оперативність її отримання, адже чим меншим є час проходження даних від моменту здійснення господарської операції до періоду отримання податковим менеджером, тим ефективніше рішення можна розробити на основі їх використання.

Слід враховувати, що отримання інформації не повинне бути дорожчим у порівнянні з корисністю її використання. У такий спосіб забезпечується ефективність використання інформаційного масиву.

В цілому інформаційна база планування податкових платежів на мікрорівні складається з сукупності елементів, поєднаних за певними групами (рис. 1).

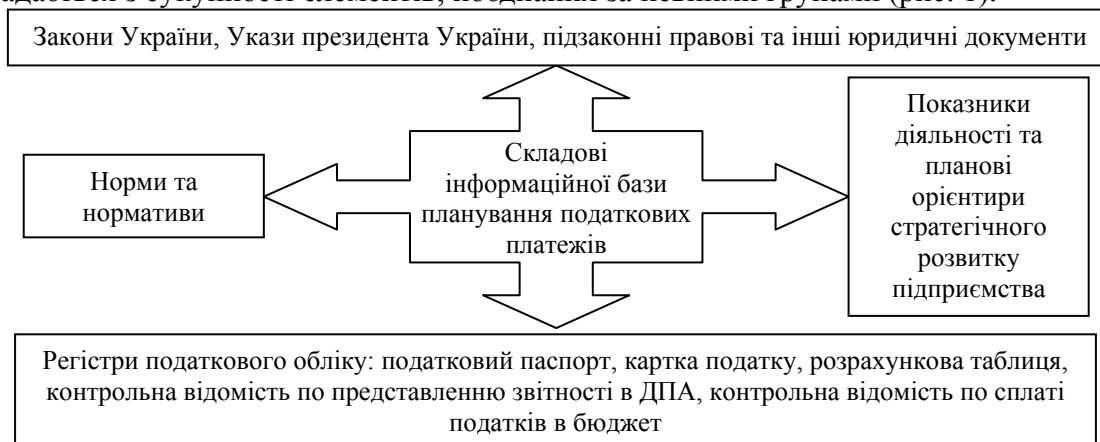

Рисунок 1 – Інформаційна база планування податкових платежів на мікрорівні

Важливою складовою інформаційної бази є Закони та Постанови, які приймаються Верховною радою України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, методологічні розробки з питань розрахунку конкретних податків, зборів та обов'язкових платежів. Негативною рисою даного елемента інформаційної бази є його постійна змінність, двояке тлумачення окремих положень нормативно – правових актів, відсутність пояснюючих юридичних документів тощо. Це призводить до виникнення конфліктів між платниками податків та податковими органами, спричинює складнощі при здійсненні процесу податкового планування.

До переліку норм та нормативів відносяться ставки податків та зборів, їх обмеження за окремими видами податків, або надані пільги. Їх визначення належить до компетенції Верховної Ради України, Президента України, Уряду України, органів місцевого самоврядування.

Показники діяльності підприємства включають перелік індикаторів, з використанням яких здійснюється оцінка матеріально – технічної бази суб'єкта господарювання, його ресурсного потенціалу, виробничої та фінансової діяльності. Планові орієнтири стратегічного розвитку підприємства мають узагальнений характер та розробляються лише за основними напрямками його діяльності. Зокрема, до складу показників, що характеризують розвиток матеріально – технічної бази підприємства належать вартість основних засобів та матеріальних ресурсів, площа земельних угідь. Оцінку використання ресурсного потенціалу пропонуємо здійснювати із застосуванням показників забезпеченості суб'єкта господарювання основними видами ресурсів, фондовіддачі, матеріаломісткості, продуктивності праці. Для характеристики виробничої діяльності підприємства необхідно використовувати інформацію про обсяги виробництва та реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у натуральному та вартісному вимірниках. З метою дослідження фінансової діяльності слід використовувати інформацію про проведення операцій з цінними паперами.

Для забезпечення контролю за правильністю розрахунку та сплати податків на рівні підприємств доцільно передбачити застосування наступних реєстрів податкового обліку:

- податковий паспорт;
- картка податку;

- розрахункова таблиця;
- контрольна відомість по представленню звітності в ДПА;
- контрольна відомість по сплаті податків в бюджет.

В сукупності зазначених реєстрів найбільшим за ємністю та інформативністю є податковий паспорт підприємства – документ, у якому представлені всі види податків, що сплачуються суб'єктом господарювання в процесі господарської діяльності. Даний документ необхідний для контролю за повнотою нарахування та сплати підприємством податків, а також для своєчасних коригувань податкової політики при зміні підходів у його діяльності.

Не дивлячись на важливість застосування податкового паспорта, на сучасному етапі розвитку його використання суб'єктами господарювання не є обов'язковим, і тому доцільно на законодавчому рівні ввести паспортизацію муніципальних і державних підприємств, а також інших господарюючих суб'єктів. Всі показники паспорта доцільно звести в таблиці, які дадуть повне уявлення про основні соціально – економічні показники діяльності юридичної особи, її структуру, наявність дочірніх (залежних) підприємств, показники, які використовуються для розрахунку податкової бази, динаміку надходження податкових платежів (зборів) за рівнями бюджетів, заборгованості та податкового навантаження.

Податкові паспорти підприємств слугують базою для проведення оцінки їх економічного потенціалу, виявлення причин зростання або зниження податкових надходжень, і повинні представлятися разом з бухгалтерською звітністю та зазначеними вище реєстрами податкового обліку в територіальні податкові інспекції. Інформація, наявна у паспортах, має бути конфіденційною і слугувати основою для складання податкових паспортів галузей та регіону в цілому.

Набір показників, відображених у податковому паспорті підприємства, міститься в формах фінансової та статистичної звітності. Зокрема, при складанні податкового паспорта можуть бути використані економічні показники, відображені у формах фінансової звітності №1 «Баланс», №2 «Звіт про фінансові результати», №3 «Звіт про рух грошових коштів», №4 «Звіт про власний капітал», №5 «Примітки до річної фінансової звітності». Загальні принципи складання форм фінансової звітності регулюються відповідними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та іншими актами нормативно – правового походження. Набір форм статистичної звітності може істотно коригуватися в залежності від виду діяльності суб'єкта господарювання.

В узагальненому вигляді формат податкового паспорта підприємства має містити відображену у певній послідовності сукупність складових (рис. 2):

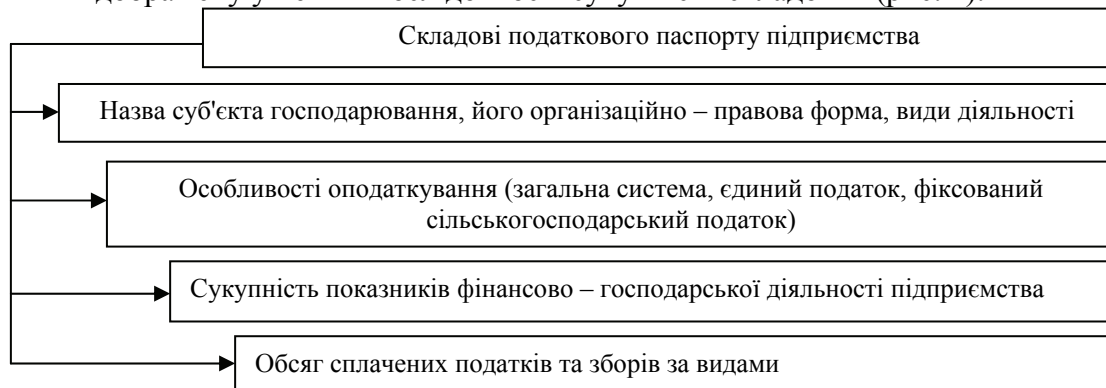

Рисунок 2 – Узагальнений формат податкового паспорта суб'єкта господарювання

Поєднання у податковому паспорті важливих економічних показників та оцінка динаміки їх зміни сприятимуть розробці об'єктивних висновків щодо причин зниження та резервів нарощування складових, які формують податкову базу суб'єкта господарювання за видами податків та зборів (обов'язкових платежів). Наприклад, на основі використання інформації про валові доходи, валові витрати та суму амортизаційних відрахувань можна розрахувати фактичну суму прибутку до оподаткування, спрогнозувати його величину на послідуючі періоди. Подібним чином встановлюється прогнозована величина податкової бази за іншими видами податків та зборів, на основі чого та з урахуванням ставки податку (збору) визначається загальний обсяг податкових платежів.

При формуванні системи показників для їх відображення у податковому паспорті та подальшому використанні у якості основи для здійснення планування обсягу податкових надходжень необхідно урахувати особливості визначення податкової бази, пов'язані зі специфікою діяльності підприємства. Так, суб'єктами малого підприємництва та сільськогосподарськими підприємствами можуть бути використані альтернативні способи оподаткування. Наприклад, платником фіксованого сільськогосподарського податку може бути лише той товаровиробник, у якого питома вага виручки від реалізації сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки у загальній сумі валового доходу за попередній звітний рік перевищує 75%. Якщо ж зазначена умова не задовольняється, то підприємство сплачуватиме податки на загальних підставах.

У ході розробки висновків стосовно прогнозованого податкового навантаження на суб'єкт господарювання необхідно враховувати динаміку розміру податкової бази та зміни податкових ставок.

На кожний податок, що сплачується підприємством, необхідно розробити картку податку. У ній повинна міститись повна інформація про операції, які підлягають оподаткуванню, базу оподаткування, ставки податку, а також про терміни здачі звітності та сплати податку. Картка повинна складатись на кожен звітний період (календарний рік) та затверджуватись головним бухгалтером.

Крім того, доцільно розробити розрахункову таблицю із зазначенням у ній розрахунку податку по кожному об'єкту оподаткування. Таку таблицю потрібно прикладати до кожного звіту по податку та здавати разом із звітом.

З метою посилення контролю за сплатою податків в бюджет доцільно застосовувати контрольну відомість, складання якої слід доручити заміснику головного бухгалтера. Заповнення відомості відбуватиметься при представленні спеціалістом по податках платіжних документів, які підтверджують сплату податку (у тому числі виписок банку).

Якісне складання податкових паспортів при одночасному застосуванні інших документів по адмініструванню податків сприятиме визначенню реального податкового навантаження конкретного суб'єкта господарювання та розробці напрямків його оптимізації.

Отже, належне інформаційне забезпечення процесу планування податкових надходжень на мікрорівні слугує основою для якісного проведення оцінки податкового потенціалу, дослідження причин відхилень фактичних сум податкових надходжень від запланованих показників, розробці основ оптимізації тактики і стратегії податкового контролю. Предметом подальших досліджень даної проблеми має стати розробка набору індикаторів для характеристики кожної із зазначених складових системи інформаційного забезпечення сфери планування податкових платежів на рівні суб'єкта господарювання з урахуванням особливостей його діяльності.

Список літератури:

1. Захожай В. Б., Литвиненко Я. В., Захожай К. В., Литвиненко Р. Я. Система оподаткування та податкова політика: Навч. посібник / Під заг. ред. В. Б. Захожая та Я. В. Литвиненка. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с..
2. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система. Підручник. – К.: Атіка, 2006. – 920 с.
3. Лицик А. І. Податки як інструмент фіскального адміністрування // Фінанси України. - №9, 2002 р. – С. 42 – 48.
4. Михайленко В., Проскура К. Спрощена система оподаткування як метод регулювання податкового навантаження // Економіст, №5, 2007 р. – С. 65 – 68.
5. Палей С. Застосування фінансової і податкової звітності для оцінки податкового тягаря // Бухгалтерський облік і аудит, №8, 2007 р. – С. 41 – 47.
6. Планування та адміністрування податкових надходжень як складова соціально – економічного розвитку регіону / За редакцією Давидова Г. М., Любченко О. М. Монографія. – Кіровоград: Поліграфічно – видавничий центр “Імекс - ЛТД”, 2007. – 374 с.

В статье рассмотрены основные составляющие информационной базы, которые используются при осуществлении налогового планирования, исследованы особенности составления налогового паспорта предприятия, определена его роль в разработке информационного обеспечения процесса планирования налоговых платежей на микроуровне.

In this article is demonstrated the basic of information, what may be used of the financial pay planning, studied of base of consist tax passport of enterprises, is defined of him role of the invent of information of the problem to consisting tax planning in the microeconomix.

УДК 336.722.24

Є.С. Кузьмін, асистент

Кіровоградський національний технічний університет

Проблеми інвестицій в розвиток земельного капіталу

В статті розглядаються чинники впливу на інвестиційне забезпечення розвитку земельного капіталу. Особлива увага приділяється покращенню інвестиційної привабливості. Запропоновано напрями удосконалення механізму інвестиційного забезпечення.

інвестиції, інвестування, обсяг інвестицій

Актуальність теми дослідження. Велика кількість господарств галузі отримали у власність землю, можуть купувати сільськогосподарську техніку, будують приміщення і споруди, формують основне стадо, закладають багаторічні насадження, створюють інші майнові об'єкти. Серед таких господарств суттєве місце займають фермерські господарства. Вартість лише сільськогосподарської техніки фермерів перевищує 0,5 млрд. грн., а загальний обсяг майна досягає 1 млрд. грн. Однак у наслідок недоліків обліку і статистики власність фермерів (їх капітал) недостатньо досліджена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики інвестицій, формування джерел їх фінансування, ефективність інвестицій, стратегії інвестиційного розвитку досліджували зарубіжні автори Александер Г., Беренс В., Бейлі Д., Брігхем Ю., Гітман Л., Самуельсон П., Холт Р., Хонко Я., Шарп У. та інші. Вагомий внесок у

розвиток теорії інвестицій, оцінки їх ефективності, інвестиційної привабливості підприємств зробили вітчизняні вчені: Бланк І.О., Більський В.Г., Геєц В.М., Герасимчук М.С., Гойко А.Ф., Діброва А.Д., Кисіль М.І., Кропивко М.М., Ліпсіц І.В., Лукінов І.І., Мертенс О.В., Пересада А.А., Підлісецький Г.М., Саблук П.Т., Савчек В.П., Сергєєв С.С., Хачатуров Ч.С., Хобта В.М., Шестопад О.М. та інші. Окремі питання фінансового, ресурсного і проектного забезпечення інвестиційного процесу в сільськогосподарських підприємствах вивчали: Аліксійчук В.М., Балабанов І.Т., Дем'яненко М.Я., Ковальов В.В., Коденська М.Ю., Коновалов І.В., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М., Саблук П.Т. та інші.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є висвітлення проблем інвестицій в розвиток земельного капіталу, покращення ефективності інвестицій фермерських господарств.

Виходячи з поставленої мети у статті визначені наступні задачі:

- дослідити теоретичні та методологічні засади ефективності інвестицій фермерських господарств і обґрунтувати пропозиції щодо уточнення змісту основних інвестиційних понять;
- узагальнити методичні підходи до оцінки ефективності інвестицій фермерських господарств;
- здійснити оцінку сучасного стану та перспектив інвестиційного розвитку фермерських господарств.

Основний зміст роботи. Для фермерського господарства інвестиції у землю – це права на землю, її оформлення, купівля, покращення землі тощо. Інвестиції у людський капітал фермерського господарства – це навчання спеціальних робітників для потреб господарства.

Фермерське господарство, як інвестор, що безпосередньо вкладає в справу кошти, переслідує не тільки одну-єдину ціль (наприклад прагнення до прибутку), а цілий комплекс цілей одночасно (наприклад: прагнення до доходу, престижу, економічної влади, долі ринкового сегменту і тому подібне). Всі цілі між собою мають той чи інший зв'язок. В процесі інвестування різні цілі можуть між собою конкурувати, бути незалежними одна від одної, взаємодоповнювати одна одну. Але головною ціллю інвестування фермерських господарств є їх ефективність. Для досягнення цього в роботі висвітлено основні теоретичні засади ефективності інвестицій.

Кількість фермерських господарств зменшилась із 2677 в 2006 році до 2585 в 2007 році. Однак внаслідок виплати порівняно вищих розмірів орендної плати фермерські господарства привабливіші для селян як орендарі землі. Тому загальна площа земельних угідь у користуванні фермерських господарств, наприклад, в Кіровоградській області в 2006-2007 році збільшилась майже на 7% (рис. 1).

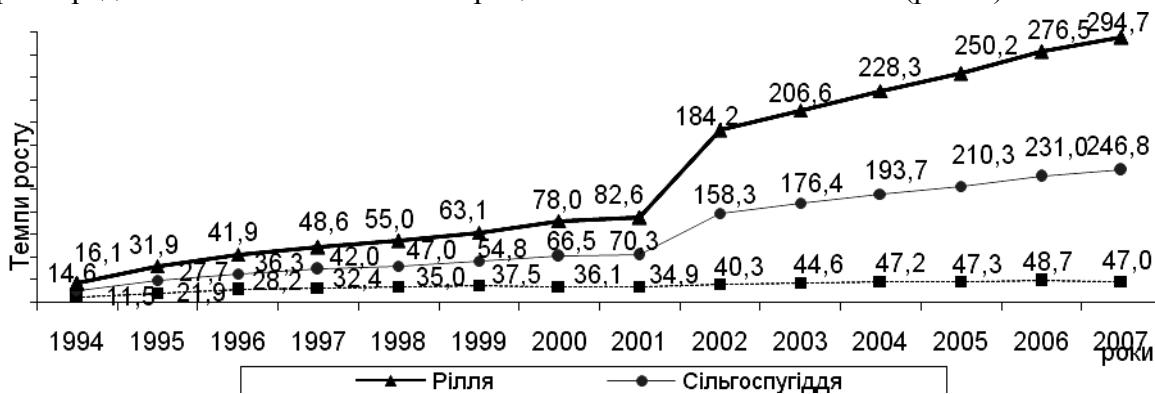

Рисунок 1 - Темпи росту кількості фермерських господарств та наданих їм земельних площ в Кіровоградській області (1991=1,0)

Селяни більше довіряють фермерським господарствам як орендарям, а тому передають їм в оренду земельні паї на тривалий строк. Фермерські господарства, в свою чергу, підвищують процент орендної плати за довгостроковий договір. Так, питома вага, взятих в оренду фермерськими господарствами земель, становить 69,3 % по Кіровоградській області та 70,7 % по Бобринецькому району (табл. 1).

Таблиця 1 - Структура розподілу земельних площ у 2007 році

	Питома вага, %				
	Загальна площа землі	у тому числі сільгоспугіддя	з них рілля	із загальної площі взято в оренду	у тому числі земельні частки (паї)
Кіровоградська обл.	100	99,7	98,5	69,3	75,9
Бобринецький р-н.	100	99,7	99,1	70,7	80,2

Забезпеченість фермерських господарств земельними ділянками, стан земельного наділу, його родючість, структура ґрунту, його властивості, мають вагомий вплив на динаміку і структуру фермерського капіталу, та інвестиційну діяльність в цілому.

Аналіз динаміки обсягів інвестицій фермерських господарств за 2006-2007 рр. свідчить про їх поступове збільшення (табл. 2).

Таблиця 2 - Обсяги інвестицій в основний капітал фермерських господарств Кіровоградської області за напрямками вкладення за 2006-2007 рр.

Показник	Інвестицій на 1 фермерське господарство, грн.		Інвестицій на 1 га с/г угідь, грн.	
	2006	2007	2006	2007
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	397	2023	3	14
Транспортні засоби, машини та обладнання	5658	12997	44	92
Робоча і продуктивна худоба	6	28	0,05	0,2
Інші основні засоби	92	594	0,91	4,79
Нематеріальні активи	1	-	0,01	-
Інші необоротні активи	3	2	0,03	0,01
Разом	6153	15645	48	111

Здійснення цих інвестицій відбувається за рахунок різноманітних джерел фінансування (рис. 2).

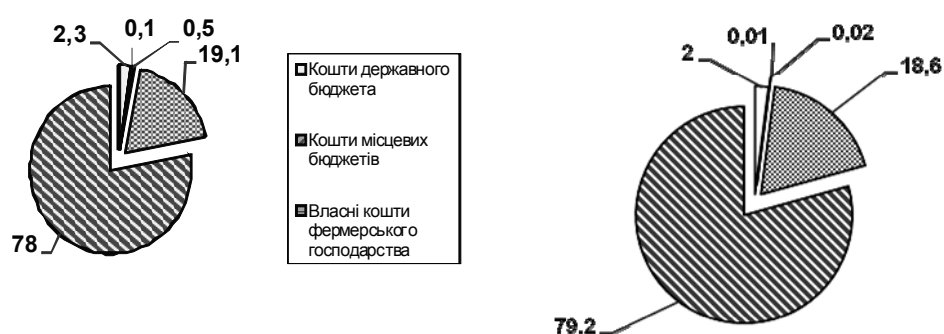

Рисунок 2 - Структура інвестицій фермерських господарств за джерелами фінансування

Враховуючи, що показники кількості сільськогосподарських виробничих кооперативів та площі землі в їх користуванні змінювалися у динаміці, в процесі досліджень визначено показники економічної ефективності інвестицій в основний та

оборотний капітал на основі питомих показників ефекту й витрат, розрахованих на 1 га с.-г. угідь (табл. 3).

Таблиця 3 – Основні показники загальної економічної ефективності інвестицій в основний і оборотний капітал сільськогосподарських підприємств Бобринецького району Кіровоградської області за 2005-2007 рр. (з розрахунку на 100 га с.-г. угідь)

Показники	Сільськогосподарські підприємства			з них фермерських господарств		
	2007 - 2006	2006 - 2007	2005- 2007	2005- 2006	2006- 2007	2005- 2007
Отримано на 1 грн. валових інвестицій приросту (у звітному періоді до базового) результативних показників:						
валового доходу	-0,32	0,27	-0,19	-0,54	0,29	-0,10
традиційного грошового потоку	-0,11	-0,07	-0,21	-0,51	0,39	0,08
чистого прибутку	-0,07	-0,06	-0,13	-0,43	0,40	0,12
повного ефекту	-0,12	-0,20	-0,24	-0,55	0,43	0,15
Отримано на 1 грн. чистих інвестицій приросту (у звітному періоді до базового) результативних показників:						
валового доходу	-0,48	0,19	-0,19	-1,24	0,43	-0,18
традиційного грошового потоку	-0,26	-0,17	-0,21	-1,18	0,56	0,11
чистого прибутку	-0,21	-0,11	-0,21	-1,09	0,57	0,17
повного ефекту	-0,24	-0,18	-0,29	-1,22	0,60	0,15

У досліджуваних фермерських господарствах протягом 2005-2007 рр. показник приросту повного ефекту, отриманого на 1 грн. як чистих, так і валових інвестицій, становив відповідно 21 і 29 коп., що більш як у 3 рази перевищує відповідні показники по інших аграрних підприємствах. Порівняно з іншими господарствами фермерські господарства виявилися більш стійкими до впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Встановлено, що рівень ефективності інвестицій істотно залежить від їх концентрації. Особливо така залежність проявляється у зростанні приростів валового доходу й повного ефекту при збільшенні обсягів чистих інвестицій. Так, у фермерських господарствах Бобринецького району Кіровоградської області, де обсяг чистих інвестицій з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь перевищував 30 тис. грн., на відміну від інших господарств одержано приріст валового доходу та повного ефекту. Відповідні залежності спостерігаються у випадках підвищення концентрації капіталу. Зростання загального обсягу чистих інвестицій на 1 господарство також зумовлює приріст чистого прибутку, валового доходу, традиційного грошового потоку та повного ефекту як з розрахунку на 1 грн. інвестицій, так і на одного працівника, 100 га сільськогосподарських угідь і 1 грн. капіталу. Тому підвищення рівня концентрації капіталу в фермерських господарствах є необхідною умовою їх подальшого розвитку.

Список літератури

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18.09.91 р. № 1560 – XII.
2. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 22.05.1997 № 283/97.
3. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика В 2-х т.: Таллин: 1993.
4. Економічна енциклопедія у 3 т. - К.: Академія, 2002.
5. Закон України "Про підприємництво" від 07.02.1991р. №698 – XII.
6. Закон України "Про фермерське господарство" від 19 червня 2005 року № 973-IV.

В статье рассматриваются факторы влияния на инвестиционное обеспечение развития земельного капитала. Особое внимание отводится улучшению инвестиционной привлекательности. Предложены направления усовершенствования механизма инвестиционного обеспечения.

Factors of the influence are considered In article upon investment ensuring the development land capital. Emphases is conducted improvement to investment attractiveness. The Offered directions of the improvement of the mechanism of the investment provision.

Формування суспільства споживачів: світовий досвід

Гостра конкуренція та інтенсивне застосування маркетингових технологій підприємствами змінило роль споживача, привело до змін в соціальному та економічному житті. Суспільство споживачів в цьому процесі відіграє одну з ключових ролей. Споживач з одного боку голосує своїм гаманцем за товар, надаючи гроші для розвитку бізнесу, з іншого боку потребує захисту суспільства для того, щоб мати можливість робити свідомий вибір, впливати на якість товарів та їхню ціну. Споживач вступає у відповідні відносини з іншими ключовими гравцями на ринку, що потребує формування такого ринкового механізму, який би підтримував баланс інтересів всіх сторін та надавав змогу споживачеві виступати рівноправним партнером у діалозі з бізнесом. В цій статті розглядається досвід суспільства споживачів розвинутих ринкових країн, його досягнення та поразки.

маркетинг, підприємницька діяльність, суспільство споживачів

Глобалізація світового споживчого простору, легальне або нелегальне інтенсивне розповсюдження товарів на внутрішніх ринках різних країн об'єднує споживачів європейського та світового співтовариства в бажанні захистити себе від загрози споживання недоброякісної продукції та в бажанні реалізувати загальновизнане право людини на безпечне споживання товарів та послуг.

Соціологи, філософи, економісти, визначаючи сучасний період суспільного розвитку як постіндустріальне, інформаційне суспільство, епоху постмодерну визнають, що сучасна динамічна економіка яка орієнтована на кінцевого споживача, його потреби, прагнення, устремління та цінності у своїй основі є маркетинговою. Саме маркетингові принципи і підходи визначають рушійні сили, структурну будову, товарні та фінансові потоки економічного розвитку. Суттєвим знаменником у всіх цих визначеннях є вказівка на те, що змінився епіцентр, самі підвалини розвитку суспільства. Важка промисловість, енергетика, транспорт, будівництво залишилися важливими складовими економіки, проте фінансові потоки, соціальна значущість (у різних аспектах) перемістилася до інформаційної економіки, інфономіки. Саме інформація та її використання визначають найбільш динамічні сектори сучасного суспільного буття і діяльності, змінюють місце та роль споживача в економіці.

Маркетингова складова в сучасній економіці невпинно зростає. З одного боку дуже динамічно змінюються потреби, уподобання, цінності споживачів. Навіть у таких відносно консервативних галузях, як виробництво продуктів харчування, засобів гігієни і т.п. наразі відбуваються суттєві зміни. Споживачі прагнуть екологічно чистих продуктів, енергетично збалансованих харчів, естетично привабливих упаковок. Саме маркетинг знаходиться «на вістрі» подій, відстежує наявні зміни, прогнозує майбутні потреби, дає необхідний зворотний зв'язок виробникам. Навіть найбільш технократично налаштовані представники сучасного бізнесу змушені визнати, що без належної маркетингової діяльності найдосконаліші з технічного боку пристрої дуже довго шукатимуть свого споживача. У наш час неймовірних швидкостей це рівнозначно провалу.

У процесі розбудови незалежної держави в Україні в 90-х роках ХХ ст.. виникає конс'юмерістський рух. Це активізує проведення наукових досліджень стосовно цієї тематики. З'являються перші дослідження суто конс'юмерістського руху в Україні,

щоправда здебільшого на певних регіональних ринках. Поступово починає розвиватися загально конс'юмерістська освіта.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій становлення суспільства споживачів в світі під кутом зору глобалізації та формування спільного ринку країнами Європейського Союзу.

Будучи за своєю суттю інноваційною (кількість відкриттів, новітніх пропозицій невинно зростає), економіка повинна зацікавити, змотивувати, а то й “створити” споживача. Історичний же досвід показує, що споживач який є останньою ланкою товарообігу, і від того, наскільки сильна та захищена саме ця ланка залежить те, наскільки маркетингові технології інтенсивно та прозоро використовуються підприємцями і суспільством. А це за своїм змістом є креативним та відповідальним маркетинговим завданням. Ми вважаємо, що економіка, яка має розвинений ринковий механізм господарювання та дієвий механізм захисту прав споживача можна назвати маркетинговою економікою. Рівень, напрямки та механізми втручання держави в регулювання якості продукції є індикатором впровадження ринкових засад ведення господарства. Рівень розвитку структур, що надають можливість почути голос споживача є індикатором формування маркетингової економіки. Під маркетинговою економікою ми розуміємо таку економіку, де налагоджений механізм інтерактивного спілкування споживача та виробника. Ознаками такої економіки є маркетингова орієнтація підприємств, наявність державних інструментів захисту прав споживачів, наявність розвинутих конс'юмерістських організацій, поєднання бізнесу зі стандартами діяльності, в яких захищені права споживачів та відповідними методами для відстоювання цих прав. Конс'юмерістська організація – громадська організація, основою метою діяльності якої є захист прав споживачів (назва від англ. слова consumer- споживач). Конс'юмерізм - галузь знань про права споживача на ринку товарів та послуг, механізмах їх реалізації з метою забезпечення безпечного та якісного споживання, а також про конс'юмерістські об'єднання та громадські рухи споживачів. Вивчення підходів щодо формування правових підвалин захисту прав споживачів в ЄС стає все більш і більш актуальним.

У розвитку конс'юмерістського руху, як правило, визначають три основних етапи [3 С.356]. На наш погляд, сьогодні вже можна говорити про чотири основні історичні етапи:

Перший, кінець XIX ст.- початок XX ст.- створення перших спілок споживачів та їх виступи проти росту цін, фальсифікації м'ясних консервів та інших продуктів харчування, а також ліків. На початку століття акцент робили на виробництві продуктів харчування, оскільки саме вони визначають початково якість життя людини.

Другий етап, 30-50 роки XX ст.. – розширення державних соціальних програм у розвинених країнах внаслідок збільшення представництва соціалістичних і соціал-демократичних партій у парламентах (США, Великобританія, скандинавські країни).

Третій етап – 60-ті роки XX ст.. – кінець XX ст. – Вперше на законодавчому рівні були задекларовані такі права споживачів:

- на безпеку – право на захист від продажу товарів, які загрожують життю чи здоров'ю людини;
- на вибір – забезпечення, в міру можливостей, доступу до різноманітних товарів за доступними цінами;
- на інформацію – захист від оманливої інформації, реклами, маркування тощо;
- бути вислуханим – право на те, щоб інтереси споживачів повною мірою і доброзичливо враховувалися у формуванні урядової політики, щоб їх справи неупереджено та оперативно розглядали судові установи.

Ми виділяємо четвертий етап, початок якого поклала Конференція професійної відповідальності (1971 р.), організатором якої став відомий діяч конс'юмеристського руху Ральф Нейдер. Особливістю четвертого етапу є те, що підприємці, об'єднуючись в галузеві асоціації почали розробляти власні стандарти якості для галузі з метою покращити якість продуктів та формування довіри до товарів їх галузей. Ці вимоги до якості часто є більш суворими ніж державні стандарти. Це викликано розумінням того, що один неякісний товар може різко звузити обсяги загального ринку.

Кодекси поведінки та документи щодо саморегуляції широко поширені у Данії, Швеції та Фінляндії. У створенні таких документів помітну участь беруть органи захисту прав споживачів. Кодекси також поширені у Великобританії, Ірландії, Нідерландах. Застосування саморегуляції у країнах ЄС поступово зростає, хоча й різними шляхами. Згідно саморегулятивних актів та кодексів виробники повинні інформувати споживачів про ризики, пов'язані з продукцією, яку вони постачають. Цей принцип поступово перекочував у директиви ЄС і це стало прикладом спільного формування правового поля для рівноправного діалогу зі споживачем.

Таким чином, для формування маркетингової економіки передбачається впровадження дієвого механізму інтерактивного спілкування зі споживачем, тобто формування всіх умов для як врахування потреб споживачів та для відстоювання споживачами своїх прав на усвідомлений вибір та захист від неякісної продукції та недобросовісної конкуренції.

Гарантом захисту інтересів і прав споживачів є діяльність Організації Об'єднаних Націй [2, С.251]. Уперше в межах ООН питання захисту споживачів постало в резолюції 2III Економічної та Соціальної Ради ООН від 4 серпня 1977 року У Керівних принципах ООН (табл. 1) декларовано необхідність захисту насамперед таких законних потреб споживачів як:

- захист споживачів від завдання шкоди здоров'ю;
- право на безпеку і на високу якість споживчих товарів та послуг;
- сприяння економічним інтересам споживачів та захист цих інтересів;
- доступ споживача до відповідної інформації, що необхідна для компетентного вибору відповідно до індивідуальних запитів та потреб;
- просвіта споживачів;
- вироблення системи розподілу основних споживчих товарів та послуг (особливо в сільській місцевості);
- наявність ефективних процедур розгляду скарг та отримання компенсації;
- право на здорове навколишнє середовище;
- право на висловлювання своїх інтересів.

Протягом останніх років захист прав споживачів став однією із найважливіших завдань Європейського Союзу, оскільки споживча політика важлива для формування спільного ринку. Незважаючи на те, що пріоритет в формуванні споживчої політики віддається національним структурам, ЄС намагається розробити спільну структуру через систему Директив. Сьогодні ця система не вибудована, вона строката, яка детально регулює певні сфери, а інші залишає неврегульованими. Однак, є розуміння, що якщо мова йде про спільний ринок, то повинні бути вироблені принципи, які дають можливість почути голос споживачів.

Загалом, регулювання споживчого сектору в ЄС можна розділити на дві загальні категорії: горизонтальні та галузеві директиви. В сімдесятих - вісімдесятих роках попереднього сторіччя Європейський Союз активно розробляв так звані «вертикальні» законодавчі акти. Наприклад Закон «Про молоко та молокопродукти» є прикладом «вертикального» закону. Однак, враховуючи, що закони «вертикального» спрямування неможливо застосовувати в епоху стрімкого розвитку технологій (в першу чергу біо-

Таблиця 1 - Основні документи ООН, що спрямовані на захист інтересів споживачів

Рік	Назва	Основний зміст
4 серпня 1977 р.	Резолюція 2III Економічної та Соціальної Ради ООН	Звернення до Генерального секретаря ООН із проханням підготувати огляд організаційних та правових заходів, що захищають індивідуального споживача на національному рівні, визнання необхідним координацію зусиль у межах ООН
1979 р.	Резолюція 1979/74	Було запропоновано розробити організаційні заходи діяльності для захисту інтересів споживачів у межах ООН
23 липня 1981 р.	Резолюція Економічної та Соціальної Ради 1981/62	Викладено основну ідею розробки низки керівних принципів для захисту інтересів споживачів.
1983 р.	Представлено проект керівних принципів ООН на захист прав споживачів	Проект керівних принципів для захисту інтересів споживачів.
9 квітня 1985 р.	Керівні принципи на захист інтересів споживачів набули статусу резолюції №39/2480 Генеральної Асамблеї ООН (чотири розділи, 46 статей).	Приоритетні напрямки (цілі) діяльності ООН визначено як: - сприяння країнам у встановленні та забезпеченні належного захисту свого населення як споживача; - допомога у створенні структур виробництва та розподілу, що здатні задовольнити потреби та запити споживачів; - заохочення високого рівня етичних норм поведінки тих, хто пов'язаний із виробництвом та розподілом товарів та послуг для споживачів; - сприяння країнам у боротьбі зі шкідливою діловою практикою всіх підприємств на національному та міжнародному рівнях, яка має негативний вплив на споживачів; - допомога у створенні незалежних груп споживачів; - розширення міжнародного співробітництва в галузі захисту інтересів споживачів; - заохочення створення ринкових умов, які надають споживачам можливість більшого вибору за нижчі ціни.
28-30 січня 1998 р.	Зустріч групи експертів в Сан-Паолу (Бразилія)	Проект документу „Захист інтересів споживачів та сталі моделі споживання”
Лютий 1999 р.	Затвердження нових Керівних принципів на захист інтересів споживачів	Нові пріоритети: - справедливий розподіл між світовим населенням природних ресурсів; - впровадження сталих моделей споживання; - встановлення таких цін на продукти, які цілком враховують «екологічні витрати» на них; - потреба у довговічних продуктах, придатних для вторинної переробки, ремонту та повторної утилізації; - надання правдивої інформації про екологічні аспекти продуктів і послуг; - доступ громадськості до екологічної інформації та участь її в процесі прийняття рішень; - перетворення бізнесу з фактору екологічної кризи на фактор поліпшення екологічної ситуації; - вироблення загальноєвропейської та світової стратегії енергозберігання тощо.

технологій), аналіз накопичених помилок поставив в пріоритет розробку «горизонтальних» законодавчих актів, що визначають вимоги до всіх або групи продуктів і суб'єктів, що виробляють або торгують цими продуктами (наприклад, закон про нові види продуктів або закон про загальну гігієну виробництва і продажу

харчових продуктів, продукти харчування для дітей, для людей, що потребують дієтичного харчування, окремі характеристики молока тощо). Подібні «горизонтальні» законодавчі акти більше підходять духу ринкових відносин встановлюючи тільки основні істотні цілі для суб'єктів і дозволяючи досягати ці цілі найбільш економічно вигідним засобом [4, С.36]. Для продукції різних типів почали застосовувати «Директиви нового підходу» [1]. Нормування такої продукції засноване на загальнішому форматі, обмежується лише 2 Основними вимогами до охорони здоров'я та безпеки». Логічне обґрунтування «Директив нового підходу» полягає в тому, щоб установити лише мінімальні стандарти для всіх держав-членів ЄС, і тим самим сприяти вільному переміщенню продукції в межах внутрішнього ринку. Усі виробники, представництва та імпортери повинні бути в змозі довести, що їхня продукція відповідає мінімальним вимогам безпеки, які містяться в директивах (табл. 2). Директиви ЄС містять мінімальні стандартні функції у вибраних сферах, особливо у тих, які зачіпають внутрішній ринок. Держави – члени ЄС мають право перевищувати норми, передбачені у директивах за умови, що їхні нормативи не обмежують вільного переміщення товарів і послуг у межах внутрішнього ринку

Таблиця 2 - Центри порівняльного тестування в Європейських країнах

Країна	Центри	Спеціалізовані ЗМІ
Швеція: - основа вирішення питань – довіра споживача до виробника; - вироблені стандарти для продавців; - законодавство та діяльність громадських організацій спрямовані на те, щоб конфлікти між продавцем та покупцем вирішувалися на місці покупки; - забезпечується високий рівень якості обслуговування.	International Consumer Research & Testing (ICRT); Організація konsumentverket.	Red&Ron – спеціалізований журнал для споживачів www.konsumentverket.se – спеціалізований веб-сайт
Німеччина: - роль порівняльного тестування високо цінується промисловцями, страховими компаніями тощо; - порівняльному тестуванню піддаються майже всі товари.	International Consumer Research & Testing (ICRT); Інститут STIFTUNG WARENTEST.	TEST – спеціалізований журнал Інституту STIFTUNG WARENTEST; www.stiftung-warentest.de спеціалізований сайт; FINANZtest – спеціалізований журнал про фінансові послуги Інституту STIFTUNG WARENTEST; “test SPEZIAL” – спеціальні тематичні номери журналу щодо певних продуктів Інституту STIFTUNG WARENTEST.
Великобританія: - велику роль у відстоюванні інтересів споживачів відіграють ЗМІ.	International Consumer Research & Testing (ICRT); Асоціація споживачів Великобританії.	Журнал «Which?» - спеціалізований журнал Асоціації споживачів Великобританії; «Which?Money» - спеціалізований журнал Асоціації споживачів Великобританії щодо фінансових послуг.

В більшості європейських країн існують розвинені моделі незалежного тестування продукції, яка спирається на принцип рівності сторін. Він означає, що

обидві сторони в спорі мають право надавати письмові свідчення. Наприклад, у формі контрактів або сертифікатів перевірки.

Для попередження споживачів про появу недоброякісної продукції в країнах Євросоюзу існує так звана система RAPEX [5]. Дані про небезпечні товари, які були виявлені на ринках будь-якої країни ЄС, надходять на цей сайт Єврокомісії. Таким чином, ця інформація поширюється серед споживачів всіх країн з метою запобігання просування недоброякісної продукції на ринок.

Досвід кожної європейської країни щодо порівняльного тестування є унікальним, це пояснюється особливостями історичного розвитку країни, відповідним внутрішнім законодавством, традиціями у споживчій сфері та іншим. Розвиток асортименту та формування спільного ринку призвели до необхідності об'єднувати зусилля в цьому напрямку.

Одна з найбільш відомих об'єднань в Європі є корпоративна організація Test International, яка в подальшому трансформувалася в International Consumer Research & Testing (ICRT) – міжнародна організація споживчих досліджень та випробувань. Вона об'єднує 41 організацію споживачів з 37 країн світу, включаючи Україну. ICRT не має прямих контактів зі споживачами або виробниками, вона не проводить лобістської діяльності або не надає представницьких функцій від імені споживачів. Розвиток наукових підходів до оцінки властивостей продукції, їх реалізація в рамках порівняльного тестування – це головне завдання ICRT.

Формування гармонізованої єдиної системи захисту прав споживачів та надання можливостей споживачам робити свідомий вибір лише формується як в країнах з ринковою економікою так і в нових ринкових країнах. Україні потрібно вивчати правові підвалини конс'юмерізму в інших країнах та адаптувати прогресивний досвід.

Як і більшість країн Східної та Центральної Європи, у 1990-і роки Україна прийняла окремий закон про захист прав споживачів. Насправді, Україна стала однією з перших таких країн регіону, прийнявши Закон „Про захист прав споживачів”. Закон переглядався та доповнювався кілька разів, останні зміни датовані груднем 2005 року. Ці зміни та доповнення були частково спрямовані на гармонізацію з сукупністю правил ЄС, і зокрема, з Директивами ЄС щодо дистанційного розповсюдження товарів і послуг, торгівлі з доставкою та відповідальності за продукцію. Членство в СОТ було визначено попередньою умовою для укладання угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС, а також для можливого отримання статусу асоційованого члена в ЄС. Але після вступу в СОТ Україна повинна проводити споживчу та ринкову політику, яка відповідає міжнародним та європейським стандартам.

Список літератури

1. Захист прав споживачів в Європейському Союзі та Україні. –К.: Вид. Спільнота споживачів та громадські об'єднання. Спільний проект Європейського Союзу та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй.- 2007.- 436с.
2. Руководящие принципы для защиты интересов потребителей: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 248 от 9 апр. 1985 г. // Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей ООН на Тридцать девятой сессии. 18 сентября – 18 декабря 1984 года и 9-12 апреля 1985 года.- Нью-Йорк: ООН, 1985.- С. 251-255.
3. Салухіна Н.Г. Захист прав споживачів: Навч. посіб./Н.Г.Салухіна, О.М.Язвінська, О.І.Башкатова.- К.: МАУП, 2007.-382 с.
4. Фролов М.О. Судовий захист прав споживачів в Україні/Видання здійснено в рамках спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання».- К.: «Спільнота споживачів та громадські об'єднання», 2007. - 60 с.
5. RAPEX//[Electronic Resource] // Google.: – Mode of access: <http://ec.europa.eu/consumers-> . – Last access: 30-12-2008. – Title from the screen.

Острая конкуренция и интенсивное использование маркетинговых технологий предприятиями изменило роль потребителя, привело к изменениям в социальной и экономической жизни. Общество потребителей в этом процессе играет одну из ключевых ролей. Потребитель с одной стороны голосует своим кошельком за товар, выделяя деньги для развития бизнеса, а с другой стороны требует защиты общества для того, чтобы иметь возможность делать осознанный выбор, влиять на качество и цену товаров. Потребитель вступает в соответствующие отношения с другими ключевыми игроками на рынке, что требует формирования такого рыночного механизма, который поддерживал бы баланс интересов всех сторон и давал возможность потребителю выступать равноправным партнером в диалоге с бизнесом. В этой статье рассматривается опыт общества потребителей развитых рыночных стран, их достижения и поражения.

Keen competition and intensive use of marketing technologies by enterprises changed the role of user, caused changes in the social and economic life. Society of users in this process plays one of key roles. An user from one side votes by the purse for a commodity, selecting a money for development of business, and from other side requires defence of society in order to be in a position to do the realized choice, to affect quality cost of commodities. An user enters into the proper relationships with other key players at the market, that requires forming of such market mechanism which would support balance of interests of all sides and enable to the user to come forward an equal partner in rights in a dialog with business. In this article the experience of society of users of the developed market countries, their achievement and defeat is considered.

УДК 336.22

А.М. Лисенко, доц., канд. екон. наук, Н.С. Шалімова, доц., канд. екон. наук
Кіровоградський національний технічний університет

Податковий паспорт регіону як інструмент планування бюджетних надходжень

В статті обґрунтовується необхідність розробки податкового паспорту регіону як інструменту планування бюджетних надходжень, запропоновані підходи до формування розділів податкового паспорту території.

Податковий паспорт регіону, планування бюджетних надходжень, територія, індикатори

В умовах формування нових економічних відносин особливого значення набуває проведення раціональної регіональної економічної політики, у тому числі в фінансово – бюджетній сфері. Значна роль при цьому відводиться місцевим бюджетам, які, з одного боку, є фундаментом всієї бюджетної системи України, з іншого, - ефективним інструментом соціально – економічного розвитку регіону. Найбільш актуальними в цьому сенсі стають проблеми інформаційного забезпечення процесів управління та створення формалізованої системи показників для оцінки податкового потенціалу окремих міст, районів та регіону в цілому.

Забезпечення сталої тенденції до нарощування обсягу надходжень податкових платежів як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях не можливе без концентрації зусиль Державної податкової адміністрації, обласних адміністрацій, наукових установ та платників податків. Податкові служби нині знаходяться в постійному пошуку найбільш оптимальної податкової політики, і тому ідеї про необхідність введення податкового паспорта, який дозволить враховувати особливості регіону, прогнозувати податкове навантаження та відповідно визначати його податково – бюджетний потенціал, підтримуються суб'єктами податкових відносин. Над вирішенням даної проблеми працює значна кількість науковців та практиків. Зокрема,

питанням адміністрування податків, підвищенню якості інформаційного забезпечення процесу планування бюджетних надходжень приділяється увага в розробках авторського колективу кафедри аудиту та оподаткування Кіровоградського національного технічного університету під керівництвом доктора економічних наук, професора Г. М. Давидова [4], а також у наукових працях Захожая В. Б., Литвиненка Я. В. [2], Іванова Ю. Б., Крисоватого А. І., Десятнюка О. М. [3], Соколовської А. М. [5], Ткаченко Н. М. [6], Федосова В. М. [1] та інших. Проте робота в даному напрямку ускладнюється відсутністю чітко сформованого набору показників соціально – економічної складової та податкового навантаження, єдиного банку даних, що містить інформацію про господарюючі суб'єкти регіону та всі аспекти їх діяльності, розроблені інвестиційні проекти, економічний потенціал, резерви та вкладення.

Завданням статті є розробка типового зразка податкового паспорту регіону та системи індикаторів, які здійснюють вирішальний вплив на формування податкового навантаження та планування обсягів бюджетних надходжень.

Метою створення податкового паспорту є формування об'єктивних даних, які сприятимуть якісній характеристиці податкових можливостей регіону, дозволять оцінити та спрогнозувати податкові доходи, які можуть реально бути отримані на певній території. Наявність об'єктивної інформації призведе до підвищення заінтересованості органів місцевого управління до процесу формування податкового потенціалу регіону, скорочення податкових недоїмок. Керівництву міст та районів пропонується використовувати паспорт у якості управлінського ресурсу при плануванні заходів по збільшенню власних доходів території у складі бюджету.

Податковий паспорт являє собою програмний комплекс, який дозволяє моделювати показники податкової бази та надходжень податків як на основі динаміки попередніх років, так і зміни конкретних параметрів в системі та базі оподаткування. В основу даного документу покладено макроекономічний підхід до розрахунків податкової бази та податкового потенціалу. З його розробкою з'явиться можливість більш обосновано підходити до визначення індикативних (контрольних) показників по мобілізації податків та зборів до державного бюджету.

В податковому паспорті повинна відображатись оцінка існуючої податкової бази регіону, визначатися податкова складова в цілому та по окремих видах податків у динаміці, що сприятиме розробці прогнозу надходження податків та зборів на перспективу не лише в умовах діючого податкового законодавства, а й з урахуванням його можливих змін.

В першу чергу податковий паспорт орієнтований на потреби державних органів. Він сприятиме адекватній оцінці ситуації в економіко – податковій сфері окремо взятого регіону та країни в цілому, прийняттю відповідних рішень, спрямованих на підвищення обсягу стягнення податків та зборів. Разом з тим, зазначений документ може зацікавити і платників податків з точки зору оцінки фінансового та інвестиційного потенціалу регіону.

Впровадження податкових паспортів означатиме початок якісно нової системи збору податків, відповідної ринковим умовам та масштабам відродження економіки, сприятиме зміні завдань податкової служби (виникає необхідність в прогнозуванні обсягу податкових надходжень на середньострокову перспективу, розробці нових концепцій у сфері оподаткування, які сприяють розвитку бізнесу без шкоди для соціальних програм, обґрунтуванні податкових програм для забезпечення протекціоністської політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності).

Податкове адміністрування, сутність якого полягає у зміщенні пріоритету діяльності податкової служби з фіскального на регулюючий, повинне здійснюватись не лише у напрямку розробки раціональних заходів державного регулювання системи

оподаткування, а й у напрямку підвищення достовірності оцінки податкової бази та можливостей суб'єктів господарювання, що є основою при встановленні реальних бюджетних завдань. В умовах дотаційної спрямованості бюджету території доцільність впровадження податкового паспорту пояснюється наступним:

- по–перше, для визначення потреб регіону в фінансовій підтримці з державного бюджету необхідна інформація не лише податкового, а й бюджетного характеру;

- по–друге, на наступному етапі для розрахунку трансферту (дотації) необхідна інформація про бюджетну самостійність та незалежність регіону.

Практичне впровадження податкового паспорта регіону дозволить оцінити існуюче становище в бюджетній сфері, прийняти необхідні заходи, поповнити дохідну частину бюджетної системи, розрахувати прогнозні обсяги валової продукції базових галузей. Наявна в цьому документі інформаційна база відображатиме можливості економічного зростання та відповідного приросту доходів регіону, що є важливим для своєчасного та обґрунтованого складання бюджетів, а також визначення шляхів перерозподілу коштів між бюджетами різних рівнів з метою вирівнювання бюджетної забезпеченості.

Слід зазначити, що вихідні умови отримання доходів на рівні окремих регіонів істотно відрізняються. Тому на перший план повинні висуватися завдання щодо посилення заінтересованості місцевих органів влади у нарощуванні власних доходів території, скороченні залежності від фінансової допомоги з бюджетів вищого рівня, збалансованості бюджетів, підвищенні ефективності управління місцевими фінансами.

Податкова система, якій відводиться важлива роль у вирішенні проблем розвитку нових економічних відносин та забезпечення фінансово – економічної стабільності в державі, покликана створювати сприятливі умови для зміцнення та підвищення ефективності виробництва, усунення диспропорцій в економіці, сприяти підвищенню рівня життя населення. Одним із шляхів її розвитку у цьому напрямку є удосконалення бюджетно – податкового планування.

Метою податкового планування, як на державному, так і на територіальному рівнях є оцінка співвідношення податкового потенціалу і фактичних надходжень податків та зборів, визначення обсягів економічно обґрунтованих надходжень податків та зборів у бюджетну систему на планований період. При цьому податкове планування здійснюється з орієнтацією на максимально високий рівень мобілізації податків та зборів в бюджетну систему. Особливе значення має аналіз основних факторів, які визначають динаміку податкового потенціалу та надходжень податків у бюджетну систему.

По мірі становлення податкового законодавства та адаптації до нього платників податків відбувається зниження впливу суб'єктивних чинників. Найважливішу роль при визначенні обсягу податкових надходжень відіграють економічні фактори, які впливають на зміну податкової бази окремих податків і зборів та податкового потенціалу в цілому.

Вихідною складовою податкового планування є визначення податкової бази за видами податків, розрахунок якої має здійснюватися на рівні підприємств, регіонів та держави. Специфіка та складність планування у регіональному розрізі полягає у необхідності проведення аналізу виконання поточних податкових зобов'язань, моніторингу та прогнозу соціально – економічної ситуації по кожному регіону держави. З метою об'єктивної оцінки податкового потенціалу, забезпечення своєчасного та якісного податкового планування і прогнозування, створення умов для їх постійного удосконалення необхідно розробляти та використовувати у практичній діяльності податкові паспорти по кожному регіону та державі в цілому.

Користуючись податковим паспортом регіону можна буде встановити його податкове навантаження. З цією метою доцільно сформувати інформаційну базу про податкове навантаження, показники надходження податків та зборів за їх видами. Такий підхід дозволить оцінити економічний, фінансовий та податковий потенціал території.

В податковому паспорті регіону повинна відображатись інформація, яка характеризує економічні показники, податкову базу, обсяги надходжень за видами податків, заборгованість по сплаті податків та інші показники. Даний документ повинен не лише містити інформацію про ресурси, які знаходяться у розпорядженні області, а й про досягнуті протягом звітного періоду результати, наприклад, скорочення безробіття тощо. Основним повинен стати розділ, в якому характеризується бюджетна забезпеченість регіону. Її важливими індикаторами є:

- коефіцієнт бюджетної незалежності;
- витрати на фінансування соціально – культурних заходів;
- витрати на фінансування економіки;
- сума коштів, що надходить з загальнодержавного бюджету;
- питома вага цих сум в загальному обсязі доходів регіонального бюджету.

При розробці податкового паспорту не слід обмежуватись лише даними податкової звітності, тому що при цьому не можна отримати повну та розгорнуту інформацію про стан податкового потенціалу регіону. Необхідно також враховувати дані Державного комітету статистики та регіональних управлінь статистики про обсяги валового внутрішнього продукту (валового регіонального продукту), виробництво продукції (робіт, послуг) окремими галузями економіки, інвестиції в основний капітал, рівень інфляції (індекс споживчих цін), показники фінансово – господарської діяльності підприємств.

Разом з тим, податковий паспорт регіону повинен являти собою не просто зведення цифрової інформації. Структурно він має складатися з кількох розділів, у яких відображується повний набір показників, що характеризують податковий потенціал та ефективність податкового адміністрування. Даний документ повинен включати ряд показників, які здійснюють вирішальний вплив на формування податкового навантаження у регіоні, зокрема:

- місце та роль регіону в загальній системі господарювання України;
- спеціалізація регіону за галузями економіки, особливості їх розміщення та функціонування;
- чисельність населення регіону, питома вага міського населення (коефіцієнт урбанізації), чисельність зайнятих в економіці;
- валовий регіональний продукт у розрізі базових галузей;
- обсяг та структура надходжень податків та зборів за галузями економіки;
- динаміка заборгованості по сплаті податків;
- показники, які відображають втрати бюджету у зв'язку з наданням пільг згідно податкового законодавства;
- обсяг випуску промислової продукції у фізичному та грошовому вимірниках у розрізі основних галузей промисловості;
- обсяг випуску сільськогосподарської продукції у фізичному та грошовому вимірниках у розрізі основних галузей рослинництва та тваринництва;
- обсяг товарообігу;
- фінансово – економічне становище великих за розмірами підприємств – платників податків, кількість прибуткових та збиткових підприємств;
- рівень та динаміка заробітної плати;

- обсяги експортних поставок у розрізі галузей економіки регіону (для прогнозування сум відшкодування ПДВ підприємствам – експортерам);
- показники, що характеризують діяльність мережі фінансово – кредитних установ та виконання ними своїх агентських функцій по перерахуванню в бюджетну систему податків та зборів.

Враховуючи платежі за видами податків, які займають значну питому вагу в загальній сумі недоїмки, у розділі податкового паспорту, в якому відображатиметься заборгованість по податках та зборах в бюджетну систему, такі види податків доцільно виділяти окремою строчкою.

У складі основних показників податкового навантаження доцільно виділити важливі види місцевих податків і зборів для проведення детального аналізу їх впливу на загальну економічну ситуацію.

Система показників, які використовуються у кожному розділі податкового паспорта, має бути побудована з урахуванням їх динаміки, що дасть можливість визначати тенденції та значимість окремих факторів, які здійснюють вплив на податкові характеристики регіону, джерела або способи визначення кожного показника (прямі дані статистичної або податкової звітності, розрахунок).

Для найбільш повного урахування масштабів наданих податкових пільг в паспорті повинна окремо відображатися інформація про наявність у регіоні зон зі спеціальним податковим режимом, в яких використовується особливий порядок розрахунку та сплати податків і зборів.

Вагомою проблемою залишається наявність значної кількості наданих відстрочок та інших форм зміни термінів сплати податків. Недостатньо вирішеними є питання відшкодування із бюджету сум вхідного ПДВ. Для урахування при плануванні пов'язаних з цим бюджетних втрат в паспорті необхідно передбачити спеціальний розділ «Випадаючі доходи».

Аналіз та оптимізація випадаючих доходів сприятимуть підвищенню якості і обґрунтованості розроблюваних планів та прогнозів податкових надходжень, збільшенню обсягу їх збирання, а отже поповненню дохідної частини бюджетної системи. Крім того, додаткове урахування всіх можливих видів та сум випадаючих доходів розкриє значний обсяг роботи, яка проводиться податковими органами по мобілізації податків та зборів у бюджетну систему.

Для оцінки податкового потенціалу регіону, податкового навантаження на товаровиробників та їх урахування при плануванні податкових надходжень, податковий паспорт повинен містити показники розміру нарахованих та тих, які фактично надійшли податків та зборів, заборгованості по них. Зазначені дані повинні відображатися окремими розділами. Така інформація слугуватиме основою для визначення рівня надходжень податків та зборів і податкового навантаження відносно валового регіонального продукту (як по нарахуванню, так і за надходженнями).

Наявність інформаційної бази створить основу для розрахунку сукупного доходу регіону, його економічного, фінансового та податкового потенціалу. Вона відображатиме можливості економічного зростання та відповідного нарощування податкових надходжень і відіграватиме важливу роль у своєчасному та обоснованому складанні бюджетів, визначенні шляхів перерозподілу засобів між бюджетами різних рівнів з метою вирівнювання бюджетної забезпеченості.

Використання податкового паспорта регіону вноситиме деяку визначеність в систему міжбюджетних відносин. Вона стане відкритою та прозорою для її учасників, сформується інформаційно – аналітична база для формування більш обоснованої системи нормативів та правової бази для реалізації принципів міжбюджетних відносин.

Разом з тим, аналіз та прогнозування податкових надходжень місцевих та районних бюджетів повинні здійснюватись виходячи з оцінки податкового потенціалу за єдиною методикою та єдиним переліком податків. Так, у відповідності з даними статистичних довідників, повинні враховуватись не середньорічні показники, а чисельність населення та чисельність зайнятих в економіці на кінець року. Розрахунок чисельності зайнятих в економіці має здійснюватись з урахуванням кількості зареєстрованих або ж визнаних безробітних.

Доцільно чітко визначити критерії, за якими платники податків – юридичні особи розподіляються на «основні», «крупні» та «середні за розміром» (від цього залежатиме список основних платників). При відображенні в податковому паспорті кількості платників податків – фізичних осіб слід враховувати, що мова йде не про робітників та службовців, а про осіб, яким податки нараховуються податковими органами.

Для оцінки розміру випадуючих доходів необхідно відображати у податковому паспорті суми ПДВ, що підлягають відшкодуванню та фактично відшкодовані суми, як на розрахунковий рахунок підприємства, так і зараховані в рахунок сплати інших боргів.

Доцільно виключити з суми податків та зборів, що надійшла, податок з доходу фізичних осіб, який утримується підприємствами (організаціями), тому що у даному випадку суб'єкт господарювання виконує функцію збирача податків і податкового навантаження по їх сплаті не несе.

У всіх розділах, де наявні дані про суму нарахованих платежів, слід відображати лише суму податку, так як штрафні санкції не залежать від обсягів діяльності підприємств. Крім того, суми нарахованої пені і штрафів за ряд років неспівставні, що пов'язано зі змінами ставки пені та розміру санкцій.

В ході дослідження діяльності фінансово – кредитних установ доцільно враховувати показники, які характеризують заборгованість по платежах у зведений бюджет у зв'язку з відсутністю коштів на кореспондентських рахунках в іногородніх банках.

Оцінку валових доходів регіону доцільно здійснювати на основі урахування не номінального обсягу валового продукту, а на основі його реальної величини, тобто при розрахунку росту обсягу валового продукту доцільно нівелювати вплив цінового фактора. З цією метою в паспорті повинна відображатись інформація про індекс споживчих цін.

У зв'язку з тим, що податковий паспорт регіону поєднує систему показників, які визначають тенденції його соціально – економічного розвитку, регіональні податкові органи повинні співставляти даний документ на основі залучення статистичних та економічних органів. З метою недопущення різних підходів до розуміння відображених у податковому паспорті показників, необхідно розробити методичні рекомендації (вказівки) по їх складанню із зазначенням джерел отримання інформації, у тому числі по показниках, відсутніх у податковій звітності.

В основу визначення податкового потенціалу у розрізі територіальних утворень необхідно покласти розрахунок податкових баз та ставок податків у відповідності до діючого законодавства та проєктів щодо його зміни. З цією метою доцільно встановити перелік основних податків, за якими буде здійснюватись розрахунок податкового потенціалу. Для репрезентативності даних доходи повинні охоплювати більшу частину податкових доходів територіальних утворень. Враховуючи це слід визначати основний перелік податків та зборів (4 – 6 видів), сумарні доходи від яких становлять більше 80% всіх податкових надходжень області (району). Після цього по кожному виду основних податків розраховуватиметься база оподаткування. З метою оцінки дохідної бази

територіального утворення повинні враховуватися фінансово – економічні показники, які характеризують цю базу прямо або опосередковано.

Рейтинг міст та районів доцільно проводити з послідуною їх класифікацією за чотирма типами (рис. 1).

Кінцевою метою роботи з паспортами територіальних утворень, що функціонують у межах регіону, є розробка ефективного економічного інструментарію, який стане стимулом для розвитку територій у пріоритетних для них напрямках. Необхідними для цього умовами є:

- перерахунок коефіцієнта податкових зусиль 1 раз у півроку;
- обов'язкове доведення всіх результатів дослідження до апарату адміністрації територіальних утворень (областей) з вказанням ступеню ефективності певного району у порівнянні з іншими районами області;
- розробка на рівні районів пріоритетних напрямків розвитку, в основу яких будуть покладені виявлені у процесі дослідження проблеми, що обумовлюють нерівномірність їх соціально – економічного розвитку;
- встановлення взаємозв'язку рівня коефіцієнта податкових зусиль певного району області та заходів підтримки органами виконавчої влади регіону, а також дотаційних виплат з обласного бюджету.

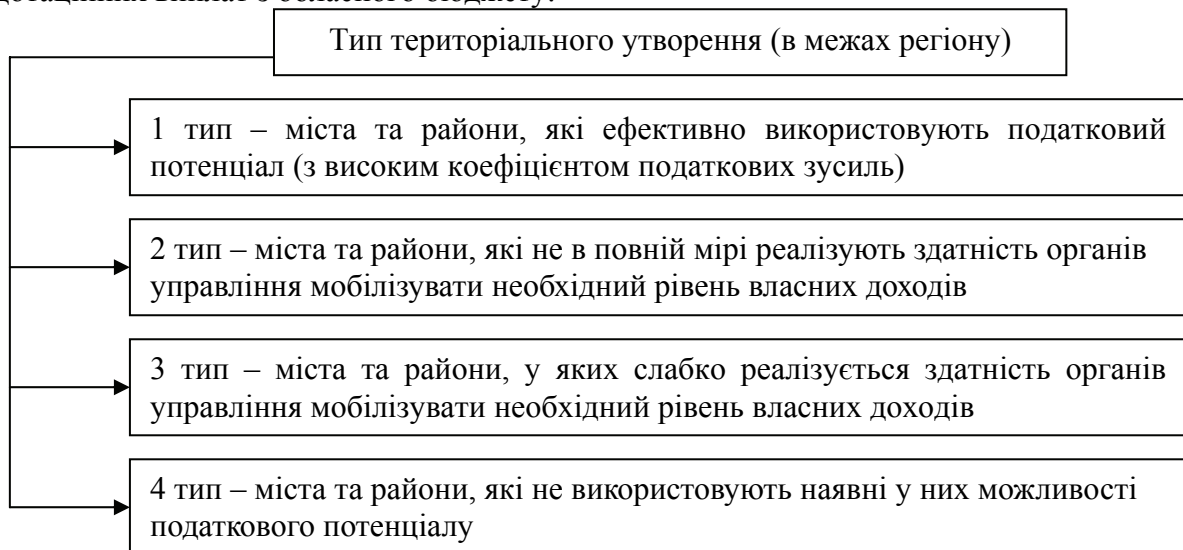

Рисунок 1 – Класифікація територіальних утворень з метою визначення їх рейтингу у формуванні податкового потенціалу регіону

При використанні податкового паспорта регіону у практичній діяльності повинні враховуватися наступні моменти:

- паспорт необхідно періодично оновлювати (1 раз на півроку);
- розрахунки, необхідні для розробки даного документа, повинні враховуватись при складанні прогнозів;
- паспорт доцільно використовувати при розробці програм та планів дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, при оцінці діяльності голів районних та обласних адміністрацій;
- податковий паспорт та наведені у ньому розрахунки потенціалу регіону можуть використовуватися наступними користувачами інформації:
  - службами соціально – економічного моніторингу (при складанні прогнозів);
  - фінансовими установами (для виділення коштів на певні цілі);

– іншими установами (для оцінки діяльності голів адміністрацій на місцях, розгляду на засіданнях облради та прийняття управлінських рішень).

Впровадження у практику роботи податкових органів податкових паспортів як на обласному, так і на районному та міському рівнях стане дієвим інструментом для об'єктивного визначення податкової бази за всіма видами податків та зборів і встановлення на цій основі реальних контрольних показників по мобілізації доходів у бюджетну систему.

З метою більш повного дослідження питання пропонуємо провести пілотні дослідження по впровадженню податкових паспортів на рівні окремих районів області або групи найбільших міст (обласного та окремих районних центрів).

В податковому паспорті регіону повинні відображатися наступні обов'язкові реквізити (рис. 2):

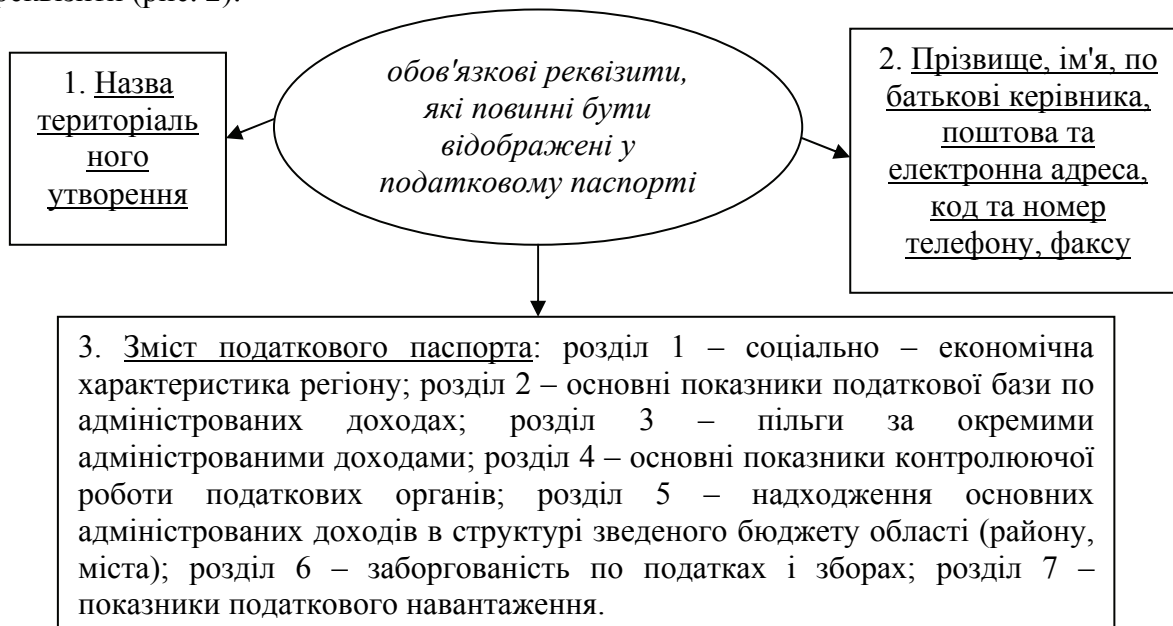

Рисунок 2 - Обов'язкові реквізити, які повинні відображатися у податковому паспорті регіону

Зміст окремих розділів податкового паспорта регіону розкривається в табл. 1 – 7.

Таблиця 1 – Розділ 1. Соціально – економічна характеристика регіону
Площа території - тис. кв. км.

Показник	Код строчки	Звітний рік (200)	Звітний рік у % до попереднього
1. Валовий регіональний продукт, млн. грн.	101		
2. Індекс споживчих цін (індекс інфляції), % (грудень в % до грудня попереднього року)	102		х
3. Індекс промислового виробництва, %	103		х
4. Індекс цін виробників промислової продукції, % (грудень в % до грудня попереднього року)	104		х
5. Обсяг відвантажених товарів власного виробництва, виконаних робіт та послуг власними силами – всього, млн. грн.	105		
6. Індекс роздрібних цін на споживчі товари та послуги, % (грудень в % до грудня попереднього року)	106		х

Продовження таблиці 1

7. Обсяг відвантажених товарів власного виробництва, виконаних робіт та послуг власними силами по обробній промисловості, млн. грн.	107		
8. Індекс виробництва за видом діяльності «Обробна промисловість», %	108		x
9. Обсяг відвантажених товарів власного виробництва, виконаних робіт та послуг власними силами по добуванню корисних копалин, млн. грн.	109		
10. Індекс виробництва за видом діяльності «Видобуток корисних копалин», %	110		x
11. Обсяг відвантажених товарів власного виробництва, виконаних робіт та послуг власними силами по виробництву та розподілу електроенергії, газу та води, млн. грн.	111		
12. Індекс виробництва за видом діяльності «виробництво та розподіл електроенергії, газу та води», %	112		x
13. Валова продукція сільського господарства (в цінах поточного року), млн. грн.	113		
14. Обсяг робіт, виконаних за видом діяльності «Будівництво», млн. грн.	114		
15. Оборót роздрібно́ї торгівлі, млн. грн.	115		
16. Оборót оптово́ї торгівлі, млн. грн.	116		
17. Зовнішньоторговельний оборót, млн. доларів США	117		
у тому числі:			
- експорт товарів, млн. доларів США	118		
- імпорт товарів, млн. доларів США	119		
18. Середньорічний курс долара США, грн.	120		
19. Зовнішньоторговельний оборót, млн. грн.	121		
у тому числі:			
- експорт товарів, млн. грн.	122		
- імпорт товарів, млн. грн.	123		
20. Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	124		
21. Кількість збиткових підприємств, великих та середніх за розміром, од.	125		
22. Кількість прибуткових підприємств, великих та середніх за розміром, од.	126		
23. Кількість підприємств, які здійснюють діяльність за спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності, од.	127		
24. Сальдований фінансовий результат (прибуток мінус збиток), млн. грн.	128		
25. Сума прибутку по прибуткових організаціях, млн. грн.	129		
26. Питома вага прибуткових підприємств в загальній кількості суб'єктів господарювання, %	130		x
27. Кількість юридичних осіб – платників податків, дані про яких містяться в єдиному державному реєстрі юридичних осіб (з урахуванням селянських (фермерських) господарств) (крім тих, які припинили свою діяльність), од.	131		
- у тому числі основних платників податків – юридичних осіб, од.	132		
- з них платників податків – великих за розміром підприємств, од.	133		
28. Кількість індивідуальних підприємців – платників податків (фізичних осіб), дані про яких містяться в єдиному державному реєстрі юридичних осіб (крім тих, які припинили свою діяльність), тис. чол.	134		
- у тому числі тих, які здійснюють підприємницьку діяльність, тис. чол.	135		
29. Кількість підприємств – банкрутів, оголошених за рішенням суду, од.	136		
30. Кількість ліквідованих підприємств, організацій, од.	137		
31. Кількість платників податків, які тривалий час не звітували, од.	138		
у тому числі:			
- юридичні особи	139		
- фізичні особи	140		
32. Кредиторська заборгованість, млн. грн.	141		
з неї – просрочена заборгованість, млн. грн.	142		
33. Дебіторська заборгованість, млн. грн.	143		
з неї – просрочена заборгованість, млн. грн.	144		
34. Чисельність населення на 01.01 наступного року, тис. чол.	145		
35. Питома вага міського населення в загальній чисельності населення, %	146		x
36. Чисельність економічно активного населення, тис. чол.	147		
у тому числі:			

Продовження таблиці 1

- чисельність зайнятих в економіці (з урахуванням зайнятих в особистих господарствах населення), тис. чол.	148		
- чисельність безробітних (zareestrovanih в органах державної служби зайнятості), тис. чол.	149		
37. Щільність населення, чол/ км²	150		
38. Питома вага в загальній чисельності населення, %:			
- чисельності зайнятих в економіці	151		x
- чисельності безробітних	152		x
39. Реальні грошові доходи (у % до попереднього року)	153	x	
40. Фонд заробітної плати (найманих працівників підприємств та організацій), млн. грн.	154		
41. Середньомісячний рівень заробітної плати працюючого, грн.	155		
42. Просрочена заборгованість по заробітній платі, млн. грн.	156		
43. Кількість zareestrovanih територіальних утворень, од.	157		
у тому числі кількість територіальних утворень, за якими прийняті бюджети	158		

Таблиця 2 – Розділ 2. Основні показники податкової бази по адміністрованих доходах

Показник	Код строчки	Звітний рік (200__)	Звітний рік у % до попереднього
1	2	3	4
ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ			
Скорегований валовий дохід звітного періоду, млн. грн.	201		
Сума валових витрат платників податку, млн. грн.	202		
Сума амортизаційних відрахувань (в податковому обліку), млн. грн.	203		
Податкова база для визначення податку, млн. грн.	204		
Сума податку, млн. грн.	205		
ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ			
Податкова база для визначення податку, млн. грн.:			
- за ставкою 20%	206		
- за ставкою 0%	207		
Загальна сума податку, визначена за деклараціями, млн. грн.	208		
Сума податку, заявлена до відшкодування, млн. грн.	209		
Сума, фактично відшкодована платникам у звітному періоді, млн. грн.	210		
АКЦИЗНИЙ ЗБІР			
Вартість реалізованих підакцизних товарів – всього, млн. грн.	211		
у т. ч. за видами підакцизних товарів:			
- тютюнові вироби	212		
- спирт етиловий та алкогольні напої	213		
- транспортні засоби	214		
- інші підакцизні товари	215		
Сума податку, нарахована до сплати в бюджет, млн. грн.	216		
ПОДАТОК З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ			
Оподаткування за базовою ставкою:			
- загальна сума доходів платників податків, млн. грн.	217		
- сума доходів платників податків, яка підлягає оподаткуванню, млн. грн.	218		
Оподаткування за іншими ставками:			
- загальна сума доходів платників податків, млн. грн.	219		
- сума доходів платників податків, яка підлягає оподаткуванню, млн. грн.	220		
Сума податкової соціальної пільги, млн. грн.	221		
Загальна сума визначеного податку за підсумками податкового періоду, млн. грн.	222		

Загальна сума утриманого податку, млн. грн.	223		
ФІКСОВАНИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ПОДАТОК			
Кількість платників податків, які представили розрахунок ФСП, од.	224		
Податкова база (грошова оцінка), млн. грн.	225		
Сума нарахованого податку, млн. грн.	226		
ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ			
Кількість земельних ділянок в базі даних податкових органів, одиниць	227		
з них по фізичних особах, одиниць	228		
Кількість земельних ділянок, у відношенні яких нарахований земельний податок до сплати, одиниць	229		
з них по фізичних особах, одиниць	230		
Податкова база, га	231		
з неї по фізичних особах, га	232		
Сума податку, яка підлягає сплаті до бюджету, млн. грн.	233		
з неї по фізичних особах, млн. грн.	234		
ОРЕНДНА ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ У ДЕРЖАВНІЙ ЧИ КОМУНАЛЬНІЙ ВЛАСНОСТІ			
Кількість орендарів земельних ділянок, які знаходяться у державній чи комунальній власності, чол.	235		
Податкова база, га	236		
Сума податку, яка підлягає сплаті до бюджету, млн. грн.	237		
ЄДИНИЙ ПОДАТОК НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ			
Кількість платників податків, які представили податкові декларації по податках, сплачуваних у зв'язку з застосуванням спрощеної системи оподаткування, од.	238		
з них:			
- за ставкою 6%	239		
- за ставкою 10%	240		
Податкова база для визначення податку, млн. грн.:			
- за ставкою 6%	241		
- за ставкою 10%	242		
Сума податку, яка підлягає до сплати, млн. грн.	243		
ЄДИНИЙ ПОДАТОК НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ			
Кількість підприємців – фізичних осіб, які сплачують єдиний податок, чол.	244		
Податкова база, млн. грн.	245		
Сума податку, яка підлягає сплаті до бюджету, млн. грн.	246		
ПОДАТОК З ВЛАСНИКІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ТА ІНШИХ САМОХІДНИХ МАШИН І МЕХАНІЗМІВ			
Кількість транспортних засобів у базі даних податкового органу, од.	247		
у тому числі кількість транспортних засобів, що належать фізичним особам, од.	248		
Кількість транспортних засобів, по яких нараховано податок до сплати в бюджет, од.	249		
у тому числі кількість транспортних засобів, що належать фізичним особам, од.	250		
Сума податку, що належить до сплати в бюджет, млн. грн.	251		
з неї по транспортних засобах, що належать фізичним особам, млн. грн.	252		
ЗБІР ЗА ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА			
Кількість суб'єктів господарювання, які сплачують збір, од.	253		
Податкова база, млн. грн.	254		
Сума податку, яка підлягає сплаті до бюджету, млн. грн.	255		
ПЛАТА ЗА ТОРГОВИЙ ПАТЕНТ НА ДЕЯКІ ВИДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ			
Кількість платників (юридичні та фізичні особи), од.	256		
Сума плати, млн. грн.	257		

Таблиця 3 – Розділ 3. Пільги за окремими адміністрованими доходами

Показник	Код строчки	Звітний рік (200)	Звітний рік у % до попереднього
1	2	3	4
Сума пільг, млн. грн.:			
- по податку на прибуток:	301		
- по податку на додану вартість	302		
- по інших податках та зборах	303		

Таблиця 4 – Розділ 4. Основні показники контролюючої роботи податкових органів

Показник	Код строчки	Звітний рік (200)	Звітний рік у % до попереднього
1	2	3	4
Додатково нараховано платежів за результатами податкових перевірок, млн. грн.	401		
з них по виїздних перевірках, млн. грн.	402		
Кількість організацій, у яких проводилися виїзdnі перевірки, од.	403		
з них організацій, по яких виявлені порушення, од.	404		
Додатково нараховано платежів за результатами виїздних перевірок організацій, млн. грн.	405		
Кількість проведених виїздних податкових перевірок фізичних осіб, од.	406		
з них фізичні особи, по яких виявлені порушення, од.	407		
Додатково нараховано платежів за результатами виїздних перевірок фізичних осіб, млн. грн.	408		
Питома вага результативних виїздних податкових перевірок, %	409		*
Питома вага додатково нарахованих платежів за результатами виїздних податкових перевірок в загальній сумі надходжень адміністрованих доходів в бюджетну систему регіону, %	410		*

* - показники питомої ваги, отримані у минулому році.

Таблиця 5 – Розділ 5. Надходження основних адміністрованих доходів в структурі зведеного бюджету

Показник	Код строчки	Надійшло до бюджету		
		всього, млн. грн.	у % до мину- лого року	питом а вага, %
Всього за адміністрованими доходами	501			100
у тому числі:				
- податок на прибуток підприємств	502			
- податок на додану вартість	503			
- акцизний збір	504			
з нього:				
- табачні вироби	505			
- спирт етиловий та алкогольні напої	506			
- транспортні засоби	507			
- інші підакцизні товари	508			
- податок з доходів фізичних осіб	509			
- фіксований сільськогосподарський податок	510			
- плата за землю	511			
- орендна плата за землю, яка перебуває у державній чи комунальній власності	512			

Продовження таблиці 5

- єдиний податок на підприємницьку діяльність з юридичних осіб	513			
у тому числі:				
- за ставкою 6%	514			
- за ставкою 10%	515			
- єдиний податок на підприємницьку діяльність з фізичних осіб	516			
- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	517			
- збір за забруднення навколишнього природного середовища	518			
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	519			
- інші податки та збори	520			

Таблиця 6 – Розділ 6. Заборгованість по податках і зборах

Показник	Код строчки	Станом на 01.01. наступного року			
		всього	у тому числі		
			недоїмка	відстрочені платежі та реструктуризована заборгованість	призупинені до утримання платежі
Заборгованість по податках та зборах, млн. грн.	601				
у тому числі:					
- податок на прибуток підприємств:					
- млн. грн.	602				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	603				
- податок на додану вартість:					
- млн. грн.	604				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	605				
- акцизний збір:					
- млн. грн.	606				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	607				
з нього:					
- тютюнові вироби:					
- млн. грн.	608				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	609				
- спирт етиловий та алкогольні напої:					
- млн. грн.	610				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	611				
- транспортні засоби:					
- млн. грн.	612				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	613				
- інші підакцизні товари:					
- млн. грн.	614				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	615				

Продовження таблиці 6

- податок з доходів фізичних осіб:					
- млн. грн.	616				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	617				
- фіксований сільськогосподарський податок:					
- млн. грн.	618				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	619				
- плата за землю:					
- млн. грн.	620				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	621				
- орендна плата за землю, яка перебуває у державній чи комунальній власності:					
- млн. грн.	622				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	623				
- єдиний податок на підприємницьку діяльність юридичних осіб у тому числі:					
- за ставкою 6%:					
- млн. грн.	624				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	625				
- за ставкою 10%:					
- млн. грн.	626				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	627				
- єдиний податок на підприємницьку діяльність фізичних осіб:					
- млн. грн.	628				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	629				
- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів:					
- млн. грн.	630				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	631				
- збір за забруднення навколишнього природного середовища:					
- млн. грн.	632				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	633				
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності:					
- млн. грн.	634				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	635				
- інші податки та збори					
- млн. грн.	636				
- питома вага в загальній сумі заборгованості, %	637				

Таблиця 7 – Розділ 7. Показники податкового навантаження

Показник	Код строчки	Податкове навантаження (% до валового регіонального продукту)
Всього за адміністрованими доходами	701	
у тому числі:		
- податок на прибуток підприємств	702	
- податок на додану вартість	703	
- акцизний збір	704	
з нього:		
- табачні вироби	705	
- спирт етиловий та алкогольні напої	706	
- транспортні засоби	707	
- інші підакцизні товари	708	
- податок з доходів фізичних осіб	709	
- фіксований сільськогосподарський податок	710	
- плата за землю	711	
- орендна плата за землю, яка перебуває у державній чи комунальній власності	712	
- єдиний податок на підприємницьку діяльність з юридичних осіб	713	
у тому числі:		
- за ставкою 6%	714	
- за ставкою 10%	715	
- єдиний податок на підприємницьку діяльність з фізичних осіб	716	
- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	717	
- збір за забруднення навколишнього природного середовища	718	
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	719	
- інші податки та збори	720	

Вважаємо, що запропонована система показників в достатній мірі характеризує економічний та податковий потенціал регіону.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що податковий паспорт регіону є документом, який містить комплексну характеристику податкового потенціалу та податкового навантаження території. Податкова паспортизація сприятиме створенню на територіальному рівні достовірної бази за системою показників, які є основою для розрахунку сукупного доходу регіону, його економічного, фінансового та податкового потенціалів, відображатиме можливості економічного зростання та відповідного збільшення обсягу податкових надходжень. Це має важливе значення для своєчасного та обоснованого складання бюджетів, а отже визначення шляхів перерозподілу коштів між бюджетами різних рівнів з метою вирівнювання бюджетної забезпеченості. Запровадження податкового паспорта регіону сприятиме проведенню раціональної податкової політики, забезпеченню необхідного обсягу податкових надходжень в бюджетну систему, створенню об'єктивних міжбюджетних відносин.

Список літератури

1. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. Ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.

2. Захожай В. Б., Литвиненко Я. В., Захожай К. В., Литвиненко Р. Я. Система оподаткування та податкова політика: Навч. посібник / Під заг. ред. В. Б. Захожая та Я. В. Литвиненка. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
3. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система. Підручник. – К.: Атіка, 2006. – 920 с.
4. Планування та адміністрування податкових надходжень як складова соціально – економічного розвитку регіону / За редакцією Давидова Г. М., Любченко О. М. Монографія. – Кіровоград: Поліграфічно – видавничий центр “Імекс - ЛТД”, 2007. – 374 с.
5. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія та практика становлення. – К.: Знання – Прес, 2004. – 454 с.
6. Ткаченко Н. М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність. – К.: Алерта, 2004. – 554 с.
7. <http://www.google.com>
8. <http://www.aport.ru>

В статті обосновується необхідність розробки податкового паспорта регіону як інструмента планування бюджетних поступлень, пропонуються підходи до формування розділів податкового паспорта території.

In the article is predicated from necessity of composite of tax passport from region for the instrument of planning of financial pay, suggest of untie from the composite of tax passport from district.

УДК 338

Н.С. Ліба, асистент

Мукачівський державний університет

Економетричне моделювання інноваційного розвитку промисловості на прикладі Закарпатської області

У статті розглянуто фактори та побудовано економетричні моделі інноваційного розвитку для таких результатуючих параметрів, як: частки інноваційної продукції в загальному обсязі промисловості; інноваційні витрати на технічні інновації; придбання машин; виробниче проектування. Моделі перевірені на адекватність за допомогою коефіцієнта F-статистики з надійністю 0,95.

моделювання інноваційного розвитку, коефіцієнт множинної кореляції, регресія, економетрична модель

Економічний і технологічний вплив інноваційного процесу лише частково втілюється в нових продуктах і технологіях. Суттєво більший його вплив проявляється в підвищенні економічного і науково-технічного потенціалу, як передумови виникнення і впровадження нових технологій та продуктів, підвищення подальшої сприйнятливості підприємства до інновацій [2, С.154].

У вітчизняній та зарубіжній літературі є ряд досліджень пов'язаних з формуванням економетричних моделей. Результати цих досліджень знайшли своє відображення в наукових працях Крилова Е.І., Власова В.М., Журавкова І.В., Кругликова А.Г., Наконечного С.І., Терещенка Т.О., Романюка Т.П. та інші.

Основним завданням дослідження є побудова економетричних моделей інноваційного розвитку промисловості на прикладі Закарпатської області.

Ефективність використання інноваційних можливостей, ступінь готовності підприємства виконати поставлені інноваційні цілі, тобто випустити конкурентоспроможну продукцію визначає рівень інноваційного розвитку промисловості. Для вирішення зазначених завдань доцільно побудувати економетричну модель, яка допомагає прогнозувати можливості інноваційного розвитку промисловості.

Для цілей даного дослідження побудовано декілька моделей.

А. Виведено функцію частки інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, залежні фактори: X_1 – внутрішні науково – дослідні розробки; X_2 – придбання науково – дослідних розробок; X_3 – освоєно видів інноваційної продукції. Значення залежних і результуючих параметрів наведено в табл. 1.

Таблиця 1 - Розрахунок регресійної моделі для частки обсягу інноваційної продукції в обсягах промислової продукції

Роки	X_1 , внутрішні науково - дослідні розробки	X_2 , придбання науково - дослідних розробок	X_3 , освоєно видів інноваційної продукції	Y , % до загального обсягу промислової продукції	Y_p , розрахункове значення % до загального обсягу промислової продукції
2007	6420	7,5	54	1,9	1,957444619
2006	632,8	27,84	34	3,6	3,293038283
2005	50,9	48,18	33	3,5	3,546115526
2004	80,7	68,52	57	4,05	4,478614055
2003	201,7	88,86	62	4,6	4,707189967
2002	817	109,2	70	5,15	4,875333809
2001	75	76,15	90	5,7	5,684314035
2000	179	43,1	110	6,25	6,207949708
Разом	8457,1	469,35	510	34,75	34,75
Значення розрахункового параметра	$A_1=0,000337$	$A_2=0,004535$	$A_3=0,03543$	$A_0=2,175616$	

Розрахунковий коефіцієнт множинної кореляції для даної регресії $R=0,986$. Розрахунковий коефіцієнт F-статистики складає 47,057 ($F_{\text{розрах.}} = 47,057$) при критичному значенні $F(3;4;0,95)=6,6$. Так, як $F_{\text{розрах.}} > F(3;4;0,95)$, з надійністю 0,95 побудовану економетричну модель можна вважати адекватною.

Побудована модель набуде вигляду:

$$Y = 2,175616 - 0,000337X_1 + 0,004535X_2 + 0,03543X_3.$$

Кожен коефіцієнт рівняння показує ступінь впливу відповідного фактора на результуючий показник за фіксованого значення інших факторів, тобто як зі зміною окремого фактора на одиницю змінюється досліджуваний показник.

Так збільшення придбання науково-дослідних розробок на 1 одиницю покращує на 0,000337 відсоток до загального обсягу промислової продукції в середньому, збільшення освоєння видів інноваційної продукції на 1 одиницю – на 0,03543, а збільшення внутрішніх науково-дослідних розробок на 1 одиницю – зменшує на 0,000337 відсоток до загального обсягу промислової продукції.

Б. Розраховано регресію залежності інноваційних витрат на технічні інновації від таких параметрів: X_1 – придбання машин; X_2 – маркетинг, реклама; X_3 – виробниче

проектування; X_4 – власні кошти; X_5 – кредитів. Значення залежних і результуючих параметрів наведено в табл. 2.

Таблиця 2 - Розрахунок регресійної моделі для інноваційних витрати на технічні інновації

Роки	X_1 , придбання машин	X_2 , мар- кетинг, рек- лама	X_3 , виробниче проекту- вання	X_4 , власних коштів	X_5 , кредитів	Y , іннова- ційні витрати на техн. інновації	Y_p , розрахункове значення інноваційних витрати на технічні інновації
2007	31284,7	7,5	50,7	8137,8	13398,5	40702,7	40839,65057
2006	9885,3	7,5	28,7	11113,9	1272,6	14031	14030,4447
2005	2022,9	36,3	6,7	5949,4	857,1	6031,5	3721,773664
2004	5618,7	57,8	1671,8	4016,1	441,5	8543,2	9246,378928
2003	8580,0	121,0	342,8	6166,7	26,0	9453,2	11613,34983
2002	38479,8	3471,7	107252,2	17438,6	154516,8	191506,2	191507,2277
2001	6430,0	379,5	1158,7	3759,5	550,0	9486,7	9534,897765
2000	30357,7	326,1	2805,1	5020,1	550,0	40285,8	39546,57684
Разом	132659,1	4407,4	113316,7	61602,1	171612,5	320040,3	320040,3
Зна- чення розра- хунко- вого пара- метра	$A_1=1,170102$	$A_2=-0,263165$	$A_3=1,066638$	$A_4=0,193293$	$A_5=0,191451$	$A_0=43,116722$	

Розрахунковий коефіцієнт множинної кореляції для даної регресії $R=0,999$. Розрахунковий коефіцієнт F-статистики складає 998,840 ($F_{\text{розн.}} = 998,840$) при критичному значенні $F(5;2;0,99)=19,3$. Так як $F_{\text{розн.}} > F(5;2;0,99)$, з надійністю 0,99 побудовану економетричну модель можна вважати адекватною.

Побудована модель набуде вигляду:

$$Y = 43,116722 + 1,170102X_1 - 0,263165X_2 + 1,066638X_3 + 0,193293X_4 + 0,191451X_5$$

Коефіцієнти регресії показують залежність інноваційних витрат на технологію інновацій від кожного фактора при фіксованому значеннях решти факторів, включених у рівняння. Так збільшення придбання машин, виробничого проектування, власних коштів, кредитів на 1 одиницю підвищує інноваційні витрати на технологію інновацій на 1,170102; 1,066638; 0,193293; 0,191451 в середньому відповідно. Зменшення маркетингу, реклами на 1од. зменшує на 0,263165 інноваційні витрати на технологію інновацій.

В. Розраховано модель регресії для величини інноваційних витрат на придбання машин, залежні фактори: X_1 – маркетинг, реклама; X_2 – виробниче проектування; X_3 – власні кошти; X_4 – кошти іноземних інвесторів. Значення залежних і результуючих параметрів наведено в табл. 3.

Розрахунковий коефіцієнт множинної кореляції для даної регресії $R=0,973$. Розрахунковий коефіцієнт F-статистики складає 13,504 ($F_{\text{розн.}} = 13,504$) при критичному значенні $F(4;3;0,95)=9,1$. Так як $F_{\text{розн.}} > F(4;3;0,95)$, з надійністю 0,95 побудовану економетричну модель можна вважати адекватною.

Побудована модель набуде вигляду:

$$Y = -2843,093368 - 7,508532X_1 + 0,324672X_2 + 1,27546X_3 + 0,915093X_4$$

Коефіцієнти регресії показують залежність кількості придбання машин від кожного фактора при фіксованому значеннях решти факторів, включених у рівняння. Збільшення на 1 одиницю виробничого проектування покращує кількість придбання машин на 0,324672, власних коштів - 0,324672, коштів іноземних інвесторів - 0,915093, зменшення маркетингу, реклами – на 7,508532 в середньому.

Таблиця 3 - Розрахунок регресійної моделі для величини інноваційних витрат на придбання машин

Роки	X ₁ , маркетинг, реклама	X ₂ , виробниче проектування	X ₃ , власних коштів	X ₄ , кошти іноземних інвесторів	Y, придбання машин	Y _p , розрахункове значення прид- бання машин
2007	7,5	50,7	8137,8	19166,4	31284,7	25035,52958
2006	7,5	28,7	11113,9	1644,5	9885,3	12790,11185
2005	36,3	6,7	5949,4	82,1	2022,9	4549,870724
2004	57,8	1671,8	4016,1	4527,1	5618,7	6530,790835
2003	121	342,8	6166,7	3260,5	8580	7208,709542
2002	3471,7	107252,2	17438,6	11198,6	38479,8	38401,2686
2001	379,5	1158,7	3759,5	5085,2	6430	4132,137606
2000	326,1	2805,1	5020,1	34956,7	30357,7	34010,68127
Разом	4407,4	113316,7	61602,1	79921,1	132659,1	132659,1
Значення розрахун- кового параметра	A1=- 7,508532	A2=0,324672	A3=1,27546	A4=0,915093	A0=- 2843,093368	

Г. Розраховано модель регресії для величини інноваційних витрат на виробничого проектування, залежні фактори: X₁ – власні кошти; X₂ – кредити. Значення залежних і результуючих параметрів наведено в табл. 4.

Таблиця 4 - Розрахунок регресійної моделі для величини інноваційних витрат на виробниче проектування

Роки	X ₁ , власних коштів	X ₂ , кредитів	Y, виробниче проектування	Y _p , розрахункове значення виробниче проектування
2007	8137,8	13398,5	50,7	7980,646033
2006	11113,9	1272,6	28,7	-2661,87882
2005	5949,4	857,066667	6,7	-1,48799933
2004	4016,1	441,533333	1671,8	802,8879918
2003	6166,7	26	342,8	-738,545305
2002	17438,6	154516,8	107252,2	106598,799
2001	3759,5	550	1158,7	1030,186517
2000	5020,1	550	2805,1	306,0925903
Разом	61602,1	171612,5	113316,7	113316,7
Значення розрахункового параметра	A1=-0,574404	A2=0,736691	A0=2784,479074	

Розрахунковий коефіцієнт множинної кореляції для даної регресії $R=0,996$. Розрахунковий коефіцієнт F-статистики складає 312,161 ($F_{\text{розр.}} = 312,161$) при критичному значенні $F(2;5;0,95)=36,6$. Так як $F_{\text{розр.}} > F(2;5;0,95)$, з надійністю 0,95 побудовану економетричну модель можна вважати адекватною.

Побудована модель набуде вигляду:

$$Y = 2784,479074 - 0,574404X_1 + 0,736691X_2$$

Коефіцієнти регресії показують залежність виробничого проектування від кожного фактора при фіксованих значеннях решти факторів двох, включених у рівняння.

Збільшення кредитів на 1 одиницю, зменшення власних коштів на 1 од. покращує виробниче проектування на 0,736691; 0,574404 у середньому відповідно.

Аналіз інноваційної діяльності по Закарпатській області показав, що недостатнє фінансування державою науково – дослідних та дослідно – конструкторських робіт, низький технологічний рівень виробництва бази промисловості, не дозволяє досягти більш високих науково – технічних показників.

Інноваційну активність промислових підприємств стримують відсутність власних коштів, труднощі з сировиною, недостатньо розроблений правовий механізм інноваційної діяльності, недостатня державна підтримка вітчизняного виробника. Крім того, на інноваційні процеси в країні негативно впливає і кризовий стан у науці, викликаний різким скороченням за останні роки бюджетних коштів, які спрямовуються державою на фінансування розвитку науки і техніки.

Список літератури

1. Наконечний С.І., Терещенко Т.О., Романюк Т.П. Економетрія: Підручник. – Вид. 3 – тє, доп. Та перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 520 с.
2. Инновационный менеджмент. Учебник для вузов/ С. Д. Ильенковой, Л.М. Гохберга, С.Ю. Ягудин и др.; Под ред. С.Д. Ильенковой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність на Закарпатті: Стат. зб. / Держкомстат України. – Ужгород, 2004. – 61 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність на Закарпатті: Стат. зб. / Держкомстат України. – Ужгород, 2006. – 99 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність на Закарпатті: Стат. зб. / Держкомстат України. – Ужгород, 2007. – 75 с.
6. Інноваційна діяльність промислових підприємств області у 2007 році: Стат. зб. / Держкомстат України. – Ужгород, 2008. – 18 с.

В статье рассмотрены факторы та построено эконометрические модели инновационного развития для таких результативных параметров, как: частица инновационной продукции в общем объеме промышленности; инновационные затраты та технические инновации; покупку машин; производственное проектирование. Модели проверены на адекватность с помощью коэффициента F-статистики с надежностью 0,95.

In articles factors that are considered is constructed econometric models of innovative development for such productive parameters, as: a particle of innovative production in industry total amount; innovative expenses that technical innovations; purchase of cars; industrial designing. Models are checked up on adequacy by means of factor F-statisticians with reliability 0,95.

Організація податкового планування в системі корпоративного податкового менеджменту

В статті викладено ключові параметри організації податкового планування в системі корпоративного податкового менеджменту. Визначені завдання податкового планування на рівні підприємства, його види, суб'єкти, об'єкти, етапи, основні елементи, принципи організації та методи корпоративного податкового планування.

корпоративний податковий менеджмент, податкове планування, податки, оптимізація податкових платежів

Основною метою діяльності будь-якої підприємницької структури є отримання прибутку. В умовах конкурентної боротьби успішна підприємницька діяльність залежить від того як і на скільки суб'єкт підприємницької діяльності зможе максимізувати свій прибуток, або мовою фінансистів – чистий грошовий потік. Одним із визначальних чинників збільшення прибутковості бізнесу є оптимізація податкових платежів, що виступає головною метою корпоративного податкового планування.

Корпоративне податкове планування це одна з функцій управління фінансово-господарською діяльністю, яка полягає у встановленні передбачуваних параметрів майбутнього стану об'єкта, оптимальних способів і методів досягнення даного стану в умовах обмеженості ресурсів та при допустимому рівні податкового ризику. Необхідність податкового планування закладена в самій суті податкового законодавства, яке передбачає конкретні податкові режими для різних ситуацій, допускає різноманітні методи для обчислення податкової бази і пропонує платникам податків різноманітні податкові пільги.

Податкове планування, яке ґрунтується на суворому дотриманні податкового законодавства, дозволяє мінімізувати всю сукупність податкових платежів і зобов'язань, суттєво знижує ризики неправильного обчислення податків і, відповідно, захищає підприємство від можливих суттєвих збитків, пов'язаних із застосуванням штрафних санкцій. Податкове планування певною мірою дозволяє підвищити фінансову стійкість підприємства, а також підвищити культуру управління фінансами суб'єкта господарювання.

Теорії податкового планування у системі управління фінансами підприємства надавалась і надається значна увага як зі сторони закордонних, так і вітчизняних науковців. Серед них слід виділити праці Бризгаліна А.В., Вилкова Е.С., Єлісєєва А.В., Каламбета С.В., Кожінова В.А., Медведева А.Н., Скворцова М.М., Сутиріна С.Ф. та ін. Проте, слід відзначити, що в практичній діяльності вітчизняних підприємств питанням податкового планування практично не приділяється належна увага. Останнє не може бути виправдане в силу наступних обставин. В умовах високих податкових ставок неправильне або недостатнє врахування податкового фактора може привести, з одного боку, до дуже несприятливих наслідків (іноді навіть викликати банкрутство підприємства), з іншого боку, правильне використання передбачених податковим законодавством пільг і альтернатив може забезпечити не тільки збереженість отриманих фінансових накопичень, але і можливість фінансування розширення діяльності і нових інвестицій за рахунок економії на податках.

Усе це дозволяє говорити не тільки про актуальність теми дослідження, але і про гостру необхідність подальшого вивчення даного питання в напрямку можливості визначення ключових параметрів організації податкового планування (визначення його суб'єктів, об'єктів, принципів, елементів та методів) для впровадження в практичну діяльність суб'єктів підприємницької діяльності. Останнє і визначило мету даної статті.

Податковому плануванню, як складовій частині податкового менеджменту властива обмежена самостійність: податкове планування проявляється лише в процесі здійснення відповідних видів діяльності та рішень. Однак податкове планування здійснює суттєвий вплив на прийняття бізнес-рішень та підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

Податкова економія збільшує власні фінансові ресурси підприємства, тому кінцевою метою податкового планування є не тільки і не стільки оптимізація податків, скільки підвищення фінансової стійкості діяльності підприємства.

Отже, завданнями податкового планування можна назвати:

- збереження оборотних коштів;
- підвищення загальної ефективності господарської діяльності;
- запобігання негативних наслідків прийнятих управлінських рішень;
- контроль за ефективністю схем мінімізації оподаткування.

Для кожного підприємства цілі податкового планування та шляхи їх досягнення можуть бути різними. Залежно від обраних критеріїв та орієнтирів діяльності корпоративне податкове планування можна класифікувати за наступними видами (рис. 1).

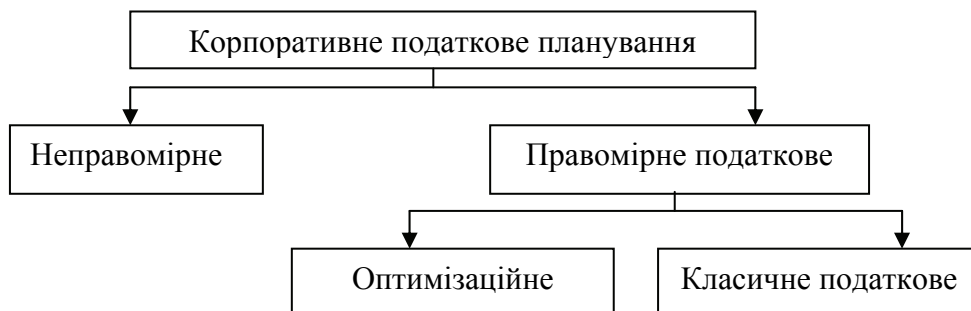

Рисунок 1 – Класифікація корпоративного податкового планування

Неправомірне податкове планування, представляє собою ухилення від сплати податків, тобто платник податків незаконно використовує податкові пільги, несвоєчасно сплачує податки, збори і платежі, приховує отримані доходи, не представляє або несвоєчасно представляє необхідні документи для обчислення і сплати податків і зборів. Однак, такі дії платника податків провокують для них самих, несприятливі наслідки з боку податкових органів. На сьогоднішній день більшість сучасних підприємницьких структур формально є порушниками податкового законодавства, що викликано як недостатньо глибоким знанням законодавства, так і небажанням сплачувати податки.

У рамках правомірного податкового планування може бути виділене класичне й оптимізаційне податкове планування.

Класичне податкове планування спрямоване на коректне виконання податкових зобов'язань перед бюджетом, своєчасну і повну сплату податків, передбачає чітке і грамотне ведення бухгалтерського і податкового обліку.

Оптимізаційне податкове планування являє собою процес планування і організації підприємством своєї економічної діяльності таким чином, щоб платити мінімум податків, при цьому використовуючи і маніпулюючи існуючим

законодавством, але не виходячи за його рамки. Даний вид податкового планування представляється найбільш цікавим і актуальним в нинішніх економічних умовах.

У вирішенні питань податкового планування на підприємстві приймають участь окремі органи управління та функціональні підрозділи, які виступають в ролі суб'єктів корпоративного податкового планування та поділяються на основних (рада директорів, апарат управління, планово-економічний відділ, юридична служба тощо) і другорядних (виробничий відділ, відділ постачання і збуту, маркетинговий відділ) учасників цього процесу (рис. 2). В окремих випадках для здійснення податкового планування, підприємством можуть залучатися зовнішні консультанти та спеціалісти.

Незалежно від організаційно-правової форми та форми власності підприємства визначені структурні підрозділи повинні приймати участь у вирішенні завдань податкового планування одночасно з іншими функціями які вони виконують в силу своїх обов'язків і повноважень.

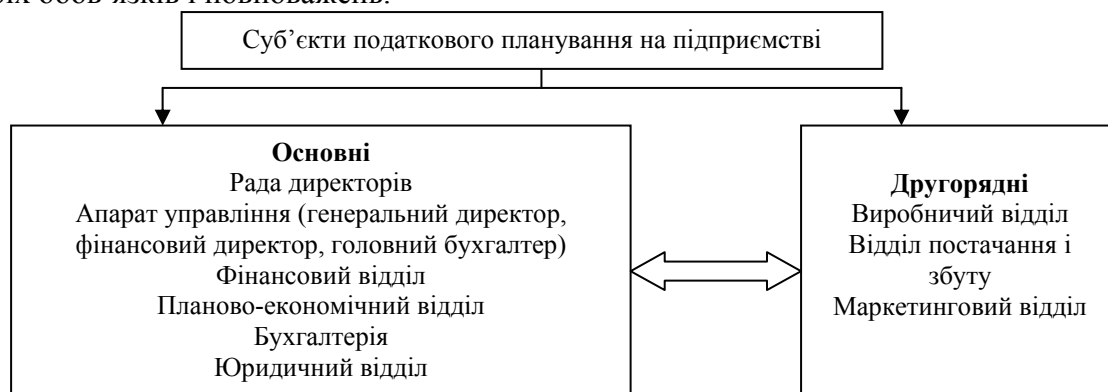

Рисунок 2 – Суб'єкти податкового планування на підприємстві

Керівництво процесом податкового планування здійснює рада директорів та вищий управлінський персонал, який визначає його стратегічні напрямки та приймає рішення по стратегічному плануванню.

Керівництво середньої та нижчої ланки, а також спеціалісти відповідних підрозділів здійснюють розробку оперативних податкових планів.

Бухгалтерська служба здійснює розрахунки варіантів відображення операцій в бухгалтерському обліку, використовуючи норми діючого законодавства, норми і правила бухгалтерського обліку, здійснює розрахунок сум різних податків, які підлягають сплаті до бюджету, формулює процедури, які потребують юридичного обґрунтування та узгодження з контрагентом або узгодження договорів.

Фінансовий відділ надає інформацію по фактичним умовам діяльності і результатам, які планується одержати, здійснює розрахунки варіантів фінансового забезпечення угод та контрактів за рахунок як власних так і залучених коштів а також організує управлінський облік.

Юридична служба аналізує угоди та контракти з точки зору правової захищеності, готує документи, необхідні для їх виконання.

Плановий відділ узгоджує планові розрахунки за різними напрямками діяльності підприємства та формує єдиний стратегічний податковий план.

Основним завданням податкового плану є мінімізація податкових платежів шляхом використання всіх особливостей податкового законодавства та врахування всіх законних податкових пільг.

Документальне оформлення податкового планування знаходить відображення в:

- податковому календарі, який використовують для контролю за своєчасністю і правильністю сплати податків;

- наказі про облікову політику;
- посадових інструкціях для учасників податкового планування;
- внутрішніх правилах (стандартах) податкового планування на підприємстві.

Процес корпоративного податкового планування складається з декількох взаємопов'язаних між собою етапів. Ще до моменту державної реєстрації суб'єкт підприємницької діяльності повинен мати відповіді на загальні питання стратегічного характеру. В процесі організації своєї діяльності такий суб'єкт має здійснювати поточне податкове планування, яке б охоплювало всю систему управління підприємством. Отже, корпоративне податкове планування умовно можна поділити на два етапи: стратегічне планування і поточне планування (рис. 3).

Стратегічне планування здійснюється, як правило, засновниками підприємства та включає такі об'єкти планування як: вибір основних напрямків діяльності та формування пакету документів, необхідних для державної реєстрації; вибір місця реєстрації; вибір організаційно-правової форми господарювання; визначення складу засновників та часток статутного капіталу; розробка стратегії розвитку підприємства.

Рисунок 3 – Етапи податкового планування на підприємстві

Поточне планування є прерогативою функціональних підрозділів підприємства (бухгалтерії, фінансового відділу, планово-економічного та юридичного відділів), та передбачає:

- формування податкового поля з метою аналізу податкових пільг (на основі такого аналізу формується план їх використання за обраними податками);
- дотримання правил взаємовідносин платника податків з податковими органами; знання прав, обов'язків та відповідальності платника податків;

- розробку з врахуванням вже сформованого податкового поля системи договірних взаємовідносин підприємства, тобто використання оптимальних форм договорів при прогнозуванні і визначенні оподатковуваного доходу та показників фінансово-господарської діяльності підприємства для мінімізації оподаткованої бази за окремими податками або платежами;
- аналіз можливих форм угод, які плануються в комерційній діяльності (купівля-продаж, посередницька діяльність, оренда тощо) з точки зору мінімізації сукупних податкових платежів і отримання максимального прибутку;
- складання журналу типових господарських операцій для ведення фінансового і податкового обліку;
- прийняття рішень по найбільш раціональному розміщенню активів і прибутку, так як правильне розміщення прибутку і капіталу іноді дозволяє отримати додаткові податкові пільги, а в окремих випадках – забезпечити повернення частини сплачених податків;
- реорганізацію підприємства з метою зниження оподаткування;
- аналіз різних податкових ситуацій; планування належного податкового обліку і контролю за правильністю обчислення і сплати податків, оцінка ризику здійснення податкових правопорушень
- оцінку ефективності податкового планування на підприємстві.

На практиці всі зазначені етапи податкового планування можуть функціонувати спільно або відокремлено один від одного, в залежності від того, створюється підприємство чи вже функціонує та враховуватися при моделюванні податкового навантаження суб'єкта господарювання на оптимальному для нього рівні в залежності від етапів розвитку підприємства і завдань, які стоять перед ним.

В більшості економічно розвинених держав сформувалися спеціальні методи, які дозволяють запобігти ухиленню від сплати податків та сформувати певні орієнтири податкового планування які, як правило, включають: законодавчі обмеження (обов'язковість реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності в якості платника податків; обов'язковість подання податкових декларацій та інших документів, необхідних для обчислення і сплати податків та зборів; обов'язок утримувати податків і відповідних джерел); адміністративний вплив (створюється можливість оперативного втручання в діяльність платників податків, яка направлена на ухилення від сплати податків); судову практику боротьби з ухиленням від сплати податків.

Як вже зазначалось, для кожного підприємства завдання податкового планування та шляхи їх вирішення можуть бути різними. Разом з тим, можна сформулювати ряд основоположних принципів податкового планування, які визначають загальний підхід до визначення завдань планування та шляхів їх досягнення.

Принцип законності. При здійсненні податкового планування слід виходити з того, що всі дії в напрямку планування податкових платежів та забезпечення оптимізації оподаткування слід здійснювати в рамках чинного законодавства. Схема податкового планування повинна бути продумана до найменших дрібниць з метою виключення можливостей ухилення від сплати податків незаконними способами. Застосування непродуманих прийомів буде мати негативні наслідки лише для підприємства, так як держава неправомірних дій не вибачає.

Принцип обережного підходу до використання в податковому плануванні прогалин податкового законодавства та закордонного досвіду. Законна мінімізація податкових платежів може ґрунтуватися на використанні в податковому плануванні окремих юридичних прогалин в законодавстві, а також можливості трактування норм податкового права на користь платника податків. Однак такий підхід може мати

скоріше виключний характер і не може бути рекомендований до використання, так як вимагає високої кваліфікації суб'єктів податкового планування та пов'язаний з певним ризиком. Аргументація використання того чи іншого методу оподаткування повинна бути простою, доступною та ґрунтуватися на відповідних статтях законодавства. Не рекомендується повною мірою наслідувати практику закордонного податкового планування, так як при виборі варіантів податкового планування слід враховувати вимоги антимонопольного, митного, валютного та іншого законодавства, відповідні норми якого в різних країнах зовсім не ідентичні.

Принцип комплексного розрахунку економії і втрат. При формуванні того чи іншого способу податкового планування повинні бути проаналізовані всі суттєві аспекти відповідних операцій, а також діяльність підприємства в цілому. Результати податкового планування потрібно оцінювати не тільки сумами зменшених податків та отриманих вигод, але і з точки зору зменшення можливих збитків та витрат, які були б неминучими при здійсненні господарської діяльності без врахування існуючих особливостей оподаткування. Всебічний аналіз повинен бути здійснений по можливим наслідкам впровадження конкретного методу податкового планування з точки зору всієї сукупності податків.

Врахування основних напрямків розвитку податкової, бюджетної та інвестиційної політики держави в цілому та підприємства зокрема. Грамотне податкове планування операцій між окремими філіями юридичної особи, може дозволити знизити податкові платежі до бюджетів різних рівнів. При цьому можливі ситуації, при яких різке скорочення податкових надходжень може викликати підвищену увагу з боку контролюючих органів. Тому податкове планування повинно мати комплексний характер, здійснюватись послідовно та систематично.

Принцип правильного документального оформлення операцій. Недбалість в оформленні облікових документів або взагалі їх відсутність можуть бути формальною підставою для перекваліфікації податковими органами сутності всієї господарської операції, і як наслідок, привести до застосування більш обтяжливого для підприємства порядку оподаткування.

Принцип разового характеру операцій. При плануванні податкових платежів слід враховувати, що ризик підвищеної уваги з боку контролюючих органів зростає при численному проведенні однотипних операцій, результатом яких є значна податкова економія. Податкові органи в даному випадку можуть оскаржити результати таких операцій або їх реальну направленість, особливо, якщо мова йде про здійснювані угоди з одним і тим самим контрагентом, відображення операцій в одному і тому самому звітному періоді тощо.

Відтак, дотримуючись визначених принципів податкового планування в процесі здійснення податкових платежів потрібно враховувати наступні правила:

- застосовувати варіанти зниження оподаткованої бази в рамках взаємозв'язаної системи оподаткування підприємства;
- використовувати пільгові режими оподаткування, передбачені законодавством;
- не допускати підвищеного оподаткування шляхом використання спеціальних принципів і методів обліку передбачених в наказі про облікову політику;
- дотримуватись встановлених граничних строків сплати податкових платежів, сплачуючи при цьому хоча б який-небудь мінімум (недотримання строків сплати в бюджет податкових платежів завжди тягне за собою нарахування штрафних санкцій, а відсутність у підприємства податкових зобов'язань дає додатковий привід для проведення податкових перевірок) з використанням податкового календаря.

Ефективна організація податкового планування в системі корпоративного податкового менеджменту неможлива без використання певних методів податкового планування (причому кожен з них може бути дієвим в тій чи іншій ситуації або в тих чи інших умовах господарювання) які дають змогу оптимізувати податкові платежі.

Всі існуючі на сьогодні методи податкового планування можна об'єднати в три групи: загальні методи, стандартні методи та спеціальні методи (табл. 1).

Таблиця 1 - Методи корпоративного податкового планування

Загальні методи	Формування облікової політики Формування договірної політики Використання системи пільг та звільнень від оподаткування за окремими податками і платежами
Спеціальні методи	Метод заміни відносин Метод розподілу відносин Метод прямого скорочення об'єкту оподаткування Метод трансфертного ціноутворення Метод відстрочення податкового платежу Застосування спеціальних режимів оподаткування
Стандартні методи	Метод прямого рахунку Розрахунково-аналітичний метод Метод оптимізації планових рішень Метод мікробалансів Метод графоаналітичних залежностей Економіко-математичне моделювання Бюджетування

В процесі корпоративного податкового планування найбільше уваги приділяється застосуванню загальних та спеціальних методів, так як саме вони ґрунтуються на знаннях спеціалістів, які виступають в ролі основних суб'єктів корпоративного податкового менеджменту, в той час, як наприклад, застосування стандартних методів потребує спеціальних знань в області математики, програмування та нових інформаційних технологій.

Сутність загальних методів податкового планування полягає в наступному.

Розробка облікової політики підприємства з метою оподаткування дозволяє обрати оптимальний варіант обліку, отримати певну економію при сплаті податку на прибуток, податку на додану вартість, соціальних платежів тощо. Останнє реалізується через ряд положень облікової політики, а саме: метод визнання доходів з метою оподаткування, метод обліку витрат на виробництво, порядок нарахування амортизації основних засобів, порядок розподілу загальновиробничих витрат, метод оцінки виробничих запасів, порядок обліку витрат майбутніх періодів тощо.

Податкове планування через договір передбачає врахування всіх економічних та юридичних аспектів, які впливають на режим оподаткування укладеної угоди та операцій які з неї випливають. Тобто на етапі планування угоди доцільно здійснити ряд операцій, направлених на попередження та недопущення небажаних податкових наслідків. При цьому здійснюють: аналіз учасників договору; аналіз предмета договору; аналіз виду діяльності; аналіз дати здійснення операцій по договору; аналіз порядку визначення і формування ціни договору та відповідальність сторін за договором.

Використання системи пільг та звільнень від оподаткування за окремими податками і платежами є одним із самих ефективних інструментів податкового планування, так як надають платникам податків можливість повного або часткового звільнення від сплати податку при наявності об'єкта оподаткування а також передбачають інше пом'якшення податкового тягаря. Нині діють наступні групи податкових пільг: пільги, які надаються окремим платникам податків; пільги, які застосовуються до об'єкту оподаткування; пільги за податковими ставками; пільги за

строками сплати податкових платежів. Використання податкових пільг є правом платника податків, а не його обов'язком, тому підприємство може відмовитися від їх використання, якщо це йому економічно невигідно. Однак, як показує практика, врахування навіть самих незначних пільг, передбачених законодавством може дати великий ефект податкової оптимізації.

Спеціальні методи податкового планування дозволяють використовувати: спеціальні податкові режими або пільги в юрисдикціях інших суб'єктів, які знаходяться на території України, або в іноземних юрисдикціях (реєстрація в офшорних зонах тощо); метод пільгового підприємства (застосування спрощеної системи оподаткування при дотриманні певних умов); переведення основної діяльності підприємства (злиття декількох підприємств в одне або розділення бізнесу на декілька підприємств); трансферт ціни (використання ланцюжка юридичних осіб, основний прибуток від діяльності яких вилучається на етапі проходження коштів через юридичну особу з найменшим рівнем оподаткування) .

Застосування сукупності загальних та спеціальних методів податкового планування зводиться в кінцевому результаті до оптимізації оподаткування та зменшення податкового навантаження шляхом зміни структури сплачуваних податків (скорочення переліку сплачуваних податків шляхом зміни організаційно-правової форми господарювання, зміни статусу юридичної особи на індивідуального підприємця; використання спеціального податкового режиму через застосування спрощеної системи оподаткування; зміна місця реєстрації платника податків шляхом реєстрації в офшорній зоні іноземної юрисдикції або внутрішніх вільних економічних зонах) або без такої зміни (зменшення бази оподаткування шляхом формування відповідної облікової політики, зміни форми і умов договірних взаємовідносин; зменшення податкових ставок через організацію відокремленого обліку операцій, які оподатковуються за різними ставками; зміни порядку і строків сплати податків шляхом зміни договірних умов, створення і використання резервів; використання системи пільг).

В процесі здійснення податкового планування потрібно оцінювати не тільки вигоди, які отримує підприємство у вигляді зменшення суми податкових платежів, але і витрати понесені в процесі планування та реалізації таких планів. Тому вигоди завжди потрібно співвідносити з витратами на планування, і якщо ефект незначний, то немає сенсу здійснювати складні реорганізації та перетворення.

Узагальнюючи викладений матеріал, можна зробити наступні висновки:

- ключовими параметрами організації корпоративного податкового планування виступають його суб'єкти, об'єкти, принципи, елементи та методи;
- у рамках корпоративного податкового планування виділяють правомірне та неправомірне планування;
- суб'єкти податкового планування поділяються на основних та другорядних учасників цього процесу;
- процес корпоративного податкового планування має стратегічну та поточну спрямованість і складається з декількох взаємопов'язаних між собою етапів;
- загальний підхід до визначення завдань податкового планування та шляхів і способів їх досягнення формують принципи планування;
- оптимізація податкових платежів здійснюється завдяки можливості використання загальних, спеціальних та стандартних методів податкового планування.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є визначення можливостей і специфіки використання міжнародних інструментів податкового планування в умовах діяльності вітчизняних підприємств.

Список літератури

1. Брызгалін А.В., Берник В.Р., Головкин А.Н., Брызгалін В.В. Методи податкової оптимізації. – М.: Аналітика – Прес, 2001. – 326 с.
2. Вилкова Е.С. Податкове планування. – С-Пб.: СПбГУЭФ, 2000. – 448 с.
3. Єлісєєв А.В., Підлужний М.П. Податкове планування. Мінімізація оподаткування законними способами. – Л.: Ліга – Прес, 2003. – 274 с.
4. Каламбет С.В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління: Наукова монографія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – 304 с.
5. Кожин В.А. Податковое планирование. – М.: Федеративная книжная компания, 1998. – 346 с.
6. Медведев А.Н. Как планировать налоговые платежи. Практическое руководство для предпринимателей. – М.: ИНФРА – М, 1996. – 407 с.
7. Скворцов Н.Н. налоговый менеджмент: стратегия и тактика: в 10 кн. Кн. 1. От стагнации к стабилизации. Практик. рук. / Под ред. В.П. Давыдовой. – К.: Вища школа, 2002. – 222 с.
8. Сутурин С.Ф., Погорлецкий А.И. Налог и налоговое планирование в мировой экономике / Под ред. Сутурина С.Ф.. – СПб: Издательство «Полиус», 1998. – 577 с.

В статті изложены ключевые параметры организации налогового планирования в системе корпоративного налогового менеджмента. Определены задачи налогового планирования на уровне предприятия, его виды, субъекты, объекты, этапы, основные элементы, принципы организации и методы корпоративного налогового планирования.

In the article the key parameters of organization of the tax planning in the system of corporate tax management are expounded. The tasks of the tax planning at the level of enterprise are definite, his kinds, subjects, objects, stages, basic elements, principles of organization and methods of the corporate tax planning.

УДК 657.4

В. М. Малахова, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Деякі пропозиції щодо розробки і впровадження збалансованої системи показників діяльності підприємства

В статті розглядається методика розробки збалансованої системи показників і пропозиції щодо впровадження її по наступним складовим: фінансова, клієнтська та показників внутрішніх бізнес-процесів та навчання і розвитку виробничого персоналу.

збалансована система показників, клієнтська складова, внутрішні бізнес-процеси, навчання і розвиток персоналу, стратегія підприємства, збалансованість, інформаційні процеси, концепція, задоволеність, конкуренція

В теперішній час змінюється характер конкуренції. На зміну промисловій конкуренції приходить інформаційна. Підприємству, яке працює в умовах такої конкуренції, необхідні нові види продукції, вихід на світові ринки. Успіх забезпечений тому підприємству, продукція якого конкурентоспроможна на протязі багатьох років.

Традиційні фінансові показники діяльності підприємства, такі як прибуток, рентабельність капіталу не завжди враховують сучасні умови. Тому необхідна збалансована система, яка б поєднувала нефінансові та фінансові показники діяльності, які б відображали цілі по реалізації стратегії. Збалансовану систему показників

можна також розглядати як систему стратегічного управління, як джерело розповсюдження інформації.

Збалансована система показників визначалась та вивчалась такими вченими, як Р. Каплан, Д. Нортон, А. Томпсон, А. Стрикленд, Т. Головкин, С. Сагова, Л. Івакіна, Н. Чебанова та інші. Проте вимоги щодо їх розробки та аналізу недостатньо конкретизовані.

Збалансована система показників повинна відображати наступні складові: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес – процеси, навчання та розвиток персоналу.

Фінансову збалансовану систему показників формують: сумарні активи підприємства; прибуток; дохід від реалізації нових продуктів; показники рентабельності; сумарні витрати; сума залучених засобів; оборотність активів за видами; інші показники.

Характерними показниками клієнтської складової є частка ринку, задоволеність клієнтів, кількість скарг, у тому числі кількість задоволених скарг, час виконання замовлення, кількість втрачених клієнтів, кількість розміщених реклам, витрати по обслуговуванню клієнтів та інші.

Для досягнення клієнтських та фінансових цілей підприємства ще необхідно розробити та проаналізувати показники діяльності, які відображають внутрішні бізнес – процеси. При цьому все більше уваги приділяється оцінці постачання, тому що ланцюг постачання дозволяє одержати конкурентну перевагу підприємства у внутрішніх бізнес – процесах.

При оцінці навчання і розвитку персоналу доцільно використовувати наступні показники: інвестиції на навчання робітника; середній стаж роботи на підприємстві; кількість робітників, які мають декілька спеціальностей; плинність кадрів; якість умов праці; продуктивність праці; своєчасне проведення атестацій; відсоток працюючих, які мають на робочому місці комп'ютери тощо.

Після того, коли всі показники для кожної складової визначені, необхідно їх уточнити, тобто залишити тільки ті, які точно відображають суть стратегії підприємства.

При розробці показників системи рекомендуємо застосовувати перелік значної кількості показників по кожній складовій системи. Практика розробки і впровадження збалансованої системи показала, що кількість цих показників повинна бути на рівні 20 – 25. При розробці показників бажано, щоб кожному показнику, отриманому із запізненням, відповідав один або два випереджаючих показника.

Пропонуємо використовувати наступну кількість показників за складовими збалансованої системи:

- фінансова складова – 3 – 4 показника, які конкретно формують фінансові цілі підприємства;
- клієнтська складова – 5 – 8 показників, що відображають покупну цінність підприємства. Якщо бажаєте працювати з одним і тим же клієнтом, то треба включати якомога більше випереджаючих показників;
- складова бізнес – процесів – 5 – 10 показників, які охоплюють всі процеси підприємства;
- складова навчання і розвитку персоналу – 3 – 6 показників.

Модель збалансованої системи показників представлена на рис. 1.

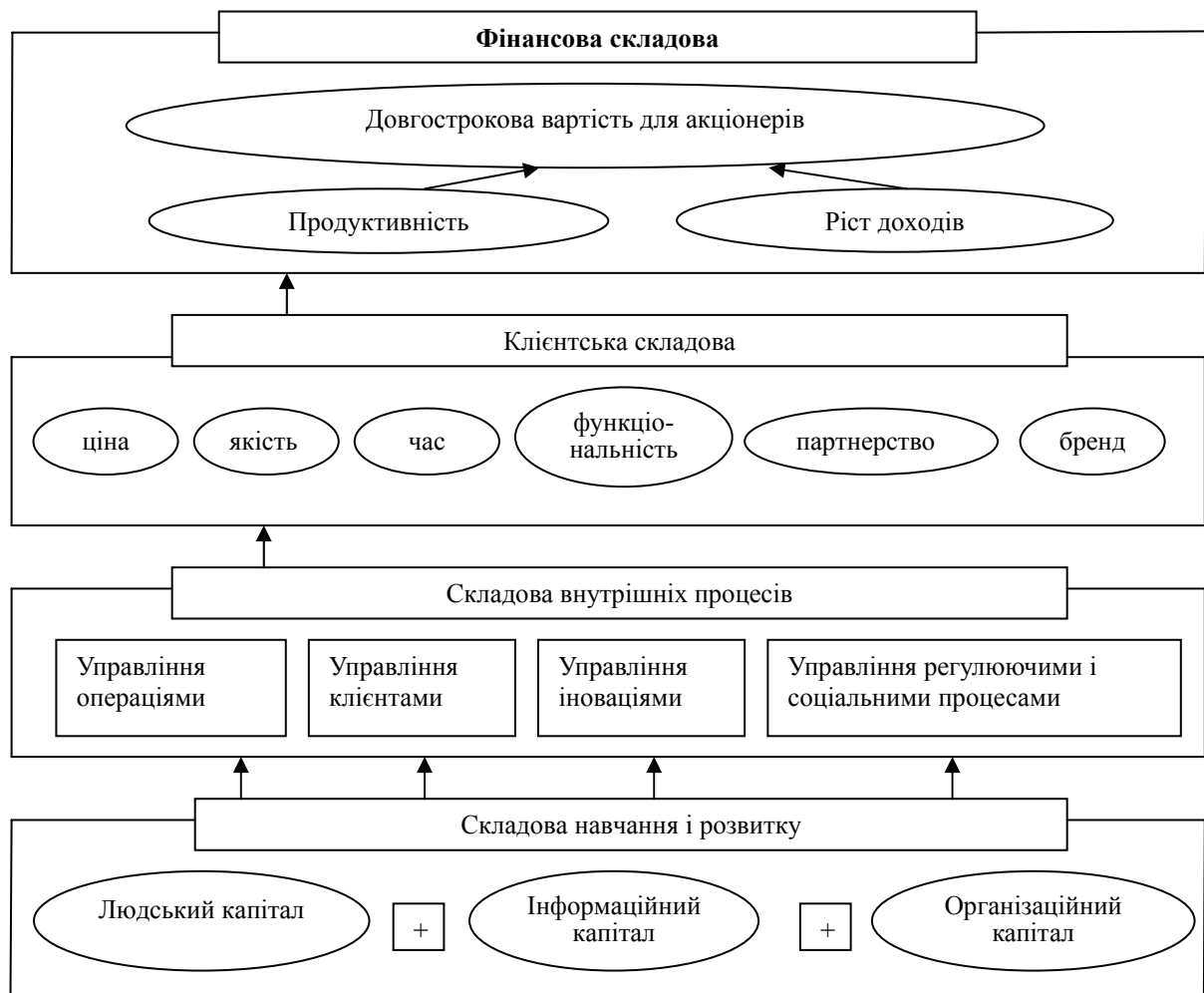

Рисунок 1 - Модель збалансованої системи показників

Після розробки збалансованої системи показників необхідно провести семінар, метою якого є презентація пакета розробленої документації. Успіх впровадження збалансованої системи показників буде залежати від того, наскільки ця система підтримується керівництвом підприємства та наскільки проінформовані про неї робітники.

Збалансована система показників повинна бути динамічним і гнучким інструментом, тобто вона може змінюватись через певний час. Цю систему слід розглядати як оціночну систему, як інструмент стратегічного управління та інструмент розповсюдження інформації. Як оціночна система, вона повинна мати норми оцінки (відмінно, добре, задовільно), або бальну оцінку.

Отже, збалансована система показників включає чотири складові: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес – процеси і навчання та розвиток персоналу. Цілі кожної складової повинні бути конкретними, вимірюваними, реальними, обмеженими у часі. Важливим моментом при розробці системи є визначення показників по кожній складовій. Після визначення показників необхідно відібрати тільки ключові (20 – 25 показників), які б відображали стратегію підприємства. Збалансована система показників є не тільки оціночною системою, але й частиною системи управління підприємством. Для розробки, а потім і для впровадження системи важливою є підтримка керівництва, її концепція повинна бути доступною всім працівникам підприємства. Для проведення аналізу показників вона повинна бути забезпечена джерелами інформації.

Список літератури:

1. Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. Сбалансированная система показателей: от стратегии к действию: ЗАО «Олимп – бизнес», М.: 2003.
2. Головки Т. В., Сагова С. В. Стратегічний аналіз: навч. метод. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
3. Чебанова Н. В., Ивакина И. Л., Андреева М. В. Стратегическое планирование: аспекты анализа и учета: опорный конспект лекций. – Х.: Укр ГАЖТ, 2004.
4. Томпсон – Мл. А., Стрикленд А. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа: Пер. с англ. – 12 – е изд. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2002 .

В статье рассматривается методика разработки сбалансированной системы показателей и предложения относительно внедрения ее по следующим составляющим: финансовая, клиентская и показателей внутренних бизнес-процессов и обучение и развития производственного персонала.

In the article the method of development of the balanced system of indexes and suggestion in relation to introduction of her on the following constituents is considered: financial, client and indexes of internal business-processes and teaching and development of manufacturing staff.

УДК 331.101.26

Д.С. Насипайко, асистент

Кіровоградський національний технічний університет

Методологічні аспекти відтворення людського капіталу

В статті розглянуто три фази відтворення людського капіталу, їх взаємодію між собою, а також наведено методологічну схему цього процесу.

відтворення людського капіталу, менеджмент людських ресурсів

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економіка буде плідно розвиватися тільки за умови ефективного менеджменту людських ресурсів, що вплине і на відтворення людського капіталу підприємств. Особливе місце при цьому належить методології дослідження процесу відтворення людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню аспектів методології відтворення людського капіталу приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Н.В. Голікова, О.А. Грішнова, Г.О. Зелінська, С.Г. Климко, А.В. Кудлай, Д.В. Маляр, Н.С. Маркова, Н.В. Перепелиця, О.С. Соколова, Л.І. Тертична та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Сучасні особливості розвитку людського капіталу актуалізують вирішення питань відтворення людського капіталу. Зокрема, мова йде про аналіз складових методології процесу відтворення людського капіталу.

Формулювання цілей статті. Автор ставить за мету висвітлити методологічні аспекти відтворення людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до логіки і послідовності стадій відтворювального процесу визначальним напрямком діяльності кожного підприємства за умов ринкових відносин є дослідження напрямів розвитку і вдосконалення виробництва. Представник цього наукового напрямку П. Роумер висунув теоретичну модель економічного зростання, згідно з якою зростаючий ефект масштабу,

що діє відносно виробничих технологій, розвинені країни не тільки зберігають, а ще і більше підвищують свій економічний рівень над нерозвинутими країнами, тобто різниця в рівнях економічного розвитку має вектор збільшення [3, С.58].

Людина є основним фактором розвитку економіки, яку може вивести з кризи відтворення людського капіталу. А.В. Коровський стверджує, якщо максимально розширити межі витрат на відтворення людини, то складається відношення, у якому те, що створив людський фактор (продукт, блага, послуги), дорівнює тим благам і послугам, що власне формують відтворення цього людського фактора. Показники ефективності затрат праці на локальному рівні мають фрагментарний характер і право на існування, оскільки ціле складається із фрагментів. Але повної характеристики використання людського фактора вони не дають [2, С.68].

Сучасна управлінська діяльність повинна відповідати за відносини між працівниками і менеджерами та сприяти проявам ініціативи з обох сторін. Велике значення повинно надаватися людині, її праці, підготовці, професії, навчанню. Адже саме працівники найбільше впливають на основні виробничі процеси. Більшість працівників пов'язує розвиток професіоналізму з соціально-економічним розвитком країни, впевненістю у майбутньому. Непересічне значення для відтворення людського капіталу має соціальна діяльність, оскільки вона істотно впливає на його ефективність, яка безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки й компетентності всіх категорій працівників.

Можна відтворювати людський капітал шляхом покращення технічної оснащеності виробництва. Адже за умов ринку від ефективної діяльності підприємства залежить його подальший розвиток. Так, стан машин, обладнання, рівень ефективності технологій визначають результати виробництва. Потрібно відзначити, що існує взаємозалежність між людським капіталом і виробництвом. По-перше, людський капітал не може існувати без продуктів виробництва, наприклад, знання без книг, і, по-друге, засоби виробництва реалізують своє призначення лише через людський капітал. Повний знос і ліквідація основних засобів виробництва призводять до звільнення працівників і тим самим збільшують чисельність незайнятої робочої сили. Разом з тим, підвищення ефективності виробництва вимагає зростання продуктивності праці, узгодження діяльності відділів, цехів і ставить нові завдання організації виробництва.

На розвиток технології виробництва, ефективне використання робочої сили впливає подальше вдосконалення форм організації виробництва, праці. Слід зазначити, що впорядкованість структури виробництва, узгодженість взаємодії структурних підрозділів підприємства є шляхом до структурних змін в економіці.

Відтворення людського капіталу – це складна проблема, вирішення якої залежить від багатьох умов. На практиці людина підвищує продуктивність праці завдяки накопиченню розумової сили, розвитку науки і техніки. Людський капітал підприємства буде ефективніше відтворюватися у тому разі, коли правильно організована діяльність і весь персонал культурно-побутово забезпечений. Цей соціально-трудова фактор передбачає комплекс дослідження рівня забезпеченості працівників житлом, підприємств – будинками відпочинку, санаторіями, медичними і дошкільними установами, спортивно-оздоровчими комплексами, а також загальної структури підприємств, методів управління робітниками, зовнішнього і внутрішнього середовища.

Результати вивчення зайнятості працівників служать вихідною базою для обґрунтування конкретних шляхів удосконалення і розвитку людського капіталу підприємств на перспективний період. Даний фактор передбачає визначення плинності кадрів, кількості вакансій, обсягу виконання робіт. Найбільш складним за обсягом і вирішенням організаційно-економічних завдань напрямком є відносини в колективі

підприємства, проблеми оплати праці та соціального захисту робітників, творча активність. У XXI ст. є потреба в робочій силі, що постійно підвищує свій рівень знань, кваліфікації, загальної культури. Особлива увага приділяється трудовій мобільності працівників, що передбачає здатність змінювати професійну орієнтацію, місце роботи, проживання. Мобільність залежить від цілого ряду факторів – суспільних відносин, форм господарювання, попиту і пропозиції робочої сили, прибутку.

За результатами багатьох досліджень у різних країнах важливе значення для відтворення людського капіталу мають економічні фактори. Так, більш висока заробітна плата приваблює працівників і спонукає їх до більш ефективного використання своїх знань і виконання обов'язків. В більшості країн нерівність у доходах намагаються компенсувати за рахунок фондів споживання. Відмітимо, що прибутку працівника повинно вистачити не лише на забезпечення його продуктами харчування, одягом, взуттям, гідними умовами життя взагалі, а й на подальше відтворення його людського капіталу. Адже робітнику потрібні кошти на отримання нових знань або вдосконалення існуючих, на утримання своєї сім'ї, її оздоровлення, що в подальшому сприятиме накопиченню людського капіталу. Роботодавці з метою відтворення людських ресурсів повинні розуміти, що оплата праці не може бути на мінімальному рівні, а, навпаки, повинна задовольняти якомога більше потреб.

Людський капітал включає як природні, так і економічні компоненти. Зростають природні здібності людини, тобто ті, які вона мала від народження, - зростає і показник людського капіталу. Адже природа взагалі є джерелом прибутку, життя. Економічна компонента передбачає грошовий вираз використання людського капіталу, оплати результатів праці працівників. Практика свідчить, що під впливом науково-технічного прогресу змінюється роль людини у трудовому процесі. Насамперед, це характерно для тих сфер діяльності, які визначають рівень конкурентоспроможності країни на світовому ринку [3, С.59]. Таким чином, слід очікувати, що в майбутньому роль людського капіталу України, як фактора розвитку економіки, зростатиме.

В економічній літературі досі не існує єдиної класифікації фаз відтворення людського капіталу. Зокрема, Т.А. Заяць пропонує досліджувати процес економічного руху національної робочої сили в чотирьох його фазах – формування, розподілу, перерозподілу та використання [1, С.53].

Ми ж розглянемо три фази відтворення людського капіталу: формування, розподіл і використання. В методологічному плані дослідження процесів відтворення людського капіталу здійснюється з позицій економічної теорії, наукових знань та концептуального апарату з питань людського капіталу, а також нормативних документів, що регулюють різні аспекти його відтворення (рис. 1).

Фаза формування людського капіталу передбачає набуття та збереження знань і розвиток нових здібностей. В нинішніх умовах проблемою є питання кваліфікації робочих, а саме вміння оцінювати свої здібності і здатність виконувати професійні сучасні функції виробництва. Цьому повинні сприяти навички людини, адже одним із шляхів до підвищення професіоналізму, кваліфікації є постійне повторення певних дій, вдосконалення існуючих здібностей.

Кваліфікація робочої сили є важливим фактором, що відображає взаємозалежність економіки і працездатного населення. Адже люди при виборі професії залежать від потреб ринку, і навпаки, національна економіка потребує високоосвічених фахівців, що вдосконалюють свою кваліфікацію. На наш погляд, освіта дає можливість формувати людський капітал. Завдяки навчанню людина має великі шанси забезпечити свою кар'єру, майбутнє, ефективно використовувати свій інтелект. На сьогодні людський капітал збільшується також за рахунок здібностей людей змінюватися внутрішньо, постійно вдосконалюватися, а також змінювати місце роботи,

просуватися. Саме завдяки готовності розвиватися професійно, оволодівати новими знаннями у різних сферах, переїжджати з міста до міста зростає ймовірність досягнення успіху в житті.

Рисунок 1 – Методологічна схема дослідження процесу відтворення людського капіталу

Отже, розвиток людського капіталу за умов недостатнього обсягу інвестицій в промисловий капітал вимагає приділення належної уваги.

Протягом останнього десятиріччя відбулося збільшення умов для формування людського капіталу, особистості працівників, їх саморозвитку, постійного навчання. Директори підприємств почали цінувати працівників, з'явилися нові методи і підходи в управлінні виробництвом. Сьогодні спостерігається новий погляд на працівників, перше місце серед якостей яких відводиться інноваційності. Керівництву потрібні розвинуті, талановиті, активні люди, які орієнтуються на результати діяльності, розвивають свій людський капітал. Нині є потреба в лідерах. Отже, виникає питання формування сучасної української еліти. Трудова діяльність працівників, раціональне використання часу роботи, рівень кваліфікації, відношення до праці визначають поряд з іншими характеристиками якість виробничого процесу.

Підвищення розумового рівня людського капіталу відкриває можливості для відповідного розвитку знань, оволодіння інформацією, збільшення духовних цінностей. За умов ринкової економіки при розгляді працівника оцінюють його рівень освіти, загальні, економічні, технологічні знання, знання з інформатики, професійний розвиток, саморозвиток, а також суму потрібних інвестицій у розвиток його людського капіталу. Якщо розглянути розвиток освіти в останні роки, підвищення її рівня та

суттєвий вплив на неї досягнень науково-технічного прогресу, широкого запровадження комп'ютерних технологій, що невинно оновлюються, вдосконалюються, то можна відмітити посилення інформаційного аспекту в життєдіяльності людей.

Все більшого розповсюдження набувають нові знання, передові технології. Значний вклад в такий розвиток інформації внесла людина зі своєю освітою і здібностями. Існує величезна категорія інформаційних елементів: отримання освіти, наукова діяльність, публікації, винаходи, генерація нових ідей, раціоналізаторська діяльність. Інформаційна компонента реалізується у всіх видах діяльності, формах господарювання. В результаті, накопичення творчого потенціалу людини, її здібностей і знань, розвиток яких здійснюється за необхідної участі самої людини, можна визначити як формування людського капіталу. На думку деяких науковців, воно пов'язане з інвестиціями в людину та обумовлене здійсненням зусиль всіма зацікавленими сторонами.

Людський капітал формується завдяки функціонуванню ланок соціальної сфери, спрямованих на забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людей, їх вдосконалення.

Немає сумнівів, що знання людини, здібності, навички не мають меж, і в майбутньому ці елементи людського капіталу лише збільшуватимуться.

На фазі розподілу людського капіталу особливе місце належить системі зайнятості населення з певними територіально-галузевими пропорціями розподілу робочої сили, рівнем її мобільності та вибором альтернативних варіантів працевлаштування. При цьому велику увагу треба приділяти своєчасному розв'язанню проблем зростання продуктивності праці і капіталу. Територіальний розподіл людського капіталу безпосередньо залежить від зміцнення реального сектору економіки, зростання продуктивної зайнятості населення. Підвищення рівня зайнятості дасть змогу населенню отримувати належну зарплату, яка виконувала б свої відтворювальні функції. В залежності від рівня отриманої освіти визначається напрямок розподілу людського капіталу за видами діяльності, їх перепідготовка.

На жаль, система освіти України зараз не орієнтована на забезпечення зайнятості. Недофінансування освіти та професійної підготовки призводить до невідповідності людського капіталу потребам трансформованої економіки. Необхідно підвищувати ефективність освіти, адже йдеться не тільки про розширення кар'єрних можливостей, але й про позитивні структурні зміни в економіці, що здатні нормалізувати процеси розподілу людського капіталу. Споживання зайнятими послуг соціальної сфери спрямоване на покращення освітнього рівня, професійної підготовки та матеріального стану.

Фаза використання людського капіталу тісно пов'язана з попитом на ринку праці. На відміну від фази формування та розподілу на даній фазі людина особисто регулює ступінь використання людського капіталу в залежності від рівня задоволення своїх потреб. На цьому етапі слід неодмінно передбачити стимули до трудової мобільності. В основному використання людського капіталу впливає позитивно на фінансові можливості його власника. Зазначимо, що на даній фазі повинні оптимально поєднуватися всі фактори. Дана фаза тісно пов'язана з технологічною конкуренцією підприємств, регіонів, країн. Сьогодні, а тим паче в майбутньому, функціонування робітника на підприємстві, наявність вільних місць стануть одними з важливих показників можливостей підприємства. Цьому має сприяти створення системи підготовки і перепідготовки працівників, жорсткий контроль і гідна заробітна плата.

Як складову частину використання людського капіталу розглянемо організаційну компоненту, викликану тим, що виробництво намагається йти за

науково-технічним прогресом, вдосконалюється технічне оснащення, застосовуються нові матеріали, сировина. Різні поліпшення основних засобів викликають вдосконалення технології виробництва, продукції, і виникає потреба у нових працівниках, готових до нововведень. В процесі виробництва розробка нового продукту організується під впливом розвитку технологій. Отже, відтворення людського капіталу і засобів виробництва завжди має двобічний зв'язок. Розвиток нематеріального виробництва проявляється у використанні людського капіталу і його відтворенні і навпаки. По-перше, створюються робочі місця на ринку праці, а по-друге, нематеріальні фактори виробництва можуть сприяти тому, що відпаде необхідність пошуку роботи в різних підприємствах, містах.

Очевидно, що використання людського капіталу повинно розглядатися як один з кроків на шляху до формування соціальної стабільності в країні. Перспективи його використання визначатимуться здебільшого досягненнями в освіті, що розширює можливості для населення успішно реалізовувати власні знання, професійно-кваліфікаційні здібності, і тим самим забезпечити прийнятний життєвий рівень. Для відтворення людського капіталу головною прерогативою є підвищення вимог до професійних якостей працівників, створення умов для найкращого використання кожним працюючим власних здібностей, докладання зусиль працівника до вдосконалення своїх знань.

Недосконалість механізму зайнятості населення та інші фактори гальмують нормальний перебіг процесу використання людського капіталу. Формування засад його продуктивного використання відбувається не тільки через систему регулювання темпів зайнятості, але й високі кінцеві результати у вигляді соціально прийнятного рівня трудового доходу, задоволеного споживчого попиту населення та підвищення темпів економічного зростання. Використання людського капіталу залежить також від якості охорони здоров'я. Підвищення рівня народжуваності нормалізує процеси відтворення населення та поступово збільшить загальну кількість працівників. Мобілізація всіх факторів забезпечить розширення робочих місць і підвищення мобільності робочої сили.

Нові умови господарювання вимагають проведення ефективної трудоворесурсної політики, розширення внутрішнього ринку, збільшення мобільної робочої сили. Сьогодні відбувається формування принципів «людинотворчого» етапу в соціальній політиці уряду, зумовленого необхідністю підвищення рівня продуктивного використання людського капіталу, що в змозі підвищити віддачу факторів виробництва.

Широкий вибір методів дослідження ускладнює процес побудови чіткої методики в тому сенсі, що за допомогою одного методу можна характеризувати людський капітал на всіх фазах його відтворення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, створення умов для реального підвищення життєвого рівня людей сприятиме відтворенню людського капіталу. Сьогодні науковці мають визначати ефективні методи оцінки людського капіталу, його рівня, раціонального використання, а також вирішувати проблеми погіршення умов життя людей, забезпечення витрат на перепідготовку і виховання трудових ресурсів. Все більш вагомими стають проблеми суті людського капіталу. Вони і потребують розвитку комплексного підходу до вивчення характеру відтворення людських ресурсів, зокрема, до системи знань, рівня культури, системи управління трудовими ресурсами, тощо. Зрозуміло, що ці проблеми не можуть бути вирішені в рамках тільки економіки, подальше зміцнення якої залежить від людини.

Список літератури

1. Заяць Т.А. Сучасні проблеми відтворення людських ресурсів України // Науковий збірник «Проблеми формування ринкової економіки». КНЕУ. – К.: 2001. – С. 52-60.
2. Коровський А.В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування. – К.: 2004. – 165 с.
3. Мазурок П.П. Інституціональні зміни в розвитку людського капіталу як чинника економічного зростання. Вчені записки КНЕУ. Випуск 7. – К.: 2005. – С. 57-64.

В статье рассмотрены три фазы воспроизводства человеческого капитала, их взаимодействие между собой, а также представлена методологическая схема этого процесса.

In the article three periods of the reproduction of the human capital, their interaction mutual influence, and also the methodological schema for this process are shown.

УДК 657

С.В. Прудченко, студ. 5-го курсу

Кіровоградський національний технічний університет

Особливості обліку продуктів харчування у закладах охорони здоров'я

У статті досліджено сучасний стан реформування обліку у бюджетній сфері. Проаналізовано особливості бухгалтерського обліку продуктів харчування у закладах охорони здоров'я, визначено основні проблеми. Надано характеристику чинників, що визначають сучасний рівень організації обліку у закладах охорони здоров'я. Запропоновано напрямки удосконалення обліку продуктів харчування у бюджетних установах.

реформування обліку, бюджетні установи, заклади харчування, продукти харчування, заклади охорони здоров'я, автоматизація обліку, математичні методи

Серед напрямків бюджетної реформи в Україні особливе місце займає вирішення питань комплексного характеру, зокрема забезпечення ефективного використання ресурсів. На сучасному етапі реформування нормативно-правової бази з питань обліку та контролю використання бюджетних коштів у центрі уваги перебувають органи державного сектора, вагому частку в структурі якого займають бюджетні установи та організації.

У структурі бюджетних установ є підрозділи, які виконують функції, що не безпосередньо пов'язані з бюджетною сферою. Є випадки, коли для здійснення своєї статутної діяльності бюджетним установам є необхідним організувати харчування, що зокрема стосується і закладів охорони здоров'я.

Продукти харчування є основним компонентом життєдіяльності людини, з особливо в період лікування чи оздоровлення. В умовах обмежених можливостей бюджетного фінансування лікувально-оздоровчих закладів виникає підвищена потреба у раціональному витрачанні продуктів харчування для хворих, які перебувають на стаціонарному лікуванні у лікарнях.

Проблемам обліку у бюджетній сфері присвячено значну кількість публікацій, зокрема ці питання досліджували Р.Т. Джого, С.Я. Зубілевич, Н.І. Іванов, М.З. Грапп, Л.С. Кауцький, В.А. Голощатов, І.Д. Фаріон, В. Якимов та інші. Автори, як правило, розглядають питання методології та організації обліку в бюджетній сфері. Проте, не

достатньо дослідженими залишаються питання обліку продуктів харчування в бюджетних установах.

У зв'язку з цим метою статті є дослідження особливостей обліку продуктів харчування у закладах охорони здоров'я та розробка напрямків удосконалення їх обліку.

Серед іншого, необхідність змін у бюджетному обліку зумовило затвердження Кабінетом Міністрів України Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 - 2015 роки. В умовах переходу України до ринкової економіки змінюються підходи та принципи щодо організації і методики обліку продуктів харчування в установах охорони здоров'я, змінюється методологія ціноутворення.

Сучасний стан економіки України потребує виважених рішень та посиленого контролю формування та використання ресурсів в бюджетній сфері. Організації бюджетного обліку, як засобу контролю приділяється достатньо уваги з боку відповідних органів (Мінфін, Казначейство). Проте, посилення контрольної функції обліку, достатньо жорстка регламентація іноді відіграють не лише позитивну, але й негативну роль, що позначається на соціальному ефекті функціонування цих установ.

Сучасна особливість розвитку бюджетної сфери полягає, з одного боку, в тім, що є необхідність в посиленні соціальної спрямованості, а з іншого боку, - у недостатності коштів для задоволення соціальних потреб. Це зумовлює особливість організації фінансування та необхідність посилення контрольної функції обліку.

Під фінансуванням розуміють забезпечення бюджетних установ грошовими коштами для здійснення їхньої статутної діяльності. На сучасному етапі спостерігається процес розширення джерел фінансування бюджетних установ: крім коштів державного та місцевих бюджетів, бюджетні установи отримують грошові кошти у вигляді надходження за надані послуги, гуманітарної допомоги, шефської (спонсорської) допомоги та ін.

Внаслідок напруженого формування бюджету існують твердження про те, що для пом'якшення дефіциту коштів на утримання є доцільним впровадження у бюджетній сфері комерційних відносин, оскільки поєднання бюджетного фінансування і комерційної діяльності сприяє більш раціональному використанню не лише бюджетних асигнувань, але й коштів інших джерел фінансування, що надходять на потреби установ невиробничої сфери. Відповідно до цього відбуваються зміни у системи обліку бюджетної сфери.

У структурі бюджетних установ є підрозділи, які виконують функції, що не безпосередньо пов'язані з бюджетною сферою. Так, для здійснення своєї статутної діяльності таким бюджетним установам, як лікарні є необхідним організувати харчування. При цьому, харчування у бюджетній сфері може відноситись як до основних, так і додаткових функцій.

Особливістю побудови обліку при реалізації основних функцій бюджетної установи є те, що витрати, як правило, покриваються за рахунок бюджетного фінансування.

Підрозділи харчування в лікарнях виконують подвійну функцію, а саме, харчування хворих, і харчування лікарів, працівників. Продукти харчування становлять окрему статтю видатків медичних установ, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань. Їх облік здійснюється відповідно до Інструкції № 530. Весь процес обліку продуктів харчування в медичних закладах умовно можна поділити на три стадії: складський, облік у харчоблоці, облік у бухгалтерії.

Дослідження сучасного стану обліку продуктів харчування у лікарнях дозволило узагальнити недоліки обліку продуктів харчування в установах охорони здоров'я:

- діюча практика обліку продуктів харчування в установах охорони здоров'я, як правило, базується на ручному способі обробки даних, іноді застосовується комп'ютерна техніка для вирішення певних локальних задач, що призводить до безконтрольності витрачання продуктів;
- показники медичної статистики, що розміщені у базах даних, не контролюються вхідними даними під час видачі продуктів зі складу працівникам харчоблоку;
- облік списання продуктів на витрати ведеться за нормами і рецептурами, а не фактично, що нерідко призводить до крадіжок продуктів або неадекватної заміни продуктів іншими за їх ціновими вимірниками і біологічними характеристиками;
- в обліку продуктів на складах не передбачені норми їх страхового запасу, що спричиняє перебої у постачанні їх для харчування хворих;
- у базах даних немає інформації про діючі ціни на продукти харчування на ринках тощо.

Вирішення завдань удосконалення обліку продуктів харчування в установах охорони здоров'я можливе з впровадженням інформаційних технологій у обліково-аналітичному процесі.

Необхідно відмітити, що облік у бюджеті пов'язаний з плануванням. Планування здійснюється на нормативних засадах. Суттєвою проблемою, яка не дозволяє в даний час затвердити нормативну потребу в коштах, є обмеженість ресурсів бюджетів всіх рівнів і неможливість забезпечення ними навіть найбільш невідкладних витрат освітніх, лікарняних закладів тощо.

У сфері охорони здоров'я та освіти застосовуються нормативи, які розраховуються на одного мешканця. Ці нормативи, з одного боку, явно недостатні, а з іншого значно перевищують реальні можливості бюджету щодо їх забезпечення.

Таким чином, умови бюджетного функціонування закладів харчування можна формалізувати: ресурси обмежені, потреби необхідно задовольнити. Саме ці умови відповідають розв'язанню задачі в автоматизованому режимі. Для розв'язання таких задач доцільним є застосування методів економіко-математичного моделювання, що дозволить, з одного боку, контролювати та мінімізувати витрачання бюджетних коштів, а з іншого, - забезпечити хворих поживною їжею у необхідному розмірі.

Список літератури

1. Атамас П.Й. Основи обліку в бюджетних організаціях: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 284 с.
2. Джога Р.Т. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Навч. посіб / Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2001. - 250 с.
3. Левицькі С. Окремі питання реформування бюджетного обліку: стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі / Бухгалтерський облік і аудит. - № 6. – 2008. – С. 34-39.
4. Матвеева В.О. Бюджетні організації: бухгалтерський облік і оподаткування. – 2-ге вид.: прероб. і допов. – Х.: Фактор, 2002.-189 с.
5. Свірко С.В. Бухгалтерський облік і прийняття рішень у бюджетних організаціях: Навч. - метод. посібник. К.:КНЕУ, 2000. – 188 с.
6. Сердюк В.І. Облік продуктів харчування та їх витрачання на медично-оздоровчі заходи в умовах новітніх інформаційних технологій // Вісник Львівської комерційної академії: Серія «Економіка». - Випуск 16. – Львів, ЛКВА, 2004.
7. Фаріон І.Д., Свірко С.В., Бухгалтерський облік у бюджетних установах та фінансових органах / Тернопільська академія народного господарства. – Т.: Економічна думка, 1999. - 528 с.

В статті досліджено сучасне становище реформування обліку в бюджетній сфері. Проаналізовані особливості бухгалтерського обліку продуктів харчування в установах охорони

здоровья, определены основные проблемы. Представлена характеристика факторов, которые определяют современный уровень организации учета в учреждениях охраны здоровья. Предложены направления усовершенствования учета продуктов питания в бюджетных учреждениях.

In the article investigational the modern consisting of reformation of account is of budgetary sphere. The features of record-keeping of food in establishments of health protection stuffs are analysed, certainly basic problems. Description of factors which determine the modern level of organization of account in establishments of health protection is given. Directions of improvement of account of food stuffs are offered in budgetary establishments.

УДК 657.4

О.Б. Пугаченко, канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Процедури тестування в аудиті операцій з виробничими запасами

У статті наведено тест, який доцільно використовувати при аудиті операцій з виробничими запасами. Запропонований тест надає можливість застосовувати інструментарій тестування не лише при плануванні аудиторської діяльності, а й при оцінці існуючої системи внутрішнього контролю. Розроблений тест буде корисним працівникам аудиторських підприємств, обліково-аналітичних служб, апарату управління.

аудит, тест, система обліку, система внутрішнього контролю, виробничі запаси, методика аудиту

Останнім часом все більшої гостроти набувають питання застосування в аудиторській практиці новітніх форм, методів і методик здійснення перевірок. Продовжуючи тематику підняту в попередніх роботах автора [1, 2], у даній статті наведено тест системи внутрішнього контролю операцій з виробничими запасами.

Перш ніж розпочати перевірку стану операцій з виробничими запасами на підприємстві-замовнику аудиту, необхідно оцінити та визначити дієвість існуючої системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю. Оцінка систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю операцій із запасами необхідна для з'ясування:

- особливостей систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, які застосовуються підприємством;
- загального підходу до проведення аудиту, включаючи можливе використання результатів внутрішнього контролю;
- слабких місць організації бухгалтерського обліку та побудови системи внутрішнього контролю;
- можливих ризиків та оцінки їх впливу на результати аудиту;
- попереднього варіанту загального плану і програми аудиту, визначення обсягу робіт, конкретних виконавців;
- планового рівня суттєвості та встановлення її межі;
- нормативно-правової бази для перевірки.

Оцінка системи бухгалтерського обліку операцій із запасами передбачає:

- визначення та дослідження форми ведення бухгалтерського обліку (меморіально-ордерна, журнально-ордерна, спрощена), ступінь централізації обліку;

– оцінку забезпеченості підприємства довідниковою, інструктивною та нормативною інформацією (періодичні видання, фахова преса, збірники законодавства); характеристику заходів з підвищення кваліфікації облікового персоналу (участь у семінарах, конференціях, підвищення кваліфікації, навчання та перенавчання); наявність комп'ютерних довідниково-інформаційних баз, що постійно оновлюються (Ліга, Гросбух, Юрист Плюс тощо));

– встановлення рівня автоматизації обліку (повна, часткова автоматизація, ручна форма обліку; інтегрована система автоматизації чи локальна); системи, у яких в автоматизованому режимі здійснюються облікові процедури (1С – Бухгалтерія, Фінексперт, Парус, Фінанси, Бест-Звіт тощо));

– оцінку надійності існуючої системи автоматизації – не проводиться, якщо відповідно до попереднього пункту встановлено її відсутність (системи захисту інформації в умовах автоматизації (обмеження доступу, паролі тощо));

– дослідження на предмет можливої невідповідності існуючої системи обліку запасів законодавчо визначеним принципам (обачність, повне висвітлення, автономність, послідовність, безперервність, нарахування та відповідності доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історична (фактична) собівартість, єдиний грошовий вимірник, періодичність);

– дослідження порядку документування господарських операцій та процесів у первинних документах, регістрах аналітичного і синтетичного обліку, звітності; встановлення наявності та ознайомлення з внутрішніми документами з обліку запасів (розроблені та затверджені суб'єктом господарювання; неофіційні – документи, які працівники ведуть з власної ініціативи; допоміжні – документи, в яких викладено особисту думку працівників);

– вивчення існуючої на підприємстві організації бухгалтерського обліку (наказ про облікову політику, робочий план рахунків, посадові інструкції, штатний розклад, графік взаємозамінності працівників бухгалтерії, графік документообороту);

– постійне поповнення знань про галузеві особливості підприємства та розуміння їх впливу на побудову системи бухгалтерського обліку операцій із запасами (вплив та залежність підприємств галузі від сезонних коливань; зовнішній вплив на розвиток даної галузі (законодавче регулювання, політичне та соціально-економічне становище); номенклатура продукції (робіт, послуг), що виготовляється (надається); напрямки використання продукції (для кінцевого споживання чи для подальшої переробки); форма продукції (уречевлена продукція чи неуречевлена (послуги)); виробничий процес; наявність чи відсутність незавершеного виробництва).

Оцінку системи внутрішнього контролю операцій з виробничими запасами доцільно проводити у вигляді тестового опитування, оскільки саме ця форма дозволить оцінити якісні вимірники в кількісних характеристиках. З даною метою доцільно використовувати тест системи внутрішнього контролю операцій з виробничими запасами, наведений у табл. 1.

При цьому, тест має бути достатньо зрозумілим, лаконічним, всеохоплюючим і таким, що передбачає точну й однозначну відповідь – «так» або «ні» (виключає відповіді «іноді», «можливо», «за деяких умов», «не пам'ятаю», «не знаю» тощо).

Запропонований тест системи внутрішнього контролю представлено з ухилом на господарські операції і з запасами, але поряд з цим окремі розділи даного тесту можуть бути використані як для оцінки системи контролю в цілому на підприємстві, так і для окремих об'єктів.

Таблиця 1 - Тест системи внутрішнього контролю операцій із запасами

№ п/п	Питання	Відповідь	
		«так»	«ні»
1	Організаційна структура підприємства		
1.1	Розроблена та затверджена схема організаційної структури відділу матеріального забезпечення із зазначенням управлінських зв'язків, підлеглості виконавців		
1.2	Розроблена та затверджена система бюджетування в частині операцій із запасами (якщо на підприємстві діє загальна система бюджетування)		
1.3	Наявність на підприємстві організаційних регламентів, а саме:		
1.2.1	Положення про службу внутрішнього контролю		
1.3.2	Положення про структурні підрозділи		
1.3.3	Положення про облікову політику		
1.3.4	Посадові інструкції персоналу		
1.3.5	Положення про службу внутрішнього аудиту (ревізійну службу)		
2	Розподіл обов'язків, повноважень, відповідальності		
2.1	Встановлено коло посадових осіб, які мають право підпису первинних документів на відпуск товарно-матеріальних цінностей		
2.2	Розподіл функцій (обов'язків) між працівниками, які виконують операції з обліку запасів на визначеній ділянці з можливістю контролю за веденням обліку на даній ділянці в цілому		
2.3	Матеріально-відповідальні особи призначені наказом керівника та укладено з ними договір про повну матеріальну відповідальність		
2.4	Усі договори про повну матеріальну відповідальність укладені правомірно (досягнення матеріально-відповідальними особами віку правової відповідальності, відсутність обмежень щодо можливості зайняття посад, які передбачають повну матеріальну відповідальність)		
2.5	Відпрацьований порядок взаємозамінності працівників в період відпусток, хвороб тощо		
2.6	Матеріально-відповідальна особа хоча б раз на рік йде у відпустку із обов'язковою заміною на цей період її іншою матеріально-відповідальною особою		
3	Забезпечення умов збереження запасів, облікових регістрів, документів		
3.1	Організація складського господарства:		
3.1.1	є склади з відповідно обладнаними місцями для зберігання запасів		
3.1.2	склад охороняється та оснащений сигналізацією		
3.1.3	щодня при залишенні матеріально-відповідальною особою комори на термін більше 3 годин доступ до неї обмежений (проводиться опломбування)		
3.1.4	складське господарство забезпечує належне збереження, схоронність відповідно вимог щодо збереження їх первісних властивостей (додержання термального режиму збереження, мікроклімату і умов складування (відступи від стін приміщення, приборів опалення, джерел освітлення, стелі та підлоги тощо))		
3.1.5	різні види запасів закріплені за коморами у відповідності з їх функціональним призначенням (наприклад, борошно зберігається окремо від запасних частин)		
3.1.6	встановлений порядок розміщення запасів (за ґатунками, за партіями, за номенклатурою)		
3.1.7	існує адресна система знаходження запасів (кожний вид запасу має своє місцезнаходження – комора, зона, стелаж, секція, полицка)		
3.1.8	розроблений порядок складування запасів (штабельний, стелажний, тарний, безтарний)		
3.1.9	затверджений та діє порядок приймання запасів від постачальників (перевірка відповідності фактичного стану, кількості, властивостей запасів задокументованим, цілісність упаковки і тари та наявність необхідних супровідних документів й їх належне оформлення)		

Продовження таблиці 1

3.1.10	затверджений та діє порядок приймання запасів від перевізників (перевірка цілісності пломб, умов укладання в транспортному засобі, кількості місць, ваги та наявності необхідних супровідних документів і їх належне оформлення)		
3.1.11	діє система лабораторних досліджень запасів, якщо того вимагають специфічні властивості отриманих запасів		
3.2	Всі документи зброшуровані та послідовно пронумеровані		
4	Регламентация та діяльність внутрішніх контролюючих органів		
4.1	Затверджені та діють внутрішні контролюючі органи		
4.1.1	Служба внутрішнього аудиту (внутрішній аудитор)		
4.1.2	ревізійна комісія (ревізор)		
4.1.3	інвентаризаційна комісія		
4.2	Інвентаризація запасів		
4.2.1	Внутрішні контролюючі органи проводять планові перевірки на предмет відповідності даних бухгалтерського обліку фактичній наявності певних запасів		
4.2.2	Внутрішні контролюючі органи проводять непланові перевірки на предмет відповідності даних бухгалтерського обліку фактичній наявності певних запасів		
4.2.3	інвентаризації запасів проводяться регулярно – не рідше 1 разу на квартал		
4.2.4	про початок проведення інвентаризації працівники попереджаються		
4.2.5	на період проведення інвентаризації приміщення закриваються та опломбовуються		
4.2.6	перерахунок (переважування, перемірювання тощо) здійснюють матеріально-відповідальні особи		
4.2.7	оформлюються інвентаризаційні описи		
4.2.8	оформлюються злічувальні відомості		
4.2.9	оформлюються акти інвентаризації		
4.2.10	оформлюються протоколи за результатами інвентаризацій		
4.2.11	ведеться книга реєстрації інвентаризацій		
4.2.12	за попередні 3 роки були випадки нестачі запасів		
4.2.13	за попередні 3 роки були випадки лишків запасів		
4.2.14	за попередні 3 роки траплялись випадки крадіжок		
4.2.15	за попередні 3 роки траплялись випадки знищення, псування запасів		
4.2.16	за попередні 3 роки траплялись випадки знищення, псування запасів за форс-мажорних обставин (пожежі, повені, дії непереборної сили)		
4.2.17	за попередні 3 роки були випадки списання залежалих та неліквідних запасів		
4.2.18	за попередні 3 роки були випадки списання запасів в межах природного убутку		
4.2.19	за попередні 3 роки були випадки списання запасів зверх норм природного убутку		
4.2.20	за попередні 3 роки траплялись випадки виявлення пересортування		
4.2.21	за попередні 3 роки траплялись випадки дооцінки вартості запасів		
4.2.22	за попередні 3 роки траплялись випадки уцінки вартості запасів		
4.2.23	знаходили своє відображення в обліку випадки списання запасів		
4.2.24	знаходили своє відображення в обліку випадки переоцінки запасів		
4.2.25	за попередній рік відбувалась зміна особового складу інвентаризаційної комісії		
4.2.26	виявлені під час інвентаризації розбіжності між фактичною наявністю запасів та задокументованою знаходять своє відображення в обліку		
4.2.27	під час інвентаризацій, що проводились за попередні 3 роки, траплялись випадки нестачі запасів з вини матеріально-відповідальних осіб		
4.2.28	траплялись випадки відшкодувань матеріальної шкоди через нестачі запасів матеріально-відповідальними особами		

Продовження таблиці 1

4.2.29	дотримується порядок розрахунку суми відшкодування винними особами		
4.2.30	проводиться контроль виконання заходів за результатами інвентаризації		
4.3	Виявлені в ході діяльності контролюючих органів підприємства порушення виникають через:		
4.3.1	неохайність, безвідповідальність, розсіяність тощо		
4.3.2	невірні судження або невірне розуміння інструктивних матеріалів		
4.3.3	змову працівників підприємства між собою або з працівниками інших підприємств		
4.3.4	зловживання з боку керівництва		
4.4	Проведення аудиторських перевірок (ревізій) не рідше одного разу на рік, у т.ч. із залученням спеціалістів зовнішнього аудиту		
4.5	Виправлення помилок та викривлень за наслідками аудиторських перевірок		
5	Кадрова політика		
5.1	Здійснюються заходи по навчанню, підвищенню кваліфікації кадрів, які безпосередньо займаються обліком запасів		
5.2	Періодичне повідомлення працівникам про результати роботи підрозділу з матеріального забезпечення		
5.3	Розроблено систему матеріального стимулювання (покарання) за позитивні (негативні) наслідки контролю		
6	Система бухгалтерського обліку		
6.1	Наявність робочого плану рахунків у частині обліку запасів		
6.2	Кореспонденція рахунків з обліку запасів контролюється головним бухгалтером або особою на те уповноваженою з метою контролю достовірності відображення в обліку господарських операцій із запасами		
6.3	Кореспонденція рахунків з обліку запасів контролюється головним бухгалтером або особою на те уповноваженою з метою контролю повноти відображення в обліку господарських операцій із запасами		
6.4	Кореспонденція рахунків з обліку запасів контролюється головним бухгалтером або особою на те уповноваженою з метою контролю відповідності бухгалтерських проведення діючій методології		
6.5	Всі господарські операції із запасами санкціоновані керівником або уповноваженою особою		
6.6	Всі господарські операції із запасами відображаються в обліку тільки на підставі первинних документів		
6.7	Всі облікові регістри та первинні документи взаємоузгоджені		
6.8	Відсутні виправлення в первинних документах і регістрах синтетичного обліку		
6.9	Операції відображаються в момент їх здійснення		
7	Система комп'ютерної обробки інформації		
7.1	Бухгалтерський облік автоматизовано		
7.2	Наявність засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу		
7.3	Дані електронного обліку дублюються на випадок втрати, знищення чи псування		

Представлений тест внутрішнього контролю операцій із запасами побудований таким чином, що позитивна відповідь – «так», як правило, свідчить про те, що наведене питання якісно характеризує систему контролю на підприємстві. Виходячи з цього, до 50% позитивних відповідей свідчить про незадовільний стан системи контролю операцій із запасами; відсотковий проміжок від 50 до 70% вказує на задовільний стан, але дає підстави неповністю довіряти існуючій системі контролю підприємства; більше 70% позитивних відповідей дає аудитору підстави користуватись результатами внутрішнього контролю, що звужує коло питань, які підлягатимуть аудиту.

Окрему увагу варто приділити відповідям на питання, поставлені у розділі 4.2 «Інвентаризація запасів», оскільки відповідь «так» на деякі з наведених питань не завжди позитивно характеризує контрольну діяльність. Особливу увагу аудитору слід приділяти відповідям на питання, які знаходять своє продовження у наступних

питаннях. Так, наприклад, питання 4.2.16 передбачає позитивну відповідь й також на питання 4.2.15. У випадку відповіді «так» на питання 4.2.16 й відповіді «ні» на питання 4.2.15, з'являється впевненість аудитора у завідомо неправдивому представленні господарських фактів.

Рівень довіри до існуючої системи контролю на підприємстві має визначальний вплив на складання плану, програми, визначення стадій, процедур, методів, прийомів, способів, вартості, виконавців аудиту.

При здійсненні тестування необхідно чітко визначатись з часовими рамками, тобто визначити період, за яких здійснюється оцінка (3 роки, 1 рік, 1 місяць тощо). Ефективним буде тестування працівників, які прямо чи непрямо приймають участь у веденні певного виду операцій із виробничими запасами.

Щоб тестування адекватно відобразило дійсний стан речей, необхідно, по-перше, унеможливити спілкування працівників між собою під час його проведення; по-друге, здійснювати його раптово, без попередження працівників, які будуть тестуватись; по-третє, обмежувати час на відповіді. При дотриманні принципу раптовості великого значення набуває, так званий, «людський фактор», коли кожний працівник, який тестується намагатиметься якомога краще представити результати своєї роботи для керівництва, а це, врешті решт, лише викривить уявлення про систему внутрішнього контролю та призведе до втрачених можливостей при розробці питань щодо вдосконалення її ефективності та дієвості.

Представлений тест системи внутрішнього контролю операцій з виробничими запасами може бути скориговано з урахуванням особливостей функціонування підприємства-замовника та мети аудиту.

Крім того, розроблений тест можна розширити за рахунок введення додаткових питань або скоротити їх кількість через непотрібність у відповідях на деякі з них, чи з причини відсутності певних видів операцій.

Запропонований у статті тест системи внутрішнього контролю операцій із виробничими запасами дозволить оптимізувати роботу не лише працівників аудиторських підприємств, а й допоможе при виконанні посадових обов'язків обліково-аналітичним персоналом, а також може стати підґрунтям у прийнятті управлінських рішень менеджерами керівного складу.

Подальший розвиток піднята тематика матиме шляхом розробки тестів системи внутрішнього контролю різних видів запасів та інших об'єктів аудиту.

Список літератури

1. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Тести внутрішнього контролю: прикладний аспект / Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць Вип. 5 (60) / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2006. – С. 22-27.
2. Пугаченко О.Б., Фоміна Т.В. Методика аудиту операцій з виробничими запасами / Збірник Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, вип. 13. – Кіровоград: КНТУ, 2008. – С. 383-388.

В статье представлено тест, который целесообразно использовать при аудите операций с производственными запасами. Предложенный тест позволяет применять инструментальный тестирования не только при планировании аудиторской деятельности, а и при оценке существующей системы внутреннего контроля. Разработанный тест будет полезен работникам аудиторских предприятий, учетно-аналитических служб, аппарата управления.

In the article a test which expediently to use for the audit of operations with production supplies is resulted. The offered test gives possibility to apply the tool of testing not only at planning of public accountant activity, but also at estimation of the existent internal checking system. The developed test will be useful for workers of public accountant enterprises, registration-analytical services, vehicle of management.

В.М. Савченко, доц., канд. екон. наук, Н.М. Колос, доц., канд. екон. наук
Кіровоградський національний технічний університет

Облік земельних ресурсів та їх використання в умовах трансформації земельних відносин України

Стаття висвітлює проблемні питання реалізації відносин земельної власності в сільському господарстві та визначає напрями розвитку методології обліку земельних відносин.
земельні відносини, власність, облік, екологічний аудит

Особливість сфери сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що основним ресурсом виробництва є земля, яка завдяки родючості активно впливає на виробничий процес, стаючи при цьому найважливішим матеріальним фактором. Центральним питанням і складовою сільськогосподарського реформування є земельна реформа. Саме в цьому складному і суперечливому питанні фокусуються інтереси індивідів, груп людей, територіальної громади та українського народу в цілому.

Власність як юридично-правова категорія відображає майнові та земельні відносини, свідомі, вольові взаємозв'язки юридичних і фізичних осіб з приводу привласнення благ, що закріплюються системою відповідних прав власності та механізмом їх реалізації. Розвиток методології обліку безпосередньо пов'язаний з розвитком відносин власності й зумовлений ним. Проте опосередковано стан обліку та досконалість облікових процедур впливають на реалізацію відносин власності. Для гармонічного розвитку суспільства є необхідним узгодження суперечностей між економічною сутністю відносин власності та юридичною формою їх прояву.

В Україні законодавчо закріплено такі повноваження власників, як право володіння, право користування та право розпорядження. Права на отримання доходу та на захист не відокремлені, проте ці повноваження є об'єктивними наслідками власності та її атрибутами. На забезпечення реалізації цих прав має бути спрямований розвиток системи обліку. В сучасних умовах зростає дезінтеграція прав власника (зокрема стосовно земельних ресурсів), що зумовлює вимоги до якості облікової інформації та контроль адекватного відображення в бухгалтерському обліку процесів трансформування відносин власності. В основу земельної реформи покладено легітимність приватної власності на землю, що неоднозначно сприймається суспільством. Це спричиняє як наукові дискусії, так і проблеми суперечливості чинного законодавства, що негативно впливає на методологію обліку земельних ресурсів та їх використання. Саме тому, дослідження зазначеної проблематики є актуальним.

Земельним відносинам і проблемам обліку земельних ресурсів та їх використання присвячено праці таких науковців, як Г.Г. Кірейцев, В.С. Кушнір, М.Й.Малік, Н.М. Малюга, О.М. Могильний, П.Т. Саблук, М.М. Федоров, М.В. Шурик, В.В. Юрчишин, В.П. Ярмоленко та інші. Проте, невирішеними залишаються як питання подальшого розвитку ринкових відносин стосовно землі, так відповідно і методологічні аспекти відображення в обліку земельних відносин.

При написанні даної публікації за мету поставлено, на підставі порівняльного аналізу існуючих концепцій земельних відносин, визначити напрями вдосконалення методології обліку та контролю відносин власності, з точки зору необхідності забезпечення реалізації таких прав власників, як право на захист та право на отримання доходу. З метою діагностики сучасного стану обліку відносин земельної власності

проаналізовано функціональне навантаження бухгалтерського обліку відповідно до повноважень власників.

Для досягнення мети розглянуто існуючі концепції земельних відносин у контексті аналізу економічної сутності реалізації відносин власності, як «пучка» правомочностей. Згідно з ст. 13 Конституції України наведено їх розподіл у табл. 1.

Таблиця 1 - Розподіл прав власності на землю (згідно із ст. 13 Конституції України)

№	Повноваження	Суб'єкти права власності			
		Народ України		органи державної влади	органи місцевого самоврядування
		де-юре	де-факто		
1	Право володіння	+	-	+	+
2	Право користування	+	+		
3	Право розпорядження			+	+
4	Право на прибуток (дохід)	+*	+*	+*	+*
5	Право на захист			+	+
6	Право суверена	-			
7	Право на перехід речі у спадщину або за заповітом	-			
8	Право на безстроковість	+	+		
9	Право на заборону шкідливого використання			+	+
10	Право на відповідальність	-			
11	Право на залишковий характер	+	+		

* у розмірі частини фіксованого сільськогосподарського податку, який направляється до державного та місцевого бюджетів (земельна рента)

У табл. 2 наведено розподіл прав суб'єктів власності згідно з ст. 14 Конституції України та Цивільного і Земельного кодексів України, які передбачають право приватної власності на землю (земельні паї) та їх передачу в оренду.

Таблиця 2 - Розподіл прав власності на земельні паї (згідно із ст. 14 Конституції України та Цивільного і Земельного кодексів України)

№	Повноваження	Суб'єкти права власності			
		Громадяни (фізичні особи)	Юридичні особи	Держава (органи державної влади)	Територіальні громади (органи місцевого самоврядування)
1	Право володіння	+			
2	Право користування		+		
3	Право розпорядження	+	+		
4	Право на прибуток (дохід)	+	+	+*	+*
5	Право на захист	+	+		
6	Право суверена	-			
7	Право на перехід речі у спадщину або за заповітом	+			
8	Право на безстроковість	+			
9	Право на заборону шкідливого використання	+		+	+
10	Право на відповідальність	-			
11	Право на залишковий характер	+			

* у розмірі частини фіксованого сільськогосподарського податку, який направляється до державного та місцевого бюджетів (земельна рента)

Щодо землі, як об'єкта власності, в суспільстві тривають дискусії. Основним питанням, що не знаходить однозначної відповіді, є право приватної власності на землю. На противагу курсу аграрних реформ на формування ринку землі деякі науковці вважають таку орієнтацію помилковою. Найбільш аргументовано недоречність

впровадження приватної власності на землю доводить В.П. Ярмоленко [1, 2] на підставі історичного екскурсу та глибокого аналізу нормативних документів, що регламентували земельні відносини в СРСР, а саме Декрету про землю (1917 р.) та Закону про соціалізацію землі (1918 р.) (табл. 3).

Таблиця 3 - Концепція земельних відносин у радянській Росії

№	Основні принципи
1	Право приватної власності на землю скасовується назавжди і стає народним надбанням
2	Право користування землею належить тільки тим, хто обробляє її власною працею
3	Вкладення в землю (на її докорінне поліпшення) при переході до іншого землекористувача відшкодовуються
4	Землекористувач має абсолютне право на результат своєї праці, за винятком надлишку доходу (земельної ренти) від кращих ділянок, який надходить на суспільні потреби в розпорядження місцевих органів влади

На думку В.П. Ярмоленка [1], систему землекористування в Україні необхідно узгодити із ст. 13 Конституції країни, згідно з якою місцеві органи самоврядування є суб'єктами земельної власності, яким належить право розпорядження. Як розпорядники вони мають забезпечити контроль за ефективним використанням та акумулювати земельну ренту і здійснювати її перерозподіл на користь державного бюджету.

Стосовно повноважень на землю, ми вважаємо, що об'єктом власності є не земля, а право користуватись нею. Право розпорядження доцільно делегувати місцевим органам самоврядування та територіальним громадам. Рента (плата за користування) – диференційна I встановлюється за регіонами з максимальним урахуванням якості та попиту й перерозподіляється між органами самоврядування і центральним бюджетом. Диференційна рента II залишається у землекористувача. Технічно є можливим викупити у власників державних актів на земельний пай право розпорядження одночасно з відшкодуванням цих витрат державою.

Можливим є об'єднання корпоративного та земельного капіталу шляхом передачі в якості внеску до статутного чи пайового капіталу права користування, у тому числі й таким суб'єктом власності, як сільська територіальна громада. Відповідно до ст. 13 Конституції України вимоги суспільства – українського народу, як власника землі через сільську територіальну громаду, мають бути спрямовані на посилення контрольної функції інформаційного забезпечення використання землі.

Дослідження реалізації земельних відносин встановило, що велика частина майнових паїв належить пенсіонерам, які не працюють, та нащадкам сільських мешканців, які не проживають на сільській території, переважна більшість з них не отримує орендної плати. У розпорядженні сільських рад знаходиться частка земель державного запасу сільськогосподарського призначення, що надаються в оренду. В перспективі доцільно передати майнові паї у власність таких суб'єктів власності, як сільська територіальна громада з метою розвитку сільської території та розв'язання соціальних проблем. За цими умовами сільська територіальна громада як суб'єкт власності може бути не орендодавцем, а учасником сільськогосподарського товариства. У бухгалтерському обліку корпоративного підприємства як внесок засновників – сільської територіальної громади право користування може обліковуватись по рахунку 12 «Нематеріальні активи» за субрахунками: 121 «Право користування природними ресурсами» та 122 «Право користування майном» в кореспонденції з рахунком 46 «Неоплачений капітал», що потребує відповідного юридичного та документального оформлення. Доцільним є застосування такого документа як Акт приймання-передачі права користування, при цьому сільські територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування набувають прав власності, у тому числі й на дохід. При розподілі прибутку, за їхнім бажанням, дивіденди можуть бути виплачені у формі послуг з метою поліпшення стану сільських територій. У податковому законодавстві доцільно передбачити пільговий характер надання таких послуг та оподаткування

дивідендів, нарахованих на користь сільських територіальних громад, за умови їх спрямування на соціальні потреби.

При побудові системи обліку власності та земельних відносин з метою реалізації контрольної функції обліку має бути враховано обмеженість повноважень власників, зокрема розпорядження, щодо використання земельних угідь сільськогосподарського призначення. В процесі реформування облікової системи України посилюється спрямованість обліку на реалізацію інформаційної функції, тобто захист інтересів власників. Але незважаючи на декларований Інструкцією про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій порядок обліку землі, реально земля та земельні відносини як об'єкт обліку не відображаються.

Стосовно раціонального використання земельних ресурсів має бути передбачено проведення моніторингу діяльності підприємств. Основним інструментом моніторингової діяльності у сфері земельних ресурсів є, на наш погляд, «Екологічний паспорт поля». Однак поки що такий документ не розроблено. В ньому мають бути відображені аналіз стану водних ресурсів, повітряного басейну та інформація щодо земельних ресурсів: площа, яку займає підприємство під будівлі та споруди основного й допоміжного виробництва; складування відходів виробництва з урахуванням їх характеристик; показники рекультивації порушених земель; дані хімічного та фізичного стану ґрунту; дані санітарно-гігієнічного стану за категоріями забрудненості, показники внесення добрив під сільськогосподарські культури.

Таким чином, у результаті дослідження з'ясовано, що в сучасних умовах зростає дезінтеграція прав власника, яка зумовлює вимоги до якості облікової інформації та контроль адекватного відображення в бухгалтерському обліку процесів трансформування відносин власності. В основу земельної реформи покладено легітимність приватної власності на землю. На підставі порівняння існуючих концепцій земельного законодавства щодо розщеплення повноважень, обґрунтовано необхідність узгодження інтересів суб'єктів господарювання і суспільства. Відповідно до ст. 13 Конституції України вимоги суспільства, як власника землі, мають бути спрямовані на посилення контрольної функції обліку її використання.

З точки зору національних стратегічних інтересів необхідно обмежити правомочність, а саме право розпорядження стосовно такого об'єкта власності як земля. Необхідним є запровадження державного контролю цільового характеру використання земельних ресурсів і відповідальності власників за збереження їх якості. В цьому зв'язку запропоновано обов'язковість ведення такого документа, як «Екологічний паспорт поля».

Потребує вдосконалення методологія обліку та контролю відносин власності з приводу необхідності забезпечення реалізації таких прав власників, як право на захист і право на отримання доходу, що безпосередньо пов'язано з функціями й завданнями бухгалтерського обліку та є напрямом подальших досліджень.

Список літератури

1. Ярмоленко В.П. Капіталізація землі в Україні: на благо чи на шкоду? / Економіка України. – 2004. - №9. – С. 71-79.
2. Ярмоленко В.П. Скасувати треба не мораторій, а приватну власність на землю // Пропозиція. – 2007. - №1. – С. 10-13.

Статья освещает проблемные вопросы реализации отношений земельной собственности в сельском хозяйстве и определяет направления развития методологии учета земельных отношений.

The article lights up the problem questions in realize property's relations at agricultural and determines methodological aspects to development of accounting of the landed relations.

В.М. Савченко, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

О.О. Лисиченко, доц., канд. екон. наук

Кременчуцький державний політехнічний університет імені М. Остроградського

Організаційна модель аналізу витрат та формування собівартості (у виробництві будівельних матеріалів)

У статті розглянуто етапи організації аналітичних процедур на підприємствах, які виготовляють залізобетонні вироби та цеглу силікатну.

аналіз, аналітичні процедури, класифікація, виробництво залізобетонних виробів та цегли силікатної, затрати, собівартість, розподіл затрат

Характерним для сучасної економіки України є зростання обсягів будівництва, що обумовлює зростання обсягів виробництва будівельних матеріалів. Досконалість організаційної моделі аналізу формування собівартості впливає на ефективність господарської діяльності промислового підприємства. Останнім часом, у зв'язку з реформуванням вітчизняного бухгалтерського обліку відповідно з вимогами МСБО, як науковими працівниками, так і практиками більш уваги приділяється методичним аспектам аналізу, аніж організаційним. Також, панує концепція щодо недоцільності дослідження галузевих особливостей обліку і аналізу, проте оптимізація організаційної моделі аналізу затрат і формування собівартості продукції є можливою лише за умови їх врахування.

Проблеми методології аналітичних процедур за об'єктом «затрати і собівартість» досліджувались науковцями: П.С. Безруких, О.С. Бородкіним, Б.І. Валуєвим, В.М.Івахненко, В.Б. Івашкевичем, І.І. Каракозом, І.Д. Лазарішиною, Є.В. Мнихом, В.Ф. Палієм, С.О. Стуковим, М.Г. Чумаченко та іншими. Незважаючи на те, що методологія аналізу затрат і собівартості, наукові засади організації аналізу на підприємствах знайшли відображення у працях цих вчених, все ще потребують дослідження організаційні аспекти аналізу витрат. Є необхідним при розгляді проблематики організації аналітичних процедур враховувати галузеві особливості виробництв, зокрема будівельних матеріалів. Серед основних проблем, що потребують самостійного дослідження, є: організаційні аспекти галузевої аналітичної моделі в частині затрат та собівартості. Саме це визначає актуальність тематики даної публікації, її побудову, завдання та цільову спрямованість. Підходи до формування організаційної моделі аналізу затрат та формування собівартості виробництва будівельних матеріалів досліджувалось на прикладі виробництва силікатної цегли та залізобетонних виробів.

Аналіз є однією з основних функцій управління. У результаті вивчення та обробки інформації про об'єкт, методологія економічного аналізу надає можливість об'єктивно оцінити його динаміку, закономірності розвитку та фактори, які це обумовлюють. Відповідно не виникає сумнівів стосовно доцільності та необхідності здійснення певних аналітичних процедур на будь-якому підприємстві. До того ж, аналіз як система принципів правил та прийомів потребує чіткої та раціональної організації з врахуванням умов господарської діяльності. Це пов'язано з тим, що одним із важливих факторів впливу на організацію економічного аналізу є врахування галузевих особливостей.

Відповідно до мети публікації нами розглянуті аспекти аналізу, які пов'язані з організацією діяльності обліково-економічного персоналу. Відповідно, з метою розробки організаційних аспектів аналітичні процедури класифіковано на попередні та наступні по відношенню до виробничого процесу, а за характером проведення, що має знайти відображення у посадових інструкціях, обліково-економічного персоналу аналітичні процедури ми поділяємо на постійні, періодичні та разові.

Метою організації постійного або оперативного аналізу є інформаційне забезпечення організації безперебійної роботи виробництва та прогнозування його результатів. Задачею цього аналізу є здійснення прогнозних розрахунків щодо витрат підприємства. Є необхідним визначитись з об'єктами проведення цього аналізу та обґрунтувати стратегічно важливі для виробництва матеріальні ресурси, відповідно з якими такий аналіз буде проводитись. При цьому можливими є два підходи: перший - за об'єкти аналізу обирають матеріальні ресурси, що суттєво впливають на формування собівартості внаслідок значної питомої ваги у структурі ресурсів; другий (альтернативний) - об'єкт аналізу визначається внаслідок значущості матеріального ресурсу не лише відносно його долі в структурі матеріальних затрат. За першим напрямком для обґрунтування об'єктів оперативного аналізу наявності матеріальних ресурсів, їх якості, вартості є доцільним здійснити «АВС аналіз». Ціль такого аналізу є визначення за кожною групою матеріалів періодичності проведення аналітичних робіт. Наприклад, у виробництві залізобетонних виробів усі види матеріалів поділяються на дві групи: дефіцитні та недефіцитні. За дефіцитною групою до якої увійшли сталь, електроди аналіз необхідно проводити щомісяця, а за другою (щебінь, пісок, емульсор тощо) – щоквартально.

Об'єктом оперативного постійного аналізу може бути стан виконання окремих замовлень (залізобетонні вироби) з метою прийняття рішень щодо пошуку потенційних замовників та обґрунтування цінової політики. У цегляному виробництві важливим є аналіз завантаженості готовою продукцією і оперативний аналіз потенційного збуту. У розрізі цього питання організація оперативного аналізу формування затрат розглядається як передумова ефективного управління собівартістю. Оперативний аналіз затрат та формування собівартості функціонально покладається як на технологів так і на представників обліково-економічної служби, але координувати цю роботу має керівник обліково-економічної служби. Необхідно в організаційному регламенті обліково-економічних служб визначати права та обов'язки менеджерів різного рівня, щодо проведення аналітичних процедур і отримання інформації. Схематично організаційні аспекти постійного оперативного аналізу представлено рис. 1.

Важливим питанням є визначення видів оборотних активів, стосовно яких необхідно здійснювати оперативний аналіз, а також обґрунтувати періоди та виконавців його проведення. Для цього, у першу чергу необхідно з'ясувати наявність такої потреби. Попередній аналіз діяльності досліджуваних підприємств довів, що найбільша потреба у здійсненні цього виду аналізу є на підприємствах із виготовлення залізобетонних виробів. Це обумовлено тим, що для виготовлення даного виду продукції використовується широка номенклатура матеріалів, які закуповуються у різних регіонах України.

У результаті аналізу з'ясовано, що рентабельність залізобетонних виробів обумовлена вартістю металевих конструкцій. Саме тому, стосовно даного ресурсу необхідно проводити більш глибокий аналіз.

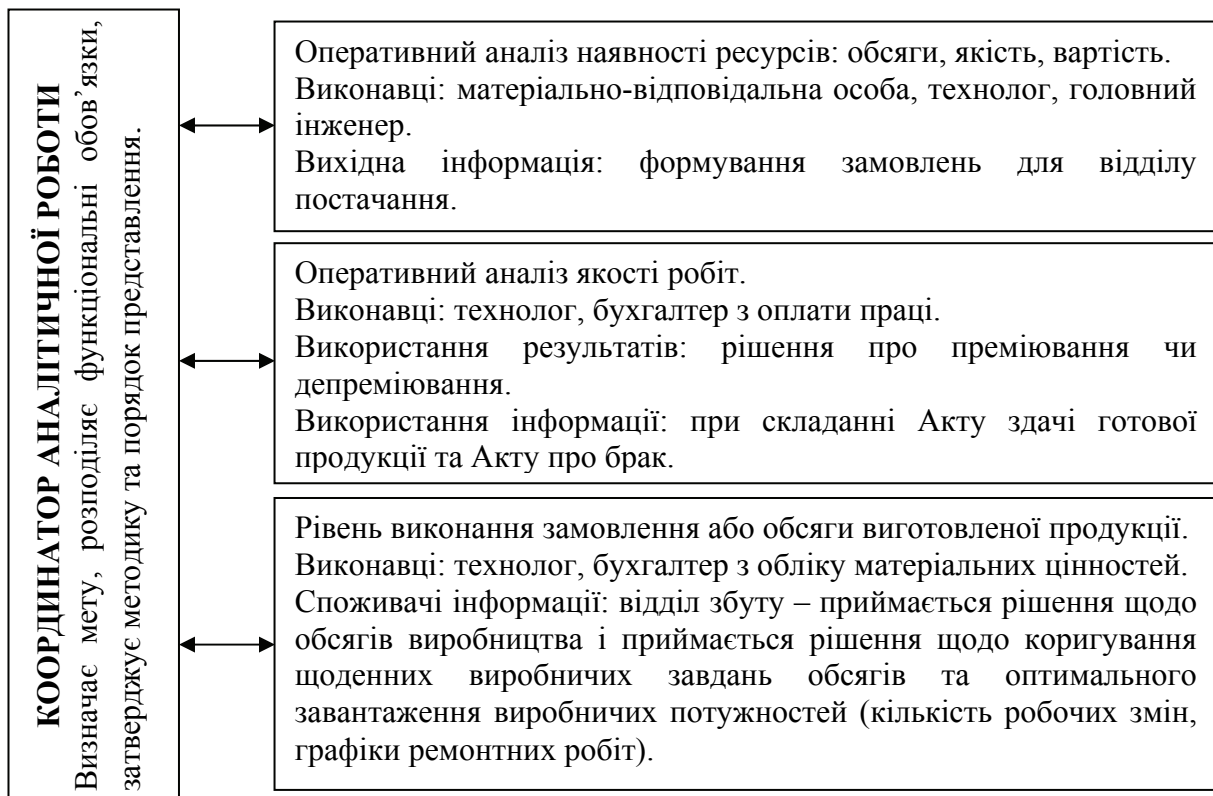

Рисунок 1 - Організаційні аспекти постійного оперативного аналізу

Згідно традиційної класифікації активів за ознакою «період функціонування оборотних активів» їх поділяють на постійну та змінну частки. Перша - не залежить від сезонних та інших коливань, її рівень має забезпечити мінімальну операційну діяльність. Коливання другої пояснюється сезонним збільшенням обсягів виробництва та реалізації продукції. Є необхідним при прийнятті замовлень паралельно здійснювати пошук металу і формування ціни на замовлення безпосередньо ув'язувати з цінами постачальників на металеві конструкції. Саме це і обґрунтовує важливість організації постійного оперативного аналізу процесу закупівлі металу та процесу управління даним видом запасу. Цей аналіз необхідно проводити з метою оптимізації процесу постачання. Аналітичні процедури складаються з обґрунтування принципових підходів до формування оборотних активів підприємства (рис. 2).

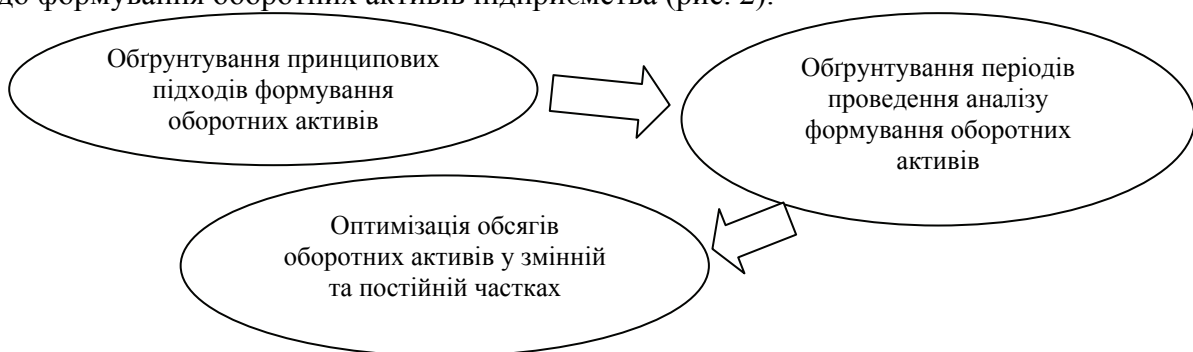

Рисунок 2 - Організація аналітичних процедур із метою оптимізації процесу постачання

У теорії фінансового менеджменту представлено три підходи щодо формування обсягів оборотних активів: консервативний, помірний та агресивний. Консервативний передбачає створення високих резервів оборотних активів на випадок непередбачених ускладнень. Помірний спрямовано на забезпечення повністю поточних потреб та

створення резервів на випадок типових перебоїв, що забезпечує середній рівень у реальних господарських умов. Агресивний підхід реалізується у забезпеченні мінімальних потреб та створенні мінімальних резервів.

Враховуючи сучасні складні умови господарювання підприємств формування оборотних засобів ґрунтується на агресивному підході. Відповідно набуває значної актуальності якість і своєчасність оперативного аналізу забезпечення ресурсами потрібних обсягів виробництва. Вважаємо, що підхід до формування оборотних активів має бути варіативним. Так стосовно оборотних активів, що мають недефіцитний ринок, більш прийнятним є застосування агресивного підходу. Цей підхід є також обґрунтованим щодо ресурсів, які швидко псуються і мають значну вартість. Помірний підхід є доцільним застосовувати відносно ресурсів цегляного виробництва, що особливо стосується сезонних періодів виробництва, коли попит на ринку є значним і ресурси мають забезпечити максимально можливі обсяги виробництва. Консервативний підхід більш відповідає високо дефіцитним матеріалам, а також матеріалам, які не потребують особливих умов збереження. У структурі вартості цих запасів витрати з придбання суттєво обумовлені обсягами придбання. Відповідно до обґрунтування підходів формування оборотних активів на підставі аналізу сезонності виробництва є необхідним визначити періоди проведення аналізу з метою оптимізації формування оборотних активів. Необхідно оптимізувати обсяги оборотних активів у зв'язку із запланованими на середньострокову перспективу обсягами замовлень, а також оптимізувати постійну та змінну частини оборотних активів. Така оптимізація, пов'язана з потребами у визначених видах оборотних активів та їх сума суттєво коливається в залежності від сезонних особливостей здійснення операційної діяльності. Так, на підприємствах із виробництва будівельних матеріалів у весняно-літній період обсяги переробки сировини, а відповідно і виготовлення готової продукції перевищують обсяги осінньо-зимового періоду у півтора - два рази. Аналіз сезонності включає побудову графіку «сезонної хвилі», який дає можливим відстежити рівні використання матеріалу (від мінімального до максимального), але здійснити попереднє планування достатньо важко, тому що обсяги матеріалу, який використано в однакових періодах різних років практично не співпадають. Тому, також необхідно визначити коефіцієнти нерівномірності (мінімального та максимального рівнів) даного виду матеріалу у співвідношенні до середнього рівня. Під час розрахунків з'ясовується у якій частині і щодо яких матеріалів необхідна постійна наявність. При проведенні розрахунків необхідно в Наказі з облікової політики зазначити періодизацію інвентаризації (особливо це стосується позапланових перевірок та зберігання). Персональну відповідальність та обов'язки здійснення контролю необхідно закріпити за окремими посадовими особами, що повинно бути пов'язано із системою оплати праці та преміювання.

В економічній літературі зокрема, із проблем управлінського обліку значна увага приділяється аналізу взаємозв'язку обсягів виробництва, собівартості та прибутку. На такому аналізі ґрунтується визначення маржинального доходу, тобто різниці між виручкою за реалізовану продукцію та змінними затратами на її виготовлення. Методичні підходи здійснення такого аналізу є достатньо відпрацьованими і не мають галузевого забарвлення. Організаційні засади періодичного аналізу представлені рис. 3.

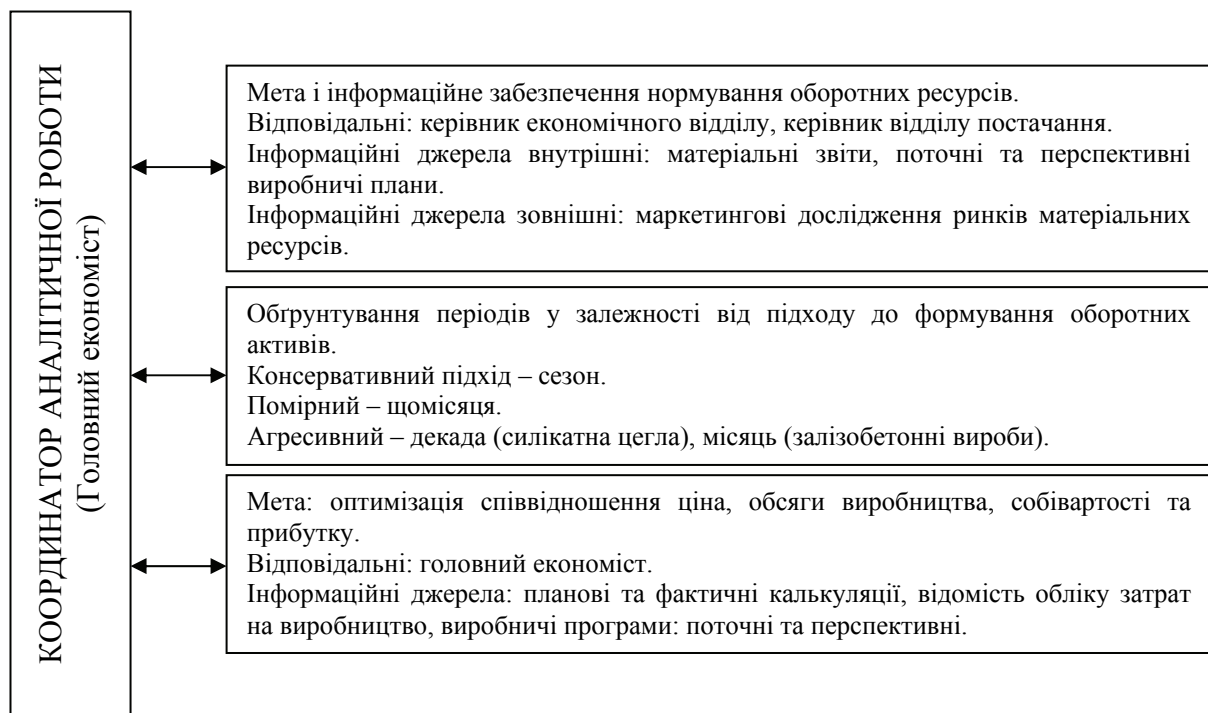

Рисунок 3 - Організаційні аспекти періодичного аналізу на підприємствах із виробництва будівельних матеріалів

У системі управління затратами аналіз дуже тісно пов'язано з прийняттям рішень. Так, класична методологія управління затратами визначає аналіз затрат як складову системи прийняття рішення щодо доцільності виробництва окремих виробів або прийняття замовлень з рівень оплати яких нижче ціни виробництва. Усі ці аналітичні завдання здебільшого зводяться до аналізу критичної точки виробництва та базуються на інформації про фактичні затрати в системі «директ-кост».

В умовах виробництва цегли основним завданням у цьому напрямку, є визначення критичної точки виробництва відносно обсягів. При цьому є необхідним враховувати рівень сезонності та приймати рішення щодо критичних обсягів виробництва за сезонами. Визначення критичної точки побудовано на підставі аналізу «затрати-випуск-прибуток». За даними аналізу визначається оптимальна номенклатура, обсяги виробництва та затратне визначення ціни. Ці показники встановлюються на підставі розрахунку точки беззбитковості. Точка беззбитковості – це обсяг реалізації продукції за яким сума доходів чи виручки від реалізації за вирахуванням непрямих податків дорівнює сумі всіх затрат підприємства як перемінних так і постійних з урахуванням запланованого прибутку. Розраховується точка беззбитковості за допомогою графіка і відображає оптимальну кількість (у натуральному показнику) продукції, яку необхідно виготовити.

Враховуючи, що будівельні матеріали це продукція із сезонним характером вважаємо за доцільне розраховувати точку беззбитковості також за сезонами. Обов'язки за даний розрахунок доцільно покласти на головного економіста, а за умовою створення єдиної обліково-економічної служби на її керівника.

При плануванні оптимальних обсягів виробництва важливим є класифікувати затрати за відношенням до обсягів виробництва. В обліковій системі що діє, групування затрат за цим критерієм не відбувається (не зважаючи на те, що це не суперечить вимогам П(С)БО).

М.Г. Чумаченко у своїх наукових працях акцентує увагу на методичних ускладненнях щодо виокремлення постійних та змінних затрат за функціональним

підходом. Він доводить, що інколи такий підхід є методично не виваженим [3]. У його роботах для розрахунку долі змінних затрат зазначено чотири розрахункові методи: метод вищої та нижчої точки, статистичний метод кореляції, метод найменших квадратів, спрощений статистичний метод. За методом вищої та нижчої точки вивчається певний період (один чи декілька років), вибираються дані: затрати (певний вид тобто електроенергія, затрати на ремонт тощо) та обсяг виробництва за кожним місяцем. Із усієї сукупності обираються два періоди з максимальним та мінімальним обсягом виробництва і на підставі цих даних розраховується доля змінних затрат. А потім способом відрахування - абсолютна величина постійних. Надійність даного методу залежить від обраних точок, тобто при неправильному виборі останніх можна отримати помилкові розрахунки. За статистичним методом кореляції використовується уся сукупність даних за якою будується графік. Тобто, всі дані переносяться на графік та візуально проводиться лінія, що відображає тісноту зв'язку. Точка, перетину і є величиною постійних затрат. Надійність даного методу також умовна, тому що він є візуальним і відповідно похибка може бути суттєвою. Метод найменших квадратів використовується для визначення коефіцієнтів a і b в y рівнянні лінії затрат $y = a + bx$. Даний метод дозволяє розрахувати величину коефіцієнтів таким чином, що квадрат відстаней від усіх точок сукупності, що вивчається до теоретичної лінії регресії є найменшим. Недоліком даного методу є велика кількість розрахунків, але саме він дає найбільш об'єктивний результат. Сутність аналітичного методу полягає в тому, що вивчаючи кожну виробничу функцію необхідно визначити: необхідність функції; найбільш ефективний спосіб виконання роботи та відповідну величину затрат на виконання роботи за різним способом виробництва. Найбільш раціональним методом за поглядами М.Г. Чумаченко є спрощений статистичний метод. Саме у виробництві будівельних матеріалів недоцільним є визначення поведінки затрат по відношенню до обсягів виробництва за функціональним підходом. Ми вважаємо, що у даному випадку адекватним є застосування розрахункових методів розподілу затрат, зокрема методу найменших квадратів.

Аналіз є функцією управління, проте аналітичні процедури не завжди безпосередньо пов'язані з функціями управління. В окремих випадках їх потрібно розглядати як організаційні передумови побудови системи обліку. Так, обґрунтування елементів облікової політики затрат та формування собівартості мають ґрунтуватись на результатах аналітичних процедур. Ці аналітичні процедури за характером проведення ми відносимо до разових.

За П(с)БО 16 до непрямих затрат, які формують собівартість відносять частину загальновиробничих. Змінні загальновиробничі затрати необхідно розподілити на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (години праці, заробітна плата, обсяг діяльності, прямі затрати тощо) виходячи з фактичної потужності звітного періоду. Ці вимоги зумовлюють наявність в обліковій практиці низки методичних проблем:

- поділ загальновиробничих затрат на постійні та змінні;
- обґрунтування показника «нормальна потужність» та визначення його кількісних параметрів;
- обґрунтування бази розподілу загальновиробничих затрат.

Ми вважаємо, що дотримання або недотримання вимог П(С)БО 16 (п. 4,16) суттєво впливає на сукупну собівартість товарної продукції та формування фінансового результату лише в умовах суттєвих місячних коливань обсягів виробництва, та наявності перехідних залишків готової продукції і незавершеного виробництва. Саме тому доцільно надати право підприємствам самотійно обґрунтовувати (на підставі проведених аналітичних процедур), доцільність або недоцільність поділу

загальновиробничих затрат на постійні та змінні. У цьому зв'язку, нами запропоновано методичні підходи організації аналізу з метою обґрунтування елементів облікової політики формування собівартості.

Підприємства з виробництва будівельних матеріалів як уже зазначалось відносяться до переробних. Їх характерною особливістю є сезонність, що обумовлено сезонністю будівництва, як споживача продукції, так і коливаннями обсягів видобутку сировини в залежності від природно-кліматичних факторів. З метою обґрунтування елементів облікової політики щодо раціональної побудови обліку й розподілу загальновиробничих затрат є також необхідним проводити аналіз рівня цього явища в умовах конкретного виробництва. Для здійснення аналізу сезонності є рекомендовано застосовувати такі показники: розмах сезонних коливань, рівень підйому-спаду виробництва, довжина виробничого періоду.

Ураховуючи високий показник сезонності та різницю між максимальним та мінімальним розмахом сезонності є можливим рекомендувати здійснювати розрахунок нормальної потужності підприємствам з виробництва будівельних матеріалів за сезонами. Також, є необхідним аналізувати постійні затрати з метою подальшого розподілу. Крім цього, високий рівень сезонності безпосередньо впливає на формування оборотних активів, а відповідно і на витрати.

При укладанні угоди на виробництво залізобетонних виробів у окремих випадках є необхідним приймати рішення щодо визначення ціни у співвідношенні з фактичними затратами. При цьому вирішуються задачі оптимізації обсягів виробництва, доцільності відкриття нових виробництв, розширення потужностей та реконструкції діючих і т.і..

Відповідно до галузевих особливостей та сучасних умов функціонування підприємств з виробництва силікатної цегли є доцільним застосовувати наступну систему аналізу затрат та собівартості:

- на першому етапі проведення аналізу сезонності виробництва з метою обґрунтування елементів облікової політики щодо визначення нормальної потужності за окремими сезонами або в цілому за рік. Інформаційні джерела даного аналізу: обсяги виробництва, обсяги реалізації, обсяги придбаної сировини за даними бухгалтерського обліку. При виявленні значних сезонних коливань є необхідним показник нормальної потужності встановлювати за сезонами (визначаються на підставі графіку сезонності);

- на другому етапі є необхідним дослідити рівень окремих затрат за видами та за статтями і порівняти структуру затрат за періодами, де обсяги виробництва мінімальні та максимальні. У разі суттєвих відхилень у структурі є можливим зробити висновок, що постійні затрати в даному виробництві мають місце і відповідно є необхідним зосередити увагу саме на аналізі поведінки постійних та змінних затрат. Проведений аналіз на підприємствах з виробництва залізобетонного і цегляного виробництв, порівняння структури за різними сезонами дає можливість зробити висновок про необхідність проведення саме такого аналізу.

Вимоги П(С)БО 16 щодо побудови обліку саме зумовлено потребами і доцільністю проведення такого аналізу. Але парадокс у тому, що стандарт прийнято, а підходи до аналізу ціноутворення залишаються традиційними (затрати +). Саме тому, на нашу думку критично ставляться до змісту стандартів як теоретики так і практики (не використовується на практиці переваги методу обліку за прямими затратами). Загальновідомим є те, що на собівартість здійснюють вплив багато різноманітних факторів. Враховуючи це твердження, є необхідним вивчати поведінку собівартості з метою подальшого обґрунтування управлінських рішень. Із усіх факторів, що впливають на собівартість найбільшу цікавість у науковців викликає залежність собівартості від зміни обсягів виробництва. Цю залежність необхідно розглядати через

розподіл затрат на постійні та змінні. Для з'ясування доцільності та необхідності проведення аналізу постійних та змінних затрат та їх взаємозв'язку з обсягами виробництва необхідно визначити долю постійних затрат у структурі собівартості виробництв. Проведення аналізу ускладнюється в наслідок відсутності в обліковій інформації відокремленого накопичення постійних та змінних затрат.

Виокремлення постійної частини затрат в класифікації управлінського обліку є основою вивчення (аналізу) поведінки собівартості продукції. Такий аналіз здійснюється з метою контролю затрат.

Наведені аналітичні процедури можна відносити до разових з точки зору встановлення обов'язків посадових осіб, що їх здійснюють. При суттєвих змінах факторів виробництва виникає необхідність перегляду встановлення показників (суттєві коливання цін в наслідок інфляційних процесів, зміна структури виробництва, суттєві технологічні зміни). В умовах досліджуваних підприємств перегляд постійної частини загальновиробничих затрат є доцільним здійснювати за умовою суттєвих змін факторів виробництва, що має бути зазначено в Наказі з облікової політики, а розрахунки мають бути представлені у додатках до Наказу. У силікатному виробництві не виникає потреби у розподілі загальновиробничих затрат, а загальновиробничі затрати, що виникають у залізобетонному виробництві є необхідним розподіляти між конкретними виробами. Потенційно можливими базами розподілу загальновиробничих затрат є: оплата праці промислового персоналу безпосередньо зайнятому у процесі виробництва, всі прямі затрати, затрати з обробки (всі прямі затрати + вартість витраченої сировини). Для обрання бази розподілу є доцільним на нашу думку провести розрахунок тісноти кореляційних зв'язків між загальновиробничими затратами та варіантами потенційних баз розподілу.

Таким чином, враховуючи необхідність економічної інформації для прийняття управлінських рішень аналітичні процедури виконують важливу роль. Методологія економічного аналізу забезпечує методами та прийомами з яких є необхідним обрати найбільш раціональні з врахуванням галузевих особливостей. Важливим є відпрацювання організаційних аспектів аналітичних процедур. Обґрунтовано доцільність поділу аналітичних процедур при розробці внутрішніх регламентів на постійні, періодичні та разові. Запропоновано підходи до розробки організаційних аспектів аналітичних процедур на прикладі підприємств з виробництва цегли силікатної та залізобетонних виробів. Ці підходи також можуть бути використані для підприємств інших галузей.

Список літератури

1. Бланк И.А. Управление активами. К.: Ника-Центр, Эльга, 2002.- 720с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»; вып.6).
2. Гнилицкая Л. Принятие управленческих решений на основе учёта информации системы «директ – костинг» //Бухгалтерский учёт и аудит. №3, 1999. – С.24-26.
3. Чумаченко Н.Г. Учет и анализ в промышленном производстве США. -М.: «Финансы», 1971. -237 с.

В статье рассмотрены этапы организации аналитических процедур на предприятиях, которые изготавливают железобетонные изделия и кирпич силикатный.

The stages of organization of analytical procedures on enterprises, which make reinforced-concrete wares and brick a silicate, are considered in the article.

Облікове забезпечення інноваційних процесів у малому бізнесі

У статті висвітлено напрями розвитку інноваційних процесів в Україні, розглянуто їх особливості в малому бізнесі. Визначені проблемні моменти облікового забезпечення інноваційного шляху розвитку малого бізнесу, зокрема ідентифікації людського капіталу з обліковим об'єктом, та проблеми і перспективи застосування МСФЗ для малого та середнього бізнесу.

інноваційні процеси, людський капітал, МСФЗ, малий бізнес

Рівноправна інтеграція України в світовий економічний простір є можливою на основі організаційно-економічного забезпечення і реалізації на практиці інноваційної моделі розвитку, найважливішим структурним елементом якої виступає малий бізнес. Малий бізнес є інноваційним за своєю природою, в умовах постіндустріальної економіки ця його якість посилюється, і він перетворюється на ключовий чинник трансформаційних змін. Малий інноваційний бізнес виступає сполучною ланкою між фундаментальними дослідженнями і виробництвом. В інноваційній економіці малий бізнес виступає як інституційна структура, що забезпечує динамізм економічної системи, яка сприяє швидкій комерціалізації результатів досліджень і розробок, а також адаптації до зміни умов у всіх сферах діяльності. В Україні спостерігаються істотні проблеми, пов'язані з функціонуванням інституту малого підприємництва, неефективністю його організаційно-економічного механізму, зокрема інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційного шляху розвитку. Цим і визначається актуальність дослідження даної проблематики.

Науковому обґрунтуванню інноваційної проблематики приділяється пильна увага економістів різних шкіл і напрямів. Загальноекономічні проблеми розвитку інновацій розкриваються в роботах Аткинсона Е.Б., Барра Р., Дандона Е., Макконела Д., Маршалла А., Санто Б., Фостера Р., Шумпетера Й., Абалкіна Л.І., Басова А.І., Барішева А.В., Вознюк В.Н., Завліна П.Н., Зеленова П.Л., Кокуріна Д.І., Новожилова М.Л., Санду І.С., Семенова Г.Н., Кісіля М.І., Пальчевич Г.Т. і ін. Проблематику обліку і аналізу інноваційної діяльності представлена у працях Н. Бортника, В. Власової, Д. Єндовицького, І. Журавкової, Я. Крупки, Е. Крилова, Ю. Коваленка, С. Оникієнка, Г. Савицької, А. Пересада та ін.

Разом з тим, розвиток обсягів і необхідність підвищення ефективності інноваційного підприємництва, особливо в малому бізнесі, обумовлює доцільність постійного відстежування цих процесів та удосконалення методології і методики їх відображення в обліку і звітності. Так, потребує уточнення термінологія що застосовується при висвітленні теоретичних аспектів інноваційних процесів, необхідним є удосконалення оцінки капіталу інноваційних підприємств, а також методика відображення в обліку комерціалізації та капіталізації інновацій.

За мету при написанні даної публікації поставлено з'ясування проблемних моментів обліку інноваційних процесів у малому бізнесі та визначення перспектив застосування МСФЗ для малих та середніх підприємств.

У науковій літературі відсутнє однозначне визначення «інновацій». Незважаючи на різноманіття підходів до їх трактування вони зводяться до таких:

- інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав реалізацію у вигляді нового або вдосконаленого продукту, що реалізується на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності;
- нововведення (інновації) є складні процеси, що означають введення до суспільної практики чогось нового (нововведення);
- під інновацією в підприємницькій діяльності розуміють нововведення у всіх сферах ділового менеджменту, що характеризується якісною відмінністю від попереднього аналогу.

Ми вважаємо, що інноваційний процес охоплює цикл від виникнення ідеї до її практичної реалізації. До інновацій відносяться всі нововведення, які вперше знайшли застосування на підприємстві і приносять йому конкретну користь. Тому під інновацією розуміється не лише впровадження нового продукту на ринок, але і цілий ряд інших нововведень.

Інноваційна діяльність – процес, направлений на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий або вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, в новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, а також пов'язані з цим додаткові наукові дослідження і розробки. Потребує системного підходу механізм підтримки розвитку інноваційних малих підприємств, що представлено схематично рис. 1.

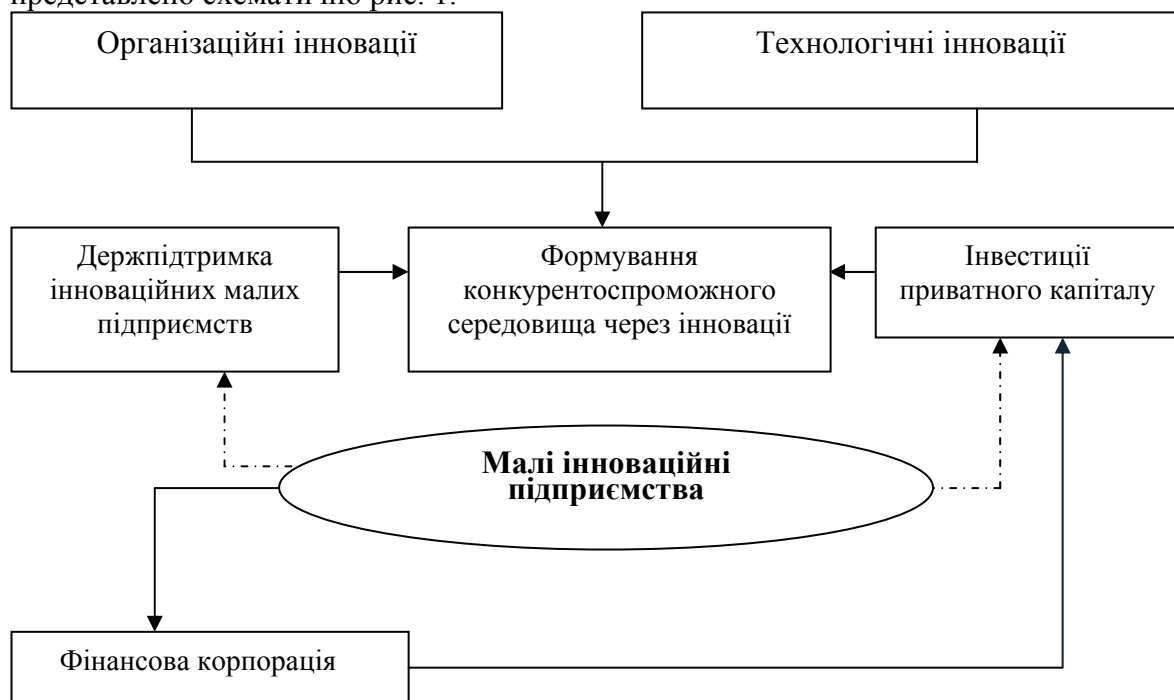

Рисунок 1 – Система підтримки розвитку малих інноваційних підприємств

На основі узагальнення вітчизняної і зарубіжної літератури, що розкриває теоретичні аспекти інноваційних процесів, виявлена наявність різних підходів до їх сутнісних характеристик. Найбільш поширеними є підходи до трактування суті інновацій, такі як результативний і процесний, що повинно враховуватись при формуванні облікової моделі. Нам імпонує підхід, за яким інноваційна діяльність характеризується формуванням нових комбінацій чинників розвитку, а саме в частині формування людського капіталу. Але ми виходимо з того, що проблема полягає не у визнанні чинника формування людського капіталу, а у розробці заходів, що

забезпечують кардинальні зміни умов його використання та адекватний механізм віддачі у вигляді доходу, достатнього для його відтворення і розвитку. Ще Ш. Пангло, відповідно до розуміння бухгалтерського обліку як інструменту для постійного вимірювання майна, власності, а також для з'ясування чинників що впливають на їх зміни визначив проблемне питання: «Чи весь капітал обліковується саме тому, що найважливіший капітал – людський не знаходить відображення в системі рахунків?» [1]. Відповідно з цим необхідно продовжувати дослідження проблеми сутності людського капіталу, можливості його ідентифікації як об'єкту обліку при формуванні інформаційного образу інноваційного підприємства та підходів до його оцінки.

Як основний інструмент підвищення активності в інноваційній діяльності виступає удосконалення механізму використання людського капіталу. Негативно впливає на ефективність використання цього механізму відсутність у вітчизняній обліковій практиці і неоднозначність підходів у роботах дослідників з методології і методики бухгалтерського обліку ідентифікації людського капіталу з об'єктом обліку. Ми вважаємо, що дана проблема посилюється у постіндустріальному суспільстві, яке характеризується інноваційним шляхом розвитку. У літературі розглядаються різні підходи до визнання і оцінки людського капіталу. Превалює думка про те, що більш об'єктивним є оцінка людського капіталу на основі витратного підходу. Ми вважаємо, що у цілях інформаційного забезпечення управління інноваційними процесами адекватним є підходи до оцінки на основі дисконтованої вартості. У зв'язку з цим, у бухгалтерському обліку підприємства, продуктом діяльності якого є інновації, має бути визначено при формуванні облікової політики варіант їх подальшого використання: комерціалізація або капіталізація.

У економічній літературі відсутнє визначення інноваційного підприємства, проте охарактеризовані його ролева функція і умови діяльності. Мале підприємництво в інноваційній сфері має ряд переваг. На законодавчому рівні необхідно надати преференції малим інноваційним підприємствам (зокрема податкові). В зв'язку з цим, доцільно дати визначення малого інноваційного підприємства і зафіксувати його законодавчо. Ми вважаємо, що можливо відносити підприємства до інноваційних за критерієм – «функція» (вид підприємницької діяльності), а до малих – за критерієм – «обсяг діяльності».

При цьому необхідно обґрунтувати критерії віднесення підприємств до інноваційних відповідно до питомої ваги реалізації від інноваційної діяльності у загальній сумі виручки. Надалі, в цілях мотивації створення і функціонування малого інноваційного бізнесу, доцільно передбачити податкові пільги.

Ми вважаємо, що в сучасних умовах, аграрне виробництво України - це пріоритетна сфера стимулювання інноваційного підприємництва. Доцільність стимулювання інноваційної діяльності в сільському господарстві обґрунтована тим, що за період ринкових перетворень попит на наукові розробки різко впав. Розвиток інституту малого інноваційного підприємництва в цій сфері пропонується здійснювати на основі кооперативної форми господарювання, що обумовлене закладеними в ній потенційними можливостями.

У результаті вивчення Проекту міжнародних стандартів фінансової звітності для малого і середнього бізнесу ми дійшли висновку про доцільність його використання з метою формування об'єктивного інформаційного образу малого інноваційного підприємства, а також вважаємо за необхідне включати до складу бухгалтерської звітності інформацію про трудові ресурси. Пропоновані МСФЗ для малих і середніх підприємств призначені для підприємств, що не є суспільно значущими (тобто не мають зобов'язань перед необмеженим колом осіб).

Проект МСФЗ для малих і середніх підприємств, було опубліковано в трьох документах: проект МСФЗ для малих і середніх підприємств, керівництво із застосування, що складається із зразків фінансової звітності і переліку необхідного розкриття інформації, підстави для висновків, у яких викладені питання, розглянуті КМСФЗ, і причини ухвалення ним рішень.

Проект пропонує реальний, самодостатній комплект стандартів, що уперше дозволить інвесторам порівняти фінансові показники підприємств малого і середнього бізнесу різних країн на єдиній основі. Після усунення варіантності, виключення методів, що у більшості випадків не мають відношення до малих і середніх підприємств, і спрощення методів визнання і оцінки, проект стандарту, що вийшов, знижує об'єм методичних вказівок з бухгалтерського обліку для малих і середніх підприємств більш ніж на 85% порівняно з повною версією МСФЗ.

КМСФЗ відзначив, що малі і середні підприємства можуть застосовувати норми і рекомендації, що містяться в повних МСФЗ, включаючи інтерпретації, що стосуються аналогічних або суміжних питань, але це не є обов'язковою вимогою.

Частина норм повної версії МСФЗ, що не є важливими для типових малих і середніх підприємств, було виключено із запропонованого МСФЗ для малих і середніх підприємств, з посиланням на відповідні МСФЗ.

Приймаючи МСФЗ для малих і середніх підприємств, кожна юрисдикція може ухвалити рішення заборонити використання варіанту, на який дано перехресне посилання на повну версію МСФЗ.

У тих випадках, коли повна версія МСФЗ пропонує можливість вибору варіанту облікової політики, до запропонованого МСФЗ для малих і середніх підприємств застосовується більш простий варіант. Підприємствам малого і середнього бізнесу дозволено використовувати інший варіант за перехресним посиланням на відповідний МСФЗ.

Розробники Проекту МСФЗ для малих і середніх підприємств запропонували також цілий ряд спрощень у порівнянні з повними МСФЗ, що стосуються питань визнання і оцінки окремих видів елементів фінансової звітності.

До переліку інформації, що підлягає розкриттю у фінансовій звітності малих і середніх підприємств, було внесено значні зміни порівняно з тими вимогами, які встановлені в повних МСФЗ.

Таким чином, перехід економіки на інноваційний шлях розвитку зумовлює необхідність формування і розвитку інституту малого інноваційного підприємництва.

Однією з умов розвитку національної інноваційної економіки взагалі і інституту малого інноваційного підприємництва, зокрема, є формування нормативно-правової бази. Відповідно, необхідно на законодавчому рівні визначити статус малого інноваційного підприємства.

Проблемним є формування облікової моделі малого інноваційного підприємства, що зокрема стосується відображення в обліку і звітності людського капіталу. Необхідно ухвалити рішення з приводу застосування або незастосування проекту МСФЗ для малих і середніх підприємств України.

Відповідно до цього є необхідним продовжити дослідження проблеми сутності людського капіталу, можливостей його ідентифікації як об'єкту обліку при формуванні інформаційного образу інноваційного підприємства.

Список літератури

1. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет в рыночной экономике: история и современность. / Бухгалтерский учет. – 1991. - №1. – С. 22-27.

2. Гетьман В.Г. Современный этап развития системы международных стандартов финансовой отчетности и вопросы подготовки в ВУЗах кадров бухгалтеров и аудиторов // Все для бухгалтера, №021 от 15.11.2007.
3. Международный стандарт финансовой отчетности для малых и средних предприятий// <http://www.accountingreform.ru/cgi-bin>.

В статье отражены направления развития инновационных процессов в Украине. Определены проблемные моменты учет, в частности идентификации человеческого капитала с объектом учет, а также очерчено перспективы применения МСФО, для малого и среднего бизнеса.

In the article directions of development of innovative processes are reflected in Ukraine. Problem moments are certain account, in particular authentications of human capital with an object account, and also outlined prospects of application of IFRS, for small and middle business.

УДК 338.46.027

Т.А. Семенович, канд. экон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Фінансове забезпечення функціонування підприємств теплопостачання

В статті розглянуті основні проблеми збитковості підприємств теплозабезпечення. Пропонуються основні напрямки розвитку системи теплопостачання. Наводяться заходи для оздоровлення галузі.

сфера теплопостачання, покращення фінансового стану підприємств теплозабезпечення

Останнім часом проблеми пов'язані з фінансуванням житлово-комунального господарства стали об'єктом пильної уваги різних політичних сил країни і викликають значний інтерес громадськості. Проте суттєвих позитивних змін у цій сфері не відбувається. Фінансово-економічний стан галузі характеризується хронічною збитковістю, значним рівнем дебіторської та кредиторської заборгованості, високим рівнем зносу основних фондів.

Однієї зі структурних складових житлово-комунального господарства є сфера теплозабезпечення населення, що активно реформується на даному етапі розвитку Кіровоградської області та країни в цілому.

Саме тому актуальним постає питання стосовно аналізу фінансового становища сфери теплозабезпечення населення, як на загальнодержавному так і галузевому рівні, виявлення її сильних та слабких сторін та визначення основних причин погіршення її фінансового становища, розробка рекомендацій щодо їх подолання.

Питання управління раціональним використанням енергоресурсів у житлово-комунальному господарстві знайшли відображення в наукових працях вчених-економістів В.Н. Амітана, В.М. Інякіна, Б.Т. Кліяненка, Н.Й. Конищевої, Г.О. Крамаренко, Г.І. Онищука, В.П. Полуянова, В.І. Торкатюка, Л.М. Шутенка та ін.

Вагомий внесок у дослідження питань регіонального розвитку, розширення сфери діяльності органів місцевого самоврядування зробили А.Є.Ачкасов, П.Т. Бубенко, А.П. Голиков, М.І. Долишній, С.І.Дорогунцов, Г.В. Ковалевський, В.А.Лушкін, В.П. Ніколаєв, В.І.Сергієнко, Л.С. Шевченко, М.Г. Чумаченко.

Система мотивації впровадження енергозберігаючих технологій у ЖКГ

оптимізує економічні відносини між учасниками ринку житлово-комунальних послуг, сприяє підвищенню ефективності використання енергетичних ресурсів і діяльності галузі в цілому. Науково-практичне вирішення проблеми впровадження енергозберігаючих технологій у ЖКГ з урахуванням реалізації механізму економічної мотивації – першочергове завдання формування ринкових відносин у житлово-комунальному господарстві регіонів й України.

Метою написання статті є запропонувати заходи які змогли би не лише покращити фінансове забезпечення підприємств теплопостачання, а й ліквідувати глибинні причини фінансової кризи підприємств.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення законів економічної теорії, макро- та мікроекономіки. При оцінці стану роботи підприємств теплопостачання використовувались методи порівняльного та системного аналізу, а також наукового відбору. Метод теоретико-логічного та критичного аналізу використано для оцінки ситуації, що склалась в сфері теплопостачання з метою доведення необхідності її реформування. Метод узагальнення теоретичних досліджень, аналітичні методи, а також сутність законів вартості, попиту та пропозиції було використано при визначенні напрямків реформування фінансового забезпечення підприємств теплопостачання.

Протягом останніх років питання соціальної політики мають безпосередній вплив на житлово-комунальне господарство. Розширення пільгових категорій громадян, що мають право на знижки в оплаті послуг, постійне недофінансування соціальних програм погіршує стан підприємств теплопостачання.

Проведене дослідження виявило ряд головних проблем централізованого теплопостачання в Україні. Для зручності розділимо існуючі проблеми на три основні групи.

До першої групи віднесемо проблеми пов'язанні з джерелами тепла:

- недосконалість принципової схеми централізованого теплопостачання;
- фізично зношене, морально застаріле основне та допоміжне обладнання котелень;
- гідравлічна розбалансованість системи теплопостачання.

До другої групи віднесемо проблеми, що пов'язанні із тепловими пунктами та тепловими мережами:

- фізично зношені трубопроводи теплових мереж;
- незадовільний стан будівельної складової теплових мереж;
- гідравлічна розбалансованість системи теплопостачання;
- недосконалість автоматизації гідравлічного режиму системи опалення;
- втрати теплової енергії через теплову ізоляцію більше допустимих норм;
- відсутність регулюючої апаратури на теплових мережах;
- неякісне і не завжди кваліфіковане обслуговування теплових пунктів, насосних станцій обслуговуючим персоналом.

До третьої групи відносимо проблеми, що пов'язанні із споживачами теплопостачання:

- відсутність погодного та пофасадного регулювання;
- втрати теплової енергії в будівлі більше допустимих норм;
- втрати електроенергії в мінімального водорозбору гарячої води;
- несанкціоноване втручання мешканців в роботу системи опалення та системи гарячого водопостачання без дозволу експлуатаційного персоналу.

Тенденції які мають місце свідчать про те, що у найближчій перспективі слід очікувати, що бюджетне фінансування залишиться на існуючому рівні ще досить

довгий час, збережеться напруженою ситуація з обіговими коштами підприємств теплопостачання через кризу неплатежів та відсутність податкових пільг для підприємств галузі, не зміниться ситуація щодо доступу до кредитних ресурсів з причин жорсткої кредитної політики, а отже питання фінансування та відновлення виробничих потужностей сфери теплозабезпечення лише загострюється і потребує негайного вирішення.

Підприємства комунальної власності можуть працювати рентабельно, але для цього їм необхідно вирішити основну проблему - подолати дефіцит фінансових ресурсів. Істотним фактором незадовільного фінансового стану підприємств є відсутність матеріальної відповідальності споживачів за несплату або несвоєчасну оплату послуги, відсутність взаємної відповідальності сторін щодо якості наданих послуг і оплати їх споживачами. Не працює механізм припинення надання послуг, тобто відключення. Необхідно установити чіткі і прозорі взаємні права й обов'язки всіх суб'єктів процесу виробництва і споживання теплової енергії, а також можливість реального рішення спорів в судовому порядку у випадку порушення.

Основними напрямками розвитку систем теплопостачання є:

- планування теплопостачання, розроблення та реалізація схем теплопостачання міст та інших населених пунктів України, строк дії яких має бути не менше 5 - 7 років на основі оптимального поєднання централізованих та децентралізованих систем теплопостачання;
- впровадження когенераційних установок, у тому числі на базі діючих опалювальних котелень;
- використання нетрадиційних і поновлюваних джерел енергії, у тому числі енергії сонця, вітру, біогазу, геотермальних вод, відходів виробництва;
- впровадження високоефективного теплоенергетичного обладнання і матеріалів у новостворюваних та діючих системах теплопостачання, зокрема, котлів з підвищеним коефіцієнтом корисної дії, утилізаторів тепла вихідних газів, малогабаритних теплообмінних апаратів, уніфікованих блочних палиникових пристроїв з автоматикою, приладів диспетчерського контролю та управління технологічними процесами;
- зниження втрат при транспортуванні теплової енергії в магістральних та розподільчих теплових мережах методами впровадження сучасних видів теплоізоляції, у тому числі із спінених полімерних матеріалів;
- підвищення строків експлуатації трубопроводів методами впровадження нових видів антикорозійних покриттів та засобів електрохімічного захисту, використання неметалевих трубопроводів;
- впровадження попереджувальної діагностики (енергетичного обстеження) стану систем теплопостачання у процесі експлуатації.

Однією із актуальніших проблем сфери теплопостачання є впровадження енергозбереження.

Стан теплових мереж України можна охарактеризувати як незадовільний. Їм притаманні високі втрати: від 8 до 25% в залежності від довжини мережі. Перехід до сучасних методів прокладки та ізоляції труб може допомогти зберегти до 22% паливних ресурсів, і, відповідно, значно скоротити викиди парникових газів.

Основними факторами ефективності мережі передачі тепла є ізоляція трубопроводів та проектування мережі. Для більш старих систем, що вимагають підвищення їхньої ефективності, в основному необхідно зосередитися на теплоізоляції. За останні роки з'явилося багато технологічних новинок в галузі теплоізоляції. Для нових систем теплопостачання разом з новітніми теплоізоляційними підходами важливу роль відіграватимуть рішення стосовно довжини, типу труб та методів

прокладки в кожному окремому випадку.

В Україні, в результаті неефективної теплоізоляції житлових та громадських будівель, від 30 до 50 відсотків тепла розсіюється у навколишньому середовищі.

Найскладнішим завданням в будь-якій країні є створення такої системи організації теплопостачання, яка б надавала споживачеві стимулів збереження теплової енергії. Існує багато шляхів підвищення ефективності споживання тепла, серед яких як прості, так і складні та дорогі:

- встановлення лічильників для кожної квартири та кожного будинку;
- встановлення системи теплоконтролю для кожної квартири та кожного будинку;
- заміна чи утеплення вікон;
- заправлення чи заміна ізоляції труб;
- заправлення чи заміна ізоляції підвалів, горищ, дахів будинків;
- ремонтування чи заміна входних дверей та вікон під'їздів;
- ремонтування чи заміна дверей квартир.

Відомо, що теплоізоляція стін принесе економію 75% загальної економії енергії, на що необхідно буде витратити 48% коштів а реконструкція вікон принесе 10% економії від загальної економії енергії та коштуватиме 37% від загальної суми.

Підвищення ефективності систем централізованого теплопостачання на етапах виробництва, постачання та споживання тепла призведе до значної економії енергоресурсів та водночас до суттєвого скорочення викидів парникових газів. Напрями вдосконалення та варіанти вирішення проблеми добре відомі в країні - їх тільки треба впровадити у життя. Перешкоди на шляху до підвищення ефективності галузі можуть бути усунені за допомогою підвищення обізнаності громадської з проблемою, здійснення стратегічних та організаційних реформ, вдосконалення нормативно-правової бази. В Україні вже існують приклади проектів вдосконалення систем централізованого теплопостачання, що стають реальністю завдяки зусиллям приватних підприємств, місцевих та загальнонаціональних урядових структур.

Одним із таких проектів є укладання контрактів концесій за схемою «будівництво – експлуатація – передача в оренду» та договорів лізингу з метою залучення коштів приватного сектору для фінансування проектів енергозбереження (наприклад, реконструкція насосних станцій або теплоцентралей).

Іншим видом проектів є впровадження автономного опалення. Кількість встановленого автономного опалення в багатоповерхівок м. Кіровограда з кожним роком росте.

Однією з тенденцій останніх років на українському ринку є збільшення інвестицій в теплотехнічне обладнання - як житлових об'єктів, так і індустріальних, і це закономірно: система опалення, що залишилася від радянських часів, м'яко кажучи, віджила своє. Необхідне комплексне переоснащення морально застарілого обладнання з використанням якісної та надійної продукції.

Але споживачу необхідне не просто якісне обладнання, а його гарантовано довгострокова, безпечна робота. Таку роботу забезпечує цілий комплекс послуг, тому придбання продукції - лише початок. Звичайно, роботу над обладнанням автономної котельної чи встановлення опалювальної системи слід довіряти професіоналам.

Основними важелями, які створюють достатній рівень фінансування підприємств теплового господарства, є:

- забезпечення в 2008– 2010 роках стовідсоткової оплати споживачами вартості послуг теплопостачання;
- удосконалення системи надання пільг та субсидій з оплати за тепло;

- забезпечення цільового використання складових тарифу – амортизаційних відрахувань, частини прибутку – для модернізації і розвитку підприємств теплопостачання;
- формування фінансово-кредитної системи модернізації та розвитку теплового господарства на території місцевого самоврядування, механізму залучення та повернення короткострокових і довгострокових кредитів та інвестицій;
- ліквідація заборгованості за енергоносії, використовуючи систему перспективних заходів інвестиційного характеру і оперативних заходів адміністративно-фінансового характеру, які здійснюватимуться на загальнодержавному і місцевому рівнях, а також на рівні підприємств галузі (табл. 1) [2].

Таблиця 1 – Система заходів по ліквідації заборгованості за енергію на підприємства теплопостачання

Зміст заходу	Очікувані результати	Джерело коштів
<i>заходи на рівні держави</i>		
ліквідація заборгованості за пільги і субсидії	- разове підвищення доходів населення; - ліквідація пільг за професійною ознакою	державна
оподаткування підприємств сфери теплопостачання за касовим методом	- зменшення штучної податкової заборгованості за неоплачені послуги	державна
<i>заходи на регіональному рівні</i>		
встановлення економічно обґрунтованого тарифу або режиму дотацій із місцевих бюджетів	- забезпечення нормальної операційної діяльності й поточної безбитковості; - мобілізація в тарифах амортизаційних коштів для здійснення ремонтів у нормативних обсягах	споживачі
<i>заходи на рівні підприємств теплопостачання</i>		
ліквідація заборгованості населення за тепло та гарячу воду	- реструктуризація боргів	споживачі
поліпшення управління витратами	- скорочення операційних витрат	підприємство
залучення коштів у ресурсозбереження	- ефект від економії споживання ресурсів	зовнішні інвестори та реінвестування коштів підприємства

Разом з тим відкритим залишається питання створення ефективного механізму залучення інвестицій, як іноземних так і власних. Необхідно зазначити що, на нашу думку, пріоритетними напрямками здійснення інвестицій на даному етапі є:

- відновлення та модернізація основних фондів галузі;
- зменшення витрат та втрат енергоносіїв через проведення ефективної енергозберігаючої політики;
- демонополізація і розвиток конкурентного середовища через залучення різних форм власності для надання житлово-комунальних послуг на конкурсній (тендерній) основі;
- підтримка науково-технічних програм розвитку теплового господарства, його модернізація;
- створення високоефективного вітчизняного обладнання та механізмів щодо забезпечення підприємств та населення більш якісними послугами.

Вирішення всіх вище перерахованих проблем функціонування та фінансування теплопостачання в Україні потребує комплексного підходу, який може бути реалізований завдяки розробці та впровадженню стратегії реформування надання послуг щодо теплозабезпечення підприємств та населення в Україні (табл. 2).

Таким чином, можна зробити наступний висновок, що запропоновані заходи по покращенню фінансового забезпечення підприємств теплопостачання потребують

розробки загальнодержавної концепції та вдосконалення існуючої програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства.

Існування залежності стійкого фінансового стану підприємств теплопостачання від платоспроможного попиту населення, особливо при існуючих низьких доходах, виступає свідченням неефективності функціонування всієї системи. В існуючих умовах виникає нагальна необхідність реформування підприємств теплопостачання не як окремої сфери економіки, а як складової галузі.

Таблиця 2 - Стратегія реформування сфери теплопостачання населення

Основні заходи	Зміст заходу	Очікувані результати
Забезпечення ефективного управління та регулювання діяльності підприємств природної монополії у сфері тепло забезпечення населення	<ul style="list-style-type: none"> - розробити концепцію державного регулювання діяльності підприємств природної монополії; - розробити нормативно-правові акти щодо особливостей передачі в оренду, концесію об'єктів теплопостачання, що перебувають у комунальній власності; - контролювати дотримання підприємствами природних монополій ліцензійних умов. 	<ul style="list-style-type: none"> - утворення прозорої системи державного регулювання ринку теплової енергії; - створення передумов належного використання майнових комплексів підприємств теплозабезпечення; - забезпечення високого рівня якості послуг теплопостачання.
Запровадження моніторингу стану реформування і розвитку підприємств теплопостачання	<ul style="list-style-type: none"> - розробити комплексну загальнодержавну систему оцінки та реформування підприємств теплопостачання; - удосконалити форми статистичної звітності; - забезпечити моніторинг стану реформування і розвитку сфери теплозабезпечення населення. 	<ul style="list-style-type: none"> - інформаційно-статистичне забезпечення діяльності підприємств теплопостачання; - забезпечення достовірної інформації стосовно діяльності підприємств теплопостачання; - створення автоматизованої системи звітності підприємств сфери теплопостачання.
Підготовка кадрів з питань реформування і розвитку підприємств теплозабезпечення	- забезпечити розроблення навчальних програм з питань пов'язаних з реформуванням і розвитком підприємств теплопостачання.	- підвищення кваліфікації державних службовців, працівників підприємств теплозабезпечення.
Залучення на конкурсних засадах підприємств усіх форм власності до надання послуг тепло забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - розробити нормативно-правові акти щодо порядку проведення конкурсу; - забезпечити щорічне складання та оприлюднення фінансової звітності підприємств теплозабезпечення. 	<ul style="list-style-type: none"> - нормативно-правове забезпечення проведення конкурсу; - створення конкурентного середовища на ринку теплової енергії.
Запровадження нового механізму формування тарифів за тепло та гарячу воду	- встановлення плати за послуги відповідно до їх якості та обсягів споживання.	- удосконалення врегулювання відносин між споживачем і виробником теплової енергії.
Розвиток і реконструкція централізованих систем теплопостачання	<ul style="list-style-type: none"> - створити регіональні фонди кредитування розвитку підприємств теплопостачання; - забезпечити реалізацію проектів вдосконалення теплопостачання за рахунок їх децентралізації. 	<ul style="list-style-type: none"> - створення умов для залучення не бюджетних інвестицій у розвиток об'єктів теплопостачання; - підвищення якості послуг теплопостачання.
Проведення ефективної енергозберігаючої політики	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження енергозберігаючих технологій і обладнання; - запровадити механізм економічного стимулювання енергозбереження на підприємствах тепло забезпечення. 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення питомих витрат енергоресурсів при виробництві тепла; - заохочення роботи щодо енергозбереження у сфері теплопостачання.
Забезпечення технічного регулювання та стандартизації у сфері теплопостачання	<ul style="list-style-type: none"> - розробити нормативні акти щодо стандартизації у сфері теплопостачання; - запровадження системи контролю за якістю наданих послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення технічного регулювання та стандартизації на ринку тепла; - створення умов покращення якості послуг теплозабезпечення.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що використання обґрунтованої стратегії реформування сфери теплопостачання населення дозволить підвищити якість наданих послуг та зменшити їх собівартість. Реалізація рекомендованої стратегії може бути здійснена тільки при реконструкції підприємств теплопостачання.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що для ліквідації заборгованості підприємств теплопостачання систематизований комплекс заходів.

Однак наукові проблеми з організації ефективного фінансового забезпечення у житлово-комунальному господарстві на регіональному та галузевому рівнях у сучасних економічних умовах і узгодження економічних інтересів виробників та споживачів житлово-комунальних послуг залишаються до кінця не вирішеними.

Список літератури

1. Коплюк Н.В. Оцінка та управління ефективністю діяльності підприємств на основі показників ресурсозбереження / Праці конференції. Частина 1. Ред. Ступін О.Б.-Донецьк: ДонНУ, 2004.-С.66-68.
2. Ніколаєв В.П. Зміцнення фінансового стану комунальної галузі // Фінанси України.-2003.-№6.- С.75-81.
3. Мельник І.Г. Застосування нових фінансових інструментів для здійснення інвестицій в житлово-комунальну сферу// Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 190: том II – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 455-459.
4. Закон України „Про загальнодержавну Програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки”//www.rada.gov.ua.
5. Мельник І.Г. Застосування нових фінансових інструментів для здійснення інвестицій в житлово-комунальну сферу// Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 190: том II – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 455-459.
6. Кравцова Л.В. Моделирование системы мотивации внедрения энергосберегающих технологий в жилищно-коммунальное хозяйство // Реализация региональных программ реформирования и развития жилищно-коммунального хозяйства: Материалы всеукраинской науч.-практ. конф. (19-20 мая 2005 г.). - Харьков, 2005. – С.172-174.

В статье рассмотрены основные проблемы убыточности предприятий обеспечивающих тепло. Предлагаются основные направления развития системы теплоснабжения. Наводятся мероприятия для оздоровления отрасли.

In the article the basic problems of unprofitable of enterprises providing warmly are considered. Basic directions of development of the system of providing warmly are offered. Measures for making of industry healthy are pointed.

Мотивація інноваційної діяльності

У статті проведено аналіз проблем інноваційного розвитку, інноваційної діяльності, приведені основні напрями мотивації інноваційної діяльності.

інтелектуальний потенціал, людський капітал, інноваційна діяльність, комплексна мотивація

Суспільний розвиток залежить не тільки від матеріальних факторів виробництва, а й, в більший ступені, від здатності індивіда отримувати й використовувати нові знання, які, в кінцевому результаті, визначають інноваційний розвиток, що є актуально, зокрема, в умовах сучасної кризи і пошуку виходу з неї.

Важливим стає питання людського капіталу, що залежить від інтелектуального потенціалу, тобто спроможності творити, накопичувати та використовувати нові знання, проекти, ідеї як інтелектуальну власність для соціально-економічного, науково-технічного, духовно-культурного, морально-правового та іншого розвитку.

Основні положення сучасної теорії людського капіталу сформульовано Г. Беккером, У. Боуеном, М. Блаугом, Б. Вейсбродом, Е. Денисовим, Дж.Кендриком, Л. Туроу, М. Фішером та ін.

Застосування інструментарію цієї теорії дало можливість по-новому підійти до вирішення проблем, пов'язаних з факторами економічного зростання, розподілу доходів, економічної ролі освіти, взаємозв'язку інвестицій в людину з рівнем інноваційної активності, мотивацією діяльності, зокрема підприємницької.

Дослідженнями проблеми мотивації праці займаються сучасні українські вчені: С.І. Бандур, Г.А. Дмитренко, Т.А.Заяць, А.В. Калина, А.М. Колот, С.В. Козачинський, Г.Т. Куліков, В.Д. Лагутін, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, І.Л. Петрова та інші. Проте, залишаються актуальними питання підвищення інноваційного розвитку та мотивації інноваційної праці.

Метою публікації є аналіз стану інноваційної діяльності в країні та визначення напрямів її підвищення.

Орієнтація на побудову повністю інноваційного суспільства повинна базуватися на пріоритетному використанні національних систем науки, освіти, їхній інтеграції та зміцнення зв'язків з виробництвом, вдосконалення всієї системи інноваційних циклів, зокрема в Україні.

Розглянемо можливості української науки щодо забезпечення міжнародного науково-технічного та інноваційного співробітництва. Потенціал вітчизняної науки на початок 2005р. становив 1510 наукових установ та організацій, з них у технічних галузях наук їх налічувалось — 800. На 2006р. виконанням зазначених робіт в організаціях, підприємствах та установах України займалися майже 100,2 тис. спеціалістів (в т.ч. 21,2 тис. докторів і кандидатів наук), що у розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення становило 4,8 особи [1]. За останнім показником ми відстаємо від деяких країн світу (за даними ОЕСР він становив, наприклад, у Словаччині 6,7, в Іспанії - 8,4, у Німеччині 12,5 особи) [2].

Цікавими є дослідження проведені в 2007р. з залученням експертів [3]. Експертами проаналізовано рівень розвитку основних елементів інноваційної системи України та здійснено їх оцінку за п'ятибальною системою. Домінують низькі оцінки

майже за всіма елементами, крім розвитку наукової системи (34% експертів відзначили, що вона має високий та дуже високий рівень розвитку) та системи освіти і професійної підготовки - високу оцінку їй надали 29% експертів. Найгірше був оцінений розвиток таких елементів національної інноваційної системи: системи фінансування інноваційного розвитку, інноваційної політики держави, розвитку інфраструктури інноваційного ринку.

Таке становище в країні, звичайно, склалося не через недостатнє формування інтелектуального потенціалу, який є досить високим. Проте через істотні перешкоди на шляху до його реалізації інтелектуальний потенціал не перетворюється на затребуваний вітчизняним виробництвом інтелектуальний чинник (капітал).

Відзначимо, що в умовах сучасної кризи європейські країни, зокрема Фінляндія, збільшують фінансування саме в інноваційний розвиток.

Для підвищення конкурентоспроможності держави, регіону, галузі, підприємств важливо мати і розвивати інтелектуальний потенціал, а отже творчих працівників. При цьому невідтворюваність особистісного фактору — людей з високими інтелектуальними, комунікативними та практичними навичками — зумовлює надзвичайну складність навіть приблизного визначення цінності їхнього потенціалу.

Для творчих працівників грошова мотивація відіграє, безумовно, важливу роль, але в деяких випадках важливішими стають мотиви самовираження як засіб задоволення потреби більш високого порядку. Наприклад, престиж, задоволеність роботою, кар'єра, влада і вплив, можливості самовираження як особистості.

Проведені нами дослідження, шляхом анкетування групи менеджерів та фахівців в напрямі визначення значущості трудових цінностей за різних типів мотивацій на підприємствах Кіровоградського регіону в різних сферах діяльності (машинобудування та виробництво харчових продуктів) у 2008р. показали, що за рангами найбільш вагомим для спеціалістів та керівників є такий тип мотивації як «робота і заробіток» (60%), при цьому найвищою трудовою цінністю більшість респондентів вважають високий заробіток (55%) на другому місці стоїть цікава робота (50%); за типом мотивації – друге місце за «самореалізацією» (45%), третє місце поділяють «змішана мотивація» та «заробіток і просування» (35%), при цьому третє місце за трудовою цінністю посідає можливість кар'єрного зростання (30%).

Велику роль у мотивації творчої праці відіграє створення, так званого, «навколишнього середовища», певних умов праці, що стимулюють творчу діяльність. «Навколишнє середовище» має включати забезпечення працівника потрібними сучасними ресурсами, звільнення його від допоміжної роботи, надання йому самостійності.

При мотивації необхідно враховувати особливості інноваційної діяльності. Так, для наукової діяльності, особливо актуальним є співвідношення мотивації за результатами і статусом.

Наукові результати оцінюються на основі публікацій (книг, доповідей), премій за окремі досягнення і цикли робіт, конкурсів: медалей наукових товариств, грантів на проведення досліджень, відображення робіт вченого у доповідях керівників Академії наук та ін. Науковий статус оцінюється відповідно до вченого ступеня, звання, членства у наукових товариствах, займаної посади.

Рангові й результативні критерії є взаємопов'язаними. Науковий статус можна розглядати як різновид людського капіталу, що накопичується завдяки науковим результатам. Надбавки за ступінь, звання, членство в академії — це стимули до збільшення наукового капіталу вченого.

Співвідношення оцінок за рангом і за результатами залежить від конкретних умов. У тих випадках, коли індивідуальні досягнення можна оцінити досить об'єктивно,

велике значення має мотивація за результатами. Як показав досвід, надбавки за ступені і звання за нинішньої ситуації можуть стати значним мотивуючим і стабілізуючим фактором.

Нині у теоретичних дослідженнях основним методом добору найбільш результативних робіт стали конкурси грантів. При доборі заявок на гранти, як правило, проголошують незалежність рішень від наукових ступенів, звань, місця роботи, посади. Важливим аспектом мотивації персоналу до інновацій є стан захисту інтелектуальної власності. Вартісні інвестиції в наукові дослідження й розробку інтелектуальних продуктів окупляться лише в тому разі, якщо інтелектуальна власність охоронятиметься в правовому порядку.

Отже, на прагнення якісно працювати впливають як моральні (стиль керівництва, соціально-психологічний клімат в колективі та ін.), так і матеріальні стимули, крім того, на наш погляд, необхідно виділити окремо і такий важливий стимул як оцінка праці.

Тобто мотивація є комплексним показником, що впливає на результативність праці, описати який, на наш погляд, можна формулою:

$$m = f(x, y, z),$$

де x - матеріальні показники;

y - моральні показники;

z – особистісні показники.

До особистісних показників можна віднести такі як здібність, характер особи тощо. Ці показники найбільш впливають на результативність творчої праці.

Таким чином, орієнтація на побудову повністю інноваційного суспільства повинна базуватися на пріоритетному використанні національних систем науки, освіти, їхній інтеграції та зміцненні зв'язків з виробництвом, визначенні та підтримці пріоритетних напрямів, вдосконаленні всієї системи інноваційних циклів, впровадженні нових організаційних форм, здійсненні надійного захисту інтелектуальної власності, інтересів власних товаровиробників, інтересів споживачів, мотивації інноваційної діяльності як системи, зокрема через впровадження перспективних нетрадиційних напрямків вирішення організаційних питань (створення тимчасових творчих колективів тощо). Впровадження таких заходів комплексно як взаємопов'язаний механізм буде сприяти розвитку інноваційної діяльності, а отже і підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, зокрема при виході з сучасної кризи так званої «моделі споживання».

Список літератури

1. Статистичний щорічник України 2006. Державний комітет статистики України/ За ред. О.Г. Осауленка. - К.: Вид-во „Консультант”, 2007.- С.314-324 (551с.).
2. Економіка й організація інноваційної діяльності: Підручник/О.І.Волков, М.П.Денисенко, А.П. Гречан та ін.; Під ред. проф. О.І.Волкова, проф. М.П.Денисенка.-К.:ВД «Професіонал», 2004.-960с.
3. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія/О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянікін та ін./ НАН України. Ін-т економіки пром-сті.- Донецьк, 2007.-328с.

В статті проведено аналіз проблем інноваційного розвитку, інноваційної діяльності и приведені основні направлення мотивації інноваційної діяльності.

The problems of innovative activity, of innovative work are analyzed and the possible ways motivation of innovative work is offered in the article.

Особливості обліку товарних контрактів за національними та міжнародними стандартами

У статті розглянуто регламентування обліку операцій за товарними контрактами у відповідності до вимог національних П(С)БО та МСФЗ. Проаналізовано особливості класифікації, оцінки, обліку та відображення у фінансовій звітності фінансових інструментів. Досліджено особливості відображення в обліку таких похідних фінансових інструментів, як форвардні та ф'ючерсні контракти.

бухгалтерський облік, Міжнародні стандарти фінансової звітності, Положення(стандарти) бухгалтерського обліку, товарні операції, товарний контракт, фінансовий інструмент, форвард, ф'ючерс, хеджування

Функціонування будь-якої економічної системи не можливе без здійснення розрахунків, оскільки у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства обов'язково вступають у взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання. Взаємовідносини між підприємствами, організаціями, установами, а також між ними і населенням, що зумовлені дією ринку, мають характер розрахунків.

Розрахунки між підприємствами і організаціями – один із необхідних складників розширеного відтворення. Правильна організація і побудова обліку грошових розрахунків мають велике значення, оскільки вони забезпечують завершення кругообігу оборотних коштів, перехід їх із товарної форми в грошову, створюють необхідні умови для безперебійної оплати придбаних товарно-матеріальних цінностей. Розрахунки ґрунтуються на економічній базі кругообігу коштів у процесі виробництва і є суспільним визнанням того, що підприємство виконало свої зобов'язання й намічені цілі.

Найзначніша частка розрахункових операцій при цьому належить товарним операціям. Розрахунки за товарними операціями включають розрахунки за продану (реалізовану) продукцію, виконані роботи і надані послуги, одержані матеріальні цінності та послуги. Від правильної організації обліку даних розрахунків в значній мірі залежить загальний фінансовий стан підприємства, його стійкість на фінансовому ринку та платоспроможність.

Питанням обліку розрахункових операцій присвячено праці багатьох фахівців [1-6].

Однак, організація та облік операцій за товарними контрактами останнім часом пов'язується з такими поняттями, як форвардні та ф'ючерсні контракти, які відносяться до фінансових інструментів. Фінансовий інструмент - контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого. Незважаючи на той факт, що для вітчизняної практики ці терміни не є новими, оскільки ще у 2001 році затверджено П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [7], проте все ще залишаються не достатньо дослідженими питання відображення таких операцій в обліку та їх вплив на показники звітності. Крім того, у зв'язку з євроінтеграційними процесами, що відбуваються в Україні, особливої актуальності набувають питання адоптації вітчизняної облікової практики до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. У цьому зв'язку, доцільним є дослідження особливостей

бухгалтерського обліку форвардних та ф'ючерсних операцій та їх відображення в обліку у відповідності до МСФЗ та їх порівняльний аналіз з вимогами національних стандартів.

У відповідності до методології МСФЗ форвардні та ф'ючерсні контракти відносяться до похідних фінансових інструментів. Питання класифікації, визнання, оцінки фінансових інструментів та розкриття інформації про них у фінансовій звітності розглядаються в МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання» і МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [8].

Визначення фінансових інструментів, що надано у МСФЗ та П(С)БО є аналогічними: «фінансовий інструмент - це будь-який контракт, який призводить до фінансового активу одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента капіталу іншого підприємства».

Терміни «контракт» та «контрактний» означають угоду між двома або кількома сторонами з чітко визначеними економічними наслідками, яких сторони майже не можуть уникнути (якщо взагалі можуть). Це відбувається, як правило, тому що закон вимагає здійснення такої угоди. Контракти, а отже і фінансові інструменти, можуть набирати різноманітних форм; вони необов'язково складаються у письмовій формі.

Фінансові інструменти з метою бухгалтерського обліку як за МСФЗ, так і П(С)БО поділяються на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу і похідні фінансові інструменти.

Порівняльна характеристика МСФЗ та П(С)БО свідчить, що у міжнародних стандартах наведені більш докладні приклади фінансових активів та зобов'язань. Так, за МСФЗ фінансовий актив - це будь-який актив, який становить грошові кошти, контрактне право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства, контрактне право обмінювати фінансові інструменти з іншим підприємством за потенційно сприятливих умов або інструмент капіталу іншого підприємства.

До складу фінансових активів включають первісні інструменти, як, наприклад, залишок грошових коштів у касі та банку, дебіторську заборгованість. Іншими поширеними прикладами фінансових активів, що дозволяють контрактним правом отримувати грошові кошти в майбутньому, є векселі до отримання, позики до отримання, облігації до отримання.

Фінансове зобов'язання - це будь-яке зобов'язання, яке є контрактним зобов'язанням передавати грошові кошти чи інший фінансовий актив іншому підприємству та обмінювати фінансові інструменти з іншим підприємством за умов, які є потенційно несприятливими.

Поширеними прикладами фінансових зобов'язань, які є контрактним зобов'язанням сплачувати грошові кошти в майбутньому, є кредиторська заборгованість постачальникам, векселі до сплати, позики до сплати та облігації до сплати.

Коли існує контрактне право обмінювати фінансові інструменти з іншим підприємством за потенційно сприятливих умов, інструменти, які підлягають обміну, створюють фінансові активи або інструменти капіталу.

Фінансові інструменти включають і первісні інструменти, наприклад, дебіторську і кредиторську заборгованість та цінні папери, які надають право власності, і похідні інструменти, незалежно від того, є вони визнаними чи невизнаними.

Відповідно до МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», похідний інструмент - це фінансовий інструмент:

- вартість якого змінюється у відповідь на зміни встановленої ставки відсотка, цін на цінні папери, цін на споживчі товари, валютних курсів, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи кредитного індексу або подібної змінної (що їх іноді називають «основними»);

- який не вимагає початкових чистих інвестицій або незначних початкових чистих інвестицій щодо інших типів контрактів, які мають подібну реакцію на зміни ринкових умов;

- який погашається на майбутню дату.

Надане визначення відповідає п. 4 П(С)БО 13. Однак, МСФЗ на відміну від П(С)БО містять ще й визначення типових похідних інструментів. Типові приклади похідних інструментів — це форвардні, ф'ючерсні контракти, контракти «своп» і опціони.

Похідний фінансовий інструмент, як правило, має умовну суму, яка може бути сумою у валюті, кількістю акцій, кількістю одиниць ваги чи обсягу ас: кількістю інших одиниць, визначених у контракті. Проте похідний інструмент не вимагає від утримувача чи продавця опціонів інвестувати або одержувати умовну суму на початку контракту. Похідний інструмент може вимагати фіксованого платежу в результаті деякої майбутньої події, не пов'язаної з умовною сумою. Наприклад, контракт може вимагати фіксованого платежу в 1000, якщо ставка пропозицій на Лондонському міжбанківському ринку протягом шести місяць збільшується на 100 пунктів мінімально допустимої зміни цін. У цьому випадку умовну суму не визначають.

Операції з фінансовими інструментами можуть призводити до того, що підприємство прийме на себе або передасть іншій стороні ціновий ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності або ризик руху грошових коштів. У МСФЗ на відміну від П(С)БО докладно розглядаються питання ризиків.

Ціновий ризик - це ризик того, що ціна (або вартість) інструменту зростатиме або падатиме. Ціновий ризик включає валютний ризик, відсотковий ризик, ринковий ризик, кредитний ризик.

Проведений аналіз свідчить, що питання визнання, оцінки та відображення у фінансовій звітності фінансових інструментів однаково висвітлюються у міжнародних та вітчизняних стандартах.

Фінансовий актив або фінансове зобов'язання визнаються в балансі тільки в тому випадку, коли підприємство є стороною угоди щодо фінансового інструменту. Визнання інструментів капіталу відбувається в момент визнання фінансового активу і фінансового зобов'язання.

Фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають у бухгалтерському обліку та звітності за їхньою собівартістю, яка включає:

- справедливую вартість активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент;

- додаткові витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням або вибуттям фінансового інструменту (комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів та ін.).

Після первісного визнання та зарахування на баланс підприємства фінансові активи (включаючи похідні фінансові інструменти, які є активами) оцінюються за їхньою справедливою вартістю без вирахування витрат, які воно може понести при продажу або іншому вибутті, за винятком таких категорій фінансових активів:

- позики та дебіторська заборгованість, ініційовані підприємством і не утримувані для операцій;

- інвестиції, утримувані до погашення;

– будь-який фінансовий актив, який не має ринкової ціни котирування на активному ринку і справедливу вартість якого достовірно оцінити неможливо.

Фінансові активи, які виключаються з оцінки справедливої вартості і мають фіксований термін погашення, оцінюються за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка. Ті фінансові активи, які не мають фіксованого терміну погашення, оцінюються за собівартістю.

Після первісного визнання та зарахування на баланс підприємства фінансові зобов'язання на кожну наступну дату балансу оцінюються за амортизованою собівартістю. Виняток становлять зобов'язання, утримувані для операцій, і похідні інструменти, які є зобов'язаннями.

Після первісного визнання і зарахування на баланс зобов'язання, утримувані для операцій, і похідні інструменти, які є зобов'язаннями, оцінюються за справедливою вартістю, за винятком зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке індексується стосовно передачі інструменту капіталу, що не котирується на біржі і погашається при здійсненні передачі і чия справедлива вартість не можна достовірно оцінити.

Зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке має бути погашеним шляхом передачі пов'язаного з ним інструменту капіталу, справедливу вартість якого не можна достовірно оцінити, після зарахування на баланс на кожну наступну дату балансу слід оцінювати за собівартістю.

Всі фінансові активи переглядаються на зменшення корисності.

Корисність фінансового активу зменшується, якщо його балансова вартість перевищує оцінену суму очікуваного відшкодування. Підприємству слід оцінювати, чи є об'єктивне свідчення того, що корисність фінансового активу або групи активів може зменшитися. Якщо таке свідчення є, підприємству слід оцінювати суму очікуваного відшкодування такого активу чи групи активів та визнавати будь-який збиток від зменшення корисності.

Зменшення корисності та неможливості отримання оцінюється та визнається для фінансових активів, які обліковуються за амортизованою собівартістю.

Якщо є ймовірність того, що підприємство не зможе отримати всі суми, термін оплати яких настав (основну суму та відсотки) відповідно до договірних термінів позик, дебіторської заборгованості чи утримуваних до погашення інвестицій, обліковуваних за амортизованою собівартістю, то відбулося зменшення корисності або виник збиток від безнадійних боргів.

Сумою збитку є різниця між балансовою вартістю активу та теперішньою вартістю очікуваних майбутніх грошових потоків, дисконтованих за первісно діючою ставкою відсотка фінансового інструменту (сумою очікуваного відшкодування). Грошові потоки, пов'язані з короткостроковою дебіторською заборгованістю, як правило, не дисконтуються. Балансову вартість активу слід зменшити до його оціненої суми очікуваного відшкодування (прямо або застосовуючи рахунок резервів). Суму збитку слід включати до чистого прибутку або збитку за період.

Якщо в наступному періоді сума збитку від зменшення корисності чи безнадійних боргів зменшується і це зменшення може бути об'єктивно пов'язаним з подією, яка відбувається після часткового списання, часткове списання фінансового активу слід сторнувати або прямо, або коригуючи рахунок резервів. Сторнування не повинно призводити до такої балансової вартості фінансового активу, яка перевищує суму, що її мала б амортизована собівартість у разі невизнання зменшення корисності на дату сторнування часткового списання фінансового активу. Суму сторнування слід включати до чистого прибутку або збитку за період.

Порядок оцінки фінансових інструментів визначає методологію їх відображення в бухгалтерському обліку.

Наступний елемент, що розглядається у стандартах – це хеджування. Згідно з МСФЗ хеджування - це таке призначення одного або кількох інструментів хеджування, коли зміни їхньої справедливої вартості компенсуються (повністю чи частково) змінами справедливої вартості об'єкта хеджування (або грошових потоків від нього). На нашу думку, визначення хеджування, що подано у п. 4 П(С)БО 13 є більш чітким та зрозумілим: «хеджування – це застосування одного чи декількох інструментів хеджування з метою повної чи часткової компенсації змін справедливої вартості об'єкта хеджування або пов'язаного з ним грошового потоку».

Об'єкт хеджування - це актив, зобов'язання, тверде зобов'язання чи прогнозована майбутня операція, яка: а) піддає підприємство ризикові зміни вартості або зміни майбутніх грошових потоків, б) визначається як хеджування з метою обліку хеджування.

Однак МСФЗ містять додатково інформацію про відносини хеджування. МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визначення та оцінка» визначає три типи відносин хеджування:

- хеджування справедливої вартості;
- хеджування грошових потоків;
- хеджування чистих інвестицій у закордонне підприємство.

При хеджуванні справедливої вартості для хеджування або виявлення змін справедливої вартості і визнаних, і невизнаних активів та зобов'язань використовуються похідні фінансові інструменти.

З метою хеджування ризику, пов'язаного з коливанням валютного курсу, звичайно укладають форвардний контракт.

Оскільки ці питання не висвітлені у П(С)БО 13, то їх дослідження дозволить наблизити практичне застосування вимог цього стандарту, оскільки на сьогоднішній день він поки ще залишається незастосовуваним.

Форвардний контракт - це угода між клієнтом і банком про купівлю-продаж іноземної валюти на певну дату в майбутньому за заздалегідь установленим форвардним курсом.

Компанія може укласти форвардний контракт для хеджування договорів у іноземній валюті, операцій з іноземною валютою та іноземних інвестицій. Крім того, в низці випадків такий контракт укладають виключно для отримання прибутку від курсової різниці, тобто зі спекулятивною метою.

При обліку форвардних контрактів слід знати чотири валютні курси:

- спот-курс на дату укладання контракту;
- курс форвардного контракту;
- передбачуваний спот-курс на дату виконання контракту;
- фактичний спот-курс на дату виконання контракту.

Для оцінки можливості укладання форвардного контракту фінансовому менеджеру потрібна насамперед інформація про премію (дисконт) і вигоду, що втрачається.

Премія, або дисконт, - це різниця між форвардним курсом і спот-курсом на дату укладання контракту. При стабільності валюти різниця між спот-курсом і форвардним курсом може бути незначною.

Розглянемо приклад. Американська компанія «Альфа» 1.05 поточного року уклала договір з британською компанією «Бета» на купівлю товарів 30.06 цього ж року з оплатою їх у фунтах стерлінгах на дату здійснення операції. Для страхування ризику, пов'язаного з коливаннями валютного курсу, компанія «Альфа» уклала контракт з

банком на купівлю 2 млн. фунтів стерлінгів 30.07 за фіксованим у контракті форвардним валютним курсом. Валютні курси наведено у табл. 1.

При укладанні форвардного контракту 1.05 в обліку компанії «Альфа» буде зроблено запис, дол.:

Д-т рахунку «Дебіторська заборгованість за контрактом»	3040000
К-т рахунку «Відкладений прибуток за рахунок дисконту»	30000
К-т рахунку «Кредиторська заборгованість за контрактом»	3010000

Таблиця 1- Співвідношення курсу долара і фунта стерлінга

№ пор.	Вид валютного курсу і дата	Дол. за 1 ф. ст.
1	Спот-курс на 1.05	1,5200
2	Форвардний курс контракту, термін виконання якого 30.07	1,5050
3	Спот-курс на 31.05	1.5000
4	Спот-курс на 30.06	1,5100

Компанія «Альфа 2» перерахує банку долари за форвардним курсом (1,5050) і отримає 2 млн. фунтів стерлінгів на момент виконання контракту, тобто 30.06. На дату укладання контракту дебіторську заборгованість у фунтах стерлінгах переводять у долари виходячи зі спот-курсу на 1.05 (1,5200 дол. x 2000000).

Важливо зазначити, що доларова частина контракту завжди відображається в обліку американської компанії за форвардним курсом, а сума контракту в іноземній валюті - за спот-курсом.

Оскільки на дату укладання контракту форвардний курс менший, ніж спот-курс, це означає, що фунт стерлінга продається з дисконтом. Прибуток від дисконту становить $(1,5200 - 1,5050) \times 2000000 = 30000$ дол., але включення його до складу прибутків компанії відкладається до моменту здійснення операції.

З 1.05 слід переоцінити дебіторську заборгованість за контрактом у сумі 2 млн. фунтів стерлінгів внаслідок зниження спот-курсу з 1,5200 до 1,5000 дол. При цьому збиток від коливання валютного курсу також не буде відображений на рахунок «Прибутки і збитки», а відкладається до моменту здійснення операції. З урахуванням цього 31.05 буде зроблено запис, дол.:

Д-т рахунку «Відстрочений збиток»	40000
К-т рахунку «Дебіторська заборгованість за контрактом»	40000

На момент здійснення операції, тобто 30.06, в обліку компанії-імпортера слід відобразити зразу кілька її аспектів: купівлю валюти в банку, придбання товару і оплату його. Бухгалтерський запис при цьому матиме такий вигляд, дол.:

Д-т рахунку «Кредиторська заборгованість за контрактом»	3010000
Д-т рахунку «Іноземна валюта»	3020000
К-т рахунку «Купівля»	20000
К-т рахунку «Грошові кошти»	3010000
К-т рахунку «Дебіторська заборгованість за контрактом»	3000000

Цей запис відображає перерахування доларів банку за форвардним курсом (тобто 3010000 дол.) і отримання іноземної валюти (2 млн. ф. ст.) за спот-курсом на 30.06 (тобто на суму 3020000 дол.).

Різницю між спот-курсом на 30.06 і на 31.05 в сумі 40 000 дол. списують на рахунок «Купівля».

Перерахування іноземної валюти експортеру в оплату за придбані товари буде відображено записом:

Д-т рахунку «Купівля»	3020000
К-т рахунку «Іноземна валюта»	3020000

Заключний запис роблять для списання відкладених дисконту і збитку:

Д-т рахунку «Відстрочений прибуток за рахунок дисконту»	30000
---	-------

Д-т рахунку «Купівля»	10000
К-т рахунку «Відстрочений збиток»	40000

Таким чином, порівняльний аналіз вимог міжнародних та національних стандартів щодо відображення операцій за товарними контрактами дозволяє зробити такі висновки. По-перше, як у вітчизняній практиці, так і у міжнародній такі товарні контракти як форвард і ф'ючерс трактуються як похідні фінансові інструменти. По-друге, вимоги міжнародних та національних стандартів щодо обліку та відображення у звітності фінансових інструментів майже повністю співпадають. Однак, у відповідності до методології МСФЗ закінчення форвардних та ф'ючерсних контрактів безпосередньо відображається в бухгалтерському обліку, до того ж враховується ризики, пов'язані з невиконанням операції, які також відображаються на рахунках бухгалтерського обліку та у звітності. В Україні поки що такі операції не є типовими і не відображаються в обліку.

Список літератури

1. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / Фінанси України. - № 12. - 2003 р.
2. Грачова Р. Дебіторська заборгованість та інші фінансові активи / Дебет-Кредит. - N 12. - 24 березня 2008 р.
3. Кантерман О., Лукінова О. Договір купівлі-продажу: нюанси / Баланс. - N 11. - 13 березня 2006 р.
4. Олексієнко О. Щодо відображення у податковому обліку коштів у вигляді - застави, авансу, завдатку / Податковий, банківський, митний Консультант. - N 38. - 25 вересня 2006 р.
5. Синенко Т. Продаємо товари зі знижками / Баланс. - N 12. - 20 березня 2006 р.
6. Чумакова О. Особливості відображення списання безнадійної дебіторської заборгованості платника податку на прибутки в податковому і бухгалтерському обліку / Економіка. Фінанси. Право. - № 3. - 2002.
7. П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. N 559.
8. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади і коментарі. Практичний посібник. - К.: Лібра, 2001. -840 с.

В статье рассмотрена регламентация учёта операций по товарным контрактам в соответствии с требованиями национальных П(С)БУ и МСФО. Проанализированы особенности классификации, оценки, учёта и отражения в отчётности финансовых инструментов. Исследованы особенности отражения в учёте таких производных финансовых инструментов, как форвардные и фьючерсные контракты.

In the article regulation of account of operations is considered on commodity contracts in accordance with the requirements of national and international standards of account and accounting. The features of classification are analysed, estimate, account and reflection in accounting of financial instruments. The features of reflection in the account of such derivatives of financial instruments, as forward and futures-trading contracts, are investigational.

Вплив оподаткування на побудову обліку в підрозділах харчування

У статті розглянуто вплив оподаткування в частині податку на прибуток на побудову обліку в підрозділах харчування. Обґрунтовано доцільний варіант організації діяльності підрозділів харчування з точки зору включення витрат підрозділу до валових витрат підприємства. Досліджено відображення в обліку здешевлення вартості харчування працівників підприємства. Запропоновано варіант відображення такого здешевлення на рахунках бухгалтерського обліку.

ресторанне господарство, підрозділ харчування, податок на прибуток, валові витрати, бухгалтерський облік, харчові ваучери, витрати підрозділу харчування

Харчування працюючих на підприємствах, в установах та організаціях забезпечують структурні підрозділи харчування. Традиційно ресторанне господарство на промисловому підприємстві розглядається як обслуговуюче виробництво. Однак, в сучасних умовах господарювання структурні підрозділи харчування реалізують різні функції, а не лише обслуговуючу. Зокрема, при формуванні облікових моделей необхідно врахувати такі функції, як технологічно-обслуговуюча, виробничо-обслуговуюча і соціально-обслуговуюча (комерційна).

Результати дослідження підрозділів харчування на підприємствах Кіровоградського регіону дають можливість стверджувати, що спостерігається варіативність реалізації зазначених функцій та їх поєднання. В окремих випадках ресторанне господарство комплексно реалізує всі функції. Також спостерігаються розбіжності в організації самого ресторанного господарства і побудові управлінських і економічних взаємовідносин підприємства із структурним підрозділом (рис. 1).

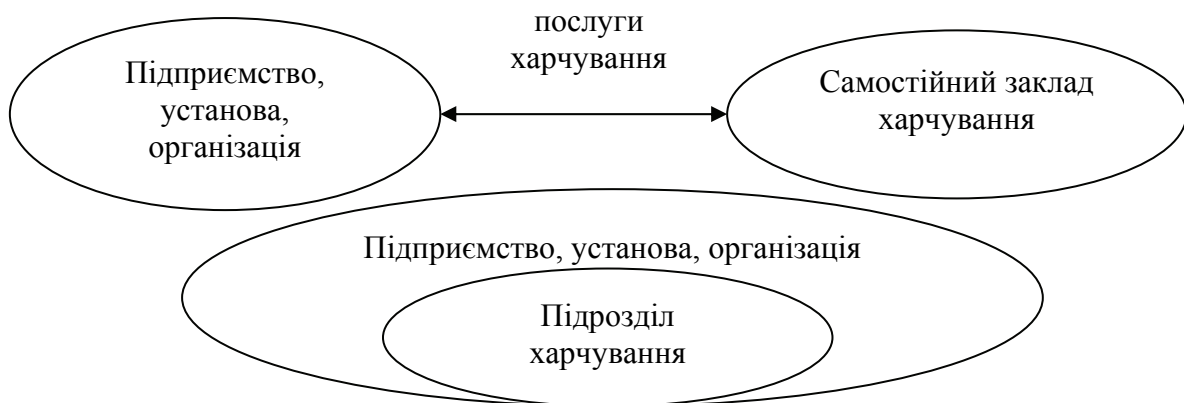

Рисунок 1 - Варіанти організації харчування працівників підприємств, установ, організацій

В обстежених підприємствах реалізація соціально-обслуговуючої функції в більшості пов'язана з відокремленням на самостійний баланс цих підрозділів. Другий варіант реалізації соціально-обслуговуючої функції - це існування власного структурного підрозділу.

Тенденції виокремлення структурних підрозділів харчування певною мірою пов'язані з ускладненням податкового законодавства. Так, з 1997 року значна кількість промислових підприємств виділяють ці підрозділи на самостійний баланс, але залишають адміністративну підпорядкованість. Інший підхід спостерігається в

невеликих промислових підприємствах, коли відносини адміністрації з керівником структурного підрозділу харчування оформлюють як орендні з приватним підприємцем.

У будь-якому випадку виникають певні проблеми, які пов'язані з організацією обліку та формуванням доходів до оподаткування.

Необхідно відмітити, що окремі аспекти обліку в ресторанному господарстві досліджують М.М. Аносова, В.А. Барановський, А.С. Ванукевич, Ю.А. Верига, Т.В. Ємельянова, Л.М. Котенко, Л.С. Кучер, К.І. Левитський, Н.М. Малюга, В.І. Оспіщев, Н.А. П'ятницька, В.В. Усов, Н.Г. Юдов, Л.М. Янчева та інші. Податковий аспект висвітлено в статтях Б. Залько, Р. Голцій, І. Губіної, О. Корніюк.

Проте, на нашу думку, недостатньо приділяється уваги врахуванню впливу особливостей оподаткування доходів як закладів харчування, так і осіб, що користуються їх послугами на методологію обліку. В сучасних умовах господарювання посилюється також практична значимість цього питання.

Тому є необхідним обґрунтування доцільної моделі оподаткування доходів підрозділів харчування з огляду на побудову обліку таких підрозділів.

Відповідно до п. 4.1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 334 [1], «валовий дохід – загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні, так і за її межами». Підпунктом 4.1.1 п. 4.1 Закону № 334 передбачено, що валовий дохід, зокрема, включає загальні доходи від продажу товарів (робіт, послуг), у тому числі допоміжних та обслуговуючих виробництв, що не мають статусу юридичної особи.

Отже, суми виручки ідальні включаються до складу валового доходу підприємства. У відповідності до п. 7.4.3 Закону, такий валовий дохід має визнаватися підприємством з урахуванням звичайних цін.

Відповідно до підпункту 5.4.9 пункту 5.4 статті 5 до валових витрат відносяться витрати платника податку на утримання, експлуатацію та забезпечення основної діяльності таких об'єктів соціальної інфраструктури, що перебували на балансі та утримувалися за рахунок такого платника податку на момент набрання чинності цим Законом.

До об'єктів соціальної інфраструктури, згідно з вказаним підпунктом, зокрема, відносяться приміщення, що використовуються платником податку для організації харчування працівників такого платника податку. При цьому слід зазначити, що з введенням в дію Закону України від 24.12.2002 р. N 349-IV «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»» з 1 січня 2003 року норму п.п. 5.4.9 розширено в частині віднесення до валових витрат платника податку на забезпечення основної діяльності об'єктів соціальної інфраструктури.

Таким чином, підприємство може віднести до валових витрат:

– Витрати на утримання та експлуатацію об'єктів соціальної інфраструктури. Згідно листа ДПА [2] до таких витрат відносяться, зокрема, наступні види витрат (крім будь-якого ремонту):

- 1) витрати на електроенергію;
- 2) витрати на оплату комунальних послуг;
- 3) заробітну плату та нарахування обов'язкових платежів технічного персоналу;
- 4) інші витрати, пов'язані з утриманням об'єкту у належному технічному стані.

– Витрати на забезпечення основної діяльності об'єкта соціальної інфраструктури. Згідно листа ДПАУ [3], до таких витрат відносяться, зокрема, витрати на купівлю продуктів харчування, амортизація приміщення та обладнання (як об'єкта соціальної інфраструктури).

У відповідності до листа ДПАУ [4]: «Що стосується нарахування амортизаційних відрахувань на основні засоби соціально-побутового призначення, то Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» визначено, що не підлягають амортизації та провадяться за рахунок відповідних джерел фінансування витрати на придбання, ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невикробничих фондів (підпункт 8.1.4 статті 8). Відповідно до законодавства, під терміном «невиробничі фонди» слід розуміти капітальні активи, які не використовуються у господарській діяльності платника податку. Таким чином, з метою оподаткування не підлягають амортизації основні засоби, які відносяться до невикробничих фондів і не використовуються у господарській діяльності платника податку».

Наведені правила оподаткування застосовуються якщо їдальня на підприємстві розглядається як об'єкт соціальної інфраструктури. В той же час, якщо діяльність їдальні як структурного підрозділу є одним з видів господарської діяльності підприємства, валові витрати, понесені таким підрозділом, на думку більшості спеціалістів, можуть визначатися за загальними правилами без обмежень.

Так, у відповідності до п. 5.1. валові витрати включають суму будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаваються (виготовляються) таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності. Згідно п. 5.2.1. до складу валових витрат включаються суми будь-яких витрат, сплачених (нарахованих) протягом звітного періоду у зв'язку з підготовкою, організацією, веденням виробництва, продажем продукції (робіт, послуг).

У відповідності до п. 1.32. Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», господарська діяльність - будь-яка діяльність особи, направлена на отримання доходу в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, у разі коли безпосередня участь такої особи в організації такої діяльності є регулярною, постійною та суттєвою. Під безпосередньою участю слід розуміти зазначену діяльність особи через свої постійні представництва, філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, а також через довірену особу, агента або будь-яку іншу особу, яка діє від імені та на користь першої особи.

Згідно з визначенням П(С)БО 1 доходи - збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Таким чином, якщо підприємство отримує грошові кошти від реалізації блюд та продуктів харчування, діяльність їдальні має розглядатися як господарська, а будь які витрати, понесені в процесі діяльності їдальні мають відноситися до валових витрат, або підлягати амортизації. Застосування вищенаведених законодавчих норм, може бути ускладнене позицією ДПАУ [5], та окремими постановами ВАСУ [6], за якими збиткові операції періодично трактуються як такі, що не відносяться до господарської діяльності, із відповідним обмеженням по валовим витратам та податковому кредиту.

Отже, у випадках, коли дохід від діяльності їдальні не покриває витрат на її утримання, включення витрат до валових може бути не прийнято органами ДПАУ. Так для уникнення проблем, пов'язаних з оподаткуванням обліковою політикою досліджуваних підприємств, віднесено певні витрати на утримання та експлуатацію їдальні до інших витрат операційної діяльності з одночасним виключенням їх зі складу

валових витрат. В результаті дохід від реалізації по ідальні покриває всі інші витрати, що надає можливість включення їх у валові витрати [7 - 9].

Таким чином, є можливість стверджувати, що облікова практика підпорядкована вимогам податкового законодавства, і в першу чергу при обранні облікової політики основною мотивацією є уникнення податкових наслідків.

На нашу думку, проблема полягає у різноспрямованості фінансового і податкового обліку та неможливості на теоретичному рівні обґрунтувати побудову фінансового обліку відповідно до специфіки податкового законодавства. Однак це не заперечує можливість при організації фінансового обліку в межах господарюючого суб'єкта максимально враховувати вимоги податкового законодавства. Ми не ставимо за мету і не вважаємо за потрібне нівілювання податкових аспектів, проте доцільним є врахування при розробці Робочого Плану рахунків. Схематично ці підходи представлені рис. 2.

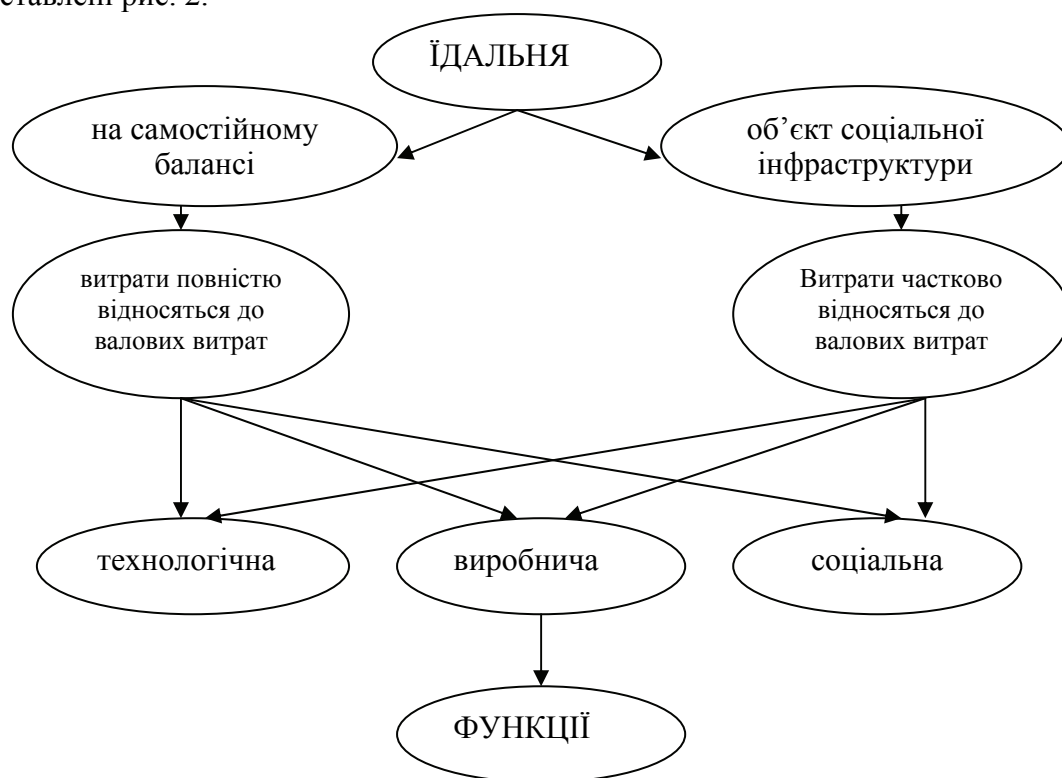

Рисунок 2 - Податковий аспект групування функцій харчування та витрат, пов'язаних з їх реалізацією

Одним з напрямів оптимізації організації та оподаткування харчування працівників є розроблений проект Закону України «Про харчові ваучери» [10]. Ваучерна система харчування працюючих діє вже у багатьох країнах світу. Її мета – здоров'я працівників, яке у свою чергу є основою високої продуктивності праці, якості продукції, а в кінцевому підсумку – конкурентоспроможності підприємства. З цією метою групою народних депутатів України розроблено проект Закону України «Про систему харчування працівників» [10, С.12].

Предметом регулювання законопроекту є визначення схеми використання системи харчових ваучерів та запровадження ліцензування господарської діяльності на цей вид послуг.

Принцип харчових ваучерів, якими користується вся Європа, досить простий. Корпоративні клієнти і всі установи купують ваучери, які випускає компанія. Вони розповсюджують ці ваучери серед працівників, які розраховуються ними за їх номінальною ціною в мережі філій (їдальні, магазини тощо), після чого ваучери

здаються в компанію за кодуванням витрат. У разі прийняття цього Закону його дія поширюватиметься на всіх юридичних осіб, незалежно від форми власності, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та на всіх працівників.

У проекті визначено деякі особливості використання харчових талонів (ваучерів). Зокрема, вони можуть використовуватися працівником лише в акредитованих осіб. У разі коли вартість їжі або окремих її продуктів (включаючи ПДВ), які працівник бажає придбати, є меншою за номінальну вартість пред'явленого ваучеру, ваучер погашається повністю і здача працівнику не видається. Передача працівником талона на харчування іншій особі та/або обмін (повністю або частково) його на гроші забороняється [10, С.12]. Для роботодавців, які згідно з цим Законом придбаватимуть харчові ваучери, передбачено звільнення від оподаткування. Так, проектом передбачено, що витрати роботодавця у межах, встановлених законодавством України, на придбання ваучерів на харчування, включаючи комісійну винагороду, відносяться до валових витрат у тому звітному періоді, у якому працівникам передавалися ваучери. Сума номінальної вартості ваучера на харчування, отримана емітентом від роботодавця, не відноситься до валових витрат емітента. Сума номінальної вартості ваучера на харчування, отримана акредитованою особою внаслідок викупу емітентом погашених ваучерів, відноситься до валових доходів акредитованої особи. Не оподатковуватимуться податком на додану вартість випуск, придбання, передача, використання, погашення, повернення та викуп ваучерів на харчування за номінальною ціною.

Номінальна вартість ваучерів на харчування, придбаних роботодавцем та/або переданих працівнику, не підлягатиме обкладенню: податком з доходів фізичних осіб; зборами на обов'язкове державне пенсійне страхування; внесками на загальнообов'язкове державне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; внесками на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття; внесками на загальнообов'язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; іншими внесками чи зборами, що нараховуються на заробітну плату і можуть встановлюватися у майбутньому [10, С.13]. Схематично кореспонденцію рахунків за проектом Закону України «Про харчові ваучери» представлено рис. 3.

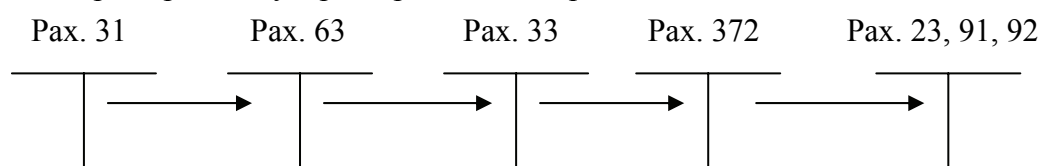

Рисунок 3 - Кореспонденція рахунків за проектом Закону України «Про харчові ваучери»

Відповідальність за контролем талонів покладатиметься на касира, який повинен реєструвати кому і скільки ваучерів видано.

На нашу думку, саме такий варіант є оптимальним для реалізації соціально-обслуговуючої функції.

Крім того, на підприємстві може бути прийняте рішення про відшкодування працівниками підприємства в межах реалізації виробничо-обслуговуючої функції харчування лише вартості витрачених продуктів харчування. У цьому разі виникає необхідність включення різниці між ціною страви, що враховує лише вартість сировинного набору та необхідність сплати ПДВ, та звичайними цінами в базу оподаткування податком з доходів фізичних осіб. Ускладненням є також необхідність відстежувати правомірність формування валових витрат.

Згідно з п.п. 5. 6. 1 ст. 5 Закону про прибуток до складу валових витрат платника податку включаються витрати на оплату праці фізичних осіб, які перебувають з ним у трудових відносинах, тобто витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати та інших видів заохочень і виплат відшкодувань вартості товарів (робіт, послуг) будь-які інші виплати у грошовій або натуральній формі встановлені за домовленістю сторін.

Здешевлення вартості харчування працівників як готівкою, так і за безготівковим розрахунком в їдальнях, буфетах, профілакторіях за п 2.42 Інструкції № 323 належить до інших заохочувальних і компенсаційних витрат, що входять до фонду оплати праці підприємства або перелічені в пп. 5.6.1 ст. 5 Закону про прибуток «будь-які - інші виплати у грошовій або натуральній формі». Ці витрати мають бути встановлені домовленістю між підприємством і працівниками.

Підтвердженням того що між підприємством і працівниками дійсно встановлена домовленість щодо обов'язку підприємства здійснювати виплати на здешевлення вартості харчування має бути відповідна позиція колективного договору. Достатньо передбачити у колективному договорі обов'язок підприємства спрямовувати щомісяця певні суми на здешевлення вартості харчування працівників, тоді зазначені виплати можуть бути включені до складу валових витрат на підставі пп. 5.6.1 ст. 5 Закону про прибуток.

Слід також врахувати що згідно з пп. 5.7.1 ст. 5 цього Закону підприємство має право віднести до складу валових витрат також суми зборів (внесків) на обов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового (у т. ч державного) соціального страхування фізичних осіб – працівників, нараховані на виплати зазначені у пп. 5.6.1 ст. 5 Закону про прибуток (у т.ч. нараховані на виплати на здешевлення вартості харчування).

Оскільки виплати на зниження вартості харчування працівників включаються до витрат на оплату праці та обкладаються податком з доходів фізичних осіб, підприємство повинно нараховувати на них всі збори (внески) на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Крім цього з працівників треба утримувати збір до Пенсійного фонду та Фондів соціального страхування.

Таким чином, на організацію харчування працюючих і побудову управлінських і економічних взаємовідносин підприємства із структурним підрозділом харчування суттєво впливає необхідність врахування вимог податкового обліку. У зв'язку з цим простежується тенденція до відокремлення підрозділів харчування на самостійний баланс. В іншому випадку з метою усунення обмежень при формуванні валових витрат підприємства в частині витрат підрозділу харчування необхідно визначати надання послуг з харчування працюючих як один з основних видів діяльності суб'єкта господарської діяльності. Реалізація соціально-обслуговуючої функції харчування працюючих оптимізується при запровадженні на підприємстві ваучерної системи. При реалізації функцій підрозділами харчування здешевлення вартості харчування зумовлює додаткове податкове навантаження як працюючих, так і підприємства.

Практична реалізація запропонованих організаційно-методичних підходів складає основу побудови моделі обліку в підрозділах харчування, що забезпечує формування фінансових результатів в обліку і звітності адекватно сучасним умовам функціонування підрозділів харчування.

Список літератури

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» №334/94-ВР від 28.12.94р.
2. Лист ДПАУ «Щодо можливості віднесення до валових витрат на придбання продуктів харчування для їх наступного продажу працівникам банку у вигляді готових страв» №279/6/15 – 1316 від 16.01.2004 р.

3. Лист ДПАУ «Щодо роз'яснення з питань застосування Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»» №3357/11/15 – 2116 від 03.04.98 р.
4. Постанова Верховного Суду України «Спир про визнання недійсними рішення органу ДПІ «Про застосування та стягнення сум штрафних (фінансових) санкцій, донарахованих сум податків, зборів (обов'язкових платежів) та пені за порушення податкового та іншого законодавства» від 26.11.2002 р. у справі № 20 – 6/030 та від 26.11.2002 № 20-6/3.
5. Лист ДПАУ «Щодо врахування у податковому обліку операцій з реалізації товарів за цінами нижче цін придбання», №7522/7/23 – 6217 від 27.04.2004 р.
6. Занько Б. Харчування працівників: ситно годуємо, правильно оформлюємо // Все про бухгалтерський облік. – 2002. - № 95. – С. 4-7.
7. Занько Б. Їдальня на підприємстві // Все про бухгалтерський облік. – 2002. - № 69. – С. 23-27.
8. Голцій Р. Як зберегти здоров'я на виробництві // Все про бухгалтерський облік. – 2002. - № 115. - С. 10-15.
9. Корніюк О. Харчові ваучери: особливості функціонування // Бухгалтерія. – 2004. – № 42 (613). – С. 12-13.
10. Наказ Державного комітету України по економічній діяльності, стандартизації, метрології та сертифікації № 441 від 22.10.96 р.

В статье рассмотрено влияние налогообложения в части налога на прибыль на построение учета в подразделениях питания. Обоснованно целесообразный вариант организации деятельности подразделений питания с точки зрения включения расходов подразделения в валовые расходы предприятия. Исследовано отображение в учете удешевления стоимости питания работников предприятия. Предложен вариант отображения такого удешевления на счетах бухгалтерского учета

In the article influence of taxation in part of income tax is considered on the construction of account in subsections of feed. Grounded an expedient variant of organization of activity of subsections of feed is from the point of view including of charges of subsection to the gross charges of enterprise. Investigational reflection in the account of reduction of prices of cost of feed of workers of enterprise. The variant of reflection of such reduction of prices is offered on the accounts of record-keeping

УДК 331.024.349.2

М.П. Тарнавський, канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Т.В. Решитько, канд. екон. наук

Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення

Стан та динаміка ринку праці на селі

Дана публікація присвячена розгляду проблем сільського ринку праці, аналізу факторів, що впливають на нього.

сільський ринок праці, зайнятість сільського населення, безробіття

Ситуація на сільському ринку праці залишається надзвичайно складною. Високим є рівень сільського безробіття. У 2007 р. рівень зареєстрованого безробіття у сільській місцевості складав 5,7%, що набагато вище, ніж у містах (2,2%). За даними Державного центру зайнятості, на обліку в службі зайнятості щорічно перебуває біля 1 млн. незайнятих осіб. Що ж стосується працевлаштування, то за сприяння служби зайнятості роботу знаходив в середньому лише кожен четвертий мешканець села, що перебував на обліку по безробіттю. Середня тривалість незайнятості сільського населення у 2007 р. складала 12 місяців, а середня тривалість пошуку роботи – 6

місяців. Ці та інші негативні фактори призводять до загострення соціальної напруги на селі.

Метою статті є вивчення стану сільського ринку праці та пошук дієвих заходів і механізмів для його стабілізації і розвитку.

Питанням вивчення проблем сільського ринку праці присвячено чимало наукових досліджень. Їх результати широко висвітлені у працях провідних українських вчених: С.І. Бандура, І.Ф. Гнибіденка, В.С. Дієсперова, А.М. Колота, Е.М. Лібанової, Т.П. Петрової, К.І. Якуби та інших авторів.

В економічній науці використовуються два підходи до визначення ринку праці:

- вузьке тлумачення, згідно з яким рамки ринку праці (поточного) обмежуються сферою купівлі-продажу робочої сили, у якій взаємодіють особи, які шукають оплачувану роботу по найму, і власники, які хочуть найняти працівників для роботи на своїх підприємствах;

- розширене тлумачення, згідно з яким на ринку праці (сукупному) перебуває все економічно активне населення, до складу якого входять як зайняті (незалежно від статусу зайнятості та мотивації до пошуків іншої чи додаткової роботи), так і безробітні, незалежно від того шукають вони оплачувану роботу чи намагаються організувати власний бізнес [1, С.44].

Суттєвий вплив на сільський ринок праці має поглиблення глобалізаційних процесів, серед яких: підвищення мобільності робочої сили, ймовірність пристосування до нових робочих місць, зміна економічних умов господарювання, можливість переходу колишніх працівників сільського господарства для працевлаштування в інші більш матеріально перспективні галузі економіки. Відбувається це через непривабливі умови проживання в сільській місцевості та праці в аграрному секторі, де переважає ручна праця, а звідси завищене трудове і соціальне навантаження, низький рівень заробітної плати. Продовжується міграційний відтік селян у міста, де зосереджені майже всі інші виробничі галузі, відносно більш високий рівень життя та краще розвинута соціальна інфраструктура, а останнім часом - за кордон заради більш престижних заробітків. Тільки за офіційними даними у 2007 р. міжнародна міграція селян за межі України склала 6502 особи, з них у країни СНД – 4729 осіб, в інші країни - 1773 особи [2, С.9]. Обсяги ж неофіційної міжнародної міграції у багато разів перевищують офіційні показники.

Сьогодні Україна на європейському ринку праці виступає переважно як держава-експортер робочої сили, хоча відмічається тенденція до зростання числа іноземних громадян, які працюють в Україні. Як стверджують окремі науковці, чисельність останніх приблизно в 10 разів менша, ніж українців, які працюють за кордоном [3]. Масова міграція продуктивної робочої сили, особливо вчених і спеціалістів в розвинуті країни, негативно впливає на трудовий потенціал країни та регіонів, супроводжується вимушеним розривом сімейних зв'язків.

Реформування аграрного сектора економіки не покращило ситуацію на сільському ринку праці. Дослідження показали, що новостворені аграрні формування не в змозі працевлаштувати усіх колишніх членів реформованих сільськогосподарських підприємств. Більше того, вони щорічно у значних обсягах скорочують свій персонал. За останні 8 років середньооблікова чисельність штатних працівників тут зменшилася з 2688 тис. осіб до 779 тис. осіб, тобто у 3,45 рази (рис. 1).

В перехідний період особисті селянські господарства (ОСГ) стали відчутним компенсатором зайнятості сільського населення. Сьогодні в них виробляється майже 60% всієї сільськогосподарської продукції України. Проте, вони відчувають значні труднощі в своїй діяльності. Проблемними залишаються питання щодо статусу їх зайнятості, урахування стажу роботи, пенсійного забезпечення. Та й чи може

дрібнотоварне сільськогосподарське виробництво на рівних конкурувати з великими сільськогосподарськими підприємствами, коли Україна вступила до СОТ, та протистояти викликам часу? Є очевидним, що ОСГ стануть першими кандидатами на банкрутство, тому, що їх продукція практично не підлягає сертифікації, вони не зможуть витримати жорсткої конкуренції на світових ринках.

За даними вибірових статистичних обстежень домогосподарств та економічної активності населення (за методологією МОП), останнім часом (1999-2007 рр.) за рахунок розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва з'явилася деяка позитивна тенденція у збільшенні чисельності економічно активного сільського населення (зростання на 9,0%). Збільшилося і число зайнятих осіб. З початку реформування КСП кількість зайнятих зросла на 10%. Щоправда, темпи зростання зайнятості серед населення старше працездатного віку набагато вищі (147,8%), ніж осіб у працездатному віці (104,9%), що забезпечують особисті селянські господарства, де працюють саме особи пенсійного віку. Низький рівень пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку сільської місцевості спонукає їх працювати в ОСГ для отримання додаткового засобу існування. У підсумку маємо помітне зростання рівня зайнятості сільського населення, проти 1999 р. він зріс на 7,5% у 2007 р.

Рисунок 1 – Чисельність працівників зайнятих в реформованих сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах в Україні у 1999-2007 рр.

Статистичні дані щодо розподілу економічно активного сільського населення України за віковими групами свідчать, що у загальній структурі найбільша питома вага припадає на населення у працездатному віці (чоловіки 16-59 років, жінки 15-54 років) – 87,2%, значну частку має населення у віці старшому за працездатний (чоловіки 60 і більше років, жінки 55 і більше років) – 12,8%. Серед зайнятих – аналогічно – 86,4% і 13,6%. Абсолютна більшість безробітних селян знаходиться у працездатному віці – 99,9% [4, С.66].

У 2005-2007 роках неформальний сектор економіки (праця в ОСГ) був єдиним місцем прикладання праці майже кожної другої особи з числа зайнятих мешканців села, що пояснюється не лише бажанням самостійно працювати на отриманих земельних паях, але й труднощами, пов'язаними з пошуком роботи. Внаслідок поширення зайнятості в ОСГ сільськогосподарське виробництво залишається переважаючим видом

діяльності неформального сектору економіки (у 2005 р. чисельність зайнятих у цьому секторі складала 82%, у 2006 р. – 71,6%, у 2007р. – 70,5%) [4, С.48].

На рівень безробіття позитивно впливає також значне зменшення чисельності економічно неактивного сільського населення (на 21 %). Йдеться про осіб, які зневірилися знайти роботу або започаткувати власну справу та зайнятих лише у домашньому господарстві. Економічно неактивне населення працездатного віку та особи, які зневірилися у пошуках роботи, за умови сприятливої кон'юнктури на ринку праці могли б запропонувати свою робочу силу, а отже розглядатися як безробітні. З урахуванням таких громадян рівень безробіття населення був би значно вищим.

У 2007 р. порівняно з 2006 р. хоч і спостерігалось деяке зменшення чисельності безробітних в сільській місцевості з 401,5 тис. осіб до 379,4 тис. осіб (рівень безробіття знизився з 5,8% до 5,4%), проте ознак зменшення безробіття не видно. Основними причинами незайнятості безробітних віком 15-70 років (за методологією МОП) в сільській місцевості виступали: вивільнення з причин економічного характеру (38,3%), звільнення за власним бажанням (26,3%), не працевлаштованість після закінчення навчальних закладів (16,4%), звільнення у зв'язку з закінченням терміну дії трудового договору (11,2%) [4, С.104].

Статистичні дані щодо стану економічної активності у 2000-2007 роках (табл. 1) свідчать, що більшість безробітних селян (93,7-93,9%) намагалися знайти роботу за наймом, але знаходили її не більше 4% безробітного сільського населення. Що ж до започаткування селянами підприємницької діяльності, то її намагалися організувати лише 0,5-1,3% безробітних мешканців села (табл. 1).

В Україні ведеться офіційний статистичний облік зайнятості населення на підставі звітів підприємств, установ, організацій відповідно до Закону України «Про зайнятість». Як свідчать статистичні дані, після проведення аграрної реформи ситуація на сільському ринку праці надзвичайно загострилась.

Таблиця 1 – Характеристика діяльності безробітного сільського населення України щодо працевлаштування у 2000-2007 рр.

№ з/п	Показник	2000 р.	2001 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
1.	Безробітне сільське населення у віці 15-70 років – всього, тис. осіб у тому числі (у відсотках до підсумку): а) шукали роботу б) намагалися організувати власну справу	458,1 93,9 1,1	466,8 94,0 1,3	560,7 93,2 0,6	400,9 95,3 0,5	401,5 94,1 0,7	379,4 93,7 0,9
2.	Із загального числа безробітних (у відсотках до підсумку): а) знайшли роботу та приступають до неї впродовж найближчих двох тижнів б) знайшли роботу і чекають відповіді	 1,4 3,6	 1,2 3,5	 4,6 1,6	 1,7 2,5	 1,4 3,8	 0,9 4,5

Число мешканців села, що перебувають на обліку у службі зайнятості, до 2006 року постійно зростало (табл. 2).

Таблиця 2 – Чисельність безробітних які проживають у сільській місцевості України та їх працевлаштування

Регіон	Перебувало на обліку в службі зайнятості, (осіб)			2007 р. до 2001 р., %	Працевлаштовано, (осіб)		Рівень працевлаштування, %	
	2001р.	2006р.	2007р.		2006р.	2007р.	2006р.	2007р.
Україна	617576	986091	872541	159,7	260433	265979	26,4	30,5
АР Крим	16940	38358	30712	226,4	7539	7201	19,7	23,4
Вінницька	28808	59932	54498	208,0	20327	20567	33,9	37,7
Волинська	22178	31456	26110	141,8	8186	7977	26,0	30,6
Дніпропетровська	34597	38455	32252	111,2	10180	10108	26,5	31,3

Продовження таблиці 2

Донецька	18253	19442	17457	106,5	4648	4947	23,9	28,3
Житомирська	27414	38476	34364	140,4	10733	10124	28,0	29,5
Закарпатська	48417	36614	31497	75,6	9362	9597	25,8	30,5
Івано-Франківська	46374	50349	44420	108,6	11640	11435	23,1	25,7
Київська	23263	27670	25491	118,9	9378	10114	33,9	39,7
Кіровоградська	12956	30981	28557	239,1	8766	9432	28,3	33,0
Луганська	19490	25525	23683	131,0	6724	7224	26,3	30,5
Львівська	59915	62267	50143	103,9	12752	12982	20,5	25,9
Миколаївська	18057	35160	30399	194,7	9066	9350	25,8	30,8
Одеська	10041	44421	42641	442,4	12728	13522	28,7	31,7
Полтавська	23774	47647	45737	200,6	12079	13235	25,3	28,9
Рівненська	40272	53384	47819	132,6	12531	12626	23,5	26,4
Сумська	13732	28515	26700	207,7	7290	7254	25,6	27,2
Тернопільська	31769	61191	51859	192,6	17762	16709	29,0	32,2
Харківська	23533	38481	35533	163,5	11175	12576	29,1	35,4
Херсонська	16872	33242	28006	197,0	8138	7938	24,5	28,3
Хмельницька	12846	43611	40120	339,5	13651	15120	31,3	37,7
Черкаська	16506	46526	42175	281,9	13910	14229	30,0	33,7
Чернівецька	25144	41333	32156	164,4	10030	8918	24,3	27,7
Чернігівська	10155	23261	22218	229,1	5569	5940	23,9	26,7

Якщо у 2001 році на обліку перебувало 618 тис. осіб, то у 2005 р. їх було уже 1040 тис. осіб. В 2006-2007 рр. цей показник дещо знизився і складав відповідно 986 тис. осіб та 873 тис. осіб. Що ж стосується окремих регіонів, то ситуація там набагато складніша. Найбільше число селян, що перебували на обліку у службі зайнятості у 2007 році, спостерігалось у західних та деяких центральних областях України, зокрема: Вінницькій (54498), Тернопільській (51859), Львівській області (50143), Рівненській (47819), Полтавській (45737), а також у Івано-Франківській (44420) та Черкаській (42175) областях. Менше всіх перебувало на обліку селян у Сумській (26700), Київській (25491), Луганській (23683), Чернігівській (22218) та Донецькій (17457) областях.

У 2000-2003 рр. у сільській місцевості спостерігалось постійне збільшення чисельності зареєстрованих безробітних. Починаючи з 2004 р. з'явилася деяка позитивна тенденція у зменшенні цього показника з 445,8 тис. осіб у 2004 р. до 347,8 тис. осіб у 2007р., тоді як кількість зареєстрованих безробітних міської місцевості у 2000-2007 рр. скоротилася більше ніж у двічі (табл. 3).

Таблиця 3 – Рівень зареєстрованого безробіття в сільській місцевості у 1999 – 2007 рр.

№ з/п	Показник	Рік									2007р. до 1999р.,%
		1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
1.	Чисельність зареєстрованих безробітних, що проживають у сільській місцевості, тис. осіб	236,7	286,7	326,1	472,2	508,3	445,8	433,4	397,8	347,8	у 1,47 рази
2.	Рівень зареєстрованого безробіття серед жителів сільської місцевості, (на кінець року), %	3,95	4,50	4,76	5,40	6,87	7,4	7,1	6,6	5,7	х
3.	Рівень зареєстрованого безробіття міського населення, (на кінець року), %	4,41	4,14	3,34	2,92	2,90	3,6	3,2	2,7	2,2	х

Реформування відносин власності в сільськогосподарському секторі економіки країни призвело до формування протилежних тенденцій розвитку зареєстрованого ринку праці в сільській та міській місцевостях. Якщо у містах рівень зареєстрованого

безробіття за 1999-2007 рр. знижувався швидшими темпами (з 4,41% до 2,2%), то на селі до 2004 р. він зростав, з 2005 р. намітилася деяка тенденція зменшення цього показника і у 2007 році він склав 5,7%.

В 2005-2006 рр. рівень безробіття (за методологією МОП) в сільській місцевості був нижчим за рівень зареєстрованого безробіття. Це пояснюється тим, що селяни працездатного віку навіть за умов наявності зайнятості в ОСГ, зверталися до державної служби зайнятості, оскільки потребували державної соціальної допомоги. Так, у 2005 р. кількість зареєстрованих безробітних селян на 8,1% перевищила відповідну чисельність безробітних сільської місцевості, визначених за методологією МОП, у 2006 р. – на 0,9%. У 2007 р. чисельність зареєстрованих безробітних села на 8,3% була нижчою кількості безробітних (за методологією МОП).

Якщо ж порівняти чисельність офіційно зареєстрованих безробітних сільської місцевості з 1999 р. по 2007 р., то бачимо, що відбулося значне загострення проблеми безробіття на селі. У 2007 р. цей показник склав 347,8 тис. осіб, а у 1999 р. – 236,7 тис. осіб, тобто зріс у 1,47 рази.

За сприяння служби зайнятості у 2007р. роботу знаходив в середньому лише кожен четвертий мешканець села, що перебував на обліку по безробіттю. Проте, в таких регіонах, як АР Крим, Запорізька, Львівська, Івано-Франківська, Рівненська області рівень працевлаштування у 2007 році коливався в межах 23,4-26,7%. Така ситуація неминуче призводить до зростання числа осіб, які отримують статус безробітних.

Нині економічні умови на селі досить складні. Інфляція, зростання цін, нестача коштів для придбання палива, будівельних матеріалів та ін. Але ж проблеми, якими б вони не були складними, розв'язувати можуть тільки люди. Надзвичайно важливим є вплив на ринок праці доходів сільського населення. Як показують дослідження, розмір заробітної плати працівників сільськогосподарських підприємств у 2007 році склав 733 грн. на місяць, тобто був у 2,1 рази нижчий, ніж у промисловості [5, С.217]. А це призводить до того, що селяни прагнуть знайти собі робоче місце не в сільському господарстві, а в інших більш матеріально привабливих сферах діяльності.

За даними суцільного статистичного обстеження сільських населених пунктів, які проводив Держкомстат України, на початок 2005 р. серед сільського населення 3,8 млн. складали працюючі особи (45,6% від числа населення у працездатному віці), що на 13,1% менше порівняно з даними попереднього обстеження (на 01.01.2001 р.), причому майже половина з них (40,2%) працювала за межами свого населеного пункту, у тому числі переважна більшість (71,0%) – у містах та селищах міського типу. У той же час, за даними статистичного обстеження серед працездатного сільського населення станом на кінець 2005 р. 2,9 млн. осіб ніде не працювали і не навчалися, що на 21,5% більше ніж при обстеженні на 01.01.2001 р. [6, С.4–5].

Актуальною є і соціальна сторона проблеми сільського ринку праці. Одним з важливих показників умов життя сільського населення є стан благоустрою сільського житлового фонду. Як показали дані суцільного обстеження сільських населених пунктів, які здійснював Держкомстат України, станом на 01.11.2006 р., 49% сільських населених пунктів не мали на своїй території будь-яких суб'єктів господарської діяльності, 70% - не мали дитячих дошкільних закладів, 51% з них (де є діти 7-17 років) не мали шкіл. Незадовільним є забезпечення сільських населених пунктів побутовим, медичним обслуговуванням, послугами зв'язку, радіо тощо. Тому, якщо навіть уявити, що робочі місця на селі з'являться, то навряд чи вони приваблюватимуть мешканців села через відсутність умов пристойного життя.

Найгірша ситуація у цьому відношенні у малих селах, що неминуче призводить до їх деградації та повного занепаду. Адже відсутність суб'єктів господарювання не дає можливості сільським радам поповнювати місцеві бюджети та розвивати соціальну інфраструктуру у сільській місцевості, відповідно і зменшується кількість робочих місць для селян, створюється напруження на сільському ринку праці.

Світова фінансова й економічна криза, яка розпочалася у 2008 році, поглибила кризові явища в економіці України і зокрема у сільському господарстві. Слід очікувати подальшого погіршення ситуації на сільському ринку праці, якщо не запровадити екстрених заходів, спрямованих на стабілізацію і зростання сільськогосподарського виробництва, збільшення попиту на робочу силу і підвищення зайнятості сільського населення.

Насамперед у ситуації, що склалася, необхідно законодавчо, реально захистити національного сільськогосподарського виробника від імпорту сільгоспродуктів, шляхом проведення поміркованого протекціонізму, який в умовах світової кризи розпочали застосовувати майже всі країни, захищаючи національне виробництво, розширюючи попит на вітчизняні продукти. Водночас потрібно скасувати обмеження при експорті основних видів зернових та технічних культур.

Терміново необхідно обмежити вартість послуг посередників, особливо монополістів, у процесі реалізації сільськогосподарської продукції, постачання селу палива, добрив, інших засобів виробництва. Економіка села потребує фінансової допомоги. Дотації сільськогосподарським товаровиробникам в умовах економічної глобалізації повинні бути співставлені з обсягом дотацій у східноєвропейських країнах. Вважаємо за доцільне частину виділеної Україні позики Міжнародного валютного фонду спрямувати на закупівлю сільськогосподарської продукції у вітчизняних товаровиробників, а також на пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств.

Збільшення пропозиції робочої сили відповідної кваліфікації на ринку праці в сільській місцевості повинно проводитися шляхом підготовки і перепідготовки робочої сили, яка вивільняється з інших галузей внаслідок економічної кризи і структурних змін в економіці. Сільське господарство і виробництва, які пов'язані з ним, повинні стати в Україні тією економічною подушкою безпеки, яка в змозі пом'якшити кризове падіння національної економіки і в подальшому стати фундаментом економічного відродження, зростання зайнятості не лише в сільському господарстві, але й в інших галузях економіки країни.

Список літератури

1. Статистика ринку праці: Міжнародні стандарти та національний досвід. Навчальний посібник / За ред. Н.С.Власенко, Н.В.Григорович, Н.В.Рубльової. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2006 – 320 с.
2. Міграція населення України у 2007 році. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2008. – 99 с.
3. Белашапка В.А. Транснациональные корпорации в международном бизнесе. – К.: КГЗУ, 1994. – 44 с.
4. Економічна активність населення України 2007. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2008. – 224 с.
5. Праця України 2007, Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2008. – 405 с.
6. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2006. – 207 с.

Данная публикация посвящена рассмотрению проблем сельского рынка труда, анализу факторов, которые на него влияют.

The present publication considers the problems of the rural labour market, analyses the factors which influence it.

Л.В. Титенко

Здобувач кафедри обліку підприємницької діяльності КНЕУ імені Вадима

Гетьмана, голова правління Державної акціонерної компанії «Ліки України», м. Київ

Особливості обліку виробничих запасів, що містять наркотичні і психотропні речовини на підприємствах фармацевтичної промисловості

Вивчений діючий порядок обліку і контролю виробничих запасів, які містять наркотичні засоби, психотропні речовини на підприємствах фармацевтичної промисловості згідно чинного законодавства України.

Дані практичної рекомендації по удосконаленню обліку і посилення контролю виробничих запасів, які містять наркотичні засоби, психотропні речовини, що сприятимуть недопущенню їх витоку в незаконний обіг.

ключові слова: виробничі запаси, облік наркотичних і психотропних речовин, допоміжні та пакувальні матеріали, інвентаризація

Нині динамічний розвиток ринку лікарських засобів в Україні викликає необхідність удосконалення підходів до організації обліку і контролю за матеріальними запасами. Питання необхідності посилення контролю за обігом наркотичних, психотропних, сильнодіючих, отруйних речовин, що входять до складу лікарських засобів на підприємствах фармацевтичної промисловості стоїть надзвичайно гостро. Актуальність теми пояснюється і тим, що Верховною Радою України прийняті зміни до Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» яким значно розширене коло суб'єктів підприємницької діяльності, що мають право займатися виробництвом таких лікарських засобів, що містить наркотичні та психотропні лікарські засоби. [1]

Проблеми вдосконалення первинного обліку та облікової політики фармацевтичних підприємств, що займаються цим видом діяльності в наукових дослідженнях раніше не розглядалися.

У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного дослідження особливостей обліку виробничих запасів, які містять наркотичні та психотропні речовини та їх відпуск у виробництво, що і зумовило мету роботи та визначило такі завдання, як посилення контролю за обігом цих засобів через удосконалену систему обліку, як протидію незаконному обігу наркотиків в Україні.

До складу деяких лікарських засобів входять речовини, що підлягають спеціальному обліку і контролю на підприємствах фармацевтичної промисловості.

Розглянемо особливості обліку виробничих запасів, що містять наркотичні і психотропні речовини та їх відпуск у виробництво.

На основі діючих регламентів виробництва підприємствами, які здійснюють придбання сировини, що містить наркотичні і психотропні речовини, прекурсорів, виробництво, реалізацію, облік і транспортування наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, повинні бути розроблені інструкції з технології виробництва, порядку обліку при прийманні, відпуску, зберіганні, охорони праці, пожежної безпеки, охорони, виробничої санітарії і транспортування для кожного конкретного транспортного засобу. [6]

Інструкції затверджуються керівником підприємства на термін дії технологічного регламенту. Усі відповідальні та матеріально відповідальні особи з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів визначаються керівником підприємства. При одержанні, відпуску та транспортуванні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів відповідальні особи за їх збереження зобов'язані перевірити підставу для відпуску (прийому) та відповідність сировини, що приймається чи відпускається, супровідним документам, правильність маркування, пакування та розписатися у копії поданого облікового документа. Приймання, відпуск наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на складі та їх транспортування на території підприємства здійснюються комісією в присутності представника охорони.

Зберігання та виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюються в приміщеннях, що перебувають під охороною і обладнані засобами охоронно-пожежної сигналізації.

Присутність сторонніх осіб на складах, у цехах, дільницях, лабораторіях підприємств та організацій, де відбувається обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, не допускається.

Підприємства, які здійснюють діяльність у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів щороку, не пізніше 31 березня наступного за звітним року подають Комітетові з контролю за наркотиками МОЗ України звіти про обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. [1]

Приймання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів підприємствами проводиться не пізніше доби комісією, затвердженою наказом по підприємству. Комісія з приймання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів перевіряє наявність та правильність оформлення таких супровідних документів: транспортної накладної, сертифікатів якості продукції, номери серії, номери місця, бруто-, нетто-маси кожного місця.

Відповідність фактичної кількості місць даним товаросупровідним документам, цілісність первинної тари, правильність маркування засвідчуються підписами членів комісії на перелічених документах.

Відсутність перелічених документів чи деяких з них не зупиняє приймання продукції. У цьому разі комісія складає акт про фактичну наявність продукції, у якому зазначаються відсутні документи.

Відповідність фактичної маси комісія встановлює шляхом переважування кожної одиниці первинної споживчої упаковки на вагах загального призначення з класом точності не нижче четвертого.

Відхилення ваги речовини в межах допустимої погрішності не враховується.

Переважування здійснюється в карантинному приміщенні, в умовах, які забезпечують втрати ваги речовини не більше 0,05%. [3]

В усіх випадках, якщо при прийманні встановлюються нестача, порушення цілісності пакування, невідповідність кількості місць, зазначених у супровідному документі, то приймання припиняється. На протязі доби на адресу постачальника направляється телеграфне повідомлення про виклик представника для участі в прийманні продукції та складання двостороннього приймально-здавального акта.

Постачальник сировини не пізніше ніж через 24 години після одержання телеграфного повідомлення повинен сповістити про своє рішення. Неодержання відповіді в зазначений термін дає право підприємству продовжити приймання із запрошенням представника Торгово-промислової палати.

На кожну партію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів заповнюється контрольна карта, у якій зазначають дату надходження, станцію

відправлення, номер вагону, кількість товарних місць, номер транспортної накладної, найменування вантажу, брутто-масу, нетто-масу. Нетто-масу записують після підрахунку товарних місць. Контрольну карту підписують члени комісії, присутні при прийманні.

На сировину, що надійшла на склад, завідуючий складом заповнює прибутковий ордер. Супровідні документи, контрольна карта та прибутковий ордер передаються у бухгалтерію підприємства.

Вхідний контроль якості наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що надійшли, здійснює служба контролю якості підприємства відповідно до вимог аналітично-нормативної документації і розробленої на підприємстві інструкції. Результати проведених аналізів заносять в аналітичний листок та зведену карту реєстрації результатів аналізів. Проби, що надійшли на аналіз, реєструють у журналі реєстрації аналізів. За наявності в структурі служби контролю якості однієї лабораторії допускається ведення тільки зведеної карти реєстрації результатів аналізу. За даними аналізу продукція, що надійшла, оприбутковується матеріальним складом підприємства.

Результати приймання оформлюються актом у трьох примірниках та підписуються всіма членами комісії, один примірник акта залишається на складі, два інших разом з прибутковим ордером – передаються в бухгалтерію підприємства.

На підприємствах всі наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, які контролюються Комітетом з контролю за наркотиками МОЗ України, підлягають предметно-кількісному обліку незалежно від лікарської форми. [1]

На підприємствах усі операції з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в обов'язковому порядку реєструються в обліковій документації охорони.

Уся облікова документація (накладні, вимоги, рахунки та інше) на наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори виписується окремо від облікової документації на іншу сировину та лікарські засоби, а кількість проставляється прописом.

Кожний вид наркотичного засобу, психотропної речовини і прекурсору залежно від найменування, дозування, лікарської форми підлягає окремому обліку. Усі первинні документи з оприбуткування та відпуску зберігаються на протязі десяти років у відповідальних осіб в умовах, що гарантують збереження цієї документації.

Облік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів ведеться в окремих книгах, пронумерованих, прошнурованих, завірених печаткою та підписом керівника підприємства чи посадової особи, ним уповноваженої. Облік ведеться таким чином, щоб щодня можна було встановити наявну кількість наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у перерахунку на 100% вмісту основної речовини. [7]

Кількість наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які витрачені на проведення аналізу, реєструється в обліковій документації та підтверджується підписами особи, відповідальної за рух та зберігання відповідної речовини та фахівця, що виконував аналіз.

Щодня робітниками бухгалтерії перевіряється правильність зроблених завідуючим складом записів та їх відповідність документам, які заздалегідь підлягають перевірці. У присутності матеріально відповідальної особи представники бухгалтерії підраховують загальну кількість документів, що здаються при реєстрі, та вживають заходи щодо негайного усунення виявлених помилок в оформленні операцій з надходження та відпуску наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та засобів на проведення аналізів.

Відпуск наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів зі складу здійснюється за лімітно-забірною картою або на вимогу. Лімітно-забірна карта відкривається щомісяця плановим відділом на основі плану виробництва, затвердженого керівником підприємства, та візується заступником директора з режиму і охорони чи посадовою особою, на яку покладені ці обов'язки, заступником директора з виробництва та начальником відділу матеріально-технічного постачання. У відділі матеріально-технічного постачання лімітно-забірна карта або вимога реєструється у спеціальному журналі (реєстрі). Копія реєстру передається в бухгалтерію для контролю за надходженням документів зі складу. За лімітно-забірною картою, виписаною у двох примірниках (один знаходиться у цеху, інший – на складі), цех на протязі місяця отримує наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори в межах встановленого ліміту, видача та отримання зі складу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів підтверджується підписами в лімітно-забірній карті завідуючого складом, начальника цеху чи дільниці, комірника складу та відповідальної особи цеху.

Вимога підтверджується підписом начальника цеху (дільниці), начальником відділу матеріально-технічного постачання, керівником підприємства або посадовою особою, ним призначеною, головним бухгалтером та завідуючим складом.

Видача наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів реєструється в книзі обліку на складах підприємства та в журналі видачі наркотичних засобів. Запис у журналі підтверджується підписами представника охорони, комірника складу та відповідальної особи цеху. На перше число місяця, щодня і до кінця кожної зміни в книзі обліку виводиться книжковий залишок сировини на складі у технічній масі.[3]

Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори відпускаються в упаковці виробника (постачальника) або в разі потреби зважування (відмірювання) – в тарі, спеціально виділеній для кожного виду наркотичного засобу, психотропної речовини і прекурсору із зазначенням його найменування, кількості речовини, номера серії, дати, підпису відповідальної особи. На тарі додатково ставиться напис "Отрута" із зображенням черепа й кісток, для роботи з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами виділяються спеціальні вимірювальні засоби, тара із зазначенням її ваги, допоміжні засоби.

Відповідальна особа цеху транспортує відпущені складом наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори в цех у супроводі представника охорони, відповідальна особа цеху в присутності представника охорони та контролера служби контролю якості проводить розпакування тари та перевіряє відповідність даних специфікації фактичним показникам продукції, що надійшла (номер партії, серії), номер упаковки, маса кожної упаковки, цілісність тари та пломб служби контролю якості підприємства.

Дані специфікації та аналітичного паспорта служби контролю якості підприємства, що надійшли зі складу одночасно з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами, відповідальна особа цеху заносить до книги обліку в цехах (дільницях) підприємства.

У журналі видачі наркотичних засобів реєструють кількість місць та загальну масу одержаної партії (серії). Запис підтверджується підписами представника охорони та відповідальної особи цеху.

Відпуск наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів для виготовлення готових лікарських форм здійснюється щодня у кількості, що не перевищує його добової потреби.

Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, що надійшли зі складу, зберігаються у цеху. При передачі зміни начальники змін перевіряють відповідність записів у книзі обліку в цехах (дільницях) підприємства фактичним залишкам.

Технологічний процес виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у вигляді субстанцій і використання їх для одержання готових лікарських форм проводиться у відповідності з регламентами виробництва, технологічними інструкціями, інструкціями з організації обліку за кожною стадією та інструкціями з техніки безпеки й охорони навколишнього середовища при роботі з даними речовинами.

До роботи з виробництва наркотичних засобів допускаються особи, які визначені наказом по підприємству.

Начальник зміни чи відповідальний за виробництво і використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів особисто контролює проведення всіх технологічних операцій та всі необхідні в процесі виробництва переміщення напівпродуктів і матеріалів, що контактують з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами.

Технологічний процес виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів і використання їх для одержання готових лікарських форм здійснюється у відповідності до вимог нормативно-технічної документації, технологічних інструкцій.

Зняття залишків незавершеного виробництва здійснюється щомісяця 30/31 - 1 числа місяця комісією у складі: начальника цеху чи його заступника, представника виробничо-технічної служби, представника бухгалтерії, працівника служби контролю якості чи хіміка цехової лабораторії. Дані зняття залишків незавершеного виробництва комісія фіксує у журналах цеху та виробничо-технічної служби, запис підтверджується підписами членів комісії.

Порядок знімання залишків незавершеного виробництва конкретних наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів встановлюється інструкціями по підприємству, затвердженими керівником підприємства, в інструкції повинні бути вказані порядок обліку залишків незавершеного виробництва, засоби аналізу та їх точність, методики відбору проб, одиниці виміру продуктів незавершеного виробництва. [12]

На підставі даних знімання залишків складається виробничо-технічний звіт та інвентаризаційний опис тих самих видів сировини в незавершеному виробництві.

Допоміжні та пакувальні матеріали, що використовувалися та набули непридатного стану, фільтрувальні матеріали, перед вилученням з цеху очищують або промивають водою, або перуть у пральних машинах з доданням лужного розчину. У разі виявлення у матеріалах наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів проводиться їх додаткова обробка. На протязі часу, потрібного для проведення аналізу, матеріали перебувають під наглядом відповідальної особи цеху.

Після одержання письмового висновку цехової лабораторії або служби контролю якості про відсутність у матеріалах наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з дозволу начальника цеху і згідно з паспортом відходів, затвердженим керівником підприємства за узгодженням з санітарно-епідеміологічною службою і Державним управлінням екологічної безпеки регіону, їх вивозять на полігон твердих побутових відходів (ТПВ) або спалюють у присутності представника охорони та цеху чи складують у спеціальному бункері, що пломбують пломбіром цеху та охорони. У міру накопичення матеріали спалюють у присутності представника охорони.

Фармацевтичні підприємства, які здійснюють діяльність з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зобов'язані проводити щоквартальну інвентаризацію.

З метою посилення контролю і обліку за обігом виробничих запасів, що містять наркотичні засоби і психотропні речовини та недопущення їх витоку в незаконний обіг можна зробити наступні висновки:

- усі технологічні операції повинні виконуватись комісійно;
- облік наркотичних засобів психотропних речовин і прекурсорів на всіх стадіях ведеться в облікових документах за підписом не менше ніж трьох осіб;
- журнали обліку повинні відображати інформацію, за якою в будь-який час можна встановити рух наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та виконавця;
- технічні, технологічні та організаційні заходи повинні унеможливити доступ на окремі ділянки виробництва осіб, які не пов'язані з діяльністю ділянки.

Список літератури

1. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 22.12.2006р. №530-V // Відомості Верховної Ради. – 1995. - №10. – С. 60.
2. Про затвердження Порядку знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, визнаних непридатними для подальшого використання або переробки, а також відходів, що містять наркотичні засоби чи психотропні речовини: Постанова від 28 березня 2001р. №299.
3. Про затвердження інструкції про порядок виробництва, зберігання прекурсорів: Наказ Міністерства промислової політики України від 19 червня 1997р. №104.
4. Про інструкцію по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків: Наказ Міністерства фінансів України від 11.08.1994р. №69.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999р. №318.
6. Управління фармацією: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.М. Толочка. – Х.: Вид-во НфаУ: Золоті сторінки, 2004. – 388 с.
7. Посилкіна О.В., Толочко В.М. Фінансова діяльність хіміко-фармацевтичних підприємств: Підручник для студентів вищих фармацевтичних навчальних закладів / За ред. В.М. Толочка. – Х.: Вид-во НфаУ: Золоті сторінки, 2001. – 536 с.
8. Бухгалтерський облік та аудит: Навч. посіб. для ВНЗ // За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир, 2002. – С. 384.
9. Кужельний М.В., Лінник В.Г. Теорія бухгалтерського обліку. – К.: КНЕУ, 2001.- 334 с.
10. Кужельний М.В. Теоретичні аспекти бухгалтерського обліку// Бухгалтерський облік і аудит.- 2005.№8-9.- С. 45-49
11. Демченко А.С., Дмитриевский Д.И., Панфилова А.Л. и др.. Основы организации и экономики фармации в вопросах и ответах// Харьков: НфаУ.-2001.- С. 118.
12. Основы экономики та системи обліку у фармації: Навч. посіб. Для ВНЗ// За ред. проф. А.С. Демченко.- Х.:Вид-во НфаУ: Золоті сторінки, 2005.- С. 225-227.

Изучен действующий порядок учета и контроля производственных запасов, которые содержат наркотические средства, психотропные вещества на предприятиях фармацевтической промышленности согласно действующего законодательства Украины.

Даны практические рекомендации по усовершенствованию учета и усилению контроля производственных запасов, которые содержат наркотические средства, психотропные вещества, что будут способствовать недопущению их утечки в незаконный оборот.

The operating order of account and control of production supplies which contain narcotic facilities, psychotropic matters on the enterprises of pharmaceutical industry in obedience to the current legislation of Ukraine has been studied.

Practical recommendations have been given on the improvement of account and strengthening of control of production supplies, which contain narcotic facilities, psychotropic matters, that will be instrumental in non-admission of their loss in an illegal turn.

Інноваційний фактор стратегічного маркетингу молокопереробних підприємств

Визначено та охарактеризовано стан і проблеми молокопродуктового підкомплексу України. Запропоновано інноваційні аспекти стратегічного маркетингу для ефективної діяльності молокопереробних підприємств.

молокопродуктовий підкомплекс, інновація, стратегічний маркетинг, стратегія, макромаркетинг

Реформування економіки України здійснюється в період глибокої кризи всіх сфер і галузей, включаючи й сільське господарство. Однією з головних проблем сільськогосподарських підприємств України є перехід від виробничо-збутової орієнтації до концепції підприємництва, спрямований на задоволення потреб та запитів споживачів у сировині та продуктах харчування, тобто до філософії маркетингу [3].

В сукупності продовольчих товарів важливе місце належить молочній продукції. Забезпеченість населення країни життєво необхідними продуктами харчування, що виробляються з молока, залежить від розвитку такої складової ринку продовольства як ринок молока і молочної продукції.

Проблема формування та розвитку ринку молока та молочної продукції має багатогранний характер і потребує детального дослідження з урахуванням регіональних особливостей. Її вирішення ускладнюється із зміною форм власності та господарювання, структури виробництва і каналів збуту продукції. Недостатньо дослідженими залишаються питання оцінки негативних явищ і процесів при формуванні та розвитку ринку молока і молочної продукції, впливу на ефективність його функціонування організаційно-економічних і правових важелів, які формують конкурентоспроможне виробництво молочної продукції, а також попит та рівень споживання.

Дієвість ринку молока і молочної продукції на сучасному етапі трансформації механізму господарювання зумовлюється впливом ряду чинників мікро- та макроекономічного характеру. Зокрема, негативний вплив на його функціонування здійснило зниження платоспроможного попиту населення, порушення еквівалентності у товарообміні між окремими ланками молокопродуктового підкомплексу, зміна міжгосподарських та міжгалузевих зв'язків суб'єктів молокопродуктового підкомплексу.

Для розв'язання проблеми функціонування ринку молока і молочної продукції необхідно розв'язати гострі проблеми економічного зростання та ефективності виробництва молокопродуктового підкомплексу, який є надзвичайно важливою складовою аграрного сектору України, оскільки він забезпечує молокопереробні галузі сировиною, а населення молоком та молокопродуктами.

Скорочення обсягів виробництва молока та зменшення його надходження на переробні підприємства зумовлюють зниження обсягів та ефективності виробництва молочних продуктів, погіршення забезпеченості ними населення окремих регіонів та країни в цілому, що негативно позначається на рівні продовольчої безпеки держави. У 2007 р. споживання молока і молочних продуктів (у перерахунку на молоко) на душу

населення в середньому по Україні становило 224,6кг, у 2006 р. – 234,7 кг, що менше від науково обґрунтованого нормативу (390 кг).

Для створення механізму регулювання діяльності молокопродуктового підкомплексу вкрай необхідно використовувати елементи стратегічного маркетингу. Першочерговим завданням стратегічного маркетингу є формування маркетингової стратегії на основі впливу факторів зовнішнього середовища та детального аналізу макромаркетингу.

Роль та місце макромаркетингу в галузі молочної промисловості визначено двома напрямками, що зумовлює відмінності у складі його інструментів (методів) та їхнє призначення. Для інформаційного забезпечення суб'єктів ринку макромаркетингом доцільно застосовувати маркетингове дослідження, а для участі у формуванні засобів державного регулювання – маркетингове дослідження та розробку маркетингової стратегії.

Однією із найважливіших стратегій маркетингу, яку необхідно і доцільно використовувати підприємствам молочної галузі є стратегія інноваційної діяльності, політика підприємства є одним із основних чинників, які впливають на якість маркетингової стратегії, тому планування інноваційного розвитку підприємства забезпечує можливість врахування майбутніх завдань, визначення основних потреб ринку, здійснення впливу на зміни зовнішнього середовища, змушує підприємства постійно здійснювати інноваційну діяльність, спрямовану на розробку і впровадження сучасного обладнання, новітньої техніки, технології, проектів з визначенням виходу продукції на внутрішній та зовнішній ринки за допомогою стратегічного управління та аналізу.

Постійна конкурентна боротьба за ринки збуту продукції, що загострюється в сучасних умовах, змушує підприємства постійно здійснювати інноваційну діяльність, спрямовану на розробку і впровадження нової продукції за допомогою сучасного обладнання, новітньої техніки і технології.

На сьогодні завдяки ефективній переробці сировини, застосуванню наукоємних технологій, високій культурі виробництва та використанню сучасної, зручної упаковки виробляється продукція із значним терміном зберігання без консервантів і штучних стабілізаторів.

Тому одним із перспективних напрямів є нарощування виробництва, розширення та постійне оновлення товарного асортименту молочної продукції з урахуванням потреб, смаків, купівельної спроможності споживачів конкретного сегменту ринку.

Необхідно задіяти стимули нарощування чи стабілізації обсягів виробництва, не допускаючи при цьому створення надмірних запасів, які не знаходять збуту. Тому важливим чинником успішного функціонування підприємств і однією із головних концептуальних основ інноваційної політики розвитку молочної промисловості є їх переорієнтація на засади маркетингу, що дозволить формувати раціональні виробничі програми, оперативно реагувати на ринкову ситуацію та перемагати в умовах конкуренції.

В ринкових умовах виробництво продукції та її збут повинні знаходитись у функціональній залежності від попиту споживачів. Для цього підприємству необхідно постійно займатися вивченням та прогнозуванням потреб конкретних споживачів у відповідних товарах, пристосовувати виробництво та збут продукції до таких потреб і оцінок.

Саме тому актуальною бачиться побудова та ефективне функціонування системи маркетингового дослідження для управління асортиментною, ціновою, комунікативною політикою підприємства.

Поведінка споживачів на ринку молока та молокопродукції визначається такими факторами, як вік, стать, характер професійної діяльності, соціальний стан, місце проживання, культурний рівень та рівень доходу. На поведінку споживачів значно впливає динаміка цін, якість товарів, обсяг та асортимент пропозиції, загальний рівень добробуту населення. Саме тому маркетингові дослідження ринку молока та молокопродукції слід проводити комплексно, включаючи сегментування ринку, дослідження динаміки цін, визначення рівня споживання, вивчення конкурентів, аналіз інфраструктури, дослідження поведінки та доходів споживачів, визначення місткості ринку, виявлення тенденцій його розвитку тощо [1].

В організації товароруху головним завданням для маркетингових служб підприємства виступає стимулювання збуту. У сфері збуту визначаються кінцеві результати всіх зусиль підприємства, спрямованих на розвиток виробництва та отримання максимальних прибутків. Отже, одним із найважливіших факторів успішної діяльності підприємства є налагоджування чітко організованої маркетингової служби, яка б на основі глибокого аналізу наявних тенденцій у попиту на молочну продукцію в регіоні, реальної оцінки власних можливостей і розрахунку гарантованого беззбиткового обсягу виробництва кінцевої продукції визначала мінімально необхідний обсяг молочної сировини [4].

Функціонування продовольчого ринку певного регіону неможливе без достатнього інформаційного й маркетингового забезпечення. Організація інфраструктури ринку молочної продукції в основному залежить від територіального розміщення її виробництва. Молочним підприємствам, які постачають продукцію на ринок, слід організувати довгострокові і стабільні договірні відносини із сільськогосподарськими товаровиробниками.

З огляду на аналіз теоретичних засад функціонування маркетингу на макрорівні, визначальну роль цілей для формування ефективної маркетингової стратегії є застосування макромаркетингу.

Список літератури

1. Гоголя О.П., Степасюк Л.М. Удосконалення маркетингової діяльності сільськогосподарських товаровиробників // Економіка АПК. – 2006. – №3. – С. 61-64
2. Клименко В.І. Роль маркетингових досліджень у реалізації інноваційної стратегії на підприємствах харчової промисловості // Економіка, Фінанси, Право. – 2007. – №8. – С.3-9
3. Островський П.І. Аграрний маркетинг: навчальний посібник / П. І. Островський. - К. : Центр навчальної літератури, 2006. - 224 с.
4. Позяк С. Особливості та проблеми маркетингової стратегії розвитку харчової промисловості // Економіка України. – 2002. – №10. – С.89-92

Определенно и охарактеризовано состояние и проблемы молокопродуктового подкомплекса Украины. Предложены инновационные аспекты стратегического маркетинга для эффективной деятельности молокоперерабатывающих предприятий.

The condition and problems of dairy industry of Ukraine is defined and characterized. They introduce the innovation aspects of strategic marketing for effective activity of dairy industry.

Удосконалення інформаційного забезпечення системи внутрішнього контролю через ефективну організацію документообороту

В статті запропоновано один із напрямків удосконалення такої складової системи внутрішнього контролю підприємства як інформаційне забезпечення через побудову раціональної організації документообороту.

система внутрішнього контролю, інформаційне забезпечення, документ, графік документообороту

У загальному вигляді проблема полягає у розробці шляхів і напрямків, які б забезпечили сталий розвиток економіки України через підвищення ефективності механізму управління кожним підприємством й одного з його важливих елементів – системи внутрішнього контролю. Це зумовлено тим, що підприємства часто не мають достатнього досвіду побудови якісної системи контролю, яка б забезпечувала впевненість керівництва у тому, що всі управлінські впливи досягли своєї мети і всі вказівки виконано. Ефективна та дієва система внутрішнього контролю сприяє зменшенню схильності до ризику.

В залежності від етапу розвитку, виду діяльності, організаційно-технологічних та галузевих особливостей тощо підходи до побудови системи внутрішнього контролю, що включають комплекс внутрішніх правил та процедур контролю, можуть суттєво відрізнятися. У промислово розвинутих країнах наука про контроль спирається на надійний фундамент результатів, що накопичувалися протягом багатьох десятиліть у рамках відомих наукових напрямів, таких як теорії загального і внутрішньогосподарського контролю [1,2,3,10,13]. Для українських учених корисними є також результати досліджень учених та практиків Росії [4,5,11,12]. Значний внесок у дослідження теоретичних і прикладних аспектів проблеми внутрішнього контролю зробили і вітчизняні спеціалісти [6,7,8,9]. Слід додати, що проблеми вдосконалення інформаційного забезпечення вже піднімалась і автором даної статті [15].

Проте ряд аспектів проблеми потребує подальшого поглибленого дослідження. Це, зокрема: обґрунтування концептуальних основ побудови системи внутрішнього контролю; адекватного складу і структури завдань, що стають перед суб'єктами господарювання на сучасному етапі розвитку; виявлення особливостей їх функціонування; оцінка економічної ефективності системи внутрішнього контролю підприємства тощо.

З точки зору системного підходу складовими елементами системи внутрішнього контролю, з нашої точки зору, є ВХІД «інформаційне забезпечення», ПРОЦЕС «технологія та праця виконавців», ВИХІД «інформація про стан об'єкта».

Входом системи внутрішнього контролю є інформаційне забезпечення, на основі якого вона починає працювати та обробляти отриману інформацію. Проблему інформаційного середовища контролю з точки зору його якості, було висвітлено відомим російським вченим В.П.Суйцом, який зазначив, що «первісний контроль ... дозволяє отримувати якісну інформацію як базу для управління...в момент і в місці її отримання, або через короткий проміжок часу після здійснення господарської операції,

виникнення явища, факту» [11, С.37-41]. Під інформаційним забезпеченням контрольної діяльності В.В.Бурцев розуміє оперативну, обліково-звітну, планову, нормативно-довідкову інформацію, класифікатори техніко-економічної інформації, системи документації (уніфіковані і спеціальні) [5, С.42]. Інформаційне забезпечення як базовий елемент контрольної діяльності, має бути необхідним, достатнім, аналітичним, організованим.

Виходячи з цього, однією з важливих складових загальної проблеми, вирішення якої сприятиме досягненню мети внутрішнього контролю, стає створення якісного вхідного інформаційного забезпечення, одним із елементів якого є побудова та організація чіткого документообrotу. Саме тому актуальність обраної тематики статті не викликає сумнівів.

З обґрунтованих вище позицій метою дослідження є розробка графіку документообrotу, який би враховував порядок і шляхи руху документів з моменту їх складання до моменту здачі в архів. Графік документообrotу повинен прискорювати рух документів, і чим коротшим і швидшим буде цей процес, тим він буде ефективнішим, і користувачі зможуть вчасно отримувати інформацію для прийняття рішень. У ході дослідження застосовувався системний підхід, історико-логічний метод, методи аналізу, порівняння, абстрагування, прийоми узагальнення та групування та інші методи наукового пізнання економічних та управлінських процесів.

Початковим носієм інформації є документ, адже саме за допомогою нього фіксуються інформаційні повідомлення, які потім перетворюються у струнку систему інформаційного забезпечення.

Носій інформації, документ (від лат. *dokumentum*) – заковане певним чином і зафіксоване на спеціальному носії повідомлення про існування факту господарської діяльності (або можливість його існування в майбутньому) [14, С.174]. Для того, щоб документи формували змістовне інформаційне забезпечення, вони мають бути якісними і відповідати визначеним вище критеріям.

Критерій необхідності передбачає отримання та систематизацію тільки тієї інформації, яка є необхідною для здійснення контрольної діяльності та корисною для цілей управління. Поряд з цим, інформація повинна бути достатньою, тобто характеризуватись повнотою охоплення кількісного і якісного опису явища, події або факту господарського життя, містити їх суттєві характеристики, корисні для здійснення контрольної діяльності. Необхідна та достатня інформація, як вхід системи внутрішнього контролю, повинна бути якісною і з точки зору її аналітичності, тобто залежати від глибини, детальності і подробиць відображення явищ і фактів господарської діяльності. Аналітичність інформації пов'язана з кількістю параметрів об'єкту контролю і рівнем вирішення контрольних завдань за обраними точками контролю. Організованість інформації передбачає визначення рівня технологічності отримання, фіксації і обробки, рівня надання, системної структуризованості, правильності оформлення [11, С.39].

Слід додати, що наведені вище елементи інформаційного забезпечення більшою мірою стосувались документації, що створюється або обробляється в межах підприємства обліковими працівниками. Поряд з цим, інформаційне забезпечення контролю також складають законодавчі документи, згідно із якими регулюються правові (юридичні) аспекти господарської діяльності; норми, нормативи, кошториси, плани, прогнози, які можуть стати відправними точками при здійсненні контрольної діяльності.

Кожне підприємство, враховуючи специфіку своєї господарської діяльності та структури управління, визначає напрями й обсяги документів. Організовує документообrot на підприємстві головний бухгалтер чи бухгалтер, який розробляє

правила і технологію обробки облікової інформації. Організаційні етапи документопотоку відображаються у спеціальному документі, який називається графік (план) документообороту. Він повинен визначати здійснення систематичного контролю складання і строків проходження первинних, зведених документів між окремими структурними підрозділами, передачі їх у бухгалтерію. Графік (план) документообороту розробляється головним бухгалтером і затверджується керівником. Вимоги головного бухгалтера щодо порядку складання і подання до бухгалтерії та опрацювання документів є обов'язковими для всіх підрозділів і служб підприємства.

Документи, як правило, складаються оперативними працівниками підприємства (касир, рахівники цехів, комірники, майстри тощо) або надходять зі сторони через канцелярію з обов'язковою реєстрацією. Кожному виконавцю необхідно видати виписку з графіку (плану) документообороту, в якій навести перелік документів, складання яких належить до функціональних обов'язків виконавця, термін їх подання і перелік служб (підрозділів) підприємства, до яких передаються ці документи.

Документооборот виступає тим інформаційним середовищем, в якому відбуваються контрольні функції з метою виявлення відхилень від норм, стандартів та порядку здійснення господарської діяльності суб'єкту господарювання. Для кожного документу існує свій шлях руху, тобто свій документообіг. Однак для всіх них загальними є такі основні етапи:

- складання документа в момент здійснення господарських операцій, а якщо це не представляється можливим – безпосередньо після її закінчення відповідно до вимог, висунутих до його оформлення;
- передача документа в бухгалтерію, де контролюється своєчасність і повнота його здачі для облікової обробки;
- перевірка прийнятих документів за формою (перевіряються повнота і правильність оформлення, заповнення обов'язкових реквізитів), за змістом (законність задокументованих операцій, логічне ув'язування окремих показників) і арифметична перевірка;
- обробка документів (таксування (розцінка)), групування документів, бухгалтерське проведення (проводка).

Оформлені бухгалтерськими кореспонденціями документи обліку використовують для подальшого відображення господарських операцій, що в них містяться, у регістрах синтетичного і аналітичного обліку. На цьому практично завершується робота з первинними бухгалтерськими документами. Первинні документи, виконавши свою обліково-аналітичну функцію, підлягають передачі в архів.

Для зберігання документів призначені архіви. Розрізняють поточні й постійні архіви. Поточний архів організовують безпосередньо в бухгалтерії для зберігання документів звітного року, оскільки в поточному році часто є потреба звертатись до нього за довідками й інформацією. Поточний архів міститься у спеціально закритих шафах. Постійний архів розміщується у спеціально обладнаному приміщенні й призначений для зберігання не тільки бухгалтерських документів і звітів, а й справ інших підрозділів і служб підприємства. Всі прийняті на зберігання справи реєструються в архівній книзі, що полегшує пошук документів чи справи у разі необхідності. Терміни зберігання документів у постійному архіві визначено Головним архівним управлінням при Кабінеті міністрів України.

Принципи документообороту повинні передбачати:

- чітку організацію руху документів, тобто потік документів повинен бути прямоточним, що виключає повторні або поворотні маршрути;

- однократне перебування документу в одному підрозділі або у одного виконавця;
- оперативність обробки документів;
- узгодження документів на всіх етапах виконання до підписання керівником.

Щодо автоматизації документообороту, то, слід зазначити, що вона не є аналогією безпаперового документообrotу, тому що функція оригіналу для цілого ряду задач внутрішнього контролю залишається вкрай важливою. Інформаційне середовище з електронним документообrotом свідчить про передачу від паперових носіїв електронним не функцію оригіналу, а транспортну функцію. За умов автоматизації папір неефективно використовувати як носій інформації від одного користувача до іншого. Тому і неефективним є управління паперовими фондами у відриві від управління електронними. І паперові, і електронні архіви складають одну інформаційну систему, однак повинні використовуватися і контролюватися, виходячи зі своїх функціональних призначень.

Ми вважаємо, що паперовий оригінал повинен відразу складатися відповідно до формальних вимог підприємства, спочатку в оперативне збереження, потім, відповідно до прийнятих процедур, передаватися на довгострокове збереження, а не циркулювати по кабінетах. Циркулювати повинен електронний документ, що у рамках системи однозначно ідентифікується з паперовим оригіналом. І точно так само на етапі контрольних функцій в рамках єдиної системи контролюється як паперовий оригінал, так і оригінал електронний, його рух та виконання.

Таким чином, для організації складової системи внутрішнього контролю – інформаційного середовища, слід визначити коло первинних документів та інших носіїв інформації, де будуть відображені дані про виконання відповідними працівниками своїх функцій, дані про реалізацію етапів відповідних фінансових і господарських операцій. Запропонований у табл. 1 графік дозволяє визначити точки контролю для оцінки різних аспектів реалізації господарських операцій, визначити контрольовані параметри об'єктів контролю, критичні місця, де ризик виникнення помилок, викривлень та інших небажаних наслідків є досить високим.

Інформаційне середовище, як складова системи внутрішнього контролю, визначає об'єкти, на які спрямовуються його контрольні дії. Тому висновками щодо ефективності функціонування всієї системи внутрішнього контролю на основі затвердженого графіку документообrotу є:

- кожний суб'єкт контролю, який працює на підприємстві має нести відповідальність за неналежне виконання контрольних функцій. Відповідальність має бути формально визначена у посадових інструкціях та графіку документообrotу;
- суб'єкту контролю не можна призначати контрольні функції, які не забезпечується засобами для їх виконання і одночасно не може існувати засобів, не пов'язаних з тією чи іншою функцією. Таку узгодженість дозволяє визначити графік документообrotу, в якому пов'язана функціональна збалансованість із засобами щодо її виконання (документами);
- інформація про відхилення має бути надана своєчасно особам, уповноваженим приймати рішення. Якщо інформація несвоечасно надається керівництву, виявлення контрольних відхилень може втратити сенс. У зв'язку з цим важливим є контроль в умовах автоматизації облікового процесу, коли об'єктом контролю стає не лише паперова форма документу, але і рух електронного носія відповідно до графіку документообrotу;
- контроль слід розглядати інтегровано з іншими елементами інформаційного простору в єдиному полі системи управління. Тому слід забезпечити

належний доступ до інформації, яка зберігається в електронному вигляді про рух документів щодо відображення конкретних господарських процесів, стану активів;

– ступінь складності системи внутрішнього контролю має відповідати складності її підконтрольної складової. Здійснення успішної оцінки і виявлення різноманітних відхилень підконтрольних об'єктів можливе лише за умови розуміння, прозорості та адекватності інформаційного середовища завданням контролю, спрямованих на нього.

З огляду на те, що практично на кожному підприємстві є операції з підзвітними особами, і часто саме на цій ділянці обліку припускається значна кількість помилок та порушень, наслідком яких є досить суворі штрафні санкції з боку контролюючих органів, оскільки вони пов'язані з обігом готівкових коштів, нами було розроблено графік документообороту за розрахунками з підзвітними особами (табл. 1).

Таблиця 1 - Графік документообороту за розрахунками з підзвітними особами

Створення документа				Перевірка документа та його затвердження					Обробка документа		Передача документу в архів	
1	2	3	4	5	6	7	8	10	11	12	13	14
Найменування документа	Кількість примірників	Відповідальний за складання	Строки виконання	Відповідальний за перевірку	Відділ, який представляє документ	Строки представлення	Підпис документа керівником вищого рівня	Примітки	Хто виконує обробку	Строки виконання обробки	Хто виконує передачу	Строки передачі до архіву
Службове завдання для направлення працівника у відрядження та звіт про його виконання	1	секретар	в день прийняття рішення про направлення працівника у відрядження	керівник (заступник)	канцелярія	не пізніше, ніж за 3 дні перед від'їздом працівника у відрядження	керівник підрозділу, в якому працює відряджуваний, керівник (заступник)		секретар для складання наказу	в день затвердження завдання на службове відрядження	секретар	до кінця звітного кварталу
Наказ про направлення працівника у відрядження	1	Секретар	в день видачі усного розпорядження	гол. бух., заступник керівника	канцелярія	не пізніше, ніж за 3 дні до від'їзду працівника у відрядження	підпис керівника (заступника), гол. бух. (заступника)		бухгалтер відповідальний за виписку посвідчення на відрядження	в день підписання наказу	секретар	до кінця звітного кварталу
Посвідчення на відрядження	1	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	не пізніше останнього робочого дня перед від'їздом працівника у відрядження	гол. бухгалтер, (заступник)	бухгалтерія	не пізніше останнього робочого дня перед від'їздом працівника у відрядження	підпис керівника, гол. бухгалтера		підзвітна особа, направлена у відрядження	виходячи із терміну відрядження	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	до кінця звітного кварталу
Журнал реєстрації посвідчень на відрядження	1	бухгалтер, відповідальний за виписку посвідчення на відрядження	в день виписки посвідчення на відрядження	гол. бухгалтер (заступник)	бухгалтерія	до кінця звітного року	гол. бух. (заступник)				бухгалтер, відповідальний за виписку посвідчення на відрядження	після закінчення в Журналі аркушів

Журнал - ордер №3, відомість	Звіт про використання коштів, виданих на відрядження або у підзвіт (закупівля сільськогосподарської продукції)	Звіт про використання коштів, виданих на відрядження або у підзвіт (за господарськими потребами)	використання коштів, виданих на відрядження або у підзвіт	Кошторис витрат для видачі у підзвіт	Журнал реєстрації працівників, що прибули з відрядження
—	—	—	—	—	—
бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	підзвітна особа, яка здійснює придбання сільськогосподарської продукції	підзвітна особа, яка здійснює господарські витрати	підзвітна особа, що перебувала у відрядженні	бухгалтер	Секретар
шодня до кінця робочого дня з підсумовування залишків та оборотів, не пізніше останнього дня звітного місяця	не пізніше 10 днів від дати фактично понесених витрат	не пізніше наступного робочого дня від дати фактично понесених витрат	не пізніше 3 робочих днів від дня повернення з відрядження	не пізніше останнього робочого дня перед від'їздом працівника у відрядження	в день прибуття особи на підприємство
гол. бухгалтер (заступник)	гол. бухгалтер (заступник)	гол. бухгалтер (заступник)	гол. бухгалтер (заступник)	заступник головного бухгалтера	секретар
бухгалтерія	бухгалтерія	бухгалтерія	бухгалтерія	бухгалтерія	бухгалтерія
не пізніше останнього дня звітного місяця	в день подання звіту	в день подання звіту	в день подання звіту	не пізніше останнього робочого дня перед від'їздом працівника у відрядження	не пізніше наступного дня після прибуття працівника з відрядження на підприємство
гол. бух. (заступник)	керівник (заступник), гол. бухгалтер (заступник)	керівник (заступник), гол. бухгалтер (заступник)	керівник (заступник), гол. бухгалтер (заступник)	керівник (заступник), гол. бухгалтер (заступник)	керівник (заступник), гол. бухгалтер (заступник)
головний бухгалтер (заступник) при складанні оборотно-сальдової відомості	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	касир	
по закінченні місяця, до 5 числа місяця, наступного за звітним	в день затвердження звіту	в день затвердження звіту	в день затвердження звіту	не пізніше останнього робочого дня перед від'їздом працівника у відрядження	
головний бухгалтер (заступник)	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	бухгалтер, відповідальний за дану ділянку обліку	касир	секретар
після закінчення звітного року (до 28 лютого)	в кінці звітного кварталу	в кінці звітного кварталу	в кінці звітного кварталу	до кінця звітного кварталу	після закінчення в Журналі аркушів

Наукову новизну проведеного дослідження становить розгляд внутрішнього контролю з позицій системного підходу. В результаті його застосування на вході системи внутрішнього контролю виділено такий її елемент, як інформаційне забезпечення, одним із шляхів удосконалення якого запропоновано розробку та організацію ефективного документообороту на прикладі розрахунків з підзвітними особами. Запропонований графік документообороту складено у такій послідовності: створення документа; перевірка документа та його затвердження; обробка документа; передача документа в архів. Розроблений графік документообороту базується на основі функціональної збалансованості внутрішнього контролю із засобами його виконання.

Він передбачає визначення відповідальних осіб за складання, перевірку, обробку документів та терміни роботи з кожним окремим документом. Його застосування поліпшить облікову роботу на підприємстві, посилить контрольну функцію бухгалтерського обліку, підвищить рівень автоматизації облікових робіт.

Теоретичне значення результатів, що містяться в даній статті, полягає у поглибленні уявлення про систему внутрішнього контролю. Виділення таких елементів системи внутрішнього контролю, як інформаційне забезпечення, технологія та праця виконавців, інформація про стан об'єкта може стати основою для розробки ефективних організаційних моделей та методик внутрішнього контролю. Саме таким бачиться нам підхід щодо вдосконалення внутрішнього контролю як в цілому, так і стосовно вдосконалення його інформаційного забезпечення. Проте, автор статті не претендує на єдино можливий погляд на підняту проблему.

В практичному відношенні розроблений графік документообороту вже зараз використовується на підприємствах олійножирової галузі Кіровоградської області та запропоновано до впровадження на ряді новостворених підприємств м'ясопереробної галузі Кіровоградської та Тернопільської областей.

Перспективи даного дослідження зводяться до розробки і документального затвердження контрольних процедур по відношенню до визначених об'єктів, розробки детального графіку документообороту для інших об'єктів обліку, а також його адаптація до умов застосування автоматизованих систем обробки інформації.

Список літератури

1. Адамс Р. Основы аудита. – М. Аудит, ЮНИТИ, 1995.
2. Арнс Э.А., Лоббек Дж.К. Аудит. – М.: Финансы и статистика, 1995.
3. Аудит Монтгомери / Ф.Л.Дефлиз, Г.Р.Дженик, В.М.О'Рейми, М.Б. Хирш. – М.: Аудит ЮНИТИ, 1997.
4. Белобжецкий И.А. Ревизия и контроль в промышленности: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 294 с.
5. Бурцев В.В. Организация системы внутреннего контроля коммерческой организации. – М.: «Экзамен», 2000. – 320с.
6. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: Підручник.-К: Вища шк., 1994.-364с.
7. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія.-К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002.-360с.
8. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: Монографія. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224с.
9. Оперативный контроль экономической деятельности предприятия. / Б.И. Валуев, Л.П.Горлова, Е.Л.Зернов и др. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 224с.
10. Роберт М. Фалмер Энциклопедия современного управления. Т. 1. Основы управления. Планирование как функция управления. М.: ВИПК ЭНЕРГО
11. Суйц В.П. Первичный контроль и управление производством // Бухгалтерский учет.-1996.-№1.- С.37-41.
12. Терехов А.А. Аудит: перспективы развития. – М.: Финансы и статистика, 2001.-560с.: ил.
13. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерського учета. – М.: Финансы и статистика, 2003.
14. Дрозд І.К., Фоміна Т.В. Покращення внутрішнього контролю підприємств олійножирової галузі шляхом ефективної організації документообігу // Облік і фінанси АПК. – 2005. - №11 (13). – С.120-127.

В статье предложен один из подходов к усовершенствованию такой составляющей системы внутреннего контроля как информационное обеспечение, который основывается на разработке рациональной организации документооборота.

In the article one of approaches is offered to the improvement of the such making internal checking system how the informative providing is. By an author the graph of dokumentooborota of computations with accountable persons is developed, which provides the rational distributing of control functions.

Т.М. Чернякова, канд. екон. наук, Ю.І. Хуснулліна, студентка 4-го курсу
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м Луганськ

Роль податкового планування в управлінні податками на підприємстві

У статті розглянуто науково-практичні підходи щодо визначення ролі податкового планування в системі управління податками та вдосконалення його організаційного, інформаційного та методичного забезпечення. Звернуто увагу на основні методи податкового планування та необхідність їх застосування з метою оптимізації податкових платежів.

податкові платежі, податкова політика, підприємство, мінімізація, оптимізація, податкове планування, методи, система, управління податками

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки визначення ролі податкового планування в управлінні податками на підприємстві є дуже актуальним, тому що рівень податкового навантаження має тенденцію до зростання. До того ж більшу частину економіки складає тіньовий сектор, в якому податкові платежі до бюджету не сплачуються. Тому особливого значення набуває впровадження в систему управління податками підприємства підсистеми податкового планування. Однак існує проблема недостатньої теоретичної та методологічної бази для впровадження методів податкового планування в практику, оскільки на даному етапі розвитку підприємницької діяльності жодне підприємство України не має відділу податкового планування або окремих спеціалістів у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень підкреслює необхідність застосування методів податкового планування в управлінні податками на підприємствах. Важливі теоретичні та практичні аспекти податкового планування в наш час досліджувалися і висвітлювалися такими вітчизняними вченими як Я.М. Єріс, О. Замасло, А. Кізіма, А.І. Крисоватий та ін. Однак роль податкового потенціалу в системі управління податками на підприємстві залишається недостатньо визначеною.

Мета дослідження – визначення ролі податкового планування в управлінні податками на підприємствах та розробка інструментів податкового планування.

Виклад основного матеріалу. Можливість і необхідність податкового планування закладені в самому податковому законодавстві. Діюче українське законодавство містить в собі різні податкові режими для різних ситуацій, припускає різні методи для визначення податкової бази і пропонує платникам різні податкові пільги. Результати досліджень вітчизняних вчених [2, С.293] показали, що в результаті управління податками за допомогою податкового планування підприємство отримує наступну інформацію:

- рекомендовану структуру ведення бізнесу;
- оптимальну систему оподаткування (оптимізація оподаткування, мінімізація податкових зобов'язань);
- рекомендовану схему стосунків з діловими партнерами;
- спеціальні методи оптимізації податкових зобов'язань;
- рекомендації по веденню бухгалтерського і податкового обліку на підприємстві.

Податкове планування – це діяльність з розробки та практичного застосування схем, які дозволяють знизити податковий тиск, це методи і заходи, спрямовані на

збільшення коштів, які залишаються в розпорядженні підприємства після сплати належних податків [1, С.76]. При цьому податкове планування повинне спиратися не лише на аналіз поточного законодавства, а й на загальну принципову позицію фіскальних органів з питань оподаткування та перспективне законодавство для уникнення в майбутньому додаткових податкових витрат при ухваленні тих чи інших законів. На державному рівні роль податкового планування визначає аналіз надходження податків, тенденцій і факторів росту бази оподаткування і на цій підставі визначення обсягів податкових надходжень до бюджету. На макрорівні податкове планування грає роль інструменту управління податками та допомагає визначити реальні суми податкових платежів протягом бюджетного року з ціллю аналізу цієї інформації для подальшої оптимізації податкової політики підприємства.

Податкове планування доцільне завжди: і коли підприємство процвітає, і коли воно балансує на межі рентабельності або, що гірше, на грані банкрутства. При правильному підході поліпшення становища не повинно бути пов'язане з податковими порушеннями і їх наслідками.

Оскільки податкове планування є частиною фінансового планування, при його здійсненні підприємство звичайно керується основними принципами, виробленими практикою його реалізації: платити мінімум з належного; здійснювати сплату податку, як правило, в останній день установленого періоду; використовувати варіанти зниження оподаткованої бази в рамках цілісної й взаємозалежної системи оподаткування підприємств; використовувати пільгові режими оподаткування, передбачені законодавством; не допускати підвищеного оподаткування шляхом використання спеціальних облікових методів. У науковій літературі [1,2,3,4] склалися різні підходи до визначення мети податкового планування та поняття мінімізації і оптимізації податків.

На нашу думку метою податкового планування є вибір такого шляху, за якого податкові платежі були б мінімальними. Оскільки податкові платежі є однією зі статей витрат, то планування податків є складеним елементом загальної стратегії оптимізації витрат. Разом з тим, нарахування і сплата податків функціонально не пов'язані з виробництвом, податки у всіх випадках – це просте нарахування з доходів підприємця, якого він, природно, бажає уникнути. Цього можна домогтися двома шляхами:

- використовувати всі легальні можливості зниження своїх податкових платежів і перебудовувати свою діяльність таким чином, щоб виникаючи при цьому податкові зобов'язання були мінімальними;

- використовувати нелегальні шляхи заниження податкових зобов'язань – намагаючись приховати свою діяльність і свої доходи від податкової влади, не зупиняючись перед перекручуванням податкової звітності і поданням помилкових даних про свої дії і доходи.

Перший легальний шлях називається запобіганням податків. Він може викликати невдоволення влади, але він знаходиться під захистом закону, хоча в деяких прикордонних випадках результат конфлікту з податковими органами не може бути прогнозований з повною впевненістю. Другий шлях пов'язаний з порушенням податкових законів і називається відхиленням від податків. До податкового планування він має відношення тільки в тих ситуаціях, коли платник податків під впливом тих чи інших обставин змушений порушувати закон, хоча усвідомлює наслідки цих порушень і готовий нести відповідальність. Також у податковому плануванні значну роль грають поняття мінімізації та оптимізації податків. Мінімізація податків – це процес, обов'язковими учасниками якого є платник податків і держава із властивими їй специфічними цілями, обумовленими інтересами, потребами й завданнями кожної із сторін. Податкова оптимізація – це зменшення розміру податкових зобов'язань за

допомогою цілеспрямованих правомірних дій платника податків, що включають повне використання всіх наданих законодавством пільг, податкових звільнень та інших законних прийомів і способів [4, С.53].

При управлінні податками на підставі податкового планування на перший план має виходити обґрунтування його принципів і методів, створення методології планування оподаткування підприємства.

Систему управління податками можна простежити на рис. 1.

Рисунок 1 – Місце підсистеми податкового планування у системі управління податками

Методами податкового планування є поточний податковий контроль, попередня податкова експертиза, варіаційно-порівняльний аналіз.

Поточний податковий контроль (короткострокове оперативне податкове планування) передбачає контроль за податковими платежами при періодичному складанні прогнозів їх зміг спостереження у відповідності з прогнозами реальних платежів податків за ті ж періоди. У випадку суттєвих розбіжностей між прогнозами і реальними платежами з'ясовують причини розбіжностей і розробляються пропозиції щодо їх усунення. Базою при застосуванні цього методу виступають нормативні податкові документи, обговорення даних питань податковою інспекцією, придбана література по податках.

Попередня податкова експертиза (середньострокове перспективне податкове планування) передбачає експертизу нових проектів і найважливіших управлінських рішень. Цей метод передбачає наявність на підприємстві ґрунтовної інформаційно-аналітичної бази: не лише тексти нормативних документів, а і коментарії до них провідних юристів і бухгалтерів, аудиторів, матеріалів державних органів, рішень судів

за податковими спорам матеріалів по податках з періодики, проектів податкового законодавства.

Варіаційно-порівняльний аналіз (довгострокове стратегічне податкове планування) передбачає аналіз нових проектів діяльності підприємства в цілому. У відповідності з цим методом проводиться порівняння різних варіантів діяльності підприємства з метою визначення їх податкової ефективності: на короткій період діяльності (при постійних значеннях податкових ставок) і на тривалі періоди (при різних варіантах очікуваних змін у законодавстві та ставках).

Наведені вище методи щодо податкового планування ґрунтуються, насамперед, на визначенні податкового планування як головної складової системи управління податками. Важливо розуміти, що при податковому плануванні не слід орієнтуватись лише на розміри ставок податків, платити які доведеться при виборі певної сфери діяльності. Ставки податків відіграють переважно другорядну роль: в іншому випадку західні підприємства віддавали б перевагу діяльності виключно в офшорних зонах. Вирішальними при виборі сфери застосування підприємницької діяльності є такі фактори, як близькість сировинних джерел, наявність кваліфікованого персоналу, якість транспортного сполучення, тощо.

Основою системи управління податками при застосуванні на підприємстві податкового планування, звичайно, є:

- інформаційне забезпечення – досконале знання і належне розуміння податкового законодавства;
- методичне забезпечення – найбільшу ефективність забезпечує послідовне та узгоджене використання різних методів податкового планування, які мають враховувати особливості діяльності підприємства і можуть бути розроблені тільки для кожного окремого платника податків;
- організаційне забезпечення – оптимізація або мінімізація податкових платежів.

Висновки. Таким чином, податкове планування на підприємстві являє собою комплексний інтеграційний процес, організація якого повинна базуватися на системному підході в управлінні податками, з використанням досягнень різних економічних та фінансових методів. Ми вважаємо, що система управління податками повинна базуватись на трьох підсистемах: податкове планування, податкове регулювання та податковий контроль. Оскільки податкове планування є частиною фінансового планування, тому слід визначити його складові: поточне, оперативне та стратегічне планування. Слід констатувати, що методологічно побудова підсистеми податкового планування повинна починатись з визначення стратегічних цілей підприємства у сфері оподаткування, з урахуванням загальних цілей розвитку бізнесу. Відповідно до поставлених стратегічних установок розраховуються показники, що дозволяють судити про досяжність і успішність нормативів, обраних як стратегічні орієнтири. Виходячи з цього, будується структура системного процесу податкового планування підприємства. На нашу думку, найбільш придатною для реалізації стратегічних цілей податкового планування є проектна структура управління податковими потоками, яка дозволяє об'єднати елементи організаційної структури та індивідуальний підхід при оптимізації податкового портфеля. Проектна структура вимагає застосування знань і навичок фахівців різного профілю – працівників фінансової, бухгалтерської, економічної, податкової служб самого підприємства. Успішність побудови підсистеми податкового планування не в останню чергу залежить від наявності налагодженого, раціонально організованого документообігу на підприємстві.

Отже, роль податкового планування в управлінні податками є головною, тому що податкове планування на підприємстві являє собою цілеспрямовану діяльність підприємства, орієнтовану на максимальне використання всіх нюансів існуючого законодавства з метою досягнення найвищого фінансового результату шляхом законної оптимізації господарської діяльності підприємства з точки зору її податкових наслідків, тобто податкове планування сприяє оптимізації податкового портфеля на підприємстві.

Список літератури

1. Єріс Л.М. Податкове планування як засіб збільшення фінансових ресурсів підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 2. – С.76-86.
2. Замасло О. Роль податкового планування у розробці стратегії розвитку підприємства // Формування ринкової економіки в Україні. Науковий збірник. Вип. 12 / Львівський національний університет імені Івана Франка; Центр ринкознавства «Інтереско». – Львів. 2003. – С.292-295.
3. Кізіма А.Я. Податкове планування у системі податкового менеджменту // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С.33-38.
4. Крисоватий А.І. Податковий менеджмент: Навч. Посіб. / Крисоватий А.І., Кізіма А.Я.; Тернопільська академія народного господарства, Ін-т фінансів. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 304 с.
5. Чернякова Т.М. Формування економіко-організаційного процесу оподаткування підприємств України: Монографія. – Луганськ. – СНУ ім. В.Даля, 2003. – 188с.

В статье рассматриваются научно-практические подходы относительно определения роли налогового планирования в системе управления налогами и совершенствования его организационного, информационного и методического обеспечения. Обращено внимание на основные методы налогового планирования и необходимость их использования с целью оптимизации налоговых платежей.

In the article determined scientific-practical approaches is considered in relation to determination of role of the tax planning in control system and perfection of him by taxes, informative and methodical orgware. It is stressed to basic methods of the tax planning and necessity of their application with the purpose of optimization of tax payments.

УДК 657.471

Н.С. Шалімова, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Аналіз існуючої практики використання термінів «аудит», «аудитор» та її впливу на суспільну думку про аудит

В статті викладено результати дослідження порядку застосування термінів «аудит» та «аудитор» в діяльності органів державного управління та контролю, в нормативних та законодавчих документах України. Обґрунтована хибність практики вільного використання зазначених понять. Запропоновані заходи щодо виправлення такої ситуації з метою формування адекватної суспільної думки про аудит та аудиторську діяльність.

аудит, аудитор, аудиторська діяльність, завдання з надання впевненості

Становлення ринкової економіки, передача в приватну власність засобів виробництва, розвиток банківської, страхової справи та зростання інвестиційної активності призвели до появи такого зовсім нового для України виду підприємництва

© Н.С. Шалімова. 2008

як аудиторська діяльність. Аудит здійснюється не тільки в інтересах клієнта, але і в інтересах суспільства, забезпечуючи реалізацію конституційного права на інформацію в сфері підприємницької діяльності та економіки, є однією з конституційних гарантій єдиного ринку, єдності економічного простору як однієї з основ конституційної побудови України. Інакше кажучи, аудит представляє собою інструмент забезпечення інформаційної та економічної безпеки громадян, суб'єктів підприємницької діяльності та держави.

Слово «аудит» походить від латинського *audio*, що буквально означає «він чує», «той, хто вислуховує». Цей переклад трактується по-різному. Іноді аудитора порівнюють з гарним лікарем, який уважно вислуховує хворого. Безсумнівно, що в кожному визначенні характеризуються певні риси аудиту. Але дослівний переклад в сучасних умовах не є надто важливою задачею, більш важливою проблемою є, на наш погляд, достатньо вільне використання терміну «аудит».

На сучасному етапі на практиці та в спеціальній літературі термін «аудит» часто застосовують достатньо широко, до аудиту відносять різні види діяльності, сутність яких – незалежна перевірка, оцінка, експертиза. Розбіжності в діяльності різних категорій аудиторів породжує плутанину в термінології. Тому представляється доцільним провести аналіз практики застосування термінів «аудит» та «аудитор» з метою встановлення їх відповідності сутності аудиту як специфічного виду діяльності та впливу такої ситуації на суспільну думку про аудит. Саме ці питання і зумовили цільову спрямованість представленого дослідження.

Після прийняття Закону України «Про аудиторську діяльність» Постановою Верховної Ради №90а/95-ВР від 14 березня 1995 року «Про порядок введення в дію Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України» [30] була встановлена заборона вживання термінів «аудит» та «аудиторська діяльність» інакше, ніж у контексті з чітко означеною аудиторською діяльністю за Законом України «Про аудиторську діяльність». Однак пізніше аудит згадується в офіційних документах як форма здійснення контрольної діяльності таких суб'єктів контролю як Державна контрольно-ревізійна служба, Державна податкова адміністрація України, а починаючи з 2000 року цей термін активно експлуатується іншими органами виконавчої влади та державного фінансового контролю.

На погляд автора, існують наступні причини викривлення суспільної думки про аудит, які призводять до того, що потенціал аудиторської діяльності в Україні та можливості аудиту в забезпечення економічної безпеки держави, суспільства та підприємництва, на жаль, залишаються реалізованими не повністю:

- змішування в суспільній свідомості незалежного аудиту з державним аудитом, який здійснюється органами Державної контрольно-ревізійної служби;
- неправомірне використання термінів «аудит» та «аудитор» в практиці роботи інших органів та для виконання іншої роботи без урахування існуючого світового досвіду;
- вільне використання терміну «аудит» в нормативних та законодавчих документах, які стосуються зовсім інших питань.

Розглянемо кожний з цих напрямків окремо.

Правове поле аудиторської діяльності в Україні регламентує Закон України «Про аудиторську діяльність», викладений у новій редакції Законом України №140-V від 14.09.2006 р. [5], яким не передбачено виключний характер проведення аудиту незалежними експертами – сертифікованими аудиторами. В статті 1 зазначено, що дія цього закону не поширюється на аудиторську діяльність державних органів, їх підрозділів та посадових осіб, уповноважених законами України на здійснення державного фінансового контролю. Відокремлення та узаконення такого поняття як

«державний фінансовий аудит» відбулося у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного і комунального майна» від 15.12.2005 року №3202-IV [6] і внесенням ним змін до ст. 2 Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу» [7], які стосувалися визначення форм державного фінансового контролю та розширення завдань державної контрольно-ревізійної служби.

Рахункова палата та Державна контрольно-ревізійна служба має право на здійснення аудиту бюджетних коштів, фінансової та господарської діяльності бюджетних установ, запровадження якого сьогодні є очевидним у практиці функціонування контрольно-ревізійних органів. В ст. 19 Бюджетного кодексу України [2] передбачено здійснення на всіх стадіях бюджетного процесу фінансового контролю, аудиту і оцінки ефективності використання бюджетних коштів, тобто аудит розглядається як форма контролю для визначених Бюджетним кодексом суб'єктів бюджетного контролю – Рахункової палати, Міністерства фінансів України, Державного казначейства та Державної контрольно-ревізійної служби.

В кінці 2006 року були внесені зміни до Класифікатору професій ДК003:2005 (наказ Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 року №375) [19], у відповідності з якими запроваджені професії «головний державний аудитор» (код КП 1229.1 – Керівні працівники апарату центральних органів державної влади) та «державний аудитор» (код КП 2419.3 – «Професіонали державної служби»). Ці професії можуть обіймати посадові особи органів державної контрольно-ревізійної служби, наділені повноваженнями на здійснення аудиту.

Фактично Аудиторська палата України визнала існування та необхідність запровадження такої форми державного фінансового контролю як державний фінансовий аудит, навіть, запровадила певні пільги для державних аудиторів при подовженні чинності сертифікату аудитора, якщо вони такий отримали свого часу. Рішенням АПУ від 26.06.2008 року №191/10.1 внесено доповнення до п.10.2 розд.10 Положення про сертифікацію аудиторів [27], які полягають у тому, що аудитори, які здійснюють державний фінансовий аудит як різновид державного фінансового контролю (як і аудитори - викладачі вищих навчальних закладів, які мають вчені звання або наукові ступені за фахом бухгалтерський облік і аудит, та аудитори – викладачі центрів удосконалення знань аудиторів, визначених АПУ) набувають право на продовження чинності сертифіката на наступні п'ять років при підтвердженні вимог, зазначених у підпунктах в), г) п.10 цього Положення, а саме: щорічно успішно проходили контрольні тестування за підсумками удосконалення професійних знань за програмами, затвердженими АПУ, або щорічно здійснювали удосконалення професійних знань згідно з розділом V Положення про постійне удосконалення професійних знань аудиторів України.

Така практика відповідає зарубіжному досвіду. На сучасний момент фактично сформувалися два напрямки аудиторської діяльності: незалежний аудит, який виконується сертифікованими аудиторами, та державний аудит, який виконується працівниками державних органів фінансового контролю (табл. 1).

Перший напрямок регламентується розробками Ради з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (PMCAHB) – International Auditing and Assurance Standard Board (IAASB), заснованої Міжнародною федерацією бухгалтерів (МФБ) – International Federation of Accounting (IFAC). Метою IFAC є розвиток та вдосконалення бухгалтерської професії на міжнародному рівні за допомогою гармонізованих стандартів для надання бухгалтерами стабільно високоякісних послуг в інтересах суспільства. IAASB діє як незалежний орган розробки та впровадження стандартів під

егідою IFAC. Мета IAASB – служіння інтересам громадськості шляхом розробки та впровадження високоякісних стандартів аудиту та надання впевненості, допомоги у зближенні міжнародних та національних стандартів, що дозволить покращити якість та рівень практики в усьому світі та збільшити довіру суспільства до аудиторської професії на глобальному рівні.

Таблиця 1 - Регламентация систем независимого та державного аудиту

Напрям-ки	Незалежний аудит	Державний аудит
Орган регулювання	IAASB – International Auditing and Assurance Standards Board (офіційний сайт – http://www.ifac.org/IAASB) – Рада з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості	INTOSAI – International Organization of Supreme Audit Institutions (офіційний сайт – http://www.intosai.org) – Організація вищих органів фінансового контролю
Основні розробки та регламентація щодо їх застосування	International Framework for Assurance Engagements – Міжнародна концептуальна основа завдань з надання впевненості International Standards on Quality Control (ISQCs) – Міжнародні стандарти контролю якості (МСКЯ) International Standards on Auditing (ISAs) – Міжнародні стандарти аудиту (МКА); International Standards on Review Engagements (ISREs) – Міжнародні стандарти завдань з огляду (МСЗО); International Standards on Assurance Engagements (ISAEs) – Міжнародні стандарти завдань з надання впевненості (МСЗНБ); International Standards on Related Services (ISRSs) – Міжнародні стандарти супутніх послуг (МССП); International Standards on Quality Control (ISQCs) – Міжнародні стандарти з контролю якості (МСКЯ) International Auditing Practice Statements (IAPSS) – Положення з міжнародної практики аудиту (ПМПА) (режим доступу – http://www.ifac.org/IAASB/Pronouncements.php) 2007 Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements	Lima Declaration of Guideliness on Audit Precepts – Лімська декларація керівних принципів контролю (режим доступу – http://www.intosai.org/blueline/upload/li madeclaration.pdf ; в перекладі на українській мові - http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article/main?art_id=140271&cat_id=3283) The INTOSAI Code of Ethics and Auditing Standards – Кодекс Етики та Стандарти аудиту INTOSAI (режим доступу – http://intosai.connexcc-hosting.net/blueline/upload/1codethand-syandle.pdf ; в перекладі на українській мові – http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article/main?art_id=232351&cat_id=3283)

Сфера державного аудиту регулюється розробками INTOSAI (International Organization of Supreme Audit Institutions) - організацією вищих органів контролю державних фінансів країн, що є членами Організації Об'єднаних Націй чи її спеціалізованих органів. INTOSAI визнана як одна з найважливіших організацій в сфері контролю державних фінансів, яка видає міжнародні директиви у сфері фінансового управління, розробляє методологічні підходи, пов'язані з цією сферою, здійснює навчальні заходи та сприяє обміну інформацією між своїми членами.

Отже, існування системи незалежного аудиту та запровадження державного фінансового аудиту в практику діяльності контрольно-ревізійної служби є об'єктивним процесом, який наближує систему національного фінансового контролю України до практики інших країн та вимог INTOSAI. Єдине на що хотілося б звернути увагу – це два моменти.

По-перше, в європейській практиці слово «аудит» вживається як синонім контролю. Але термін «audit», який використовується в документах, підготовлених INTOSAI, перекладений на українську мову і як «контроль», і як «аудит», при цьому якої-небудь логічності та послідовності не спостерігається. Достатньо лише звернутися до перекладу Лімської декларації, який розміщений на сайті Рахункової палати [17].

Цей документ (в оригіналі - Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts) перекладений як «Лімська Декларація керівних принципів аудиту державних фінансів», а по тексту термін «audit» в більшості випадків замінений на термін «контроль». INTOSAI Auditing Standards перекладені як «Стандарти з аудиту державних фінансів», але сама назва організації «International Organization of Supreme Audit Institutions» перекладена як організація вищих органів фінансового контролю. Отже, необхідна послідовність у використанні термінів «аудит» та «контроль».

По-друге, для адекватного суспільного розуміння існування різних напрямків аудиторської діяльності повинна бути створена адекватна система інформування, хоча б на рівні підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. На жаль, такого не відбувається. Якщо в Галузевому стандарті вищої освіти України «Освітньо-професійна програма бакалавра за спеціальностями напряму 0501 «Економіка і підприємництво» (видання 2001 року) до складу нормативних дисциплін циклу природничо-наукової та загальноекономічної підготовки була включена дисципліна «Аудит», то в стандарті 2006 року видання така дисципліна зі складу нормативних виключена, а лише введена до переліку рекомендованих вибіркових дисциплін [24]. Дійсно, можна сперечатися з доцільністю окремого викладання дисципліни з аудиту для студентів всіх економічних спеціальностей, але такого не можна стверджувати про загальну систему національного фінансового контролю, в рамках вивчення якої і слід було б давати такі знання. Вивчення ж нормативних дисциплін циклів загальноекономічної та професійної підготовки показує, що про систему національного фінансового контролю ніде не згадується. Запроваджена дисципліна «Національна економіка», метою викладення якої є вивчення закономірностей та особливостей функціонування національної економіки порівняно з економіками інших країн, але серед переліку її тем нічого подібного немає. Отже, адекватною та повноцінною систему інформування суспільства про систему національного фінансового контролю, цілі, види та принципи аудиторської діяльності визнати не можна.

Зупинимось на практиці застосування термінів «аудит» та «аудитор» в інших сферах діяльності. Тут спостерігається дуже цікава ситуація. За влучною характеристикою О.Редька «законодавець почав щільніше опікуватися аудитом, що, на жаль, призвело до появи таких українських самородків, як «електроаудит», «енергоаудит», «аудит сертифікації», «податковий аудит», «кабінетний аудит», «екологічний аудит», «аудит відповідності», «пробірний аудит» тощо» [32, С.48].

Так, існує загальний Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» №2407-III від 17 травня 2001 року [4], у відповідності з яким можуть бути акредитовані органи з оцінки відповідності будь-якої форми власності, а саме: випробувальні та калібрувальні лабораторії; органи із сертифікації продукції, процесів та послуг; органи із сертифікації систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям; органи із сертифікації персоналу; органи контролю. Кваліфікаційні вимоги, порядок та правила атестації персоналу з акредитації визначені у відповідному документі, затвердженому наказом Національного Агентства з акредитації України від 14 березня 2003 року №203 [14]. До проведення робіт з акредитації можуть залучатися офіційно визнані в НААУ:

- *аудитор з акредитації (асесор)* – фахівець, який має професійні знання та досвід роботи у певній галузі економіки, галузі систем якості та вміння з проведення акредитації у відповідній сфері діяльності органу з оцінки відповідності як самостійно, так і в складі групи з перевірки і зареєстрований у реєстрі персоналу з акредитації, що ведеться НААУ;

- *головний аудитор з акредитації* – аудитор з акредитації, який призначається головою групи аудиторів з акредитації і несе повну відповідальність за

проведення перевірки органу з оцінки відповідності, координує роботи з перевірки органу з оцінки відповідності;

– *експерт з акредитації* – фахівець, що має професійні знання та досвід в певній галузі економіки, обізнаний з правилами проведення акредитації, нормативними документами за напрямками діяльності та зареєстрований у реєстрі персоналу з акредитації, що ведеться НААУ.

Наказом встановлені вимоги окремо для аудиторів з акредитації, головних аудиторів та експертів з акредитації. Окремо ведеться реєстр персоналу з акредитації, який включає систему даних щодо атестованих аудиторів та експертів. Персонал з акредитації атестують на право проведення одного або декількох видів робіт з акредитації за обраною спеціалізацією. Наказом передбачена видача сертифікатів аудитора з акредитації та головного аудитора з акредитації.

Розроблений проект Закону України «Про аудит з промислової безпеки та охорони праці», який вже підготовлений до другого читання і яким пропонується введення системи аудиту з промислової безпеки та охорони праці з метою підвищення загального рівня безпеки виробництва у процесі діяльності суб'єктів господарювання. Виконуватимуть цей аудит *аудитори з систем управління промисловою безпекою та охороною праці*, які отримали сертифікат на право здійснення аудиту та аудиторські організації, які акредитовані відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» для здійснення аудиту.

Згідно із ст. 22, п.4 Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» «до проведення робіт з уповноваження та атестації залучаються аудитори з метрології, атестовані в порядку, встановленому нормативно-правовим актом Центральним органом виконавчої влади у сфері метрології» [10]. Відповідно до цих вимог затверджений Порядок атестації *аудиторів з метрології* (наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 27 липня 2007 року №166), які проходять теоретичну підготовку, практичне стажування і отримують сертифікат аудитора з метрології [29].

Поняття «екологічний аудит» введено Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [11]. Виконавцями екологічного аудиту є *екологічні аудитори*, кваліфіковані для його здійснення відповідно до вимог Закону України «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 року №1862-IV [8] та Положення про сертифікацію екологічних аудиторів, затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 29 січня 2007 року №27 [28], яким визначені кваліфікаційні вимоги до кандидатів, порядок проведення кваліфікаційного іспиту і передбачена видача сертифікату екологічного аудитора. Окремо ведеться реєстр екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту.

Існує наказ Міністерства аграрної політики України від 6 грудня 2005 року №680 «Про організацію навчання фахівців на звання *аудиторів з сертифікації зернових складів*» [21], розроблений на виконання вимог постанови Кабінету Міністрів України від 11.04.2003 р. №510 «Про забезпечення сертифікації зернових складів на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, запровадження складських документів на зерно» [31]. Даним наказом затверджені етапи підготовки аудиторів із сертифікації зернових складів, за позитивними результатами теоретичного курсу навчання та стажування передбачена видача фахівцю посвідчення аудитора.

Положенням про консультативно-впроваджувальний центр із запровадження систем управління за стандартами серій ISO 9000, ISO 14000, затвердженим наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 23 березня 2007 року №233 [26], визначені його завдання: проводити *діагностичний аудит* замовників з метою

встановлення ступеня відповідності їхньої діяльності вимогам ДСТУ ISO 9001 «Системи управління якістю. Вимоги», ДСТУ ISO 9004 «Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності», ДСТУ ISO 14001 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування», ДСТУ ISO 14004 «Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення». Відмітною рисою вимог даного документу є те, що ніяких вимог щодо теоретичної та практичної підготовки до виконавців такого аудиту не передбачено, як і видача будь-якого посвідчувального документа, сертифікату тощо. Затверджене дане Положення на виконання позиції 1.3 Головних напрямків та заходів реалізації Державної програми забезпечення безпеки руху на автомобільних дорогах, вулицях міст, інших населених пунктів і залізничних переїздів на 2003-2007 роки, схваленої розпорядженням КМУ від 29 січня 2003 року №56-р [3].

Міністерством палива та енергетики України (наказ від 21 березня 2005 року №122) було створено Експертну комісію з проведення аудиту боргових зобов'язань підприємств з метою проведення аудиту боргових зобов'язань державних підприємств та акціонерних товариств із часткою державного майна понад 50 відсотків та визначення реальної вартості боргів [23]. Тим же міністерством з метою забезпечення виконання норм Закону України «Про енергозбереження», Гірничого закону України затверджено стандарт «Енергетичний аудит вугільних підприємств. Інструкція» (наказ від 17 листопада 2004 року №726, який діє з 1 січня 2005 року [22]).

Існував також Департамент аналізу ризиків та аудиту Державної митної служби, назва якого згодом була змінена на Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки (наказ Державної митної служби України від 17 травня 2008 року №515 [20]).

Якщо ж звернутися до Класифікатору професій (ДК003:2005) [19], то в ньому є лише професія «екологічний аудитор» (код КП 2411.2 – «Аудитори та кваліфіковані бухгалтери»), яка включена до групи 2411 «Професіонали в галузі аудиту та бухгалтерського обліку», до складу якої входить і професія «аудитор».

Висновки щодо неможливості застосування термінів «аудит» та «аудитор» в практиці роботи вищезазначених органів ґрунтуються на наступних міркуваннях.

Дійсно, в практиці аудиту існують так звані «широкі» і «вузькі» визначення аудиту. В книзі «Аудит Монтгомері» зазначено, що «визначення аудиту повинно бути достатньо широким, щоб їм можна було б охопити усе розмаїття типів та цілей перевірки» [1, С.19]. Наприклад, комітет з основних концепцій аудиту Американської асоціації бухгалтерів в 1971 році запропонував таке широке визначення аудиту: «системний процес отримання й оцінки об'єктивних даних про економічні дії та події, що встановлює рівень їх відповідності визначеному критерію і надає результати зацікавленим користувачам» [1, С.19]. Підкреслювалось, що комітет навмисно надав аудиту таке широке визначення, яке дозволяє відобразити усе різноманіття цілей, які може переслідувати аудит, та усе різноманіття предметів дослідження, на яких може бути зосереджена увага в процесі конкретної аудиторської перевірки [1, С.20].

Але слід враховувати, що на даний час широке тлумачення аудиту трансформувалося у визначення завдання з надання впевненості, яке викладене в Міжнародній концептуальній основі завдань з надання впевненості: «завдання, виконуючі які, практик призначений підвищити ступінь довіри майбутніх користувачів, які не є відповідальною стороною, щодо результатів оцінки або порівняння предмету завдання з відповідними критеріями» (п. 7). Якщо чітко наслідувати терміни, використані в Міжнародних стандартах аудиту (документах, підготовлених IAASB - Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості), то аудитом називають лише аудит фінансової звітності. Окремо виділено таке завдання, як огляд фінансової

звітності, а для всіх інших видів завдань використовують терміни «завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом фінансової звітності» та «супутні послуги».

Крім того, термін «аудитор» застосовується лише для аудиту та огляду фінансової звітності, а в інших випадках застосовується термін «практик». В Міжнародній концептуальній основі завдань з надання впевненості зазначається, що термін «практик» є ширшим, ніж «аудитор», який застосовується лише в Міжнародних стандартах аудиту та Міжнародних стандартах завдань з огляду, і стосується лише практиків, що виконують завдання з аудиту або огляду стосовно історичної фінансової інформації.

Подібна класифікація зараз застосовується і Американським інститутом сертифікованих публічних бухгалтерів – American Institute of Certified Public Accountants (AICPA), Радою зі стандартів аудиту якого (Auditing Standards Board – ASB) видані стандарти аудиту (Statements on Auditing Standards - SASs), стандарти з обліку та оглядових послуг (Statements of Standards for Accounting and Review Services - SSARs) та стандарти завдань з підтвердження (Statements on Standards for Attestation - SSAEs) (офіційний сайт та режим доступу до стандартів - <http://www.aicpa.org>).

В міжнародних стандартах аудиту, надання впевненості та етики особливо підкреслюється обережність стосовно використання терміну «аудит». «Практик, що надає звіт з завдання, яке не є завданням з надання впевненості, як це визначається даною Основою (Міжнародною Концептуальною основою завдань з надання впевненості), повинен чітко вказувати на те, що звіт не є звітом з надання впевненості. Таким чином, звіт, що не є висновком з надання впевненості, для запобігання введенню в оману користувача не повинен:

- містити посилання на відповідність даній Основі, Міжнародним стандартам аудиту, Міжнародним стандартам завдань з огляду та Міжнародним стандартам завдань з надання впевненості;
- невідповідно використовувати терміни «надання», «аудит» чи огляд»;
- включати заяву, що могла б бути прийнятою за висновок, спрямований на підвищення ступеню довіри користувача до результатів оцінки чи вимірювання предмету відносно критеріїв» (п.15).

Так само і лише в стандартах з аудиту, виданих AICPA, використовується термін «аудитор» («auditor»), в інших стандартах застосовується термін «практик» («practitioner»).

За об'єктами перевірки всі описані вище види робіт, запроваджені іншими органами виконавчої влади, можуть розглядатися як споріднені із завданнями з надання впевненості, які не є аудитом чи оглядом фінансової звітності, але аж ніяк ні аудитом. Отже, застосування терміну «аудит» в цьому випадку суперечить і вітчизняному законодавству про аудит, і вимогам Міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики. Навіть, якщо б аудитори в розумінні Закону України «Про аудиторську діяльність» виконували б подібну роботу, вони повинні були б назвати її не аудитом, а завданням з надання впевненості.

І взагалі незрозумілим є таке тяжіння інших органів виконавчої влади та державного фінансового контролю до термінів «аудитор» та «аудит». Хоча, з іншого боку, і зрозуміле. Термін «аудит» вважається більш влучною та вдалою заміною термінів «перевірка», «експертиза», а «аудитор» - термінів «контролер», «експерт», «ревізор». Хоча в даному випадку не враховується те, що аудит – це сформований соціально-економічний інститут зі своїми правилами та вимогами, який існує майже в усіх країнах світу і регламентується загальноприйнятими світовими стандартами. Отже, на наш погляд, всі вищезазначені документи призводять до значної плутанини і не

сприяють правильному розумінню користувачами ролі аудиторських та інших експертних організацій.

З іншого боку, самі аудитори сприяють цьому, майже не висловлюючись з приводу того, що їх офіційно прийняті у світовій практиці визначення запозичуються для зовсім інших цілей. Більшість з вищезгаданих документів (наприклад, Наказ Міністерства аграрної політики України від 6 грудня 2005 року №680 «Про організацію навчання фахівців на звання аудиторів з сертифікації зернових складів» та інші) є на сайті Аудиторської палати України в складі рубрики «Нормативні акти України, що регулюють аудиторську діяльність». Єдине офіційне заперечення викладене в листі Аудиторської палати України від 27.06.2003 р. №2-293 «Щодо вживання термінів «аудит» та «аудиторська діяльність» для назв суб'єктів, діяльність яких не відповідає вимогам Закону України «Про аудиторську діяльність», в якому звертається увага Державної податкової адміністрації на те, що такі види аудиторської діяльності як «кабінетний аудит», «виїзний податковий аудит» не передбачені Законом України «Про аудиторську діяльність», який до того ж не регулює діяльність «підрозділу податкового аудиту» [15]. Символічною є відповідь ДПА України, викладена в листі від 08.08.2003 р. №7070/5/33-0016, в якому зазначено, що органам державної податкової служби надано право здійснювати перевірки на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності і ці дії відображені в понятті «аудит», яке зазначено Законом України від 22 квітня 1993 року №3125-XII «Про аудиторську діяльність» [16]. Ця відповідь яскраво підкреслює те, що термін «аудит» фактично сприймається як синонім терміну «перевірка».

Але з іншого боку, така ситуація не є винаходом лише України. У світовій практиці існують подібні випадки, які, щоправда, відрізняються значно ґрунтовнішими методичними розробками.

Так, з 1967 року існує Асоціація з аудиту та контролю інформаційних систем (Information System Audit and Control Association – ISACA). Ця організація розробила аудиторські стандарти в сфері контролю інформаційних систем (всього 16 стандартів, 40 керівних вказівок та 11 процедур), надає послуги з відповідної освіти та видає сертифікати аудиторів інформаційних систем (CISA – The Certified Information Systems Auditors). ISACA є афілійованим членом IFAC, що засвідчує її статус та визнання у всьому світі (офіційний сайт - <http://www.isaca.org>).

Рекомендації з аудиту систем менеджменту якості та навколишнього середовища (екологічного аудиту), як не дивно, видані Міжнародною організацією зі стандартизації (International Organization for Standardization – ISO, офіційний сайт - <http://www.iso.org>) у вигляді Міжнародного стандарту ISO 19011 [38], в якому викладені вимоги до аудиторів, які можуть виконувати подібні завдання, та вимоги щодо проведення самого аудиту.

Отже, створюється парадоксальна ситуація. В розробках IAASB та AICPA аудитом називають лише аудит фінансової звітності, все інше – завданням з надання впевненості (завданням з підтвердження) або супутніми послугами, хоча здавалось б, що саме ці організації могли б дозволити собі певні відступи від правил. Саме інші організації дозволяють собі більш широко використовувати цей термін. Наприклад, в ISO 19011 аудит визначений як систематичний, незалежний та документований процес отримання свідчень аудиту та об'єктивного їх оцінювання з метою встановлення ступеню виконання узгоджених критеріїв аудиту і фактично це визначення наближене до визначення завдання з надання впевненості. Але, як показує статус цих організацій, вони є, зазвичай, визнаними на світовому рівні з представництвом у багатьох країнах світу. Тому, напевно, якщо на Україні і дозволяти введення інших видів аудиту, то не окремій установі, на її власний розсуд, а у відповідності із світовою практикою,

визнаною більшістю країн, використовуючи вже прийняті відповідними організаціями стандарти.

Крім того, слід звернути увагу на те, що в Законі України «Про аудиторську діяльність» не враховані та не згадані вимоги Міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики.

У вітчизняному Законі України «Про аудиторську діяльність» наведене визначення аудиту, яке є «вузьким», і не відповідає класифікації завдань з надання впевненості: «аудит – перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів» (ст.3). В такому вигляді визначення аудиту не пропонується Міжнародними стандартами аудиту, там лише наводиться визначення мети аудиторської перевірки – надання можливості аудиторів висловити думку стосовно того, чи складені фінансові звіти в усіх суттєвих аспектах згідно з визначеною концептуальною основою фінансової звітності (п.2 МСА 200 «Мета та загальні принципи аудиторської перевірки фінансових звітів»). І це є абсолютно логічним, адже процедури, за допомогою яких аудитор збирає докази, на підставі яких робить свої висновки, суворі вимоги щодо процедур спілкування з управлінським персоналом не можуть бути зведені до сухого терміну «перевірка». Так само Міжнародна концептуальна основа завдань з надання впевненості не дає визначення завдання з надання впевненості за допомогою слів, які б висвітлювали дії практика, а формулює саме мету завдання – висловлення практиком висновку, який призначений підвищити ступінь довіри майбутніх користувачів щодо результатів оцінки або порівняння предмету завдання з відповідними критеріями (п.7 Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості). Визначення ж, запропоноване в Законі України «Про аудиторську діяльність», призводить до того, що створюється уява, що «аудит» - це просто новий, сучасний, більш вдалий термін, який уособлює в собі процес перевірки фінансової звітності.

З іншого боку, в Законі України «Про аудиторську діяльність» майже нічого не пишеться взагалі про те, що аудит це лише частина завдань з надання впевненості, які можуть виконувати аудитори, не наведена їх класифікація, відмінності. Зазначено лише, що аудитори (аудиторські фірми) можуть надавати інші аудиторські послуги, пов'язані з їх професійною діяльністю, зокрема, по веденню та відновленню бухгалтерського обліку, у формі консультацій з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності, експертизи і оцінки стану фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів господарювання, а сам перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) визначається Аудиторською палатою України відповідно до стандартів аудиту (ст. 3). Така класифікація наведена лише в Переліку послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми), затвердженому рішенням Аудиторської палати України від 27 вересня 2007 року №182/5 [25], і він як раз побудований на вимогах Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості, Міжнародних стандартах аудиту, надання впевненості та етики. Але все ж таки відсутність такої згадки в самому Законі, його вузькоспрямованість, не висвітлення вимог Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості, йде не на користь правильному суспільному розумінню ролі та функцій аудиту та аудиторів. До речі «стандарти аудиту» абсолютно неправильний термін, оскільки на момент підготовки нової редакції Закону України «Про аудиторську діяльність» від 14 вересня 2006 року №140-V вже в якості національних були прийняті Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та

етики, а тому у формулюваннях в законодавчих та нормативних документах слід було б використати саме ці документи.

Крім того, моніторинг законодавства України показав, що існує проблема некоректного використання терміну «аудит» в законодавчих документах, які присвячені зовсім іншим питанням. Так, існують випадки, коли в статтях, які містять визначення термінів, що вживаються у відповідному законі, наводиться визначення терміну «аудит», наприклад, в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» №959-ХІІ від 16.04.1991 р. [9], що є абсолютно зайвим і некоректним. Є і взагалі згадування аудиту, які межують з абсурдом. Так, в Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р. №469/97-ВР (ст. 2 «Види кооперативів») зазначається, що сервісні кооперативи здійснюють (крім всього іншого) послуги з ведення бухгалтерського обліку, аудиту [13].

Підводячи висновки, слід підкреслити, що чітке застосування дефініцій в економіці дозволяє більш чітко зрозуміти економічні відносини, але їх застосування повинно відбуватися з урахуванням їх сутності, механізмів дії, що наочно ілюструється у випадку з аудитом та аудиторською діяльністю. З метою формування адекватної суспільної думки про аудит та аудиторську діяльність важливими є, на наш погляд, наступні заходи:

- Внесення змін в Закон України «Про аудиторську діяльність», які б:
  - 1) висвітлювали широкий спектр робіт, які можуть виконуватися аудиторами (аудиторськими фірмами), та їх характеристики у відповідності до Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості, Міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики;
  - 2) забороняли вживання термінів «аудит» та «аудиторська діяльність» інакше, ніж у контексті з чітко означеною аудиторською діяльністю за Законом України «Про аудиторську діяльність».
- Посилення уваги щодо змісту законодавчих документів в напрямку коректного використання термінів «аудит», «аудитор» з урахуванням існуючої та визнаної світової практики більш широкого їх використання.
- Заборона використання назви професії «аудитор» для виконання інших видів послуг, крім тих, які передбачені Законом України «Про аудиторську діяльність», і заміна в існуючих документах термінів «аудит», «аудитор» на «експертиза», «експерт», що є більш доречним та правильним в даному випадку.

Яскравим прикладом доречного використання інших назв є професійна оціночна діяльність, яка в принципі є спорідненим родом діяльності і яку можна прирівняти до супутніх послуг (виконання погоджених процедур стосовно фінансової інформації, підготовка фінансової інформації), які передбачають виконання тих аудиторських процедур, які були погоджені аудитором, суб'єктом господарювання та будь-якими відповідними третіми сторонами. В Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» №2658-ІІІ від 12 липня 2001 року особи, які мають право займатися професійною оціночною діяльністю, отримали назву «оцінювач» («аудиторами з оцінки» або ж «аудиторами з оцінювання» їх, на щастя, не назвали) [12]. Навіть поверховий огляд показує, що зміст законів про аудиторську діяльність та професійну оціночну діяльність (назви розділів та статті) дуже схожий. Проте, останній більш детальний: в ньому міститься 33 статті, на відміну від 22, які є в Законі про аудиторську діяльність, при цьому вони більш інформативні та значні за обсягами. Аналіз положень цих законів показує наступне:

- 1) існують схожі вимоги щодо заняття оціночною та аудиторською діяльністю (необхідність отримання кваліфікаційного свідоцтва або сертифікату, ведення реєстру суб'єктів даних видів діяльності);

2) розроблені схожі права, обов'язки, обмеження на заборону проведення оцінки та аудиту;

3) визначені схожі органи регулювання даних видів діяльності, які мають схожі функції;

4) існує подібність методичного регулювання проведення аудиту та оцінки майна (необхідність наявності загальноприйнятих стандартів);

5) запроваджені випадки щодо обов'язкового проведення аудиту та обов'язкового проведення оцінки майна.

Існують, безумовно, і розбіжності, наприклад, щодо умов отримання свідоцтва або сертифікату, подальшого підвищення кваліфікації.

– Підвищення рівня суспільного знання про незалежний аудит та державний фінансовий аудит, відмінності між ними, створення адекватної системи інформування суспільства про принципи та стандарти аудиту, що серед інших заходів повинно передбачати корекцію освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів в напрямку більш глибокого вивчення систем державного фінансового контролю і незалежного аудиту в циклі загальноосвітньої підготовки.

Список літератури

1. Аудит Монтгомери / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р.Дженик, В.М. О'Рейли, М.Б. Хирш, Пер.с англ.. под ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.
2. Бюджетний кодекс України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14>.
3. Державна програма забезпечення безпеки руху на автомобільних дорогах, вулицях міст, інших населених пунктів і залізничних переїздів на 2003-2007 роки, схвалені розпорядженням КМУ від 29 січня 2003 року №56-р. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=56-2003-%F0>.
4. Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» №2407-III від 17 травня 2001 року. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2407-14>
5. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 року №3126-XII (в редакції Закону України від 14 вересня 2006 року №140-V). - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3125-12>.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного і комунального майна» від 15 грудня 2005 року №3202. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3202-15>.
7. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу» від 26 січня 1993 року №2939-XII. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-12>
8. Закон України «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 року №1862-IV. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1862-15>.
9. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» №959-XII від 16 квітня 1991 року. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>.
10. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» №113/98-ВР від 11 лютого 1998 року - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=113%2F98-%E2%F0>.
11. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року №1264-XII. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>.
12. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» №2658-III від 12 липня 2001 року. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2658-14>.
13. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» №469/97-ВР від 17 липня 1997 р.. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=469%2F97-%E2%F0>.
14. Кваліфікаційні вимоги, порядок та правила атестації персоналу з акредитації, затверджені наказом Національного Агентства з акредитації України від 14 березня 2003 року №203. - – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.14754.0>.
15. Лист Аудиторської палати України від 27 червня 2003 р. №2-293 «Щодо вживання термінів

- «аудит» та «аудиторська діяльність» для назв суб'єктів, діяльність яких не відповідає вимогам Закону України «Про аудиторську діяльність» // Аудитор України. – 2003. - №13. – С.3.
16. Лист ДПА від 08 серпня 2003 р. №7070/5/33-0016 // Аудитор України. – 2003. - №15. – С.4.
  17. Лімська Декларація керівних принципів аудиту державних фінансів. - Режим доступу - http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article/main?art_id=140271&cat_id=3283).
  18. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року / Пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С.О. Куликов. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус», 2006. – 1152 с.
  19. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 26 грудня 2005 року №375 «Про затвердження національних класифікаторів, зміни до державного класифікатора та скасування чинності державних класифікаторів» // Справочник кадровика. – 2006. - №04. – С.9-26.
  20. Наказ Державної митної служби України від 17 травня 2008 року №515 «Про затвердження Положення про Департамент аналітичних роботи та інформаційної розвідки» // Митна газета. – 2008. - №12. – С.4-5.
  21. Наказ Міністерства аграрної політики України від 6 грудня 2005 року №680 «Про організацію навчання фахівців на звання аудиторів з сертифікації зернових складів». - – Режим доступу: http://apu.com.ua/files/norm_akti/466337695.doc.
  22. Наказ Міністерства палива та енергетики України від 17 листопада 2004 року №726 «Про затвердження та надання чинності стандарту Мінпаливенерго України «Енергетичний аудит вугільних підприємств. Інструкція» // Відомості Міністерства палива та енергетики України. – 2004. - №11. – С.5.
  23. Наказ Міністерства палива та енергетики України від 21 березня 2005 року №122 «Про створення Експертної комісії з проведення аудиту боргових зобов'язань підприємств» // Відомості Міністерства палива та енергетики України. – 2005. - №3. – С.5.
  24. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напрямку 0501 – «Економіка і підприємництво» / Кол. авт. під заг. керівн. А.Ф. Павленка. – К.: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2006. – 128 с.
  25. Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми), затверджений рішенням Аудиторської палати України від 27 вересня 2007 року №182/5. - Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/files/reestr/1011111899.pdf>.
  26. Положення про консультативно-впроваджувальний центр із запровадження систем управління за стандартами серій ISO 9000, ISO 14000, затверджене наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 23 березня 2007 року №233 // Відомості Міністерства транспорту та зв'язку України. – 2007. - №7-8. – С.8-9.
  27. Положення про сертифікацію аудиторів, затверджене рішенням Аудиторської палати України від 31 травня 2007 року №178/6. - - Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/files/reestr/327542687.doc>.
  28. Положення про сертифікацію екологічних аудиторів, затверджене наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 29 січня 2007 року №27. - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0295-07>.
  29. Порядок атестації аудиторів з метрології, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 27 липня 2007 року №166 // Офіційний Вісник України. – 2007. - №75 (15.10.2007). – ст. 2795
  30. Постанова Верховної Ради №90а/95-ВР від 14 березня 1995 року «Про порядок введення в дію Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України». - – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=90%E0%2F95-%E2%F0>.
  31. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2003 р. №510 «Про забезпечення сертифікації зернових складів на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, запровадження складських документів на зерно» // Офіційний Вісник України. – 2003. - №16 (30.04.2003). – ст.706
  32. Редько О. Аудиторські послуги в Україні: перші кроки до ринку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. - №11. – С. 48-55.
  33. <http://www.aicpa.org>.
  34. <http://www.ifac.org/IAASB>.
  35. <http://www.intosai.org>.
  36. <http://www.isaca.org>.
  37. <http://www.iso.org>.
  38. http://www.iso.staratel.com/ISO19011/doc/ISO190112002/ISO19011_eng.pdf.

В статье изложены результаты исследования порядка использования терминов «аудит» и «аудитор» в практике работы прочих органов государственного управления и контроля, в нормативных и законодательных документах Украины. Обоснована ошибочность практики свободного использования указанных понятий. Предложены мероприятия по исправлению такой ситуации с целью формирования адекватного общественного мнения о системе независимого аудита.

The results of investigation of the established procedures of using the terms «audit» and «auditor» in practice of government and financial control bodies, in the laws and regulations of Ukraine have been expounded in the article. The mistakenness of this terms free using practice has been substantiated. The measures to remedy this situation for the purpose of formation an adequate public consciousness and opinion about a system of independent audit have been proposed.

УДК 657

І.В. Шевченко, студентка 3 курсу

Кіровоградський національний технічний університет

Сучасний стан обліково-інформаційного забезпечення управлінських процесів в Україні

В статті розглянуто місце бухгалтерського обліку як інформаційної бази для прийняття управлінських рішень, основні вимоги до нього, а також сучасний стан розвитку господарського обліку в Україні. Зокрема, відображено тенденції поділу системи обліку і запровадження концепцій, відносно нових для вітчизняної системи управління, але відомих у західній практиці, а саме: управлінського обліку, контролінгу, стратегічного обліку.

інформація, управління, управлінський облік, фінансовий облік, стратегічний облік, контролінг

Ефективне управління господарською діяльністю підприємства значною мірою залежить від досконалої інформаційної системи. Обмін інформацією пронизує всі управлінські функції, які циклічно повторюються – планування, організацію, мотивацію та контроль. Вказаний цикл закінчується прийняттям управлінських рішень. Відсутність належного забезпечення інформаційними ресурсами може призвести хибних рішень менеджерів і, відповідно, до значного погіршення існуючого стану і спровокувати виникнення кризових ситуацій на підприємствах. Таким чином, визначення особливостей функціонування системи інформаційного забезпечення підприємства є важливим і актуальним.

Інформаційна система повинна надавати цілісну картину господарських процесів. Проте, слід зазначити, що для існуючих інформаційних технологій характерна обмеженість відображення господарських процесів. У системі обліку формується різноманітна інформація для управління, однак вона, у більшості випадків, не використовується через те, що вкоренилася практика, коли бухгалтерія обробляє інформацію і подає її в основному зовнішнім споживачам, а самим апаратом управління використовується епізодично.

Орієнтація системи обліку на зовнішніх споживачів пояснюється відсутністю запитів власної системи управління на інформацію, тому актуальним завданням є перебудова всієї системи обліку в такому напрямку, щоб можна було отримати потрібну інформацію для апарату управління.

Метою даної публікації являється ознайомлення з основними проблемами та можливими напрямками розширення інформаційних ресурсів в системі обліку.

Ми поділяємо думку ряду вчених, які вважають облік частиною загальної інформаційної системи, яка перетворює первинні дані, зафіксовані в документах, в продукт для управління. Таким продуктом є оброблена інформація, яка має всі властивості товару. Так, В.Ф. Палій і Я.В. Соколов відмічають: «Мета бухгалтерського обліку - управління господарськими процесами; його зміст - інформація про факти господарської діяльності і його робоча функція - спостереження, вимірювання, класифікація, узагальнення і передача інформації. Мета лежить поза бухгалтерським обліком, вона дається йому» [6, С.23-24]. З цієї точки зору облік є засобом виробництва товару особливого роду - інформації, яка має вартість, собівартість, ціну та інші категорії товарного виробництва.

У великому економічному словнику під редакцією А. Н. Азріліяна інформація (від лат. informatio – «осведомлять») трактується як «сведения о чем-либо, являющиеся объектом сбора, хранения, переработки. Стоимость информации включает в себя: время руководителей и подчиненных, затраченное на сбор информации, а также фактические издержки, связанные с анализом рынка, оплатой машинного времени, использованием услуг внешних консультантов и др.» [2, С.314].

Але економічну вигоду від забезпечення суспільно необхідного рівня інформованості неможливо відобразити у вигляді співвідношення витрат на інформацію та вартістю додатково отриманого продукту, а відсутність інформації приводить до значних економічних втрат. Існує закономірність, яка полягає в тому, що чим нижчий рівень інформованості, тим більші втрати і менша ефективність господарської діяльності. Ефективність інформаційної служби підвищується, коли збільшується кількість споживачів кінцевого продукту інформаційної системи. Інформація виникає в силу необхідності у ній з боку зацікавленого споживача. Необхідність в інформації для споживача має характер об'єктивних вимог. По мірі того, як змінюються умови господарської діяльності, з'являється необхідність у новій інформації, але суб'єкт може не усвідомлювати потреби в ній або ж навпаки - розширити інформаційні потреби в більшому обсязі, ніж це вимагається об'єктивною реальністю. Тобто, що існує певний рівень інформованості, який повинен забезпечити бухгалтерський облік.

Отже, забезпеченість інформацією є важливим елементом системи обліку і треба прагнути до того, щоб зміни в господарському механізмі були враховані при формуванні інформації про об'єкти управління. Розвиток системи обліку повинен визначатись тим, яка інформація, кому та в які строки повинна подаватися. При цьому, на першому місці повинен бути зміст інформації, а на другому - форма. Даний підхід дозволяє проектувати систему таким чином, щоб при мінімальних витратах отримати найбільший обсяг потрібної інформації і задовольнити потреби максимальної кількості споживачів. В.Б. Івашкевич підкреслює: «Задоволення інформаційних потреб – головне призначення обліку взагалі, в тому числі й бухгалтерського». [5, С.31]

Протягом історично тривалого періоду облік розуміли односторонньо, як засіб спостереження і контролю господарської цільності. Теоретичні дослідження і практика, в основному, були направлені на аналіз внутрішньої структури системи обліку, його предмету та методів і не виходили за ці межі. Кінцевою метою обліку вважалось складання балансу і звітності, а його методологія розвивалась так, щоб на основі первинної документації отримати зведені дані для і складання зовнішньої звітності. Якщо у минулому така орієнтація була виправданою в умовах жорсткої централізації планування і управління, то в нових умовах вона є гальмом для удосконалення системи обліку

Останнім часом в Україні розвиток обліку пов'язано із запровадженням ряду концепцій, нових для вітчизняної системи управління, але відомих у західній практиці,

зокрема: управлінського обліку, контролінгу, стратегічного обліку тощо. Кожна з зазначених підсистем обліку часто розглядається вітчизняними авторами як «панацея від усіх бід» без критичної оцінки можливості її запровадження на українських підприємствах.

Фінансовий облік, на думку прихильників поділу системи обліку, не здатний створювати інформацію, потрібну для управління, так як має історичний характер, тобто ґрунтується на минулих подіях та явищах господарської діяльності підприємства.

До недавнього часу в Україні розвивався фінансовий облік, а з управлінського використовувались лише окремі фрагменти – облік витрат на виробництво за центрами витрат, калькулювання собівартості продукції, техніко-економічне планування, економічний аналіз роботи окремих структурних підрозділів підприємства. Відмінність між фінансовим та управлінським обліком полягає в тому, який контингент споживачів вони обслуговують. Якщо фінансовий облік дає інформацію для зовнішніх споживачів (акціонерів, вищестоящих організацій, інвесторів, кредиторів), то управлінський – для внутрішніх споживачів (різних служб апарату управління даного підприємства).

Управлінський облік не регламентується так жорстко нормативними документами, як це прийнято у фінансовому обліку, але його методологія і організація повинні базуватись на міцній науковій платформі. Як правило, його доцільно організувати на великих і середніх підприємствах, які мають складну структуру, складний технологічний процес, значну номенклатуру виробів.

Управлінський облік обмежується, в основному, деталізацією витрат на виробництво, створенням системи формування собівартості на основі норм витрачання ресурсів, аналізом витрат при прийнятті рішень, калькулюванням собівартості продукції. Хоча він і базується на даних фінансового обліку, проте групування витрат і різні розрахунки, пов'язані з визначенням собівартості продукції, становлять його суть.

Управлінський облік, як система інформаційного забезпечення апарату управління, повинен давати дані як для оперативного управління формуванням собівартості, так і для прогнозування, використовуючи для цього моделі залежності між витратами, ціною, прибутком та обсягом продажу. Така модель дозволяє визначити при якому обсязі виробництва отримуються збитки, а при якому – прибуток, а також бажаний обсяг виробництва і продажу.

Таким чином, управлінський облік вважається рядом вчених [4, 7] ефективним методом контролю витрат на виробництво і отримання прибутку підприємством на основі постійного спостереження за формуванням собівартості продукції.

Проте, С.Ф. Голов зазначає, що термін «управлінський облік» поступово втрачає зміст. В США – на батьківщині управлінського обліку – підручники з цієї дисципліни почали називати «Управління затратами». На думку вченого, управлінський облік в США пройшов у своєму розвитку чотири основні стадії: зародження, формування, розвитку, інтеграції з іншими функціями управління, що схематично він зобразив таким чином: облік затрат (виробничий облік) – управлінський облік – управління затратами.

Б.І.Валуєв зазначає, що не встановлено чіткої межі між фінансовим і управлінським обліком, не визначена системна цілісність об'єктів останнього, не встановлено значення при такому поділі оперативного обліку, а також достатньо незрозуміле співвідношення управлінського обліку та контролінгу, який розглядається як функція «управління управлінням», яка включає в себе планування, облік, контроль, економічний аналіз та інше.

Хотілося б також звернути увагу на концепції стратегічного обліку. У сучасній літературі склалися протилежні точки зору щодо потреби відокремити його в системі управління підприємством.

Перша точка зору обґрунтовує необхідність побудови «стратегічної бухгалтерії», розкриває її основні функції, обов'язки, завдання [7, 8]. Так, згідно з нею, стратегічний облік використовує похідну вторинну інформацію, отриману на основі даних фінансового й управлінського обліку. Ця інформація опрацьовується за допомогою економіко-математичних методів задля виявлення певних закономірностей і взаємозалежностей між економічними показниками, що надає можливість передбачити майбутній розвиток господарської діяльності підприємства. Інформаційні ресурси стратегічного обліку мають зв'язок з традиційним обліком, але ним не обмежуються. Зокрема, це стосується формування інформації про зовнішнє середовище підприємства, яка необхідна для прогнозування розвитку підприємства.

Проте існують сумніви щодо потреби терміну «стратегічний облік», і доводиться висновок, що відокремлення цього виду обліку, як і «управлінського обліку», а також відповідного відділу в організаційній системі підприємства порушить цілісність системи управління [3]. При цьому відокремлення стратегічного обліку вважається копіюванням закордонних підходів та підміною перспективного планування. Б.І. Валуєв вважає, що «господарський облік як цілісну інформаційну систему навряд чи має сенс розглядати за змістом інформації як набір окремих видів обліку. Як цілісне утворення її можна класифікувати з різних точок зору. Особливе значення може мати класифікація облікової інформації за її зв'язком з функціями планування, контролю, аналізу» [3, С.60].

Проблема проектування системи обліку, що задовольняє потреби управління, може бути успішно вирішена в тому випадку, коли вона всебічно досліджуватиметься як спеціалістами з обліку, так і спеціалістами з управління. Необхідно визнати, що спеціалісти з управління поверхнево вивчили функцію обліку, контролю і аналізу, надаючи перевагу у своїх дослідженнях функціям планування, організації та координації. Дослідження, що проводяться спеціалістами з обліку, хоча і є важливими та необхідними для вдосконалення інформаційної системи взагалі, але відзначаються одностороннім підходом, розкривають функції управління з позиції формування інформації в межах існуючої системи обліку, а не з позиції споживачів та модернізованої системи збору і оброблення інформації.

На наш погляд, система управління є ведучою, а система обліку - забезпечуючою ланкою, а тому основним завданням обліку є упорядкування вхідної та вихідної інформації у відповідності до потреб управління. Вважаємо, що розвиток інформаційної системи підприємства можливий на інтеграційних засадах, на взаємозв'язку розвитку всіх функцій управління.

Список літератури

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» №996 від 16.07.1999 р. Зі змінами і доповненнями.
2. Большой экономический словарь. Под редакцией А.Н. Азриляна. – М.: Институт новой экономики, 1999.– 1244 ст.
3. Валуев Б.И. О недостаточной связи науки о бухгалтерском учете с проблемами развития целостной системы управления // Економіст. – 2006. – №12. – Ст. 58-63.
4. Голов С.Ф. Управлінський облік. Підручник. – К.: Лібра, 2003р. – 704 с.
5. Ивашкевич В.Б. Бухгалтерский учет в условиях совершенствования хозяйственного механизма. – М.: Финансы и статистика, 1982 г. – 185 с.
6. Палий В.Ф., Соколов Я. В. АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 1991г. – 224 с.

7. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): Монографія. – Тернопіль, Карт-бланш, 2006. – 334 с.
8. Чебан Т., Яценко В. Организационные аспекты построения бухгалтерии стратегического типа // Бухгалтерский учет и аудит. – 2004. – №12. – Ст.31-36.

В статье рассмотрено место бухгалтерского учета как информационной базы для принятия управленческих решений, основные требования к нему, а также современное состояние развития хозяйственного учета в Украине. В частности, отражены тенденции разделения системы учета и внедрения концепций, относительно новых для отечественной системы управления, но известных в западной практике, а именно: управленческого учета, контроллинга, стратегического учета.

In statt'e the place of record-keeping is considered as informative base for the decision-making administrative, the basic requirements to him, and also modern development status of economic account in Ukraine. In particular, the tendencies of division of the system of account are reflected. Introductions are considered conception, which are new for the domestic control system, but known in western practice. It is an administrative account, controllng, strategic account.

УДК 657.4

О.В. Шелковникова, доц., канд. экон. наук

Кировоградського національного технічного університету

Моделі робочих документів аудиту витрат промислового підприємства

У статті доведено важливість формування моделей робочих документів як складової загальної методики аудиту витрат підприємств. Обґрунтовано авторський підхід до розробки робочої документації аудитора і запропоновано універсальні робочі документи, що формуються на кожному етапі аудиту вищевказаного об'єкту перевірки.

аудиторська перевірка, витрати підприємства, робочі документи, моделі, результати перевірки, напрями перевірки

Загальна проблема полягає у відсутності достатньої інформаційної бази аудитора щодо порядку формування робочих документів аудиторської перевірки об'єктів обліку. Важливою складовою зазначеної проблеми є недосконалість форм робочих документів аудиту витрат підприємств, що складає найбільшу питому вагу будь-якої перевірки різноманітних суб'єктів господарювання.

Аудиторські підприємства використовують власно розроблені робочі документи щодо перевірки витрат підприємства і жодне не враховує напрацювання сучасників, бо вони не є доступними для широкого кола аудиторів, їх не систематизовано та не викладено у літературних джерелах у належному для застосування вигляді, що дуже важливо для здійснення ефективних аудиторських перевірок. У результаті недостатності розробок у напрямку особливостей формування робочих документів щодо перевірки витрат підприємства значно ускладнюється процес виконання основного етапу аудиту, як наслідок, збільшується термін перевірки та знижується її якість.

Значний вклад у методичне забезпечення аудиту як взагалі, так і витрат, зокрема, зробили багато авторів [1, 2, 3]. Але, на нашу думку, більшість з перелічених праць або не містять взагалі, або містять недостатньо обґрунтовані моделі робочих документів, які мають бути створені на кожному шаблі, що проходить аудитор до підтвердження звітності.

Отже, метою статті є розробка моделей робочих документів з перевірки витрат підприємства, які включають оптимальний і достатньо обґрунтований перелік як якісної, так і кількісної інформації щодо об'єкту перевірки, що мають бути сформовані у ході проведення перевірки на кожному етапі дослідження витрат.

Робоча документація - це записи, за допомогою яких аудитор фіксує проведені процедури перевірки, тести, отриману інформацію і відповідні висновки, які здійснюються під час проведення аудиторської перевірки.

У робочу документацію включається інформація, яка на думку аудитора є важливою для того, щоб правильно виконати аудиторську перевірку, і яка повинна підтвердити висновки та пропозиції в аудиторському висновку.

Під час планування та проведення аудиту робоча документація допомагає краще здійснювати аудиторську перевірку та контроль над процесом її проведення, в ній реєструються результати аудиторських експертиз, виконаних для підтвердження прийнятих аудитором рішень [2, С.21].

Робоча документація може бути оформлена у вигляді стандартних форм і таблиць на папері чи зафіксована на електронних носіях інформації. Узагальнюючи досвід власно проведених перевірок і плідні напрацювання інших аудиторів при проведенні аудиту витрат підприємства нами розроблено моделі робочих документів, що будуються за двома варіантами:

по-перше, робочі документи, що містять результати перевірки у вигляді підтвердження або заперечення відповідності відображених господарських операцій та об'єктів обліку діючій регламентації;

по-друге, робочі документи, які відображають кількісні відхилення у обліку витрат за їх напрямками у розрізі видів продукції або бухгалтерської документації та звітності.

Перший варіант робочих документів охоплює конкретні напрями перевірки та відповідні нормативні чи внутрішні документи підприємства, які підтверджують достовірність обліку. Наприклад, результати аудиту незавершеного виробництва, що має піддаватись найретельнішій перевірці не тільки на предмет фактичної наявності незавершеного виробництва, а й щодо визначення його правильної оцінки, можуть бути оформлені у вигляді наступної моделі (табл. 1).

Таблиця 1 - Модель робочого документа перевірки незавершеного виробництва

№ з/п	Напрями перевірки	Регламентація або джерела перевірки	Результати перевірки
1	перевірити відповідність відображення в бухгалтерському обліку вартості незавершеного виробництва	Наказ про облікову політику підприємства	Відповідає „+” Не відповідає „-”
2	вивчити відповідність обраного в обліковій політиці методу оцінки	П(С)БО 16, методичні рекомендації з планування, обліку та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг)	Відповідає „+” Не відповідає „-”

Продовження таблиці 1

3	вивчити законність і правильність відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з обліку незавершеного виробництва	Інструкція про застосування Плану рахунків №291 від 21.12.99р.	Відповідає „+” Не відповідає „-”
4	порівняти залишки на рахунку 23 «Виробництво» з результатами інвентаризації незавершеного виробництва	Головна книга у розрізі рахунку 23, інвентаризаційний опис, порівняльна відомість	Розбіжностей немає „+”; Розбіжності є „-”
5	перевірити вибіркоким способом правильність оцінки залишків незавершеного виробництва	Форма 1 (рядок 120), журнал-ордер №5 (розділ 3 1.1.-1.7.)	Правильна „+” Не правильна „-”
6	встановити відповідність фактичних залишків незавершеного виробництва даним, що наведені у балансі	Головна книга у розрізі рахунку 23, форма 1 (рядок 120)	Відповідає „+” Не відповідає „-”

Стосовно перевірки формування прямих матеріальних витрат треба відмітити, що це найбільш складний етап перевірки, який охоплює визначення правильності списання сировини та матеріалів відповідно діючим нормам на виробництво продукції (табл. 2).

Таблиця 2 - Модель робочого документа аудитора з перевірки прямих матеріальних витрат

Тех.проц еси	Види продукції						Разом			Загальні відхилення
	норма	факт	Відхи-лення	норма	факт	Відхи-лення	норма	факт	Відхи-лення	
1	1-й вид продукції			2-й вид продукції						
сировина	1	н11	ф11	н11-ф11	н12	ф12	н11+н12	ф11+ф12	н1-ф1	в 1
	2	н21	ф21	н21-ф21	н22	ф22	н21+н22	ф21+ф22	н2-ф2	в 2
	3	н31	ф31	н31-ф31	н32	ф32	н31+н32	ф31+ф32	н3-ф3	в 3
	усь ого	н1	ф1	н1-ф1	н2	ф2	н1+н2	ф1+ф2	н1-ф1	відхилення по 1-му техпроцесу
	відхилення по 1-му продукту			відхилення по 2-му продукту						
2	3-й вид продукції			4-й вид продукції						
сировина	4	н43	ф43	н43-ф43	н44	ф44	н43+н44	ф43+ф44	н4-ф4	в 4
	5	н53	ф53	н53-ф53	н54	ф54	н53+н54	ф53+ф54	н5-ф5	в 5
	6	н63	ф63	н63-ф63	н64	ф64	н63+н64	ф63+ф64	н6-ф6	в 6
	усь ого	н3	ф3	н3-ф3	н4	ф4	н3+н4	ф3+ф4	н2-ф2	відхилення по 2-му техпроцесу
	відхилення по 3-му продукту			відхилення по 4-му продукту						
3	5-й вид продукції			6-й вид продукції						
сировина	7	н75	ф75	н75-ф75	н76	ф76	н75+н76	ф75+ф76	н7-ф7	в 7
	8	н85	ф85	н85-ф85	н86	ф86	н85+н86	ф85+ф86	н8-ф8	в 8
	9	н95	ф95	н95-ф95	н96	ф96	н95+н96	ф95+ф96	н9-ф9	в 9
	усь ого	н5	ф5	н5-ф5	н6	ф6	н5+н6	ф5+ф6	н3-ф3	відхилення по 3-му техпроцесу
	відхилення по 5-му продукту			відхилення по 6-му продукту						
Разом	н1+н3+н5	ф1+ф3+ф5		н2+н4+н6	ф2+ф4+ф6				н-ф	Сума відхилень за техпроцесами

Умовні позначення: н – нормативне витрачання;
ф – фактично витрачання;
в - відхилення.

Застосування другого варіанту робочого документа, що наведено у табл. 2 дає можливість визначити суму завищеного (заниженого) витрачання сировини та розмір викривлення прямих витрат на виробництво кожного окремого виду продукції. Цей підхід менш трудомісткий, але не достатньо зручний при поточному аудиті. Аудит витрат на виробництво за наведеною методикою забезпечує отримання інформації про витрати по закінченню випуску, а тому вона може бути вже невчасною для цілей контролю й оперативного втручання у виробничі процеси.

Тому більш доцільним є використання поряд з вище наведеним підходом й іншого, що базується на основі співставлення нормативу витрат з фактичними витратами на одиницю продукції. При цьому слід виконати наступні дії: визначити нормативні витрати на одиницю виробу по кожному технологічному процесу; визначити фактичні витрати на одиницю виробу по кожному технологічному процесу (по кожній операції); порівняти нормативні та фактичні витрати на одиницю продукції і встановити відхилення між ними; здійснити аналіз відхилень, на підставі цього встановити їх причини та винуватців; виконати заходи по усуненню причин відхилень або переглянути норми за потребою.

Для наведених вище потреб до фрагменту загальної моделі робочого документу аудитора (табл. 2) додано показники, які характеризують витрати сировини на одиницю продукції за нормою та фактом, а також відхилення вказаних показників (табл. 3).

Таблиця 3 - Модель робочого документа перевірки прямих матеріальних витрат на одиницю продукції

		Види продукції					
		норма	факт	відхилення	норма	факт	відхилення
Тех.процес 1		1-й вид продукції			2-й вид продукції		
кількість продукції		КП1			КП2		
сировин а	1	н11	ф11	н11-ф11	н12	ф12	н12-ф12
	2	н21	ф21	н21-ф21	н22	ф22	н22-ф22
	3	н31	ф31	н31-ф31	н32	ф32	н32-ф32
	усього	н1	ф1	н1-ф1	н2	ф2	н2-ф2
витрати сировини на одиницю продукції		НВнаОП1 = н1/КП1	ф1/КП1	ФВнаОП1 = н1/КП1 - ф1/КП1	н2/КП2	ф2/КП2	н2/КП2 - ф2/КП2
відхилення		відхилення по 1-му виду продукції			відхилення по 2-му виду продукції		

Умовні позначення: КП – кількість продукції;
НВнаОП – норма витрачання на одиницю продукції;
ФВнаОП – фактичне витрачання на одиницю продукції.

Аналогічні доповнення необхідно здійснити і для усіх технологічних процесів і видів продукції. Далі слід звести у єдиній таблиці нормативні та фактичні витрати на одиницю продукції у розрізі її видів, технологічних переділів і місяців (табл. 4).

Таблиця 4 - Модель узагальнюючого робочого документу перевірки прямих матеріальних витрат

Тех.процеси	Продукция	Норма	Факт	Відхилення
1	1	НВнаОП1	ФВнаОП1	НВнаОП1-ФВнаОП1
	2	НВнаОП2	ФВнаОП2	НВнаОП2-ФВнаОП2
	3	НВнаОП3	ФВнаОП3	НВнаОП3-ФВнаОП3
2	4	НВнаОП4	ФВнаОП4	НВнаОП4-ФВнаОП4
	5	НВнаОП5	ФВнаОП5	НВнаОП5-ФВнаОП5
	6	НВнаОП6	ФВнаОП6	НВнаОП6-ФВнаОП6
3	7	НВнаОП7	ФВнаОП7	НВнаОП7-ФВнаОП7
	8	НВнаОП8	ФВнаОП8	НВнаОП8-ФВнаОП8
	9	НВнаОП9	ФВнаОП9	НВнаОП9-ФВнаОП9

Табл. 4 має бути доповнена інформацією за кожен звітний період з метою здійснення аналізу не лише у розрізі факт мінус норма, але і у розрізі факт звітний

мінус факт попередній, що дасть можливість встановити відхилення у витрачанні сировини на одиницю продукції, яке з'являється у наслідок як збільшення рівня цін на сировину, так і необґрунтованого надлишкового витрачання сировини на продукцію, що не була оприбуткована.

На наступному етапі при перевірці правильності формування прямих витрат на оплату праці аудиторі необхідно порівняти обсяги фактично виконаних робіт з нормами та розцінками, порівняти розцінки з тарифними ставками відрядників за відповідними розрядами робіт і кількістю годин, що вимагається для їх виконання. Погодинну оплату праці перевірити порівнюючи табеля обліку робочого часу із даними розрахункових відомостей. Далі первинні дані порівнюються із аналітичними, які в свою чергу порівнюються із синтетичним обліком, на підставі чого встановлюються відхилення (табл. 5).

Таблиця 5 - Модель робочого документа перевірки прямих витрат на оплату праці

№ з/п	Види прямої оплати праці	Первинний облік	Аналітичний облік	Відхилення	Синтетичний облік	Відхилення
1	Відрядна оплата праці працівникам дільниці А	наряди А за період	сума нарядів А у розрахунковій відомості	стовпчик 4 – стовпчик 3 рядка 1	Дт 23 Кт 661 за центрами виникнення дільниці А (ж-о №5 р.3ст.15, ряд.1.1)	стовпчик 6 – стовпчик 4 рядка 1
2	Відрядна оплата праці працівникам дільниці Б	наряди Б за період	сума нарядів Б у розрахунковій відомості	стовпчик 4 – стовпчик 3 рядка 2	Дт 23 Кт 661 за центрами виникнення дільниці Б (ж-о №5 р.3ст.15, ряд.1.2)	стовпчик 6 – стовпчик 4 рядка 2
3	Разом	наряди АБ	сума нарядів АБ	стовпчик 4 – стовпчик 3 рядка 3	Дт 23 Кт 661 за центрами виникнення дільниці А та Б (ж-о №5 р.3ст.15, ряд.1.7)	стовпчик 6 – стовпчик 4 рядка 2

Перевіряючи правильність формування інших прямих витрат необхідно врахувати, що до їх складу включаються усі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація тощо. Їх перевірка здійснюється аналогічним шляхом, тому робочі документи можуть бути сформовані на прикладі, що окреслено вище.

Перевіряючи правильність формування собівартості реалізованої продукції необхідно дослідити відповідність записів аналітичного і синтетичного обліку по рахунках витрат записам в облікових регістрах, Головній книзі, звітності. За результатами вказаного етапу аудиту складається наступний робочий документ (табл. 6).

Таблиця 6 - Модель робочого документу перевірки формування собівартості реалізованої продукції

№ з/п	Вид витрат	Журнал-ордер №5	Головна книга	Відхилення	Звітність	Відхилення
1	Прямі витрати	розділ 3, рядочок 1.7, стовпчик 25	рахунок 23	(ст.3 – ст.4) рядочка 1	-	-
2	Загальновиробничі витрати	розділ 3, рядочок 3.7, стовпчик 25	рахунок 91	(ст.3 – ст.4) рядочка 2	-	-

Продовження таблиці 6

3	Наднормативні витрати	розділ 3, рядочок 2, стовпчик 25	рахунок 90	(ст.3 – ст.4) рядочка 3	-	-
4	Разом	розділ 3, рядочок 2, стовпчик 25	рахунок 90	(ст.3 – ст.4) рядочка 4	форма 2 рядочок 040	(ст.4 – ст.6) рядочка 4

Перевіряючи правильність накопичення, розподілу та списання загальновиробничих витрат аудитор, передусім, повинен перевірити правомірність їх віднесення до вказаного угруповання. Досліджуючи операції з обліку загальновиробничих витрат необхідно перевірити правильність і достовірність їх розподілу. Після перевірки правильності проведення розподілу загальновиробничих витрат, перевіряють відповідне відображення в бухгалтерському обліку результатів розподілу. Аудитор також з'ясовує обґрунтованість бази розподілу загальновиробничих витрат і відповідність зазначеній в наказі про облікову політику.

На етапі накопичення та списання адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат, аудитор повинен перевіряти правильність віднесення витрат до відповідних напрямів. Результати такої перевірки можуть бути узагальнені у робочому документі (табл. 7).

Таблиця 7 - Модель робочого документу перевірки витрат, що не формують собівартість реалізації

№ з/п	Вид витрат	Журнал-ордер №5	Головна книга	Відхилення	Звітність	Відхилення
1	Адміністративні витрати	розділ 3, рядочок 4.6, стовпчик 25	рахунок 92	(ст.3 – ст.4) рядочка 1	форма 2 рядочок 070	(ст.4 – ст.6) рядочка 1
2	Витрати на збут	розділ 3, рядочок 5.6, стовпчик 25	рахунок 93	(ст.3 – ст.4) рядочка 2	форма 2 рядочок 080	(ст.4 – ст.6) рядочка 2
3	Інші витрати операційної діяльності	розділ 3, рядочок 6.8, стовпчик 25	рахунок 94	(ст.3 – ст.4) рядочка 3	форма 2 рядочок 090	(ст.4 – ст.6) рядочка 3

Таким чином, у статті запропоновано два варіанти моделей робочих документів з аудиту витрат підприємства, що включають: оптимальний обсяг джерел отримання аудиторських доказів; обґрунтований перелік процедур збору аудиторських доказів; основні етапи перевірки витрат; узагальнені результати аудиторського дослідження.

Наукову новизну мають пропозиції щодо складу та форми робочих документів, що формуються у ході перевірки витрат промислового підприємства, а також двох варіантний підхід до процесу створення робочої документації аудитора.

Подальші дослідження доцільно вести у напрямі розробки моделей робочих документів аудиту інших об'єктів обліку, що мають базуватися на загальному підході, який запропоновано у даній статті.

Список літератури:

1. Давидов Г.М. Аудит: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. – 363с.
2. Загородній А.Г. та ін. Аудит: теорія і практика: Навчальний посібник / Загородній А.Г. та ін. – 2-е вид., перероб. і доп. – Львів: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2004. – 456с.
3. Усач Б.Ф. Аудит: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2003. – 223с.

В статье определена важность формирования моделей рабочих документов как составной части общей методики аудита. Обоснован авторский подход к разработке рабочей документации аудитора и

предложены универсальные рабочие документы, которые формируются на каждой стадии объекта проверки.

In article research and measures are generalized, pay the increases of receipts in budget for earth. Expedience is definite and necessity of forming of technological cards of tax administration, on this basis a base model is offered of technological card of administration pay for earth.

УДК 339. 138

В.М. Шумейко, доц., канд. техн. наук

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Сегментація ринку олійно-жирової продукції по технологічному ланцюжку виробництва кінцевої продукції

У статті показана важливість маркетингової сегментації ринку. Акцентовано увагу на тому, що відповідний товарний ринок може бути створений відомою групою підприємницьких суб'єктів але з іншим об'єктом ринкових взаємовідносин. Розглядаючи ланцюг створення цінностей від першого виробника в технологічному ланцюгу до виробника кінцевого цільового продукту спостерігається створення специфічних ринків сировини, напівфабрикатів, побічної продукції. Визначення цих ринків дасть можливість покращити маркетингове планування, чітко визначити сегменти споживачів і методи маркетингового впливу на них з боку підприємств, що знаходяться всередині технологічного ланцюжка виробництва кінцевої продукції.

маркетинг, олійно-жировий комплекс, сегментація ринку, технологічний ланцюжок

Проблеми сегментування ринка є ключовими при організації маркетингової діяльності. У підприємства може не вистачити ресурсів для того щоб працювати на всьому ринку, і тому воно шукає доходний сегмент, який відповідає її ресурсам і можливостям. Успіхи підприємства на доходному сегменті підвищують його конкурентоспроможність. Бажання отримати максимально можливий прибуток при обмежених ресурсах примушує підприємство шукати таких споживачів які забезпечили б йому досягнення цілей в найкоротші строки і з найменшими затратами.

Одним з важливих напрямків маркетингової діяльності є комплексне дослідження ринку, його учасників, сегментів галузевої структури. Такі маркетингові дослідження дозволяють здійснювати прогнозування розвитку ринкової ситуації, на основі якого можлива розробка відповідних заходів для маркетингового впливу на ринок з ціллю забезпечення ефективної виробничо-збутової діяльності підприємств. Ринкове середовище у відповідному сегменті загальнонаціонального ринку визначається учасниками ринкової взаємодії яких можна поділити на три групи: виробники-продавці; споживачі-покупці; допоміжні суб'єкти ринку, що забезпечують функціональну взаємодію перших двох суб'єктів ринку. Однак, ринок може бути створений і при тих же суб'єктах але з іншим об'єктом ринкових взаємовідносин. Розглядаючи ланцюг створення цінностей від першого виробника в технологічному ланцюгу до виробника кінцевого цільового продукту можемо спостерігати створення специфічних ринків сировини, напівфабрикатів, побічної продукції. Визначення цих ринків дасть можливість покращити маркетингове планування, чітко визначити

сегменти споживачів і методи маркетингового впливу на них з боку підприємств, що знаходяться всередині технологічного ланцюжка виробництва кінцевої продукції.

Незважаючи на загальне признание значимості та широке використання маркетингового сегментування в підприємницькій діяльності, багато підприємств неефективно використовують потенціальні можливості сегментування товарів та споживачів на ринку. Досвід найбільш успішних компаній, які працюють на споживчих, промислових та міжнародних ринках, свідчить, що ефективне маркетингове сегментування дозволяє підвищувати ймовірність сприятливих результатів реалізації на ринку товарів та послуг, знижувати витрати і можливість невдач нових продуктових пропозицій.

Основою розробки любых рішень стосовно маркетингової стратегії служить сегментування ринку, тобто розподіл його на більш дрібні та однорідні ринки для налагодження більш ефективного комунікаційного процесу з наявними та потенційними споживачами. Визначення сутності споживачів, їх запитів є самим важливим рішенням, яке приймається любым підприємством, оскільки умови роботи зі споживачами і необхідність виконувати відповідні зобов'язання по відношенню до них будуть визначати витрачені грошові кошти, бізнес-стратегію, організаційну структуру підприємства. Маркетолог повинен адаптувати товарну пропозицію, розробити цінову політику, комунікаційну політику і систему дистрибуції у відповідності з потребами, запитами своїх споживачів у визначених сегментах ринку. Потім, визначивши ринкові цілі сегментів, підприємство повинно прийняти рішення про позиціонування у вибраних сегментах, тобто сформулювати свою пропозицію цінності, яка відображала б бачення підприємства споживачами і її відмінність від конкурентів [10, С.121].

Приведене обґрунтування важливості маркетингового сегментування підтверджується різними вітчизняними та закордонними вченими. Зокрема визначення поняття сегментації у всіх авторів схоже. Так, Старостіна А.О. [9, С. 145] стверджує, що сегментація – це систематизований процес розподілу потенційного ринку на групи споживачів, що мають схожі потреби, мотивації щодо прийняття рішень про купівлю певного товару або послуги; рівень доходу та доступ до ринку. Ассель Г. [1, С.297] визначає сегментацію як поділ ринку на групи споживачів з подібними потребами та задоволенням цих потреб за допомогою маркетингових заходів. Він, також, приводить аргументи щодо доцільності сегментування. По-перше, сегментування дозволяє компаніям акцентувати увагу на потребах покупців. Якщо ринки сегментовані, то компанія може розробляти особливі товари, стратегії їх просування, системи розподілу і ціни для кожного сегмента. По-друге, сегментування стимулює розробку нових товарів. По-третє, сегментування допомагає компаніям розробити ефективний комплекс маркетингу. Розуміння потреб сегмента дозволяє вдосконалити рекламні стратегії. Четвертим достоїнством стратегії сегментування є сприяння більш ефективному розподілу маркетингових ресурсів між різними товарами.

Войчак А.В. і Федорченко А.В. в своїй роботі [2, С.135] показують, що вимоги до розміру сегмента ринку мають співвідноситись з вимогами щодо його перспективності в майбутньому.

Основоположник маркетингу Котлер Ф. [4, С.330] ідентифікує цільовий ринок на чотирьох рівнях: сегменти, ніші, регіональні ринки та індивідууми.

Хруцкий В.Є. і Коренева І.В. [11, С.144-177] вважають, що сегмент ринка – це група споживачів, що мають один або кілька загальних стійких признаков, які визначають поведінку споживачів на ринку. Признаками сегментування визначають однотипові відмінності в характеристиках окремих споживачів, які можуть бути відповідним чином виміряні, оцінені, і на їх основі споживачі можуть бути об'єднані в

групи. Розрізняють признаки сегментації на три види відповідно до об'єктів сегментації:

- сегментація по споживачах – розподіл всіх потенційних споживачів по групах, що характеризуються спільними стійкими признаками і показниками, які можуть конкретизувати значення кожного признаку: географічному, демографічному, психографічному, поведінковому;

- сегментація по параметрах продукту – розподіл товарів (послуг), що виробляються підприємством по їх функціональному призначенню та інших параметрах, що є важливими для успішного просування на ринку. Тут признаками сегментації можуть бути: ціна (ціновий діапазон); набір додаткових послуг; функціональні параметри; технічні параметри;

- сегментація по каналах збуту – це визначення числа і місткості однотипних торгових точок, торгових посередників, через яких можуть бути реалізовані вироби або послуги даної фірми.

В своїй статті Вінд Й. [5, С.369-393], розкриваючи зміст сегментування, наголошує, що сегментування ринку тільки по споживачах не є повним. Сучасна концепція розширюється на всі різні аудиторії, на всіх зацікавлених у діяльності фірми. Таке бачення стратегії сегментування може допомогти взаємодії фірми з іншими зацікавленими групами, наприклад, з постачальниками, персоналом по обслуговуванню, державними агентами, посередниками, що по сутності своїй часто бувають різні. Для моделювання та оптимізації пропонується гнучке або еластичне сегментування, де, в порівнянні з апріорним сегментування, коли сегменти визначаються по признаках, що пропонуються на початку дослідження, та кластерним сегментування, коли вибрані сегменти формуються за результатами кластерного аналізу, моделі гнучкого сегментування передбачають динамічний підхід. При цьому розробляється і перевіряється велика кількість різних сегментів, кожен з яких включає споживачів або організації зі схожим сприйняттям нових продуктів. Основними даними для створення імітаційних моделей є наступні: корисність різних факторів і рівнів для кожного респондента; сприймаємі відмінності або ранжування існуючих марок з точки зору деякого набору атрибутів; набір демографічних та інших вихідних характеристик.

Для проведення сегментування часто використовують гніздовий метод поетапної сегментації [8, С.59]. Згідно з цим методом, першим етапом є аналіз більш загальних макроознак сегментації, потім – змінних факторів виробництва, потім – ситуаційних факторів, особистих характеристик.

Широкою різноманітністю об'єктів ринкових взаємовідносин від сировини до кінцевої споживчої продукції характеризується, зокрема, харчова промисловість АПК [7]. Особливо динамічний розвиток має олійно-жировий комплекс України. В залежності від величини підприємства або об'єднання підприємств охоплюється більша чи менша величина технологічного ланцюжка виготовлення кінцевої продукції з відповідним випуском товарної продукції, як кінцевої, так і проміжної що створює окремі сегменти споживачів олійно-жирової продукції.

Метою статті визначаємо проведення дослідження механізму створення окремих сегментів на ринку олійно-жирової продукції на протязі технологічного ланцюжка створення цінностей від виробника олійної сировини до виробника кінцевої споживчої продукції.

Технологічний ланцюжок перетворення олійної сировини в кінцевий продукт визначають ланки цього ланцюжка, які є суб'єктами ринкового середовища, і, залежно від стадії переробки олійної сировини, формують окремі спеціалізовані ринки, що являються складовими внутрішнього та міжнародного ринків олійно-жирової продукції [3, 6, 12].

Першою і забезпечуючою ланкою технологічного ланцюжка створення олійної продукції є сільськогосподарські підприємства які займаються вирощуванням олійного насіння (рис. 1). Майже всі фермерські господарства незалежно від величини і форми власності можуть вирощувати олійне насіння таких основних культур як соняшник, ріпак, соя. Залежно від природно-кліматичних умов розміщення фермерських господарств визначається доцільність вирощування тої чи іншої культури. Розвиток виробництва олійного насіння, в основному, здійснюється на екстенсивній основі за рахунок розширення площ посіву олійних культур. Сільгоспвиробники є учасниками ринку олійної сировини на внутрішньому ринку олійної продукції, де реалізують продукцію через елеватори або напряду з господарств посередникам, чи олійно-добувним підприємствам. Виходу на міжнародні ринки, як правило, невеликі фермерські господарства не мають через складність процесу здійснення експортних операцій, невелику кількість олійної сировини у господарствах і дію експортного мита, що суттєво зменшує прибутковість подібних експортних операцій.

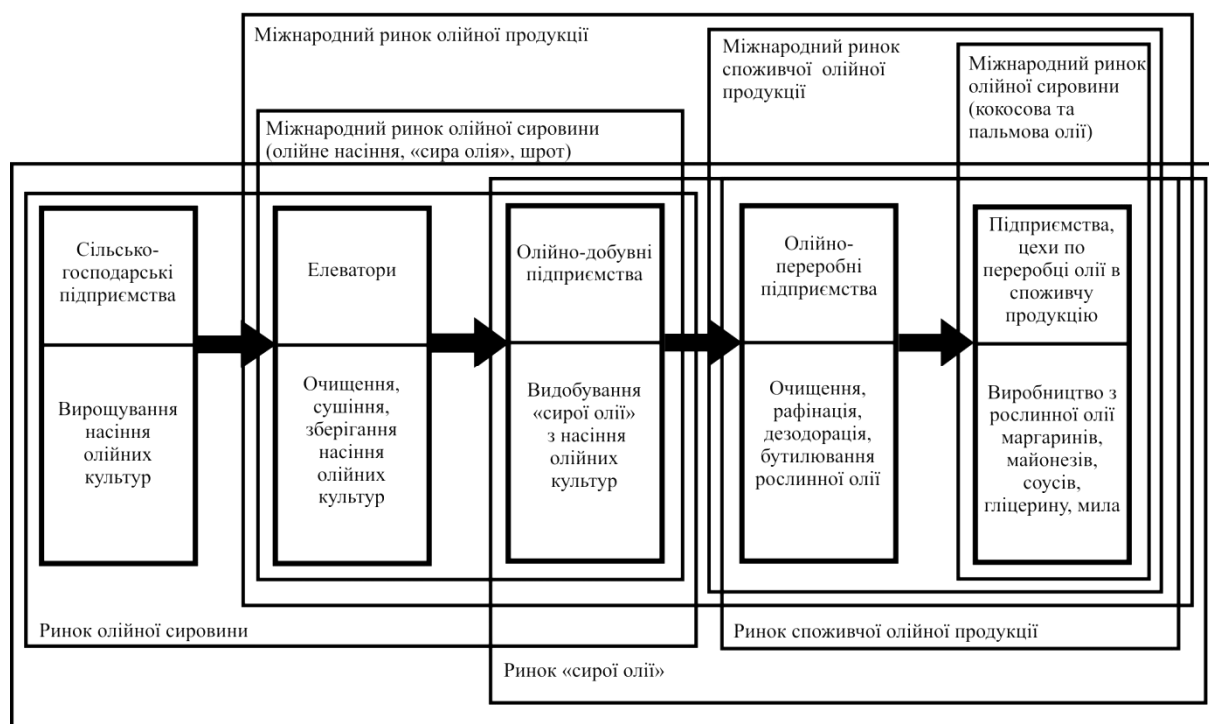

Рисунок 1 – Сегментування ринку на технологічному ланцюгу виробництва олійної продукції

Другою ланкою в ланцюжку виступають спеціалізовані зернозберігаючі підприємства – елеватори. Сезонність виробництва олійного насіння вимагає наявності спеціалізованих накопичуючих та зберігаючих терміналів для забезпечення сировиною олійнодобувних підприємств на протязі року. Олійне насіння, що надходить на елеватори, додатково доочищується, сушиться і зберігається з дотриманням необхідних технологічних умов. Олійне насіння, що зберігається на елеваторах, має відповідні кондиції і, як товар, готове для відвантаження на експорт або олійно-добувним підприємствам для переробки. Дія експортного мита в розмірі 17% від індикативної ціни на олійне насіння та проблеми з поверненням ПДВ експортерам на даний час не дозволяють інтенсивно вивозити насіння соняшнику і воно в переважній більшості потрапляє на олійно-добувні підприємства, які є третьою ланкою технологічного ланцюжка створення кінцевої олійної продукції. На цих підприємствах екстракційним або пресовим методами з олійного насіння видобувають так звану «сиру» олію, яка потім у вигляді олійної сировини для подальшої доробки експортується або поступає

на олійно-переробні підприємства. Жмих, що залишається після переробки олійного насіння, називають макухою або шротом і він є високобілковим кормом для тварин і птиці. Шрот також експортується і знаходить споживачів на внутрішньому ринку. Суб'єктами на вітчизняному та міжнародному ринках олійної сировини виступають фірми-зернотрейдери, що продають за кордон олійне насіння або на давальницьких умовах переробляють його на олійно-добувних підприємствах, а потім експортують «сирю» олію і шрот. Експортерами також можуть бути і безпосередньо олійно-добувні підприємства. Контрагентами експортерів виступають світові біржі, гуртові посередники, закордонні олійно-добувні та олійно-переробні підприємства, великі фермерські господарства, що спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції. На вітчизняному ринку споживачами олійної сировини є також олійно-добувні або олійно-переробні підприємства та великі відгодівельні тваринницькі комплекси. На внутрішньому ринку постачання олійної сировини здійснюється, як правило, для «сирої» олії за довгостроковими угодами, а постачання олійного насіння має кон'юнктурний характер, де вирішальним фактором виступає ціна насіння.

На четвертій та п'ятій ланках технологічного ланцюга виробляється кінцева споживча олійна продукція. На четвертій ланці окремі олійно-переробні підприємства або їх підрозділи, цехи олійно-добувних підприємств проводять доведення «сирої» олії до споживчих кондицій шляхом доочищення, рафінації, дезодорації з послідовним розливом в пляшки, в яких рослинна олія, що готова до споживання, поставляється в торговельну мережу. На п'ятій ланці технологічного ланцюга виробництва олійної продукції відбувається переробка олії за допомогою різних біологічних та хімічних добавок та за спеціальними технологіями в маргарини широкого спектру призначення, різні майонези, соуси. Також на окремих підприємствах виробляють гліцерин, мило, оліфу. Вся продукція четвертої і п'ятої ланок поставляється на ринок споживчої олійної продукції для безпосереднього споживання населенням, а також для використання при виробництві харчової продукції такої як хліб, різна випічка, печиво, цукерки.

Для виробництва маргаринової продукції широко використовуються також тропічні олії, що являються складовими міжнародного ринку олійної сировини. Українські маргаринові підприємства постійно нарощують імпорту кокосової та пальмової олій. Головною причиною зростаючого попиту на тропічні олії є низька їх ціна в порівнянні з соняшниковою олією та достатньо високі технологічні характеристики для переробки в маргаринову продукцію.

Проведений аналіз сегментації на ринку олійної продукції показав, що одні і ті ж суб'єкти загального ринку можуть створювати значну різноманітність невеликих сегментів всередині загального і, відповідно, на кожному сегменті загального ринку повинна здійснюватись своя маркетингова політика. Подальші дослідження можливо спрямувати на розробку оптимізаційних моделей маркетингових зусиль підприємств, що працюють на кількох сегментах олійно-жирового ринку.

Список літератури

1. Ассель Г. Маркетинг: принципы и стратегии: Учебник / Пер с англ.-М.: ИНФРА-М, 1999.-804 с.
2. Войчак А.В., Федорченко А.В. Маркетингові дослідження: Підручник / За наук. ред. А.В. Войчака. – К.: КНЕУ, 2007.-408 с.
3. Каретникова В.С., Кухта В.Г. Экономика и предпринимательство масложирового комплекса Украины. Учебное пособие. – Харьков: НТУ "ХПИ", 2003. – 340с.
4. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. 11-е изд.-СПб.: Питер, 2006.-800 с.
5. Маркетинг./Под ред. М. Бейкера./ Пер. с англ.-СПб.: Питер, 2002.-1200 с.
6. Олійно-жирова галузь України і Російської Федерації. Показники роботи за 2007 рік. – Х.: УкрНДІОЖ, 2008. – 92с.
7. Островський П.І. Аграрний маркетинг. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 224с.

8. Пилипчук В.П., Оснач О.Ф., Коваленко Л.П. Промисловий маркетинг: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005.-264 с.
9. Старостіна А.О., Длігач А.О., Кравченко В.А. Промисловий маркетинг: Теорія, світовий досвід, українська практика: Підручник / За ред. А.О. Старостіної.-К.: Знання, 2005.-764 с.
10. Узбестер Ф. Основы промышленного маркетинга / Пер.с англ. - М.: Издательский Дом Гребенникова, 2005.-416 с.
11. Хруцкий В.Е., Коренева И.В. Современный маркетинг: Настольная книга по исследованию рынка: Учебное пособие.-3-е изд., перераб. и доп.-М: Финансы и статистика, 2003.-560 с.
12. www.ukroilprom.kiev.ua.

В статье показана важность маркетинговой сегментации рынка. Акцентируется внимание на том, что соответствующий товарный рынок может быть создан известной группой предпринимательских субъектов но с другим объектом рыночных взаимоотношений. Рассматривая цепочку создания ценностей от первого производителя в технологической цепочке к производителю конечного продукта наблюдается создание специфических рынков сырья, полуфабрикатов, сопутствующей продукции. Определение этих рынков даст возможность улучшить маркетинговое планирование, четко определить сегменты потребителей и методы маркетингового влияния на них со стороны предприятий, что находятся внутри технологической цепочки производства конечной продукции.

In the article the importance of marketing market segmentation is shown. Attention on that is accented, that the proper commodity market can be created by the known group of enterprise subjects but with other object of market *vzaimootnosheniy*. Considering the chainlet of creation of values from the first producer in a technological chainlet to the producer of the finished good there is creation of specific markets of raw material, ready-to-cook foods, concomitant products. Determination of these markets will give possibility to improve the marketing planning, expressly to define the segments of users and methods of the marketing influencing on them from the side of enterprises, that productions of eventual goods are found into a technological chainlet.

УДК 331.101.262:612.825.8

Р.В. Яковенко, викладач

Кіровоградський національний технічний університет

Інтелектуалізація праці як чинник відтворення людського потенціалу

***Погане знання основ – причина великих бід
Давньояпонська мудрість***

У статті розкривається значення підвищення професійно-освітнього рівня працівників у процесі відтворення людського потенціалу, як якісно нової економічної категорії, що характеризує участь людини у соціально-економічних процесах.

інтелектуалізація, людський потенціал, освіта, професійно-освітній рівень працівників, інформація

Процеси гуманізації виробництва та усієї сфери суспільних відносин невід’ємно пов’язані з усвідомленням проблем людського розвитку. Їх розуміння є рисою властивою кожній конкретній особистості, тому у випадку аналізу сукупності людей слід урахувати думки та потреби усіх членів людської сукупності, об’єктивізуючи, таким чином вимоги та результати наукового дослідження. Етап нагромадження проблем розвитку людського потенціалу здійснюється на основі кількісного аналізу наявних фактів, що отримуються шляхом статистичних спостережень та спеціальних

підрахунків, але обов'язково з урахуванням якісної, нематематичної складової – людського сприйняття, емоцій, почуттів, досвіду, рівня виховання, поваги до чужого рівня освіти тощо.

Проекція умов постіндустріального розвитку економіки на стан людського потенціалу України в умовах аморфної ринкової структури, слід розглядати як модель ефективної системи розподілу та використання усіх наявних ресурсів, примноження національного багатства та вирішення проблем стратегічного розвитку.

Проблеми зміни ролі людини в процесі трансформації сучасної економіки системно досліджені в працях А. Чухна, В. Гесця, А. Філіпенка; аспекти гуманізації виробничих відносин розкривають О. Грішнова, Е. Лібанова, П. Буряк, М. Семикіна; роль та значення освіти в процесі інтенсифікації економічного розвитку визначають у своїх працях В. Кремень, Ю. Бажал, І. Каленюк, Л. Борщ. Недостатньо дослідженим до цього моменту було визначення інтелектуалізації виробничих відносин та зміни структури економіки як чинника відтворення людини, яке може відбуватись еволюційним шляхом, а не лише внаслідок економічної політики держави.

Метою цієї статті є визначення закономірностей, що існують в сфері освіти та посилення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників, їх взаємозв'язку з процесами відтворення людини та її продуктивних здібностей.

Панування матеріального виробництва, як джерела доходів більшої частки населення України, визначає дедалі більш зростаючі вимоги до рівня підготовки спеціалістів, в той же час триває подальша інтелектуалізація виробництва, зміщення пріоритетів у сферу послуг та нематеріального виробництва, зокрема освіти, культури та науки.

Сама природа технологічного базису – інформатизація та інтелектуалізація економіки і суспільного життя різко підносить потребу у високоосвічених, висококваліфікованих працівниках. Сучасні інформаційно-інтелектуальні технології прискорюють темпи змін виробництва [18, С.119]. До додаткових заробітків найчастіше вдаються зайняті у сфері будівництва, послуг, охорони здоров'я, освіти, науки та культури, найрідше (серед галузей, які акумулюють значну частину зайнятого населення) - працівники промисловості та торгівлі. Що вищим є рівень освіти, то частіше спостерігається вторинна зайнятість: для високоосвічених осіб саме вона є основним видом нестандартної економічної діяльності, головним джерелом додаткових доходів. Так, накопичення певного обсягу знань призводить до розширення кола їх застосування, що реалізується у тому числі через здатність та бачення шляхів отримання додаткових доходів.

Основним імперативом сучасного цивілізаційного прогресу є всебічний розвиток людського потенціалу, це головна складова національного багатства і рушійна сила суспільного поступу, визначальний критерій оцінки його рівня [12, С.22]. В умовах, коли знання та інформація стають основним ресурсом забезпечення суспільного розвитку, нових підходів потребує освіта як діяльність, метою якої виступають їх передача і поширення [6, С.82].

Структура освіти і професійної підготовки включає: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійну підготовку на виробництві; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту [4, С.161].

В Україні функціонує розгалужена мережа дошкільних закладів, які різняться за формами, змістом, напрямками роботи. На початку 2000 р. 17,6 тис. дитячих садків відвідувало 1,1 млн. дітей, або 38 % загальної кількості дітей дошкільного віку у країні. Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, проживають у 57 дитячих будинках (4,5 тис. дітей) та 77 будинках сімейного типу (676 дітей) [9, С.433].

Перетворення людського потенціалу на конкурентоспроможний людський капітал починається, фактично, з моменту запліднення, тому дошкільна освіта – це одна з найпервинніших ланок розвитку людини, на якій відбувається оволодіння світоглядним апаратом, формування життєвих цінностей та пріоритетів.

В Україні налічується 21,5 тисячі середніх загальноосвітніх шкіл, з них 14,3 тисячі – сільських. В українських школах працює загалом 543 тисячі вчителів, з них 237,8 тисячі – це сільські вчителі. Навчається в Україні 5,3 млн. школярів, з них 1,8 млн. – у селах.

У середньому школярі витрачають 17 хвилин на те, щоб дістатися до навчального закладу. Але, 12,3 % учнів відвідують школи, які знаходяться на відстані трьох та більше кілометрів від їх помешкання, витрачаючи щоденно на дорогу в середньому понад півгодини [10, С.141]. З одного боку, це – додаткове фізичне навантаження, яке може бути корисним в умовах обмеженості руху дитини та надмірного захоплення комп'ютером, з іншого – це нераціональне використання часу, яке не може бути компенсованим. Крім того, умови навантаження подібного гатунку можуть суттєво шкодити здоров'ю дитини. Так, в процесі поліпшення однієї характеристики людського потенціалу (рівня освіти) можуть бути отримані погіршення інших показників, зокрема рівня здоров'я.

Як зазначає Л. Борщ «... країни, що розвиваються, стикаються із серйозними проблемами у зв'язку з менш конкурентним національним виробництвом, більш низьким рівнем розвитку людських ресурсів і меншими можливостями у сфері обробки інформації» [1, С.3]. Доволі складно визначити, який з цих трьох компонентів є первинним, а які похідними. Розглядати їх відокремлено неможливо, через їх взаємообумовленість, саме тому, в процесі визначення рівня конкурентоспроможності людського капіталу, обов'язково слід враховувати наявний стан розвитку людини в країні, рівень розвитку інформаційної інфраструктури, якість продуктивних сил та ступінь досягнення макроекономічної ефективності.

Починаючи з 1990 року в Україні скорочується загальна чисельність осіб, які навчаються у навчальних закладах, частково таку тенденцію можна пояснити загальним скороченням чисельності населення України. Так в 1990/91 навчальному році в Україні навчалось 9430 тис. осіб, в 2000/01 – 9220 тис., в 2004/2005 – 8813 тис., в 2007/2008 – 8124 тис. осіб [17, С.454]. Так, поступово скорочується чисельність слухачів загальноосвітніх навчальних закладів (з 7132 тис. осіб в 1990/91 навчальному році до 4857 тис. осіб в 2007/2008 навчальному році) та професійно-технічних навчальних закладах (з 660 тис. осіб у 1990/91 н.р. до 454 тис. осіб у 2007/2008 н.р.). Проте чисельність студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації за цей період зросла майже втричі і в 2007/2008 навчальному році становила 2372 тис. осіб проти 881 тис. осіб у 1990/91 навчальному році [17, С.454]. Кількість слухачів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації зменшується, проте в 2002/2003 та 2003/2004 навчальних роках зростала. В 2007/2008 навчальному році їх кількість становила 441 тис. осіб.

Доволі оптимістично виглядає ситуація в структурі вищої школи. Якщо в 1986 р. (це найкращий рік для радянської України щодо розвитку вищої освіти) в нас було 176 студентів на 10 тис. населення, то у 2005 р. – 429 студентів (у ВНЗ 3-4 рівнів акредитації). У технікумах, коледжах – 116 на 10 тис., і ці показники щороку зростають [7, С.8].

Якість підготовки робочої сили має першорядне значення саме у період економічного зростання в зв'язку з необхідністю запровадження нових технологій, схем організації виробництва, коли майже вичерпано екстенсивні чинники економічного зростання і необхідна інтенсифікація як виробництва, так і надання

послуг. У цьому контексті слід позитивно оцінити невинне зростання питомої ваги осіб з вищою (повною та базовою) освітою у складі робочої сили - з 39,9% у 2004 р. до 42,0% у 2005 р. Проте у розвитку сучасної системи освіти, передусім вищої, спостерігаються значні диспропорції. Триває тенденція випереджального збільшення масштабів підготовки економістів та юристів (відповідно на 36,2 та 43,6%), обумовлена, насамперед, інерцією високої престижності отримання спеціальностей, які гарантували в недавньому минулому досить високі та стабільні доходи, і адекватною реакцією ринку освітніх послуг. Однак практична насиченість національного ринку праці економістами та юристами неминуче позначиться на працевлаштуванні фахівців з цих спеціальностей.

Натомість всупереч необхідності забезпечення економіки висококваліфікованими фахівцями з інженерних спеціальностей, які зможуть реалізувати інноваційні принципи економічного зростання, і змінам у попиту на робочу силу, що вже відбуваються і вочевидь посиляться у найближчому майбутньому, протягом 2004-2005 рр. обсяги випуску таких фахівців практично не змінилися, а їхня питома вага у складі випускників вузів знизилася з 28,1% у 2004 р. до 23,9% у 2005 р.

Однак здобуття вищої освіти не гарантує зайнятості. З одного боку, збереження високого ступеня монополізації економіки обумовлює існування значної частки технологічно відсталих виробництв, що суттєво обмежує можливості застосування отриманих знань та навичок безпосередньо у виробничому процесі. З другого - якість отриманих у процесі навчання знань часто не відповідає вимогам до робочої сили, які висуваються з боку високотехнологічних виробництв. Дається взнаки і стрімке старіння знань, обумовлене швидкими економічними зрушеннями, зокрема економічним піднесенням. Тому для забезпечення належної якості професійно-освітньої підготовки робочої сили необхідно запроваджувати систему освіти протягом всього трудового життя.

Після тривалого скорочення стабілізувалися обсяги підготовки кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти. Є позитивні тенденції розвитку її закладів, зорієнтованих насамперед на підготовку спеціалістів для аграрного сектору економіки. Збільшення обсягів виробництва і надання послуг створює об'єктивні передумови для зростання потреби в кваліфікованих робітниках, а отже, нагальною потребою стає реформування системи професійно-технічної освіти відповідно до нових вимог. Аналіз і прогноз потреби в робочій силі за професіями та рівнями кваліфікації має стати дієвим інструментом реформування системи професійної підготовки.

Як писав Гельвецій «Неук стільки ж вищий від лжеученого, скільки сам нижчий від освіченого» [3, С.10]. Так, протягом 2008 року Міністерством освіти і науки було ліквідовано 7 вищих навчальних закладів, параметри діяльності яких не відповідали визначеним вимогам, зокрема щодо рівня забезпеченості науковими кадрами та матеріально-технічної бази. Актуальним питанням залишається і якість освіти загальноосвітніх, в тому числі й сільських шкіл. Брак бажаних працювати в системі навчальної школи зумовлений низьким рівнем матеріальних і соціальних гарантій, що призводить до нефахового підходу в організації навчального процесу. Так, непоодинокими є випадки, коли вчитель викладає предмети, які не відносяться до його компетенції, або коли певні предмети в окремих класах чи школах взагалі не викладаються внаслідок відсутності вчителів відповідного фаху.

Головним завданням економічного виховання є сприяння формуванню економічного світогляду, суть якого можна визначити як частину сприйняття, відчуття та розуміння людиною довкілля, що здійснює вплив на економічну обґрунтованість її вчинків. Економічний світогляд індивіда передбачає свідоме чи підсвідоме економічне обґрунтування всіх дій, навіть тих, що не стосуються економічного сектору стосунків

безпосередньо. Не можна беззаперечно стверджувати, що економічний світогляд є певною частиною загального світогляду людини; обмеження стосуються передусім кола застосування інформації, а не меж її усвідомлення.

Розвиток нових принципів господарювання зумовлює появу нових вимог до системи вищої освіти. Як зазначає А. Чухно «...масово-поточна освіта, розрахована на середню людину, що породжує масову посередність, губить талант – головне багатство суспільства. Індивідуалізація освіти, її спрямованість на пошук і виховання талантів – один з головних і визначальних завдань у перебудові освіти» [19, С.37]. Так, доречною стає орієнтація не на найгірших студентів в процесі розробки критеріїв оцінювання, як це робиться для отримання загальної картини високої успішності, і не на найяскравіших, що може створити психологічні бар'єри в процесі спілкування та напругу в учнівському середовищі. На перше місце виходить визначення індивідуальних критеріїв для школярів та студентів з метою найповнішого розкриття їх потенціалу.

Виробництво освітнього продукту в структурі ВВП України невинно збільшується. Так, в 2001 році – його обсяг склав 12437 млн. грн., в 2003 – 18640 млн. грн., в 2005 – 29388 млн. грн., а в 2007 – 46473 млн. грн. [17, С.30]. В Україні зростає обсяг інвестицій в основний капітал в сфері освіти. Так, в 2001 році вони склали 407 млн. грн., в 2005 – 870 млн. грн., а в 2007 – вже 1651 млн. грн. [17, С.211].

Важливим елементом соціальних витрат держави є витрати на освіту та науку. Взаємозв'язок між освітою та народжуваністю дуже складний, і більшість спостерігачів погоджується, що він є негативним – розвиток освіти збільшує вікову межу при вступі у шлюб та підвищує альтернативну вартість народження дітей. Унаслідок цього сім'ї бажають мати і мають менше нащадків [11, С.285]. Однак підвищення рівня освіти спроможне впливати на підвищення добробуту особистостей та сімей, що буде спроможним впливати на якість та тривалість життя. Так, закордонні дослідження відзначають, що їх збільшенням добробуту, багато осіб кидають палити, відмовляються від міцних алкогольних напоїв, більше уваги починають приділяти заняттям спортом.

Дуже часто підвищення ефективності освіти розуміється як проста економія коштів, тобто збільшення кількісних показників чисельності учнів, студентів, кількості навчальних закладів за умов, коли витрати на заробітну плату, утримання залишаються незмінними або зростають значно меншою мірою [6, С.83]. Матеріально-технічна база освіти - це сукупність матеріальних засобів, що залучаються до процесу навчання учнів і підготовки фахівців, проведення науково-дослідницьких робіт, забезпечують умови життя, праці і побуту студентів, учнів, вчителів і професорсько-викладацького складу. До матеріально-технічної бази освіти належать всі закріплені за галуззю матеріально-уречевлені засоби, основні фонди, будівлі і споруди шкіл, училищ, лабораторій, в яких безпосередньо здійснюється процес навчання, будинки різного роду допоміжних служб, студентські гуртожитки, клуби, їдальні, навчальне і наукове устаткування, прилади й інструменти, транспортні засоби та інші речовинні елементи навчального процесу та наукової праці.

Сучасний стан інвестицій у розвиток таких якостей людського капіталу як професійно-кваліфікаційні характеристики, залишається незадовільним з огляду на скорочення державних витрат на фінансування освіти, науки, істотного згорання підготовки та перепідготовки кадрів на виробництві. Якщо у 80-ті роки кожен працівник в Україні підвищував кваліфікацію на виробництві в середньому 1 раз на 2,8 роки [5, С.93], то в 2002 році періодичність такого навчання, за даними статистики, складала в розрахунку на одного працівника 1 раз на 13 років [13, С.108].

Підвищення конкурентоспроможності національної робочої сили пов'язано із питанням підвищення її якості. На сьогодні в Україні чисельність працівників, які

підвищують свою кваліфікацію знаходиться на рівні 8%, а середня періодичність підвищення кваліфікації працівників становить один раз у 13 років. В країнах Євросоюзу роботодавці вкладають у підвищення професійної досконалості кошти у розмірі 3-5% від сукупного річного фонду оплати праці, а середня періодичність перепідготовки кадрів складає 3 роки, тобто удвічі випереджає темпи науково-технічного оновлення засобів виробництва [14, С.84]. Незважаючи на все це, ми маємо шалені обсяги втрати інтелектуального потенціалу.

Щорічна інтелектуальна міграція з України становить приблизно 95,4 тисячі фахівців, емігрує кожний 25-26-й спеціаліст з вищою освітою [15, С.181]. За оцінками, впродовж останніх десяти років за кордон емігрували 574 доктори наук та 907 кандидатів наук, третина з них – перспективні фахівці, молодші 40 років [16, С.22].

Основними центрами тяжіння українських трудових мігрантів є Росія (40-50%), Польща (15-20%), Чехія (10-15%), Італія (майже 10%), Португалія (4-6%). У цілому понад 90% загального потоку трудових мігрантів припадає на країни СНД (Росія і частково Білорусь), країни Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) та держави Південної Європи. Такий стан речей унеможливорює досягнення цілей «стратегії регіонального лідерства» і посилює навколишнє інтелектуальне середовище, нехтуючи державними пріоритетами вітчизни.

В Україні зберігається нераціональна структура зайнятості. Порівняння її основних параметрів з аналогами країн з розвинутою та перехідною економікою свідчить про дуже значне скорочення обсягів промислового виробництва і відповідне зменшення попиту на робочу силу цієї галузі. У результаті нині в Україні частка працівників промисловості істотно нижче, ніж у більшості економічно розвинених країн. Виняток становлять тільки Франція та Швеція, у структурах зайнятості яких домінує сфера обслуговування. До того ж зберігається пріоритет добувних галузей, характерний для сировинних економік, а в Україні це частково є результатом розпаду ВПК СРСР [2, С.253]. Такі процеси однозначно гальмують інформаційну переорієнтацію структури зайнятості та відповідну інтелектуалізацію праці.

За розрахунками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, середній розмір сукупних особистих доходів зростає прямо пропорційно до рівня освіти осіб, що їх отримують. Тобто рівень доходу осіб, що мають повну вищу освіту, в 1,6 раза вищий, ніж у осіб з повною загальною середньою освітою [10, С.138]. Наявність у домогосподарстві хоча б однієї особи з вищою освітою зменшує ризик бідності в 1,6 раза порівняно із середнім по країні показником, а також сприяє підвищенню середніх показників доходів та витрат усіх членів домогосподарства [10, С.138].

В той же час, більш-менш помітна навчальна активність населення в Україні зберігається лише до 30-річного віку. За даними Всеукраїнського перепису населення, частка осіб, які навчаються, серед 15-19 річних становила понад 2/3 чоловіків і понад 3/4 жінок, серед 20-24-річних – 1/5 і більш ніж 2/9 відповідно, у віці 25-29 років – дещо більше 4% і близько 5%, але після 40 років – нижче 1%-ї відмітки.

Крім, того до додаткових заробітків найчастіше вдаються зайняті у сфері будівництва, послуг, охорони здоров'я, освіти, науки та культури, найрідше (серед галузей, які акумулюють значну частину зайнятого населення) - працівники промисловості та торгівлі. Що вищим є рівень освіти, то частіше спостерігається вторинна зайнятість: для високоосвічених осіб саме вона є основним видом нестандартної економічної діяльності, головним джерелом додаткових доходів.

Своєчасним надходженням інформації до споживачів робочої сили та її носіїв займаються центри зайнятості населення. За роки створення мережі центрів (а нині їх в Україні 674) вдалося значною мірою забезпечити їх необхідною технікою, підготувати

кадри. Інформатизація та інтелектуалізація праці служб – чинник скорочення рівня зайнятості та підвищення рівня доходів населення.

Ідеолог теорії розвитку національної економіки Фрідріх Ліст позитивно оцінював посилення ролі інформації та її розповсюдження. Він писав: «Книги та журнали, розповсюджуючи просвіту, впливають на розумове і матеріальне виробництво, але їх придбання вартує грошей, а тому й задоволення яке вони надають, є стимулом матеріального виробництва [8].»

В 2007 році працівники всіх видів економічної діяльності в Україні підвищували кваліфікацію та навчались новим професіям - 9,2% та 2,7% від облікової кількості штатних працівників відповідно. Найбільша кількість робітників підвищувала кваліфікацію в галузях: авіаційного транспорту (20,8 % працівників), водного транспорту (16,7 %), промисловості (14,2 %), пошти і зв'язку (13,0 %), додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій (12,9 %), державного управління (11,5 %), фінансової діяльності (10,3 %), освіти а також охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (по 9,0 %). Найбільша кількість працівників здійснювала освоєння нових професій в галузях: авіаційного транспорту (10,2 %), промисловості (6,5 %), додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій (4,0 %), будівництва (3,6 %), діяльності пошти та зв'язку (3,5 %) [17, С.393]. При цьому найменшу активність в цьому напрямі проявляють рибальство та рибництво і сфера діяльності готелів та ресторанів.

Інтелектуалізація праці – це не лише підтвердження зростання освіченості, культури працюючих, але й економічний показник, який доводить, що праця у сфері послуг є більш ефективною [18, С.410]. Вона спроможна призвести до формування «освіченого інстинкту», тобто технічного посилення автоматичної спроможності самозбереження людського організму. В цьому разі корисною може стати будь-яка додатково отримана інформація та нагромаджений життєвий досвід, який сприятиме посиленню рівня доходів, ухиленню від несприятливих ситуацій, поліпшенню здоров'я та збільшенню тривалості життя.

Отже можна зробити наступні висновки. Україна характеризується високим рівнем освітнього потенціалу, розгалуженою системою освіти та професійно-технічної підготовки. Проте обсяг і темпи розвитку освітньої діяльності працівників України суттєво відстають від аналогічних показників розвинутих країн. Підвищення рівня освіти створює багато позитивних екстерналій для навколишнього середовища та створює додаткові можливості для осіб, що її здійснюють. Усвідомлення ролі та значення освіти в сучасному житті, в тому числі й через посилення вимог ринку праці, створить якісно нові передумови для подальшого розширеного відтворення нематеріальних властивостей людини, людського потенціалу.

Список літератури

1. Борщ Л. М. Концептуальні засади економічної стратегії України на етапі інтеграції у світогосподарські зв'язки / Л. М. Борщ // Теорії мікро-макроекономіки. – 2006. – Вип. 25. - С. 3-7.
2. Буряк П. Ю. Економіка праці й соціально-трудові відносини / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
3. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / Гельвецій Кльод Адрієн. – К. : Партвидав „Пролетар”, 1932. – 392 с.
4. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
5. Забродин Ю. М. Кадровый потенциал российской экономики и проблемы развития человеческих ресурсов / Ю. М. Забродин // Общество и экономика. – 1997. - № 7-8. – С. 73-93.
6. Каленюк І. Проблеми та механізми фінансового регулювання освіти в сучасних умовах / І. Каленюк // Вища школа. – 2002. - № 4-5. – С. 82-90.
7. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с. – Бібліогр. : С. 431.

8. Лист Ф. Национальная система политической экономии [Электронный ресурс] / Лист Ф. – Режим доступа : <http://www.knukim-edu.kiev.ua/index.php?id=613&view=article>. – Назва з титул. екрану.
9. Литвин В. М. Україна : досвід та проблеми державотворення (90-ті роки XX ст.) / В. М. Литвин. – К. : «Наукова думка», 2001. – 558 с.
10. Людський розвиток в Україні : можливості та напрями соціальних інвестицій (колективна науково-аналітична монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – 356 с.
11. Майер Дж. М. Основні проблеми економіки розвитку / Майер Дж. М., Раух Дж. Е., Філіпенко А. С. – К. : Либідь, 2003. – 688 с.
12. Послання Президента України до Верховної Ради України. Європейський вибір // Економіст. – 2002. - № 5. – С. 22.
13. Праця України 2002 : [Статистичний збірник]. – К. : Державний комітет статистики, 2003. – 132 с.
14. Савенко А. Є. Національний ринок праці в умовах глобалізації економіки : аспекти трудової міграції / А. Є. Савенко, С. С. Савенко // Теорії мікро-макроекономіки. - 2006. – Вип. 25. - С. 83-86.
15. Семикіна М. В. Економічна мотивація інвестування в розвиток людського капіталу підприємства / М. В. Семикіна // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 5 (35). – С. 178–185.
16. Сіденко С. В. Міграція інтелектуальних ресурсів в умовах формування інформаційного суспільства / С. В. Сіденко, І. П. Ольшевська // Зовнішня торгівля : право та економіка. - 2008. - № 2 (37). – С. 15–23.
17. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Вид-во „Консультант”, 2008. – 572 с. : іл., табл.
18. Чухно А. А. Твори : у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України / А. А. Чухно. – К., 2006. - Т. 2 : Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 512 с. – Бібліогр. : С. 502-510.
19. Чухно А. А. Твори : у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України / А. А. Чухно. – К., 2006. - Т. 1 : Становлення і розвиток ринкової економіки. – 592 с.

В статье раскрывается значение повышения профессионально-образовательного уровня работников в процессе воспроизводства человеческого потенциала, как качественно новой экономической категории, которая характеризует участие человека в социально-экономических процессах.

The article discloses the meaning of upgrade of worker's professionally-educational level in the process of human potential reproduction, as a category of new quality, which is characterizes a human role in a socially-economic processes.

ЗМІСТ

В.Ф. Гамалій, Б.В. Дмитришин Основні показники та індикатори функціонування економіки регіону	3
В.Ф. Гамалій, І.В. Фабрика Підхід до визначення оптимального рівня якості продукції	9
В.Ф. Гамалій, М.М. Загреба Напрями зменшення впливу фінансової кризи на економіку України	13
Г.М. Давидов, О.М. Черновол Ключові аспекти організації обліку витрат в олійно-жировій промисловості	20
Т.В. Калінеску, К.В. Гречишникова Механізм санації депресивних територій	26
О.В. Абашина Якісна і кількісна складові формування робочої сили молоді в регіоні	31
В.С. Альошкін, Г.С. Ліхоносова Моніторинг податкових ризиків як підґрунтя забезпечення фінансової рівноваги підприємства	41
І.І. Андрощук Критерії оцінки при виконанні завдань з операційного аудиту: проблеми розробки та застосування	46
С.В. Башкатова Особливості функціонування та фінансового забезпечення регіональної інноваційної інфраструктури	55
О.В. Бедзай Експертна діагностика ефективності корпоративного управління: сутнісний підхід	64
Ю.М. Бурлака Фінансова санація сільськогосподарських підприємств: методологічний та регіональний аспекти	69
Ю.Б. Валуев Контроль в системі управління внешнеэкономической деятельностью промислового підприємства	74
Л.О. Ващенко Інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємств в сучасних умовах	81
О.Є. Висока Проблеми формування тарифів на послуги міського пасажирського автомобільного транспорту	85
В.А. Вишневська Проблеми управління фінансовими ризиками та методи їх вирішення	91
О.М. Гай Окремі аспекти розвитку національної статистики на сучасному етапі	96
О.М. Гай, В.Г. Крячко Сучасні проблеми інформаційного забезпечення макроекономічного аналізу	99
Н.Ю. Головченко Модель багаторівневої класифікації житлового фонду в інформаційних системах підприємств-балансоутримувачів	103
Н.Ю. Головченко, О.О. Головченко Групування інформації про житловий фонд для різних потреб управління	108
О.С. Доценко, О.Г. Кравченко Способи оцінювання надійності банківської діяльності	115
О.В. Жовніренко Підвищення ролі фінансового контролю на сучасному етапі розвитку економіки України	121
В.О. Іванченко Рух фермерського капіталу, як інвестиційної складової	125
О.В. Ілляшенко Дослідження питань контролю лізингових операцій в умовах предметної цілісності об'єкту	128
Л.А. Коваль Необхідність інновацій та нових методів у вирішенні управлінських задач на підприємстві	134
Л.А. Коваль, С.А. Романчук Передбачені складові високотехнологічного прориву і формування інноваційної економіки	138
І.В. Кривов'язюк Формування базових стратегій розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування	142
В.Г. Крячко Застосування методу рейтингових оцінок для аналізу ефективності сільськогосподарської діяльності	148

Г.І. Кузьменко Інформаційне забезпечення процесу планування податкових платежів на макрорівні	150
Є.С. Кузьмін Проблеми інвестицій в розвиток земельного капіталу	155
І.В. Лилик Формування суспільства споживачів: світовий досвід	159
А.М. Лисенко, Н.С. Шалімова Податковий паспорт регіону як інструмент бюджетних надходжень	165
Н.С. Ліба Економетричне моделювання інноваційного розвитку промисловості на прикладі Закарпатської області	180
О.А. Магопєць Організація податкового планування в системі корпоративного податкового менеджменту	185
В. М. Малахова Деякі пропозиції щодо розробки і впровадження збалансованої системи показників діяльності підприємства	193
Д.С. Насипайко Методологічні аспекти відтворення людського капіталу	196
С.В. Прудченко Особливості обліку продуктів харчування у закладах охорони здоров'я	202
О.Б. Пугаченко Процедури тестування в аудиті операцій з виробничими запасами	205
В.М. Савченко, Н.М. Колос Облік земельних ресурсів та їх використання в умовах трансформації земельних відносин України	211
В.М. Савченко, О.О. Лисиченко Організаційна модель аналізу витрат та формування собівартості (у виробництві будівельних матеріалів)	215
Л.В. Саловська, О.С. Савченко Облікове забезпечення інноваційних процесів у малому бізнесі	223
Т.А. Семенович Фінансове забезпечення функціонування підприємств теплопостачання	227
Н.П. Сисоліна Мотивація інноваційної діяльності	234
І.В. Смірнова Особливості обліку товарних контрактів за національними та міжнародними стандартами	237
Н.В. Смірнова Вплив оподаткування на побудову обліку в підрозділах харчування	244
М.П. Тарнавський, Т.В. Решитько Стан та динаміка ринку праці на селі	250
Л.В. Титенко Особливості обліку виробничих запасів, що містять наркотичні і психотропні речовини на підприємствах фармацевтичної промисловості	257
Н.М. Тошина Інноваційний фактор стратегічного маркетингу молокопереробних підприємств	263
Т.В. Фоміна Удосконалення інформаційного забезпечення системи внутрішнього контролю через ефективну організацію документообороту	266
Т.М. Чернякова, Ю.І. Хуснулліна Роль податкового планування в управлінні податками на підприємстві	273
Н.С. Шалімова Аналіз існуючої практики використання термінів «аудит», «аудитор» та її впливу на суспільну думку про аудит	277
І.В. Шевченко Сучасний стан обліково-інформаційного забезпечення управлінських процесів в Україні	290
О.В. Шелковникова Моделі робочих документів аудиту витрат промислового підприємства	294
В.М. Шумейко Сегментація ринку олійно-жирової продукції по технологічному ланцюжку виробництва кінцевої продукції	300
Р.В. Яковенко Інтелектуалізація праці як чинник відтворення людського потенціалу	305

НАУКОВІ ПРАЦІ

Кіровоградського національного технічного університету

Економічні науки

Збірник наукових праць

Заснований в 2001 році

Випуск 14

Відповідальний за випуск Малишев В.М.

Комп'ютерна верстка та тиражування
ТОВ «Імекс-ЛТД»

Підп. до друку 01.12.2008. Формат 60х84 1/8.
Друк офсетний. Ум. др. арк. 36,50.
Замовлення № 1063. Наклад 300 прим.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК №195 від 21.09.2000.
25006, м. Кіровоград, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 35-16-23
E-mail: imex@romb.net